COLLECTANEA ARCHAEOGRAPHICA,
a Collegio Archaeographico Academiae Scientiarum Ukrainae edita.
Volumen I.

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

видає

Археографічна Комісія
Української Академії Наук

ТОМ ПЕРШИЙ

У Київі—1926

COLLECTANEA ARCHAEOGRAPHICA,
a Collegio Archaeographico Academiae Scientiarum Ukrainae edita.
Volumen I.

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

видає

Археографічна Комісія
Української Академії Наук

ТОМ ПЕРШИЙ

У КИЇВІ
З друкарні Української Академії Наук
1926

Дозволяється випустити в світ.
Невідмінний Секретар Академії Наук, акад. *А. Кримський*.

Київський Окрліт, № 232, 1926.
Зам. № 5245 – 1200 прим.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.

Теперішня Археографічна Комісія Української Академії Наук зложилася в 1921 році з отсих трьох київських археографічних установ:

Київської „Комиссіи для разбора древнихъ актовъ", заснованої р. 1843,

Археографічної Комісії Українського Наукового Товариства в Київі, зав'язаної р. 1913,

і Археографічної Комісії Української Академії Наук, організованої скоро після її заснування, р. 1919.

Діяльність першої з сих установ, протягом більш ніж піввікового існування її, встигла розгорнутись досить широко і доволі відома в наукових кругах. Заснована з ініціятиви гуртка київських учених, вона одержала від уряду сугубо офіційну форму комісії при місцевім генерал-губернаторі [1]). Через те весь майже час вела подвійне існування. Офіціяльно мала служити доказом історичного права Росії на правобережну Україну: відкривати життя „исконно-русскаго" елементу під наверствуваннями польського права й культури, виясняти його поневолення і експлоатацію елементом польським, боротьбу що він провадив проти його, і особливо — все що свідчило про гравітацію, потяги до Росії й її православної церкви. Тому члени сеї Комісії набирались не стільки з учених, скільки з різних іменитих урядовців, духовних і світських. Але фактичні наукові редактори і співробітники видань сеї Комісії, що походили головно з кругів київського університету, ставили перед собою здебільшого завдання в сфері досліду соціяльних і культурних відносин незалежно від вказаних вище офіційних тенденцій, або лише поскільки згадані тенденції відповідали реальним явищам життя. Видання Комісії велись хоч і дещо односторонне, але вповні науково і критично, ніколи не спускалися на дорогу фальшувань або тенденційного замовчування небажаного матеріялу, і тому були важним здобутком науки.

В чотирьох головних серіях видань Комісія випустила:

---

[1]) Її назва в перших трьох десятиліттях існування була така: „Временная комиссія высочайше учрежденная при кіевскомъ военномъ, подольскомъ и волынскомъ генералъ-губернаторѣ".

Памятники — 4 томи,

Архивъ Юго-Западной Россіи — 36 томів,

Літописи — під різними спеціяльними заголовками—10 томів,

Сборникъ статей и матеріаловъ по исторіи Юго-Западной Россіи— 2 томи.

Разом з окремими томами, що стояли поза серіями (5 томів), Комісія дала в них незвичайно богатий матеріял. В більшій частині були то юридичні документи XVI — XVIII вв., також статистично-економічні матеріяли, цілий ряд цінних історично-літературних пам'яток (літописи Величка, Граб'янки, „Самовидця", київська літопись й ин.), богато передруків релігійної й полемічної літератури XVI — XVII вв. і т. д. Дефектом видавництва було з одної сторони то, що воно обминало теми неприємні російському режимові: всякого рода його хиби, опозицію людности йому, і под.; з другої — що воно замикалось в крузі явищ Правобічної України, литовсько-польського права і дуже мало давало для часів московської зверхности в Лівобережній Україні, яка не мала иншого аналогічного археографічного видавництва, і ся прогалина тільки в часті виповнювалася, в останніх десятиліттях перед Революцією, діяльністю губерніяльних архівних комісій, земських збірників та різних инших наукових видавництв.

Археографічна Комісія, зав'язана Київським Українським Науковим Товариством в 1913 р., саме й ставила своїм завданням — по силі своїх матеріяльних засобів старатись виповняти сі прогалини й служити корективом діяльности офіціяльної комісії.

В першу чергу поставила вона видання актів кирило-методіївського процесу та инших документів українського руху XIX віку; поруч того різні матеріяли до історії Гетьманщини XVIII в., — на першу публікацію підготовлене було до друку Генеральне слідство Стародубського полку. Та против-українські репресії, принесені війною, і всякі инші невзгоди военного та революційного часу не дали змоги здійснити сі плани, і допити кирило-методіївців, видані в XV т. Записок Товариства — без імени видавця, що сидів тоді в в'язниці — зістались майже одинокою пам'яткою сих широко-закроених, але военною бурею розвіяних планів.

Археографічна Комісія новозаснованої Української Академії Наук намітила при своїм зав'язанню в 1919 р. три серії археографічного видавництва: пам'ятки мови, пам'ятки письменства і пам'ятки історичні, і до сього плану вставила цілий ряд видань всіх сих категорій, і не тільки видання текстів, але й видання розвідок. Та за недостачею коштів і за смертю одного по другім двох перших своїх провідників вона дуже мало що з того могла здійснити: вийшли деякі проектовані розвідки, але ні одного видання самих археографічних пам'яток, хіба що під сю категорію підвести збірку В. П. Науменка, — що стояла в первісному плані видань Археографічної Комісії Академії, але фактично вийшла без сеї фірми, п. з.: Нові матеріяли для історії української літератури.

Тепер, коли переорганізованій „Археографічній Комісії Української Академії Наук“ випадає заступити в роботі не тільки сі три комісії, але також цілий ряд архівальних комісій, що перестали існувати, а також і археографічну комісію Львівського Наукового Товариства ім. Шевченка, що мусіла припинити свою роботу на полі української археографії, тому що Наукове Товариство через недостачу фондів зріклось видавання взагалі яких-небудь матеріялів, — перед нашою Комісією лежить майже неоглядний простір праці, невиповненої і занедбаної — особливо після довгої перерви, спричиненої війною й иншими перешкодами. Російські наукові установи, що виручали українську археографію в деяких ділянках, теж припинили свою працю. Укр. Центр. Архівне Управління й Іст. Парт. заповідають свою поміч тільки для останнього століття, і всякі побажання поза сею сферою звертаються безпосереднє до нашої Комісії. Не ставлячи своїм завданням скільки небудь обхопити сі безмежні перспективи археографічної роботи, що її вимагають, — пильно і настирливо вимагають потреби історичного досліду минувшини України, ми спинимось тільки на деяких моментах, зазначених в дискусіях Комісії над сими вимогами.

Пам'ятки літературно-історичної найстарішої доби: літописи, житиє, повісті, завдяки російським археографам, маємо переважно в доволі добрих і приступних виданнях. Натомість про пізніші, починаючи з XV віку, ніяк того сказати не можна, і богато цікавих з історичного становища літературних пам'яток або не видано зовсім, або видано в вививках, иноді доволі лихо, так що вони не можуть служити підставою для історичного досліду. Напр. історичні компіляції XVI—XVII вв. Вони дуже інтересні з становища культурної історії й історіографії України, а майже всі не видані. Такі цінні з історичного становища писання, як напр. Пересторога, твори Вишенського, Палінодія й ин. існують в виданнях дуже неповних, або несправних. Львівський літопис, уже видрукуваний пок. О. Ів. Левицьким, згинув в друкарні до останнього примірника, і под.

В сфері актовій болюче відчувається брак „Українського Дипломатарія“ в тіснішім розумінню, то значить систематичної збірки актів українського державного діловодства, документів приватноправних, листування і под. Матеріял сей виданий досі в дуже малій скількості, і той здебільшого розпорошений по різних більш і менш приступних виданнях. Не маємо наприклад зібраних разом актів гетьманського правління Хмельниччини, ні попереднього часу і пізнішого. Систематичні досліди над Генеральним Слідством о маєтностях, Рум'янцевським описом, архівами дворянських зібрань і под., розпочаті Комісією, повинні незабаром привести її до сього діла.

План корпусу матеріялів до історії Козаччини, принятий Археографічною Комісією Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові 1905 р.,

спинився в самих початках. Деякі вже підготовлені частини сеї збірки зістались невидані, і за згодою і порозумінням з Львівським Товариством могли-б бути передані їх упорядчиками до видання нашій Комісії та стати приступними для наукового вжитку, а недороблене, або затрачене— могло-б доповнюватися в співробітництві наших співробітників з членами Львівської комісії. В наших портфелях все ще чекають видання цінні не тільки, і навіть не стільки як джереловий актовий матеріял, скільки як цікавий причинок до нашої історіографії, — документи з рр. 1628—1638 зібрані і приготовлені в 1870-х рр. Кулішем (як II том його „Матеріялів до исторіи возсоединенія Руси") — і ухвалені до друку ще в р. 1919 Археографічною Комісією Академії. Монументальні записки Як. Марковича, що їх, як визначне джерело для побутової історії козацької старшини XVII в., розпочала повним виданням Львівська археографічна комісія, заходом і працею нинішних наших членів, — припинились на першім томі і чекають продовження від нас, і так далі.

Акти московсько-українські, видавані так енергійно протягом чверть-століття пок. Костомаровим („Акты, относящіеся къ исторіи Южной и Западной Россіи"), спинившися з його смертю на 1678 р., так і не знайшли досі свого продовження, і се дає себе сильно відчувати дослідникам. Відновлення сеї праці конче і негайне потрібне. Роботи археографічної експедиції, розпочаті в Москві співробітниками нашої Академії з початком 1926 р., під проводом голови Комісії, підготовлять в найблизших роках продовження сього корпусу. Пізніші народні рухи також потрібують інтенсивного документального дослідження. Досі не маємо збірки документів до історії Коліївщини; одною з перших публікацій Комісії повинно бути видання збірки, приготовленої її керівником О. Ю. Гермайзе. Але сим не вичерпується потреба в документальнім освітленні як сього, так і инших народніх рухів.

Статистично-економічний матеріял, в досить значних розмірах опублікований українськими й польськими ученими (переважно в тих-же виданнях Київської „Комиссіи для разбора актовъ") для України Правобічної, почасти Західньої, — дуже слабо представлений для України Східньої, і теж вимагає систематичного розроблення і публікації.

Матеріяли для суспільного руху XVIII — XIX вв., культурного і політичного, публіковано досі на виривки, або в переповідженнях і виїмках, і вони теж чекають більш систематичного текстуального видавання.

Українські стародруки систематично описуються окремим комітетом Арх. Комісії, і ся опись теж незадовго повинна початися друком.

Продовжуватимуться „Матеріяли до історії східнє-европейської картографії", видавані „Комиссіею для разбора актовъ" і т. д.

Здійснення сього видавничого плану, начеркненого нами тільки в загальних і далеко не вичерпуючих рисах, очевидно вимагає великих

коштів і великої праці цілої дружини археографів, спеціяльно відданих сьому ділу і забезпечених на ряд літ в можливостях такої роботи. Поки що Археографічна Комісія Української Академії Наук далеко не розпоряджає потрібними на те засобами. Збільшення асигнувань з державної скарбниці Української Соціялістичної Радянської Республіки для Української Академії Наук на р. 1925/6 вперше дало змогу нашій Комісії приступити в нинішнім 1926 році до більш систематичного розроблення археографічного матеріялу, силами як тутешніх, так і закордонно-українських дослідників (членів Львівської археографічної комісії, що прилучились до нашої роботи), та розпочати археографічне видавництво. Одночасно з отсим першим, пробним, так-би сказати, томом „Українського Археографічного Збірника", що міститиме й далі менші археографічні публікації, Комісія випускає також перший том „Пам'яток українського письменства", що містить перший том нового, поправніщого видання повісти Величка. В найблизшім часі почнуть виходити також томи „Українського Архіва": для них намічено згадані матеріяли Куліша—як цікаву пам'ятку його історіографічної праці, з нагоди трицятиліття його смерти (пом. 2 лютого 1897 р.), далі акти 1657—1677 рр., приготовлені свого часу для львівського корпусу історії Козаччини, і т. зв. Коденську книгу — протоколи слідчої комісії над учасниками „Коліївщини". Другий том „Археографічного Збірника" вже цілком приготовлено до друку, як також черговий випуск „Матеріялів для історії картографії", і ряд випусків „Пам'яток українського письменства". Сподіваємось, що дальші асигнування на видавництво Академії, що її український уряд поставив в центрі культурного будівництва найблизших літ, дадуть змогу розгортувати видавничий план і нашої Археографічної Комісії з року на рік все ширше — не тільки в вищезазначених рамцях, а заповнюючи й инші прогалини джерелознавства, ними не захоплені.

У Київі, в вересні 1926 р.

Документи до історії Київа 1494—1835 рр.

Довгочасна, багатовікова історія Київа має дуже складний характер. На початку свого історичного життя (X—XI вв.) Київ був економічним, культурним та релігійним осередком могутньої держави, що стояла нарівні з тогочасними державами Західньої Европи. У середині XII в. Київ економічно, а разом і політично де-далі занепадає. Монгольська навала на початку XIII в. до краю знищила його сили. Але-ж на початку XIV в., коли Київ увійшов до великого князівства Литовського, він відроджується й потроху з нього знову стає осередок українських земель. Якийсь час він має навіть своїх князів — Олельковичів. Стратегічне та торговельне значіння Київа надавало йому великої ваги ув очах в. князів Литовських. Це виявилося в тому, що вони надали йому магдебурзьке право, нарівні з столицею великого князівства Вильном. Право це не зовсім погоджувалося з давнім громадським устроєм українських земель, бо поривало звязок поміж містом та землею; наслідком магдебурзького права, мовляв М. Ф. Владімірський-Буданов, було перетворення земського міста на міщанське. Але-ж кияни дуже цінували це право, бо воно давало можливість, нехай деякою мірою, підтримувати свої давні звичаї, вкладаючи в це чужоземне право свої юридичні погляди. Через те міщани уперто боролися за повноту магдебурзького права, знов-же й за те, щоб його ствердили й надалі. Сліди цієї боротьби зісталися в багатьох привилеях, жалуваних грамотах та инших документах, що їх на прохання від міщан давали Київу великі князі литовські, королі польські та царі московські. Реєстр таких документів, надрукованих у різних офіційних та наукових виданнях, а також повний текст тих документів, котрі не були надруковані, а зберегаються в архівах, ми подаємо далі.

Нарис історії самоврядування Київа на підставі магдебурзького права я виложив у своїй праці „Боротьба Київа за автономію“, написаній переважно за тими-ж документами (її надруковано в збірникові „Київ та його околиці“). Тому тепер наведу самі-но загальні висновки цієї статті.

Коли саме дано Київу магдебурзьке право, достоту сказати не можна. У найдавнішій грамоті (в. к. Олександра 1494 р.) говориться: „пожаловали мы мѣщанъ кіевскихъ по давному, какъ было при Витовтѣ“. А як Витовт помер р. 1430, то установу магдебурзького права можна

однести до початку XV в., а скасовано його на початку XIX в. Тому можна сказати, що Київ користувавсь з цього права десь коло 400 років.

Історію самоврядування Київа на підставі магдебурзького права можна поділити на чотири доби: литовську, польську, часів руїни та московську. У найяснішому вигляді автономія міста зберегалася за доби литовської. Князі литовські, з фіскальних поглядів, охороняли розвиток торгу та промисловости, що ними займалися міщани. Тільки-ж і тоді міщани частенько терпіли від насильств воєвод і мусіли звертатися з скаргами до в. князів та прохати їх потвердити їхні права. Польську добу в історії Київа відкриває постанова Люблинського сойму (1569), що відриває його від Литви та приєднує до Польщі. Королі польські стверджували старовинні права міста, але дозволяли селитися в Київі „прихожим людем“, а деяких давніх міщан деморалізували наданням їм прав шляхетських. Корінне київське міщанство завзято боронило свої національні та релігійні погляди й провадило боротьбу проти чужого впливу; огнищем його життя було Богоявленське братство та заснована при йому школа. Повстання Богдана Хмельницького польську владу покасувало, але Київ ще довго був осередком боротьби. Хмельницький називав його своєю столицею („мѣсто наше столечное“); можна було гадати, що Київ стане знову столицею української держави. Але сталося инакше: настали сумні часи руїни. Протягом трицятьох років (1657—1686) Київ неначе окупувала московська залога, але до Москви, як Лівобережжя, його не приєднувано. Це дуже шкідливо відбивалося на житті людности. Їй доводилося багато терпіти від московських воєвод, знов-же й од козаків. Але міщани й тоді відстоювали свої „права и вольности“ й діставали прихильні грамоти від царів московських.

Р. 1686 Київ остаточно перейшов під владу московської держави. До „Малороссіи“, як звали тоді Гетьманщину, його не було прилучено і він зберіг своє автономне становище. Але цей автономний лад Київа не відповідав централістичним принципам московської держави, що загострилося ще більше після перетворення її в російську імперію. Міщани все-ж і тоді захищали свої права й діставали жалувані грамоти на їх потвердження. Не вважаючи на те, їм доводилося багато страждати від того, що права тії раз-у-раз порушували представники центральної влади. Окрім того, й гетьмани заздро дивилися на самостійне становище Київа й бажали підгорнути його під свою владу; двічі це й здійснювано на якийсь час (за Апостола 1733—1737 та Розумовського 1762—1764). Так було до Катерини II. Заснування „Городской Думы“ на підставі „Городового Положенія 1785“ значно зменшило права магістрату; а заснування „Кіевскаго намѣстничества“ (1781) мало наслідком приєднання Київа до „Малороссіи“ (де гетьманство було скасоване). Хоч незабаром по цьому Павло I знову відділив Київ од Малоросії, а далі він-таки, а згодом Олександер I, ствердили право міста жалуваними грамотами, — все-ж дальша історія Київа була тільки повільною агонією його самоврядування. Централізаторська діяльність уряду, переселення, під його

протекцією, виходнів з Великоросії, деморалізація міщанської олігархії, що захопила була до своїх рук владу — все це унеможливлювало дальшу боротьбу. Року 1834 магдебурзьке право в Київі скасовано. Утворено на підставі „Городового Положенія“, Міську Думу. Першим городським головою був великоросійський купець Парфентій Михайлович Деґтєрьов.

Реєстр документів до історії Київа від 1494 до 1835 р. *).

1. 1494 травня 26. Уставна грамота від в. к. Олександра київським міщанам (Акты Западной Россіи, т. I № 120).

2. 1497 червня 4. Жалувана грамота від в. к. Олександра київським міщанам на звільнення їх од мита (А. З. Р., т. I, № 149).

3. 1499 травня 14. Уставна грамота від в. к. Олександра на воєводські прибутки (А. З. Р., т. I № 170).

4. 1503 грудня 13. Грамота від в. к. Олександра київському воєводі князеві Дмитрові Путятичеві за різні пільги для київських міщан (А. З. Р., т. I № 207).

5. 1506 грудня 8. Жалувана грамота від к. Сигізмунда I київським міщанам на звільнення їх від мита та постачання підвід (А. З. Р., т. II № 3).

6. 1514 березня 28. Жалувана грамота від короля Сигізмунда I на ствердження даного їм од короля Олександра магдебурзького права (Акты Южной и Западной Россіи, т. II № 103).

7. 1518 січня 9. Уставна грамота від київського воєводи Андрія Неміричa київським ремісникам (А. Ю. и З. Р., т. I № 68).

8. 1522 — Грамота від к. Сигізмунда I на звільнення від постачання підвід (А. Ю. и З. Р., т. II № 106).

9. 1523 червня 18. Грамота від к. Сигізмунда I київському воєводі Андрієві Немірычеві на захист київським міщанам від порушення воєводами їхніх прав (А. Ю. и З. Р., т. II № 108).

10. 1544 березня 8. Привилей від к. Сигізмунда I (Кіевскаго Центральнаго Архива, кн. № 3503 і Сборникъ Муханова изд. 1836 № 91).

11. 1545 квітня 15. Жалувана грамота від к. Сигізмунда II Августа, що затверджує звільнення київських міщан від мита (А. Ю. и З. Р., т. I № 113).

12. 1545 квітня 24. Привилей від к. Сигізмунда II Августа (К. Ц. Архивъ, кн. № 3503 і Грамоты в. к. литовскихъ, изд. подъ ред. В. Антоновича и К. Козловскаго).

13. 1569 липня 21. П р и в и л е й в і д к. С и г і з м у н д а II А в г у с т а, в и д а н и й п о Л ю б л и н с ь к і й У н і ї (К. Ц. А р х и в а к н и г а № 3503).

14. 1570 травня 28. Грамота від к. Сигізмунда II Августа київським міщанам на право обирати війта (А. Ю. и З. Р., т. I № 155).

---

*) Р о з б и в к о ю одзначено документи, що їх далі друкуємо цілком.

15. 1576 липня 7. Привилей від к. Стефана Баторія (К. Ц. Архивъ, кн. № 3503).

16. 1576 листопада 17. Наказна грамота від к. Стефана Баторія київському воєводі князеві Костянтинові Острозькому про непорушення прав Київа (А. З. Р., т. III № 72).

17. 1586 березня 28. Жалувана грамота від Стефана Баторія Печерському манастиреві на відновлення міста Василева (А. З. Р., т. III № 162).

18. 1588 травня 10. Привилей від к. Сигізмунда III (К. Ц. Архива, кн. № 3503).

19. 1605 лютого 22. Грамота від к. Сигізмунда III про відновлення замку у Київі (Сборникъ Муханова № 94).

20. 1606 квітня 25. Грамота від к. Сигізмунда III про звільнення київських міщан від мита та головщизни (Сборникъ Муханова № 95).

21. 1608 квітня 30. Декрет головного трибуналу на користь київських міщан за неналежно взяте з них мито (Сборникъ Муханова № 96).

22. 1615 квітня 24. Грамота від к. Сигізмунда III цеховим ремісникам київським на право торгувати безмитно (Архивъ Ю.-З. Россіи, часть V, т. I).

23. 1619 лютого 15. Привилей від к. Сигізмунда III київським міщанам, у якому обмежуються права приїжджих купців та жидів (Сборникъ Муханова № 115).

24. 1633 лютого 28. Привилей від к. Владислава IV (К. Ц. Архива, кн. № 3503).

25. 1645 березня 27. Привилей від к. Владислава IV про прийняття приїжджих людей під право „мѣское“ (Сборникъ Муханова № 143).

26. 1645 березня 30. Привилей від к. Владислава IV на утримання війтові (К. Ц. Арх., кн. № 3503).

27. 1652 березня 28. Привилей від. к. Яна Казиміра (А. Ю. и З. Р., т. X, № 13).

28. 1652 червня 8. Охоронна грамота від гетьмана Богдана Хмельницького киянам од насильств з боку козаків (А. З. Р., т. V № 30).

29. 1654 квітня 26. Грамота від гетьмана Богдана Хмельницького до царя Олексія Михайловича, що в ній гетьман прохає ствердити права Київа (Акты Ю. и З. Р., т. X, № 13 IV).

30. 1654 травня 26. Чоломбитня од мешканців Київа до царя Олексія Михайловича про ствердження прав міста (А. Ю. и З. Р., т. X, № 13, VII).

31. 1654 травень—червень. Статті, що їх подали посли від Київа, боярські на їх резолюції та остаточні вирішення патріярха Никона (А. Ю. и З. Р., т. X, № 13, VIII).

32. 1654 липня 16. Жалувана грамота Київу від ц. Олексія Михайловича (Полное Собраніе Законовъ Россійской Имперіи, т. I, № 133 и Акты Ю. и З. Р., к. X, № 13, XIX).

33. 1654 липня 16. Жалувана грамота київським міщанам (А. Ю. и З. Р., к. X, № 13, XII).

34. 1654 липня 16. Жалувана грамота Богданові Санковському на війтівство в Київі (Акты Историческіе, т. IV, № 83). Автентична грамота переховується в Київському Центральному Архіві.

35. 1654 липня 16. Жалувана грамота цехмистрові Семенові Дядечці та ремісникам (Акты Историческіе т. IV, № 84 і А. Ю. и З. Р., т. X, № 13, XII).

36. 1654 липня 16. Жалувана грамота Київу на звільнення на 10 років од усяких податків (А. Ю. и З. Р., т. X, № 13, XII).

37. 1655 листопаду 26. Грамота від гетьмана Богдана Хмельницького про оборону київських міщан од насильств козацьких (А. З. Р., т. V, № 44).

38. 1657 жовтня 23. Універсал од гетьмана Івана Виговського про різні пільги Київу (А. З. Р., т. V, № 51).

39. 1658 червня 26. Другий універсал од Виговського того-ж змісту (А. З. Р., т. V, № 56).

40. 1660 березня 28. Жалувана грамота від ц. Олексія Михайловича київським ремісникам (Акты Историческіе, т. IV, № 145).

41. 1660 липня 5. Універсал од гетьмана Юрка Хмельницького (А. З. Р., т. V, № 162).

42. 1661 травень. 1) Чоломбитня від війта Данила Полоцького на воєводу Шереметьєва; 2) Жалувана грамота від ц. Олексія Михайловича Київу (А. Ю. и З. Р., т. V, № 32).

43. 1665 листопаду 9. Жалувана грамота на ствердження магдебурзького права та привилеїв видана на прохання війта Данила Полоцького (П. С. З. Р. И., т. I, № 378).

44. 1665 листопаду 11. 1) Чоломбитня міщан на різні утиски; 2) відповідь воєводи Чаадаєва (А. Ю. и З. Р., т. VI, № 14).

45. 1666 травня 4 і 5. Розмова між бояриномъ Шереметьєвим та єпіскопом Методієм про полегшення киянам (А. Ю. и З. Р., т. VI, № 39).

46. 1667 лютого 20. Жалувана грамота Данила Полоцького на війтівство в Київі (Акты Историческіе, т. IV, № 192. Автентична грамота переховується у Київ. Центральному Архіві).

47. 1669 березня 3. „Просительныя статьи кіевскихъ мѣщанъ“ (Бантышъ-Каменскій. Исторія Малой Россіи, т. II, стр. 275—277).

48. 1677 січня 18. Жалувана грамота од ц. Хведора Олексійовича київським ремісникам (Дополненіе къ Актамъ Историческимъ, т. VII, № 27).

49. 1677 січня 18. 1) Указ ц. Хведора Олексійовича воєводі Андрієві Ґоловінові з приводу скарг київських міщан на царських „ратныхъ людей“. 2) Жалувана грамота Жданові Тадрині на війтівство в Київі (А. Ю. и З Р., т. XIII, № 3).

50. 1689 січня 24. Жалувана грамота від царів Івана й Петра та царівни Софії, видана на прохання війта Івана Биковського (Рукописний відділ Національної Бібліотеки, I, № 183).

51. 7207 (1699) квітня 10. Жалувана грамота від ц. Петра видана на прохання війта Івана Биковського (там-таки).

52. 1700 березня 13. Жалувана грамота від ц. Петра, видана на прохання війта Дмитра Полоцького та гетьмана Мазепи (там-таки).

53. 1710 березня 3. Жалувана грамота від ц. Петра видана на прохання війта Дмитра Полоцького з скаргами його на Мазепу (там-таки).

54. 1730 червня 5. Жалувана грамота імп. Ганни Іванівни (там-таки).

55. 1733. „Указъ Коллегіи Иностранныхъ Дѣлъ" про звільнення київських міщан, згідно їх „правъ и вольностей" від постачання робітників на „линейную работу" (там-таки).

56. 1733 січня 10. Указ „о вѣдѣніи" Кіева гетьманами та генерал-губернаторами (П. С. З. Р., т. IX, № 6307).

57. 1733 лютого 16. Грамота від імп. Ганни Іванівни генерал-губернаторові Вейсбахові та губернаторові Шереметьеву про права Київа (К. Ц. Архивъ, кн. № 3503).

58. 1733 лютого 16. „Экстрактъ" з різних грамот Київу (1654—1732) — додаток до попередньої грамоти (К. Ц. Архивъ, кн. № 3503).

59. 1737 листопаду 11. Резолюція Кабінету Міністрів „о бытіи Кіеву подъ вѣдѣніемъ губернаторовъ" (П. С. З. Р. И„ т. X, № 7434).

60. 1743 жовтня 10. Указ Сенату про складання жалуваної грамоти на ствердження прав Київа та про вирішення деяких питань, виданий на прохання війта Павла Войнича (П. С. З. Р. И., т. XI, № 8803).

61. 1743 жовтня 24. Жалувана грамота імп. Лизавети Петрівни на ствердження прав Київа (Бантышъ-Каменскій, Исторія Малой Россіи, IV, стр. 281—282).

62. 1755 грудня 31. Жалувана грамота Іванові Сичевському на війтівство в Київі (переховується в окремій вітрині у К. Центральному Архіві).

63. 1760 листопаду 16. Указ од Сената про „вѣдѣніе" київських міщан магістратом за магдебурзьким правом під апеляцією Сенату (П. С. З. Р. И., т. XV, № 11133).

64. 1761 серпня 31. Указ од Сената розглянути закони, що існують у Київі, — з приводу Лизаветинської Законодавчої Комісії (П. С. З. Р., т. XV, № 11317).

65. 1762 травня 20. Указ од імп. Петра III „о бытіи кіевскому магистрату въ вѣдѣніи гетманскомъ (П. С. З. Р. И., т. XV, № 11541).

66. 1764 вересня 29. Жалувана грамота від імп. Катерини II (П. С. З. Р., т. XVI, № 12249).

67. 1775 жовтня 20. Указ од імп. Катерини II про приєднання Київа до „Малороссіи" (П. С. З. Р. И., т. XX, № 14381).

68. 1781 вересня 16. Указ про заснування Київського Намісництва (П. С. З. Р. И., т. XXI, № 15228).

69. 1796 листопада 30. Указ од імп. Павла I про відділення Київа від „Малороссіи“ (П. С. З. Р. И., т. XXIV, № 17594).

70. 1796 грудня 12. Указ про заснування київської губерні (П. С. З. Р. И., т. XXIV, № 17634).

71. 1797. вересня 16. Указ про збереження старовинних прав Київа, даний на прохання міського голови Рибальського (П. С. З. Р. И., т. XXIV, № 18142).

72. 1802 лютий. Звістки про жалувану грамоту від імп. Олександра I, що до наших часів не збереглася (Московскія Вѣдомости 1802 г. апрѣля 30, среда № 35, передруковано в „Кіевской Старинѣ“ 1896, кн. 9, стор. 65—67).

73. 1802 вересня 17. Указ про складання комісії, щоб перевірити рахунки київського магістрату (П. С. З. Р. И., т. XXIV, № 18142).

74. 1802 грудня 19. Статут комісії під головуванням війта (П. С. З. Р. И., т. XXVII, № 20558).

75. 1805 лютого 11. Указ про впорядкування в Київі винних зборів (П. С. З. Р. И., т. XXVIII № 21619).

76. 1806 серпня 7. Указ про впорядкування в Київі міських прибутків та видатків (П. С. З. Р. И., т. XXIX, № 22231).

77. 1808 червня 19. Указ про заплату боргів київських ремісничих цехів з загальних прибутків міста (П. С. З. Р. И., т. XXX, № 23098).

78. 1834 вересня 21. Указ про призначення до комісії голови від корони (2-е П. С. З. Р. И., т. IX, № 7390).

79. 1834 грудня 23. Указ про переформування урядування міста Київа (2-е П. С. З. Р. И., т. X, отд. II, № 7694).

80. 1835 березня 8. Указ про пільги для купців міста Київа (2-е П. С. З. Р. И., т. X, № 7931).

Повний текст декотрих документів.

I. *(У реєстрі ч. 13).* Привилей Короля Сигізмунда II Августа, що був виданий після Люблинської Унії[1]).

Жигмундъ Августъ милостію Божіею Король Полскій великій князь Литовскій, Киевскій, Рускій, Прускій, Волинскій, Мазовецкій, Подляскій, Самоидскій, Ливонскій и протчая и протчая.

Ознаймуемъ симъ листомъ нашимъ кому тепер и на потомъ вѣдати належатимет, переднами именемъ мещанъ нашихъ Киевскихъ покладали привилей потвердителний вречи нижей описанной под титлою нашею

---

[1]) Друкуємо цього привилея, зважаючи найбільше на цікавий вступ. Самий текст привилею, тотожний з попередніми привилеями 1544 та 1545 й наступними 1576 та 1588 (у реєстрі ч. 10, 12, 15, 18) наводимо як виразний опис становища Київа на підставі Магдебурзького права.

и припечати великого князства Литовского, и супплѣкованно до насъ, же яко повѣтъ и воеводство Киевское чрез насъ до корони полской привернено и яко члонокъ от натуралного тѣла своего оторванній знову дотогожъ кролевства прилученній, такъ и тот привилей потвердителній даби переписати, печат нашу притиснути и повагою нашою королевскою во всемъ потвердити укрѣпити и змоцнити, рачили, которой привилей так ся всобѣ от слова дослова имѣет. Жикгмундъ Августъ милостію Божиею король Полскій, великій князъ Литовскій, Рускій, Прускій, Жмудскій, Мазовецкій, и протчая панъ, и дѣдичъ; ку вѣчной тоей рѣчи памяти всѣмъ икождому зособна кому о томъ вѣдати надлежатиметъ ознаймуемъ ижъ переднашимъ величествомъ привилей наяснейшаго и премилостивѣйшого родителя нашего найхвалебнейшаго Господаря Жикгмунта тоеюж милостію Божіею короля полского и найвишшаго князя литовского и иннихъ Его Величества града Киева войтъ измещани закону и вѣри римской кгрецкой, и арменской, покладали привилей на волности и цѣлости внемъ виражение и науживанне права майдебурского, которимъ зуполно позволено имъ мещаномъ, судитися, обходитися, исправоватися и проступнихъ карати ивини знихъ брати, а яко всякая вещь отмины излимъ припадкомъ подлеглая бываетъ, такъ итот привилей нещасливимъ припадкомъ отпоганства татар, которіе частокротне вдержаву ивграници наши нападают, унихъ мещанъ отбито и печать от оного на воску витесненную ипривешенную нашнурку едвабномъ оторвано, що досконале знат было толко подписъ руки Его Королевского Величества, иподписъ руки секретарской цѣли и ненарушими зосталъ. Що мы достоверно видячи вѣру няли, которой привилей такся всобѣ мѣетъ: воимя Господне аминь. Ку вѣчной тоей памяти поневаж всѣ речи которіе вчасѣ исправляются, купно счасомъ взабвенія приходят изпамяти людской вибиваются инаступущимъ вѣкомъ невѣдоми бивают, аще для вѣкопотомной памяти писанни необрѣтаются; того ради мы Жикгмонтъ Божіею милостію король полскій, ивеликій князъ литовскій, рускій, прускій, жмудскій, мазоветцкій иинних государь идѣдичъ; ознаймуемъ всѣмъ обще икождому зособна нынѣ ипотомъ будучи кому отомъ вѣдати належит, яко войтъ имещане наши Киевскіе перед маестатомъ нашимъ доносили, что наяснѣйшій некгдис корол Александеръ, продокъ и наймилшій брат нашъ, желаючи спустѣлому краю земли руской лутшого поведенія, идаби мѣсто Киевъ ширилося имножилося влюде, ивовсе достатки и приходи самому мѣсту Киеву и мещаномъ Киевскимъ зласки и щодробливости своей королевской, право немецкое названное майдебурское, закону ивѣри римской, греческой, и арменской надалъ иуфундувалъ и опредѣлилъ, даби мещане ивси жители Киевскіе тепер и напотомъ будучіе и ихъ потомки инаслѣдники вовсѣхъ рѣчахъ обходилися исправовалися такъ, якъ полномощная установа извичай права именуемого майдебурского означает, и на такое надане привилеи Его королевского Величества призавѣсистой печати-имъ наданній переднами покладали и доносили, что Его Королевское Величество потому привилею всамом правѣ майдебурскомъ

на нѣкоторіе артикула ипункта несоизволялъ, инеповелѣлъ потому быти, ноони помянутіе мещане насей часъ покорне намъ били челомъ дабысмо имъ втомъ милость нашу королевскую явили имъ мещаномъ и мѣсту ихъ право прежде рѣченное подлугъ привилея наяснѣйшого пана брата нашого негдис короля полского Александра зуполно и нивчемъ ненарушимо содержат повелѣли и утвердили; мы прето маючи ласкавій взглядъ нанихъ мещанъ яко напограничу живучихъ и часто кротное отнеприятелей нашихъ поносящихъ и терпящихъ разореніе иневолю, ахотячи мѣсту нашему влюде ивовсѣ достатки разширенія и помноженія прозбу ихъ ласкавѣ принявши право атеотоницкое названное майдебурское, мѣсту нашему Киеву. ивсѣмъ его обивателемъ тепер внемъ зостаючимъ инапотомъ будучимъ римского, греческого, и арменского исповѣданія зособливой и щодробливой ласки нашой королевской надаемъ позволяемъ, утверждаемъ, измоцняемъ, вовѣчніе времена и тое право майдебурское зуполне вовсѣхъ пунктахъ, и артикулахъ, содержати позволяемъ, и подлугъ оного установи обходитися справоватися и боронитисяя таковимже способомъ ипорядкомъ, якъ и мѣсто наше Вилно тое право содержитъ и оного уживаетъ, а отъ правъ полскихъ, литовскихъ и рускихъ и отовсѣхъ извичаевъ тому праву неслушнихъ и противнихъ предреченнихъ мещанъ виключаемъ и волними чинимъ; також помянутихъ мещанъ отпослушенства и власти воеводъ, судей и иннихъ урадниковъ нашихъ иихъ намѣстниковъ свободними чинимъ, которіе мещаны передними вякихъ колвекъ рѣчахъ исправахъ криминалнихъ, в великихъ и поточнихъ тоест озлодѣйствѣ, окровопролитіи оубійствахъ оусѣченію члонковъ якихъ опожогахъ и винних всѣхъ проступкахъ, зякой колвекъ причини позванніе немѣют отвѣтствовати и неповинни ихъ коотвѣту передсебя потягати и нидоякихъ винъ, и до заплачення онихъ недолжни насиловати, толко оны перед своимъ войтомъ натот часъ будучимъ авойтъ зурадовими своими передмаестатомъ нашимъ, когда чрез позви наши призванни будут оякіе колвекъ справи тимже власте анеиншимъ правомъ майдебурскимъ наихъ скаржачимся отвѣтствовати мѣютъ, опрочъ же если бы справа якая прилучилася зшляхтичемъ или з иннимъ кимъ сему праву неподлеглимъ и неподручнимъ; томуж войту мѣста нашего Киева всѣ справи криминалніе, головніе, горловіе, опожогахъ, инніе всѣ вышеозначенніе даемо моцъ ивластъ зуполную судити проступнихъ, карати подлугъ заслуги кождого мечемъ стинати, топити, огнемъ палити якъ право майдебурское вовсѣхъ своихъ артикулах пунктахъ и паграфахъ описуетъ. Кравцовъ, ковалевъ, цируликовъ, золотаровъ, лучниковъ, стрелниковъ, кушнеровъ, шевцовъ, и иннихъ всѣхъ ремесниковъ в Киевѣ тепер живучих ивпредъ будучихъ под власт ипослушенство мѣское поддаемъ и привлащаем. А власти и послушенства воевод и иннихъ урадниковъ нашихъ и ихъ наместниковъ вилучаемъ, иуволняем иимѣти тохощем жебы отнюдъ ихъ дозамку на роботизну войсковую непотягано ижаднихъ бы инъ обыдъ иналогъ нечинили, опрочъ що скождого ремесла подва человека на услугу и работизну замковую ивойсковую опредѣляемъ

которіе прислушати мают дозамку; позволяемъ тежъ помянутимъ мещаном вшелякій складъ в мѣстѣ ихъ имѣти пивомъ медомъ, виномъ, и горѣлкою шинковати истого приходи напотребы мѣскіе оборочати также помѣрное медовое, тоест вѣдерко которимъ медъ мѣрится, ятки всѣ резницкіе, полки и лавки вкоторих живност ивсякая мѣлочъ продается, воскобойню где воски забиваются совсѣми приходами до мѣста надаемъ також зкождой корчми кождого году подвѣ копи грошей повинни намъ платити; такожъ тихъ преждерѣченнихъ мещанъ знѣкоторого звичаю, в мѣстѣ Киевѣ из старн будучого яко оны называют осмницетство уволняемъ иваруемъ то абы обывателемъ Киевскимъ никто зурядников замку Киевского аособливѣ названній осмничій за тую уставу жадной трудности и турбаціи хоча ибы и приличилися втаковомъ учинку недерзалъ затѣвати иотнихъ жаднихъ податей вимогати; гостей також и прихожих подлуг старого звичаю заховуемъ от мита нашего надлежащаго на насъ от рибъ, мещанъ Киевскихъ заховуемъ и уволняемъ. Онижъ мещаны много кротно уже прежде мененніи привилей наяснѣйшого короля ивеликого князя Александра вишепомяненного брата нашего наймилшого такъ же инашъ передъ маестатомъ нашимъ подлинній, презентовали и освѣтчали, что его королевское величество и мы повсѣхъ панствахъ нашихъ дѣдизнихъ короннихъ ив великомъ князствѣ литовскомъ от митъ ицелъ всякихъ уволнили ипозволили купецкимъ людемъ мещанамъ Киевскимъ с товарами игандлями якими колвекъ ити ихати и судами водою плисти без платежу жадного нацлахъ королевскихъ, князскихъ, панскихъ духовного и свѣтского стану; в том же привилею виражено что брат и продокъ нашъ и мы ихъ мещанъ Киевскихъ волними учинили, от всѣхъ пословъ нашихъ також московскихъ, молдавскихъ, турецкихъ, перекопскихъ и иннихъ всякихъ посланниковъ гонцовъ, куриеровъ и от давання тимъ посломъ подводъ кормовъ и питя и иннихъ видатковъ на привѣтъ ихъ, и от сторожи скарбовъ и лошадей ихъ, и от походу з посли до орди, також и воеводскимъ посланникомъ лошадѣ в подводи у нихъ имати заказали, и от судовъ всякой власти замковой уволняем и иноземцовъ и пришелцовъ всякихъ будучихъ тамъ в Киевѣ и гандлюючихъ купеческимъ промисломъ совсѣми ихъ послугами податками и приходами тимже мещаномъ вовладеніе подаемъ и привращаемъ. Давтомже привилеи написано, что воеводи Киевскіе звимисленного нѣкоторого звичаю подвѣнадцят копъ грошей бирали вини от тихже мещанъ Киевскихъ, которіе часу лѣтнего вдомахъ своихъ огон держали, яковій поступокъ извичай мы ганимъ искорняемъ, ихъ мещанъ от таковего звичаю уволняемъ, и позволяемъ всѣ мещаномъ купецкимъ и ремесленнимъ людемъ огон вдомахъ своихъ вночи албо кождого колвекъ временни держати и имѣти безжадной вини и турбаціи от ураду замкового; толко вдомахъ шинковихъ влѣтѣ когда ночи маліе бывают при свѣтле пити заказуемъ и притомъ всѣмъ яко вишепомянулося ихъ мещанъ многократне вишепомянутихъ заховуемъ и мѣти то хощемъ непремѣнно. А духовнимъ тоест архіепископови закону и вѣри святоримской, митрополиту греческому Киевскому

и всѣмъ духовнимъ в Киевѣ обикліе свои приходи и подати имѣючіе повинни подлугъ стародавного звичаю належите исполне отдавати всякіе приходи мы государ наше королевское величество невступаемся. Они ж мещане наши от ваги ваговое доратуши повинни давати, заровно теж важницу совсеми вагами при ратуши заховуемъ подлугъ давняго звичаю; контрибуцію тоест побор они мещане наши вказну нашу повинни платити заровно як из инныхъ мѣстъ мещанеж наши платятъ; такъ кождого часу они мещане наши заровно з инними мещанами нашими и подданими подлугъ звичаю давняго оборону исторожу отбувати повинни натомъ мѣсту гдѣ здавна сторожа стоевала; и когда и килка кротне знами самими албо знашими урядниками зататарами впогоню потреба бъ была онижъ мещане кождій засебе подлугъ можности своей збройно конно якъ довойни надлежит зауказомъ нашимъ албо урядника нашего без окладно и без жадной отмовки зинними подданними нашими виездити должни; також взамку нашемъ подлугъ давнего обикновенія ониж мещане наши вночи обходити и окликивати повинни. Сверхъ еще для прибилу имъ мещанамъ нашимъ два ярмарки установляемъ ипозволяемъ мѣти тутъ вКиеве первій ярмалокъ опразнице Богоявленія Господня чрезъ цѣлій тиждень, другій опразницѣ Рождества Пресвятія Богородици, такожъ през цѣлій тиждень. И що колвекъ мѣсту мещаномъ нашимъ Киевскимъ яко вишепомянено надалисмо змоцнили, от чого теж и уволнилисмо тое накрѣпко неподвижимо и ни откого ненарушимо вовѣчніе роди утверждаемъ изаховуемъ, иксему писанію нашему для свѣдителства иувѣренія лутчого печат нашу королевскую привѣсити повелѣли. Дано вВилнѣ всереду перед праздникомъ близко святаго Антонія року Господна 1516 прибитности тамъ вБозѣ превелебного отца велможного и урожоного войтеха бискупа Виленского Николая Николаевича Радивила воеводи Виленского и великого князства нашого Литовского канцлера, Юрія Станиславовича Остика воеводи Троцкого двору нашого ротмистра, Станислава Яновича каштеляна Троцкого а земли Жмудской старости Юрія Николаевича Радивила подчашого нашего истарости Кгродзинского, Немира старости Мелницкого и Драгоцкого маршалка нашого Юрія Иллѣнича маршалка и старости Берестецкого Илинского и при битности иншихъ панов радъ и дворанъ нашихъ зичливѣ ивѣрне намъ милихъ начомъ восвѣдителство подписъ королевской таковій: Жикгмунтъ королъ подписъ руки секретарской Николай маршалокъ подписалъ А затимъ нашему Королевскому и Княжескому величеству именемъ войта, бурмистровъ, райцовъ, ивсего посполства мѣста нашого Киева мещане Киевскіе Тарас Алексѣевъ, Прокопій Андрѣевичъ, Васко Ходковичъ при инстанціи супплековали; абысмо той помянутій привилей повагою нашою королевскою и княжескою утвердили измоцнили, которыхъ прошеніе ласкаве принявши помянутій привилей симъ писаніемъ нашимъ утверждаемъ, укрѣпляемъ измоцняемъ, которій привилей где бы колвекъ впубличнихъ головнихъ и поточнихъ судахъ презентованъ будет, абы была вѣра везде яко самому подлинному была данна; чого ради сіе писаніе

восвѣдителство рукою нашею подписали и печать нашого князства Литовского навоску притиснувши привѣсит повелѣли; дѣялося идано вВилне в пятницу вдвадцят четвертіи день месяця апріля лѣта от Рождества Христова ҂аф҃мє. Притомъ притомніе были велебній и велможній Юрій бискупъ Луцкій, Янъ Глебовичъ воевода Виленскій державца Бобрускій и Борисовскій, Григорій Григоріевичъ Остиковичъ Виленскій Геронимъ Троцкій каштеляничъ; Николай Яковичъ Радивилъ маршалокъ земскій, Станиславъ Довойна воевода Полоцкій, Иванъ Горностай маршалок надворній великого князства Литовского подскарбій земскій Слонимскій, Елвенскій, Доршунскій староста и иншіе пани ради дворяне и урадники наши верне и вдячне намъ миліе Жикгмонтъ корол подписалъ: атакъ мы Жикгмонтъ Августъ менованній корол прошеніемъ мещанъ нашихъ Киевскихъ яко слушне ласкаве принявши привилей той потвердителни писанніи на поргамине переписати и печат нашу королевскую притиснути и привѣсити повелѣли которій привилей вовсѣхъ пунктахъ и обовязкахъ икондиціяхъ потвердили укрѣпили измоцнили, якожпотвержаемъ укрѣпляемъ иумоцняемъ, неподвижно и ниоткого ненарушимо вовѣчніе времена. Дано вЛюблинѣ на сездѣ и собраніи енералнимъ королевскимъ дня к҃а месяца юля лѣта Господня ҂аф҃ѯд королевства нашого м҃; укого подлинного привилею подписъ рукъ таковіи Жикгимунт Августъ король подписалъ.

Мѣсто печати к тому
привилею привешенной.

Сподлинной привилегіи латинского писма на руское переводили Антон Троцина сотникъ Срѣбрянскій и Михайло Якъгелнѣцкій сотникъ Журавскій.

II. *(У реєстрі ч. 24).* Привилей короля Володислава IV.

Владиславъ четвертый, Милостію Божею король Полскій, великій князь Литовскій, Рускій, Прускій, Мазовецкій, Жомоитскій, Ифляндскій и Шведскій и Готскій и Вандалскій дедичний король.

Ознаймуемъ тимъ листомъ нашимъ всѣмъ во обецъ и кождому зо особна, кому о томъ видати належитъ, иж оказивали передъ нами мещане места нашего Киева права и привилия свое нижеписанніе, заключающіе въ собѣ разные поданя и конфирмованя волности мѣсту Киеву отъ светобливыхъ продковъ нашихъ, королевъ ихъ милостей полскихъ и великихъ князей литовскихъ служачихъ, и били намъ чоломъ, абы есмо-имъ повагою нашою королевскою утвердили и умоцнили тіе права, привилія, волности и всякое надане, которые то въ собѣ маютъ: Першій привилей паргаминовый наяснейшого короля его милости писаніемъ латинскимъ писаній подъ датою въ Кракове, лѣта Господня тисяча пятсотъ осмъ десятъ осмого, дня девятого мая, которымъ то привиліемъ своимъ его королевская милость, святое памяти панъ Отецъ нашъ первіе привиліе, фундушъ тому месту Киеву отъ святобливыхъ продковъ нашихъ королевъ ихъ милостей Полскихъ и великихъ князей Литовскихъ, Александра, князя

Литовского, а потимъ короля Полского, Жикгимонта Первого, Жикгимонта Августа и Стефана на разніе волности и доходи меские надане, конъфирмовати соизволилъ, которими то привилеями, тому месту и мещанам киевскимъ напередъ право Майдебурское, то ест немецкое, назване, обивателем киевскимъ всемъ, такъ вѣри католицкой римской, яко теж грецкой и армянской будучимъ и потомкамъ ихъ вечистое ест надано, аби се ведлугъ права Майдебурского во всяких, речахъ и справахъ рядили и справовали таковимъ же способомъ, яко место наше Виленское тое право Майдебурское держитъ и оного уживаетъ, а отъ правъ полскихъ, литовскихъ, рускихъ и отъ всех звичаевъ, тому праву Майдебурскому противникъ, пречоныхъ мещанъ виймуючи, уволняючи, такъ техъ помененыхъ мещанъ отъ всякихъ винъ зарукъ, права, моци и власти воеводовъ, судей и иншихъ урядниковъ и ихъ наместниковъ, которіе в якіе колвекъ речи и справи, такъ головніе, яко поточніе заданіе изъ якое колвекъ причини позваніе не мают ниде ставити и ответствовати толко перед своимъ войтомъ, а войтъ засъ з урядомъ перед Маестатомъ нашимъ кгди чрез позви наши позваний будетъ, о справи якіе колвекъ тимъ же власне, а не иншимъ правомъ Майдебурскимъ, на себе скаржачимъ ответствовати мѣетъ. Томужъ войтові дана моцъ зуполная тимиж привиліями всякіе справи головніе, горловіе судити, и винних карати тимъ всякимъ способомъ, яко то право пречененное Майдебурское во всихъ своихъ артикулахъ, пунктахъ и обовязкахъ описиваетъ. Тими теж привиліями позволени всякіе ремесла ремесникамъ робити, и ихъ подъ властю и въ праве меском зоставлено, опроч двохъ ремесниковъ с кождого ремесла, которіе на послузе замковой и подъ правомъ замковымъ быти мѣютъ. Позволено тежъ и дана моцъ и власть помяненнимъ мещанамъ нашимъ места Киева всякій складъ мѣти пива, меда и вина и тимъ всѣмъ шинковати, а оттуду провентъ на потреби места тамъ того оборочати; такоже мѣренье меду, то есть вѣдерко которимъ медъ мѣрятъ, и тежъ горѣлки волное шинкованье, и вшелякие въ ринку ятки резницкое и полки, лавки для продаваня живности и якихъ колвекъ речи, так однакове же отъ кождой корчми по две копи грошей платити повинни. Воскобойня теж, где воскъ выбиваютъ, со всеми пожитками и з доходами тѣмъ же мещанамъ надана. Теж мещанъ тихъ пречонихъ з некоторого звичаю в месте киевском стародавно будучого, который они називаютъ Асмництво, винято и уволнено, иж о то не будутъ мети жадніе трудности и нагабанья; ани теж отъ таковихъ не маетъ бити ничто брано, хочай би били знайдени въ таковомъ учинку. Тими ж привиліями уволнено тих мещанъ киевскихъ по всех панствахъ нашихъ, так въ короне, яко и въ великомъ князстве Литовскомъ, отъ митъ и целъ всякихъ, такъ сухомъ, яко и водою, иж волно тѣмъ купцам мещанамъ киевскимъ съ товарами и куплями якими колвекъ ити, ехати и ставками водними плисти кромѣ жадного цла, як королевского, такъ тежъ княжеского, панского, духовного и светсткого стану. Тихъ же мещанъ киевскихъ уволнено отъ всякихъ пословъ нашихъ, и тежъ московскихъ, мол-

давскихъ, турецкихъ, перекопскихъ и иншихъ всякихъ пословъ, гонцовъ, куриеровъ, такожъ отъ всякихъ податковъ и отъ подводъ на тіе посли даванья, отъ скарбу и коней отъ сторожи; также съ посли до орды хоженья, и отъ коней подъ нихъ даванья; воеводинымъ тежъ посланникамъ конѣ отъ нихъ брати заказано. Отъ судовъ и всякихъ утисковъ урядниковъ киевскихъ тѣхъ же мещанъ уволнено. Всякихъ тежъ людей тамо будучихъ, чужоземцовъ и приходячихъ, въ месте томъ Киеве мешкаючихъ и купецкого гандлю заживаючихъ, таковихъ, со всякими ихъ послугами, податками и ихъ доходами, имъ же мещанамъ въ моцъ подано. Що теж некгди передъ тимъ воеводове Киевское по дванадцать копъ грошей брали вини от тих же мещанъ, у которихъ часу лѣтнего въ домахъ огню заживано, теж отъ тоей вини мещан волних учинено, и мещанамъ всемъ, купцамъ и ремесникамъ, огонь в домахъ своихъ въ ночи, албо которого колвекъ часу (окромѣ лѣтомъ на малой ночи при пянствахъ) доброволне кромѣ всякое вини урядниковъ нашихъ замковихъ, албо которихъ колвек нагабаньяхъ мети, держати и ховати дозволено Духовнимъ, то ест бискупам вѣри католицкой римской и метрополитові киевскому и всякимъ духовнимъ въ Киеве свои опатренѣя мѣючим, всякіе доходи звикліе и податки воровано, в которіе ся король, его милость, на онъ часъ вдавати не хотелъ. Два тежъ ярмарки щороку тимъ же мещаномъ надано. О чомъ той привилей святое памяти короля, его милости, Пана Отца Нашего, на конфирмованъе первихъ привилиевъ и фундушовъ, тому мѣсту Киеву наданихъ служачий, всякіе данини виразъно описуетъ, также тежъ и повинности взгледомъ данимъ на пречонни мещане наши вложени, въ томъ же привилию суть декляровани: меновите служба военна и сторожа на замку, которая в ночи оголошаетъ — Тежъ мещане киевские оказали другій привилій пергаминовій наяснейшое святое памяти короля его милости Пана Отца Нашого, писмомъ полскимъ писаній, подъ датою въ Кракове, лѣта Господня тисяча пятсотъ осмъдесятъ осмого, м-ца мая десятого дня, которимъ привилиемъ своимъ его королевская милость также первіе привиліе своихъ Антецессоровъ королевъ ихъ милостей святой памяти Жикгимонта Августа и Стефана на арендованье корчемъ тимъ мещанамъ киевскимъ въ месте Киеве, медовихъ, виннихъ и пивнихъ, по осми сотъ копъ грошей литовскихъ кождий рокъ, на две рате платежу дани, конфирмовати изволилъ, за котору аренду виразне декляровано и варовано, ижъ воеводове тамошніе киевскіе въ тіе корчми ничимъ ся вдавати и перешкоди дѣлати имъ не мѣютъ; также ротмистрове наши, такъ теж десятники и товарищи ротъ ихъ, митрополіе, бискупскіе люде, архимандритове и игуменове сами, а ни на пановъ своихъ и иншихъ перемешкивающихъ въ месте и въ монастирахъ киевскихъ, корчомъ ку пожиткови своему установлятъ, яко въ мѣстѣ, такъ за замкомъ и на передместяхъ, въ кляштору и в монастирахъ, жадного шинку на продаванъе держати не мѣютъ, кром тихъ мещанъ киевскихъ албо кому они позволятъ; а ктоби хотелъ на тотъ указъ и уставу корчми на себе установляти и шинкъ ку пожиткови свему мѣти, теди они съ приставомъ, на то

имъ приданимъ, таковіе корчми и шинки забирати мѣютъ, въ чомъ воеводове тамошніе мѣютъ имъ, помощь чинити, и половину трунковъ и начинья забраннихъ корчемнихъ мѣютъ на замокъ брати, а другая половина при мещанахъ мѣетъ доставати, а в тимъ нихто не маетъ имъ спротивлятися подъ закладомъ ста рублей грошей на кождого таковаго, кто бы въ тимъ противность оказивалъ. Въ тимъ же привилію позволено ротмистрови варенья пива и сиченья меду на потребу его, а не для шинку, о чимъ той привилій конфирмаціей святое памяти короля его милости Жикгимонта Третего, Пана Отца Нашего съ подписомъ руки его ширей то въ собѣ объявляетъ — Тиеж і мещане киевскіе указивали третій привилей паргаменовий наяснѣйшого святое памяти короля его милости тогожъ Пана Отца Нашого, с подписомъ руки его и съ печатю коронною, подъ датою въ Кракове, дня десятого м-ца мая лѣта Господня тисяча пятсот осмъдесятъ осмого на конфирмованье первих привилѣевъ святое памяти королевъ ихъ милостей Жикгимонта Августа и Стефана тимъ же мещанамъ киевскимъ на волное обранье межи собою войта наданихъ, где тамъ виразне описуетъ, ижъ тимъ мещанамъ киевскимъ, водлугъ стародавного звичая и волности своей, теперъ и на потомъ самимъ между собою з посредку себе, мещанъ киевскихъ которіе подъ правомъ Майдебурскимъ седятъ, водлугъ волѣ и уподобанья войта себе волно обирати, еднакже таковимъ способомъ, ижъ они, обравши людій добрихъ и годнихъ чтыри особи на тотъ урядъ войтовскій, намъ Государевѣ оповедати из нихъ одного годности чрезъ листъ свой залецати мѣютъ. А ми Государь имъ того за войта подати и привиліемъ своимъ конфирмувати мѣемъ, яко о тимъ тіе взвишъ (помененние) привилія ширей то въ собѣ оказуютъ. — Тіе жъ мещане киевскіе оказивали передъ нами привилей паргаминовій отъ святое памяти короля его милости Жикгимонта Третего, Пана Отца Нашего, съ подписомъ руки властія его и съ печатю великою коронною, писмомъ полскимъ писанній, подъ датою въ Варшаве, на сойме валномъ, лѣта Господня тисяча шестсотъ девятнадцатаго, м-ца февраля пятнадцатого дня, тимъ же мещанамъ даний на то, аби жаденъ жидъ и каждій купецъ, откуду колвек до места нашого Киевского прийдя, нигде инъдей господою не ставалъ, толко въ дому Гостинномъ мескомъ, а съ купцемъ жаднымъ приїжжимъ жадного торгу не чинилъ, товару у него не куповалъ, и своего товару ему не продавалъ, толко з мещане нашими киевскими торги свои чинили, товари имъ продавали и у них товары потребніе себе куповали и мешкаючи въ месте нашемъ Киевскомъ долшъ единого того дня, [отдавши] звиклое повинности зъ дому Гостинного до Ратуши, прочъ з места выѣхали; такъ теж аби жаденъ жидъ мененый кіевскій у суду меского, замкового и у части места Киева бискупей, яко теж на грунтахъ митрополичихъ, архимандричихъ, кляшторскихъ, шляхетскихъ козацкихъ и всякихъ инъшихъ домовъ куповати, арендовати, въ тимъ месте нашомъ Киевѣ мешкати и фундоватися не смелъ и не важился, подъ караньемъ хто би тому постановеню въ чимъ колвекъ пречнимъ бити показалъ, забранемъ усех

маетностей, которого половица на ратушъ мѣетъ зоставати; подъ податю чего сегожъ жаденъ жидъ упоминати не мѣетъ часи вѣчними, о чомъ тотъ привилей короля его милости, святое памяти Пана Отца Нашего ширеи то въ собѣ обмовляетъ. — Оказовали тежъ передъ нами тижъ мещаня наши киевскіе листъ светое памяти короля его милости, пана Отца Нашого·съ подписомъ власной руки его и съ печатю коронною до митникивъ и писарей митъ волинскихъ на коморы Луцкои и прикоморку киевскомъ поставленнимъ на паперу по руски писаномъ, подъ датою въ Варшаве, на сейме валномъ коронномъ, лѣта Господня тисяча пятсотъ осмъдесятъ девятого, м-ца апреля десятого дня на волность безмитного торгованя человѣку, посполитому места нашого Киева даний, гдѣ виразне описуетъ, аби тіе митиики и писари целніе противъ правамъ и привиліямъ места нашего Киева отъ всякихъ обивателевъ человѣка посполитого, которіе одно подъ правомъ Майдебурскимъ и подлегломъ ихъ мескимъ зостаютъ, хочай би которій и копій привилея меского не мел, жадного мита и цла от соли, отъ воску и иншихъ всякихъ товаровъ ихъ не брали, и не витягали, брати и витягати не казали, и во всемъ ся конечно подлугъ правъ и привилеивъ места нашего Киева заховали, о чомъ тотъ листъ короля его милости, святое памяти Пана Отца Нашого ширей то въ собе обмовляетъ. — Надъ то показали намъ тіежъ мещане киевскіе два декрета — первій на сейме вальномъ коронномъ въ Варшаве, дня двадцать первого м-ца февраля, року тисяча пятсотъ осмъдесятъ пятого, по полску на паргамине писаній рукой валебного въ Христе ксенза Войтеха Барановского, подканцелярого коронного, подписаній, которимъ отъ податковъ восковничего, соляного, грибного вечними часи суть уволнение; другій на паперу по руску писаній на сейме валномъ коронномъ, дня третего м-ца ноября року тисеча шестсотъ одинадцатого рукою велможного Щенсного Крискі, подканцелярого коронного подписаній, которимъ вага, перевозъ и десятая риба вялая месту Киеву присуждена естъ, яко тіе декрета ободва ширей въ собе обмовляютъ — Мы теды, Государь, маючи милостивое баченье на унижонну прозбу мещанъ киевскихъ, подданыхъ нашихъ, при отданню намъ повинного послушенства и верного подданства, чрезъ некоторихъ ся посродку себе на тим сойме щасливое коронацеи нашей отосланнихъ учинено, также мѣючи чрезъ некоторіе пани ради нашей и посли земскіе залецону веру, цноту и послушенство помененыхъ мещанъ киевскихъ, которе святои памяти продкамъ нашимъ и речи посполитой, при великихъ своихъ тяжарахъ на Вкраине мешкаючи, статечне и зичливе осведчали, охотне и ласкаво вси права, привилія, фундуши, листи, волности отъ святобливыхъ продковъ нашихъ королей Полскихъ и великихъ князей Литовскихъ, наданые и отъ святой памяти короля его милости, Пана Отца Нашего привиліями и конституціями сеймовими стверженни, так якоби тут слова до слова описани были, тимъ листамъ нашимъ аппробовати утвердити, и умоцнити умислили, якожъ з особливоий ласки нашей, зичачи тому месту нашому Киевскому, яко украинскому, всякихъ оздобъ и помноженья во

всякихъ пунктахъ, и артикулахъ и обовязкахъ, а з влаща если того били и суть в уживаню, и не суть праву посполитому противни, аппробуемъ, утверждаемь и умоцняемъ часи вечними, на що для лепшое певности рукою нашою подписавшися, печать коронную притиснути росказали. Дано въ Кракове, на сойме валномъ коронномъ, щасливей коронацієй нашой, дня двадцать осмого м-ца февраля, лѣта Господня тисяча шестсот тридцят третего, панованья королевствъ нашихъ Полского и Шведского первого У подлинного привилея подписъ рукъ таковій:

Владиславъ, король.
Даніилъ Ижицкій
[М. П.] секретар Его Королевского Величества.

III. *(У реєстрі ч. 26).* Привилей короля Володислава IV на утримання війту.

Владиславъ четвертій, Божіею Милостію король Полскій, великій князь Литовскій, Рускій, Прускій, Мазовецкій, Жмудскій, Ифлянскій, Смоленскій, Чернѣговскій, Шведскій, Кготскій, Вандалскій дедичний король.

Ознаймуемо тимъ листомъ нашимъ всѣмъ обще и кождому зособна, кому тое вѣдать надлежить, что мы преложеніе мѣючи тяжести, трудности уряду войтовского въ мѣстѣ нашомъ Киеве, даби въ томъ способнѣй и вигоднѣй през особи на нему будучіе отправованимъ былъ, назначаемо и даемо имъ вѣчними часи пятсотъ золотихъ полскихъ юргелту дорочного съ провентовъ ратуша киевского, которій юркгелтъ бурмистру и райци мѣста тамъ того славетному Андрѣю Ходици, войтови теперешнему, поки на томъ урядѣ жити будетъ, а по смерти его иншимъ войтамъ, на тотъ урядъ наступаючимъ, на кождій рокъ зуполно отдавати маютъ; и повинни суть войты теж съ тоей суммы слугу собѣ присяглого ховати, и оному платити маютъ, що въ рахункахъ причинено, лѣчби межі иншими расходами на потреби мѣста того, за квитомъ войтовскимъ, отъ насъ чрезъ комисаровъ зуполно всегда приято бити маетъ. На що, для певнѣйшой вѣри, рукою нашою подписуемося и печать коронную притиснути росказалисмо. Данъ въ Варшаве дня 30 м-ца марта року Господня 1645, панованя королевствъ наших Полского 12, а Шведского 13 року.

У подлинного привилею подписъ руки таковій.

Владиславъ король.
Томашъ Венскій, секретар
[М. П.] Его Королевского Величества
рукою власною.

IV. (*У реєстрі ч. 50*). 1689, січня 24. Жалувана грамота царів Івана й Петра та царівни Софії.

Божією милостію, Мы Пресветлѣйшіе державнѣйшіе Великіе Государи, Цари и Великіе Князи Іоаннъ Алексіевичъ, Петръ Алексіевичъ и Великая Государиня Благовѣрная Царевна и Великая Княжна Сѳѳія Алексіевна, Всея Великія и Малыя и Бѣлыя Россіи Самодержци Московскіе, Кіевскіе и т. д. (повний титул). Пожаловали Нашего Царского Величества отчины, Богоспасенного града Кіева войта Івана Быковского, и бурмистровъ, и райцовъ, и урядниковъ, и всѣхъ мѣщанъ, которые въ той нашей отчинѣ, во градѣ Кіевѣ нынѣ живутъ и впредь жить будутъ, велѣли имъ дать сію нашу великихъ государей жалованую грамоту на рыбные ловли, и на сѣнные покосы, и на всякіе угодья, которые они имѣютъ во владѣніи изстари по нашимъ Царского Величества жалованымъ грамотамъ, и по прежнимъ привилеямъ королей польскихъ. Понеже въ нынѣшнемъ во сто девятьдесятъ семомъ году били челомъ Намъ Великимъ Государямъ Нашему Царскому Величеству, они, войтъ и мѣщане, и объявляли въ приказѣ Малой Россіи Отца Нашего Великихъ Государей, блаженныя и вѣчнодостойныя памяти Великого Государя, царя и Великого Князя Алексѣя Михайловича, всея В. М. и Б. Россіи Самодержца также брата Нашего Великихъ Государей блаженныя и вѣчно достойныя памяти Великого Государя, Царя и Великого Князя Ѳедора Алексѣевича, всея В. М. и Б. Россіи Самодержца жалованныя грамоты, каковы имъ даны въ прошлыхъ годѣхъ на потвержденіе правъ ихъ и волностей, и для владенія всякихъ ихъ угодей по прежнимъ привилеямъ королей польскихъ, а въ челобитьѣ своем они мѣщаны написали, что при бывшемъ гетманѣ тѣ права и вольности ихъ порушены тымъ, что со обыкновенныхъ ихъ торговъ велѣно имать пошлину; а они опричъ купечества никаково у себя промыслу не имѣютъ; а которую прежде сего слободку отнялъ было отъ нихъ кіевскій Бискупъ, такъ же и ксензы владѣли насильствомъ. Подгородьемъ и Кожемяками съ людьми, и то у нихъ мѣщанъ при бывшемъ же Гетманѣ отнялъ Кіевскій полковникъ Григорій Коробченко, а послѣ того владѣетъ тымъ Кіевскій же полковникъ Константинъ Солонина; а урочищемъ Преваркою владѣютъ козаки Кіевского полку; а въ шинкахъ чинятца имъ убытки отъ монастырскихъ и козацкихъ шинковъ; а перевозного сбору преже сего бывало въ нашу Великихъ Государей Нашего Цар. Величества казну половина, а другая шла на Ратушу, а нынѣ де на Днѣпрѣ построенъ мостъ, и въ лѣтнее время ѣздятъ черезъ мостъ всякіе люди, а мостовое сбираютъ въ Нашу Ц. В. казну, а въ ратушу ничего не даютъ, да съ нихъ же и мостовые деньги емлютъ; а они въ нашу Великих Государей нашего Ц. В. казну платятъ съ шинковъ, и съ перевозу, и съ иныхъ доходовъ по штисотъ рублевъ на годъ по вся годы; и на Днѣпрѣ сѣнными покосы ничѣмъ не владѣютъ, а рыбными ловлями владѣютъ малыми, не такъ какъ написано въ прежнихъ жалованыхъ грамотахъ и въ привилеяхъ

королевскихъ; а сѣнными покосы и выгономъ завладѣли у нихъ Кириловского монастыря Ігумены, а рыбными ловлями и островами Муромцемъ и Трухановымъ, и дубровами началные и ратные въ Кіевѣ будучіе люди; также и подводы съ нихъ емлютъ подъ всякихъ людей, подводъ по сту и болши, а они де тѣ подводы наймуютъ дорогою цѣною. А Ѳроловского девичьего м-ря старицы давно въ построеномъ Софійскомъ дворѣ, которой построенъ близко ратуши, питьемъ шинкуютъ. А по указу де Отца Нашего бл. памяти Великого Государя и Брата Нашего бл. пам. В. Государя, ихъ Ц. Величествъ тѣми промыслами, тоже на Днѣпрѣ перевозомъ, и сѣнными покосами, и рыбными ловлями и кабакомъ велѣно владѣть и торговать имъ безпошлинно, ничѣмъ тѣхъ прежнихъ жалованыхъ грамотъ нарушивать не велѣно. А Кириловскаго м-ря Ігуменъ Інокентей Монастырской построилъ на родникахъ и на болотахъ въ четырехъ мѣстахъ на трехстахъ саженяхъ мостки, и на тѣхъ мосткахъ бралъ мостовщину по королевскому привилію толко, съ произджихъ дальныхъ людей съ болшого возу по грошу полскому, а съ ближныхъ, недалече живущихъ отъ Кіева, по полугрошу полскому, а съ скотины рогатой по два бѣлыхъ, да съ мелкой по одному бѣлому старинныхъ польскихъ денегъ. А они мѣщане, въ томъ привиліи не помянуты, и никогда съ нихъ на тыхъ мосткахъ пошлины не имывано; а ныне онъ игуменъ и съ нихъ мостовщину збираетъ же, и для того мостового дорогого побору околные люди ни съ какими торгами въ Кіевъ не издятъ, а издятъ, въ иные городы и отъ того чинится имъ мѣщанамъ и всякихъ чиновъ жителямъ въ Кіевѣ великая дороговня, иза такою дорогою мостовщиною по дрова и по сѣно, и на мелницы, и никуды по домовые нужды издить имъ не возможно; и скотины ихъ на ихъ же мѣщанскій выпускъ и въ луга для корму гонять не даютъ. Да имъ же мѣщанамъ великое утѣсненіе дѣется въ городѣ отъ козаковъ, на дворѣхъ у нихъ безпрестанно ставятца на становище человѣкъ по двѣсти и по триста съ лошадьми, и чинятъ имъ въ томъ великій убытокъ и тягость, и чрез указное емлютъ у нихъ сѣно, и овесъ, и питье, и харчъ, и деньги насильно, и обухами бьютъ, и грабятъ, и послѣднее отимаютъ, и отъ того они обнищали, и учинилось имъ отъ того убытку тысяча рублевъ. А подгородомъ Кожемяками съ людьми болши двухсотъ человѣкъ владѣетъ нынѣ кіевскій полковникъ; и въ постоѣ имъ мѣщанамъ они не помогаютъ. А въ Нижнемъ городѣ козацкихъ и мр-ских и всякихъ чиновъ людей многое число; а отъ такой многой тягости покинувъ дворы многіе мѣщане въ мѣстечко Печерское, и по разнымъ м-рямъ, также въ Кожемяцкую слободу розбрелися. А въ иныхъ де городехъ въ такихъ постояхъ помогаютъ всѣмъ полкамъ зъ городовъ, и зъ деревень кормятъ, а Кіеву никакой помощи изъ городовъ и зъ деревень нѣтъ. Также и ремесленные люди, которые въ Кіевѣ, подаютъ повинность полковнику и старшинѣ, и всякіе дѣла дѣлаютъ безплатно; и наши великихъ государей ратные люди въ Нижнемъ городѣ всякими товары торгуютъ, а имъ мѣщанамъ отъ того чинитца обида. А по воротамъ въ нижнемъ городѣ стоятъ ратные жъ люди

на караулехъ, и берутъ деньги со всякихъ людей напрасно, изъ города выихать и въ городъ проихать не мочно. Да у нихъ же въ Кіевѣ въ нижнемъ городѣ живутъ многіе греки домами своими, и всякими промыслы промышляютъ, а въ Ратушу имъ ничего не даютъ и во всякихъ податкахъ не помагаютъ, и подъ ихъ правамъ майдебурскимъ быть не хотятъ. Да они жъ мещане въ прошлыхъ годѣхъ збирали съ продажного привозного хлѣба съ воза по четыре деньги, и отдавали тѣ деньги въ соборную церковь на строеніе, а нынѣ тотъ церковный сборъ збираетъ Кіевскій полковникъ на себя безъ Нашего Великого Государя указу, а в церковь ничего не даетъ. И Намъ Великимъ Государямъ Нашему Ц. В. пожаловати ихъ мѣщанъ велѣти на то ихъ челобитье Нашъ Великихъ Государей Нашего Ц. В. милостивой указъ учинить, и жалованыя грамоты Отца Нашего, каковы имъ мѣщанамъ даны написано велѣно имъ имѣти всякую вѣчность и употребленіе по прежнымъ правамъ и привилиямъ, и ничимъ тыхъ ихъ правъ и волностей не нарушивать, и пошлинъ съ нихъ какъ они издятъ торговать сухым и воднымъ путемъ въ Кіевѣ и иныхъ Малороссійскихъ городахъ имать не велѣно; и торговать имъ безпошлинно, и купецкимъ людемъ всякіе товары складывать по прежнимъ королевскимъ привиліямъ у нихъ на Ратуше; а что они мѣщаны прежде сего, при владѣніи полскомъ, давали кіевскому воеводѣ съ питья, съ пива, изъ меду, и съ вина, и съѣсныхъ товаровъ, и съ лавокъ, и съ торгу со всякого, и съ воскобойни, и съ пивоварни, и съ перевозу что на Днѣпрѣ, и съ двора гостинного, и съ вѣсу по три тисячи золотыхъ полскихъ на годъ; и за то все велѣно имъ платить въ Нашу Ц. В. казну по вся годы безпереводно; и тѣмъ вышейменованнымъ промысламъ и доходамъ попрежнему быти изъ ихъ майстрату на Ратушу. А что Кіевскій Бискупъ отнялъ было города Кіева часть, и ксензы Оболонь и Подгородье, и доходы градскіе себѣ привращали, и буде изстари тѣ мѣста и доходы бывали градскіе а Бискупъ и ксензы завладѣли насильствомъ, и тѣмъ мѣстамъ и доходамъ велѣно быти къ Ратушѣ жъ по прежнему (три слові не розібрано); а полякамъ, и жидамъ, и армянамъ въ Кіевѣ жить и селиться не велѣно. А доходамъ: арендою и перевозомъ, и всякимъ питьемъ велѣно торговати имъ къ ратушѣ, какъ передъ сего на Ратушу Кіевскую бывало; и на Днѣпрѣ перевозомъ, и сѣнными покосы, рыбными ловли, и кабакомъ въ нижнемъ городѣ велѣно владѣть, и торговать безпошлинно по жалованнымъ грамотамъ имъ же мѣщанамъ, и ничимъ тѣхъ жалованыхъ грамотъ нарушивать, и подводъ съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ ни для какихъ нашихъ Великихъ Государей, Нашихъ Ц. В. дѣлъ имать не велѣно. А какъ ратные всякихъ чиновъ люди и съ Кіева къ Москве или въ иные городы и в полки отпущены и посланы будутъ, и ратнымь всякихъ чиновъ людемъ издить на своихъ подводахъ, а гонцовъ посылать для скорыхъ дѣлъ на почтовыхъ лошадяхъ. И въ нижнемъ городѣ ихъ мѣщанамъ обидъ и въ торгахъ помѣшки чинить никому не велѣно, и островомъ Муромцемъ и сѣнными покосы велѣно владѣть имъ мѣщанамъ, а буде кто чрезъ тое

жалованную грамоту дерзнетъ на томъ островѣ сѣно косить, и въ озерахъ рыбу ловить и тѣмъ всѣмъ людемъ велѣно чинить жестокое покараніе.

И Мы (титули) слушавъ вышепомянутого челобитья и жалованыхъ грамотъ Отца Нашего (титул), такоже и Брата Нашего (титул) пожаловали Кіевскихъ жителей, войта Івана Быковскаго и Бурмистровъ и Райцовъ, и всѣхъ мѣщанъ, велѣли имъ въ Кіевѣ имѣти волную торговлю и употребленіе во всякихъ угодьяхъ, въ сѣнныхъ покосахъ, и въ рыбныхъ ловляхъ во всемъ по прежнимъ жалованымъ грамотамъ и по королевскимъ привиліямъ, чимъ они изстари владѣли; и въ лѣса Кіевскіе для употребленія лѣсу хоромного и дровяного въѣзжати имъ невозбранно, безо всякія обиды отъ всякихъ чиновъ людей; а что въ ихъ же мѣщанскихъ угодахъ Нашего Ц. В. ратные люди употребляли на свои лошади нѣсколько сѣножатей, и нынѣ то имѣетъ быти невозбранно съ разсмотрѣніемъ будучихъ въ Кіевѣ нашихъ Ц. В. бояръ и воеводъ; а тѣмъ Нашего Ц. В. ратнымъ людемъ кромѣ своего довольства лишняго сѣна на продажу и въ отдачю не косить; а пошлину имъ мѣщанамъ съ товаровъ своихъ, буде хто изъ нихъ похочетъ, отъѣзжими торгами торговать, платить по уставу на извычайныхъ мѣстехъ потому, что и во всѣхъ Нашихъ Ц. В. малороссійскихъ городѣхъ пошлину торговые люди платятъ: да и для того, что та пошлина збирается на жалованье Нашего Ц. В. ратнымъ людемъ, охочимъ полкамъ, которые въ Нашихъ Ц. В. Малороссійскихъ городѣхъ обрѣтаютца; а тѣ охочіе полки собраны, и велѣно имъ Нашего Ц. В. жалованье давать, послѣ тѣхъ вышеупомянутыхъ Отца Нашего — и Брата Нашего — жалованныхъ грамотъ. А отъ ратныхъ Нашего Ц. В. людей и отъ козаковъ оберегать ихъ Нашимъ Ц. В. боярамъ и воеводамъ въ Кіевѣ будучимъ. И на дворѣхъ у нихъ Нашихъ Ц. В. ратныхъ людей и казаковъ ставить и никакихъ, съ нихъ кормовъ и поборовъ на полковника Кіевскаго и на козаковъ имать и выбирать отнюдь не велѣно, потому что Кіевскіе мѣщане за всякія свои вольныя употребленія платятъ въ Нашу Ц. В. казну въ Кіевѣ повся годы по шти сотъ рублевъ на годъ, и для того ихъ постоями и поемами и всякими поборами сверхъ того платежу Нашимъ Ц. В. ратнымъ людемъ въ Кіевѣ будучимъ, и полковнику кіевскому исъ того Кіевского, также и изъ иныхъ полковъ козаковъ, отягчать и убытчить не велѣли, и быти то не имѣетъ. А перевозу на Днѣпрѣ, въ которое время бываетъ перевозъ судами и тогда збирать перевозъ по прежнему — половину въ Нашу Великого Государя Нашего Ц. В. казну, а другую давать имъ мѣщанамъ въ Ратушу; а когда бываетъ наведенъ подъ Кіевымъ на Днѣпрѣ мостъ; и тогда мостовые денги на томъ мосту збирать по прежнему въ Нашу Великихъ Государей Нашего Ц. В. казну, а имъ мѣщанамъ до того дѣла нѣтъ, понеже тотъ мостъ и мостовые припасы строятъ Наши Ц. В. ратные люди, и Нашего Ц. В. казною. А Кирилловского м-ря Ігумену и старцамъ на мостахъ своихъ мостовщины съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ и съ ихъ работныхъ людей и скота ихъ лѣ-

томъ и зимою имать не велѣли, а имать имъ мостовщину извычайную по прежнымъ королевскимъ привиліямъ съ произжихъ людей безо всякого принужденія и отягченія, понеже объ нихъ кіевскихъ мѣщанехъ въ привиліи ихъ монастырскимъ ничего не имяновано. И Нашимъ Ц. В. ратнымъ людемъ въ нижнемъ городѣ впредь не стоять и тѣмъ ихъ мѣщанъ не стѣснити; также и въ рядахъ у нихъ и на дворѣхъ приходя изъ верхняго города ратнымъ людемъ не ночевать; и въ проѣзжихъ городскихъ воротахъ капитанамъ и салдатамъ, и стрѣльцамъ, и козакамъ, и индукторамъ никакихъ денегъ съ нихъ мѣщанъ не имать; и мастеровымъ людемъ всѣхъ цехмистровъ никому ничего какъ на кіевского полковника, такъ и на иныхъ людей никакого безденежно и безъ платежу не дѣлать. А какъ наши Ц. В. ратные всякихъ чиновъ люди изъ Кіева къ Москвѣ или въ иные городы и полки отпущены и посланы будутъ, и боярамъ нашимъ и воеводамъ, будучимъ въ Кіевѣ, тѣмъ Нашимъ Ц. В. ратнымъ всякихъ чиновъ людемъ велѣть издить на своихъ подводахъ; а гонцовъ, которыхъ изъ Кіева наши Ц. В. бояра и воеводы учнутъ къ Нашему Ц. В. посылать, и для скорыхъ дѣлъ издить на почтовыхъ подводахъ. А питьемъ — пивомъ, и медомъ, и виномъ въ Ратушѣ торговать; и воскобойню, и пивоварню, и гостиной дворъ, и вѣсы держать; и островомъ Муромцомъ, и Осетчиною, и Трухановымъ, и Оболоньемъ, и Подгородьемъ, и Кожемяками, и Преваркою, и сѣнными покосы, и животиннымъ выгономъ, и въ озерахъ и въ Днѣпрѣ рыбными ловлями владѣть по прежнимъ жалованнымъ грамотамъ, каковы имъ даны въ прошломъ во сто шестдесятъ второмъ и во сто шестьдесятъ осмомъ, и во сто шестьдесятъ девятомъ, и во сто осьмдесятъ четвертомъ годѣхъ, и по королевскимъ привиліямъ, понеже имъ же мѣщанамъ въ королевскомъ привиліи тысяча шестьсотъ чтиридесятъ пятого году написано: островъ Трухановъ къ Кіевскому мѣсту крѣпокъ, опричъ двора монастырского и озера Долобска и лугу, который издавна Николаевскому Пустинскому м-рю належатъ; а инымъ Кіевскихъ м-рей Архимандритамъ и Игуменамъ въ ты ихъ угодья и рыбные ловли не вступатца, налогъ и обидъ, и розореній имъ не чинить. А что завладѣли ихъ мѣщанскими землями и всякими угодьи Кириловского м-ря Ігуменъ съ братіею и съ онымъ монастыремъ, и учинили на тѣхъ земляхъ и всякихъ угодьяхъ межи и граны, покопали копцы, и иные признаки учинили самовольно, и тѣ межи, и граны, и копцы, и иные признаки отставить, и владѣть имъ мѣщанамъ всякими угодьи, потому какъ написано въ сей Нашего Ц. В. жалованой грамотѣ выше сего. А грекамъ, которые живутъ въ нижнемъ городѣ и ремесленнымъ всякимъ мѣщанамъ велѣть быть обще съ ними мѣщани и в платежѣ пошлинъ, и въ иныхъ поведеніяхъ быти имъ въ таковой же силѣ, какъ и они кіевскіе мѣщане. А съ продажного привозного хлѣба пошлину збирать по прежнему обыкновенію въ соборную церковь на строеніе имъ мѣщанамъ. А буде кто черезъ сей Нашего Ц. В. указъ учнетъ что держати противно, и тѣмъ людемъ отъ Насъ Великихъ Государей Нашего Ц. В. быти въ опалѣ, а нижнимъ чинамъ въ наказаніи

и быть во всемъ во исполненіи сею Нашею Ц. В. милостивою жалованою грамотою какъ написано вышь сего. А для вящаго утвержденія Нашое Ц. В. милости и для вѣчнаго владѣнія тѣми вышепомянутыми угодіи-имъ мѣщанамъ сію Нашу Ц. В. милостивую жалованую грамоту утвердить Нашею Ц. В. печатью повелѣли. А для лучшого о томъ извѣстія по Нашему Великихъ Государей Нашихъ Ц. В. указу послать сеи Нашего Ц. В. грамоты въ Кіевъ къ боярамъ Нашимъ и воеводамъ списокъ, и велено имъ тотъ списокъ держать въ Кіевѣ въ приказной избѣ и потому Нашего Ц. В. указу о семъ исполнить. Дана сія Наша Ц, В. жалованная грамота Государствованія Нашего во дворѣ, въ Царствующемъ велицемъ градѣ Москвѣ, лѣта отъ созданія мира сѣмь тысячъ сто девятьдесятъ семого, генваря двадцать четвертого дня; государствованія нашего семого году.

Мѣсце печати
Монаршой ихъ Царского
Пресвѣтлого величества
к сей грамотѣ
притисненноѣ

Божіею милостію Пресвѣтлѣйшые и Державнѣйшые великіе государи цари и великіе князи Іоаннъ Алексѣевичъ, Петръ Алексѣевичъ и великая государыня, благовѣрная царевна и великая княжна Соѳія Алексѣевна, всея В. М. и Б. Россіи Самодержци.

Думной Дьякъ Емельянъ Украинцовъ.

V. (*У реєстрі 50*). Жалувана грамота царя Петра Олексієвича м. Київу 7207 (1699) року квітня 10 дня (дана на клопотання від війта Івана Биковського й гетьмана Мазепи).

Божіею Милостію Мы Пресвѣтлѣйшій и державнѣйшій Великій Государь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Росіи Самодержецъ (повний титул).

Пожаловали Кіевского войта Івана Быковского и Бурмистровъ и Райцевъ и Лавниковъ и весь Майстратъ, и цехмистровъ и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ, велѣли дать имъ сію Нашу В. Г. Нашего Ц. В. жалованную грамоту на права суда ихъ майдебурского и на належащіе кіевскому майстрату земли и на всякіе угодья для того, что нынѣшнего двѣсти семого году марта во десятый день къ Намъ В. Г. Нашему Ц. В. писалъ подданой Нашъ войска Запорожского обоихъ сторонъ Днѣпра Гетманъ Іванъ Степановичъ Мазепа съ нимъ, войтомъ съ Іваномъ Быковскимъ, и билъ челомъ Намъ В. Г. Нашему Ц. В. онъ подданной Нашъ, о чемъ они войтъ съ урядовыми Намъ В. Г. пристойно учнутъ бити челомъ, о томъ бы указали Мы В. Г. Нашъ Ц. В. ва указъ учинить; и Намъ В. Г. Нашему Ц. В. били челомъ тотъ кіевскій войтъ

Іванъ Быковскій, Бурмистри, Райци, Лавники и ввесь Майстратъ и Цехмистри, и все Посполство: что по жалованнымъ грамотамъ Отца Нашего — и Брата Нашего — и по Нашей царского величества жалованной грамотѣ, никакими своими прежними волностями онѣ мѣщане не владѣютъ, а именно: Кіевскихъ Софійского, Межигорского и Брацкого м-рей законники во всѣхъ около Кіева лѣсахъ, не токмо, что противъ прежнихъ волностей отъ Кіева за пять миль, но и за полмили не даютъ ни дерева на строеніе, ни дровъ на нужное время урубить, и въ бору ихъ мѣщанъ и въ лѣсахъ бьютъ, кони, топоры и что застанутъ грабятъ и какіе хотятъ ругательства людямъ чинятъ, не дая и лежачева сухова дерева на дрова взяти. Да Кирилловского м-ря законники, гору Щиковицу со всѣми къ ней прилежащими грунтами, по королевскимъ привиліямъ имъ данную, къ тому жъ лугъ подъ городомъ и сѣнокосы мѣскіе, имянуемые пунищами, и ремесницкіе иные покосы невѣдомо какимъ правомъ во свое владѣніе взяли, и по самой Кіевъ поставивъ столбы и межевые знаки своею м-кою землею называютъ быти. Да ихъ же мѣщанскими сѣнными покосы от Кривой Почайны мало не по самый же Кіевъ, верстъ на пять владѣютъ кіевскіе рейтары. А они мѣщане нигдѣ ни на одну версту скотского не имѣютъ выгону и въ томъ терпятъ великую нужду. Во всякихъ шинкахъ отъ козаковъ и отъ духовного чину великую имѣютъ помѣшку и убытокъ. И перевозами по прежнему не даютъ владѣть: только во время весны и осени, когда на малое время мостъ не бываетъ, съ перевозовъ идетъ на Ратушу половина. А когда на Днѣпрѣ построенъ бываетъ мостъ тогда съ нихъ на мосту таковъ же платежъ берутъ, какъ и у иноземцевъ. Да у тогожъ мосту Днѣпровaго продавалось вино ратушное, а нынѣ продаютъ съ кіевского кружечного двора, а ихъ ратушного вина продавать не допускаютъ. И ратные Нашего Ц. В. разныхъ чиновъ люди, живутъ въ Кіевѣ на Подолѣ, великіе взятки и обиды пріѣзжимъ людямъ чинятъ, и беручи съ нихъ взятки, пропускаютъ изъ Кіева въ польськіе города хлѣбъ всякій и вино; а нынѣ въ Кіевѣ великая на хлѣбъ и на вино дороговля. Томужъ взятку послѣдуя сотники кіевскіе и весь урядъ козацкій пріѣзжихъ людей подъ свое козацкое берутъ не належащее празо, судятъ въ тюрьму сажаютъ и что хотятъ съ нихъ сбираютъ; и которые пріѣзжіе люди отъ нашихъ ратныхъ людей и отъ уряду козацкого понесутъ обиду и разореніе, то въ польськихъ краехъ ихъ мѣщанъ забираютъ и до послѣдняго приводятъ обнищанія. А отъ польскихъ королей дана имъ была такая власть, что купцы пріѣзжіе въ Кіевъ изъ разныхъ земель за торговыми и иными своими дѣлами належали къ одному майстратову суду и завѣдыванію. Козаки Кіевского и иныхъ полковъ, пріѣзжая въ Кіевъ, ставятца за насилствомъ у бурмистровскихъ и мѣщанскихъ дворехъ и емлютъ себѣ и лошадямъ кормы, и ихъ мѣщанъ и женъ ихъ бьютъ и великіе досады чинятъ. Да они же козаки и начальные Нашего Ц. В. ратные люди, приходя въ майстратъ, урядовыхъ людей бранятъ и бьютъ, а майстратъ всякими срамотными словами безчестютъ, какого безчестія напрежъ сего въ май-

стратѣ не бывало. А по Нашимъ В. Г-ря жалованымъ грамотамъ и по Гетманскимъ листамъ козакамъ у нихъ мѣщанъ ставитца не велѣно. Нашъ Ц. В-ва богомолецъ Преосвященный Варлаамъ Ясинскій митр. Кіевскій и Галицкій и Малыя Росіи установилъ въ Кіевѣ на пятнадцати верстахъ въ трехъ мѣстахъ мыто збирать — первое въ Пробитомъ валу, второе на рѣчкѣ Борщовкѣ, третье въ Бѣлгородкѣ, и который ни есть мѣщанинъ кіевскій за дѣломъ купеческимъ или для нужной своей потребы изъ Кіева и Кіевъ чрезъ тѣ мѣста издятъ съ тѣхъ всѣхъ нуждею мыто на м-рь Софійскій берутъ; а прежде бывшіе митрополиты кіевскіе и никто въ тѣхъ мѣстахъ мыта и мостовщины съ нихъ мѣщанъ не имывали. А они де мѣщане напередъ сего ись торговъ своихъ никому нигдѣ пошлинъ и на Днѣпру мыта не давали; и нынѣ опричъ купецкого промыслу не имѣя ни земли, ни хлѣба, ни мелницъ, никакого домостройства, даютъ отъ торговъ своихъ убогихъ подати многія, и отъ того пришли до послѣдняго убожества. Да онъ же де митрополитъ съ помѣрного пошлину, доходъ належащей до оного майстратового вѣдома и власти, съ которого помѣру збирали они доходы и отдавали въ Соборную церкозь Майстратовую на расходы церковные, от нихъ и отъ церкви отнялъ и отдаетъ на откупъ козакамъ, которые откупая держатъ мѣры неполные, одни болшіе, другіе меншіе, и тѣмъ многихъ людей продавцовъ и купцовъ обманиваютъ и въ убытокъ приводятъ. Отъ давнихъ временъ никакого чину людямъ въ недѣльные дни и въ праздники нарочитіе въ лавкахъ сидѣть и никакихъ торговъ отправлять было не велѣно, а нынѣ всякихъ чиновъ люди въ тѣ дни въ лавкахъ сидятъ и всякими товарами торгуютъ, не слушая майстратского приказу. Кирилловского м-ря законники, противяся Нашему В. Г-ря указу, именно въ жалованной Нашего Ц. В. грамотѣ имъ мѣщанамъ данной описанному, на мосткахъ подъ м-ремъ ихъ поставленныхъ мостовое съ нихъ берутъ. Бывшій полковникъ кіевскій часть людей, при Кіевѣ живущихъ, Кожемяки и всѣ подгороды, здавна съ ними во всякомъ послушаніи обрѣтающіяся, насиліемъ отнялъ и учинилъ своими подданными, и по нашей великого Государя жалованной грамотѣ тѣхъ людей и повинности къ послушанію мѣскому не возвратилъ. Да маетности майстратовые Преварка и Осетчина отъ давнихъ лѣтъ ко майстрату бывшіе отняти. Да многіе мѣщане й майстратовые люди изъ отцовъ своихъ будучи майстрату вовсе послушны, или бо что противно учиня или волею своею отъ власти майстратовой удаляясь, вписываются козаками, и учиняся козаками, майстратъ ни во что вмѣняютъ, и въ убытокъ городской державъ винные шинки; которыми великими досадами и обидами сскорблены они мѣщаны отъвсюду и живутъ въ Кіевѣ со всякою нуждою, не имѣютъ къ майстрату деревень и никакихъ людей посторонниxъ; даютъ по неволѣ нашимъ Ц. В-ва ратнымъ началнымъ и войсковымъ людемъ много число подводъ, нанимая дорогою цѣною, и отъ того великое имѣютъ разореніе. Много также въ Кіевѣ людей, которые бездомствомъ и незнаемые въ мѣстѣ никѣмъ живутъ, и поѣхавъ въ польскіе городы

полскимъ людемъ или жидамъ задолжась или обманство какое учинять, а тѣ полскіе люди и жиди, не смотря на своихъ должниковъ бѣглыхъ и кто имъ какой учинитъ убытокъ, ихъ мѣщанъ невинныхъ въ полскихъ городѣхъ за таковыхъ незнаемыхъ людей и за какую ни есть напасть грабятъ и забираютъ, отъ которыхъ заборовъ многіе пришли до послѣдняго обнищанія. Наши Ц. В-ва служилые, яко иные люди, имѣютъ въ Кіевѣ на Подолѣ торговые бани на грунтахъ мѣскихъ построеніе, а съ тѣхъ бань немалые обиды и убытки чинятца винными и пивными шинки, а живущіе въ тѣхъ баняхъ люди крадежомъ. От студентовъ великіе граду и имъ мѣщанамъ чинятца обиды, ибо они живучи въ школахъ братскихъ и въ училищахъ братскихъ и церковныхъ, и находя на двори мѣщанскіе по ночамъ во многомъ числѣ дрова берутъ и дерево хоромное, избы мѣскіе и стѣны городовые, ново нынѣ великимъ иждивеніемъ мѣскимъ строенные, разбираютъ на дрова, и всякое своевольство дѣлаютъ. Мѣщанъ ночью перенимая въ школы свои заволокши, бьютъ батоги; а прошлого года одному уряднику майстратовому не дая въ козака брать въ шинку вина, саблею во увѣчье порубили руку; и бурмистра Дмитрія Полоцкого съ иными мѣщанами въ ночи перенявъ на рынку голову обухомъ пробили; и естлибъ не ушелъ, тобы онъ такъ самъ, яко и иные мѣщане съ нимъ будучѐ тоды смерть бы пріяли. На которыхъ самоволцовъ студентовъ ни у кого суда и справедливости не могутъ доступити, и для вышепомянутыхъ обидъ и нарушеній волностей градского нижнего зачатого дѣла онымъ виннымъ ратушнымъ приходомъ совершить не могутъ. И намъ В. Г-рю Нашему Ц. В-ву пожаловати ихъ войта и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ, велѣть на стародавные ихъ права и волности дать нашъ указъ какъ въ майстратъ такъ и мастеровымъ людемъ, купно съ ними подъ правомъ майдебурскимъ живущимъ, Наши Ц. В-ва милостивие жалованныя грамоты, дабы тѣмъ прежнымъ правамъ своимъ и волностямъ градскимъ имѣли подтвержденіе; а въ чемъ отъ духовного чину и отъ разныхъ иныхъ людей, чрезъ права обидимы, чтобъ по Нашей В. Г-ря Нашего Ц. В-ва милости впредь такожъ досадъ и обидъ не имѣли, и при прежнихъ своихъ стародавнихъ правахъ и вольностяхъ безъ нарушенія обрѣтались. А когда на Днѣпрѣ не бываетъ мостъ, и тогда онымъ ихъ мѣщанскимъ на Днѣпрѣ ходить паромамъ, и приходъ перевозной для всякихъ расходовъ градскихъ имѣть на ратушу; а лѣтнимъ временемъ, когда на Днѣпрѣ бываетъ построенъ мостъ, и мостовое имать съ нихъ мѣщанъ против иноземцевъ съ убавкою, и ратушное вино у того Днѣпровского мосту продавать по прежнему. А богомольцу Нашему пр-му Митр. Кіевскому на вышеписанныхъ трехъ мѣстехъ мыта съ нихъ мѣщанъ и мостовщины имать и никакой обиды имъ чинить не велѣть; а буде кто изъ нихъ мѣщанъ ему богомольцу Нашему что противно учинитъ, и на такого противного имати ему управу у належащого суда. А козакамъ насиліемъ на дворѣхъ ихъ не ставитца, и кормовъ не имать, и никакихъ обидъ и безчестеи имъ не чинить. И въ недѣлніе дни и въ праздники никто-бъ торговые люди въ лавкахъ не сидѣли и

не торговали, штобъ имъ по прежнему по Нашего Ц. В. милости во всемъ по стариннымъ привиліямъ доволствоватися. А въ жалованыхъ грамотахъ отца Нашего, и Брата Нашего, — прошлыхъ 162, 168, 169 до 187 годовъ, каковы даны кіевскимъ мѣщанамъ съ привиліевъ королей полскихъ, которые они мѣщане въ тѣхъ годѣхъ объявляли, и какова дана имъ же мѣщанамъ по Нашему Ц. В-ва указу въ прошломъ во 197 году написано: имѣти имъ мѣщанамъ въ Кіевѣ вольную торговлю и во всякихъ своихъ угодьяхъ, въ сѣнныхъ покосахъ и рыбныхъ ловляхъ употребленіе, и въ лѣса Кіевскіе для хоромного и дровяного лѣсу въѣзжати невозбранно, безо всякія обиды ото всякихъ чиновъ людей; а въ ихъ мѣщанскихъ угодьяхъ Нашимъ В. Г-ря ратнымъ людемъ на свои лошади сѣножати употреблять невозбранно, съ разсмотрѣніемъ будучихъ въ Кіевѣ бояръ и воеводъ, чтобъ тѣмъ помянутымъ Нашимъ ратнымъ людемъ кромѣ своего довольства лишнего сѣна на продажу и въ отдачу не косить. Пошлину имъ мѣщанамъ съ товаровъ своихъ буде кто изъ нихъ похочетъ отизжими торгами торговать, платить по уставу на извычайныхъ мѣстахъ, потому что и во всѣхъ малоросійскихъ городахъ пошлину торговые люди платятъ, да и для того, что та пошлина збирается по жалованнымъ Нашимъ В. Г-ря ратнымъ людемъ охочѣмъ полкамъ, которые въ Малоросійскихъ городахъ обрѣтаютца. Отъ ратныхъ Нашихъ В. Г-ря людей и отъ козаковъ оберегать ихъ мѣщанъ боярамъ Нашимъ и воеводамъ въ Кіевѣ будучимъ, и на дворѣхъ у нихъ мѣщанъ ратныхъ людей и козаковъ не ставить, и никакихъ съ нихъ кормовыхъ поборовъ на полковника кіевского и на козаковъ отнюдь не имать, потому что они кіевскіе мѣщане за всякіе въ свои волные употребленія платятъ въ Нашу В. Г-ря казну въ Кіевѣ по вся годы пошти сотъ рублевъ на годъ; и для того ихъ мѣщанъ сверхъ платежу постоями и кормами и всякими поборами ратнымъ людемъ въ Кіевѣ будучимъ и полковнику Кіевскому, и того кіевского полку также и иныхъ полковъ козакамъ отягчать и убыточить не велѣно, и быти то не имѣетъ. На Днѣпрѣ въ которое время бываетъ перевозъ судами, и тогда збирать за перевозное по прежнему, имать половину въ Нашу В. Г-ря казну, а другую половину давать имъ мѣщанамъ въ ратушу, а когда бываетъ наведенъ мостъ, и на мосту мостовые денги збирать по прежнему Нашему В. Г-ря указу, а имъ мѣщанамъ до того дѣла нѣтъ, понеже тотъ мостъ и мостовые припасы строили Нашего В. Г-ря ратные люди и Нашею В. Г-ря казною. А. Кириловского м-ря игумену и старцемъ на мосткахъ своихъ мостовщины съ нихъ мѣщанъ и работныхъ людей и скота лѣтомъ и зимою не имать, понеже объ нихъ кіевскихъ мѣщанахъ въ привиліи ихъ монастырскомъ ничего не именовано; а имать имъ мостовщину извычайную по прежнимъ королевскимъ привиліямъ съ произжихъ людей безо всякого принужденія и отягченія. Нашимъ В. Г-ря ратнымъ людемъ въ нижнемъ городѣ впредь не торговать, и тымъ ихъ мѣщанъ не тѣснить: и приходя имъ ратнымъ людемъ изъ верхнего города въ рядѣхъ у нихъ мѣщанъ и на дворѣхъ не ночевать; и въ произжихъ воротахъ капитанамъ, салдатамъ и стрель-

цамъ и козакамъ и индукторамъ никакихъ денегъ съ нихъ мѣщанъ не имать; и майстеровымъ людемъ всѣхъ цехмистровъ никому ничего какъ на кіевского полковника, такъ и на иныхъ людей никакого безденежно и безъ платежу не дѣлать. А когда Нашего В. Г-ря всякихъ чиновъ ратные люди изъ Кіева къ Москвѣ или въ иные городы изъ полковъ отпущены и посланы будутъ, и боярамъ Нашимъ и воеводамъ будучимъ въ Кіевѣ велѣть тѣмъ ратнымъ людемъ всякихъ чиновъ издить на своихъ подводахъ; а гонцамъ которые изъ Кіева посылаютца къ Москвѣ для скорыхъ дѣлъ издить на почтовыхъ лошадяхъ. Питьемъ, пивомъ, и медомъ, и виномъ въ Ратушѣ шинковать, и съѣстнымъ харчемъ, и въ лавкахъ товарами разными торговать, и воскобойню, и пивоварню, и гостиной дворъ, и вѣсы держать; и островомъ Муромцемъ, и Осетщиной, и Трухановымъ, и Болонемъ, и Подгородьемъ, и Кожемяками, и Преваркой, и сѣнными покосы, и животиннымъ выгономъ, и въ озерахъ, и въ Днѣпрѣ, рыбными ловлями владѣть, опричь двора и озера Долобского и лѣсу, которые дворъ и озеро и лѣсъ на островѣ Трухановѣ издавна Николаевскому Пустынному м-рю належать. А иныхъ кіевскихъ м-рей Архимандритамъ и Ігуменамъ въ вышеписанные ихъ мѣщанскіе угодья, и в рыбные ловли, не вступатца, и налогъ и обидъ и разореній не чинить. И что завладѣли ихъ мѣщанскими землями и всякими угодьи, Кириллова м-ря Ігуменъ з братіею и онымъ м-ремъ и учинили на тѣхъ земляхъ и всякихъ угодьехъ межи и граны, и покопали копцы, и иные признаки учинили самовольно, и ты межи и граны, и копцы и иные признаки отставить, а владѣть имъ мѣщанамъ всякими угодьи по тому, какъ в той Нашего В. Г-ря жалованной грамотѣ написано. Грекамъ, которые живутъ въ нижнемъ городѣ и ремесленнымъ всякимъ мѣщанамъ быть обще съ ними мѣщанами, и въ платежѣ пошлинъ, и въ иныхъ поведеніяхъ въ такой же силѣ, какъ они кіевскіе мѣщане. Съ продажного привозного хлѣба пошлину збирать по прежнему обыкнов нію в соборную церковь на строеніе имъ же мѣщанамъ. А въ межевыхъ книгахъ дьяка Івана Алферьева прошлого 199 году Кирилловского м-ря и ихъ мѣщанскимъ землямъ написано: отмежовано Кирилловского м-ря земель и всякихъ угодей по ихъ крѣпостямъ и по отводу старожиловъ по мѣрѣ кругомъ на осмътысячъ на девятьсотъ на семьдесятъ на одну сажень в трехаршинную сажень, и буде положити верстами по тысячи сажень въ версту и будетъ восемь верстъ девятьсотъ семьдесятъ одна сажень; а мѣщанамъ кіевскимъ по ихъ крѣпостямъ и по досмотру отведени земли — гора Щиковица со всѣми ея приналежностями по мѣрѣ снизу поверху въ долъ пятсотъ двачадцать саженъ поперекъ сто пять десять саженъ, а въ иныхъ мѣстехъи менши. А около той горы всякіе въ обѣ стороны угодья на рѣчкѣ Кудрявце мелничные плотины, и мелници, и винокурки, и двори, и дворовые строенія; и на горѣ огороды и пашенная земля. Да имъ же отведено Оболонье, и выгонной земли по мѣрѣ отъ города вдолъ вверхъ по Днѣпру верстъ на пять и болши, поперекъ верстъ на двѣ и въ иныхъ мѣстехъна кривизнахъ противъ Днѣпровскихъ лукъ и менши.

А нынѣ въ приказѣ Малыя Росіи Кіевскій войтъ Іванъ Быковскій и бурмистри, и райцы, и писарь сказали, что дьякъ Іванъ Алферьевъ отмежевалъ къ землямъ Кирилловского м-ря ихъ мѣщанскія земли, горы Щековицы многое число, да ремесницкіе сѣнные покосы. А что въ тѣхъ же межевыхъ книгахъ, написано имъ земли по мѣрѣ отъ города въ длину верстъ на пять, а поперекъ версты на двѣ и менши, и тою всею землею владѣютъ кіевскіе рейтары, а они ничымъ тою землею не владѣютъ. Да войтъ же Іванъ Быковскій и бурмистры, объявили привиліи королей полскихъ и гетманскіе универсалы, данные въ Кіевскій майстратъ сверхъ тѣхъ привиліевъ и универсаловъ, которие объявляли они напередъ сего, въ которыхъ писано: по привилію Стефана короля полского 1576 р. велено имъ мѣщанамъ, которие службу воисковую противъ непріятелей конемъ давали, безчестія указывать яко слугамъ замка кіевского по два рубли съ полтиною, а старшимъ, которые на уряды мѣщанскіе обраны и не точію на тѣхъ урядахъ бывшихъ, но кто и былъ въ урядѣ перемѣненъ и отъ уряду отставленъ. тѣмъ всѣмъ указывать безчестье шляхецкое по уложенію земскому. Людемъ пріизжимъ, и христіанамъ, и жидамъ на обиду имъ мѣщанамъ въ лавкахъ вмѣстѣ съ ними не сидѣть, и въ локти, и въ фунты ивъ золотники не продавать; также купцовъ въ Кіевъ пріѣзжающихъ подъ присудъ городской не имать и въ замкѣ ихъ не судить. А въ лѣса Кіевскіе господскіе, землянскіе и духовные по стародавнему обычаю отъ Кіева въ двадцати въ пяти верстахъ для дерева на строеніе и на дрова позволенъ имъ кіевскимъ мѣщанамъ въѣздъ свободный. По привилію жъ Жигимонта короля 1619 г. дана имъ кіевскимъ мѣщанамъ для распространеній Кіева, и для скотского випуску, и для сѣченія деревъ на строеніе и на дрова, и на пашню хлѣбенную и спусти гора Щиковица съ ея приналежными въ вѣчное владѣніе почавъ отъ Юркова прудка потому въ туже гору Щиковицу облони опираяся о землю, о дворъ и островъ Бискупской по конецъ запруды и отъ конца запруды въ прудокъ въ долину Кудравецъ, до самого конца Кудравца прамо черезъ дуброву до борка Святошицького по дорогѣ, которая идетъ изъ Бѣлородка къ Кіеву, а дорогою идучи къ Кіеву пришедъ къ концу долины Юркова прудка въ долину Юрковъ прудокъ, откуду межи зачалися, и съ тѣми людьми межъ прудкомъ и горою Щекавицею и что въ долинѣ Кудрявца живутъ. По универсалу подданного Нашего гетмана Івана Степановича Мазепы 1687 г. велѣно въ Кіевѣ живущимъ людемъ при м-ряхъ и дворѣхъ м-скихъ сторожу и всякое послушаніе къ городу належащее исполнять съ ними мѣщанами всегда вмѣстѣ, но токмо своимъ порадкомъ и очередью, и противъ того какъ они мѣщане съ ремесленниками, подъ мѣскимъ правомъ будучими, сторожу и всякое послушаніе городу належащее исполняютъ; понеже вѣдаетъ то всякъ, что развѣ бы кто имѣя свое житіе близъ городовыхъ валовъ въ поляхъ, тотъ бы до городовой обороны не моглъ быти причестнымъ, однакожъ и за городомъ надобно самому боронитися, и общую, а наипаче къ цѣлости всѣхъ въ городѣ потребную службу исправлять, о томъ тогда всѣхъ упоминая,

и дабы инакъ не было крѣпко подтверждаетъ. Въ другомъ гетмана Івана Степановича 1689 г. написано, что подтверждая онъ поданный нашъ Нашего Ц. В-ва жалованные грамоты данные кіевскимъ мѣщанамъ подводъ у нихъ кіевскихъ мѣщанъ никому не имати не велѣно опричь имянного Нашего Ц. В-ва указу и при великой потребѣ, въ какой бы особно онъ подданный Нашъ къ нимъ мѣщанамъ писать будетъ имянно, а за рубежь ихнѣхъ подводъ давати не велѣно; также Кожемякскіе бъ жители отъ нихъ мѣщанъ нѣкогда отдалени не были, но вкупѣ съ мѣстомъ подъ порядокъ ратушнымъ всякое тягло и повинность отправили; и писалъ бы полковникъ, ни его высланние, ни сотникъ тамошній не смѣли бы ни на какую особливую работу свою въ свое послушаніе изъ мѣста врывати, како бы твердо въ жалованой Нашего Ц. В-ва грамотѣ изображено въ своей силѣ обрѣталося.

И Мы Пресвѣтлѣйшій Державнѣйшій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичь, всея Великія и Малыя и Бѣлыя Росіи Самодержецъ Наше Царское Величество пожаловали кіевского войта Івана Быковского, и бурмистровъ, и райцовъ, и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ — в е л ѣ л и по прежнимъ жалованнымъ грамотамъ Отца Нашего и также и Брата Нашего, и по Нашей Великого Государя Нашего Ц. В-ва и по жалованной грамотѣ прошлого ҂рчѕ году, какова дана имъ кіевскимъ мѣщанамъ и писано въ сей Нашего Ц. В-ва жалованной грамотѣ выше сего и по привилеямъ королей полскихъ даннимъ кіевскому майстрату имѣти имъ кіевскимъ мѣщанамъ въ Кіевѣ волную торговлю и употребленіе, и владѣть всякими угодьи, и сѣнными покосы, и рыбными ловли, чѣмъ изстари владѣли, и питьемъ виномъ, пивомъ, медомъ въ ратушѣ шинковать, и съѣстнымъ харчемъ, и въ лавкахъ товарами разными торговать, и воскобойню и пивоварню, и гостинный дворъ и вѣсы держать, и островами Муромцомъ и Осетщиною, и Трухановымъ, и Болоньемъ, и Подгородьемъ, и Приваркою, и сѣнными покосы, и животиннымъ выгономъ, и въ озерахъ и въ рѣкѣ Днѣпрѣ рыбными ловлями владѣть по прежнему, а кіевскихъ м-рей Архимандритамъ и Ігуменамъ въ тѣ ихъ угодья и рыбныя ловли не вступатца, налогъ и побоевъ и разоренія имъ не чинить, а имянно въ островъ Трухановъ Николского пустинного м-ря властемъ не вступатца и владѣть имъ не велели, опричь двора ихъ м-оского; и озера Долобска и лугу, который издавна къ тому м-рю належитъ, понеже тотъ островъ крѣпокъ имъ мѣщанамъ по королевскому привилію 1645 году, опричь того помянутого двора м-рского и озера Долобска и лугу; также и Кожемяцкихъ жителей отъ мѣста и порадку ратушного и отъ тягла и повинности никому не отдѣлять, и полковнику кіевскому подъ свое подданство оныхъ не приводить, но возвратить къ Майстрату безъ всякого препятствія, потому что тѣ Кожемяцкіе жители и все Подгородье по прежнимъ Нашимъ Ц. В-ва жалованнымъ грамотамъ утверждени издавна, и повинности и прслушанію мѣскому. Да по универсалу подданого Нашего гетмана Івана Степановича 1689 г. тѣхъ Кожемяцкихъ жителей отъ нихъ мѣщанъ никогда отдѣлять и полковнику кіевскому

и сотнику ниже ихъ посланнымъ въ свое послушаніе и ни на какую работу принуждать не велѣно. А что они мѣщане межеванье Дьяка Івана Алферьева спорятъ и сказываютъ, что примежевалъ де онъ Дьякъ ихъ мѣщанскіе земли къ землямъ Кирилловского м-ря, и для досмотру вновь того дьячого межеванья велѣно объявить Нашему воеводѣ Кіевскому и намѣстнику Югорскому князю Петру Івановичу Хованскому съ товарищи послать кого пристойно и буде то межеванье учинено неправо и не по крѣпостямъ, и ту землю велѣно розвесть и розмежевать по крѣпостямъ вправду и учинить межи и грани вновь. Да имъ же кіевскимъ мѣщанамъ въ лѣса кіевскіе для употребленія лѣсу хоромного и дровяного въизжать невозбранно безъ всякія обиды ото всякихъ чиновъ людей. А что въ ихъ мѣщанскихъ угодьяхъ Нашего Ц. В-ва ратные люди употребляють на свои лошади нѣсколько сѣножатей, и нынѣ то быть имѣетъ невозбрано, съ разсмотреніемъ будучихъ въ Кіевѣ Нашихъ Ц. В-ва бояръ и воеводъ, чтобъ тѣ помянутые Нашего Ц. В-ва ратные люди кромѣ своего довольства лишняго сѣна на продажу и въ отдачу не косили. А отъ ратныхъ Нашего Ц. В-ва людей и отъ козаковъ оберегать ихъ мѣщанъ Нашимъ Ц. В-ва боярамъ и воеводамъ въ Кіевѣ будучимъ. И на дворѣхъ у нихъ мѣщанъ, а имянно у войта и у бурмистровъ, и у всѣхъ урядовыхъ людей Нашихъ Ц. В-ва ратныхъ людей и козаковъ ставить, и никакихъ съ нихъ кормовъ и поборовъ на полковника Кіевского и на козаковъ имать и выбирать, и ничѣмъ ихъ мѣщанъ безчестить, и досадъ им никакихъ чинить отнюдь не велѣли, потому что они кіевскіе мѣщане за всякіи свои волнии употребленія платить в Нашу Ц. В-ва казну въ Кіевѣ по вся годы пошти сотъ рублевъ на годъ; а войтъ и урядовыи управляютъ майстратъ, и судъ майдебурскій, строятъ нижней городъ, и для того ихъ постоями и кормами, и всякими поборами сверхъ платежу и належащихъ дѣлъ Нашимъ Ц. В-ва ратнымъ людемъ въ Кіевѣ будучимъ, и полковнику Кіевскому, и того кіевского полку и иныхъ полковъ козакамъ отягчать и убытчить не велѣли. Да Нашимъ Ц. В-ва ратнымъ людемъ въ Нижнемъ городѣ не торговать и тѣмъ ихъ мѣщанъ не тѣснить, также и въ рядѣхъ у нихъ и на дворѣхъ приходя изъ верхнего города не ночевать, и въ произжихъ городскихъ воротахъ капитанамъ и салдатамъ, которіи бываютъ на заставахъ, также и козакамъ и индукторамъ, никакихъ денегъ съ нихъ мѣщанъ и съ пріизжихъ купецкихъ людей не имать, и никакихъ обидъ тѣмъ на заставѣ прізижимъ торговымъ людемъ съ полской стороны не чинити; и въ торговыхъ дѣлахъ тѣмъ заставнымъ и козацкимъ сотникамъ ихъ не судити, а вѣдати ихъ и судити въ торговыхъ дѣлѣхъ на ратушѣ войту съ урядовыми; и мастеровимъ людемъ всѣхъ цехмистровъ никому ничего, какъ на кіевского полковника, такъ и на иныхъ людей никакого безденежно и безъ платежу не дѣлать; а какъ Наши Ц. В-ва ратные всякихъ чиновъ люди изъ Кіева къ Москвѣ или въ иніе городы и въ полки отпущены и посланы будутъ, и боярамъ Нашимъ и воеводамъ будучимъ въ Кіевѣ тѣмъ Нашихъ Ц. В-ва всякихъ чиновъ ратнымъ людемъ, велѣть издить на своихъ подводахъ, а гонцамъ

которыхъ изъ Кіева Наши Ц. В-ва бояре и воеводы учнутъ къ намъ посылать для скорихъ дѣлъ, и тѣмъ іздить на рейторскихъ подводахъ: А которые Наши Ц. В-ва служиліе и всякихъ чиновь люди имѣютъ въ Кіевѣ нижнемъ городѣ торговые бани на грунтахъ мѣскихъ построенние, не въ пристойныхъ мѣстѣхъ, отъ которыхъ бань водою ограды церковныя около церквей потопляетъ, и тѣ бани сломать, и мѣсто очиститъ, а построить имъ Нашимъ В. Г-ря ратнымъ людемъ торговые бани въ иныхъ мѣстахъ, гдѣ кіевской войтъ съ мѣщане отведутъ, и съ тѣхъ бань платить имъ Нашимъ ратнымъ всякихъ чиновъ людемъ маистрату оброк по договору. А винныхъ и пивныхъ шинковъ, и воровскихъ людей въ тѣхъ баняхъ отнюдь не держать, и тѣмъ кіевскимъ мѣщанамъ никакихъ убытковъ не чинить; А перевозу на Днѣпрѣ, въ которое время бываетъ перевозъ судами, и тогда збирать перевозу по прежнему половину въ Нашу В. Г-ря. Нашего Ц. В-ва казну, а другую давать имъ мѣщанамъ въ ратушу; а когда бываетъ наведенъ подъ Кіевомъ на Днѣпрѣ мостъ и тогда мостовие денги на томъ мосту збирать по прежнему въ Нашу В. Г-ря Нашего Ц. В-ва казну, а имъ мѣщанамъ до того дѣла нѣтъ, понеже тотъ мостъ и мостовые припасы строятъ Наши Ц. В-ва ратные люди и Нашего Ц. В-ва казною, и мостовщину на томъ мосту платить имъ мѣщанамъ попрежнему. А Кирилловского м-ря Ігумену и старцамъ на мостахъ своихъ мостовщины съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ и съ работныхъ ихъ людей и со скота, лѣтомъ и зимою, отнюдь не имать, понеже въ давнихъ въ тотъ Кирилловскій м-ря привиліяхъ королевскихъ на зборъ съ мостового о иманіи съ нихъ мѣщанъ не имяновано, а имать имъ Кирилловского м-ря Ігумену и старцамъ мостовщину извычную по тѣмъ прежнимъ королевскимъ привиліямъ съ пріизжихъ людей, безъ всякого принужденія и отягченія; А пошлину имъ мѣщанамъ съ товаровъ своихъ будь кто изъ нихъ похочетъ отъизжими торгами торговать, платить по уставу по звычайныхъ мѣстахъ, потому что и во всѣхъ Нашихъ Ц. В-ва малоросійскихъ городѣхъ пошлину торговие люди платятъ, да и для того что та пошлина збираетца на жалованіе Нашимъ Ц. В-ва ратнымъ людемъ, охочимъ компанейскимъ полкамъ, которые Наши Ц. В-ва въ Малоросійскихъ городѣхъ обрѣтаютца. А Грекамъ, которые живутъ въ Нижнемъ городѣ и ремесленнымъ всякимъ мѣщанамъ быть съ ними Кіевскими мѣщаны обще и въ платежѣ пошлинъ и въ иныхъ поведеніяхъ въ такой же силѣ какъ и оніе кіевскіе мѣщане. А съ продажного привозного хлѣба пошлину збирать по прежнему обыкновенію въ соборную церковъ на строеніе имъ мѣщанамъ, а богомольцу Нашему пресвященному Варлааму, митрополиту Кіевскому и впредь по немъ Митрополитамъ будучимъ въ тотъ съ помѣрного пошлиной зборъ не вступатца и отъ нихъ мѣщанъ и отъ соборной церкви майстратовой того сбору не отнимать, потому что тотъ съ помѣрного зборъ данъ Нашими Ц. В-ва указы и утвержденъ къ кіевской ратушѣ на строеніе помянутой соборной церкви; а ему преосвященному митрополиту того збору никогда не дано. Да что онъ преосвященный Митрополитъ безъ Нашей В. Г-ря Нашего Ц. В-ва указу

установилъ на Софійскомъ м-рѣ въ Пробитомъ Валу, на рѣчкѣ Борщовкѣ, въ Бѣлогородкѣ, мита збирать, и емлеть съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ черезъ тѣ мѣста ѣдучихъ, мыто и мостовщину, въ тѣхъ трехъ и въ иныхъ мѣстехъ ему преосвященному Митрополиту съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ не имать и быти тѣ мыта и мостовщины не имѣти (sic). А въ недѣльные дни и въ праздники нарочитие торговимъ всякихъ чиновъ людемъ по стародревнему обыкновенію въ лавкахъ сидѣть и никакихъ торговъ отправляти не велѣли. А студентовъ буде имъ мѣщанамъ впредь какіе обиды чинитися будутъ и приходя на дворы их мѣщанскіи учнутъ что имать насильствомъ, и тѣхъ имая имъ мѣщанамъ съ служилыми Нашими Ц. В-ва людьми приводить въ Кіевъ въ Приказную Избу, а боярамъ Нашимъ и воеводамъ, въ Кіевѣ будучимъ, тѣхъ студентовъ принимать и противъ челобитья кіевскихъ мѣщанъ, розыскавши Нашъ Ц. В-ва указ, чинить по Нашему Ц. В-ва указу по Уложенію и по ново указнымъ статьямъ до чего доведется. Да по привиліямъ королей полскихъ и по универсаламъ подданого Нашего гетмана Івана Степановича, которіе объявили нынѣ на Москвѣ въ Приказѣ Малыя Росіи кіевскій войтъ съ товарищи, съ всѣхъ прежнихъ привиліевъ, которые объявляли они напрежъ сего, повелѣваемъ Мы В. Г-рь Наше Ц. В-во имъ кіевским мѣщанамъ, которые на уряды мѣщанскіе обирани, и не точію на тѣхъ урядахъ бывшихъ, но кто и былъ въ урядѣ перемѣненъ и отъ уряду отставленъ указываемъ безчестіе шляхецкое по уложенію земскому, а прочимъ мѣщанамъ указываемъ безчестія по два рубля съ полтиною. И пріезжимъ въ Кіевъ торговымъ людемъ на обиду имъ мѣщанамъ въ лавкахъ вмѣстѣ съ ними не сидѣтъ, и никакихъ товаровъ въ локти, и фунты, и золотники не продавать. Да владѣть имъ мѣщанамъ горою Щиковицею съ ея принадлежностями по урочищамъ, которие написаны, имянно въ сей Нашего Ц. В-ва жалованой грамотѣ выше сего. Живущимъ въ Кіевѣ людемъ при м-ряхъ и дворѣхъ м-рскихъ сторожу и всякое послушаніе къ городу належащее исполнять съ ними мѣщаны вмѣстѣ, инотолько своимъ порадкомъ и очередью, противъ того как они мѣщане съ ремесленими подъ мѣскимъ правомъ будучими сторожу и всякое послушаніе Городу належащее исполняютъ. А буде кто черезъ сей Нашего Ц. В-ва указъ учнетъ что держати противно, и тѣмъ людемъ отъ Насъ В. Г-ря Нашего Ц. В-ва быти въ опалѣ, а нижнимъ чинамъ въ наказаніи, и быти во всемъ во исполненіи сей Нашего Ц. В-ва милостивой жалованной грамоты какъ написано выше сего. А для вящаго утвержденія Нашіе Ц. В-ва милости и для вѣчного имъ мѣщанамъ тѣми вышеупомянутыми угодіи владѣнія повелѣли Мы В. Г-рь Нашу Ц. В-ва милостивую жалованую грамоту утвердить Нашею Ц. В-ва печатью. А въ Кіевъ къ боярину кіевскому и воеводамъ по Нашему Ц. В-ва указу съ сей Нашей Ц. В-ва грамоты посланъ списокъ и велѣно тотъ списокъ держать въ Кіевѣ въ Приказной Избѣ и записати въ книгу, и о всемъ исполнять по сему Нашему Ц. В-ва указу. Данз ся Наша В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованная грамота Государствія Нашего во дворѣ въ царствующемъ

велицемъ градѣ Москвѣ лѣта отъ созданія мира ҂з̃сз (7207) м-ца Апрѣля 1 дня Государствованія Нашего ѕ҂ году. Великого Государя Его Ц. В-ва посолскій дьякъ Давидъ Михайловъ

мѣсто печати
монаршой Его Царского
Пресвѣтлого Величества
къ сей грамотѣ при-
вѣшенной.

Божіею милостію Великій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всея великія и малыя и бѣлыя Росіи самодержецъ.

VI. (*У реєстрі ч. 52*). 1700 року, березня 13. Жалувана грамота царя Петра Олексієвича м. Київу (дана на клопотання від Дмитра Полоцького, причому подано проїжджого листа виданого від гетьмана Мазепи).

Божіею Милостію Мы Пресвѣтлѣйшій и Державнѣйшій Великій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всея великія и малыя, и бѣлыя Росіи Самодержецъ (повний титул) пожаловали Мы Кіевского войта Дмитрѣя Полоцкого, и бурмистровъ и райцовъ, и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ, повелѣли имъ дать сію Нашу В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованную грамоту на права суда Майдебурского и на належащіе къ кіевскому магистрату земли, и на всякія угодья въ подтвержденіе прежней жалованной Нашей В. Г-ря прошлого з̃сз (207) году для того: въ нынѣшнемъ ҂аѱ (1700) году февраля въ день въ Приказѣ Малыя Росіи подали они Кіевскіе войтъ съ товарищи подданого Нашего Ц. В-ва войска Запорожского обохъ сторонъ Днѣпра Гетманъ и славного чина Святого Апостола Андрея Кавалера Івана Степановича Мазепы произжей листъ, въ которомъ написано, что завѣдомо его Гетмана и Кавалера поѣхали они войтъ съ товарищи въ Царствующій Нашъ Градъ Москву для челобитья Намъ В. Г-рю въ належащихъ ихъ нуждахъ и февраля дня били намъ чоломъ они войтъ, и бурмистри, и райци и цехмистри по инструкціи за своими и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ руками; чтожъ по Нашимъ В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованнымъ грамотамъ по се время никакими волностями они не владѣютъ, законники всѣхъ м-рей и до днесь имъ мѣщанамъ лѣсовъ на строенье в на дрова запрещая мѣщанъ въ бору бьютъ и грабятъ, не дая и лежачева сухова дерева на дрова взяти; помѣрного збору и нынѣ богомолецъ Нашъ Преосв. Варлаамъ митрополитъ кіевскій въ майстратъ на соборную церковъ не отдалъ, и мыто у Пробитого валу, по Борщовкѣ, и въ Бѣлогородкѣ у нихъ кіевскихъ мѣщанъ и нынѣ не престаетъ брать. Также и Кирилловского м-ря законники на мосткахъ своихъ мостовщину съ нихъ берутъ же. Выгону къ городу для пастввы скотины не токмо на пять верстъ но ни на одну версту не имѣютъ.

И гора Щековица, по привилію королевскомъ, не отдана; Кожемяки и Подгородье къ городу не возвращены. Бани московскія и нынѣ не сломаны и на иное мѣсто не перенесены. И чтобъ мѣскіе паромы, въ то время когда мосту на Днѣпрѣ не бываетъ ходили одни. А подводы они мѣщане ратнимъ людемъ и войсковымъ и нынѣ даютъ И Преварки и Осетчины и острова Труханова по сіе время къ мѣсту не отдано, и островомъ Муромцомъ они мѣщане владѣютъ только половиною Власти духовного и мирского чину, которые свои дворы въ Кіевѣ имѣютъ и козаки кіевскіе непрестанно виномъ шинкуютъ. Также бы и отъ рыбъ, продающихся на торгу имъ кіевскимъ мѣщанамъ никому не давать, понеже на то имѣютъ привиліи. И чтобъ Мы В. Г-рь Наше Ц. В-во пожаловали ихъ, велѣли тѣ волности ихъ отъ насъ подтвердить противъ прежней Нашей В. Г-ря жалованной грамоты прошлого зсз году. А въ той жалованной Нашего В. Г-ря грамотѣ написано (далі цілком виписано резолютивну частину попередньої грамоти — починаючи од слів: Пожаловали Мы Великій Государь Наше Царское Величество кіевского войта Івана Быковского, то-що, і кінчаючи словами: „быть въ опалѣ, а нижнимъ чинамъ въ наказаніи“ (див. стор. 30 — 33).

И Мы Пресвѣтлѣйшій Великій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи Самодержецъ, Наше Царское Величество слушавъ прежней Нашей В. Г-ря жалованной грамоты, данной имъ кіевскимъ войту и мѣшанамъ въ прошломъ ҂зсз [1699] и челобитья ихъ пожаловали его войта, и бурмистровъ и райцовъ и писаря, и всѣхъ мѣщанъ, которые нынѣ въ Богоспасаемомъ Градѣ Нашемъ Кіевѣ обрѣтаютца и впредь быти имѣютъ, велѣли по той прежней и по сей Нашимъ В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованнымъ грамотамъ Кіевскому майстрату тѣмъ всѣмъ вышепомянутымъ волностямъ и всякимъ належащимъ доходамъ быти такъ, какъ в той прежней Нашего Ц. В-ва жалованной грамотѣ (207) зсз году написано и утверждено имянно И того для и нынѣ сею нашею Ц. В-ва жалованною грамотою утверждаемъ и изволяемъ тому вышеписанному всему содержатися во всякомъ исполненіи ненарушимо. И для вящаго въ томъ утвержденія Нашіе Ц. В-ва къ нимъ милости и вѣчного ради имъ мѣщанамъ выше помянутыми волности владѣнія повелѣли сію Нашу Ц. В-ва милостивую жалованную грамоту утвердить Нашею Ц. В-ва Государственною Большою Печатью. Писана ся Наша Царского Величества жалованная грамота Государства Нашего въ Дворѣ въ Царствующемъ Великомъ Градѣ Москвѣ. Лѣта отъ созданія мира зсн (1700), а отъ Рождества Христова ҂аѱ (1700) м-ця марта 13 дня Государствованія Нашего 18 году.

Мѣсто Печати
Монаршой Его Царского
Пресвѣтлого Величества
къ сей Грамотѣ
привѣшен-
ной

На обороті надписано тако:

Божіею Милостію Мы Пресвѣтлѣйшій и Державнѣйшій Великій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи Самодержецъ.

Великого Государя Его Царского Величества
Государственного Посолского Приказу дьякъ
Михайло Самостьяновъ.

VII. (*У реєстрі ч. 53*). 1710 р. березня 3. Жалувана грамота від царя Петра Олексієвича м. Київу (дана на клопотання від війта Дмитра Полоцького, з скаргою на „богоотступника и измѣнника Мазепу“).

Божіею Поспѣшествующею Милостію Мы Пресвѣтлѣйшій и Державнѣйшій Великій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи Самодержецъ (повний титул) пожаловали Мы кіевского войта Дмитрія Полоцкого, и бурмистровъ, и райцевъ и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ — повелѣли имъ дать сію Наше В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованную грамоту на право суда Магдебургского и належащіе къ Кіевскому майстрату земли и на всякіе угодья въ подтвержденье прежнихъ Нашихъ В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованныхъ грамотъ, даннихъ въ прошлыхъ ӡѕ҃ӡ [1699] ҂аѱ [1700] годѣхъ для того: въ нынѣшнемъ аѱі (1710) году генваря въ ѕі 16 дня били челомъ Намъ В. Г-рю кіевскій войтъ съ товарищи, а въ челобитьи ихъ написано, что пожаловани они жалованими грамотами Отца Нашего (титул) такожъ и Брата Нашего (титул) и Насъ В. Г-ря Нашего Ц. В-ва. А нынѣ де по тѣмъ Нашимъ Ц. В-ва жалованнымъ грамотамъ они мещане якобы ничѣмъ не владѣютъ и отъ всѣхъ волностей отдалены, понеже Богоотступникъ и измѣникъ Мазепа универсалами своими волности ихъ, въ грамотахъ Нашего Ц. В-ва изображенные нарушилъ; да онъ же измѣнникъ Мазепа наложилъ на нихъ индукту, отъ которой индукты торговые люди весьма обнищали, а иные до полного убожества пришли, и чтобы Мы В. Г-рь Наше Ц. В-во пожаловали ихъ повелѣли дать имъ мѣщанамъ подтвержателную грамоту, чтобъ тѣ ихъ гражданскіе волности по прежнимъ Отца и Брата Нашего Государева и Нашего Ц. В-ва жалованнымъ грамотамъ при своей крѣпости ненарушимо пребывали. Такожъ бы на ихъ при томъ челобитьи поданые пункты учинили милостивое рѣшеніе. А въ тѣхъ ихъ поданыхъ просителныхъ пунктахъ написано: кабакъ съ которого они мѣщане платятъ ежегодь въ Нашу Ц. В-ва казну пошти сотъ рублевъ и всякіе градскіе нужды съ него отбываютъ вовсе розорился, и не имѣютъ они съ чего годового платежу въ Нашу Ц. В-ва казну платить и нуждъ градскихъ отбывати, и ратушу достроить. А къ тому еще на нихъ з двѣ тысячи долговъ, которые пабрали на наѣзди, понеже нынѣ какъ козаки такъ и духовного и мирского чина люди во-

лоскимъ и виномъ, медомъ, пивомъ безъ впинно торгуют. Они жъ лошади въ подводы великоросійскимъ и малоросійскимъ разнымъ особамъ даютъ многое число, изъ которыхъ малое число возвратилось, а которые возвратилися, тѣ отъ перегону померли. А иные люди пріѣхавъ по дворамъ и по улицамъ лошадей насиліемъ берутъ и за собою вовсе заводятъ. Индукту которую измѣникъ Мазепа насилно на нихъ наложилъ, платятъ и донынѣ, отъ которой они уволнены грамотами по привилеямъ королей полскихъ. Законники м-рей Кіевскихъ на Днѣпрѣ въ затонахъ Днѣпровыхъ довить рыбы не даютъ, поймавъ рыболововъ ихъ бьютъ грабятъ, оковавъ въ тюрьму сажаютъ и забиваютъ въ колодки и принуждаютъ землю носить, также въ лѣсахъ дровъ рубить не велятъ, поймавъ на дорогѣ бьютъ, грабятъ лошадей, топори отнимаютъ, въ м-ри емлютъ; называютъ они лѣса своими, и чтобъ монастырскіе лѣса отъ ихъ отграничени и отдѣлени были Въ прошломъ ѱѕ (1706) году, на мундиръ по приказу губернатора кіевского Івана Гулица купили они сукна абы на шестсотъ на сорокъ шесть рублевъ. Да въ ѱѳ (1709) году они мѣщане въ верхней городъ старыхъ и новыхъ шубъ триста шубъ и сапоговъ триста паръ по цѣнѣ на двѣсти на пятьдесятъ четыре рубля — всего въ издержкѣ у нихъ девятьсотъ рублевъ, и тѣхъ денегъ в Приказную палату въ указній годовой платежъ имъ не зачтено. Ремесленние люди на пріѣзжихъ особъ дѣлаютъ все безденежно, и тѣхже ремесленниковъ насилно на дѣло берутъ и бъютъ, да они же дѣлали по указу мундиры, которимъ за дѣло давали только по два алтына по двѣ денги. Мостовщину и на паромахъ перевозное берутъ съ нихъ мѣщанъ такую жъ плату, какъ и съ пріезжихъ людей. Пивоварни и воскобойни, какъ духовные, такъ и козаки многіе построили, отъ чего чинитца великая ратушѣ убыль, а имъ оныхъ по указу держать не велѣно. Бани всѣ велѣно сломать, а для строеній оныхъ отвести мѣсто мѣское, чтобы къ ратушѣ была плата, а тѣ бани и донынѣ не сломаны и платежу не даютъ, и дабы тѣ бани попрежнему сломать и снесть на иное мѣсто, и годовой платежъ въ ратушъ опредѣлить. Да они же мѣщане помѣрное пашенное откупили у Преосвященного Кіевского Митрополита на ратушу, а даютъ ему за то помѣрное на годъ по шестьдесять рублевъ, и чтобъ опредѣлить, чтобъ оное помѣрное было при ратушѣ, а они ему Преосвященному Митрополиту и по немъ будучимъ по вышеписанному числу давать будутъ, а не болши, такожъ и инымъ по немъ наступающимъ Архиереемъ болши би того платежу на нихъ не прибавливать. Измѣнникъ Мазепа отнялъ было отъ ратуши село Осетщину съ луговыми островами и озерами и отдалъ то во владѣніе матери своей; а гетманъ Іванъ Іличъ Скоропацкой универсаломъ своимъ возвратилъ къ Ратушѣ; а Архимандритъ м-ря Межигорского людей изъ Осетщины збиваетъ, и скотину забираетъ и луга своими называетъ, и съ озеръ рыбалковъ изъ збиваетъ, и самъ насилно рыбу ловитъ. Такожъ козаки сотни кіевской въ тѣжъ луга безвинно втираются и хотятъ насилно коситъ здѣ. Полковникъ кіевскій Григорей Коробченко отнялъ было отъ

Ратуши цехъ музицкой, и тотъ цехъ универсаломъ возвращенъ. И просятъ, чтобъ въ Нашу В. Г-ря жалованную грамоту написать, дабы впредь до него кромѣ ратуши дѣла никому не имѣтъ. Измѣнникъ Мазепа четыре мелницы мѣщанскіе на рѣкѣ Сырце стоящіе, належащіе мѣсту, отнявъ приказалъ имъ мѣщанамъ з тѣхъ мелницъ до времени на строеніе церкви въ м-рь Кирилловскій верховъ (или кровель) давать ежегодь со всякой мелницы по десяти рублевъ, а какъ оные достроютъ обѣщалъ имъ майстрату кіевскому оные паки возвратить по прежнему; которое строеніе церковное уже давно достроилося, а они законники тѣхъ ихъ мелницъ имъ не возвратя у него жъ измѣнника на тѣ мелницы вовсе выправили универсалы; и чтобъ по прежнему въ Майстратъ Кіевскій съ тѣхъ мѣщанскихъ мелницъ урочные денги давать; и оные написать въ жалованную грамоту по Нашему Ц. В-ва указу. Церковь изъ костела построенная въ Нижнемъ Городѣ Кіевѣ, до которой церкви измѣнникъ Мазепа живущихъ около той церкви мѣщанъ отдалъ блаженной памяти Варлааму Ясинскому, митрополиту кіевскому, а по розыску указано тѣмъ людемъ належати до приходской церкви Николая Притиского и прислушать къ Ратушѣ. Ярмонки двѣ которые по привиліямъ королевскимъ въ Кіевѣ отправлялися — одна сентября съ 1, другая на первой недѣлѣ великого поста, дабы тѣ ярмонки нынѣ также подтвердить. А въ нашеи В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованной грамотѣ, какова дана кіевскому войту Дмитрію Полоцкому въ прошломъ году написано: Пожаловали Мы В. Г-рь Наше Ц. В-ва кіевского войта Дмитрія Полоцкого, и бурмистровъ, и райцовъ, и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ велѣно по прежнымъ жалованнымъ грамотамъ Отца Нашего (т и т у л) и Брата Нашего (т и т у л) и по Нашей В. Г-ря милостивой жалованной же грамотѣ ҂зсз и сз годовъ, каковы имъ даны кіевскимъ мѣщанамъ, и по привиліямъ королей полскихъ, даннымъ кіевскому Майстрату, имѣти имъ кіевскимъ мѣщанамъ въ Кіевѣ волную торговлю и употребленіе, и владѣть всякими угодьи, и сѣнными поксы, и рыбными ловли, чѣмъ они изстари владѣли, и питіемъ, — виномъ, пивомъ, медомъ въ Ратушѣ шинковать, и островомъ Муромцомъ и Осетщиною, и Трухановымъ, и Оболоньемъ, и Подгородьемъ, и Преваркою, и сѣнными покосы, и животиннымъ выгономъ, и въ озерахъ, и въ рѣкѣ Днѣпрѣ рыбными ловлями владѣть попрежнему. А кіевских м-рей Архимандритам и Ітуменам въ тѣ их угодья и рыбныя ловли не вступатца, налогов и обид о розореній имъ не чинить, а имянно въ островъ Трухановъ Николского Пустынного м-рь властямъ и владѣть имъ не велѣли, опричъ двора ихъ м-рского и озера Долобского и лугу, которые издавна къ тому м-рю належатъ. Понеже тотъ островъ крѣпокъ имъ мѣщанамъ по королевскому привилію ахме (1645) году опрѣчъ того помянутого двора м-рского, и озера Долобска и лугу. Также Кожемяцкихъ жителей отъ мѣста и порядку ратушного, и отъ тягла и повинности никому не отдѣлять; и полковнику кіевскому подъ свое подданство отнюдь не приводить, но возвратить къ Майстрату безъ всякого препятствія, потому что Кожемяцкіе жители и все Подгородье по прежним

Нашимъ В. Г-ря жалованнымъ грамотамъ утверждены издавна къ повинности и послушанію мѣскому. Да и по универсалу Гетманскому ҂ахпи (1689) году тѣхъ Кожемяцкихъ жителей отъ нихъ мѣщанъ никогда отдѣлять и полковнику кіевскому, ни сотнику, ниже ихъ посланнымъ въ свое послушаніе и ни на какую работу принуждать не велѣно. А что они мѣщане межеванья Дьяка Івана Алферьева спорятъ, и сказываютъ, что примежевалъ де онъ дьякъ изъ мѣщанской земли къ землямъ Кирилловского м-ря, и для досмотру вновь того дьяка межеванья велѣно боярину Нашему и воеводѣ Кіевскому князю Петру Івановичу Хованскому въ товарищи послать кого пристойно, и буде то межеванье учинено неправо и не по крѣпостямъ, и ту землю велѣно раздѣлить и размежевать по крѣпостямъ вправду, и учинить межи и грани вновь. Да имъ же кіевскимъ мѣщанамъ въ лѣса кіевскіе для употребленія лѣсу хоромного и дровяного въѣжать невозбранно безовсякіе обиды отъ всякихъ чиновъ людей. А что въ ихъ мѣщанскихъ угодьяхъ Наши В. Г-ря ратные люди употребляютъ на свои лошади нѣсколько сѣножатей, и нынѣ то быти мѣетъ невозбранно, съ разсмотрѣніемъ будучихъ въ Кіевѣ бояръ и воеводъ, чтобъ тѣ помянутіе ратніе люди кромѣ своего доволства лишняго сѣна на продажу и въ отдачю не косили. А отъ ратныхъ Нашихъ В. Г-ря людей, и отъ козаковъ оберегать ихъ мѣщанъ боярамъ Нашимъ и воеводамъ въ Кіевѣ будучимъ; и на дворѣхъ у нихъ мѣщанъ, а имянно у войта и у бурмистровъ, и у всѣхъ урядовыхъ людей Нашихъ В. Г-ря ратныхъ людей и козаковъ ставить, и никакихъ съ нихъ кормовъ и поборовъ на полковника кіевского и на козаковъ имать и выбирать, и ничѣмъ ихъ мѣщанъ безчестить и досадъ имъ чинить отнюдь не велѣли, потому что они кіевскіе мѣщане за всякіе свои волныи употребленія платятъ въ Нашу В. Г-ря казну по всякъ годъ по шти сотъ рублевъ на годъ, а войтъ и радные управляютъ майстратъ и судъ Макдебурскій и строятъ Нижней городъ, и для того ихъ постоями и кормами и всякими поборами сверхъ платежу и належащихъ дѣлъ Нашимъ В. Г-ря ратнымъ людемъ въ Кіевѣ будучимъ, и полковнику кіевскому, и того кіевского такожъ и иныхъ полковъ козакамъ отягчать и убытчить не велѣли, и быти то не имѣетъ. Да Нашимъ же В. Г-ря ратнымъ людемъ въ Нижнемъ городѣ не торговать и тѣмъ ихъ мѣщанъ не тѣснить, также въ рядѣхъ у нихъ и на дворѣхъ, приходя изъ Верхнего города не ночевать, и въ проѣзжихъ городскихъ воротахъ капитанамъ и салдатамъ которые бываютъ на заставахъ, также и козакамъ, и индукторамъ никакихъ денегъ съ нихъ мѣщанъ и съ пріѣзжихъ купецкихъ людей не имать, и никакихъ обидъ тѣмъ по заставамъ будучимъ проѣзжимъ торговымъ съ полской стороны людемъ не чинить, и въ торговыхъ дѣлехъ тѣмъ заставнымъ и козацкимъ сотникамъ и урядникамъ ихъ не судить, а вѣдать ихъ и судить въ торговыхъ дѣлахъ на Ратушѣ войту съ урядники. Мастеровымъ людемъ всѣхъ цехмистровъ никому ничего какъ на кіевского полковника такъ и на иныхъ людей никакого безденежно и безъ платежу не дѣлать. А какъ Наши В. Г-ря ратные люди всякихъ чиновъ изъ

Кіева къ Москвѣ или въ иные города и въ полки отпущены и посланы будуть, и боярамъ Нашимъ и воеводамъ будучимъ въ Кіевѣ тѣмъ Нашимъ В. Г-ря ратнымъ всякихъ чиновъ людемъ велѣть ѣздить на своихъ подводахъ, а гонцамъ которыхъ изъ Кіева бояри наши и воеводы учнуть къ Москвѣ посылать для скорыхъ дѣлъ и тѣмъ ѣздить на рейтарскихъ подводахъ. А которые Наши В. Г-ря служивые и иныхъ всякихъ чиновъ люди имѣють въ Кіевѣ въ Нижнемъ городѣ торговые бани на грунтахъ мѣскихъ построенныя не въ пристойныхъ мѣстехъ, отъ которыхъ банъ водою ограды церковные и около церквей потопляеть, и тѣ бани сломать и мѣсто очистить, и построить имъ ратнымъ людемъ торговые бани въ иныхъ мѣстахъ, гдѣ кіевской войтъ съ мѣщаны отведуть и съ тѣхъ бань платить имъ нашимъ ратнымъ всякихъ чиновъ людемъ въ майстратъ оброкъ по договору. А винныхъ, пивныхъ, шинковъ, и воровскихъ людей въ тѣхъ баняхъ отнюдь не держать и тѣмъ кїевскимъ мѣщанамъ никакихъ убытковъ не чинить. А съ перевозу на Днѣпрѣ въ которое время бываеть перевозъ судами, и тогда збирать перевозъ по прежнему половину въ Нашу В. Г-ря казну, а другую давать имъ мѣщанамъ въ ратушу; а когда бываеть наведенъ подъ Кіевомъ на Днѣпрѣ мостъ, и тогда мостовые денги збирать по прежнему въ Нашу Государеву Казну, а имъ мѣщанамъ до того дѣла нѣтъ, понеже тотъ мостъ и мостовые припасы строять Нашего В. Г-ря казною и ратными людми; и мостовщину на томъ мосту платитъ имъ мѣщанамъ попрежнему. А Кирилловского м-ря Ігумену и старцамъ на мостахъ своихъ мостовщины съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ, и съ работныхъ людей, и скота, лѣтомъ и зимою отнюдь не имать, понеже въ даныхъ въ тотъ Кирилловскій м-рь привиліяхъ королевскихъ на зборъ съ мостового взиманій съ них мѣщанъ не имяновано, а имать имъ Кирилловского м-ря Ігумену и старцамъ мостовщину извычайную по тѣмъ прежнимъ королевскимъ привиліямъ съ пріѣзжихъ людей безо всякого принужденія и отягоченія. А потому имъ мѣщанамъ съ товаровъ своихъ буде кто изъ нихъ похочетъ отъѣзжими торгами торговать, платить по уставу на извычайныхъ мѣстехъ, потому что и во всѣхъ малоросійскихъ городѣхъ пошлину торговые люди платять, да и для того, что та пошлина збирается на жалованіе Нашимъ В. Г-ря ратнымъ людемъ, охочимъ и компанѣйскимъ полкамъ, которые въ Малороссійскихъ городѣхъ обрѣтаются. А грекамъ, которые живуть въ Нижнемъ городѣ, и ремесленнымъ всякимъ людемъ быти съ ними, кіевскими мѣщаны обще въ платежѣ пошлинъ и въ иныхъ поведеніяхъ въ такой же силѣ, какъ и они кіевскіе мѣщаня. А съ продажного привозного хлѣба пошлину збирать по прежнему обыкновенію въ Соборную Церковь на строеніе имъ же мѣщанамъ. А Преосвященному Митрополиту Кіевскому и впредь по немъ митрополитамъ будучимъ въ тотъ съ помѣрного пошлинной зборъ не вступатца, и отъ нихъ мѣщанъ и от Соборной Церкви майстратовой того збору не отымать, потому что тотъ помѣрной зборъ данъ и Нашими В. Г-ря указы утвержденъ къ кіевской ратушѣ на строеніе помянутой Соборной Церкви, а ему Преосвященному Митро-

политу того збору никогда не дано. Да что оный же Преосвященный Митрополитъ безъ Нашего В. Г-ря указу установилъ на Софійскій м-рь въ Пробитомъ Валу, и по рѣчкѣ Борщовкѣ, и въ Бѣлогородкѣ мыто збирать и емлетъ съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ чрезъ тѣ мѣста ѣдучихъ, мыто и мостовщину, въ тѣхъ трехъ и въ иныхъ мѣстахъ ему Преосвященному Митрополиту съ нихъ кіевскихъ мѣщанъ не имать, и быти тѣ мыта и мостовщина не имѣютъ. А въ недѣльные дни и въ праздники нарочитіе торговать всякихъ чиновъ людемъ по стародавнему обыкновенію, въ лавкахъ сидѣть и никакихъ торговъ отправлять не велѣлижъ. А отъ студентовъ, буде имъ мѣщанамъ впредь какіе либо обиды чинится будутъ, и приходя на дворы ихъ мѣщанскіе учнуть что имать насильствомъ, и тѣхъ имать имъ мѣщанамъ съ служилыми Нашими В. Г-ря людьми приводить въ Кіевъ въ Приказную Избу, а боярамъ Нашимъ и воеводамъ въ Кіевѣ будучимъ тѣхъ студентовъ принимать, и противъ челобитья кіевскихъ мѣщанъ розыскивая, Нашъ В. Г-ря указъ чинить по Нашему В. Г-ря приказу и Уложенію и по новоуказнымъ статьямъ чего доведетца. Да по привиліямъ королей полскихъ и по уneверсаламъ гетманскимъ, которые объявили на Москвѣ въ Приказѣ Малыя Росіи кіевскій войтъ съ товарищи сверхъ прежнихъ привиліевъ, которые объявили они напередъ сего повелѣваемъ Мы В. Г-рь имъ кіевскимъ мѣщанамъ, которые на уряды мѣщанскіе обираны, и не точію на тѣхъ урядахъ бывшихъ, но и который бывъ въ урядѣ перемѣненъ и отъ уряду отставленъ, указывать безчестіе шляхецкое по уложенію земскому, а прочимъ мѣщанамъ указывать безчестіе по два рубля съ полтиною. Пріѣзжимъ въ Кіевъ торговымъ людемъ на обиду имъ мѣщанамъ въ лавкахъ вмѣстѣ съ ними не сидѣть, и никакихъ товаровъ въ локти, и въ фунты и въ золотники не продавать. Да владѣть имъ мѣщанамъ по королевскому привилію 1619 горою Щековицею отъ Блони отираясь (sic) о землю, о дворъ и островъ Бискупской по конецъ запруды въ прудокъ въ долину Кудрявецъ, до самого конца Кудрявца, а отъ конца Кудрявца прямо черезъ дуброву до борка Святошицкого по дорогу, которая идетъ изъ Бѣлгородка въ Кіевъ, а дорогою ѣдучи къ Кіеву пришедъ къ концу долины Юркова прудка въ долину Юрковъ прудокъ, откуду межа зачалась, и съ тѣми людьми которые межъ прудковъ и горою Щековицею и что въ долинѣ Кудрявца живутъ. Живущимъ въ Кіевѣ людемъ при м-рехъ и дворѣхъ м-рскихъ сторожу и всякое послушанье къ городу належащее исполнять. А буде кто чрезъ сей Нашъ В. Г-ря приказъ учнетъ что дерзати противно, и тѣмъ людемъ от Насъ В. Г-ря быть въ опалѣ, а низшимъ чинамъ въ наказаніи. А въ универсалехъ подданного Нашего войска Запорожского обоихъ сторонъ Днѣпра Гетмана Івана Ільича Скоропадского, данныхъ имъ кіевскимъ мѣщанамъ ѧѱд (1709) года, каковы они мѣщани въ Приказѣ Малыя Росіи объявили написано: въ первомъ, генваря кѕ 26 числа, объявляетъ онъ поданный Нашъ, что войтъ Дмитрей Полоцкой съ Майстратомъ прежде Нашею грамотою по привиліямъ наданные имъ належащіе права, и грунта, угодья, приходы,

пожитки и волности въ совершенное владѣніе утвержденъ и укрѣпленъ, того ради симъ уневерсаломъ войту и всему Майстрату Кіевскому, всѣмъ обще мѣщанамъ тамошнимъ тѣ всѣ угодья, грунты, приходы, пожитки, права и волности, чѣмъ по Нашимъ Ц. В-ва свободно владѣть, имѣти хощетъ и напоминаетъ, дабы полковникъ кіевскій, старшины полковые, сотники, атаманы и иной никто войту и Майстрату Кіевскому и всѣмъ тамошнымъ мѣщанамъ не имѣли и не дерзали никакимъ вымысломъ и способомъ ни малого чинить убытку, и неправды, и помѣшательства. Такожъ, розсудя онъ подданный Нашъ гетманъ непристойной поступокъ, что измѣнникъ Мазепа отъ Майстрата Кіевского и мѣского владѣнія, противно Нашимъ Ц. В-ва грамотамъ и ихъ мѣщанскихъ волностямъ поступая, учиня матери своей волю, отнялъ у города Кіева Осетчину островъ съ принадлежностями и отдалъ м-рю дѣвичью Печерскому, вновь ту Осетчину островъ съ принадлежностями имъ войту и Майстрату кіевскому въ прежнее владѣніе и употребленіе подтверждаетъ, понеже въ Нашей Ц. В-ва грамотѣ та Осетчина мѣщанамъ кіевскимъ въ владѣніе утверждена, и дабы то при своей крѣпости ненарушимо содержано было. Во второмъ, генваря 28 дня сотнику кіевскому и всему товариству вѣдомо чинитъ, что доносили ему Гетману войтъ кіевскій съ урядниками, что онъ Сотникъ съ товариствомъ въ шинкахъ арендовыхъ чинятъ Майстрату продажею своихъ винъ не малую помѣшку, и вѣдая онъ подданный Нашъ Гетманъ совершенно что въ Кіевѣ никогда безъ арендъ не бывало, для того, что Кіевскій Магистратъ ради непрестанныхъ своихъ расходовъ не въ войсковій скарбъ но въ казну Нашу Ц. В-ва плату арендную платятъ, региментарно приказуетъ, дабы всѣ отъ тѣхъ своихъ шинковъ самоволныхъ, чрезъ которые не дошли никакой трудности и бѣды, воздержались и престали шинковать, что наипаче онъ сотникъ имѣетъ перестерегати, и самъ бы того препятія въ шинкахъ майстратскихъ своими винными шинками не чинилъ. А въ листу его подданного Нашего Гетмана писанномъ къ Нашему Ц. В-ву съ нимъ войтомъ съ товарищи написано, что онъ войтъ съ майстратовыми имѣя нѣкоторыя свои нужды, а наипаче скудость Ратуши кіевской, ѣдетъ въ Нашъ царствующій градъ Москву искати въ томъ Нашей Ц. В-ва милости, и проситъ онъ поданный Нашъ Гетманъ. чтобъ Мы В. Г-рь Наше Ц. В-во изволили ему войту съ майстратовыми въ ихъ нуждахъ явити Наше милостивое призрѣніе.

И Мы Пресвѣтлѣйшій и Державнѣйшій государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи Самодержецъ, Наше Царское Величество, слушавъ Нашихъ Ц. В-ва жалованныхъ грамотъ, данныхъ имъ мѣщанамъ въ прошлыхъ въ з҃ѕ (207) и ѱ (700) годѣхъ и подданного Нашего войска Запорожского обоихъ сторонъ Днѣпра Гетмана Івана Івановича Скоропадского просительного листа и уневерсаловъ и челобитья и пунктовъ ихъ мѣщанскихъ пожаловали войта Дмитрея Полоцкого, и бурмистровъ, лавниковъ и всѣхъ мѣщанъ кіевскихъ, велѣли прежніе Наши В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованные грамоты въ волностяхъ ихъ сею настоящею жалованною грамо-

тою подтвердить; да сверхъ того по челобитью ихъ какъ духовного такъ мирского чина людемъ, кто они, какова чина ни есть, и козакамъ, и мѣщанамъ въ Нижнемъ городѣ живущимъ никому никакимъ питьемъ не шинковать, продажъ не имѣть, понеже та питейная продажа утверждена Нашими Ц. В-ва жалованными грамотами къ Ратушѣ. Такожъ что духовніе и мирскіе особы, безъ Нашихъ жалованныхъ грамотъ построили пивоварни и воскобойни вновь, отъ которыхъ чинитца ратушѣ кіевской великаго убытка, имъ тѣхъ воскобоенъ и пивоварень вновь построенныхъ не держать, а которые и построены безъ Нашихъ жалованныхъ грамотъ, тѣ пивоварни и воскобойни тѣмъ людемъ снесть, чтобъ отъ оныхъ кіевской ратушѣ никакой помѣшки и препятія не было. А что они войтъ съ майстратовымъ учинили зъ богомольцемъ Нашимъ Преосвященнымъ Іосафомъ Кроковскимъ, митрополитомъ кіевскимъ договоръ о помѣрномъ пашенномъ, что оному пребывать при ратушѣ кіевской, а имъ войту платить ему богомольцу нашему за тотъ зборъ по осмидесяти рублевъ на годъ, тому договору Мы В. Г-рь Наше Ц. В-во соизволяемъ быть потому, который договоръ и ему богомольцу нашему преосвященному митрополиту въ данной Нашей Ц. В-ва жалованной грамотѣ нынешнемъ ѧѱє году на маетности имянно позволенъ. Мѣщанамъ живущимъ близь доминиканского костела належать попрежнему до приходской церкви Николая Чюдотворца, что словетъ Притискъ и прислужать къ ратушѣ. Цехъ музыцкій имѣти имъ мѣщанамъ противъ иныхъ цеховъ, и людей того цеха вѣдать ко ратушѣ токмо тѣхъ, которые будутъ изъ мѣщанъ, кромѣ козаковъ. Лошадей и подводъ всякихъ чиновъ людемъ, какъ великороссійскимъ, такъ и малороссійскимъ, чрезъ Кіевъ проѣзжающимъ и гонцамъ никому никакихъ имъ мѣщанамъ безъ вѣдома кіевского воеводы не давать, а давать для нынѣшнихъ настоящихъ военныхъ случаевъ оные подводы съ вѣдома ближняго нашего стольника воеводы князя Дмитрія Михайловича Голицына, по его разсмотрѣнію. Такожъ и мастеровыхъ людей, всѣхъ цеховъ людемъ, отнюдь ни на кого без платежу не дѣлать, развѣ что дѣлать по опредѣленію евожъ ближняго Нашего стольника воеводы князя Дмитрія Михайловича Голицына для нынѣшнихъ воинскихъ нужныхъ нашихъ дѣлъ, а самовольно оныхъ мастеровыхъ высшимъ и протчимъ офицерамъ и всякихъ чиновъ людемъ ни для какихъ дѣлъ тѣхъ мастеровыхъ людей не имать и тѣмъ утѣсненія никакова и обидъ не чинить. А о мелницахъ на рѣчкѣ Сырцѣ, належащихъ къ мѣсту, на которые для владѣнія себѣ Кирилловского м-ря законники выправили у измѣнника Мазепы уневерсалъ, по Нашему В. Г-ря Нашего Ц. В-ва указу посланы грамоты къ нему ближнему нашему стольнику и воеводѣ, велѣно о томъ розыскать, и буде тѣ мелницы построены на землѣ мѣщанской, что написано въ прежнихъ и въ сей Нашего Ц. В-ва жалованныхъ грамотахъ Преваркою то оными владѣть имъ кіевскимъ мѣщанамъ. Ярмонки по челобитью ихъ въ Кіевѣ имѣти съ платежемъ оной и торговъ своихъ достатніе пошлины по прежнему, какъ изстари было и въ Нашихъ Ц. В-ва вышеписанныхъ грамотѣхъ опредѣлено. Бань торговихъ,

которые въ Нижнемъ Городѣ нашимъ великороссійскимъ ратнымъ людемъ не держать, а держать за городомъ по опредѣленію кіевскихъ воеводъ. И силою сей Нашего Ц. В-ва жалованной грамоты тому всему вышеписанному Мы В. Г-рь Наше Ц. В-во быти соизволяемъ твердо, крѣпко, неподвижно и во всякомъ исполненіи непорушимо. Чего ради сію Нашу В. Г-ря Нашего Ц. В-ва жалованную подтвержающую милостивую грамоту имъ кіевскому войту съ майстратовыми дать указали и Нашею Ц. В-ва печатью утвердить повелѣли. Писана Государствія Нашего во въ дворѣ царствующемъ Великомъ Градѣ Москвѣ, лѣта отъ Рожденія Сына Божія ₰ѱі (1710) мѣсяца 3 дня Государствованія Нашего кн (28) году.

Мѣстце печати
Монаршей Его Царского
Пресвѣтлого Величества
къ сей Грамотѣ привѣшенной.

Божіею Милостію великій Государь Царь и Великій Князь Петръ Алексѣевичъ, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи Самодержецъ.

Государственный Канцлеръ Графъ
Гаврило Головкинъ

Грамоту 1710 березня 3 дано безпосередньо війтові, а Київському бояринові й воєводі кн. Дм. Ґоліцинові надіслано про неї отаке повідомлення (грамоту):

„Отъ Великого Государя Царя и Великого Князя Петра Алексѣевича всея Великія и Малыя и Бѣлыя Россіи Самодержца, въ Нашу отчину, въ Кіевъ ближнему Нашему стольнику и воеводѣ князю Дмитрею Михайловичу Голицыну. Били челомъ Намъ Великому Государю кіевскій войтъ Дмитрий Полоцкій съ товарищи, бывшей де гетманъ измѣнникъ Мазепа права ихъ и вольности которыми они были пожалованы, и Нашими Великого Государя грамотами утверждены, многія нарушилъ, и чтобъ мы Великій Государь пожаловали ихъ, велѣли тѣ ихъ права и вольности подтвердить Нашего Великого Государя жалованною жъ грамотою. И по Нашему Великого Государя указу, а потому ихъ челобитью, Наша Великого Государя грамота на тѣ ихъ права и вольности ему, войту сътоварищи, дана. И какъ къ тебѣ ся Наша Великого Государя грамота придетъ, тыбъ ближній Нашъ стольникъ и воевода князь Дмитрей Михайловичъ, о томъ Нашъ Великого Государя указъ вѣдалъ. А какова Наша Великого Государя жалованная грамота ему, войту съ товарищи, дана, и съ той для вѣдома, подъ сею Нашею Великого Государя грамотою списокъ писанъ на Москвѣ 1710 года марта въ 5-е".

V.

VIII. *(У реєстрі ч. 54).* 1730 червня 5. Жалувана грамота імператриці Ганни Іванівни.

Божіею поспѣшествующею Милостію Мы Всепресвѣтлѣйшая и Державнѣйшая Великая Государыня Анна Іоанновна, императрица и Само-

держица Всероссійская (повний титул) пожаловали подданныхъ Нашихъ отчины Нашей города Кіева войта Дмитрія Полоцкого, бурмистровъ, райцевъ, лавниковъ и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ и повелѣли имъ дать сію Нашу В. Г-ни Нашего Имп. В-ва жалованную грамоту, для того Намъ В. Г-нѣ Нашему Имп. В-ву билц челомъ оный войтъ Дмитрей Полоцкій съ товарищы, что пожалованы они милостивыми грамотами предковъ Нашего Имп. В-ва блаженныя и вѣчнодостойныя памяти Великихъ Царей и Самодержцовъ Всеросійскихъ и на послѣди въ 1710 г. блаженныя и вѣчнодостойныя памяти Е. В-ва Пєтра Первого Императора и Самодержца Всеросійского, Нашего Государя Дяди на права, зборы и доходы, и на недвижимие ихъ мѣщанскіе имѣнія, и дабы Мы В. Г-ря Наше Имп. В-во повелѣли оные прежніе жалованние грамоты подтвердить Нашего Имп. В-ва жалованною грамотою. А въ выше помененной жалованной грамотѣ блаж. и вѣчнодост. памяти Его В-ва Петра Первого Имп. и Самод. Всерос. Нашего вселюбезнѣйшаго Государя дяди 1710 г. марта седьмого числа (sic) въ подтверждеціе прежнихъ жалованныхъ грамотъ написано и утверждено имъ кіевскимъ мѣщанамъ имѣть въ Кіевѣ вольную торговлю и употребленіе и владѣть всякими угодьи, и сѣнными покосы, и животичнымъ выгономъ, и рыбными ловлями, чѣмъ они изстари владѣли (изъ которыхъ нѣкоторыя угодья въ той грамотѣ писаны поимянно и по урочищамъ), и въ лѣса кіевскіе для хоромного и дровяного лѣсу въѣзжать невозбранно, и въ Нижнемъ городѣ Кіевѣ съѣснымъ всякимъ харчемъ и въ лавкахъ товарами разными торговать, и питейную вінную пивную, медовую продажѣ имѣть къ Ратушѣ и шинковать, и воскобойню, и пивоварню и гостинной дворъ, и вѣсы держать, и съ того всего изъ другихъ торговъ, также и съ перевозу на Днѣпрѣ належащіе зборы и доходы збирать въ Кіевскую Ратушу, а инымъ никому духовного и мирского чина людемъ и козакамъ и мѣщанамъ въ томъ Нижнемъ городѣ никакимъ питьем не шинковать и продажи не имѣть, и воскобоенъ и пивоваренъ, и бань торговыхъ не держать, и пріѣзжимъ торговымъ людемъ въ лавкахъ не сидѣть и врознь товаровъ не продавать; а за тѣ всѣ волныя употребленія и доходы положено имъ мѣщанамъ изъ Ратуши платить въ казну Нашу Имп. В-ва въ Кіевѣ по штисотъ рублевъ на годъ, и кромѣ того другихъ никакихъ поборовъ съ нихъ мѣщанъ имати не велѣно, ибо они сверхъ оного въ казну платежу содержатъ и управляютъ Магистратъ и строятъ Нижней городъ, и подводы подъ проѣзжающихъ черезъ Кіевъ разныхъ персонъ съ вѣдома и разсмотрѣнія губернатора Кіевского даютъ и другія всякія нужды исправляють. И Мы Всепресв. и Державнѣйшая В. Г-ня Анна Іоанновна Имп-ца и Самод-ца Всероссійская Наше Имп. В-во жалуемъ подданныхъ Нашихъ Кіевского войта Дмитрея Полоцкого и бурмистровъ, райцевъ, лавниковъ и всѣхъ кіевскихъ мѣщанъ всемилостивѣйше соиеволяемъ вышепомяненнымъ правамъ, зборамъ, доходамъ, и недвижимымъ ихъ имѣніямъ, и протчимъ учрежденіям і употребленіямъ быть во всемъ против того, какъ въ данной имъ войту ся мѣщаны

вышеписанной жалованной грамотѣ (титул) 1710 г. написано, и ради утвержденія того сію Нашу В. Г-ни Нашего Имп. В-ва жалованную грамоту имъ войту и мѣщанамъ кіевскимъ из Нашей Государственной Коллегіи Иностранныхъ Дѣлъ съ приложеніемъ Государственной Печати дать всемилостивѣйше повелѣли въ Москвѣ, лѣто отъ созданія мира 7238, а отъ Рождества Христа Спасителя мира, Нашего Бога ҂аѱл м-ца іюня є дня. Государствованія Нашега года.

Государственный Канцлеръ графъ Гавріилъ Головкинъ.

(М. П.)

VI.

IX. (*У реєстрі ч. 55*). 1733. Указ війтові Дмитрові Полоцькому, даний через клопотання бурмистрів Павла Войнича і Кузьми Кричевця.

Указъ Ея Имп. В-ва Самодержицы Всероссійской изъ Санктпетербурга изъ Государственной Коллегіи Иностранныхъ дѣлъ Кіевского Магистрата войту Дмитрею Полоцкому, бурмистрамъ, райцамъ, лавникамъ и всѣмъ урядовымъ и мѣщанамъ.

Въ прошломъ 1732 г. в Госуд. Коллегію Ин. Дѣлъ Ея Имп. В-ва подданной войска Запорожского обоихъ сторонъ Днѣпра Гетманъ Господинъ Апостолъ и Генералъ Господинъ Нарышкинъ писали противъ челобитія вашего, прося указу о уволненіи васъ Первое: отъ наряду работниковъ на линію. Второе: отъ квартиръ кондукторамъ и армейскимъ полкамъ. И въ Кол. Ин. Дѣлъ разсмотрованы данные вамъ напередъ сего жалованныя грамоты и представлены Правительствующему Сенату со мнѣніемъ и по апробаціи Нашего Правительствующаго Сената о томъ вышеписанномъ, о чемъ еще здѣсь прибывшіе отъ васъ магистратовие бурмистръ Павелъ Войничъ и Кузьма Кричевецъ били челомъ, отправили Ея Имп. В-ва грамоты къ Генералу и Генералъ-Губернатору Кіевской Губерніи Богемскому Графу ѳонъ Вейзбаху, и къ Генералъ-Лейтенанту и Губернатору Господину Шереметеву, и къ Гетману Господину Апостолу и къ Генералу Господину Нарышкину, въ которыхъ написано: что, по силѣ тѣхъ данныхъ вамъ жалованныхъ грамотъ, содержать васъ кіевскихъ мѣщанъ при прежнихъ правахъ и волностяхъ, и нынѣ на линейную работу работниковъ съ васъ не брать и не высылать и прочее. Но понеже въ Кол. Ин. Дѣлъ вышереченные отъ васъ бурмистры били челомъ, чтобы съ тѣхъ отправленыхъ грамотъ въ Кіевскій Магистратъ дать копіи для содержанія оныхъ у васъ и объявленія впредь будущимъ кіевскимъ губернаторамъ и подданымъ Ея Имп. В-ва Гетманамъ, и кому належитъ, того ради по рѣшенію Кол. Ин. Дѣлъ такія копіи при семъ даны.

У подлинного указу Канцлеръ Графъ Головкинъ.

У сего указу Е. И. В. Коллегіи Иностранныхъ Дѣлъ печать

Секретаръ Іаковъ Поповъ

Канцеляристъ Василій Леонтьевъ. (М. П.)

№ 109. Записано.

X. (*У реєстрі ч. 62*). Жалувана грамота Івану Сичевському на війтівство у Київі.

Божіею Милостію мы пресвѣтлѣйшая державнѣйшая великая государиня Елисавета Петровна, императрица и самодержица всероссійская и протчая, и протчая, и протчая.

Ізвѣстно и вѣдомо да будетъ каждому, кому о томъ вѣдать надлежитъ, что на мѣсто умершаго кіевскаго войта Павла Войнича по высочайшему Нашему указу изъ нашей коллегіи иностранныхъ дѣлъ, въ кіевскій магистратъ посланному, выбраны въ томъ магистратѣ, по силѣ оного привилегій и по старому обычаю, волными голосами въ войты кіевскіе четыре кандидата, на которыхъ по учиненному и присланному въ нашу коллегію иностранныхъ дѣлъ выбору по всеподданнѣйшему намъ отъ оной коллегіи іностранныхъ дѣлъ докладу седмого на десять сентября прошлого тысяча седмъсотъ пятдесять третьяго года, Мы Великая Государыня, Наше Императорское Величество, всемилостивѣйше соизволили указать изъ написанныхъ въ томъ выборѣ кандидатовъ одного, а имянно: порутчика и лейбъ кампаніи Нашеи гренадера Івана Сычевского, тогожъ города Кіева уроженца, войтомъ опредѣлить. А прошлого тысяча седмъсотъ пятдесятъ четвертого года маия третьяго на десять дня даннымъ отъ Насъ ему Сычевскому за подписаніемъ собственныя Нашея руки абшитомъ, онъ Сычевскій за вѣрную его тысяча седмъсотъ четыредесять второго года ноября десятого числа при дворѣ Нашемъ лакѣемъ, а тысяча седмъсотъ четыредесять четвертого года ноября з двадесятъ пятого числа армѣйскимъ поручикомъ и лейбъ кампаніи Нашей гренадеромъ службу отставленъ вѣчно съ рангомъ армейского секундъ-маіора, и при томъ повелѣли Мы, чтобъ не толко не чинить ему никакихъ обидъ, но еще и всякую благосклонность за безпорочную ево Намъ службу ему оказывать, при чемъ онъ Сычевскій и въ вѣрности Намъ Великой Государынѣ, къ Нашему Императорскому Величеству къ присягѣ отъ Нашей Коллегіи Іностранныхъ Дѣлъ приведенъ. Чрезъ сіе же Мы Великая Государыня, Наше Імператорское Величество всемилостивѣйше повелѣваемъ всѣмъ Нашимъ подданнымъ помянутого Нашего секундъ-маіора Івана Сычевского кіевскимъ войтомъ признавать, а кіевского магистрата бурмистрамъ, райцамъ, шафарамъ, лавникамъ и інымъ магистратовымъ урядникамъ, такожъ мѣщанамъ и всему посполству надлежащимъ образомъ его почитать; напротивъ чего и Мы надѣемся, что онъ Сычевской по присяжной своей должности въ томъ пожалованномъ ему войтовскомъ уряде судъ между мѣщанами и посполствомъ правдиво, по ихъ правамъ и обыкновеніямъ, производить будетъ и въ протчемъ во всемъ указы Наши исполнять и по онымъ прилежно и неотмѣнно поступать імѣетъ, как вѣрноподанному Нашему рабу и чесному штапъ офицеру принадлежитъ. Чего ради дана ему Сычевскому сія Наша Великой Государыни Нашего Імператорскаго Величества, грамота изъ Нашей коллегіи іностранныхъ дѣлъ за Нашею

государственною печатью. Въ Санктъ Петербургѣ, лѣта отъ Рождества Христова тысяча седмъ сотъ пятдесятъ пятаго года, декабря тридцать перваго дня, Государствованія Нашего пятого на десять году.

XI. (*У реєстрі ч. 72*). Звістки про жалувану грамоту імператора Олександра I, що до наших часів не збереглася.

В газеті „Московскія Вѣдомости" 1802 р., квітень 30, середа, № 35 надруковано „Изъ Кіева, февраля 28. Кіевскій Магистратъ, имѣвъ счастье удостоиться Высокомонаршого благоволенія, полученіемъ Государственной, за собственноручнымъ Его Императорскаго Величества подписаніемъ, Грамоты подтверждающей всѣ его права и преимущества которыми издревле сей городъ пользовался, въ силу Высочайше жалованныхъ въ разныя времена отъ Пресвѣтлѣйшихъ въ Бозѣ почивающихъ Россійскихъ Государей Грамотъ, совершалъ, съ позволенія здѣшняго начальства, въ Нижнемъ городѣ Кіевоподолѣ торжественно, во изъявленіе таковаго всерадостнѣйшаго для кіевскихъ гражданъ произшествія празднованіе слѣдующимъ образомъ":

Далі йде дуже широкомовне оповідання про це „празднество". Наведемо тільки головні риси. У неділю 15 лютого зібралися до Магістрату всі його урядовці та приїхав комендант Київа, г.-м. Массе. Об 11 годині ранку почалася церемонія перенесення жалуваної грамоти з Магістрату до Успенського собору. На всій вулиці, по обох боках її стояли міщани усіх 15 цехів з своїми корогвами. Попереду йшли почесні, так звані рейстрові, міщани в посполитому вбранні з вийнятими з піхов шаблями, по три чоловіка у лаві. Далі несли золоту магістратську корогву. Жалувану грамоту несли на оксамитовій подушці, оздобленій золотими торочками та китицями, війт Георгій Рибальський з двома депутатами, Семеном Балабухою та Петром Барщевським. За ними йшов комендант з поліцейськими урядовцями, урядовці магістрату та почесні громадяни. У соборі, на обідні, що правив мітрополіт київський Гавриїл, присутні були военний губернатор Фенш, цивільний губернатор Короб'їн і багато генералів та инших урядовців, військових та цивільних. Грамоту покладено на особливому столику, поруч ікони Спасителя. Після відправи настоятель собору Максимович казав урочисту промову, а писар Магістрату Оробієвич читав грамоту. Увесь час дзвонили дзвони й палили гармати. З собору грамоту віднесено з такою самою церемонією до Магістрату й покладено в особливому „ковчезі" поруч инших грамот.

Після цього для учасників церемонії влаштовано в новозбудованому Контрактовому будинку бучний обід на 112 кувертів. Підчас обіду гармати, виставлені на Андріївській горі, зробили 150 пострілів. Увечері Контрактовий будинок, Магістрат, Андріївську церкву ілюміновано. Була ілюмінація й по всьому місту. Перед будинком, де мали бути баль і вечеря, поставлено ілюміновані щити з вензелями царя й цариці. Ввечері знов стріляли з гармат. Святкування тяглося й далі аж три дні.

На подяку за ствердження своїх прав міщани зібрали 10 000 карбованців на збудування шпиталю для слабих, убогих, калік та вирішили збудувати на Хрещатицькому струмені пам'ятник в. к. Володимиру й установити що-року 15 липня урочисту процесію до того пам'ятника.

Грамота Олександра І не збереглася до наших часів; але-ж „пам'ятник" був споруджений та існує й досі і нагадує нам про ту грамоту: на йому й тепер є такий напис: „Усердіемъ кіевскаго гражданства за утвержденіе правъ древнія сія столицы Всероссійскимъ Императоромъ Александромъ І 1802 года сентября 15-го дня". А у П. С. З. Р. И. (т. XXVII, № 20499) є указ до Київського воєнного губернатора Фенша з доганою за те, що він не повідомив царя за заснування того пам'ятника.

Володимир Щербина.

Збірка матеріялів до історії Лівобережної України та українського права XVII—XVIII вв.

„Збірка матеріялів до історії Лівобережної України та українського права XVII — XVIII вв.“, яку друкує Археографічна Комісія Української Академії Наук, склалася з документів, що, протягом моєї наукової праці, давно вже поспису вано було по різних архівах, приватних та офіційних, і переховувалися в моїх теках.

Зразу до друку їх не призначувано. Через те декотрі з них був списав я свого часу не цілком, а в формі уривків, заміток, що мали вагу тільки для мене самого. Щоб підготовити їх до друку, треба-б було проробити нову перевірчу роботу по архівах, а документи списати цілком заново. Це потрібує і багато часу, і багато праці, що, може, і була-б корисна для історичної науки, та, за теперішніх часів, здається мені фактично неможлива. Ось через що я значно обмежив свою збірку. Із своїх матеріялів я вибрав ті, котрі переписав був цілком і котрі здаються мені цікавими з боку історичного або юридичного: доповнюють, або вносять щось нове, або кидають світло і пояснюють те, що в наукових дослідах досі було не зовсім ясне, за браком матеріялу.

Так склалася ця збірка. Зміст її, отже, характеру випадкового. Він дуже різноманітний. Тут є і окремі документи, що, на мій погляд, їх варто було-б опублікувати, тут є і групи документів, котрі можуть певною мірою з'ясувати більш-менш важливі питання з історії та історії права на Лівобережній Україні, напр., про обрання старшини, про генеральну старшину, суди, то-що. Може наукову вагу деяких із документів я і переоцінюю, проте збірка, в цілому, повинна, на мій погляд, дати дослідникові коштовний, з наукового боку, матеріял, тим більш, що для історії Лівобережжя його взагалі опубліковано не так вже й багато.

У збірці я додержувавсь узагалі хронологічного порядку. Однорідні матеріяли згруповано укупі теж хронологічно. Тим-то загальну хронологію видержано тільки умовно. Гадаю, що групуючи матеріяли за змістом, можна більш полегшити працю над ними дослідників, ніж суто хронологічно їх порядкуючи.

Наприкінці кожного документу зазначено, де переховується той оригінал, чи копія, що з них документа надруковано. Що документи збирав я ще в 1890-х роках, то позалишав я і давні назви установ, де документи переховуються.

Усіх документів у збірці шісдесять п'ять.

З них перші три (№№ 1—3) торкаються Київа в початку XVII в. „Розграничення" земель Йорданської церкви та Кирилівського манастиря 1606 року (№ 1-й) цікаве для топографії Київа од лінії Флорівський манастир-Щекавиця на Кудрявець та Сирець, тим, що воно містить у собі декілька давніх назов, тепер вже, треба гадати, втрачених. „Постанова" біскупа київського Криштофа Казимірського року 1612 (№ 2-й) дає цікавий матеріял для історії податків, правного становища, устрою та управління і суду в тій частині Київа, що на припочатку XVII в. підлягала була капітулі Київській. Лист од короля польського Сигізмунда III року 1615 (№ 3-й) торкається права київських міщан рубати дерево в пущах коло Київа та ловити рибу в Дніпрі в певних межах.

Невеличка група документів (№№ 4—8) містить у собі відомості про індукту та евекту.

Універсал Богдана Хмельницького 28 квітня року 1654 (№ 4) встановлює таксу індукти для чужоземних купців. Ця такса була дійсна довший час. Року 1667 у тому самому розмірі, як і в універсалі Хмельницького, затвердив її і гетьман Павло Тетеря в універсалі своїм з Рашівки („Основа" за рік 1861, серпень, стор. 79—80). Такси індукти та евекти затверджували ще своїми універсалами гетьман Самойлович 8 березня року 1679, та гетьман Скоропадський 1709, 1714 та 1721 р. Покликування на ції універсали трапляються в указі 8 грудня року 1748 „О подвѣдомствѣ индуктнаго сбора въ Малороссіи Генеральной Войсковой Канцеляріи" (П. С. Зак. № 9557). Тут-таки подано і зміст цих універсалів.

Коли засновано Малоросійську Колегію, індуктор Петро Лукін подав Колегії реєстр індукти; його, як норму, й ухвалено надалі. Керуючись цим реєстром, індукти повинні були збирати одкупники. Він державсь довго. Про нього нагадує і указ 8 грудня 1748 року. Цей реєстр Лукіна ми друкуємо під № 5. Инші покажчики індукти за роки 1722—1727 видрукувано в мене під №№ 6—8. Хто їх склав, я не знаю.

„Кошторис на роблення поташу, смалцюги та салітри" (№ 9) списав я з „Записної Книги" генерального підскарбія Якова Марковича. Судячи з письма, можна гадати, що хронологічно кошторис належить, мабуть, до кінця 1720-х або до 1730-х років. Хронологічна дата тут не має великої ваги. Взагалі цей кошторис являє собою значний інтерес як для історії української промисловости, так і для історії праці та заробітної платні на Україні в першій половині XVIII в.

Прохання польових сторожів Ніженського полку 1728 року (№ 10) цікаві тим самим.

Відомість про „прибутки та витрати гетьманського переволочанського дворця" подано було, як помер гетьман Скоропадський, до Генеральної Військової Канцелярії. Канцелярія, й собі, переслала її до Малоросійської Колегії. Ми друкуємо відомість з оригіналу, що на ньому покладено резолюцію Колегії з власноручними підписами членів Колегії. Оригінал

зберігсь погано. Верхня частина його одгнила од вогкости, і деякі частини його не можна було прочитати. Я їх позазначав крапками та вказав, скільки рядків попсовано. Відомість склав р. 1722 дозорця переволочанського дворця Лук'ян Гораїн. Містить вона в собі варті уваги відомості про господарство. Такі самі відомості подано й по инших дворцях. На їх підставі, Малоросійська Колегія склала загальну відомість про прибутки й витрати гетьманів. Таку відомість за р. 1724 — 1725 надруковано в „Сборнику Русскаго Историческаго Общества", том 63, стор. 504 — 506.

№№ 12 — 19 містять у собі групу документів що-до цехів і цехового устрою. У Мглині шевський цех будує двір на землі, що приділили йому мглинські міщани та товариство, і передає його на володіння до церкви (№ 12). Инші документи свідчать про історію цехів у місті Кобеляці, про умови, на яких вони повстали, та про їх занепад у середині XVIII в.

Під № 20 вміщено запис священика Стрітенської церкви в Полтаві на пляц для будівлі. Із цього запису видно, що, за шведської руїни, Полтаву спалено, і в деяких місцях її заборонили були відновляти будинки. До Полтави таки стосується й той документ, що його вміщено під № 21. Він має звязок із Великою Законодавчою Комісією, що скликала Катерина II в Москві р. 1767. Комісія ця поділялася на „частныя" комісії. Із них одну призначено на те, щоб розглядала накази, що попривозили з собою депутати од міст. Ця „частная о городахъ комиссія" вирішила зібрати відомості про стан міст, на підставі програми, що вона таки її й опрацювала. Програму цюю роздано депутатам, а ці переслали її до своїх міст і звідтіля здобули відповіді на запитання. Таку відповідь од Харкова вже надруковано в 147 томі „Сборника Русскаго Историческаго Общества" на стор. 25 — 34. Такі самі відомості ми друкуємо тепер для Полтави. Вони дуже короткі, мало яскраві, проте все-таки мають свою наукову вартість. Треба гадати, що в справах Катеринінської Комісії позалишалися відомості і для инших міст України, що мали в Комісії своїх депутатів. Коли настане спромога їх повидруковувати, виявиться досить цільна картина українських міст р. 1767, їх управління, економічний стан, то-що.

№№ 22 — 41 відносяться до виборів полкової, а найбільше сотенної старшини. Починає їх велика скарга полтавських полчан року 1714 на те, що неправильно призначено на полтавського полковника Василя Кочубея (№ 22). Скаргу цю починають плітки, що характерно для того часу; наприкінці зазначено, що як обирано полковника, то порушено звичаї: обрано його без загальної всіх полчан ради. Під скаргою ми залишили всі підписи. Вони свідчать, що в обранні полковника в Полтаві брали участь не самі тільки козаки, а й міщани, і що протест проти Василя Кочубея був досить однодушний. Инші документи, починаючи з № 23, це здебільшого затвердження на посаді сотенної старшини після її обрання. Цікавий наказ Бориса Шереметьєва про призначення сотенної старшини в Воронежі після того, як Мазепа перейшов до Шведа (№ 32),

про розмежування компетенцій між сотником та старостою полтавського полковника Черняка (№ 33). Цікаві документи про перевірку, — після того як Апостола обрано на гетьмана,— сотників, чи відповідають вони бажанням людности (№ 38), або указ Сената, що встановлює порядок призначення так зван. сотників на „ваканс“ (№ 40), то-що.

Указ Сената „объ отрѣшеніи вновь устроенныхъ сотень“ (№ 42) свідчить про те, наскільки Лівобережна Україна в середині XVIII в. стала залежна од російського уряду. Сенат вимагав, щоб поділ на сотні залежав од його дозволу, а це значно обмежувало уряд Лівобережної України.

Універсал Многогрішного любецькій шляхті року 1670 давно вже відомий дослідникам. На його покликуєтьєя, напр. В. А. Мякотін у своїх „Очеркахъ соціальной исторіи Малороссіи“ („Русское Богатство“. 1912 р., вересень, стор. 114 — 115), проте подає він тільки останню частину універсала. Цілком універсала ніде, здається, не друковано. Тимчасом він має вагу на те, щоб з'ясувати досить неясне питання про любецьку шляхту. Отож ми й друкуємо цього універсала цілком (№ 43). №№ 44—50 містять у собі матеріяли про військових та значкових товаришів. Найцікавіший № 49. Це витяг з довідок, що їх поробила була по архівах про значкових та військових товаришів Генеральна Військова Канцелярія.

Низка документів (№№ 51—61) стосується до гетьманування Кирила Розумовського. Цікавий матеріял дає № 51. Як гетьман Розумовський уперше приїхав на Вкраїну, треба було відновити давні українські установи, що про них вже або забули зовсім, або докладно не пам'ятали. Року 1751 стали збирати відомості про те, як було за гетьмана Скоропадського, запитували у відповідних установ. Відповіді на ці запитання являють собою коштовний для історії права матеріял. № 51 подає відомості про генеральну старшину. Доповнити це може № 52, бо, призначаючи на посади генеральної старшини, гетьман Розумовський, загальними рисами, накреслював і повинності старшини. В № 53 позазначувані повинності Генерального Писаря, відповідно до указа Петра I р. 1720. Генеральна Військова Канцелярія не мала права розглядати судові справи; коли-ж вони доходили до неї, Генеральний Писар повинен був їх відсилати до відповідних судів. Кожна справа мала попереду пройти відповідні інстанції. Тільки на Генеральний Суд можна було скаржитися, через Генеральну Військову Канцелярію, гетьманові. Хто апелював даремно, того штрафували. Суд повинен був бути швидкий і безсторонній (№ 54).

У 1730-х рр. не законодавчий акт, а Канцелярія Міністерського Правління, що, як помер гетьман Апостол, правила Лівобережною Україною, наказала судити в Генеральному Суді по „формѣ суда“, себ-то за уставом судочинства, що його видав Петро I для Росії р. 1723. Розумовський, як гетьман, визнав це за незаконне й своїм ордером р. 1751 (№ 55) скасував на Україні „суд по формі“, а наказав, щоб суди одбувалися „по правам малоросійським“. До судочинства стосуються № 56

(ордер гетьмана Розумовського, що наказував штрафувати тих, хто неправо апелює й неправо судить) і № 57, де ми знаходимо особливе катування шиною, за постановою Генерального Суду.

Документи до реформи Генерального Суду р. 1760 надрукував був небіжчик проф. М. Ф. Владімірський-Буданов у „Чтеніяхъ въ Историческомъ Обществѣ Нестора Лѣтописца“, кн. V, стор. 121—126. Доповнити їх можуть №№ 58 та 59. В них мова про присягу членів Генерального Суду, а в № 59 подано й саму присягу. Вона цікава, бо виясню́є тую ідею суду, що лежала в основі реформи Генерального Суду Розумовського. Р. 1763 ще раз заборонено Генеральній Військовій Канцелярії втручатися в судові справи (№ 60). Цеє втручання — то був пережиток того становища Генеральної Військової Канцелярії, що вона займала в уряді Лівобережної України, починаючи од того, як помер гетьман Скоропадський, до гетьманування Розумовського.

№ 61 стосується історії того, як скодифіковано українське право в XVIII в. Як відомо, усезбірку „Права, по которымъ судится малороссійской народъ“, подану Сенатові р. 1744, повернено гетьманові Розумовському р. 1756 для нового перегляду. Досить докладні відомості про це ми маємо і в О. Ф. Кістяківського в його передмові до „Правъ“ стор. 25—26 і у І. В. Теличенка в його „Очеркѣ кодификаціи малороссійскаго права“ в „Кіев. Стар.“ 1888 р. т. XXIII, стор. 40 і дд. Розглядати всезбірку („статута“) гетьман призначив окрему комісію; ось до призначення в цю комісію р. 1759 Павла Кочубея і має відношення надрукований тут документ. Кочубей був зовсім молода людина: р. 1762, як видно з доданої довідки, йому було всього 25 років; він був бунчуковий товариш.

Записка „О судахъ“ (№ 62), треба гадати, офіційного походження. Її складено після 1764 року, бо в ній знаходимо покликування на указ 17 листопаду року 1764. Записка містить у собі коротку історію судів на Лівобережній Україні по Богдані Хмельницькому. Загальний висновок її такий, що „въ Малой Россіи нынѣ не всѣ суть учреждены таковые суды, которымъ, по содержанію малороссійскихъ правъ, быть установлено“. Записку цю складено або для Рум'янцева, або для Сената. Пізніш, у переробленому вигляді, вона увійшла в склад „Экстракта изъ указовъ, инструкцій и учрежденій“, складеного р. 1786 в Правуючому Сенаті в малоросійській експедиції (стор. 15—20). „Экстракта“ я видав був у Чернігові р. 1902. Що для цієї експедиції збирано відомості про устрій Лівобережної України, видно з того, що в паперах, з котрих ми беремо записку „О судахъ“, є й инша записка „О правленіи главномъ въ Малой Россіи“. Вона цілком, без змін, увійшла в „Экстрактъ“, як перша частина (стор. 5—14). Записку „О судахъ“ ми друкуємо через те, що вона містить у собі відомості про судовий устрій Лівобережної України, до того-ж офіційні і досить докладні.

№№ 63 та 64 ми маємо не в оригіналах, а в копіях; зробив їх для М. О. Судієнка його звичайний переписувач, рукою якого зроблено

чимало копій між паперами Судієнка, що переховуються в бібліотеці кол. університета св. Володимира. № 63 складається з 4 приміток. З приводу чого їх пороблено, невідомо. Перша примітка говорить про те, що Україну ніколи не було звойовано, не було її звойовано й після Мазепи. Анархії на Україні, за її правами, ніколи не може бути — читаємо в другій примітці. В третій примітці знаходимо твердження, що більшина української людности не хоче нових законів. У четвертій автор висловлює свою ворожість до гетьманської влади. „Гетманъ Малой Россіи и власть его никогда не надобны, пише автор: но не надобенъ же и другій никто, власть его имѣющій, отъ котораго бы одного зависѣли всѣ воинскія, гражданскія и камеральныя дѣла, и который бы, по своимъ прихотямъ, что хотѣлъ, дѣлалъ". Тут треба розуміти, звісно, П. О. Рум'янцева, як генерал-губернатора і президента Малоросійської Колегії.

Кому належать ці примітки? Ми гадаємо, що Григорові Андрійовичеві Полетиці. Серед його паперів (що правда, в копії), вони збереглися. В 4-й примітці висловлено ту саму ворожість до гетьманської влади, яку ми бачимо в записці Полетики, що друкуємо її під № 65.

Коли понаписувано ці примітки? Гадаємо, підчас Комісії року 1767. Так ми гадаємо через те, що в 2-й примітці, де мова про бажання перемінити закони, перелічено, як такі, що бажають перемін, тільки тії полки (чернігівський, ніженський та переяславський), котрі висловили були ції бажання в своїх наказах, відомих Полетиці.

З приводу чого написані примітки? Це нам тепер невідомо.

Невідоме нам походження й тих приміток, що ми друкуємо під № 64. Вони суто історичного змісту. Міг їх викликати або якийсь історичний мемуар, що нам тепер іще невідомий, або такий самий історичний твір. Примітки містять у собі досить цікаві історичні відомості. Написано їх після року 1771, бо в 6-й примітці є покликування на цей рік. У Судієнка зберігся не оригінал, а копія приміток середини XIX в., теж переписана рукою його звичайного переписувача. Ми гадаємо, що примітки писав Г. А. Полетика. Вони збереглися серед паперів Полетики у Судієнка. Автор виявляє таке знайомство з історією та історичними фактами, яке в представників української інтелігенції з другої половини XVIII в. було тільки в Г. А. Полетики.

Зате „Историческое извѣстіе, на какомъ основаніи Малая Россія была подъ республикою Польскою и на какихъ договорахъ отдалась россійскимъ государямъ. и патріотическое разсужденіе, какимъ образомъ можно бы оную нынѣ учредить, чтобъ она полезна могла быть россійскому государству безъ нарушенія правъ ея и вольностей" (№ 65), справді, писав Г. А. Полетика. В збірці М. О. Судієнка ми маємо чернетку, писану рукою Полетики, маємо й текст, переписаний з його власноручними поправками. На жаль, „Историческое извѣстіе" не закінчено. Воно уривається зразу на цікавому моменті, коли Полетика каже про вагу Генеральної Ради. Ми, маємо, отже, перший розділ, чи 1 §, „о томъ, на какомъ основаніи Малая Россія была подъ республикою польскою",

і частину другого розділу, § 2, „на какихъ договорахъ Малая Россія поддалась Россійской Имперіи“. Найцікавіший, певна річ, § 2-й, надто думки Полетики про договірні статті Богдана Хмельницького, про значіння шляхетства за Богдана Хмельницького та Виговського. Час, коли знищено шляхетство та його права, Полетика вважає за початок нещасливої в історії „Малой Россіи“ епохи. Через це зросла влада гетьманів, що її Полетика має за дуже шкідливу для України. Гетьмани захопили собі збори, почали роздавати маєтності і допускалися великих зловживаннів. Одна з давніх часів була перепона гетьманським зловживанням— то Рада. Почавши говорити про неї, Полетика й уриває своє оповідання.

Через що не докінчив свого твору Полетика? На це ми відповісти не маємо спромоги, бо не знаємо поки-що, коли Полетика його почав писати. Та ми не думаємо, щоб смерть перервала його працю. Він помер р. 1784, коли з Україною вже все було покінчено, і. р. 1781 заведено на Лівобережній Україні устрій по „учрежденію о губерніяхъ“. Не можна думати, щоб після цього Полетика поставив собі тему говорити про те, як можна упорядкувати Україну так, щоб вона була корисна Росії, без порушення її прав та вільностів. Отож, ми гадаємо, що Полетика міг почати свою працю перед роком 1781. Реформа-ж цього року могла припинити його працю, як недоцільну. Звичайно, це тільки поки-що гадки. Може кому з дослідників і доведеться з'ясувати це питання, дуже цікаве в літературній та публіцистичній діяльності Г. А. Полетики.

Твір Полетики не цілком науковий. Він більше публіцистичний. Полетика, користуючись історичними фактами, хоче обґрунтувати свої думки. З цього боку, його „Историческое извѣстіе“ і в незакінченому вигляді, має свій науковий інтерес. Полетика обстоював шляхетські права і в своїй публіцистичній діяльності стояв завсіди на ґрунті шляхетських поглядів та інтересів. Таку лінію він проводив й захищав і в Великій Комісії року 1767. Таку ми бачимо і в його літературних працях надрукованих та ще ненадрукованих. Їх усі пронизує шляхетсько-класовий погляд. Він уже позначивсь і в „Историческомъ Извѣстіи“ там, де Полетика говорить про занепад шляхетства, як початок нещасливої епохи. Ми не знаємо, в якому напрямку пішли-б думки Полетики в дальших параграфах, та, певна річ, класовий шляхетський погляд повинен-би був переважити все.

Ми друкуємо „Историческое извѣстіе“, визнаючи його вагу, як твору і публіцистичного й історичного. Як публіцистичний твір, воно свідчить про думки серед української інтелігенції за тих часів, коли остаточно нищено український суспільний устрій за Катерини II; як твір історичний, „Извѣстіе“ цікаве, з одного боку, як явище української історіографії, а з другого воно важливе для того, хто остаточно вирішатиме питання, чи можна вважати Г. А. Полетику за автора „Історії Русов“? Докладні досліди над рукописами Полетики, його способом писати, користуватися фактами, то-що можуть дати для цього цінний матеріял.

31 січня 1926 року
у Києві.

Академик Ник. Василенко.

№ 1.

РОЗМЕЖУВАННЯ В КИЇВІ ЗЕМЕЛЬ ЙОРДАНСЬКОЇ ЦЕРКВИ ТА КИРИЛІВСЬКОГО МАНАСТИРЯ. 21 ВЕРЕСНЯ РОКУ 1605.

Выпис с книг меских права майдебурского ратуша Киевского.

Лета Божого народженія тысяча шестсотъ пятого, сентября 21 дня.

Передо мною, Яцкомъ Баликою войтомъ, Алевономъ Федоровичомъ бурмистромъ, и перед райцами с присяжними судомъ, сполна засѣлими в ратуше Киевской, ставши очевистно верные, однакъ, с уряду, за жаданіемъ отца Василія Красовского Масла, Ігумена Кириловского, родомъ Ігната, в летехъ прошлого, по опитаню границъ грунтов церковныхъ святого Николы Ерданского и Кириловскихъ, посиланы славетные Юря Ивановичъ, я, Григорей Остаповичъ, и возный енералъ земли Киевской шляхетный Станиславъ Карскій, устне и очевисто вызнали: иж тотъ Игнатъ Скугла, будучи же в летехъ велми подешлый и немогучи самъ до уряду дойти, перед намы, за витаніемъ нашимъ, сознал то под сумленіем: иж онъ от летъ осмидесят и далей границъ техъ церковныхъ святого Николы Ерданского и Кириловскихъ ведомъ, и от предковъ своихъ слышелъ, и самъ техъ грунтовъ пахивалъ черезъ часъ немалый, меновите те границы признавалъ: почавши от валковъ, Юрковъ ставокъ, долиною к дорозе, которая идетъ от замку через Шкавицу и, перешедши тое дорогу, зараз пойти долиною через Кудравецъ, и тамъ же нывы святого Николы Ерданского, а, с тихъ нивъ вышедши на дорогу, которая идетъ ис пробытого валу, и идучи дорогою просто до креста Данилова к могиле, где бывалы поганые лозы, а от креста Данилова гостинцемъ старимъ, дорогою, которая идетъ до Романова мосту, и подходи тии под ниву у Плоху, тамъ же, якъ вийдетъ то ниву Плоху, до той же дороги Романовской пришла долина верхъ Сырца, и, пошедши тою долиною речкою Сырцемъ до млинка кириловского, а от млинка, пошедши тою ж рекою Сирцемъ межи борковъ передныхъ и середныхъ, до озера Кириловского, в которое та речка Сырецъ впала, и пошедши тим озеромъ Кириловскимъ вверхъ о доброе стрелбище, теды поверхъ того озера смуговина, и тою смуговиною пошедши к дорозе середней, которая идетъ до Вышъгорода. Тамъ же, по левой стороне той смуговины, сеножат святого Николы Притиского, а по правую сторону з города до той же дороги пришла сеножат Кириловская и, через тое дорогу перешедши, локтемъ круговиною, другая смуговина, которая притягнула противъ переднего, Боркувское озеро Кириловское и, идучи ус тое озеро

к городу по озеро Кириловское, пришло и упало в озеро Іерданское. На тому месту, где впало в озеро Кириловское, до Ерданского идетъ дорога Болоньемъ до копца Бискупского и до валка, а от валка в Юрковъ Ставокъ, яко ся вышепомянуло. И такъ ся тые границы кончатъ, и сами в себе маютъ. А з стороны Пунищъ признаьъ тояжъ: когда, за пана воеводы Киевского Немировича и до Немировича замокъ Киевскій будовано, теды на томъ, что зовутъ Пунищами и давовали (?) робочие, пороблены были пуне и с техъ причинъ тое место зовутъ Пунищами, и до замку якобы для того належачое, поведаютъ, але тотъ грунтъ з вичистих часов былъ Кириловскимъ, чего есть самъ добре ведомъ и от старихъ людей слышелъ, же есть. Которое то сознайте Игната Скирги помянутих границъ церковныхъ с признанъемъ вернимъ и вышъ помяненних и возного Станеслава Карского естъ до книгъ меских ратуша Кіевского записано, з которыхъ и сія выписъ подъ печатю мескою Кіевскою Радецкою отцу Василію Красовскому Маслу есть выдана. Писанъ въ ратуше Кіевскомъ. А зъ подлинного листа печат Кіевская ратушная. Рука писаря Петра Григорева; изправлено в ратуше з записними книгами.

(Моя власна збірка, що я передав її до Київ. Центр. Архіву давніх актів).

№ 2.

ПОСТАНОВА КИЇВСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО БІСКУПА КРИШТОФА КАЗИМІРСЬКОГО ПРО ПОВИННОСТІ ПІДДАНЦІВ КИЇВСЬКОЇ КАПІТУЛИ, ЇХ УПРАВЛІННЯ, СУД НАД НИМИ. РОКУ 1612.

W imie panskie Amen.

Iż pamięc ludzka nietrwała, przeto co ludzie chcą, aby długo wieczno było, pismem to na potomne czasv dla wiadomosci pewney podaią. Stąd y my, Krzysztoph Kazemiersky, z Biberstaia Biscup Kiiowski, chcąc, aby y potomkowie naszy y kapituły naszey od poddanych swych częsci miasta Kiiowa, do Biscupstwa należącey, prowentow swych pewne byli, y oni żeby wiedzieli, na czym siedzą, y iakie powinnosci panom swym oddawac maią, a k temu zeby za wolnosciami lepiey ję cząstkę miasta Kiiowa, na Biscupstwo należące, fundowali, pewne z nimi postanowienie o wszystkiem uczyniwszy, tak waruiemy. Naprszod na nas, y successori nasze, y kapitułe zostawuie karczmy winne, miodowe, piwne y gorzałczane, z ktorych teraz od arendarzow daią dwanascie set zlotych do roku, potym czynsze z placow y ogrodow, z ktorych teraz daią po puł złotego; ku tym ogrodom y placom przydaiemy im grunt zupełny wzetycky, ato iz krinicami y rzeczkami, z czego nam na kozdy rok dziesiątek szczuk setnych dawac będą powinni, takze y sianozęci wszystkie, tilko pewne sianozęci na nas y kapitułe, zostawiwszy, mianowycie lezące nad Soplem y ostrow nad Dnieprem, okrom iezior y Dziesny, y Sopliey, y z iezami na rzece y rzeczkach, co na sie zostawuie; ktorym gruntem sie rozdzielic maią, y z niego dawac po dzisiątci groszy polskich, iak ize z placow, ogrodow y sianozęci wszystkich ma nam y successorom naszym z dymu przychodzic po groszy polskich dwudziestu piąci. Też zem to nadaiemy, ze kaduki taki po zmarłym poddanym na nas y ka-

pitułe naszę perwiey isc niemaią, aby potomstwo własnego synow, braciey, siostr takze blizkich synowcow, z iego krwi rodzonych, niestawało; ku temu dozwolamy kazdemu budowanie zprzedac, takze y maiętnosc swą leząca (прогалина) komu chcąc, dac, darowac, przedac ze wszystkem, niedziełąc, ani rozrywaiąc na sztuki, tylko, zeby nie ludziom szlacheckiego stanu, ani kozakom, iedno takiemu, ktorzy by pod posłuszęstwo y iurisdictią urzędu naszego podlegali; a ktoby ynakszemu przedał, tedy y ten, co przeda, pieniądze, y ten, co by kupił, maiętnosc ma tracic; a k temu zeby zeznał przedanie u xiąg urzędu naszego y wwiązanie wzioł; a przenięsszy maiętnosc, kazdemu wolno oddawszy wychodsczyzny puł złotego, wynisc pod inszego pana, kiedy będzie rozumiał. Tez dozwolamy y testamentem legowac, ieno zeby urząd nasz był przytym testamęcie y swiadkowię poddani naszy, a zeby testament wedle prawu sprawiony był. Tez iem pozwolamy, aby na woytowstwo z porszrszodku siebie czterech obierali, z ktorych czterech my y potomkowie naszy iednego, ktorego nasposobnieyszego będziemy rozumieli, obrac y na woytowstwo onemu list dac mamy, ktoremu to woytowi pozwalamy z podsusidkow, ktorzy ieno będą w częsci miasta naszey Kiiowa na kozdy rok brac sobie po dwa grosza litewskie, a sądzic ma pospołu z starostą albo namiesnikiem iego; a apellacią od sądu starosty naszego y woytowskiego wolno do siebie zachowuiemy, od ktorego płacic maią po szesci groszy polskich; a księgi mieyskie zapisne przy woycie zawsze maią byc chowane, wszakoz sprawa kazda ma byc z podpisem starosty naszego albo namiesnika iego, a na woyta trzecy grosz pamiętnego ma isc, takze y oględnego, a winy na nas zostawuiemy z takim pomiarkowaniem: złodzieyskiey trzy grzywny polskie, a krwawey grzywną, siney puł grzywny dwanascie groszy polskich, z ktorych win woytowi tez trzeci grosz ma isc. Też sobie zostawuiemy y successorom naszym mlynki, myto rybne; mięsne iatki y komory kramne i nam, y iemu wolno będzie stawic. Takze od podwod y tłok wszelakich wolnemy ich czyniemy, ani wymisłow zadnych y wyciągania zadnego, nad to postanowienie nasze, tak z nich, iako y spodsusiedkow ich, a to tak my, iako y successorowie naszy czynic, ani wstawiac niemamy czasy wiecznemi. Dla czego w lepsze swiadecstwo y wiare pieczęc nasze przycisniąc kazalismy y ręką swą podpisalismo sie, jakze y podpisy rąk kapituły kanonikow Kiiowskich y pieszęcią onych kapitulną zawiesic roskazalismy. Pisan w Kiiowie dnia dwunastego (назву місяця пропущено) roku tysiąc szesc set dwunastego.

Оной. вышеписанной привилей зъ двома завесистыми печатми на парᴦамене писанъ, а подписъ рукъ таковъ.

Krzysztoph Kazimirski Biscup Kiiowskj ręką swą approbo in toto. Boguslaus Rodoszowsky Episkopus chi. Alexandr Sokołowsky Epus cho: in toto approbat.

Stanislaus de Calinowa Zaremba ep: Ki:

Jan Jusniowycz Kanonnik Kiiowskj ręką swą

Felix Skaniniecki Kanonik Kiiowski ręką

Alexandrz Zawadsky Kanonicus Kiiowsky.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 3.

ЛИСТ ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛЯ СИГІЗМУНДА III КИЇВСЬКИМ МІЩАНАМ НА ПРАВО РУБАТИ ДЕРЕВО В ПУЩАХ КОЛО КИЇВА ТА ЛОВИТИ РИБУ В ДНІПРІ. 18 БЕРЕЗНЯ РОКУ 1615.

Zygmunts III z laski Bozey Krol Polski, Wilkie Xiąze Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Zmudzkie, Inflantskie u. y Swedzki, Gotski, Wandalski dziedziczny KROL.

Oznaimuiemy ninieyszym listem naszym wszem wobecz y kazdemu z osobna, komu to wiedziec nalezy. Supplikowali nam miesczanie naszy Kiiowscy, abyśmy ich przy prawach na wolne rąbienie drzewa w pusczach naszych, około Kiiowa lezacych, tak na poprawę y obronę miastu, iako y insze potrzeby mieyskie, do tego y łowienie ryb w Nieprze, y po zatokach Nieprowych, poczawszy z wierchu Kijowa od uscia Rypienia asz na nisz Kiiowa do wierchniego konca rzeczki Krzywca onym od s. pamięic krolow polskich, przodkow naszych, nadanych zostawili przy wolnym rzywaniu wzwysz pomienionych rzeczy według granic starodawnych zachowali. My, maiąc po wszelkie czasy wzgląd na miasto nasze Kiiow, iako pograniczne, y zycząc, aby się iako w dostatki, tak y w obronę przeciw nieprzyiaciołom pogranicznym tym więcy pomnazało, y fundowalo, przerzeczonych miesczan naszych kiiowskich przy wszech wolnosciach wolnego rąbania drzewa w pusczach naszych, około Kiiowa lezących, na obronę miasta Kiiowa, y potrzebę miesczan, takze łowieniu ryb w Nieprze, y po zatokach Nieprowych, z osobliwey laski naszey panskiey, mieć chcemy, y ninieyszym listem naszym w wolnym wzywaniu, onych podług granic y opisania praw, zachowuiemy y zostawuiemy. Co do wiadomosci wszech wobecz, a osobliwie Wielmoznego Woiewody naszego kiiowskiego, y teraz y napotym będącego, y obywatelom kiiowskim przywodziemy, chcąc to miec, aby przerzeczeni miesczanie przy tych wiadomosciach podług starodawnych granic w cale, y nie naruszenie zachowani byli, y zadney trudnosci, ani przeszkody w tey mierze nie mieli, inaczy dla łaski naszey y z powinnosci swey nieprzyniąc. A dla lepszey wiary, ninieyszy list ręką naszą podpisawczy, pieczęcią koronną przycisnąc roskazalismy. Dan w Warszawie dnia XXVIII miesiąca Marca Roku Pańskiego MDCXV, panowania krolestw naszych polskie XXVIII, szwedzkie XXII.

Sigismundus Rex. (Печатка).

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 4.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ПРО ЗБОРИ З ЧУЖОЗЕМНИХ КУПЦІВ. 28 КВІТНЯ РОКУ 1654.

Унѣверсалъ Богдана Хмѣльницкаго на екзакцѣи.

Богданъ Хмельницкій гетманъ з войском запорожскимъ

Ознаймуемъ симъ нашимъ писанѣемъ, кому, колвекъ, о томъ вѣдати надлежитъ, меновито: старшинѣ и чернѣ войска нашего запорожского, также купцомъ чужоземскимъ и вшелякой кондицѣи людемъ, кому толко

сіе наше писаніе оказано будетъ: ижъ ми, маючи великій росходъ на людей чужоземскихъ, а приходовъ мало маючи, на такіе росходи, прото, углядѣвши тое, якъ здавна предъ тимъ бувало, далисмо екзакцію скарбовую отъ купцовъ чужоземскихъ, то есть отъ грековъ, ормянъновъ и турковъ Евстафѣеви Стамагіенковѣ, которую повиненъ вибирати и отдавати до скарбу нашого войскового: отъ сорока соболей — золотыхъ шесть, отъ сорока пупковъ соболѣвыхъ зол. два; отъ сорока куницъ золотыхъ 2; отъ бунта лисицъ золотыхъ 2; а отъ иншихъ товаровъ московскихъ: одъ ста таляровъ битихъ по зол. пять; знову отъ товаровъ турецкихъ, яко то одъ едвабовъ, коберцовъ, килимовъ, з сувоевъ, поясовъ, мусульбесовъ, киндяковъ и иншихъ дробнихъ и рознихъ товаровъ одъ ста талярей полевковихъ — два битихъ, отъ каждой кипи габихъ по леву; также кто би продавалъ з земли нашой золото, серебро, каминня дорогое, перла, и одъ тихъ товаровъ одъ ста талярей — по зол. пять. Ежели б, тежъ, хто з чужой земли, такъ з духовнихъ особъ, яко и свѣцкихъ людей, въ якихъ, колвекъ, потребахъ, подъ протектомъ поселскимъ ѣхалъ и при соби купцовъ мѣлъ, теди, обвязавши онихъ подъ сумленемъ, дозорца нашъ и отъ тихъ, которіе при послахъ въ своей купецкой ишли бъ справѣ, маетъ екзакцію належную брать. Кгды бы нашъ якій купецъ мѣл именемъ своимъ з товарами чужоземскаго купця з нашой землѣ выпровожать, а досвидчил би ся того дозорця нашъ, теди позволяемъ ему той увесь товаръ забѣрать, з которого товару ему половицю а до скарбу войскового половицю належитъ. Купци, зась, тими унѣверсалами, щосмо передъ тимъ для оборони ихъ видавали, аби жадною мѣрою не щитились, але, ведлугъ звычаю, все, яко иншіе, отдавали, абы и найменшой ущербокъ скарбови нашему войсковому не былъ. А ежели бъ которіе спротивилися оному вышеименованному дозорци нашему, албо факторомъ его, и повинности звыклой отдавать не хотели, такихъ приказуемъ полковникомъ, сотникомъ и атаманомъ карать и волим дозорци нашему помошнымъ быти, иначей не чинячи, подъ срокгимъ каранемъ войсковимъ. Писанъ въ Чигиринѣ дня 28 апрѣля року 1654, Богданъ Хмелницкій рука власная (мѣсце печати войсковой).

(Рукопис Марковича в с. Сваркові по кат. № 215 стор. 38).

№ 5.

КОПИЯ СО ВЗЯТОЙ ВѢДОМОСТИ У ПРЕЖДЕБЫВШАГО ИНДУКТОРА ПЕТРА ЛУГИНА ВЪ 722-мъ ГОДУ.

Вѣденіе отъ всякого товару какъ Грецкого, Великороссійского, Полского, такъ и Малороссійского, отчего и почему индукта збирается.

Товаръ Грецкій	Рубли	коп.
От одного кумача красного		2
От одного киндяка		1
От кипы красной бумаги	1	60

	Рубли	коп.
От кипы поясовъ румелецкихъ	1	60
От десятка поясовъ верблюжьихъ . . .		6
От бунта софьяну		10
От матерій шолковыхъ и золотоглавных раховать, — почему продается, то с того брать индукты отъ ста — два и отъ протчихъ товаровъ, такъ же которые на рохубу приходятъ, по тому брать.		

Товаръ Московской

От тысячи бѣлки	60
От бунта лисицъ	50
От сорока горностаевъ	10
От бунта корсаковъ	14
От сорока норокъ	16
От пары душекъ лисьихъ	2
От касяка лудану	16
От тюма китайки	16
От тысячи аршин крашеніны	80
От канца московскаго полотна	2
Протчие дробязги також роховать и от ста два индукта принимать.	

Товаръ Полской

От чвертки тонкого сукна	80
От штуки каруну	30
От штуки локтевого сукна	24
От штуки бенклевого сукна	12
От штуки штомеду	30
От штуки гарусу	12
От каменя меди	14
От одного рубка	2
От мажи соли	20
От протчих дробязговъ также роховать и от ста два индукта брать.	

Товаръ Малороссійской

От воза тютюну	50
От воза ганусу	60
От вола, что до Шленска ходятъ . . .	10
От вола, что на Москву ходятъ	4
От куфы горѣлки	20
От воза пенки	20

За секретаря Михайло Новоторжцовъ

Канцеляристъ Семенъ Шляковъ.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 6.

ВѢДОМОСТЬ, КОЛИКОЕ ЧИСЛО В МАЛОЙ РОССІИ СЪ МАЛОРОССІЙСКИХЪ ТОВАРОВЪ И ПРОМИСЛОВЪ ИНДУКТА НАПЕРЕДЪ СЕГО БРАЛАСЬ И НЫНѢ ЗБИРАЕТСЯ, А С ЧЕГО И ПО ЧЕМУ, ТО ЯВСТВУЕТЪ ИЗ СЕГО, А ИМЕННО:

Товар малороссійской.	Рубли	Коп.
От воза риби донской вялой двадцать копеекъ . .		20
От одного осятра вялого одна копейка		1
От каменя воску десять копѣекъ		10
От каменя селѣтри лютрованной чтири копѣйки .		4
А от каменя селѣтри нелютрованой три копейки .		3
От каменя сухих сливъ копѣйка		1
От воза садових всяких сушъ двадцат копѣек . .		20
От каменя топленого лою двѣ копѣйки		2
От каменя нетопленого луую копѣйка		1
От полтя ветчини копѣйка		1
От сала кругового двѣ копѣйки		2
От мажи пшона двадцать копѣекъ		20
От мажи жита дванадцат копѣекъ		12
От воза пароконного тютюну шестдесят копѣекъ .		60
От одноконного воза тютюну пятдесят копѣекъ .		50
От сотца папушъ тютюну двѣ копѣйки		2
От сотца рунъ вовни дванадцат копѣекъ		12
От воза волни пароконного шестдесят копѣекъ . .		60
От воза едноконного волни пятдесят копѣекъ . .		50
От куфи горѣлки простой двадцать копѣекъ . . .		20
От кvфи оковитой горѣлки сорокъ копѣекъ . . .		40
От кадки горѣлки простой три копѣйки		3
От осятрини з бочки двадцать копѣекъ		20
От воза шкла дванадцать копѣекъ		12
От воза ганушу пароконного восемдест копѣекъ .		80
От одноконного воза ганушу шестдесят копѣекъ .		60
А от каменння ганушу двѣ копѣйки		2
От воза пенки едноконного двадцат копѣекъ . . .		20
От конца парусного полотна дванадцать копѣекъ .		12
От бочки риби ложной шесть копѣекъ		6
От бочки риби щуки десят копѣекъ		10
От бочки соли кримской десять копѣекъ		10
От бочки соли бахмуцкой пять копѣекъ		5
От мажи соли гусокъ двадцать копѣекъ		20
От одноконного воза соли гривня		10
От пуда кавяру двѣ копѣйки		2
От воза сѣмя конопляного десят копѣекъ		10
От куфи масла коровіого сорокъ копѣекъ		40
От каменя масла двѣ копѣйки		2
От куфи конопляного масла тридцат копѣекъ . .		30

	Рубли	Коп.
От сотця квартъ конопляного масла пять копѣекъ .		5
От ста смушковъ чорних сорокъ копѣекъ		40
От ста шкуръ козихъ и овечихъ болших полталяра		30
От ста смушковъ ягнячих бѣлих десят копѣекъ .		10
От тисячи заячих шкурокъ сирих шестдесят копѣекъ		60
От яловичих чинених кожъ двѣ копѣйки с перекупня		2
От яловичих сирих кожъ копѣйка от перекупня .		1
От куфи оселедцовъ тридцат копѣекъ		30
От бочки оселедцовъ двадцать копѣекъ		20
От куфи дегтю десят копѣекъ		10
От воза лѣсових орѣховъ десят копѣекъ		10
От товарини рогатой, которих из Малой России скуповуютъ перекупнѣ, по двѣ копѣйки		2
От вола, которих гонят до Шлюнска и до Гданска, по десяти копѣекъ		10
От товарини рогатой до Москви по четири копѣйки		4
От овечки старой по одной копѣйки		1
А от мѣлких овечокъ от ста шестдесят копѣекъ .		60
От коня, что въ Полщу въ Литву скуповують, по десят копѣекъ		10
От тисячи грибовъ двѣ копѣйки		2
От воза соли кримки двадцат копѣекъ		20
От поташу одного каменя десят копѣекъ		10
От смолчугу, по оценки рубля, по двѣ копѣйки . .		2
От возка шин крушивих три копѣйки		3
От возка гнучого желѣза шесть копѣекъ		6
От возка поддосковъ двѣ копѣйки		2
От возка поддосковъ воловихъ чтири копейки . .		4
От воза хрющу толстого пятдесят копѣекъ . . .		50
От копи сошниковъ пять алтинъ съ копѣйкою . .		16
От воза вожокъ по десяти копѣекъ		10
От сотца рогожъ чтири копѣйки		4
От короба мила простого по десят копѣекъ . . .		10
От коробка твердого мила двадцат копѣекъ . . .		20

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 7.

ВИДѢНІЕ, ПО ЧЕМУ, ПО ПРЕЖНЕМУ ОБЫКНОВЕНІЮ И ПО ДАННОЙ ГРАФУ ГАВРИЛУ ВЛАДИСЛАВОВИЧУ ВЪ 1725 ГОДУ ВѢДОМОСТИ, СЪ ТОВАРОВЪ ВЕЛИКОРОССІЙСКИХЪ, МАЛОРОССІЙСКИХЪ И ЗАГРАНИЧНЫХЪ ІНДУКТУ СОБИРАТЬ.

Съ товару великороссійскаго

От тысячи бѣлки . . . . 60 коп.
Отъ бунта лисицъ . . . . 50 коп.

Отъ 40 горностаевъ . . . . 10 коп.
Отъ бунта корсаковъ . . . . 14 коп.
Отъ 40 норокъ . . . . 16 коп.
Отъ пары душекъ лисѣхъ . . . . 2 коп.
Отъ косяка лудану . . . . 16 коп.
Отъ тюма китайки . . . . 16 коп.
Отъ 1000 аршинъ крашенины . . . . 80 коп.
Отъ конца московского полотна . . . . . . 2 коп.

Прочіи дробязки раховать отъ ста два індукти принимать

Съ товару малороссійского

Отъ воза тютюну . . . . 50 коп.
Отъ воза ганусу . . . . 60 коп.
Отъ вола, что до Шленска ходятъ . . . . 10 коп.
Отъ вола, что на Москву ходятъ . . . . . 4 коп.
Отъ куфи горѣлки . . . . 20 коп.
Отъ воза пенки . . . . 20 коп.

Съ товару грецкого

Отъ одного кумача красного . . . . 2 коп.
Отъ одного киндяка . . . . 1 коп.
Отъ кипи красной бумаги . . . . . 1 руб. 60 коп.
Отъ кипи поясовъ румелецкихъ . . 1 руб. 60 коп.
Отъ десятка поясовъ верблюжихъ . . . . 6 коп.
Отъ бунта сафяна . . . . 10 коп.

Отъ матерій шелковыхъ и злотоглавныхъ раховать, по чему продается, то съ того брать індукти отъ ста два, и отъ прочіихъ товаровъ также которіи на рахубу приходятъ, по тому жъ брать.

Съ товару полского

Отъ чвертки тонкого сукна . . . . 80 коп.
Отъ штуки каруну . . . . 30 коп.
Отъ штуки локтевого сукна . . . . 24 коп.
Отъ штуки бенклевого сукна . . . . 12 коп.
Отъ штуки штаменту . . . . 30 коп.
Отъ штуки гарусу . . . . 12 коп.
Отъ каменя мѣдѣ . . . . 14 коп.
Отъ одного рубка . . . . 2 коп.
Отъ мажи соли . . . . 20 коп.

Отъ прочіих ъдробязковъ также раховать и отъ ста два індукти брать.

На ономъ подпись: Секретарь Авраамовъ. Подканцеляристъ
Василь Леонтіевъ

іюня 6 1729 году

(З рукопису Марковича в с. Сварковi, за каталогом № 215, стор. 215—216).

№ 8.

ІНСТРУКТАРЪ, ОТ ДАВНЫХЪ ПАНОВЪ ВИДАННЫЙ НА ОТОБРАНЫЕ ІНДУХНОЙ ПОШЛИНИ ОТ РОЗНИХ ТОВАРОВЪ, ТАКЪ И ТЕПЕРЪ НАМЪ ПОДАНО, ВЪ СЕМЪ 1727 ГОДУ.

	Золотій	Копейки
От штуки сукна тонкого шесть золотих	6	
От штуки хвалендишу золотих три	3	
От штуки каруну шагов пятнадцятъ		30
От штуки полукаруну шаговъ восемъ		16
От штуки тузинку шаговъ дванадцать		24
От штуки шиптуху шаговъ шесть		12
От штуки бенкліового сукна золотих	1	
От штуки штамету шаговъ пятнадцать	1	10
От штуки гарусу шагов шесть		12
От бунта полотна шаговъ шесть		12
От рубка едного шагъ единъ		2
От злота цвѣки и сребра шагъ		2
От штуки бавовницъ шленскихъ шаговъ осмъ		16
От штуки хамхану шаговъ четирѣ		8
От каменя перцю шаговъ осмъ		16
От каменя имберю шаговъ три		6
От фунта гвоздиковъ шагъ		2
От каменя цукру шагов дванадцать	1	4
От каменя мѣди и цѣпи шаговъ восѣмъ		16
От каменя юхти шаговъ чтирѣ		8
От пари юхти шагъ		2
От бунта лисицъ ленских золотих два	2	
От прочих лисицъ шаговъ дванадцать	1	4
От фаси косъ золотих шестнадцать	16	
От каменя кмѣну шаговъ пять		10
От футра сѣбѣркового хребтового шаговъ чтирѣ . . .		8
От футра пескового шаговъ чтиринадцать	1	8
От сотця аршинъ крашенини шаговъ чтирѣ		8
От бунта сафяну шаговъ пять		10
От фаси бѣлого желѣза шаговъ пятнадцать	1	10
От сорока куницъ копа	2	10
От пари Бицкаго полотна шаговъ пять		10
От кантора баволни шаговъ пятнадцять	1	10
От воза орѣховъ волоскихъ золотих три	3	
От каменя розинковъ шаговъ два		4
От сотця личокъ физъ шаговъ два		4
От кантара рижу шаговъ три		6
От кантара мила доброго шаговъ дванадцать	1	4
От десятка окъ соку лимонового шагов два		4
От кантара финиковъ шаговъ пять		10
От паясовъ верблюжих копѣйка		1

	Золотій	Копейки
От штуки алажи шаговъ три		6
От пояса отласового шаговъ три		6
От лука доброго шаговъ три		6
От ленчика доброго шаговъ три		6
От середнего копѣекъ три		3
От бурки и от вибойки шагъ		2
От штуки зуфри и харе шаговъ три		6
От мамей копейки три		3
От галай копѣекъ чтирѣ		4
От каменя заполочи золотих два	2	
От штуки баволницъ кримскихъ шаговъ три		6
От куфи оселедцев шаговъ пятнадцать, а от бочки золотий	—	—
От каменя бразалѣи и от бубковъ шагъ		2
От сотця аршинъ хратщу копѣекъ три		3
От каменя сѣрки копѣекъ три		3
От куфи вина золотих три	3	
От тюма китайки шаговъ восѣмъ		16
От штуки китайки трубковой копѣекъ пять		5
От косяка лудану малой руки шаговъ семь		14
От косяка лудану великой руки шаговъ дванадцать	1	4
От звязки желѣза шагъ		2
От возка шинъ копѣекъ три		3
От воза риби вялой золотий	1	
От сотца овечих шкур шаговъ пятнадцат	1	10
От бочки соли бахмутки копеекъ три		3
От шкури чинной шагъ, а от сирой копѣйка от ялович-чой, хочъ конской		1
От тисячи зайцовъ золотихъ три	3	
От сотца рунъ вовни золотих единъ	1	
От животини, ижъ к Москвѣ идет, два шаги		4
От ведерка меду алтин		3
От ведерка горѣлки шагъ		2
От кухви горѣлки золотій	1	
От кухви дегтю шаговъ пять		10
От бочки соли кримской шаговъ пять		10
От воза прядива пенки шаговъ пять		10
От воза шкла простого шаговъ пять		10
От малюваного золотий	1	
От ста смушковъ черныхъ золотыхъ два	2	
От кужуха нового шагъ		2
От кухви масла копа	2	10
От кухви олѣи шаговъ пятнадцать	1	10
От пари чоботъ, що изъ слободъ по полкопѣйки		
От червонихъ по чеху		1

(Моя власна збірка, що я передав її до Київ. Центр. Архіву давніх актів).

№ 9.

КОШТОРИС НА РОБЛЕННЯ ПОТАШУ, СМАЛЦЮГИ ТА САЛІТРИ (1720-х РОКІВ?).

Роспись о робленню поташа и смалцюги, по допросу майстра Криштофа написанная.

Рубачовъ повинно бути человѣка 40, албо 50, якимъ даются сокѣри панскіе, и коваль до нихъ придается панскій же; а платня тимъ рубачемъ по полчварта золотого, албо по чотири готовими грошмы, якъ умова з ними состоится отъ смальчужной бочки. А килко который мѣетъ урубати клепки, того имъ не назначается, бо кождый з нихъ особно рубаетъ клепку и, напаливши попелу, перевозитъ панскими волами до майдану, и на килко бочок смалцюги выйдетъ его попелу, за тилко ему, подлугъ умовы, заплачено будетъ грошми.

За поташный попелъ рубачамъ платится отъ осмачки по шостаку готовыми грошми, для роблення смалцюги користниковъ не треба, а для роблення поташа потребни суть користники, толко теперъ не назначается, якъ много ихъ потреба, поневажъ если великая буда будетъ, то болше треба користниковъ, а если малая — то меншъ, а давать користникамъ плати на тиждень золотихъ по два готовими грошми. Для роблення поташа потребенъ есть поташникъ, чили поливачъ добрий, якій члкъ, якому платить треба отъ фаси зол. по два, а фаси повинни быти досужіе каменей по 40, албо по 50.

Для роблення смалцюги повиненъ быти смальцюжникъ, якій смалцюгу въ бочки забиваетъ и досмотруетъ печи. Тому платится по два зол., албо по копѣ готовыми грошми отъ лашту, въ якомъ лашту бочокъ 12, а бочки повинни быти удовжа чотирехъ стопніовъ, а вширъ 2 стопнѣ. Клепочниковъ члка 5, албо 6, якии мѣютъ панскими волами безпрестанно возить клепку з лѣса. Сіи именуются за дворовую челядь и платятъ имъ на рокъ копъ по семь готовыми грошми, а до того дается имъ харчъ и тежъ зъ респекту панского даются свити, чоботи, шапки. Однакъ, подлугъ уваги ихъ заслуги.

Реестръ салѣтраный.

До одного казана много потреба всякого посудку и много на одну выходитеметь гуту грошей на майстра и на челядь, селѣтру родячихъ.

Прикадковъ 45 великихъ, притирковъ 20, цебрувъ 9, черпаковъ 20 и болшъ плоскими обручами, укгарцей — два.

Кадъ цинѣ (?) 12 пядей, а у вышъ 3 локтѣ, а другая зайвая половина бити.

Обручовъ з 500 до всякого вышей написанного суду до притирковъ, до прикладокъ, до кадей и до иншихъ.

Казанъ у 9 каменей зробити.

Челядь.

Майстер пѣчкур.
Завозниковъ 4, що землю возитимуть на броварку.
Гутниковъ 4, що землю скривають.
швотъ (?) возниковъ, що дрова возятъ и возовъ 6 и воловъ паръ 12.
попѣлу до одного казана на осмачокъ 500
прикадчиковъ 8.

На фуру одну.

Майстру 5 копъ, пѣчкуру копъ 3
Прикадчикомъ 8 члкомъ по 5 зол.

Завожчикомъ 4 члкомъ по 5 зол. если землю возитимуть; а если буртами самими робити, два члка, которимъ треба дати плату по 2 талярей, бо и землю сами будуть бити, гутниковъ не потребуючи; а коли не на буртахъ, то по 5 зол. чотиремъ гутнимъ, чотиремъ по пять золотихъ.

Возницямъ 6 по 8 копъ отъ Воскресенья до Рождества. Бондару копъ 8.

На кождую фуру выходитиметь грошей майстровѣ зо всею челядю зол. 120 кромѣ возницъ. А возницямъ на рокъ 6 члкамъ 120 зол.

Фуръ выйдетъ 10 и болшъ, на фуру з одного казана дранѣ купъ 20, если не болшъ.

Плитовъ 10, а хочъ и болшъ, а колодки по три сажнѣ возити; колесъ, обудья, возовъ, осей з потребу, на шопу сухъ 60 и надъ казанъ по полчварта сажня, або по три половины и на попелихъ сволоковъ шесть по шесть сажней, сухъ малихъ по полтретя сажня сто.

Фура недѣль три, а то такъ, якъ дастъ 18 разъ салѣтру, то й рата виходитъ.

Принадки повинны быти у самомъ днѣ чотири пядѣ толко добрихъ у[з]шихъ, а не болшъ, а у выщъ такъ, якъ сей, толко узший трохи.

До буди челядь належачая.

Рубачевъ, що клепку дубовую готують, з сокѣрами члка 30, а сокѣри маютъ быти панскіе, и коваль до направи панскій же, и кождій з них повиненъ урубати по 30 копъ клепки, з весни ажъ до зими; а отъ копи по пять чеховъ.

Плата идетъ чехами, а особно довжатся харчю.

Хлѣбъ осмачка у 5 зол. завше

Пшона осмачка по 4 копи. Гречка з житомъ ровно идеть въ ценѣ и просо не столь нужное (?).

Сало идетъ по 6 грошей фунтъ.

Соли московской по 6 грошей фунтъ.

Коритниковъ 4, що попелъ у корыта возятъ, наливаютъ, выбираютъ и сточуютъ. Тимъ коритникамъ по таляру на тиждень, одиходить, харчю, свитами и инчими рѣчами.

Пятий майстеръ поливач, що поливаетъ у печи у гарту дрова лучомъ (?). Тому поливачу по 4 зол. одъ бочки, одежою харчю, а неготовыми.

Клепочниковъ потреба члка 5 албо 4. Тіе безпрестанно клепку панскими волами повини возить з лѣса до майдану. Тимъ клепочникамъ по копѣ на тиждень у харчи одиходить, а готовими ничего грошми не даютъ, хиба з весни по 2 зол. усѣмъ подастъ, а дальше уже ничего грошми не дастъ.

А рубачѣ идутъ такимъ порядкомъ передъ Воскресеннемъ Господнемъ за 3 недѣли озмуть клепку готовать и до Великодня срубають кождый по 30 копъ.

А з воскресення Гдня, пошовши въ лѣсъ, попелъ паля з кленини, ясенини, з дубини, з липини и грабины, а тотъ попелъ усе лѣто палятъ, а спаливши онижъ и возятъ до майдану панскими волами, а платятъ имъ отъ мѣри по 5 копъ, а в мѣри повинно быти осмачокъ 24, да не готовими грошми платитъ, але харчи да свитками, полотнами, чоботми, плахтами.

Свита идеть у 4 копахъ, жупанъ шиптуховый у 30 копахъ даютъ, полотно товстое самое по 5 чеховъ локоть, чоботи яловичіе, плахти самые простие, що вмѣете за полталяра, тутъ даютъ у 6 копахъ, а хочъ где мало появится шевчечку (?) то такіе по 10 копъ, запаска штамету узкого товстого по таляру; намѣтка простая у таляру, шапка лисяя копъ 6.

С печи выходить бочокъ шисть и вусѣмъ подчасъ поташа, а накладаютъ печей огнемъ 20 дубовою клепкою и ясеновою, липовою, фашиновою и якою нибудь. Печь кожная запаленная выходить въ сутки. Горить по чтири сажнѣ 24 з лучемъ (?)

Рукопис б-ки Марковича (с. Сварков).
За каталогом № 215 стор. 47—51.

№ 10.

ДО ІСТОРІЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТНІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII В.

Прохання польових сторожів ніженського полку з приводу того, що вони не одержують платні. Року 1728.

Благороднїй мосцѣ пане полковнику нѣжинскій, милостивій намъ добродѣю.

Сторожѣ полевіе полку нѣжинского, з давнихъ лѣтъ служачи при полку на всякихъ войсковихъ посилкахъ, получали себѣ въ годъ плату з дванадцяти сотень полку нѣжинского, а іменно: з трохъ полковихъ нѣжинских, з мринской, олишевской, прохорской, івангородской, веркіевской, дѣвицкой, бахмацкой, борзенской и з шаповаловской, з кождого

дыму отъ козака и отъ подсусѣдковъ козацкихъ и мужицких по шагу, а отъ посполитихъ людей по четверику пашнѣ, якой хто дастъ, и по копѣйце грошей. А потом, за покойного гетмана пана Скоропадского, учинено намъ определеніе за службу нашу получать въ годъ на шести человѣка з дыму козацкого и отъ подсусѣдковъ козацкихъ и мужицкихъ по шагу, а отъ посполитихъ, понеже тогда урожаю хлѣбного мало было, по полчетверика пашнѣ, якой хто дастъ, да по копѣйцѣ ж грошми. А въ 1723 году старшина полковая нѣжинская, бывшій полковій писарь Минѣцкій, да бывшій же сотникъ полковій Пѣроцкій и прочіе прежнее, по давнему обыкновенію, опредѣленіе уничтоживши, учинили вновь опредѣленіе, з своего умислу, давать намъ шести человѣкамъ въ годъ плату денгами за службу нашу, каждому по пятдесятъ талярей, збираючи з помянутихъ дванадцяти сотень з обывателей такіе денги. По которомъ оной полковой старшини учиненномъ опредѣленіи служачи, ми чрезъ три года нѣмало такой плати не получали; и що не хотѣли служить, то насъ старшина, принуждая насиліемъ к той службѣ, били смертнымъ боемъ, мовлячи, же будетъ вамъ плата дана по прежнему; толко ж жадной намъ плати не давано, поки ясневельможній его милость панъ гетманъ на достоинство гетманское изобранъ. И, служачи ми во всякихъ посилкахъ с принужденія без плати чрез три года, до крайнего пришли оскудѣнія и разоренія, же на службу званія нашего мусили куповать конѣ на вѣру, и тіе конѣ, з працѣ же, за недачею намъ плати, нѣ за що было онихъ купить подмоги и корми іхъ, поотпадали. А в прошломъ 1727 году, когда подавали ми ясневельможному добродѣеви его милости пану гетману супплѣку, что намъ з полку нѣжинского за више означеніе три года плати не дано, тогда его ясневельможность при отезде своемъ въ Москву, опредѣлилъ, по своемъ висоце поважномъ разсмотрѣнію, указомъ — взять намъ на шести человѣка з вишепоказаних дванадцяти сотень толко отъ козацкого двора по алтину, обнадежуючи своею високорейментарскою милостію учинить намъ опредѣленіе, по прежнему, за щасливимъ приездомъ своимъ з Москви. По которому ясневелможного добродѣя его милости пана гетмана милостивому намъ указу, когда вибрани намъ з помянутихъ сотень такіе денги, то толко досталося намъ, шести человѣка, онихъ денегъ по сто и по девятьнадцать золотихъ, якими денгами и долговъ своихъ всѣхъ, тихъ, что ми на вишеозначеную нашу службу купуючи конѣ на вѣру, и себѣ на проѣзди и на харчъ занимаючи у людей денги, задолжилися, не уплатили. А на сей 728 годъ на такую ж службу нашу не тилко на покупку коней, но и на харчъ намъ и на проезди ничего такихъ денегъ не осталось. И того ради, ми и через сей 728 годъ служачи, в непрестаннихъ посилкахъ, такъ на покупку коней, яко и на харчъ себѣ и конямъ же завиноватились немало людемъ. Нынѣ же, за такою нашею нуждою, служить изнемогаючи, всенижайше рабско вашего благородія просимъ донести о томъ ясневелможному добродѣеви его милости пану гетману: ижъ би намъ за прежде заслуженіе нами года заплачено било, чимъ бы ми могли з упомянутихъ

долговъ своихъ виплатитися и за сей 728 годъ опредѣлена была плата, по прежнему, пашнею и грошми, ибо толко ми едни в нѣжинскомъ полку убѣждени зостаемъ за службу нашу, а въ иныхъ полкахъ сторожѣ да и въ сотняхъ полку нѣжинского батуринской, новомлинской и въ борзенской брали доселѣ непрестанно и тепер берутъ, по прежнему, пашнею и грошми плату, такъ якъ и ми прежде бирали о милостивую въ томъ, прето, інстанцію до ясневелможного его милости пана гетмана вашего благородія просячи, подъ ноги панскіе себя повергаемъ.

Вашего благородія нижайшие рабы:

Сторожѣ полевіе полку нѣжинского:

Григорій Борсукъ	Іванъ Басъ
Михайло Мисанъ	Кондратъ Евфименко
Хведоръ Пинчукъ	Хведоръ Клименко.

Таке-ж саме прохання було подано і гетьманові Апостолові.

(Київський Центральний Архів давніх актів. Моя збірка. Порів. Харків. Історичний Архів Черніг. відділ № 9355).

№ 11.

ПРИБУТКИ І ВИТРАТИ ГЕТЬМАНСЬКОГО ПЕРЕВОЛОЧАНСЬКОГО ДВОРЦЯ В РОКАХ 1721—1722.

Сего Септеврія дня 6 в Малороссійскую Коллегію, при посилцѣ вѣденій от господара гадяцкого Михайла Турковского, тако ж от старост шептаковского, обмачевского и чеховского, заручно поданнихъ, писано од насъ, что прочіе гетманскіе старости еще тогда не приехали, а когда приедутъ и дадутъ намъ о всемъ вѣденіе, что до ихъ дозорчества надлежитъ, од чего, по чему збѣрается, и що нынѣ єстъ на лице, тако ж особно по смерти гетманской указомъ госпожи гетманши, что денегъ и прочіихъ пожитковъ до еи двора взято, тогда мы оное одошлемъ въ Малороссійскую Коллегію; тепер теди дозорца переволочанскій Лукянъ Гораинъ, прибувши въ Глуховъ, якое подалъ намъ о всемъ вишеписанномъ подлинное, за рукою своею, вѣденіе, тое въ Малороссійскую Коллегію з енеральной войсковой канцеляріи при сем посилаемъ. Павелъ Полуботокъ, полковникъ чернѣговскій. Войсковый Енеральный Писарь Семенъ Савичъ. Василій Жураковскій, асаулъ енеральный.

Септеврія дня 15 Року 1722.

1722 сентября 17 дня, по указу его императорскаго величества, Малороссійская Коллегія, слушавъ черниговского полку господина полковника Полуботка и генеральной старшины доношеніе, согласно приговорила: присланныя вѣдомости принявъ и из нихъ учиня выписку, доложить немедленно. Степанъ Вельяминовъ. Моееор Лихаревъ. Маіоръ Молчановъ. Полковникъ Ушаковъ. Полковникъ Кошелевъ.

ВѢДЕНИЕ . . . . (вигнило) . . . РОКУ 1722 АВГУСТА СПИСАННОЕ[1]).

Рыбніе ловлѣ.

Вступъ називаеться Ревучое. Тамъ станъ рыболовный. В того стану такіе суть припаси: неводъ, дубы, солъ, борошно житное и пшеничное, гречаное пшоно, посудокъ всякій и на просолъ бочки, то все гетманское. А до того рыбалокъ чоловѣка дванадцать охочихъ, которіе работають з третой рыби. З сего стану сего лѣта здобулося рыби в мой (?) меженной голов 30
в дворѣ.

Другій станъ рыбний нижей Орла у острова Хурсина. И до того стану такъ же всякое борошно харчовое, солъ, дубы, посудокъ и бочки — все гетманское, тилко рибальскій неводъ да праця. На семъ стану половина рыби идетъ ко двору гетманского, а половина на рыбалокъ. Из сего стану здобулося риби вялой головъ 40
в дворѣ.

А на изу тепер еще почали рыбу здобувати, то самая здобыча з септевріи місяцю, и що Господь пошле рыби из изу, о томъ извѣстно будет.

В дворѣ	борошна житного бочокъ	20
	пшеничного бочокъ	9
	гречаного бочокъ	11
	пшона бочокъ	4
	и соли бочокъ	2

. . . . (вигнив рядок) . . . .
желѣзный казанъ на воду . . . . . (вигнило)
желѣзный же казанокъ смоловарный . . . . (вигнило)
смолы бочокъ 2
и деревяний посудокъ, бочки, кадовбы, дѣжки и прочая.

Сколко на якой гореблѣ по рекахъ Ворсклу и Орелѣ каменей и ступныхъ колъ найдуется, з которыхъ на гетмана половинная часть отбирается:

на гребдѣ Кишенской каменей	8
и ступныхъ колъ	2
на греблѣ Хенделеевской каменей	7
и ступныхъ колъ	2
на греблѣ Сокульской каменей	8
и ступное коло	1
на греблѣ Кобеляцкой каменей	11

[1]) В рукопису цифри зазначено по-слов'янськи (буквами). Ми їх перевели на арабські. *Н. В.*

и ступныхъ колъ 7
на высшой и на нижшой гребляхъ Бѣлицкихъ камней 13
да на Брусѣевской греблѣ каменей 3
а ступного четвертая часть кола
да на Орельскихъ гребляхъ на Китай-городской
каменей 6
и ступное коло 1
да на Царичинскихъ двохъ гребляхъ каменей . . . 5
и ступныхъ колъ 3
и на Маяцкихъ каменей 5
и ступныхъ колъ 5
. . . . (вигнив рядок) . . .
[Всег]о на гребляхъ о[рельскихъ]и ворсклянскихъ каменей 68
и ступныхъ кол 20
З тихъ каменей, почавши збирати отъ прошлого 1721 року 24 мая до настоящого 1722 первыхъ числъ Августа зобралося борошна житного бочокъ 170
пшеничного бочокъ 82
гречаного бочокъ 94
и пшона бочокъ 40
да давняго збору, еще Зеленского дозорства, засталемъ:
борошна житного бочокъ 63
пшеничного бочокъ 46
гречаного бочокъ 33
и пшона бочокъ 12
Итого на лицу тепер борошна бочокъ 584
З перевозу переволочанского прошлого лѣта зобралося було грошей золотыхъ 1300
которіе, по указу, отдалемъ до рукъ господареви гетманскому Григорію Яснопольскому. Да тогож часу (1722 году генваря) и за десять куховъ горѣлки ему ж до рукъ отдалемъ золотихъ, и тая горѣлка прислана была з Глухова . 800
сеголѣтнихъ зобраннихъ грошей золотихъ 400
одалемъ до рукъ, по указу, Андрею Кондзеровскому 1722 г. іюля 24 дня. В полку полтавскомъ . . . (вигнило) . . . у вешняних млинахъ каменей 80
з которыхъ на веснѣ отъ камена отбираеться по таляру. То з вешнянихъмлиновъ збору того взято сего лѣта золотыхъ 240
да за двадцать куховъ пива вышинкованого золотихъ . . 200
а пиво тое з тамошнихъ солодовъ зварено было.
Тіи на расходи розніе двору гетманского розишлися, которіе въ реестр ъсуть записани.
Лодейниыхъ млиновъ по Днѣпрѣ в Келебердѣ, в Переволочномъ и во Орлѣ каменей 20

от которихъ черезъ лѣто отбирается до двора гетманского от каменя бочка муки житной да бочка пшеничной.

Двѣ селцѣ подданства, едно Лучки, другое — Ханделеевка. В Лучкахъ димовъ полтораста, а в Ханделеевцѣ димовъ шестьдесятъ посполитыхъ з козаками. З тих сел мужики до двору гетманского сѣно и дрова вистачаютъ, а козаки — на посилкахъ. Поборовъ жадныхъ з тих сел до двора гетманского не берутъ, кромѣ з тихъ же посполитыхъ отдаютъ, по опредѣленію, драгунамъ провіянтъ хлѣбный, денежный и фуражъ. В тихъ же двохъ селахъ, Лучкахъ и Ханделеевцѣ давалася горѣлка панская, когда присилана бывала з Глухова на шинкы. А нынѣ нѣтъ горѣлки панской, и того ради шинки вакуються.

Лукянъ Гораинъ, дозорца переволочанскій.

Реестръ росходу, що купилемъ до двору Гетманского Глуховского и що розийшлося на требы двору Переволочанского.

В року 1721 іюня 2 дня.

. . . . (вицвіло) 6, куплено соли сорокъ вагъ кримскихъ по полтинѣ, того рублей . . . 20

4 іюня на поправу дубовъ становыхъ и паровыхъ купилемъ желѣза вязок двѣ, по вусѣмъ гривенъ вязка, итого полтора рублей з гривною

29 августа за поправу печей гончарамъ золотихъ два.

1 септеврія до невода Накодолу куплено валу за копу

25 ноеврія купилемъ до Глухова свѣжихъ лимонныхъ яблукъ двѣстѣ по шостаку, того рублей вусѣмъ

2 декамврія еще купилося до Глухова лимонних свѣжихъ яблукъ сотце по пять копѣекъ . . . . рублей пять

Родзѣнковъ каменей два, по десять золотихъ камень

Орѣховъ турецкихъ каменей чотири, по два таляри камень, рублей чотири и вусѣмъ гривенъ

Рожкувъ каменей шесть, по осмъ гривенъ камень, рублей чотири

Орѣховъ волоскихъ 14 тисячъ по полталяра тисяча — чотири рубли з двома гривнами

Рижу (рису?) каменей по тридцять . . . (вигнило одне слово — алтинъ?) . . камень, пять рублей 4 гривны.

Маслинъ камень за сорокъ алтинъ.

Лимонъ сокъ окъ 20, по шесть алтинъ око, рублей три да 20 алтинъ.

Року 1722 іануарія 2 дня.

По отъѣздѣ гетманскомъ к Москвѣ, купилемъ свѣжихъ яблукъ лимонних сотце по шостаку, рублей чотири

Посланним по плити Часниковѣ и Тишковѣ далемъ на обиходъ подорожнѣй талярь.

Двомъ молодикамъ, що на плавняхъ ходили найманнимъ, заплатилемъ золотих шесть

До варення пивовъ купилося проса за золотихъ. . . 15
Хмелю за золотихъ 11
Лубя за золотихъ 5

За приездомъ гетманским з Москвы:

Іюля 25 дня, поуказу, купилемъ родзѣнковъ торбу каменей шесть и полкаменя, по девять золотихъ камень . . . . рублей 11

Лимонъ сокъ, окъ вусѣмнадцять, по шесть алтинъ око, руб. три вусѣм алтинъ

Рижу (рису?) каменей чотири, по тридцять алтинъ камень, три рублѣ 20 алтинъ.

Смоквинъ личокъ пятдесятъ . . . . . рубль.

Лукянъ Гораинъ, дозорца переволочанскій.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 12

ЦЕХ ШЕВСЬКИЙ У МІСТІ МГЛИНІ.

Року Божого 1704 мѣсяца марта дня 28.

За вѣдомомъ и позволеніемъ его милости пана Ивана Романовскаго, сотника мглинскаго, Марка Монченка, атамана городового, Иосифа Вакулевича, войта, Кондрата Савельевича городничого, Григорія Семеновича, Реута Матвѣя, Тараса Кацка, Василіа Андреевича, Андрея Шаповаленка и иныхъ зацнихъ з товариства, так теж и мѣщанъ, вѣдома при томъ будучихъ, отмѣрено мѣстца на дворъ пляцу въ городѣ не пенного, а нѣ тежъ заведенного нѣкому, лежачого промежку инбара Есимонтовского и шпиталя святовоскресенского. За который то пляцъ всѣ тие вышменованніе особы постановили так: жебы талярей десять положили на церковніе потребы Стефанъ Тютюнченокъ, того времени цехмистр шевскій, Гришко Сѣпатенокъ и инніе товариство того цеху; а на том пляци дворъ постановился стараніем же того ж цехмистра и товариства цеху шевского, яковій дворъ мѣетъ належати до церкви Божественной храму Воздвиженія Честного Креста Господня и пожитки или приходу мѣють быти на тую ж церковъ у вѣчніе часи. А мѣлъ бы хто нарушити такой установы з старшиннъ города сего впредбудоучихъ или посполства, таковій да будетъ анафемою проклятъ, а вины на полковую особу талярей тисячу мѣетъ заплатити не волочне таковій. До якового постановленія и писма руки подписують и особы урядовые и притѣсненіе печатей. Дѣялося в Мглинѣ року, дня и числа вышписанного. Иванъ Романовскій, сотникъ мглинскій. М. П. М. П. М. П.

(З Рум'янцівського Опису стародубського полку).

№ 13.

ПОСТАНОВА ПРО ЗАСНУВАННЯ В МІСТІ КОБЕЛЯЦІ ПЛОТНИЦЬКОГО ЦЕХУ 15 ЛЮТОГО РОКУ 1667.

Року Божого 1667 февраля 15 дня.

За благословеніемъ Божіимъ и повеленіемъ священно-іерея отца Василія Ювчинского, Успенія Пресвятой Богородицы въ мѣстѣ Кобеляках и, за повеленіемъ старшихъ городовыхъ Івана Кулаги, на той часъ бывшого сотника кобеляцкого, Харка Ситниченка, атамана городового, ижъ, яко бувшіе ремесники, плотники, любовъ братерскую между собою взявши, вступили и ведлугъ протоженя (?) своего цехъ постановити, яко тому есть речь слушная, же и прочіимъ народамъ христіянскимъ ведется; на щосмо упросили братомъ и старшимъ майстромъ Івана Левченка, ремесника доброго и вѣри годного человѣка, жебы намъ порядок добрый, яко отецъ своимъ дѣтемъ, браттѣ всей велъ; на що еще зо всей братѣ молодшого упросилисмо Андрея Бакалюбченка и ихъ братію, которые, союзъ братерскій взявши, въ любвѣ жити, Мартинъ Баринувщенко и Гнатъ Лавриненко, Іванъ Хаблашенко, Лук'ян Остапенко, Конон Корниленко, Андрей Герасименко и инніе братья, которые повинилисмо всемилостивого Христа владики о помочъ благати, жеби свѣча въ храмѣ Божомъ, за отпущеніе грѣховное и душевное спасеніе постановлена була з убогого цеху нашого; а мѣлъ бы намандрувать ремесникъ нашого ремесла до города нашого, теди, без благословенія цехмистра и всей братіи, стал би робить; таковий повиненъ будетъ дать до скринки братской за тую вину талярей три грошей, шесть фунтовъ воску, ладану чвертку, двѣ бочки пива, братіи повиненъ купить перепустовъ два горѣлки, еденъ простой, а другой оковитой. А мѣлъ бы з ремесниковъ нашихъ плотницкихъ вступити до нашого цеху, еднакъ, повиненъ, що во средку менованомъ писмѣ, все сполна вѣистить и обѣдъ, яко то есть, братѣ всей справить. На щосмо всѣ братія едностайно менованого отца Василія просили, яко тежъ и верхъ положенныхъ старшинъ нашихъ о притиснене печати городовой звиклой, щосмо на жадане наше от их мил. и отримали. Писанъ на врадѣ кобеляцкомъ року и дня верхъ положеного.

В подлиномъ подписано: Я, Федоръ Жученко, полковникъ полтавскій, сие писмо ствержаю рукою своею и печать войсковую притиснути казалемъ (М. П.).

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 14.

ЛИСТ ПОЛТАВСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ФЕДОРА ЖУЧЕНКА ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ТКАЦЬКОМУ ЦЕХОВІ МІСТА КОБЕЛЯК ФУНДУША І ПРО ОХОРОНУ ЦЕХА ВІД ЗАЙВИХ ПОВИННОСТЕЙ. 11 ЖОВТНЯ 1687.

Федор Жученко, полковникъ войска ихъ царского величества запорожского полковникъ.

Пану сотникови кобеляцкому, атаману городовому, войту, бурмистру и всѣмъ, кому о томъ вѣдати належитъ, симъ писмомъ нашимъ ознай-

муемъ, ижъ, яко по инших городах полку нашого, цехи всякого ремесла належитую повинусть урядові своему (отдают?), имѣючи свой зуполний, за позволеніемъ нашимъ фундушъ, такъ имъ, Івану Левченку, цехмистрови ткацкому и его браттѣ позволяемъ фундушъ зо всѣми, до цеху належачими околичностями мѣти. И поневажъ они, ткачѣ, з черги десятковой, такъ тяглость посполитую всякую, яко и належитую сторожу мѣскую отбуваютъ, теди вже з цеху своего ткацкого не повинни будутъ особливой сторожи на мѣсто вистатчати. В чомъ обы имъ, ткачамъ, старшина городовая кобеляцкая жадного утѣмженія и прикрости (не чинила), пилно сим листомъ нашимъ варуемъ и приказуемъ. Писанъ въ Кобелякѣ октября 11 дня року 1687 (АХПЗ)

В подленомъ подписано: Звишъ менованій полковникъ рукою власною (М. П.)

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 15.

ЛИСТ ПОЛКОВНИКА ПОЛТАВСЬКОГО ІВАНА ЛЕВЕНЦЯ КОБЕЛЯЦЬКОМУ СОТНИКОВІ З ЗАБОРОНОЮ, БЕЗ ЙОГО ВІДОМА, ЗАСТУПАТИ ЦЕХОВИХ ТА ПОСПОЛИТИХ ОД ПОВИННОСТІВ ЖОВТНЯ 5 РОКУ 1701.

Мой ласкавій пріятель, пане сотнику кобеляцкій.

Що, колвекъ, за причиною его милости пана Іскри, позволилисмо были Рогуленковѣ дворовъ посполитыхъ мѣти въ послушенствѣ его, теди теперъ, поневажъ указъ виразній рейментарскій есть, абы нѣхто нѣкого, безъ волѣ его панской, не заступовалъ отъ тяглости посполитой, прето и тіи лица всякого чину, чи швець, чи посполитій человѣкъ, жеби кождій своей власти не винился, нѣхто з сторони въ панщину, не слухаючи о тое вмсти, приказуемъ и зичимъ за живота здоровя доброго. З Полтави Октоврія 5 дня 1701 року.

В подлинномъ подписано: Вамъ зичливій приятель его царского пресвѣтлаго величества войска запорожского полковникъ полтавскій Іванъ Левенецъ.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 16.

ПОЛКОВНИК ПОЛТАВСЬКИЙ ІВАН ЧЕРНЯК ПОТВЕРДЖУЄ, ПО ШВЕДСЬКІЙ РУЇНІ, ФУНДУШ КОБЕЛЯЦЬКОМУ ШЕВСЬКОМУ ЦЕХОВІ. ВЕРЕСНЯ 12 РОКУ 1709.

Каждому, кому, колвекъ, о семъ вѣдати надлежитъ, а особливе старшинѣ городовой кобеляцкой, пану сотниковѣ, атамановѣ, войту, бурмисгру и всѣмъ приложенымъ, а найбарзѣй ремесла шевского людемъ ознаймуемъ: ижъ, прибувши до насъ Тишко Побѣленькій, цехмистръ шевскій кобеляцкій, з Даниломъ Марченкомъ, старшим столовымъ братомъ, да з ключникомъ Дмитромъ Василенкомъ, предложили тое, что, после руины военной на полкъ полтавскій, свою скринку з фундушами и зо всѣмъ стерали; а, хотячи, жебы ихъ цеховіе порадки, по прежнему,

были захowани и утверждени, просили насъ о выданне такого листа, як и было в нихъ в цеху: кто похощетъ цехъ еднати — два таляра до скринки, бочку пива, перепустъ горѣлки, воску чотири фунти и ладану фунтъ; за постановлення хлопця столовой братіи — полосма шага, а за дванадцять шаговъ въ напитку урону; а за визволенне тожъ дванадцять шаговъ и фунтъ воску молодшимъ, хто позволится, якъ дванадцять недѣль выходитъ, повиненъ двадцять шаговъ положити, а цехъ ему уже волній, Хлопецъ, якъ втечетъ отъ майстра, где его майстеръ найдетъ, волно взяти и, на чомъ шкодоватиметъ, тое должен отслужити; или на чомъ его, своего майстра, уеднаетъ; а якій хлопецъ выслужитъ на колко становился будетъ за молоденца у майстра своего, недѣль дванадцять, майстеръ повиненъ ему дати двадцять шаговъ при отклону. Ми, прето, полковникъ, тому ихъ, цехмистра з братіею, прошенію не отмовивши, велисмо выдати сей нашъ листъ, варуючи того, аби яко врадникахъ цеховыхъ, что есть виражено, жадной нѣ од кого не было перепони, такъ изъ стороннихъ хто би, подвезши чоботъ чорныхъ, а не бувши цеху, безъ вѣдома, продавалъ и безъ поеднання цехового, винѣ подлеглимъ быти маетъ и на таковыхъ заруки талярей сто, жебы не важился перешкоды чинити, вкладаемъ и симъ нашимъ листомъ декляруемъ. Данъ въ Полтавѣ сентября 12 дня 1709 году.

В подлинномъ подписано: его царского пресвѣтлого величества войска запорожского полковникъ полтавскій Іванъ Чернякъ.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 17.

КОБЕЛЯЦЬКИЙ ТКАЦЬКИЙ ЦЕХОВИЙ УРЯД ПРОХАЄ ПОТВЕРДИТИ ЦЕХОВІ ФУНДУШІ, А ЦЕХОВИМ БРАТАМ — ПОВИННІСТЬ СЛУХАТИСЯ ЦЕХУ. 15 БЕРЕЗНЯ РОКУ 1745.

Велможній мцѣ пане полковникъ полтавскій, нашъ милостивѣйшій пане и надежнѣйшій добродѣю.

В минувших 1667 и 1687 годѣхъ, на прошеніе кобеляцкихъ жителей ткацкого майстерства брата старшого Івана Левченка с товариством, за рукою змершого полковника полтавского, его милости пана Федора Жученка, виданы били фундуши, с тѣмъ прилогомъ, дабы никто, без вѣдома цехмистрового, з братиею, не поеднавши цеху (так здешнихъ жителей, яко и с прихожихъ), роботать оного ткацкого майстерства не важился, подъ виною, в тѣхъ же фундушѣхъ положеною, с которой кондиции ку хвалѣ Божой в церквахъ Божіих свѣчки ставніны справлеваны были. Якіе фундуши при семъ в разсмотрѣніе вашой панской велможности, нашого добродѣя, приобщаемъ. А нинѣ онаго майстерства ткацкого цеху брате весма нѣ в каком порадку находятся; затѣмъ, что многіе во владѣлцевъ, другие в подсосѣдках в козаков и протчиих обрѣтаются, і, тѣмъ себе защищая, жадного цехового повиновенія з братіею обще нести не хотятъ, самовольно робятъ и мандровних принѣмаютъ. Отчего и свѣчки

при церквахъ Божіихъ, чрез оніе непорадки, втунѣ остались. А понеже в онихъ данних прежде сего фундушахъ таковыхъ непорадковъ делать не велено. Сего ради со всенижайшою нашою покорностію рабскою вашой панской велможности просимъ, в подтвержденіе прежнихъ фундушовъ, милостивой панской імѣть на насъ, нижайшихъ, респектъ, дабы такъ въ ономъ цеху, по прежнему, порадки учреждены были, яко и въ церквахъ Божіихъ свѣчи ставніны находилися б, и чтоб, без вѣдома и волѣ цеховой, кто не імѣетъ, цеху не поеднавше оного, работать самоволно не моглъ, да и другіе, живучи подъ владѣльцами въ подсосѣдкахъ и у протчіихъ, так жеби в цеху во всемъ послушни были. О себе доносятъ полтавского полку местечка Кобеляка жителѣ цеху ткацкого цехмистеръ Марко Суржко, ключникъ Кондратъ Павленко с прочими цеховими братями.

Подано марта 15 1745 года.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 18.

ШЕВСЬКИЙ КОБЕЛЯЦЬКИЙ ЦЕХОВИЙ УРЯД ПРОХАЄ ПОЛТАВСЬКОГО ПОЛКОВНИКА, НЕХАЙ ПОТВЕРДИТЬ ЦЕХОВІ ФУНДУШІ, А ЦЕХОВИМ БРАТАМ ПОВИННІСТЬ СЛУХАТИСЯ ЦЕХУ 16 БЕРЕЗНЯ РОКУ 1745.

Велможній мсцѣ пне полковнику полтавскій, нашъ милостивѣйшій пне и надежнѣйшій добродѣю.

В минувшихъ 1709 і 1710 годѣхъ шевского майстерства цехмистра Тишка Побѣленского, старшого столового брата Данила Марченка і ключника Дмитра Василенка с товарищи, за рукою полковника полтавского его милости пна Іоана Левенця, выданни были фундушѣ с тѣмъ прилогомъ, дабы никто, безъ вѣдома цехмистровъ з братіею не поеднавши цеху (так з здешних жителей, яко і с прихожих) работать оного шевского майстерства не важился, подъ виною, в тѣхъ же фундушех положенною; с которой кондиціи ко фалѣ Божой в церквахъ Божіихъ свѣчки ставнены справлеваны были. Якіе фундушѣ при семъ въ разсмотрѣніе вашой панской вельможности, нашего милостивого добродѣя, приобщаемъ. А нынѣ оного майстерства шевского цеху весьма в непорадку находятся, затѣмъ что многіе во владѣльцовъ, другіе въ подсусѣдкахъ, в козаковъ и протчиихъ обрѣтаются и, тѣмъ себя защищая, жадного цеху повиновенія з братіею обще нести не хотятъ, самовольно на собя и мандровнихъ принѣмаютъ, отчего и свѣчки при церквахъ Божіихъ, чрезъ оніе непорадки, втунѣ остались. А понеже въ онихъ, даннихъ прежде сего, фундушахъ такових непорадковъ делать невелено; сего ради со всенижайшою нашою покорностію рабски вашой панской вельможности просимъ, в подтвержденіе тѣх фундушовъ, милостивой своей панской на нижайшихъ имѣти респектъ, дабы такъ въ ономъ цеху, по прежнему порядки учреждены были, яко по церквахъ Божіихъ свѣчи ставнены находилися б, и чтоб, без вѣдома и волѣ цеховой, кто не імѣетъ цеху, не поеднавше оного, работать самовольно не моглъ, да і другіе живучіе подъ владѣль-

цами в подсосѣдкахъ і у прочіихъ, также бы в цеху во всемъ послушни были. О семъ доносятъ полтавского полку мѣстечка Кобеляка жителѣ цеху шевского цехмистеръ Самойло Неберенко, ключникъ Яцко Сиченко с прочими цеховыми братями. Подано марта 16 1745 году.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 19.

ПОЛТАВСЬКА ПОЛКОВА КАНЦЕЛЯРІЯ, В ОДПОВІДЬ НА ПРОХАННЯ ОД ТКАЦЬКОГО ТА ШЕВСЬКОГО ЦЕХІВ У СПРАВІ НЕПОРЯДКІВ У ЦЕХАХ, НАКАЗУЄ КОБЕЛЯЦЬКІЙ СТАРШИНІ. БЕРЕЗЕНЬ РОКУ 1745.

Указъ ея імператорского величества, самодержицы всероссійской, з полтавской полковой канцеляріи старшинѣ кобеляцкой.

Цехмистры шевскій Омелько Неберенко, ткацкій Марко Суржко с товарищи, при доношеніи своемъ, сообщили въ полковую канцелярію данніе имъ отъ бывшихъ прежнихъ годовъ полтавскаго полку полковниковъ Федора Жученка, Івана Левенца и Івана Черняка листы, на какомъ основаніи и въ какихъ порядкахъ въ мѣстечку Кобеляцѣ цехамъ быть, и просили, дабы тѣ ихъ листы при прежней своей силѣ были и по онимъ въ тѣхъ цехахъ надлежащое чинено исполненіе. С полковой полтавской канцеляріи подтвержденія в оних листахъ, в первомъ, отъ полковника Федора Жученка 1667 году февраля 15 дня написано: кто з майстеровыхъ людей, не имѣючи цеху, робить дерзнетъ-де, въ цехъ готовыхъ денегъ три таляри, шесть фунтовъ воску, ладану чвертку, двѣ бочки пива, перепустовъ два горѣлки, единъ простой, другой оковитой; да въ 1709 году сентября 12, отъ полковника Івана Черняка данномъ, написано: за еднане цеху — два таляри до скринки, бочку пива, перепустъ горѣлки, воску чотири фунтовъ, ладану фунтъ, за поставлення хлопца столовой братіи полосма шага, а за дванадцать шаговъ напитку, а за визволення тожъ дванадцять шаговъ и фунтъ воску. Молодшій, якъ дванадцать недель выйдетъ, повиненъ дванадцать шаговъ положити, а цехъ ему воленъ, а якій хлопець выслужитъ у майстра, на колко ставится майстеръ, повиненъ дати дванадцать шаговъ при уклонѣ. А понеже въ полковой полтавской канцеляріи неизвѣстно прописание въ тѣхъ листахъ отъ цеховыхъ людей и отъ ихъ учневъ и прочие зборы, куда, въ какой доходъ собирано и куда въ расходъ поимяно употреблено, тако ж козаки, которие таковыми ремеслами препитание свое имѣли и имѣютъ, к тѣмъ цехамъ въ прислушаніи находилися и что съ нихъ особо въ ония цехи доходовъ собирано или не собирано, или состояли козаки отъ того въ свободности, и ежели с посполитыхъ каковъ былъ зборъ, какъ оной упущенъ и для чего, по тѣмъ полковничимъ листамъ исполненія нѣтъ, да и нынѣ чтобъ, по прежнему, тѣ цехи содержаны были, съ козаковъ и посполитыхъ ремества людей, въ мѣстечку Кобеляки жительствующихъ, имѣется желаніе и на какомъ основаніи; того ради въ полтавской полковой канцеляріи опредѣлено предложить вамъ симъ указомъ, дабы вы о вышеписанномъ старинихъ козачого и посполитого званія людей изслѣдовали въ самую

сущую правду и то слѣдствіе прислали въ полковую канцелярію при репортѣ. И старшинѣ сотенной кобеляцкой, о томъ вѣдая, учинить по сему указу. 1745 года марта дня.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 20.

ДО ЗАЛЮДНЕННЯ ПОЛТАВИ ПО ШВЕДСЬКІЙ РУЇНІ (РОКУ 1710).

Записъ честному отцу Тихониеви Филиповичу, пресвитерови церкви Стрѣтения Господня, полтавскому предмѣскому, жонѣ и потомкомъ его, за вѣдомомъ его милости пана Якова Лизогуба, бунчучного войска его царского пресвѣтлого величества запорожского енерального, на той часъ у Полтавѣ резидуючого, предъ урядомъ городовымъ полтавскимъ, по ухвалѣ общенародного зезволення, на плецъ Юшковъ Ткачовъ, для поселенія займаючи, и іныхъ плецовъ узъ улицю Поперечную по самый цвинтарь Стрѣтенской церкви, у вѣчное владѣніе, року 1710 априля 12 даний; за полковничества тежъ его милости пана Івана Леонтиевича Черняка въ 1721 году марта 4 дня, подписомъ руки его власнои, за притеснениемъ печати его полковои потвержений, принятъ и уписанъ въ книгу мѣскую полтавскую для крѣпости и опасности всякого небезпеченства, въ часи потомніе таким текстомъ:

„Намъ, нижей менованному урядови городовому полтавскому, и кождому, кому о томъ вѣдати належитиметь, есть тое въ совершенной певности, ижъ, слишачи такъ рокъ зближаючогося до города Полтави Шведа, а сподиваючися приступу его, жъ подъ городъ, выпалено тогди жъ на предмѣстью доми всѣ, по указу его царского пресвѣтлого величества, а по повелѣнію коменданта на той часъ полтавского, его милости Алексѣя Стефановича Келена, для снабдѣйшои од тогож неприятеля обороны. А кгды, помощью Божіею, одъ того жъ неприятеля городъ, по долгом обложеню и немаломъ штурму щоденномъ, освобожденъ, тогда на предмѣстью, поблизу валу мѣского, якие люде з полтавскихъ обывателей мѣли свое поселеніе, тимъ людямъ, за прибутьемъ его милости пана Якова Лизогуба, бунчучного войска его царскаго пресвѣтлого величества запорожского енерального, на резиденцію въ Полтаву и за вѣдомомъ его милости, не позволено одъ насъ, старшины городовои полтавскои, на своихъ прежнихъ плецахъ селитися, и оние плеци для всякои городовои потребы на потомніе часи отведени на майданъ, на которомъ никогда жадного не имѣетъ бути людского поселения; а вмѣсто ихъ плецовъ по самой слушности подавани мѣстца иныхъ людей, въ замѣну, на побудованеся; тимъ зась — полтавскимъ мѣшканцемъ, якие своихъ плецовъ уступити мусѣли, тако жъ инние плеци указани, по належному разсмотрѣнію здешнихъ полтавскихъ урядовыхъ особъ и умислне на тое висиланыхъ пановъ асауловъ полковихъ полтавскихъ и пана войта съ товарищи. Яко и честному въ Бозѣ отцу Тихонови Филиповичу, презвитерови церкви Стрѣтения Господня полтавскои, позволилисмо и полецили у вѣчность

тамъ же, на предмѣстю Полтавскомъ, на плецу Юсковом Ткачовомъ, поселитися узъ улицю Поперечную, по самый цвинтар Стрѣтенский, покол, частю приймуючи инихъ плецовъ, одведено скопцами, где, за Божою помощію, поселившися, въ наступуючие времена нѣ одъ кого жадنои турбации не мѣетъ узнавати и яко своимъ добромъ, з жоною, и съ потомками своими владѣти вѣчисте стверЖаемъ. Тутъ же докладаемъ тое: ежели бы хто за тотъ обмѣненный плецъ важился турбовати отца Тихона Филиповича и о семъ предъ якимъ судомъ заводъ правный вщиналъ, таковый кождый его милости пану полковникови полтавскому таляровъ сорокъ, а на урядъ городовій полтавскій двадцять таляровъ мѣетъ платити заруки конечне. Аффектуючая сторона въ потомние часи для доскональшое певности сіе письмо до рукъ своихъ отримала въ полтавской ратуши 1710 року мѣсяца априля 16 дня. Іванъ Насвѣтъ судДя полковий полтавский, Богданъ Ірха, атаманъ городовий, Іванъ Григориевичъ Чигиринский, войтъ полтавский з бурмистромъ".

Сіе писание, на ратушу полтавскомъ въ року 1710, за подписомъ рукъ старшинскихъ, справленное, взглядомъ надання на предмѣстю плеца порожнего Юска Ткача ко поселенію честному отцу Тихонови Филиповичу, презвитерови свято-срѣтенскому полтавскому, взамѣну за мѣстце его, якое и другихъ перемѣскихъ обывателей для всякой гражданской потребы и военного случаю, яко зъ вѣдома его милости пана Якова Лизогуба, бунчучного войскового енерального, въ то время въ Полтавѣ резидовавшого, слушне з ратушу, покойному отцу Тихонови выдано; такъ и мы помянутий плецъ, в замѣну отъ старшины городовой пущенный, на якомъ теперь поселение устроено, властию нашею полковничою, для спокойного дѣтемъ его, небожчика, держання і владѣнія, въ потомніе часи конфѣрмуючи, варуемъ подъ зарукою, въ семъ же урядовомъ писании совито положенною, абы нѣхто жадного до мененного плецу не важился имѣти інтересу и вступу. Данъ въ Полтавѣ марта 4 1721 року.

Его царского пресвѣтлого величества войска запорожского полковникъ полтавский Іванъ Черняк Рукою.

(Збірка О. М. Лазаревського).

№ 21.

ПОЛТАВА РОКУ 1767.

На данние по Комисии о сочинении проекта Нового Уложеня, з определения частной о городахъ комисии, пункта о малороссийскомъ городѣ Полтавѣ, от депутата того города писара магистратового Григория Рогулѣ показание, здѣланное нимъ по виправкамъ з прежними книгами, записками и по общему сограждан согласию.

1.	На 1-е.
О положении города и сколь далеко земля того города простирается; много ли	Городъ Полтава положение имѣетъ на високомъ гористомъ мѣстѣ. Земля того города простирается, зъ едной сторони.

оной четвертей или десятинъ, выгонная или под хлѣбопашествомъ, сухая или болотная, равная или гористая?

по села, состоящие уездние разстояниемъ от шести до десяти верстъ. Сухая част'ю ровная, а частю роздолами, ручеями и баяраками лѣсними; употребляема биваетъ под хлѣбопашество, с перемѣною, погодно, для вигону скота, которая, когда пашется, називается цариною, а когда оставляется на вигонъ скота, тогда толокою; а насколко четвертей или десятинъ, по неимению перемѣру, знать невозможно. А з другой сторони простиралась земля даже до украинской линѣи от шести десяти до семидесяти верстъ, на которой здешнихъ гражданъ деревни, хутора и в онихъ хлебопашество и скотоводство; и тоею землею владѣли, по куплѣ от разныхъ обивателей, по свободѣ, в силѣ малороссійскихъ правъ, високомонаршими грамотами народу малороссийскому утвержденнихъ; но с оной землѣ, за состояниемъ о новороссийской губернии и екатерининской провинции штата, под оную провинцию, Екатерининская провинциалная канцелярия, занимаетъ в назначенную сороковерстную межу, такъ много, что затѣмъ нинѣ къ городу остается землѣ толко от пяти до осми верстъ; и ежели тѣ земли, по назначению Екатерининской провинции, отобранни будутъ, то здешние граждани лишать оних, могутъ приитить в крайное несостояние и бѣдность особливо по состоянию здѣшнихъ мѣстъ . . . . хлѣбопашествомъ и скотоводствомъ . . . . [1]) и содержание ихъ содѣливаютъ; для чего о семъ и в посланой чрезъ депутата при наказѣ челобитной въ 3-мъ пунктѣ представлено.

2.

На какой рѣкѣ или при какомъ озерѣ оной стоитъ; и та рѣка чрезъ какие места течение свое имѣетъ; и в корието рѣки или озера впадаетъ

На 2-е.

Оной городъ Полтава стоитъ при рекѣ Ворсклѣ, которая протекаетъ з Великороссии чрезъ Слободские Сумской и Ахтирской полки и малороссийские разние мѣста и притомъ и под городомъ Полтавою;

[1]) Крапками позазначувані ті місця, що їх вигриз паперовий червак.

и по онимъ какими судами водяной ходъ есть; или бить можетъ; а из озера какие, куда реки истекаютъ?

а от Полтавы на мѣстечка, отшедшие под Новороссийскую губернию, Старий и Новий Санжарови, Белики, Кобелякъ, Соколку, и Кишенку, где, ниже оной Кишенки, впадаетъ в реку Днепръ. По оной рекѣ Ворсклу никакими судами водяного ходу, по причинѣ мелкости воды и плотинъ, на ней запруженныхъ с мелницами, нет и битъ не можетъ.

3.

В какомъ разстоянии от Москвы, Санктпетербурга от губернскаго, провинциального и других смежныхъ городовъ?

На 3-е.

Разстояниемъ от Москвы в девятсот две версти; от Санктпетербурга в тисячу шестсотъ тридцать шесть верстъ; от губернскихъ городовъ: от Киева — четиреста верстъ; от Глухова—триста; от Харкова—сто двадцать; от Кременчука — сто; от полковыхъ городовъ малороссийскихъ: Миргородского Сорочинецъ—восемдесятъ, Гадяцкаго от Гадяча—сто; от слободскихъ провинциальных городовъ: от Ахтирки — сто, от Екатерининской провинции крепости Белевской — семдесятъ верстъ.

4.

Сколко положенних в подушной окладъ мужеска полу душъ, какъ купцовъ и цеховихъ, такъ и всякихъ разночинцовъ, показавъ, поелику возможно, каждого роду людей порознь; тако жъ сколко чужестраннихъ купцовъ, художниковъ и ремесленних людей, равномѣрно на каком основании по капиталамъ и торгамъ или по другимъ обстоятельствамъ, разполагаются купцы на три разныя статьи, гильдіи, бѣлки и прочія раздѣленія?

На 4-е.

По привилегиямъ, Малороссийскому народу жалованнимъ, малороссияне в подушной окладъ не полагаются, и за тѣмъ в городѣ Полтавѣ положенних в подушной окладъ мужеска полу душъ никакихъ не было и теперича нетъ; да и чужестраннихъ купцовъ, художниковъ и ремесленнихъ людей не имѣется; здешние жъ купцы на статьи, гилдии, бѣлки и протчия не раздѣляются; но поелику между ними биваютъ въ ихъ промислѣ перемѣни, что часто приходятъ одни в лутшее состояние, а другие, бившие в состоянии, получа утрату, в худъшое; такъ, смотря по ихъ состоянию, во время, надобное при вистачении указанихъ дачъ, полагаются те дачи противъ тогдашнего состояния, безобидно едному противъ другого.

5.

Вчемъ состоять торги главние и инние промисла жителей городскихъ?

На 5-е.

Торги главние состоятъ здешнихъ городскихъ жителей разними вивозними з Шлезіи, з Гданска, Цареграда и другихъ

турецкой области городовъ; такожъ и российскими знатними и мелочними товарами; а притомъ некоторие граждани промислъ имѣютъ соллю и родящимисъ в Малой Россіи, как-то: быками, масломъ, смушками, дегтемъ, горѣлкою, и другимы разними мелочнимы товарами.

6.

Когда бываютъ годовыя ярмонки и неделніе торги и на какомъ основаніи; тако жъ бывают ли в уездѣ ярмонки, торги и во сколкихъ мѣстахъ?

На 6-е.

В городѣ Полтавѣ бываетъ в годъ четире ярмонки, именно: единъ — в сплошную неделю; другой — мая 9 дня, Николаевской; третой — июля 20, Илъинской, а 4-й — сентября 14 — Воздвиженской: торги жъ бываютъ в неделю дважди, в понеделникъ и в пятокъ. Оние ярмонки и торги установленни испрежде, и съежаются на ярмонки какъ з великороссійскихъ, такъ и з малороссійских городовъ, а иногда и иностранние, с Полши и Турецкой области купци и промишленники; а на торги толко собыраются с уезднихъ селъ обыватели. На тех же ярмонкахъ и торгахъ, по высочайшому Ея Императорскаго Величества блаженнія и вѣчно достойнія памяты Государыни Императрицы Елисаветы Петровны, Самодержицы Всероссійской 1755 года состоящему съ всемилостивѣйшему указу, никакова сбору ни с чего не собырается. В уездних же селахъ, називаемихъ Петровки и Мачухахъ ярмонковъ нетъ, а бываютъ торги единъ разъ в неделю, на которые съежаются зъ ближайшихъ к нимъ селъ жители, едни к продажѣ, а другие к пукупкѣ, разнихъ съестнихъ и питейнихъ вещей.

7.

Естли и какия именно фабрики и заводи внутрѣ или внѣ города и въ какомъ от города разстояніи?

На 7-е.

Фабрикъ и заводовъ внутрѣ и внѣ города не имѣется, и затемъ на 8 и 9 пункта показаній делать нѣ с чего [1]).

[1]) Пункти 8 та 9, залишені без відповіди, звучали: пункт 8-й — „откуда и какъ потребния на тѣ фабрики и заводи материяли получаются"? Пункт 9-й — „куда бывають отпуски въ продажъ здѣланнихъ на онихъ вещей"? *Н. В.*

10.

Естли и сколко какихъ мелницъ в городѣ, городския или помѣщичьи?

На 10-е.

В городѣ Полтавѣ мелницъ городскихъ не имѣется, а есть мелници при городѣ не в отдалъ на реки Ворсклѣ разнихъ помещиковъ.

11.

Естли городскія рибния ловлѣ и на какомъ как сіи, так и мелници учрежденіи?

На 11-е.

Рибнихъ ловелъ городскихъ нетъ.

12.

Какия чрез протекающую рѣчку мости и перевози и на какомъ содержаніи:

На 12-е.

Чрезъ протекающую близъ города реку Ворскло и вышедшие с оной неболшие речки имѣются мости деревяннние и между оними гати; и те мости и гатѣ дѣлается и подчиняется, по состоявшимся указамъ и в силу онихъ от главной малороссійской команди повелѣнниямъ, всѣми обще какъ гражданскими жителями, такъ и уезднихъ селъ, мѣстечокъ всего полку обывателмы; а перевозовъ на оной рекѣ нетъ.

13.

Откуда и какъ получается потребное для пищи и содержания жителей?

На 13-е.

Потребное для пищи и содержания здешние жители получають: едни зъ своихъ экономій, а другіе, покупая у техъ же и другихъ привозимое в ярмонки и торги з Белогородской, Слободской и Новороссійской губерній, такожъ з смежнихъ Полтавскому полку городовъ и деревенъ.

14.

Какие производятся в городѣ ремесла и рукодѣлия?

На 14-е.

В здешнемъ городѣ производятъ ремесла, по цехам, сапожники, кожевники, портние, кузнеци и другие; а рукодѣлие — серебники, живописци, снѣсарѣ, плотники и стельмахы.

15.

Чемъ заимствуетъ городъ для своихъ нуждъ от другихъ городовъ и, напротивъ того, чемъ снабдѣваетъ оние отъ себя?

На 15-е.

Заимствуетъ городъ Полтава для своихъ нуждъ отъ другихъ городовъ деготъ, горячое вино, конопляное масло, холстъ, рогожи, канати, и вожки; а, напротивъ того, снабдѣваетъ оние от себя: лошадми, рогатимъ скотомъ, овцами, и кожами онихъ, коровимъ и овечимъ масломъ и овечею шерстю.

16.

Какимъ порядкомъ собираются казенныя подати и побори городские; и въ обоихъ какия бываютъ на жителей роскладки; и на какия росходи употребляются побори городские, також с какими предосторожностями те городские расходи производятся, и кто в том щети свѣдителствуетъ?

На 16-е.

За казенниии подати вмѣняемо здесь било до сего от 1731 вистатчение на консистентовъ, состоящихъ в Малой Россіи, порций и раций, а теперича, вмѣсто того, положено от малороссийской коллегии со всякои хати рублевой окладъ; и тотъ рублевой окладъ собирается поквартално, всякой годъ, чрезъ определеннихъ земскихъ комисарей; городских же поборовъ никакихъ не собирается; и оние земские комисари отчетомъ зависятъ в Глухове в генералной щетной коммисии.

17.

Какимъ порядкомъ в разния городския и в казенния службы вибори биваютъ; и до коликого числа людей в обоих ежегодно обращается?

На 17-е.

В городския службы, как-то к смотрению от пожарнихъ случаевъ, к вистатчению подводъ и к отводу квартиръ опредѣляетъ магистратъ по едному человѣку, а в казенний к збору городских жителей рублевого оклада и к продажи опредѣленной теперича казенной соли вибираются з общества по два человѣкъ ежегодно.

18.

Какие имянно статьи, или такъ називаемие канцелярские збори, состоятъ на содержаніи городскомъ и какия на казенномъ?

На 18-е.

Канцелярскихъ зборовъ на содержании городскомъ и на казенномъ нетъ; а на росходи по магистрату как-то на жалование чиновникамъ, писару, канцеляристамъ и служителямъ магистратовимъ, на покупку бумаги, сургуча, чернилъ, свѣчъ и дровъ и прочие употребляются денги з собираемой по экономии магистратовой, з жалованних деревень, сумми.

19.

Естли какой заграничной торг, куда и чемъ?

На 19-е.

Заграничной торгъ имеютъ здешние купцы в Шлезию, Гданскъ и Леипцихъ, в отгонѣ биковъ и лошадей и разними закупленними товарами, а турецкой области — в Цариградъ и другие разние тамо мѣста отвозомъ малороссийскаго продукта, товаровъ, масла коровяго и овечого, холсту, канату и другихъ такожъ и великороссийскихъ прочихъ товаровъ разного рода

. . . . . . железу и протчего . . . . [1]). Заграничной торгъ некоторое купечество, по причинѣ тяжелой пошлини, приостановили, о чемъ в данном при наказѣ чрезъ депутата челобити въ 4 пунктѣ представлено.

20.

Естли кирпичние заводи и плитная ломка, и в какомъ разстоянии от города?

На 20-е.

Кирпичние заводи устроенни на время для дѣлающихся здесь каменнихъ церквей, разстояниемъ от города в версту и ближе; и онихъ заводовъ навсегда содержать ихъ, за скудостию леса, неудобно, а плитной ломки нетъ и не бывало.

21.

Неимѣет ли городъ от государей жалованнихъ грамотъ, привилегии и другихъ какихъ особихъ учреждений; и, буди есть, то сообщить точние списки.

На 21-е.

В городѣ Полтаве, какъ по стариннимъ запискамъ в книгахъ 1655 и 1707 году значится, именовался магистратъ; следовательно на тое, магистрата полтавского, звание и принадлежащие городу били привилегии или грамоти, примѣромъ, какъ другие в Малой России магистрати имѣютъ; но когда городъ Полтава, прежде шведской под симъ городомъ войни, со всѣмъ посадомъ и ратушею згорѣлъ, уже после того пожару никакихъ бившихъ в оной ратуше делъ не осталось, но все погорѣло. В бившую жъ шведскую войну и после оной сей городъ получилъ и имеетъ височайшую грамоту блажения и вѣчно славния памяти государа Петра Великого, императора и самодержца всероссийскаго, и по оной покойного гетмана Скоропадского унѣверсали о пожалованних к городу деревнях, мельницяхъ и сѣнокосѣ, и о незавлаживании в городѣ и в селахъ, к городу принадлежащихъ, людей и ихъ грунтов; да особливо унѣверсалъ бившого гетмана его графского сиятельства господина генералъ фельдмаршала сенатора и разних ординов кавалера Кирила Григориевича Разумовского на утверждение магистрата, на основании правъ магде-

[1]) Ці місця повиїдав червак.

бургскихъ и содержании, по онимъ, в городѣ распоряжений; с которихъ грамоти и унѣверсалов, коихъ числом семъ, копии справочние сообщаются.

22.

Естьли известие, когда и кемъ городъ основанъ и построен?

На 22-е.

В книгахъ городовихъ имеется записка, что городъ Полтава осаженъ в битность под Полшею въ 1608 году козаком полку Миргородского, прозиваемимъ Масломъ; и когда умножилось жителей, то в то время и крепость земляную здѣлано.

23.

Естли городъ пограничной, то в каком растоянии от рубежа?

На 23-е.

Оной городъ Полтава пограничной от турецкой области, разстоянием же от рубежа до трехъ сотъ верстъ.

24.

Естьли какия училищи, богадѣлни, иния публичния строения, каменния или деревяния, и на каком содержании?

На 24-е.

Училищъ особливихъ нѣтъ, кроме что в школахъ при церквахъ обучаются дѣти руской грамоти; при церквах же имеются богодѣлни, по здешнему нарѣчию, шпиталѣ, на содержании доброхотнихъ дателей; публичния строения магистратской и полковой канцелярии доми деревяние, и магистратские на содержании казенномъ и с повеления главной команды.

25.

Естьли аптека, докторъ или лекаръ и на какомъ содержании?

На 25-е.

Аптека есть партикулярная, которую содержитъ апшитованной лекаръ; и имѣется определенной городовой лекаръ на жаловани в мѣсяцъ по дванадцяти рублей з магистратскихъ доходовъ.

26.

Имеет ли городъ особой герб городской, когда и кѣмъ пожалованъ?

На 26-е.

Городъ Полтава имѣет особой герб городской, лукъ напряженной и притом вкругъ звѣздки, и таковимъ в печати гербомъ, какъ по виправкамъ является, сего города правительство ползуется из давних лѣтъ, — и с того времени, когда еще поддался под всероссийскую державу Гетманъ Богданъ Хмельницкий, от которого на тотъ гербъ универсалъ выданъ бил. Но когда прежде шведской под Полтавою войни, во

время последовавшого в городѣ Полтавѣ пожару, ратуша полтавская згорѣла то . . . . дѣла всѣ такъ и крепости . . . . [1]) ратушѣ содержачиесь погорѣли; когда ж магистрат полтавский, по прежнему, возобновленъ и утвержденъ бившимъ гетманомъ его графскимъ сиятельствомъ господиномъ генералом фельдмаршаломъ сенаторомъ и разнихъ ординовъ кавалером Кириломъ Григорьевичемъ Разумовскимъ, то в 1752 году даннимъ унѣверсаломъ определено печать с показаннимъ гербомъ магистрату иметь, добавля в неи толко именование магистрата, которую и теперича оной магистрат имеетъ.

27.

Какия есть гражданству вобщѣ тягость и что, напротивъ того, к облегчению и приведению города в цвѣтущое состояние служить можетъ?

На 27-е.

Гражданство признаетъ вобще тягость, что город Полтава есть известной в свѣтѣ одержанною в Бозѣ усопшимъ Петромъ Великимъ, государемъ императором, високославною побѣдою над шведскимъ королемъ Карломъ Двенадцятимъ, умноженной поселениемъ народа, которого граждане, какъ в другихъ малороссийских упривилеванних городозъ, судятся особливимъ своимъ правомъ, називаемимъ магдебургскимъ, а в земскихъ делах теми же правами, что и шляхетство, почему и почитаются они отличними от прочих нижнего рода людей, какъ то посполитих, владѣлческих подданих, и других. Слѣдователно, они заслуживаютъ отмѣнную волность и свободу в дачах и повинностях такових, кои принадлежат к обявленним нижнего рода людямъ. Напротивъ того, сии граждане никакого отличия в службѣ не имѣютъ но равно поставляеми биваютъ с теми нижнаго рода людми ко всѣм податямъ и работамъ, а будучи гораздо по всѣмъ качествамъ отменнаго достоинства от нижняго рода людей, чувствуютъ темъ самимъ тяжесть и обиду, а в купеческихъ заграничнихъ торгахъ, рукодѣлияхъ и промис-

[1]) Ці місця повиїдав червак.

лахъ препятствие. Помѣшателно ж в семъ городѣ к благосостоянию онаго есть и сие, что, по вишеписаннимъ обстоятельствамъ свободнихъ людей, ввоишли многие владѣлческие протекции под разними види; а тем самим в таковомъ волномъ городѣ введенно ими владѣлческих подданнихъ, кои уже не в числѣ совсѣмъ гражданъ находятся, и исключаеми бивають от гражданского права и узаконений; а прежде в давнихъ годахъ в городѣ Полтавѣ никогда небыло владѣлческихъ подданнихъ, а населени и жили едни волние люди. Сій жъ города Полтави граждане, какъ више прописано в 5 и 19 пунктахъ, имеютъ многие заграничние и внутрение торги и промисли; но когда з височайшей ея императорскаго величества милости повеленно будетъ онихъ гражданъ отличить отъ людей обявленного нижняго рода и от подобнихъ имъ нарядовъ, дачъ и употребленій уволнить, а отшедших в партикулярния владѣніи присовокупитъ к волнимъ гражданамъ, то сей город, имѣя в себѣ столь свободнихъ граждан, по своей купеческой коммерціи и художеству, распространяя то з болшимъ рачениемъ, безпрепятственно можетъ приноситъ первѣе казнѣ ея императорскаго величества немалую, а дѣйствително болшую, какъ они теперъ в числѣ протчихъ нижнего рода людей, платить прибыль, а затемъ жители приходитимутъ в цвѣтущее состояние, а городъ умноженъ будетъ обывателями и украшениемъ.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка)

№ 22.

ДѢЛО ПО ЧЕЛОБИТЬЮ ВСѢХЪ ПОЛЧАНЪ ПОЛТАВСКИХ НА СУДЬЮ ПОЛТАВСКАГО ПЕТРА КОВАНЬКУ И ПИСАРЯ ПОЛТАВСКОГО ЖЪ ИВАНА ЗАЛѢСКОГО ВЪ ИЗБРАНІИ ИМИ НА ЧИНЪ ПОЛКОВНИЧЕСТВА ПОЛТАВСКОГО, БЕЗЪ ОБЩОГО ПОЛЧАН СОВѢТУ, ВАСИЛЯ КОЧУБЕЯ. 1714 ГОДУ.

Ясневелможній милостивій Пане Гетмане, нашъ велце всенадежнѣйшій пане и великій добродію!

Чого во снѣ добронравнимъ людемъ не снило би ся, то тое, по всезлобномъ неспокойнихъ и непостоянныхъ людей, злоба и злое (не

розібрано) ку неспокойности людемъ, въ народѣ невиннимъ, плевелы звикли сѣяти и високіе гонори для якихсь собѣ ку погибелному пожитку шукати способовъ, именно въ семъ; ижъ Петро Кованька, судя полковій нашъ Полтавскій, видячи свою, въ своемъ дому, явную погибель, что дочка его нецнота, жиючи з двоюроднымъ своимъ братомъ Дорошомъ Емченкомъ, прижили собѣ трое дѣтей, з которых едно, еще дѣвкою, забили и въ погребѣ заховали; потомъ другое живое тожъ въ погребѣ, вже замужъ когда выдана была беременна, въ килко недѣль зродивши, под монастиръ подвезли, и тамъ покиненное, было найдено и, хочь то окрещено, однакъ, и тое, же нѣкому было добре досмотрѣти, тожъ якъ-би забито, бо з голоду умерло; а потомъ третое такъ-же, будучи вже замужемъ и живучи вшетечно, мимо мужа своего, зъ тимъ же братомъ, прижили и, имѣючи нѣякуюсь злость между собою, и тое зтратила вже, пеню зложивши на русского человѣка Цурикова, квартермѣстра полкового, будто онъ з ней, судейской дочки, вибилъ дитя; а теперъ четвертое, вже мужеска полу, рождено, тожъ одъ двохъ прижитое, тилко вже сему, Богъ вѣсть хто отецъ, чи той первій убійца Дорошъ, чи вже сей бѣдній Иванъ Желѣзняченко: бо не можемъ для того сей дитины отца знати, що якъ отъ первого раза Дорошъ, такъ ажъ до сего четвертого есть причтенъ; бо вже симъ хлопцемъ когда была беременна, досконале довѣдались, же такое безъчеловѣчіе въ его дому судейскомъ поводиться, за що хочъ то, подлугъ права, мѣла оная нецнота быти сужена, еднакъ до рожденія дитяти справа стала удержана; а когда дитя родилось, тимъ часомъ чрезъ сее лѣто онъ, судія, прибравшись на нѣякиесь концепти, измовивши къ собѣ таковогo жъ товарища писара Полкового Івана Залѣского, якій зголa до писарскихъ дѣлъ не згоденъ, и другого не мужика, не козака Иванця Кириленка, уфаючи въ надѣю, не вѣдаемо якую, збираютъ себѣ на урядъ, безъ вѣдома всѣхъ насъ, нижей писанныхъ особъ, пана Василія, молодого Кочубея, наносячи нѣякіесь з своей злой завзятости на нынѣшнего нашего полтавского полковника пана Івана Черняка злость, и вже розсѣявши у Полтавѣ плевелы, же будто всеконечне Василій Кочубей мѣетъ быти у насъ у Полтавѣ, якъ еще дитя молодое, полковникомъ, и безъ всѣхъ насъ общой ради. А ми, ясневелможній нашъ милостивѣйшій рейментару, яко за вѣдомомъ велможности вашей, нашего милостивого пана, все обще, полюбовне, згодними голосами, з цѣлого полку зобравши старшину и значное товариство, и мѣщанъ полтавскихъ, и волостныхъ людей, при бытности его милости пана Якова Лизогуба на тотъ часъ тутъ, у Полтавѣ, одъ велможности вашой панской резидуючого, сего своего полковника пана Ивана Черняка на тую годность избрали; такъ еще чрезъ тіе роки, сколко у насъ на урядѣ найдуеться, жадного по немъ порока не чули и не знаемъ, развѣ теперъ судія изъ писаромъ, по своей злости, чого на его, пана полковника, чи не змислили; а, однакъ, хочъ бы що измышленного мѣли, що доносити, то можетъ бы не было имъ за сіе грѣха, если бы и намъ ознаймили; бо кгды жъ, при

отданню клейноту з руки велможности вашой, нашого милостивого добродѣя, ему, полковниковѣ, всѣ естесмо, хто тилко згодився при немъ быти, едною ротою на вѣрность царскому его освященнѣйшому величеству присягали и повинни би всѣ сполне знати, що би якая мѣла бити вина полковничая; и хто жь бы то за него вязалъ ся; а то такъ зхватившися и въ полку якіе есть порядки возмутивши, ввесь народъ хотятъ два ихъ, безъ всѣхъ нашой волѣ, такому молодому человѣку, а до того гордому заневолити, що якось есть намь, полковой старшинѣ, такъ же сотникомъ, товариству войсковому, мѣщаномъ и всему посполитому народу не мило Такъ нынѣ, чрезъ сію нашу супплѣку, до ногъ панскихъ велможности вашой главы наши скланяючи, покорне бьемъ челомъ, же когда бы судія и писаръ, прибувши у Глуховъ къ велможности вашой, якіе заносити имѣли на полковника чолобиття или якіе доношення, не дати имъ вѣри; бо если бъ що знали на полковника противного, то бы имъ належало, не в злобѣ будучи, велможности вашой доносити и намъ явити; а теперъ, когда завзяли злость на полковника, то всякъ тое можетъ разумѣти, же не толко якую напасть ради бы вымислити, но и горы на его наветь и самое небо обрушити хотѣли бъ. Тилко жъ намъ сей полковникъ нѣ в чомъ не есть подзоренъ, поневажъ отъ давнихъ часовъ въ жадномъ делѣ ихъ, Черняковъ, не былъ и позориску ку якой противной зрадѣ; развѣ хиба они, Кованка и Залѣскій, чи не положатъ чого, вмѣняючи за тягость людскую же, яко въ конець звоеваній человѣкъ, будовалъ домъ свой и не безъ того, чтобы не мѣлъ споможення з полковихъ якихъ городковъ въ привезенню деревнѣ з пущи, то вже сее все ми знаемъ, що всякая власть безъ такой повинности не обходится, чтобы не мѣти въ будовлѣ з полку споможення полковникамъ. Наветь, чого Боже уховай, если бы чрезъ якую неволю имѣлъ стати гдѣ и Кочубей полковникомъ, то на плечахъ изъ собою нѣчого готоваго не принесеть, тилько хиба новую и прибавочную вымислость людемъ бѣду, а намъ довлѣло бъ и сих тяглостей, якіе теперъ по замѣшанню проклятого Мазепи, въ народѣ есть, же не могутъ, по нещасливой руини, не толко убогій, лечъ и зажилій къ первому прійти глузду. А панъ Кочубей з Кованкою и зъ Залѣскимъ новую ж полковникомъ затѣваитъ бѣду, лечъ все бѣднымъ людямъ, бо всякая власть, при заводахъ такихъ непотребнихъ, не буваетъ безъ людской утрати, як старинная приповѣть въ народѣ есть, же когда болшіе сварятся, а въ убогихъ и волосовъ на головѣ не стаетъ; теперъ же всякъ з насъ, знаючи, же вже Кочубей одъехалъ въ Кіевъ, а Кованка з писаремъ ку Глухову, яко бы я велможности вашой, нашому милостивому добродѣеви, будьто допрошоватись, жебы ихъ чолобитную послать до двору монаршого, добиваючись Кочубееви полковниства Полтавского, якую тутъ, у Полтавѣ, потай всѣхъ насъ, справили и нѣкоторихъ товариства нѣсколько, безъ вѣдома, имена ихъ въ той чолобитной чи ли доношенняхъ подписовали; а ми, яко того ихъ доношення не естесмо свѣдоми, такъ покорне велможности вашой, нашого милостивого добродѣя, просимъ, яко вишше

наменилось, не толко не дать имъ вѣри, но и не посилать до двору царского величества ихъ чолобитя, поки въ очной ставцѣ з нами и зъ полковникомъ не исправляються. Кгдижъ если имъ двомъ возмутителемъ дати вѣру, мимо всѣхъ насъ вѣдомости, то ми, бѣдніе, развѣ негодніе, стаемся милостивой вашой велможности панской обрѣсти ку себѣ и ку всему полку ласки, что двомъ вѣра мѣла бы дана быть, а намъ нѣтъ. Однакъ не отчаеваючи в семъ надежди нашей строчно молимъ, пріими, всемилостивѣйшій пане, сіе наше за полковникомъ челобитя за благо и не попусти такимъ людемъ насъ и пана полковника нашего въ поруганіе, велце, велце просимъ и до животними зостаемъ.

Велможности вашой нашому велце милостивому пану и великому добродѣеви вѣрними и унѣжоними слугами.

З Полтави Сентеврія 9 1714 року

Климъ Нащинскій, обозній полковій Полтавскій; Василь Сухій асаулъ полковій; Григорій Буцкій асаулъ полковой; Стефанъ Мщинъ наказній судія; Павло Гарасимовичъ хорунжій полковій; Лаврентій Мартиновичъ асаулъ гарматній; Яковъ Фѣрѣнка хорунжій гарматній; Іванъ Коломакъ атаман городовий; Василь Артюхъ, Кирилло Бутенко, Ігнатъ Гарунъ, Андрей Панченко, Іванъ Бѣлохвостій, Савка Великій, Іванъ Фѣрѣнка, Семенъ Емченко, Кондратъ Бойко, Федоръ Кобижчанъ, Хведоръ Науменко, Василь Бабичъ, Андрей Кривошапка, Грицько Терещенко, атаманъ Мачоскій з товариствомъ, Маркомъ Пилипченкомъ, Максимомъ Кгуджіемъ, Хведоромъ Кривошіею; атаманъ Шостаковскій з товариствомъ Мирономъ Кобачнимъ, Павломъ Лупиченкомъ. Іванъ Романенко, атаманъ Супруновскій, з товаришомъ Грицкомъ Чигринскимъ; Василь Дручина, атаманъ Милчанской з товариствомъ Панасомъ Трущенкомъ и Лукіяномъ Еременкомъ. Федоръ Кублицкій атаманъ Кгуджулянскій з товаришомъ Яковомъ Великимъ. Федоръ Яциченко, атаманъ Івашковскій з товаришомъ Трохимом Мурашкою. Семенъ Носаченко атаманъ Пушкарувскій з товаришомъ Іваномъ Демененкомъ. Уласъ Майличенко отаманъ Яковчанскій з товаришомъ Миском Боженкомъ. Трохимъ Невтрачаній атаманъ Іванчицкій з товариствомъ Андреемъ Бородаемъ и Яковомъ Задорожнимъ. Кирикъ Педоренко, атаманъ Тахтауловскій зъ товариствомъ Федоромъ Овдѣенкомъ и Ігнатомъ Павленкомъ; Іванъ Стрѣльченко, атаманъ Жуковскій з товариствомъ Іваномъ Сухомлиномъ и Павломъ Рохвалем. Павло Глоба, Петрушевскій атаманъ, з товариствомъ Василемъ Плахотнимъ, Тимошемъ Слуцкимъ, Сидоромъ Плахотнимъ и Лавриномъ Одноволомъ. Гринецъ атаманъ Брусѣевскій з товариством Гавриломъ Емченкомъ и Петромъ Перелченкомъ. Федоръ Купріянъ атаманъ Стасевскій з товаришомъ Андреемъ Твердохлѣбомъ. Іванъ Сагайдака сотникъ Старосажаровскій з товариствомъ. Ярема Федоровичъ сотник Решетиловскій з товариствомъ; Хведоръ Швидкій сотникъ Бѣлицкій з товариствомъ. Матфей Буцкій сотникъ Новосанжарскій. Сава Михайловичъ сотникъ Кобеляцкій з товариством.

А иншіе еще не поспѣли на сей час пріехать.

Мѣщані Полтавскіи:

Кирило Івановичъ войтъ, Богданъ Марковичъ, Григорій Манделко, Терентій, Стефанъ Семеновичъ, Яковъ Петровичъ, Гаврило Романовичъ, Василь Маляровъ, Левко Гавриловичъ, Пантелеймонъ Марковичъ, Демянъ Керебердинского, Парфенъ Григоріевъ, Семенъ Нѣжинецъ, Ілія Нѣжинецъ, Яковъ Іляшевичъ, Андрей Василіевичъ, Григорій Сораковичъ, Іванъ Марковичъ, Іванъ Бѣликъ, Максимъ Керебердянского, Іванъ Федоровичъ, Андрей Шаринко, Андрей Романецъ, Андрей Ващенко, Панко Цялий, Григорій Будлиский, Юрій Корекъ, Семенъ Василіевичъ, Радіонъ Гавриловичъ бурмистръ. Федоръ Мусѣенко цехмистр кравецкій з братіею; Филиппъ Шлота цехмистръ ризницкій з братіею; Ювхимъ цехмистръ шевскій з братіею.

Данило Романъ цехмистръ ковальскій
Захарка Мищенко цехмистръ ткацкій
Ярема цехмистръ гончарскій з братіею.
Іванъ, Локушинъ зять, цехмистръ бондарскій

(Харків. Істор. Архів. Полтав. відділ, в'язка I № 8).

№ 23.

ЛИСТ ОД СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ГРИГОРА КАРПОВИЧА ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ НА ПОСАДІ ОБРАНОГО СОТНИКА 12 ЖОВТНЯ 1678 РОКУ.

Григорій Карповичъ, полковникъ войска его царскаго пресвѣтлаго величества запорожскаго стародубовскій.

Ознаймуемъ симъ нашимъ писаніемъ, кому бы о томъ вѣдати надлежало, а меновите пану атаману городовому Заваблянскому з товариствомъ, тудежъ и войту з посполствомъ, доброго отъ Господа Бога узичивши вамъ здоровя, извѣстно подаемо: ижъ, по небожчику бывшому вашимъ сотнику Заваблянскому, который цнотливе на хвалебной царского величества и усего войсказзпорожского въ той свѣжо прошлой войнѣ чигиринской животъ свой пострадалъ за вѣру христіянскую; теди все товариство, не хотячи собѣ безъ старшого мѣти, згодне и единостайне обрали себѣ за старшого и сотникомъ пана Терешка Шерая Гавриловича, и намъ еще въ войску презентовали его; зичимъ мы, видячи ронячіе услуги его въ войску, яко товариша войскового значного, на томъ урядѣ сотникомъ Заваблянскимъ его симъ нашимъ подтверждаемо универсаломъ; и того по васъ мѣти хочемъ и приказуемо пилно, абысте его пана Терешка Шерая Гавриловича, все товариство, старшое и меншое, такъ уряды мѣскіе, и всѣ посполитые люде во всемъ, до чиненія порядку належитого, яко власному, утверженому вамъ сотнику отъ насъ, отдавали послушенство и звиклую ему чинили повинность; знаючи о томъ, же онъ, панъ сотникъ вышреченный, з волѣ и едности товариствомъ обраний и отъ зверхности нашей вамъ поданый, на томъ урядѣ его утверждаемо и моцъ даемо, абы любовныхъ намъ и ему зычливыхъ миловалъ, а строптивыхъ и непослушныхъ войсковымъ каранемъ повиненъ карати; тое абысто иначей не было. Зъ уряду нашого пану сотнику, таковый поступокъ ему приказавши

Богу васъ поручаемо и звыклую вамъ засылаемъ приязнь. З Стародуба. Октоврія 12 дня 1678 року.

На подлинномъ подписано тако:

Звышеменованый полковникъ рукою власною.

(Архів Черніг. Дворян. Депут. Зібрання № 465).

№ 24.

ЛИСТ ОД СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ГРИГОРА КАРПОВИЧА ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ НА ПОСАДІ ОБРАНОГО В м. МГЛИНІ ГОРОДОВОГО ОТАМАНА. 12 ТРАВНЯ РОКУ 1680.

Григорій Карповичъ, полковникъ войска его царского пресвѣтлаго величества запорожскаго стародубовскій.

Пну сотникови мглинскому и всему товариству мѣскому симъ моимъ ознаймую писанемъ, ижъ панъ Марко Игнатовичъ Монченко, товаришъ войсковый, житель мглинскій, обявилъ мнѣ, же товариство мѣское мглинское з промежку себе, за вѣдомомъ пана Івана Есимонтовскаго, сотника мглинскаго, его, Марка, для учиненя межи собою порядку, атаманомъ городовымъ згодне обралы и учинилы. Яко теды мененого Марка, зъ видомостю мененого пана сотника, на атаманство городовое з промежку себе згодне обралы, такъ жебы, що до уряду атаманства городового належить, послушенство ему отдавалы и за атамана межи собою мѣли, поневажъ всѣ згодне на тотъ урядъ атаманскій его упросилы, для чого и писмо ему мое ему, Марку, для лѣпшое певности даю. Писанъ в Стародубѣ 12 мая 1680 року.

В подлинномъ подписъ таковъ:

Звышьменованный полковникъ стародубовскій рукою власною. (М.П.).

(Архів Черніг. Дворян. Депут. Зібрання. № 202).

№ 25.

ЛИСТ ОТ СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ГРИГОРА КАРПОВИЧА ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ НА ПОСАДІ ОБРАНОГО СОТНИКА 26 ТРАВНЯ РОКУ 1680.

Григорій Карповичъ, полковникъ войска его царскаго пресвѣтлого величества запорозкого стародубовскій.

Всѣмъ, кому будетъ о томъ вѣдати належало, іменно: атаманови городовому новгородскому, также атаманѣ сѣльской и куренной и всему тоеи же сотнѣ товариству, также войтовѣ тамошнему, симъ моимъ ознаймую писанемъ: ижъ якосте въ писмѣ своемъ ко мнѣ писали, жесте так атаманя, яко и товариство, сполне волними голосами зпромежку себе улюбивши пна Костантія Мартиновича, товариша войскового, на сотницкій урядъ упросили и сотникомъ его цале обобрали. Теди и я, прозбѣ вашей и волѣ инамнѣй не контрадикуючи, мененнаго пна Константія Мартиновича на томъ урядѣ сотницкомъ симъ моимъ стверждаю писанемъ, позволяючи ему доброго миловати, а злого карати и всякіе порядки межи товариствомъ войсковіе вести и чинити. Зачимъ якосте его, пна Константія, любовне на тотъ урядъ упросили, такъ абисте онаго за сотника и стар-

шого межи собою мѣли и вшелякое послушенство ему, яко старшому, отдавали, властію уряду моего того пилно варую. Писанъ в Стародубѣ, мця мая 26 дня 1680 року.

На подлинномъ подписъ:

Звышменованный полковникъ стародубовскій рукою власною. (М.П.).

(Архів Черніг. Дворян. Депутат. Зібрання. № 5128).

№ 26.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА САМОЙЛОВИЧА ПРО ВІДСТАВЛЕННЯ ВІД УРЯДУ СОТНИКА І ПРО ЗАМІНУ ЙОГО НА ИНШОГО. 11 ГРУДНЯ РОКУ 1680.

Іоанъ Самойловичъ, гетманъ з войскомъ ихъ царского пресвѣтлого величества запорожскимъ.

Вамъ, атаманови городовому олишевскому, и всему старшому и меншому тамошней сотнѣ товариству доброго здоровля зичачи, ознаймуемъ: ижъ, еще такъ рокъ проступилъ не мнѣй, сотникъ вашъ бывшій Семенъ Супруненко, же очима своими видячи здрадцовъ нашихъ, на тотъ бокъ Днѣпра утекаючихъ, не хотѣлъ намъ зичливе въ переняттю оныхъ услужити, чимъ и противъ всее отчизны оказался неправымъ, за що тогди ж мѣлисмо его з наказаніемъ от сотничего уряду отставити, але, за дѣлами нашими уставичными, до сего часу тому не сталося досить. Тепер теди тую волю нашу в скутокъ приводячи, его, Семена, такъ за тотъ проступокъ, яко и для того, жесь его заслуги жадной не знаемъ, отставляемъ отъ того сотництва, а на его мѣстце посылаемъ до васъ п. Левка Шрамченка, который до услугъ войсковыхъ можетъ быть згожій; а такъ приказуемъ вамъ, абысте, всею сотнею своею зобравшися, его Левка Шрамченка, за старшого сотнѣ приняли и короговъ ему в руки вручили и чинили ему повольность, и отдавали послушенство, якъ ваша указуетъ повинность й слушность, чинити въ тому волѣ нашой досить, безъ жадного спротивенства. А онъ, сотникомъ вашимъ будучи, повиненъ будетъ з вами любовне обходитися; при томъ поручаемъ васъ Господу Богу. З Батурина 11 декаврія року 1680.

На подлѣнномъ тако: Звышъ менованний гетманъ рука власна.

(Архів Черніг. Двор. Депут. Зібрання. № 5290).

№ 27.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА САМОЙЛОВИЧА ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ НА ПОСАДІ СМІЛЯНСЬКОГО СОТНИКА ІВАНА БЕРКОВА, А ТАКОЖ ЙОМУ ЗЕМЕЛЬ ТА ПОСПОЛИТИХ. 14 СІЧНЯ 1687 РОКУ.

Иванъ Самуйловичъ, гетманъ з войскомъ его царского пресвѣтлого величества запорозкого.

Всему старшому и меншому войска его царского пресвѣтлого величества запорозкого, а меновите пну полковникови лубенскому и всѣмъ, кому толко въ томъ вѣдати надлежатиметъ, симъ нашимъ универсаломъ ознаймуемъ: ижъ яко значній полку лубенского товарищъ Иванъ Берковъ чрезъ два роки и десять мсцей въ полку лубенскомъ въ сотнѣ Смѣлянской

сотничие службы правитъ с повагою всея старшины полковой и сотенной рады смѣлянской, в усякіе дія такъ войскови съ туркою подъ ердоемъ (?), якъ и партекулярны безъ кревде і для найменчого правкуе безъ ущербов; за тое хвалне правкуваня настоящимъ его царского пресвѣтлого величества войска запорозкого сотникомъ смѣлянскимъ утверждаемо и для властвованя его легковати маетности сотничии кгрунтовъ, поля до ораня, сѣножати и лѣсу межи мѣской смѣлянской, зъ войскового товариша Ивана Мошка, Кіевскія Лавры и войскового жъ товариша Василя Громака у битого шляху надати приказуемо, і ими владѣти вѣчне, спокойне пну сотнику, и женѣ, и дѣтемъ, і внукамъ, і кто по немъ рода его жити будетъ, продавати, променувати, даровати і, якъ хотя, для наилуччого пожиткованя обертати позволяемо; дворы слободни от заимке властвованя постояныхъ, вукремъ сего реестру менованих, и уз городѣ Смѣломъ лежачи, з усѣми к нимъ належностми, яко-то полями, сѣножатми, луками, озерами і лесами, да в селѣ Томашовцѣ слободнихъ дворы посполитихъ: Андрея Тимошенка, Грицка Шила, Петра Макарика, Тимоша Шевця, Ивана Кравця і Тишка Мирошника, з нихъ вшелякіе собѣ привлащати пожитки і ими спокойне властвовати. Въ чомъ теды жеби помененний пнъ сотникъ, жена его і дети і унуки і кто по немъ рода его житиметъ не от кого жадное трудности, перешкоды і найменшое долегливости не узнавали, повагою сего универсалу нашого пилно варуемъ и приказуемъ. Данъ в Батуринѣ 14 генваря 1687 року.

Звишменованний гетманъ рука власна. (М. П).

(З посвідченої копії з Полт. Каз. Палати у Домникії Порфірівни Виктор-Берченко).
(Копію одержано від В. Л. Модзалевського).

№ 28.

ЛИСТ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ІВАНА МИРОВИЧА ПРО ЗАМІНУ, НА ПРОХАННЯ СОТНЯН БУБНОВСЬКИХ, ОДНОГО СОТНИКА НА ИНШОГО. 27 ЧЕРВНЯ РОКУ 1693.

Ихъ Царского Пресвѣтлого Величества войска запорожского полковникъ переясловскій Иванъ Мировичъ.

Вамъ, старшому и меншому сотнѣ Бубновской товариству, доброго отъ Гда Бга узычивши здоровля и счасливого поволання, ознаймуемъ: ижъ прибувши до насъ въ Золотоношу килко десятъ товариства сотнѣ вашой, прекладали намъ дѣючіеся долегливости и особливое недоброхотство до всего товариства пана Ивана Каневца, сотника вашего, же оный, на урядѣ зостаючи сотницкомъ, едно за неспособностью здоровля своего, другое, за недоблестью своею, вельми вамъ всѣмъ, добрымъ молодцамъ, принаприкрился, и просили у насъ, именемъ всѣхъ васъ, абысмо его пана Ивана Каневца съ уряду того сотницкого отставили, а на томъ урядѣ утвердили сотникомъ пана Дениса Деркача, значного товариша и заслужоного въ войску запорожскомъ. Теды мы, схилившися прозьбѣ вашой, вѣдаючи объ немъ пану Денису, которого на урядъ себѣ

сотницкій просите, жъ онъ есть человѣкъ добрый, въ воинскихъ оказіяхъ справный и до уряду сотницкого способный, посылаемъ з умыслу висланного отъ боку нашего въ сотню вашу и позволяемъ сему жъ высланному нашему пану Евсѣю Караджѣ, товаришу войсковому, короговъ сотницкую пану Денису вручити, а тутъ росказуемъ пану Ивану Каневцу яко тамъ же вамъ всему товариству за урядъ подякувати, такъ, пріехавши и до насъ, належитій намъ уклонъ отдати; которого то новоизбранного сотника вашего чтѣте и яко старшему своему повинуйтеся, а онъ васъ, всѣхъ добрыхъ молодцовъ любячи, будетъ къ вамъ ласковымъ. Данъ въ Золотоношѣ іюня 27 року 1693.

Въ подлинномъ тако: Звишъ менованный полковникъ переяславскій. Печать.

(Із збірки О. М. Лазаревського).

№ 29.

ЛИСТ ПОЛКОВНИКА ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО СТЕПАНА ТОМАРИ ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ, ПІСЛЯ ПОВОРОТУ З ПОЛОНУ, ДЕНИСА ДЕРКАЧА БУБНОВСЬКИМ СОТНИКОМ 28 ЛИПНЯ РОКУ 1707.

Вамъ, пану атаману городовому Бубновскому, атаманнѣ куреннымъ и сѣльскимъ зо всѣмъ товариствомъ, также войтамъ з посполитыми людьми, доброго от Гда Бга узычивши здоровля, извѣстно подаемъ, ижъ яко изволеніемъ и судьбами Божіими попалъ былъ въ шведскую неволю панъ Денисъ Деркачъ, сотникъ вашъ бубновскій, такъ его же силою и моцю Бозкою нынѣ высвобожденъ, а особливымъ щастіемъ рейментарскимъ отъ той же непріятельской неволѣ простуетъ въ домъ свой. Которой якъ прежде найдовался, по милости Божіей и ласцѣ войсковой, въ городѣ вашемъ сотникомъ цѣлымъ бубновскимъ, такъ и теперъ жадаемъ, абы неотмѣнно при той власти и чести зоставалъ, а вамъ атаманния и товариство съ посполитыми людьми, абысте своего власного господаря и старшого знали и вѣдали, всякую почесть и пошанованье з належитымъ послушенствомъ отдавали, въ чомъ выражаючи, жадаемъ, зостаемъ.

На подленном тако: Вамъ зичливій Степанъ Томара, обозный полковый и наказный полковникъ переяславскій (М. П).

З Печерского іюля 18 1707 року.

(Із збірки О. М. Лазаревського).

№ 30.

ЛИСТ ОД ГЕТЬМАНА МАЗЕПИ 1702 РОКУ ДО СОТНИКА КОЗЕЛЕЦЬКОГО ПЕТРА БОРСУКА.

Пане сотнику козелецкій. Поневажъ слушніи таковіи причины на Лукяна Бутка, бувшого атамана вашого, показуются, яко пишешь вашмость до насъ, же онъ и людемъ вельми тяжелъ и въ подзорѣ уже оказавшись, а надто и въ судовыхъ расправахъ драчливъ, теди не силуемъ васъ о привернене ему уряда атаманства, а таковый нашъ указъ вашмости засилаемъ, абы а не тотъ Бутько, а не Ханенчикъ не были на ономъ атаманскомъ старшинствѣ; лечъ маешь самъ вмсть, до далшого указу

нашего, всякіи войсковіи въ городѣ управляти порядки, а войтъ посполитыми радѣти порядками. Мы зась, осмотрившися, имѣемъ непремѣнно указъ нашъ заслати, кому будетъ годно урядъ атаманства тамошнего вручити; тое вм. предложивши, зичимъ ему ж здоровля. З Батурина декаврія 5 року 1702.

Вмсти зичливій Іоанъ Мазепа рукою, власною.

(Бібліот. кол. у-ту св. Володимира. Папери Лазаревського).

№ 31.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА МАЗЕПИ 1707 РОКУ ГРИГОРОВІ КОСТЕНЕЦЬКОМУ НА УРЯД СОТНИКА.

Всѣмъ, кому бы о томъ вѣдати надлежало, а особливо пановѣ атаману городовому конотопскому со всѣмъ войсковымъ товариствомъ, войтовѣ тамошнему съ посполитыми людьми, также и атамановѣ съ товариствомъ и войтамъ съ посполствомъ въ селахъ, до конотопской сотнѣ належачихъ, знайдуючимся, симъ унѣверсаломъ нашимъ ознаймуемъ: ижъ, вѣдаючи мы згодного и способного до уряду сотницкого пана Григорія Костенецкаго, товариша войскового, а до того знаючи согласное всего товариства сотнѣ конотопской о немъ до насъ гетмана занесенное прошеніе, посылаемъ отъ боку нашего пана Данила Болбота, значного канцеляриста войскового, до васъ в Конотопъ, злѣцивши тотъ урядъ сотничества вручить и короговъ дати ему, пану Григорію Костенецкому, который, тотъ урядъ сотничества обнявши, долженъ будетъ добрыхъ миловати, а злыхъ и проступныхъ карати. Зачимъ мѣти хочемъ и приказуемъ, абы всяк з старшого и младшого сотни той товариства и посполитыхъ обывателей, вѣдаючи о таковой волѣ нашой повиновеніе, яко старшему, и належитое отдавали послушенство ему, пану Костенецкому. Данъ въ Батуринѣ генваря 12 року 1707.

Звышменований гетманъ рукою власною.

(Збірка О. М. Лазаревського).

№ 32.

ЛИСТ ФЕЛЬДМАРШАЛА БОРИСА ШЕРЕМЕТЬЄВА ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ СОТЕННОЇ СТАРШИНИ В м. ВОРОНІЖІ 29 ЖОВТНЯ РОКУ 1709.

По указу премилостивѣйшаго моего царя и государя, самодержца всероссійскаго и протчая протчая и протчая, азъ, генералъ фелдмаршалъ, учрежденный надъ войски его величества, военный, малтійскій и славнаго чина святаго апостола Андрея кавалеръ Борисъ Шереметьев, обявляю малороссійскаго города Воронѣжа жителямъ, духовнимъ и мирскимъ: вѣдомо намъ учинилось, что воронѣжскій сотникъ Лазоренко изъ города Воронѣжа ушелъ безвѣстно. Того ради мы, вышеимянований генералъ фельдмаршалъ, указомъ премилостивѣйшаго моего царя и государя, повѣлѣваемъ быти въ томъ городѣ Воронѣжи сотнику изъ хоронжихъ Потапу Назарову, а на его мѣсто въ хоронжихъ Константину Степанову, и приѣхавъ оному на Воронѣжи, всѣхъ тамошнихъ жителей привести къ

вѣрѣ, дабы премилостивѣйшему царю и государю нашему были во всякой вѣрности, а отъ непріятельскаго наступленія были безопасни и жили в волности противъ прежняго обыкновенія.

На подлинномъ подписъ: Фельдмаршалъ и кавалеръ Борисъ Шереметьевъ (М. П.).

Данъ въ Погребахъ октября 29 дня 1708 года.

(Архів Черніг. Дворян. Депут. Зібрання № 1164).

№ 33.

РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ МІЖ СОТНИКАМИ НЕХВОРОЩАНСЬКИМИ І СТАРОСТОЮ ПОЛКОВНИКА ПОЛТАВСЬКОГО ІВАНА ЧЕРНЯКА. РОКУ 1716.

Постановлення п. Трохиму Самойловичу, сотнику нехворощанскому теперешнему и впредь мѣючому быти, такъ тежъ старостѣ его милости пана Іоанна Черняка, полковника Полтавскаго, тамошнему, якъ мѣютъ между собою обходится, по указу яснѣвельможного войскъ запорожскихъ гетмана, мною, нижеподписаннымъ, совершенное въ Полтавѣ февраля 22 1716 году.

П. сотникови нехворощанскому до посполитих и цеховыхъ людей, подданныхъ пана полковника, жаднаго дѣла не имѣть, кромѣ козаковъ, якихъ оказалось въ реестрѣ 77 человѣка, а по теперешнимъ розискомъ, зверхъ компуту покойного пана Іскрѣ, полковника бывшого полтавского, число въ себѣ 130 без одного изобразуючое, принято шесть человѣка въ реестръ козацкій, где всѣхъ старыхъ и новоуписныхъ найдуется теперь 136 козаковъ, и тѣхъ всѣхъ подъ короговъ сотенную приворочаючи, предлагаю, же долженъ будетъ панъ сотникъ всякую службу войсковую оными, по должности своей, отбувати, то есть военній походъ противъ неприятеля, куда случай, по указу пана полковника, позоветъ, отправовати, обездки належніе козакамъ чинити, притрафляючиеся писма до рукъ належныхъ перевозити и проводника, кому потреба укажетъ, давати. Старостѣ, зась, тако ж до козаковъ отнюдь не интересоватись, но знати свое званіе, посполитыхъ людей для отбування подводъ употребляти и наездовыхъ особъ, за войсковыми дѣлами з двору полковничого, контентовати. Для чого и самъ онъ, пане полковникъ, соизволилъ особливо, ежели лучится якая, чи то в позвахъ справа, повиненъ п. сотникъ з старостою засѣдать совокупне, и разсуждать, и всякіе наклады правніе между собою пополамъ раздѣлять, одинъ другого не обѣждаючи; чи ли здлодѣйщина и биковщина, половину на полковничую особу брать, а половину сотникови з старостою роздѣлять; когда, прето, якая приблуда трафится, чи мужикъ знайдетъ, в дворъ полковничій до старости повиненъ вести; если козакъ — до сотника приводить и з властю полковничою пополамъ роздѣлять; п. сотниковѣ и старостѣ отъ Бѣжского поля лукъ сѣножатнихъ, хатъ з мѣста на мѣсце и найменшой отселѣ отнюдь не продавати. Особливе пану сотникови прихожихъ отъ сего времени людей в Нехворощу жадною мѣрою въ козаки не пріймо-

вать и не вписывать, лечъ 136 числомъ товариства, тепер отъ мене по указу рейментарскомъ опредѣленнымъ, якихъ имена внувъ въ книзѣ компутовой выражени и рукою моею закрѣплени, контентоваться и оными служити. Хто бы тежъ уже на тло до Нехворощи отсель моглъ прибути, то бути подъ областью подданскою пана полковника. Плесъ шесть орѣльскихъ пану полковниковѣ опредѣляемъ, на власть сотницкую не займаючи: з тихъ наезди меские отбуватимутся; а двома плесами Росоховатимъ и Подполнимъ удоволятися мѣютъ; рыбною ловлею товариство сотни нехворощанской козаки, по давному, з прибыткомъ войсковой повинности, а не сотникови, що все абы не иначей, як выразилося чинилось именемъ его ж рейментарскимъ варую, упоминаю и приказую. Писанъ въ Полтавѣ. Року и дня вышположенного.

Его царского пресвѣтлого величества войска запорожского асаулъ енаральній Василій Жураковскій.

(Харків. Істор. Архів. Полтав. відділ, пачка 1 № 24).

№ 34.

ЛИСТ ПОЛКОВНИКА ПОЛТАВСЬКОГО ЧЕРНЯКА 5 ВЕРЕСНЯ РОКУ 1719 ТА УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА СКОРОПАДСЬКОГО 21 ЖОВТНЯ РОКУ 1719 ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ, ЗГІДНО З ОБРАННЯМ, ВАКУЛЕНКА СОТНИКОМ У ПЕРЕВОЛОЧНІЙ.

Его царского пресвѣтлого величества войска запорожского полковникъ полтавскій Іоанъ Чернякъ.

Ознаймуемъ симъ нашимъ унѣверсалнымъ писаніемъ всему старшому и меншому сотнѣ переволочанской товариству и посполству и кому, колвекъ, о семъ вѣдати надлежатиметъ, ижъ мы, за волею рейментарскою ясневелможного добродѣя его милости пана гетмана, избравши вамъ, по ихъ же всѣхъ согласныхъ вотахъ и общихъ волнихъ голосахъ, за началника сотникомъ пана Павла Вакуленка і вручивши ему на тотъ урядъ короговъ, пилно черезъ сей нашъ унѣверсалъ властію нашою жъ полковничою приказуемъ, абы всякъ зъ васъ товариства и посполства сотнѣ переволочанской ему, пану Вакуленку, сотниковѣ своему, якъ старшому, належитое, безъ противности чинили послушенство и повиновеніе, а онъ, взаемъ, долженъ будетъ вамъ доброму (доброе?) пошанованіе отдавати, злого же и непокоривого истиннѣ и праву наказовати. Для лутчшого тежъ утверженія мѣетъ по сем помянутий панъ сотникъ, подлугъ премощнѣйшого царского пресвѣтлѣйшого величества указу, въ Глуховѣ на вѣрность его величеству виконати присягу. Данъ в Керебердѣ септеврія 5 дня року 1719.

В подлинномъ подпис такъ: Вишъ писаний полтавскій полковникъ Іоанъ Чернякъ.

Его царского пресвѣтлого величества войскъ запорожскихъ обоихъ сторонъ Днѣпра гетманъ Іоаннъ Скоропадскій.

Ознаймуемъ симъ нашимъ унѣверсаломъ пану полковниковѣ полтавскому, пп. старшинѣ его полковой, особливо войскового и пospоли-

того чину сотнѣ переволочанской обывателемъ и кому бы, колвекъ, о томъ вѣдати надлежало, ижъ избранный волними голосами товариства и посполства той же переволочанской сотнѣ за сотника Павло Вакуленко выконалъ тутъ, подлугъ указу царского пресвѣтлого величества, на вѣрности его величеству и намъ, гетмановѣ, присягъ. Прето мы его жъ, Павла Вакуленка, на том переволочанскомъ сотництва урадѣ, видячи въ немъ до услугъ войсковыхъ згодность симъ нашимъ утверждаемъ универсаломъ и жадаемъ, абы войсковые и посполитые переволочанскіе жителѣ, принявши помянутого Павла Вакуленка за цѣлого сотника, во всемъ ему, яко начальнику своему, чинили послушенство и повиновеніе, а онъ, зась, всякого доброго миловати и проступного послушности наказовати, и з каждымъ своимъ сотняныномъ безобидно обходитись мѣетъ, рейментарско упоминаемъ. Данъ въ Глуховѣ октоврія 21 року 1719.

В подлиномъ подписъ такъ: Звышъ менованый гетманъ рукою власною.

(Збірка О. М. Лазаревського).

№ 35.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА СКОРОПАДСЬКОГО ПРО БУНТИ В БАКЛАНСЬКІЙ СОТНІ І ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ДО ТІЄЇ СОТНІ НА СОТНИКА ВАСИЛЯ ВАРЯВСЬКОГО. РОКУ 1720.

Пресвѣтлѣйшого и державнѣйшого великого государя нашого его царского священнѣйшого величества войскъ запорожскихъ обоихъ сторонъ Днѣпра гетманъ Иоанъ Скоропадскій.

Пану полковникови наказному стародубовскому зо всею того полку старшиною, а меновите товариству и поспулству бакланскому да до тоеи же сотнѣ прислушаючимъ атаманѣ з товариствомъ, такожъ державскихъ и ратушныхъ войтамъ з громадами обявляемъ: ижъ донесено намъ, что въ мѣстѣ Бакланѣ и цѣлой сотнѣ тамошной по селахъ и деревняхъ многіе между народомъ учинилися разногласные и смутителние обхождения таковіе, же товариство войсковое и посполитые люде, по недавномъ Почепова межованію, чрезъ дяка Лосева справленномъ, взявши предъ себе яковуюсь вонпливость, а нѣкоторіе и легкомисленость, оставили свойственное належнымъ урядникамъ сотеннымъ и владѣлцамъ своимъ повиновеніе и уже до полку Стародубовскаго въ приключающихся общенародныхъ и къ интерессамъ царского пресвѣтлого величества стягаючихся нуждахъ и другихъ необходимыхъ потребахъ, престаетъ оттоль послушаніе. Прето мы, утоляючи таковое между народомъ нечаянно ставшоеся премѣненіе, чтобъ чрезъ тое не прозошли к потерянню обыкновенныхъ войскового и посполитого чину порядковъ, яковіе противности отъ легкомислниковъ; паче же дабы, от разногласія народнаго междусобніе незатѣенние били едному от другого обиди, шкоды и убытки, велѣли нарочно в сотню бакланскую сей нашъ ординовати унѣверсалъ, чрезъ которій мѣти хочемъ и упоминаемъ всѣхъ обще войскового и посполитого чину сотнѣ тамошней, градскихъ и селскихъ обывателей, абы,

по прежнему состоянію и званію своему, всякъ, що кому надлежитъ, едни до войсковыхъ, а другие до посполитыхъ повинностей должное послушенство отдавали безъ всякаго смущенія и вонтпливости, поневажъ мы о вышше выраженномъ дяка Лосева межованню обстоятелно до его царского пресвѣтлого величества писали и милостивого его монаршого об ономъ надѣемся указу и резолюціи; тутъ же докладаемъ, абы панъ полковникъ наказній стародубовскій, пославши въ Бакланъ пана асаулу полкового велѣлъ для лучшихъ порадковъ управленія поставити бакланскимъ сотникомъ Василя Варявского, которій уже тамъ прежде сего сотницкое на время правленіе и отбувалъ; зачимъ ему, Варявскому, товариство и поспулство тоей сотнѣ до далшого указу нашого абы въ надлежащихъ потребахъ к устроенію общенароднихъ порядковъ безъ всякой противности чинили повиновеніе, рейментарско упоминаемъ. Данъ в Глуховѣ, августа 4 дня, року 1720.

На подленномъ подписъ:

Вишеменований гетманъ рукою власною

(М. П.)

(Архів Черніг. Двор. Депутат. Зібр. спр. № 4889).

№ 36.

ЗЛОВЖИВАННЯ ПІДЧАС ОБРАННЯ СОТНИКІВ. 1723 РОКУ.

Вельможній мосце пане полковнику чернѣговскій и наказній гетманъ з старшиною енеральною, премилостивѣйшіе наши панове и великие добродѣи.

Прошедшой зими сего настоящого 1723 году, по уконченю жителемъ нашимъ с паномъ Тарнавскимъ, бывшимъ сотникомъ, чинячихся контроверзій и по отдаленню его, пана Тарнавскаго, от сотництва, видан отъ вельможностей вашихъ поважній до жителей нашихъ универсалъ, позволяючій на уряд сотництва змежи товариства своего избрати двохъ таваришовъ добросовѣсных, неподозрительных и во всемъ к тому уряду приличныхъ и прислать бы оныхъ, за свидѣтельствами людскими и подписями рукъ, въ Глуховъ.

Михайло, засъ, Карпенко, наказним сотником тогда будучій, почувши тот поважній вельможностей ваших указъ, не попустил на общую раду, леч желая себѣ цѣлое сотничество привернути, умолил пана судію, наказного полковника нашего полтавскаго, швагра своего, жебы желаніе и общій совѣтъ людскій перемѣнилъ, а его поставилъ бы цѣлим сотникомъ. Онъ, панъ судія, безъ жаднаго къ намъ извѣстія, барзѣй без повелѣнія вельможностей вашихъ, як здавна поводиться, за волею рейментарскою, корогви кому надлежитъ отдаватся, прислалъ в город нашъ асаула арматнаго и, безъ присутствія товариского, взявши корогви войсковіе з Церкви Божой, вручилъ предреченному Карпенку и за цѣлого сотника выправилъ его з знакомъ войсковымъ въ походъ Терковскій. Народъ теди весь, увѣдавши, же от вельможностей вашихъ повелено вольными голосами сотника себѣ избрати, все обще едно за преизми-

сную и необычную его, Карпенкову, срокгость, с которой всякому и назначнѣйшому навыкъ укоризны, руганія и помсты чинити, а протчіихъ боемъ здоровя збавляти, а барзѣй знаючи на немъ доводную и знатную против императорскаго пресвѣтлаго величества змѣну, в которой онъ, подъ часъ нашествія шведского подъ Полтаву (ходячи со измѣнниками запорожцями), оказовался, опасаются, жебы не навести на себе якой чрез его трудности, не желаютъ и цѣле не хотятъ не тилко совершеннымъ, лечъ и наказнымъ впредь имѣти его сотникомъ, а поневажъ повѣдилисмо вси, же такъ долгое время городъ безъ цѣлого и порядочного господара зостаючи, з крайних непорядковъ въ разореніе приходитъ; того ради, падши подъ стопы ногъ велъможностей вашихъ, не допустити предреченного Карпенка на урядъ сотництва, но повелѣти намъ змежи товариства своего едного якого справного, неподозрительного и в житию ласкаваго человѣка, з общаго совѣта, вольными голосами избрати, вси сполне служебниче, яко найпокорнѣйше просимъ. (1723 року)

Це прохання підписали:

Атаманъ городовой Федоръ Нестеренко, 20 товарищей „и прочих“,

Павло Барабашенко, войт „з посполъством“

Цехмистри з „братіею“: ткацький, шевський, різницький, кушнірський.

(Харків. Істор. Архів. Полтавський відділ. Пачка 1 № 107).

№ 37.

ПРОХАННЯ ОД СОТНЯН КУЗЕМИНСЬКИХ ПЕРЕМІНИТИ ЇМ СОТНИКА. РОКУ 1723 КВІТНЯ 18.

Вельможный и премилостивѣйшій нашъ добродѣю, мосце пане гетмане.

Ізвѣстившися мы всѣ обще, же Василъ Павленко, бувшій сотникъ куземинскій, легце себе важаючи горловый свой выступокъ, яко то изнураніе чести рейментарской, подзоръ грошоробства, людское забойство, чарованіе матери, но и за якой выступокъ ясневелможный покойный нашъ гетманъ и по суду генералному черезъ седмъ недѣль арматнымъ за шею вязенемъ наказавши и ради глубокой своей старости здоровямъ его, Василя, даруючи, приказалъ тилко одъ его урядъ сотництва отобрати и, як суд наказавъ, очистити ему одъ подзору грошоробства и погодити позабиваныхъ имъ людей. А поневажъ онъ, не щитая помилованнымъ у рейментара своего, вдался былъ до господина Протасіева, хотячи себѣ, яко бы зверхнѣйшую, нежели рейментарскую, получить милость. А видячи покойній ясновельможній панъ гетманъ очевистую его противность, выговорилъ ему, жебы и дѣти его на урадѣ сотництва не були. Одъ якой онъ, выреченой, присяжной по суду очистки не очистившись и до днесь, важился высоцеповажныхъ особъ хитрою прозбою своею турбовати, просячись на сотництво, будто за нимъ увесь народъ суплѣкуетъ. О чемъ мы всѣ городяне, отобравши на оного Василя в заводци его списокъ сказаніе декрета, посылаемъ для вычитання до рукъ вашихъ

панскихъ и смиренно просимъ, жебы онъ, Василь, не былъ у насъ сотникомъ, бы як велможность ваша не знаете его выступковъ, що ся як з его, такъ и з братовъ его дѣетъ въ Куземинѣ повсегда; не наволокъ бы на невинную панскую душу кривѣ и слезъ людскихъ, бо когда и не уручувалъ еще его милость панъ Василій Забѣла корогви, то похвалки чинювал сорокъ насъ з Куземина вигнати. А теперъ кгды уже уручилъ указомъ вашимъ панскимъ короговъ черезъ цѣдулу, писаную въ листѣ, о апробаціи писаномъ, то мусимо певне для его единого, хто куда влуча расходитись. Прето милостивій нашъ пане, буди милостивій, не дай намъ по рознихъ мѣстахъ волочитись: би, за щасливымъ рейментарскимъ велможности вашой (дай Боже цѣле) пановане покойне въ домахъ своихъ прожили и найпокорнѣй просимъ, бы онъ въ насъ не былъ сотникомъ, но одъ боку своего панского благоволили намъ дати якого доброго человѣка, или змежи себе якого товариша, мимо его, выбрати, в якомъ нашемъ прошеніи вскорѣ . станем предъ высоце поважное лице ваше панское з подлою нашою суплѣкою, би вже не трафился другій намъ отчимъ таковій, як онъ, але родный бы отец по милости панской, повторе и потрете и подесяте милости просимъ и в оную подаемъ.

З Куземина 1723 г. апрѣля 18 дня. Підписи.

(Харків. Істор. Арх. Черніг. відділ № 30640).

№ 38.

ЛИСТУВАННЯ ПРО ПЕРЕВІРКУ СКЛАДУ СОТНИКІВ НА ПОЧАТКУ ГЕТЬМАНУВАННЯ ДАНИЛА АПОСТОЛА РОКУ 1727.

Ясневелможнѣйшій мосцѣ пане гетмане войска запорожского единый мой милостивѣйшій пане и добродѣю.

Въ указѣ вашей панской ясновельможности, мнѣ нижайшому в Глуховѣ данномъ, о выборѣ въ полку черниговскомъ на старшинскіе ваканси кандидатовъ, предложено, чтобы всѣ сотни об'ехать, гдѣ совершенныхъ сотниковъ нѣтъ, и, спросивши сотенной старшины и товариства, кого они единогласно пожелаютъ себѣ имѣть сотникомъ, брать у нихъ затимъ супплѣки съ докладомъ, якимъ належитъ по выраженному въ томъ же указѣ наставленію. Подобнымъ же образомъ и о вакансовыхъ старшини полковой чинахъ поступать; а о поставленныхъ указомъ отъ генерала Румянцева, также и из Коллегіи бувшой Малороссійской чиновникахъ освѣдительствовать, суть ли къ тому достойни, и ежели достойни, то имъ въ тѣхъ чинахъ быть, а которие ни, то писать къ вашой велможности съ именнимъ изясненіемъ, однако ж и на тотъ выборъ взять же супплѣки за подписом старшинскимъ и товарискимъ. И по тому многоповажному указу вашому панскому я, приехавши въ полкъ Чернѣговскій, исполненіе надлежащее чинить готовъ, токмо покорнѣйше велможности вашой доношу о ниже слѣдующемъ. П е р в о е, которыхъ не сама бувшая Коллегія, но яко бы, съ вѣдомомъ и согласіемъ Енаральной Войсковой Канцеляріи, въ чини произвела, о тихъ указних спросъ и кандидатовъ выборъ чинить ли, ибо оная Коллегія, аще и собственное свое опредѣ-

леніе, якимъ-нибудь внѣшнимъ съ Генеральною Канцеляріею сношеніемъ покривать и тимъ утверждать было обыкла. Второе — которіи между гетманствомъ изъ выбѣранныхъ прежде сего кандидатовъ къ правленію сотническому до указу опредѣлены, на тихъ, хоча би хто и недостаточенъ былъ и товариству не угоденъ, чаю, не смѣтимуть ничего противного говорить, развѣ бы такого всякого передомъ отъ команды отлучить или хороговъ, если отъ кого дана уже, одобрать, и тогда о угодности и состояніи его товариства спрошувать. Третее — где совершенныхъ сотниковъ нѣтъ, якіе же суть, тіе межу гетманствомъ или отъ Коллегіи, или отъ Румянцева поставлени, а покажутъ товариство вота свои на того ж, хто и тепер въ сотнѣ оними комендуетъ, то чи за однимъ тимъ только супплѣки у нихъ брать, чи и другого кого, къ тому же достойного въ кандидати выбрали б, и купно имена обоихъ тих въ супплѣкахъ писали бъ до волѣ и крайного опредѣленія вашего панского, кому з нихъ въ сотникахъ быть повелите, понеже въ указѣ ясневелможности вашей написано: если, по освѣдительствованію, являться достойни, то имъ въ тихъ чинахъ и быть, а потомъ нижче доложено, чтоб на всякій чинъ по два человѣки кандидатовъ, а не по одному выбрани были, як указъ ея імпер. вел. повелѣваетъ. На что все благоволите ясневельможность ваша выразную прислать мнѣ резолюцію и указъ, который и получить вскорѣ уповаю, а что доношеніемъ о вышеписанномъ высокоповажнѣйшую особу вашу утруждаю, то съ побудки оной сентенціи: „хто питается, тотъ не блудитъ“ — учинить дерзнулемъ.

Вашой панской ясневелможности, единого моего милостивѣйшего пана и добродѣя вѣрній всепокорнѣйшій слуга Семенъ Столповскій 20 октоврія 1727 года з Мени.

На це запитання гетьман дав таку відповідь.

„По первому: которые между гетманствомъ отъ бувшой Коллегіи Малороссійской, по согласію з Енаралной Войсковой Канцеляріей въ чины сотничества произведени совершенно и на тотъ чинъ имѣютъ у себе за общимъ их подписомъ, данние укази, тимъ быть въ тихъ чинахъ непорушно, да и на такіе мѣстца кандидатовъ избирать не должно. По второму — і которые из выбираныхъ прежде сего между гетманствомъ кандидатовъ къ правленію сотническому опредѣлены, а ихъ атамання и товариство тоей же сотнѣ желаютъ, и тимъ сотенное правленіе править по надлежащему порядку до далшого опредѣленія; толко ж и къ такимъ надлежитъ придать еще одного или двохъ кандидатовъ по указу. По третому, где совершенныхъ сотниковъ нѣтъ, якіе же суть, тіе отъ Коллегіи Малороссійской или отъ г. Румянцева поставлены; а атамання и товариство вота свои на тихъ же поставленныхъ покажутъ; тимъ тако ж въ тихъ чинахъ быть; толко мѣете и до такихъ едного или двохъ еще кандидатовъ приставлять; ежели же об онихъ, отъ Коллегіи и отъ Румянцева поставленныхъ чиновникахъ не будет благоволенія, то выписавши причины, для чего о такихъ не благоволятъ, ставить на ихъ

мѣстце з двохъ или трохъ кандидатовъ, и на тіе кандидаты отъ сотнянъ супплѣки на имя наше, а Канцеляріи тайнаго совѣтника и минѣстра г. Наумова, въ той же силѣ, особливіе доношенія брать и привозить въ Глуховъ для разсмотрѣнія".

Ясневельможнѣйшій мосцѣ пане гетмане войскъ запорожскихъ, единый мой милостивѣйшій пане и добродѣю.

По данному мнѣ отъ ясновельможности вашей панской унѣверсальному указу, прибылъ я сего октоврія 22 въ недѣлю до Чернигова, гдѣ, будучи в дому его милости п. полковника чернѣговскаго Михаила Богданова, выразумѣлъ з всѣхъ мѣръ, что которыхъ людей онъ, панъ полковникъ, преже сего выбѣранныхъ собою кандидатовъ, по словесному приказу бывшой Малороссійской Коллегіи, съ согласіемъ яко бы и Енаральной Войсковой Канцеляріи, опредѣлилъ въ чины полковые и сотничіе, до дальшого подлинного отъ нихъ опредѣленія и указу, тихъ перемѣнить отнюдь не желаетъ и къ тому наводить, чтоб оные ж люде, а не иные въ кандидатахъ были положены, (хочай бы мѣли быть которые з нихъ презъ себе недостойни и товариству неугодни), що любо есть противно зверхнѣйшой волѣ ясневельможности вашой, въ помянутомъ унѣверсалѣ выраженной: жебы в сотняхъ, гдѣ совершенныхъ сотниковъ нѣтъ, товариство сами кандидатовъ въ сотники выбѣрали к таковымъ чинамъ по всему, якъ въ томъ же указѣ изображено, угодныхъ. Но яко жъ мнѣ въ томъ показовать отъ себе якое знатное воспященіе не безъ трудности есть, для того, же, еще до приезду моего сюда получилъ его милость панъ полковникъ таковый отъ вашей же вельможности листовный указъ, чтобъ оніе выборы кандидатовъ ему со мною чинить исправно, и когда учинены будутъ, то оніе вручить мнѣ для привозу въ Глуховъ. Яковымъ указомъ щитячися, все по своему здѣлати и хочетъ и можетъ, и для того козаковъ з нѣкоторыхъ сотень къ своей резиденціи зыскувать, а въ другіе сотнѣ и самъ со мною ѣхать намѣренъ, гдѣ сотенная старшина и товариство, въ притомности его, едни молчать, а другіи, ради не ради, волѣ его комендирской конфероватися будутъ несумнѣнно. Сіе для вѣдома ясневельможности вашей предварительно донести (донося?), прошу покорнѣйше противъ того, если то, по высокому велможности вашея разсмотрѣнію, возмнится быти потребно, прислать мнѣ въ отвѣтъ свое рейментарское наставленіе. Азъ же при семъ ласце велможности вашея и милостивѣйшому респекту е. о, панскому, тепер и на предидущій часъ себе полѣцаю.

Вашей панской ясневелможности единого моего милостивѣйшого пана и добродѣя вѣрній всепокорнѣйшій слуга Семенъ Столповскій.

23 октоврія 1727 года з Чернѣгова.

До листа Семена Столповського до гетьмана зроблено таку приписку:

„Уже нѣкоторые сотняне полку здѣшнего, желающіе обще всѣ иного себѣ сотника, а не того, кого самъ его мил. панъ полковникъ промуетъ

и въ кандидаты, противъ волѣ ихъ товариской, становитъ, подпали великому гнѣву его и вязення терпятъ за тое, къ допросамъ въ Канцелярію водимы и понуждаемы къ волѣ коммѣндерской, въ чомъ, якъ я, прибувши сюда, одозвался обстоюючи, же то мѣетъ быть противно универсалу вашему панскому, такъ онъ, панъ полковникъ, одказалъ: „я-де въ томъ мѣю силу и указъ особенній; а если бы могло быть иначей, то буду-де писать просто до самого превосходительного господина минѣстра Федора Васильевича Наумова". Що все въ приватномъ извѣстіи у велможности вашей да будетъ, рабски прошу, и, если что надлежитъ, противъ того изволите приказать писати до его милости пана полковника, то не поминая имени моего, написано было бъ".

Наслідком листів Столповського був лист од гетьмана Данила Апостола до полковника чернігівського Богданова 29 жовтня 1727 року. Копію з цього листа гетьман одночасно переслав до Столповського. Зміст гетьманського листа такий:

„За бывшей Коллегіи Малороссійской (якъ донеслось намъ вѣдати), на вакансовіе уряди кандидати въ полкахъ малороссійских выбирани были по страстямъ и по партикулярнымъ прихотямъ, которые выборы, за совѣтомъ его прев-ва г. Федора Василіевича Наумова, его імпер. вел. тайного совѣтника и минѣстра, велѣлисмо аппробоватъ чрезъ посланныхъ отъ насъ нарочно въ полки рейменту нашего. А нынѣ получили мы извѣстіе з нѣкоторыхъ полковъ, что въ той выборовъ прежнихъ аппробаціи посланнымъ нашимъ полковники воспященіе чинять; а хто з полчанъ, по ихъ прежнимъ выборамъ, не согласуетъ, тих страшатъ и утѣсняють. Того ради, як прочимъ полковникамъ приказалисмо, такъ абысь и вм. посланному нашему въ аппробаціи тихъ выборовъ жадного не чинилъ воспященія и до тоей аппробаціи о сотничихъ урядахъ не интересовался; только когда въ полковіе вакансовіе чины кого показовать будутъ старшина полковая, знатное товариство и сотники, то мѣешь вм. тамъ присутствовать однимъ голосом, а не повелительнымъ дѣйствіемъ и страхованння и принужденія никому не чинить подъ опасеніемъ штрафа. А что о той же выборовъ аппробаціи сего октоврія 11 посланъ нашъ указъ и до вм-ти, теди тое разумѣть, чтобы только о томъ дѣлалъ вм. и исправно тое было чинено, а чтобъ вм. и в сотничіе мѣста за выборомъ з тимъ же нашимъ посланнымъ обще дѣлать аппробацію, тимъ трудиться вм. не велѣно. Да при томъ же донеслося нам вѣдати, что вм. писара полкового чернѣговского Янушкевича, которой на той чинъ писарскій антецессора нашего пана Скоропадского имѣетъ унѣверсалъ [1]), отъ того писарства отставляешь. Если вм. имѣешъ на тое особливый указъ монаршій, то мѣешь вм. и намъ з оного прислать копію за своею рукою, понеже мы о томъ извѣстія не имѣемъ; когда же ваша м., без

[1]) До справи додано універсала, що видав гетьман Іван Скоропадський 20 січня 1719 року Янушкевичеві про затвердження його на уряді писарському „за соизволеніемъ пана полковника и послѣдовательнымъ согласіемъ пп. старшины".

особливого указу, хочешь его, Янушкевича, отставить отъ чину собою и безъ нашего вѣдома, то яко мы антецессора нашего унѣверсалъ при непорушной заховуемъ цѣлости, такъ оного Янушкевича отъ чину писарства полкового чернѣговского отставлять и инного на его мѣсто опредѣлять не велимъ".

(Харків. Істор. Архів. Чернігів. відділ № 29,921).

№ 39.

ДОГОВІР МІЖ СОТНИКОМ, ЩО ПОКИДАЄ УРЯД, ТА СОТНЯНАМИ.

(Судячи з характеру письма, за гетьманування, мабуть, Апостолового).

Благороднимъ ихъ милостемъ панамъ высланнымъ въ полкъ стародубовскій пану Моисѣю Нестеревичу и пану Василію Лазаревичу отъ мене нижей помененного примѣрное доношеніе.

Опредѣленъ я булъ по разсмотрѣнію ясневелможного добродѣя его милости пана гетмана въ сотню бакланскую сотникомъ, где я содержалъ оній сотеній рангъ и правилъ онимъ через два года. А сими недавними часи били челомъ всѣ сотняне бакланскіе единостайне какъ атаманя, такъ и товариство на мене ясневелможному добродѣевѣ его милости пану гетману въ томъ, что въ далшемъ разстояніи я отъ команди пребываю, въ чомъ имъ атаманямъ и товариству было не безъ трудности. По которомъ ихъ челобитю, хотя ясневелможній панъ гетманъ и далъ имъ свой рейментарскій указъ, дабы о тѣхъ обидахъ въ полку стародубовскомъ здесь розисковано, однакъ я, видя ихъ, якъ атаманнѣ, такъ и товариства, абы сотникомъ въ Бакланѣ я въ нихъ не былъ. Къ тому . . . . . (не розібрано) а звлаща не входячи въ розискъ и судъ и болшую турбацію и трудность примирилися мы, по согласію, одностайне съ паномъ сотникомъ своимъ якъ атаманне, такъ и товариство во многихъ нашихъ и своихъ зъ нимъ контрованяхъ подъ таковою кондиціею, дабы я въ нихъ сотни Бакланской сотникомъ не булъ, якого уже и самъ я не хочу и уступую. А они бъ якъ атамане, такъ и товариство яковую хотя и імѣли въ обидахъ до мене претензію, то оную вовся б кинули б, къ чому якъ я, такъ и всѣ атамане и товариство склонившись, за таковую его рейментарскую милость благодарствую и нижайше кланяюсь, и таковый сотницкій свой рангъ ясневелможному пану гетману по доброй своей волѣ здаю. А мы всѣ сотняне яковую мѣли до него пана сотника въ якихъ обѣдахъ претенсію, то всю оную откидаемъ и вовся тое уступуемъ. И по сему уже доброволномъ примиренію другъ на друга ни у какого суда в семъ заводѣ не челобитчики и жадной помсты якъ онъ, панъ сотникъ нашъ, такъ и мы ему повинни, подъ зарукою на турбатора вины войсковой рублей 1000. Яковое наше обополное примиреніе благороднимъ ихъ милостямъ панамъ стародубовскимъ въ полкъ высланнимъ с подписомъ рукъ моихъ и всей атаманнѣ куренной и товариства. С присланною з бакланского правленія копіею справилъ канцеляристъ стародубовской канцеляріи Елисей Гарбузъ.

(Копію я здобув од В. Л. Модзалевського).

№ 40.

УКАЗ СЕНАТА 15 ЛИСТОПАДА РОКУ 1748 З ПРИВОДУ ПРОХАННЯ ІВАНА ЧЕРНЯКА ПРИЗНАЧИТИ ЙОГО НА СОТНИКА ДО ПОЛТАВСЬКОЇ ПОЛКОВОЇ СОТНІ.

Указъ ея імпер. вел. самод. всерос. изъ Правительствующаго Сената въ Малую Россію въ Генеральную Войсковую Канцелярію.

Въ Правительствующемъ Сенатѣ малороссіянинъ вакансовый сотникъ Іванъ Черняк̀ь билъ челомъ, объявляя, что прадѣдъ, дѣдъ и отецъ его, по жизнь свою, служили беѕпорочно, тако ж и онъ при полтавскомъ полку, в званіи значковыхъ товарищей, по 1738 годъ, а съ того при Генеральной Войсковой Канцеляріи опредѣленъ въ званіе ж войсковых канцеляристовъ и, вь той службѣ находясь, по указам:, въ разныхъ походахъ, нарядахъ и комачдированіяхъ бывалъ посыланъ и всякіе порученніе ему дѣла, по вѣрноприсяжной его должности, ісправлялъ добропорядочно; и за тѣ предковъ и его службы въ 1741 году, въ бытность въ Малороссіи въ Правленіи гетманскаго уряду генералъ-лейтенанта Кейта, опредѣленъ óнъ сотникомъ на вакансъ, и на тотъ чинъ данъ ему изъ Генер. Войск. Канцеляріи унѣверсалъ, которой при томъ прошеніи сообщенъ. А по указу, присланному изъ Правительствующаго Сената въ Генерал. Войск. Канцелярію въ 1742 году марта 22 дня, велено всѣхъ вакансовыхъ сотниковъ производить на порозжія сотническія мѣста, по силѣ Рѣшительныхъ 1728 году пунктовъ, по выборамъ. И прошлого-де 1747 году, по силѣ оного указу, полтавского полку полковой сотнѣ сотенная старшина и козаки, объявляя свое желаніе, просили его въ тое сотню на мѣсто умершого сотника Тернавскаго сотникомъ; почему отъ полковой полтавской канцеляріи онъ, Чернякъ, з козакомъ Куликомъ на тотъ вакансъ назначенъ; и когда-де з выборами в Войсковую Енеральную Канцелярію для опредѣленія были отправлены, тогда оная Канцелярія в показанную первую сотню сотникомъ опредѣлила вышпомянутого Кулика, хотя-де онъ, Куликъ, службою своею противъ него, Черняка, весма не старѣе; а онъ-де, Чернякъ, остался, за неопредѣленіемъ его къ означенной сотнѣ въ обидѣ и во всекрайнемъ посмѣяніи и просилъ, чтобъ о опредѣленіи ево за предписанную службу въ тую полковую полтавскую сотню сотникомъ, яко къ тому чину прежде помянутого Черняка, тѣмъ чиномъ удостоеннаго, учинить указъ. И по указу ея імп. вел. Правительствующій Сенатъ приказали: означенному вакансовому сотнику Івану Черняку, за вышепоказанніе службы, по данному ему з Енеральной Войсковой Канцеляріи на сотницкій чинъ унѣверсалу и выбору, быть въ полтавскомъ полку въ первой полковой сотнѣ настоящимъ сотникомъ по старшинству (ежели подлинно той сотни отъ козаковъ выборъ на него, какъ онъ въ челобитьѣ объявляетъ намъ), и, по приводѣ въ Глуховѣ къ присягѣ, отправить в оной полтавскій полкъ безъ задержанія; а прежде опредѣленному изъ козаковъ сотнику Кулику ожидать вакансіи, понеже оному Черняку рангъ сотницкій данъ и унѣверсаломъ утвержденъ прежде оного Кулика за долгое время, а именно въ 1741 году; а буде на него, Черняка, той сотни отъ козаковъ и бытіи ему сотникомъ выбору не было, то быть

ему, по прежнему, на ваканціи. Ежели же и другіе вакансовіе сотники въ которыхъ полкахъ по нынѣ еще есть, и на тѣ чины имѣютъ данніе изъ Генеральной Войсковой Канцеляріи унѣверсали, а будутъ ихъ въ которіе тѣхъ полковъ сотни козаки и посполство требовать настоящими сотниками и дадутъ на онихъ, между прочими кандидатами, выборы, то онимъ противъ написаннихъ съ ними кандидатовъ дать преимущество и, по силѣ прежняго Правительствующаго Сената 1742 году марта 16 дня опредѣленія и посланного въ Генеральную Войсковую Канцелярію указа, производить ихъ сотниками настоящими прежде другихъ представленнихъ кандидатовъ . . . . 15 ноября 1748 года.

(Харків. Істор. Архів Полтав. відділ в'язка 5 № 499).

№ 41.

ОБРАННЯ ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ НА ПОСАДІ ХОРУЖОГО СОТЕННОГО РОКУ 1749 ЖОВТНЯ 10.

Указъ ея імперат. вел. самодер. всерос. з полковой чернѣговской канцеляріи сотнику понорницкому пану Александру Брежинскому, старшинѣ сотенной, атаманнѣ з товариствомъ и всѣмъ, кому о семъ вѣдати надлежало, объявляется: вышписанный сотникъ понорницкій Брежинскій в присланномъ отъ себе з атаманами и козаками, при доношеніи, въ полковую чернѣговскую канцелярію сего октября 6 1749 году атестатѣ объявили: за силу-де ея імпер. вел. з полковой чернѣговской канцеляріи въ сотенное понорницкое правленіе присланныхъ указовъ, при собраніи въ сотенное понорницкое правленіе ихъ атамановъ и товариства, изобрали они въ сотенную понорницкую старшину въ хоружого сотенного Федора Кузминского, человѣка доброго, ни въ чемъ не подозрительного, того чина достойного за его долговременное службы несеніе, бытіе въ должности сотеннаго асаульства, а потомъ черезъ два года должности и настоящемъ его званіи хоружества і во отправленіи чрезъ тѣ года всякихъ по сотеннымъ дѣламъ приключающихся указныхъ і челобитческихъ дѣлъ ісправовѣрной радительно, безъ порока, какъ вѣрному и честному ея імп. вел. рабу благопристойно есть; сколь о томъ и всей сотнѣ явственно аттестуютъ і тѣмъ доношеніемъ просятъ приводу его на его чинъ къ присяги и дачи ему откровенного указу. І по ея імп. вел. указу, а по усмотрѣнію его, хоружаго Кузминскаго сотеннаго понорницкаго, къ тому чину згодность и достоинство, въ силѣ ихъ, сотника понорницкаго з атаманами прошенія, опредѣлено привесть его въ томъ чину о вѣрности службы ея імп. вел. і наслѣднику ея..... Петру Федоровичу к присяги (къ якой онъ сего октября 7 дня въ соборной Преображенія Господня чернѣговской церкви і приведенъ), і на тотъ его чинъ дать ему откровенный ея імп. вел. указъ, чрезъ котрый предлагается, дабы сотникъ тамошній, сотенная старшина, атамане з товариствомъ і всѣ, кому бы о семъ вѣдать надлежало, о томъ его, Федора Кузминского, в хоружаго сотенного понорницкого опредѣленіи вѣдая, по чину

его, надлежащую ему честь и повиновеніе отдавали; напротивъ чего и онъ, хоружій Кузминскій, по чину своему, въ сотенномъ понорницкомъ правленіи імѣя засѣданіе, отправуя касаючіесь по тому сотенному правленію указніе и челобитческіе дѣла вѣрнорадительно, безъ и малѣйшого въ томъ поползновенія, такъ, какъ честному и вѣрному ея імп. вел. рабу есть прилично, и сотнику тамошнему, яко своему командиру, во всемъ, что будетъ касаться къ службѣ і исполненія ея імп. вел. інтересу, быть послушнымъ долженъ. Чего для ему, хоружому сотенному понорницкому Федору Кузминскому, сей откровенній ея імп. вел. указ с полковой чернѣговской канцеляріи на тотъ его чинъ данъ в Чернѣговѣ 1749 года октября 10 дня.

Полковникъ Іванъ Божичъ. Судія полковый Тимофей Синюта. Писарь полковый Якимъ Миткевичъ. Старшій канцеляристъ Тимофей Андріевский. Канцеляристъ Григорій Звонкевичъ.

(М. П. полковой).

(Харків. Істор. Архів. Черніг. відділ, № 231).

№ 42.

УКАЗЪ ОБЪ ОТРѢШЕНІИ ВНОВЬ УСТРОЕННЫХЪ СОТЕНЬ.

Указ Ея І. В. Сам. Всер. изъ Прав. Сен. в Малую Россію въ Генеральную Войсковую Канцелярію ген.-лейт. и кавалеру Бибикову съ присутствующими члени.

По указу Ея І. В. Прав. Сенатъ, по экстракту, учиненному по челобитю лубенскаго полку роменскаго сотника Івана Марковича и по присланному на посланной изъ Прав. Сен. указъ, при доношеніи изъ Ген. Войс. Кан. экстракту жъ о раздѣленныхъ въ Малой Россіи сотняхъ, а именно: въ Лубенскомъ полку — яблоновской отъ пирятинской; хмѣлевской — отъ роменской; горошинской — отъ лукомской; въ Прилуцкомъ полку — карабутовской отъ красноколядинской; въ Гадяцком — второй опошенской отъ первой, которіе генеральная войсковая канцелярія раздѣлила, не докладываясь Правит. Сенату въ бывшую съ турками войну, яко бы для того, чтобъ въ то военное время никаковых остановок не воспослѣдовало, приказали: оніе роздѣленніе сотнѣ совокупить по прежнему, какъ оніе были при гетманѣ Скоропадскомъ, и во оной роменской сотнѣ сотникомъ быть помянутому Марковичу одному, такожъ и въ протчіихъ сотняхъ оставить по одномужъ сотнику по старшинству съ надлежащею старшиною. А излишнихъ въ тѣ отдѣленніе сотни вновь опредѣленныхъ сотниковъ и старшинъ отъ тѣхъ сотень отрѣшить, а включать ихъ на нынѣшніе и впредь будучіе вакансіи, и для того, доколь оніе умѣщени не будутъ, вновь сотниковъ и сотенной старшины не производить. Что же отъ полковыхъ канцелярій предложены взятіе отъ козаковъ извѣстіи, которіе показали, яко бы они запомнятъ, что оніе сотни еще при гетманахъ Барабашѣ и Хмельницкомъ и прочіихъ въ раздѣленіи находились, и тому вѣрить не можно и не

надлежитъ, понеже письменного виду о томъ не сискалось, и г-ну ген.-лейт. и кавалеру Бибикову съ присутствующими члени учинить о томъ по сему Ея І. В. указу. Ноября 15 дня 1742 году.

Оберъ секретарь Павелъ Севергинъ

Секретарь Михайло Новоторжскій Подканцелярист Яковъ Тимофѣевъ.

Рукописи Марковича „Сборникъ разныхъ замѣтокъ и документовъ" (С. Сварков. За каталогом № 21, стор. 204—205).

№ 43.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА ДЕМ'ЯНА ІГНАТОВИЧА 21 БЕРЕЗНЯ РОКУ 1670 ЛЮБЕЦЬКІЙ ШЛЯХТІ ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ЇЙ МАЄТКІВ І ПРО ПОВИННІСТЬ ШЛЯХТИ ОДБУВАТИ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ.

Демянъ Игнатовичъ гетманъ з войскомъ его царскаго пресвѣтлаго величества запорожскимъ.

Пану полковниковѣ войска его царскаго пресвѣтлаго величества запорожскаго черниговскому, сотникомъ, атаманомъ и вшелякой кондиціи, вѣдати того потребуючимъ людем, симъ нашымъ ознаймуемъ писанемъ, ижъ, схиляючися мы до унѣверсаловъ славной памяти въ Богу зейшлыхъ гетмановъ антецессоровъ своихъ на вѣчистіи добра Савѣ Унучку, Івану Скугару, Федору Красковскому, Алексѣю Кривопише, Ничипору Богушу, Семену Селицкому, Артему Злобѣ, Прокопу Величковскому, Василю Демидовичу, шляхте любецкой, наданихъ, симъ унѣверсалнимъ листомъ нашымъ конфѣрмуем, заховуючи оных при власних ихъ грунтах, землях, сѣножатѣх, озерах, отчинах бортних и заходах лѣсных, варуемъ и приказуемъ каждыхъ, абы з старшини и черни войсковое вищреченной любецкой шляхтѣ в добрахъ ихъ пожиткованю, особливе пану Савѣ Унучку в млинѣ его власномъ на рецѣ Свиржнѣ, а в другом на рецѣ Ворзнѣ стоячом, найменшое перешкоди и кривди чинити не важился; поневажъ оная шляхта любецкая, яко од зачатое у войску войны, за цѣлост добра посполитого заставлялася, так и тепер кождій шляхтичъ з служби своей, хто будетъ тих кгрунтовъ уживати, ведлуг стародавнего порадку, на добромъ коню з риштунком военного козака (если не сам) до боку нашого повиненъ будет выставляти; а которій бы не хотѣл шляхтичъ, пожиткуючи оними кгрунтами, военного з служби своей козака до боку нашого висилати, албо самъ на услугу войсковую виезжати, таковій кождій од держанія кгрунтов одпадатиметъ, о чомъ предложивши, упоминаем, же кождого кривду шляхтѣ помененной чинячого и скаргою би и на горлѣ карати сурово, а не иначей обецуемъ. Данъ в Батурине, м-ця марта 21 д. року 1670.

В подленном тако: Демянъ Игнатовичъ,
гетманъ войска его царского пресвѣтлого величества
запорожского.

(М. П.)

(Бібл. Рос. Академії Наук, Румянцев. Опись. Полк чернигов. т. 7, сотня любецкая).

№ 44.

ЛИСТ СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА МИХАЙЛА МИКЛАШЕВСЬКОГО 3 СЕРПНЯ 1689 ПРО ТЕ, ЩО ВІН БЕРЕ „ПІД ЗНАЧОК“ КОНСТАНТІЯ МАРТИНОВИЧА.

Іхъ царского пресвѣтлого величества столникъ и полковникъ войска запорожского стародубовскій Михайло Миклашевскій.

Вамъ, пану сотниковѣ новгородскому, атаманови городовому и всему старшому и меншому тоей же сотнѣ товариству, войтовѣ тамошнему и всему посполству, симъ нашимъ ознаймуемъ писаніемъ: ижъ, поважаючи я виразній унѣверсалъ ясневельможного его милости добродѣя пана гетмана, даній ему, пану Константію Мартиновичу, товаришовѣ значному войсковому, для обереження дальшого, абы онъ, панъ Константій, яко прислугами своими войску запорожскому значній есть, властію моею полковницкою, вишмененной старшинѣ приказую, ижъ бы онъ, панъ Константій, въ чомъ якой оказіи, не при сотнѣ, але подъ значкомъ моимъ полковымъ ходилъ, и жадного перенагабання и трудности нѣ от кого не мѣлъ; а хто, колвекъ, мѣлъ бы ему, пану Константію, неслушне домовити неужитим словомъ, то вы, панове старшина вишмененная, повинністе управу слушную дати и, не щадя, карати, повагою сего моего потверженого листу варуючи, росказую, абы иначей не было. З села Кочергъ августа 3, 1689 року.

На подленномъ: Звышменованій полковник Стародубовскій рукою.

(Архів Черніг. Двор. Депут. Зібрання № 5128)

№ 45.

ЛИСТ СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА МИХАЙЛА МИКЛАШЕВСЬКОГО 6 СІЧНЯ РОКУ 1698, ПРО ТЕ, ЩО ВІН БЕРЕ „ПІД СВОЮ ПОЛКОВНИЧУЮ ПРОТЕКЦІЮ“ КОНСТАНТІЯ МАРТИНОВИЧА.

Его царского пресвѣтлого величества войска запорожского полковникъ стародубовскій Михайло Миклашевскій.

Пану сотникови новгородскому, атаманови городовому з товариствомъ и войтови тамошнему з посполитыми людми симъ нашим полковничимъ ознаймуемъ писмомъ: поневажъ панъ Константій Мартиновичъ, значній войсковій товарищъ, з милостивого призрѣнія Божого, не мнѣй на здоровю своемъ зосталъ ослабѣлымъ, теди мы, респектуючи на его, пана Константія Мартиновича, знаменитіе яко в войску, когда былъ сотникомъ новгородскимъ, такъ през многое время, когда былъ въ самомъ городѣ Новгородку атаманомъ городовымъ, роненніе праци, приймуемъ оного подъ нашу полковничую протекцію таковую, ижъ бы нѣхто з старшины войсковой и городовой тамошней, такъ до его, пана Константія самого, як и до всѣхъ его ґрунтовъ, поля и сѣножатей, купленнихъ и з ласки войсковое наданныхъ, тожъ дворовъ его шинковныхъ, въ Новгородку лежачихъ, жадного ни въ чемъ не мѣлъ дѣла і не интересовался; а когда и военный случится походъ, онъ, панъ Константій Мартиновичъ, яко значній войсковій товарищъ, значку нашего полкового пилноватиметъ, и въ томъ всемъ абы нѣхто ему, пану Константію,

не былъ затрудненемъ, симъ нашимъ варуемъ писанемъ, чого старшина новгородская постерегать, а хто пану Константію будетъ виннимъ, справедливость чинить должна будетъ. Писанъ въ Стародубѣ іануарія 6 року 1698.

На подленномъ подписъ: Звышменованій полковникъ
Стародубовскій.

М. П.

По сотнѣ приказуемъ: безъ бытности пана Константія, з дворовъ его людей не судити и не брати, подъ виною и неласкою нашею.

(Арх. Черніг. Дворян. Депут. Зібрання № 5128).

№ 46.

ЛИСТ СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА МИХАЙЛА МИКЛАШЕВСЬКОГО 2 СІЧНЯ РОКУ 1699 ПРО ТЕ, ЩО ВІН БЕРЕ „ПІД СВОЮ ПОЛКОВНИЧУЮ ПРОТЕКЦІЮ" ІВАНА ШЕПЕЛИЧА.

Его царского пресвѣтлого величества войска запорожскаго полковникъ Стародубовскій Михайло Миклашевскій.

Пану сотникови новгородскому, атаманови городовому и войтови тамошнему зо всѣмъ старшимъ и меншимъ сотнѣ новгородской товариствомъ ознаймуемъ, ижъ, для знатныхъ заслугъ военныхъ, пана Ивана Андросенка Шепелича подъ свою полковничую беремо протекцію, ижъ бы онъ панъ Иванъ, не належалъ болшъ до корогвы войсковой новгородской, лечъ повиненъ будетъ значку полкового нашего пилноваты; о чемъ вѣдаючи, старшина войсковая новгородская, абы жадного не имѣла дѣла, пилно варуемъ. Данъ въ Стародубѣ ануарія 2 дня 1699 году.

На подлѣнном тако: Зъвишъ именованный полковникъ
(М. П.) Стародубовскій

(Арх. Черніг. Двор. Депут. Зібрання № 459).

№ 47.

ЛИСТ СТАРОДУБСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ЛУК'ЯНА ЖОРАВКО 17 ЛИСТОПАДУ РОКУ 1718, ПРО ТЕ, ЩО ВІН БЕРЕ „ПІД ПОЛКОВНИЧУЮ ПРОТЕКЦІЮ" ГРИГОРІЯ ШЕПЕЛЕНКА З МАТІР'Ю ЙОГО.

Его царскаго пресвѣтлаго величества войска запорожскаго полковникъ Стародубовскій Лукьянъ Жоравка.

Пану сотниковѣ, теперъ наказному, а въ предъ совершенному новгородскому и всей тамошней городовой старшинѣ и кому колвекъ о томъ вѣдати надлежатиметъ, ознаймуемъ симъ нашимъ универсалнымъ писаниемъ: ижъ просилъ насъ панъ Григорій Шепеленко, товарищъ войсковой сотнѣ новгородской о принятье себе подъ значок полковый. Теди, мы, знаючи зъгоднымъ его быти до тоей службы, приймуемъ онаго въ компутъ товариства значковаго и заховуемъ въ оборонѣ нашей полковничей, а тутъ же и матеръ его, Шепелеву подъ свою-жъ полковничую беремо протекцію зъ сыномъ ея; зачимъ панъ сотникъ новгородскій, вѣдаючи о таковой волѣ нашей, абы такъ до его, Григорія, и до матери

его, Шепелевой, жадного найменшого дѣла не имѣлъ и до жадныхъ городовыхъ тягостей и сотенныхъ послугъ не зачипалъ: а если бы кому трапилося на нихъ заносить скаргу, абы не самъ панъ сотникъ новгородскій, а нѣ старшина тамошняя городовая до своего сотенного суду оныхъ не притягали, але апеліовали бы до суду нашего полкового въ Стародубовъ, въ чомъ абы волѣ нашой задосить чинилося, властью уряду нашего полковничого приказуемъ. Данъ въ Новгородѣ, ноемврия 17, 1718 року.

На подлѣнномъ тако:
Вышеименованный полковникъ Стародубскій рукою власною.
(М. П.)

(Арх. Черніг. Двор. Депут. Зібрання № 459).

№ 48.

ДОНЕСІННЯ ОД ЧЕРНІГІВСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ІВАНА БОЖИЧА ПРАВИТЕЛЮ МАЛОРОСІЇ БІБІКОВУ ПРО ЗНАЧКОВИХ ТОВАРИШІВ.
11 БЕРЕЗНЯ 1743 РОКУ.

„Прежде сего полковой черниговской канцеляріи неоднoратно представливано доношеніями в Енеральную Войсковую Канцелярію къ разсмотрѣнію, что въ полку нѣжинскомъ значковыхъ товарищей до указного числа много не достаетъ, за отходомъ многихъ въ чины, тако ж бунчуковые и войсковые товарищи и на ихъ мѣсто, за неимѣніемъ въ полку нѣжинскомъ достойныхъ людей, въ то званіе выбирать нѣ с кого; а, за таковымъ недостаткомъ значковыхъ, в опредѣленіи так в полковіе комисары, яко для збору чиновническихъ жалованныхъ денегъ и в протчіе коммисѣи всегда происходитъ трудность и особливѣйшая нужда. И какъ нынѣ въ полку нѣжинскомъ имѣется исправныхъ и способныхъ къ дѣламъ значковыхъ товарищей только до 13 человѣкъ, да и тѣ въ прошлыхъ годѣхъ въ коммисарскомъ званіи были уже разовъ по два и болѣе и всегда оніе требуются къ ращотамъ о ихъ произвожденіи, то нынѣ, за силу указу, на предыдущой годъ априля з 16 числа въ полковіе коммисары опредѣлить весьма нѣкого, ибо протчіе значковые товарищи, (коихъ состоитъ тринадцять же человѣкъ, а всѣхъ з способными 26, не достаетъ же до комплекту указного 24 человѣка) к коммисарскому званію вестма неспособны: иншіе неписьменніе, а инніе въ имѣніи своемъ недостаточние, на которыхъ коммисарскаго званія повѣрить опасно и не можно; а зверхъ тѣхъ значковыхъ товарищей, кои были въ полку нѣжинскомъ исправніе и доволніе имуществомъ люди, оніе, убѣгая отъ службъ поприписывались въ войсковые товарищи чрезъ умишленния свои исканія, на якое званіе повыправляли отъ состоявшихъ прежде сего у правленія Енеральной Войсковой Канцеляріи господъ генералѣтетовъ; да изъ вышреченнихъ значковыхъ Романъ Яновъ принятъ въ войсковіе товарищи ни за какіе службы, ибо онъ въ службахъ нѣгде не бывалъ, Василь же Трофимовичъ и Сава Зѣнченко въ полковой нѣжинской канцеляріи при аттестатѣ скоро представлени въ Енеральную Войсковую Канцелярію ко опредѣленію въ

значковіе товарищи и того же времени заразъ з значковыхъ товарищей определени въ войсковіе товарищи, а въ службахъ они не были, с чего полковой канцеляріи происходитъ обида. А понеже з давнихъ годовъ въ Малороссіи, за прежнихъ бывшихъ гетмановъ, при нихъ хотя найдовались войсковіе товарищи, однако, оние определени были не з значковыхъ товарищей, но з особливихъ людей, да и какъ уповательно въ войсковыхъ товарищахъ при Енеральной Войсковой Канцелявіи нужды большой не состоитъ; въ полку же нежинскомъ въ значковыхъ крайній находится недостатокъ; да и чтобъ войсковымъ товарищамъ быть, на то указовъ именныхъ и сенатскихъ не имеется. Того ради вашему в-превосх. въ Енеральную Войсковую Канцелярію покорнейше донося, прошу, дабы повелено было вышпомянутимъ значковымъ товарищамъ, уписавшимся въ войсковіе товарищи, ради недостатка въ полку нежинскомъ значковыхъ, быть, по прежнему, въ значковыхъ товарищахъ и отправлять указніе службы, въ полку подлежащіе; и ныне изъ нихъ двохъ человекъ выбрать въ полковіе коммисары на предследующій годъ, и о томъ учинить въ резолюцію милостивый указъ неумедлительно, ибо к выбору въ полковіе коммисары время уже въ близости находится; а ежели прежнихъ генералитетныхъ определеній, до вступленія вашего в-превосх. в правленіе Генеральной Канцеляріи учиненныхъ, по которымъ значковіе товарищи приняты въ войсковіе товарищи, ныне ваше в-прев. отменить не соблаговолите, то не повелено ль будетъ отъ вашего в-превосх. Генеральной Канцеляріи представить въ Высокоправительствующій Сенатъ съ прошеніемъ, чтобъ онымъ значковымъ товарищамъ, определеннымъ въ войсковіе товарищи, быть, по прежнему, въ значковыхъ или о томъ прошеніе взнесть мне учинить позволеніе".

Полковникъ Іоаннъ Божичъ.

1743 года марта 11 дня. Нежинъ.

В одповідь на це „доношеніе" Генеральна Військова Канцелярія вирішила так:

„Понеже если въ полку значковыхъ товарищей неполный комплектъ, надлежитъ ему, полковнику (как посланніе з Войсковой Енеральной Канцеляріи укази в полковой нежинской канцеляріи гласятъ), выбравъ з старшинскихъ детей и другихъ заслуженыхъ людей, того званія достойныхъ, представить, при аттестате в Енеральную Войсковую Канцелярію, почему отъ оной Енеральной Канцеляріи, разсмотря, определеніе учинено быть можетъ. Что же онъ, полковникъ Божичъ, требуетъ, дабы вышепоказачныхъ войсковыхъ товарищей, кои, за бывшихъ зде у правленія малороссійскихъ делъ, по силе имянныхъ указовъ, высокоповеренныхъ ихъ командировъ определеніемъ въ званіе войсковыхъ товарищей пожалованы, ныне выписать и написать, по прежнему, въ значковые товарищи, безрезонно: і такова повышенія, какъ бы, напримеръ, изъ полковниковъ въ обозніе, яко безъ суда, не производится; напротивъ же того, какъ отъ Ея імперат. величества, такъ и отъ высокоповеренныхъ Ея імперат. величества господъ министровъ и генералетета, по усмотре-

ніямъ ихъ, жаловани бываютъ отъ нижшихъ въ высшіе чины. Того ради и Енаральная Войсковая Канцелярія вышеозначенныхъ, прежде у правленія гетманского уряду обрѣтаючимись господами генералѣтетомъ опредѣленныхъ въ званіе войсковыхъ товарищей касовать безъ всякаго резону и въ значковые товарищи, по его ж, полковника Божича, прошенію, писать не слѣдуетъ. Да онъ же, полковникъ, представляетъ, яко бы, за бывшихъ гетмановъ, въ Малой Россіи войсковіе товарищи не состояли; і то напрасно, ибо, какъ по Генеральной Войсковой Канцеляріи явствуетъ, издавна въ Малой Россіи войсковіи товарищи находились. Ему же, полковнику, за новостью въ Малой Россіи прежнихъ порядковъ, и знать подлинно не по чему; а о представленіи въ Сенатъ, что требуетъ онъ, полковникъ, позволенія, то яко Войсковая Енеральная Канцелярія к оному представленію резону не находитъ, такъ нему, полковнику, позволенія дать не слѣдуетъ; а ежели б имѣлъ онъ, полковникъ, дерзнуть, мимо настоящей команды, объявленнымъ представленіемъ въ Правительствующій Сенатъ, то Енеральная Войсковая Канцелярія въ той обидѣ своей искать сатисфакціи не оставитъ".

(Харків. Історич. Архів. Чернігів. відділ № 21365).

№ 49.

ЭКСТРАКТЫ ПО УЧИНЕННЫМЪ ВЪ ВОЙСКОВОЙ ГЕНЕРАЛЬНОЙ КАНЦЕЛЯРІИ О ВОЙСКОВЫХЪ ТОВАРИЩАХЪ СПРАВКАМЪ. (РОКУ 1751?).

В указѣ ея імпер. вел. изъ Правител. Сената 744 году мая 2 дня, по доношенію полковника миргородского Капниста полученном, между іним по 2-му пункту повелено: Генеральной Войсковой Канцеляріи справиться и прислать в Сенатъ ведомость, напредъ сего въ Малой Россіи, кроме бунчуковыхъ, войсковые товарищи были ль, и въ которыхъ кто годѣхъ, и с какого званія, и нынѣ кто именно, и въ которыхъ кто годѣхъ послѣ гетмана Апостола въ тѣ войсковые товарищи тою Канцеляріею и с какихъ же чиновъ, по рекомендаціямъ ли ис полковыхъ канцелярій определены, и для чего оные, такожъ и бунчуковые товарищи и отставныхъ старшинъ умершихъ чиновниковъ жены вѣдомства и суда въ полковой миргородской Канцеляріи отрѣшены? И по доношенію оного Капниста о бытіи онымъ бунчуковым товарищамъ и протчимъ вѣдомымъ судомъ въ Полковой Миргородской Канцеляріи и о употребленіи на службу, рѣшенія не учинено.

А по справкамъ въ Войсковой Енеральной Канцеляріи з дѣлами явилось, яко въ Малой Россіи напредъ сего, за гетмановъ Самойловича и Скоропадского, войсковые товарищи были, яко-то: Данило и Иванъ Лесницкіе, которыхъ универсаломъ, на маетность имъ даннымъ въ 1682 году отъ гетмана Самойловича, а 1719 году отъ гетмана Скоропадского оныхъ Лесницкихъ упомянуто войсковыми товарищами. Андрей Лизогубъ въ 1708 году, Афанасій Грушинскій въ 1718 году, Яковлевъ сынъ Рубецъ въ 1721 году въ высокомонарших грамотахъ, данныхъ имъ на владѣніе селъ и деревень написаны знатными войсковыми товарищами. — Семенъ

Лизогубъ въ 1704 году, по универсалу гетмана Мазепы, тако ж и въ универсалѣ гетмана Скоропадского 1709 году написанъ знатнымъ войсковымъ товарищемъ. Стефанъ Леонтіевъ, по универсалу гетмана Скоропадскаго, въ 1717 году данномъ, который и гетманомъ Апостоломъ въ 1732 году іюня 18 дня сконфирмованъ, былъ войсковымъ товарищемъ и найдовался въ протекціи оныхъ гетмановъ; и тѣми универсалями повелено, чтобъ до него полковникъ съ старшиною и никто дѣла не имелъ, а кто имѣтиметь до него какую претензію, тотъ искалъ бы суда у оныхъ гетмановъ. По универсалу умершого гетмана Скоропадского въ 1710 году генваря 11 дня — Іванъ Ханевскій былъ войсковымъ товарищемъ въ протекціи гетманской, которому тѣмъ универсаломъ велено, въ отправленіи войсковыхъ служебъ дабы до него никто не имѣлъ дѣла и до суду не притягалъ; а кто имѣтиметь до нього претензію, тотъ вѣдался б с нимъ въ Суде Войсковомъ Генеральномъ. А съ каких кто чиновъ въ томъ званіи найдовались, въ Генеральной Войсковой Канцеляріи справиться не по чему.

Тако ж объ оставшихся во вдовствѣ старшинских женахъ явилось: что в прошедшемъ 1729 году ноября 11 дня, за гетмана Апостола удовствующая с сотникова полку прилуцкаго Иваницкая Анастасія Григоріева Волошинова з домомъ ея, по данномъ ей универсалу, принята была въ протекцію гетманскую, и до оной бы полковникъ прилуцкій и никто не имелъ дѣла, а ежели б кто какую претензію имѣлъ, тотъ апеліовалъ бы до гетмана и искалъ бы сатисфакціи — въ томъ универсалѣ предложено. А по умертвіи гетмана Апостола, въ Правленіи гетманского уряду умершого генерала князя Шаховского въ 1734 году, по силѣ данной Правленію гетманскаго уряду інструкціи всякіе до Малой Россіи до гетманского уряду принадлежащіе устроевать порядки, іюня 5 посланными изъ Войсковой Енеральной Канцеляріи во всѣ малороссійскіе полки указами велено: какіе бунчуковые товарищи імѣютъ на званіе свое универсали, данніе имъ отъ прежнихъ гетмановъ, съ тѣхъ точныя копіи прислать въ Генеральную Канцелярію для вѣдома; а которые на то бунчукового товариства званіе универсаловъ гетманскихъ не імѣютъ, а называются бунчуковыми товарищами, тѣ пріѣздили бъ въ Глуховъ и явились въ Войсковую Канцелярію для опредѣленія.

И потому с полковъ малороссійскихъ присланы в Войсковую Генеральну Канцелярію копіи универсаловъ, данныхъ разнымъ бунчуковымъ товарищамъ на то ихъ званіе отъ прежде бывшихъ гетмановъ Скоропадского и Апостола въ 1717, 1718 и 1733 годѣхъ, которыми повелѣно онымъ бунчуковымъ товарищамъ служить войсковую службу подъ знакомъ войсковымъ бунчукомъ и до нихъ полковникамъ з старшиною и никому дѣла не имѣть; а ежели кто імѣетъ какую претензію, с тѣхъ искать сатисфакціи у нихъ гетмановъ; а которые не імѣли универсаловъ, а іменовались бунчуковыми товарищами, какъ по справкѣ с дѣлами явилось, что въ числѣ бунчуковыхъ товарищей в разныхъ походахъ служили и оніе, живучи в еднихъ дворахъ з братами своими, імѣючими на званіе

бунчуковаго товариства гетманскіе универсали, другихъ что дѣды и отцы ихъ испрежде были бунчуковыми товарищами, тѣхъ . . . . . въ Войсковой Енеральной Канцеляріи, по ихъ прошеніямъ опредѣлено въ бунчуковые товарищи и даны имъ, на основанія прежних гетманских унѣверсаловъ, на то звзніе унѣверсалы.

А что полкозникъ Капнистъ минувшого 747 году мая 7 дня доношеніемъ в Войсковую Енеральную Канцелярію представлялъ, требуючи о употребленіи войскозыхъ товарищей, в полку миргородскомъ жительствующихъ, шести человека в указніе наряды и к дѣламъ в полковой канцеляріи между значковыми товарищи опредѣленія і в резолюцію указа, от 11 мая к нему, полковнику, посланъ указъ, что о употребленіи к дѣламъ всяким войсковых товарищей, в полку миргородскомъ жительствующихъ, состоящихъ въ особливомъ в вѣдомѣ Генеральной Канцеляріи, оная Канцелярія опредѣленія учинить не імѣетъ, но як в другихъ малороссійскихъ полкахъ жительствующихъ войсковыхъ товарищей по указу Генеральной Канцеляріи, за необходимость егда значковыхъ товарищей таковыхъ, на коихъ бы комисарскую должность поверить можно, недостатокъ, тогда к той должности, за выборами асигновав, представлять в Войскозую Енеральную Канцелярію ко опредѣленію так, как полковникъ Капнистъ, за недостаткомъ в его полку таковыхъ значковыхъ товарищей, імѣетъ представить, за выборами із войсковых товарищей, в то званіе быть достойныхъ, по чему в Генеральной Канцеляріи надлежащое опредѣленіе воспослѣдуетъ.

И тѣ всѣ войсковіе и бунчуковіе товарищи и отставных старшинъ и умершихъ чиновниковъ, жены, ежели которые въ протекцію гетманскую приняты были и імѣли вышеписанной силѣ универсалы, отъ вѣдомства и суда полковыхъ канцелярій, по тѣмъ же гетманским обыкновеніямъ и даннымъ универсаламъ отрѣшены и вѣдомы судомъ и росправою в Войсковой Енеральной Канцеляріи і Судѣ Войсковомъ Енеральномъ.

(Харків. Істор. Архів. Черніг. відділ № 2109).

№ 50.

ПОСТАНОВА МАЛОРОСІЙСЬКОЇ КОЛЕГІЇ ПРО ЗНАЧКОВИХ ТОВАРИШІВ РОКУ 1768 ЧЕРВНЯ 13.

1768 году июня 13 дня. По указу ея имп. вел. Малороссійская Коллегія слушали предложеніе его сіятельства господина генералъ аншефа, малороссійскаго генералъ-губернатора, коллегіи малороссійской президента, украинскаго и малороссійскаго корпусовъ главного комендира и кавалера графа Петра Александровича Румянцева, въ которомъ написано, что просители, являющіеся у его сіятельства вседневно о произведеніи въ чины, паче въ значковые товарищи, приносятъ аттестаты отъ полковыхъ канцелярій столько непорядочныя, что по онымъ ихъ прямой службы, ниже убилого в комплетѣ мѣста, на которое его опредѣлить, не значится, а одно только то явно, что дающіе аттестаты надѣляютъ онимъ всякого, кто имъ токмо полезенъ, и козаковъ безграмотныхъ,

и урядниковъ земской службы; и какъ сіи въ малороссійскомъ войскѣ степени учреждены токмо для военной службы съ отличіемъ и ограничены постановленіемъ, сколько имь быть числомъ въ имянномъ высочайшемъ указѣ блаженнія памяти государыни императрицы Анны Иоанновны августа 8 дня 1734 году въ 11 пунктѣ тако: въ полкахъ малороссійскихъ значковымъ товарищамъ быть указному числу, а именно: въ нѣжинскомъ, стародубовскомъ, въ чернѣговскомъ, лубенскомъ, полтавскомъ, переясловскомъ по пятидесятъ; въ кіевскомъ, миргородскомъ, прилуцкомь, гадяцкомъ по тридцяти, и въ которыхъ полкахъ, противъ того, оныхъ значковыхъ есть излишное число, и оные въ томъ быть неспособны, тѣхъ, (кромѣ полковой старшины и другихъ знатныхъ людей дѣтей), написать въ рядовые казаки и впредь никого в число значковыхъ товарищей, без указу генеральной канцеляріи, не писать. Но сіе монаршое учрежденіе, малороссійская коллегія познавать можетъ изъ примѣровъ видимыхъ, ςколь не осталось соблюдаемымъ: изъ всякихъ состояній произведенное число въ полкахъ значковыхъ товарищей далеко превосходитъ указной комплетъ, въ чемъ многіе казаки нашли себѣ убѣжище избавиться отъ службы и должныхъ дачъ, а отъ чего и при генеральной артилеріи довольное число оныхъ есть. Его сіятельство, не видя на то особливого постановленія, предложилъ: взирая на силу вышеписаннаго высочайшого указа, отыскать вскорѣ надлежащія свѣдѣнія, сколько нижними паче мѣстами, изъ козаковъ, мѣщанъ и прочихъ состояній, кромѣ старшинскихъ дѣтей, произведенныхъ находится въ абшитѣ или сверхкомплектныхъ значковыхъ товарищей, или подъ названіемъ асигнованныхъ и другими странными наименованіями; и учинить распоряженіе о обращеніи ихъ к службѣ и должности въ прежнее состояніе, представивъ, однако жъ, прежде исполненія, о томъ его сіятельству; притомъ подтвердить в полки, чтобъ в земскіе уряды отнюдь изъ козаковъ никого не выбирано; и которые въ возніе и прочіе должности опредѣлены, таковыхъ отъ нихъ уволить, и буде сей урядъ принадлежитъ только породы шляхетской людямъ, по правамъ малороссійскимъ, а не служивымъ; также велѣть, чтобъ въ даваемомъ отъ полку атестатѣ кому-либо прописано было, что онъ на такое то вакансовое мѣсто къ опредѣленію удостоенъ, а не сверхъ комплекта будетъ; п р и к а з а л и: по оному его сіятельства предложенію, послать во всѣ полковіе канцеляріи указы и велѣть, забравъ вскорѣ надлежащія свѣдѣнія, сколько во всякомъ полку находится значковыхъ товарищей, какъ отъ бывшей генеральной канцеляріи, такъ и отъ малороссійской коллегіи, паче ж оными полковыми канцеляріями ис козаковъ и мѣщанъ и прочихъ состояній, кромѣ старшинскихъ дѣтей, произведено въ абшитъ и сверхъ комплета или подъ названіемъ асигнованыхъ и другими странными наименованіями, и кто они именно, прислать въ Коллегію, при репортахъ, вѣрніе вѣдомости, въ суда же земскіе особо ис Коллегіи указами предложить, чтобы въ земскіе уряды отнюдь с козаковъ никого не выбирано и которіе въ возніе и прочие должности опредѣлены, таковыхъ отъ оныхъ увол-

нить; въ даваемыхъ же отъ полковъ аттестатахъ кому-либо прописывать, что онъ на такое то вакансовое мѣсто къ опредѣленію удостоенъ, а не сверхъ комплекта будетъ; а въ канцелярію генеральной артилеріи особо указомъ предложить изъ находящихся подъ вѣдомомъ генеральной артилеріи значковыхъ товарищей и другихъ названій, сколько и кто именно отъ кого опредѣленъ, противъ вышеписанного забравъ справки, прислать оныхъ поименную вѣдомость. Подлинное за подписомъ господъ присутствующихъ членовъ. А за справкою въ должности секретаря полкового асаули Семена Магденка. Читалъ канцеляристъ Наумъ Дергунъ.

(Харків. Історич. Архів Чернігів. відділ № 3285 та 13884).

№ 51.

ЗАПИТАННЯ ОД ГЕТЬМАНА КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО І ВІДПОВІДЬ НА НЬОГО ГЕНЕРАЛЬНОЇ СТАРШИНИ ПРО ТЕ, ЯКІ БУЛИ ЧИНИ І ЯКИЙ БУВ УРЯД НА УКРАЇНІ ЗА ГЕТЬМАНА СКОРОПАДСЬКОГО РОКУ 1751.

Всѣмъ господамъ Генералной Старшинѣ и полковникамъ.

Ізвѣстно Вамъ, что правленіе наше гетманское, по всей Высочайшей волѣ Ея І. В., особливою ея высокомонаршею грамотою намъ, яко гетману, конфѣрмовано, на основаніи нашего антецессора, покойного гетмана Скоропадского. Почему мы, исполняя высокомонаршую ея волю, всемѣрно о томъ імѣть должни попеченіе, дабы дѣла малороссійскія сходственнымъ тому основанію порядкомъ теченіе свое возимѣли. Слѣдователно, всѣ намъ подвластныя въ Малой Россіи правительства, отъ времени покойного Скоропадского, въ немалую отмѣну пришедшія, за должность свою мы почитаемъ привести въ точное то учрежденіе, каково при немъ, Скоропадскомъ, было. Того ради изволте, собрався в Генералной Канцеляріи и розсмотря, буде какія есть на лицо документы, а, чего недостанетъ, удостовѣрясь на живыхъ свѣдителяхъ, того времени бывшихъ, дать за всѣхъ васъ, руками намъ подлѣнное ізвѣстіе, а именно:

1) В чемъ состояла всѣхъ обще і всякаго особно, по чинамъ ихъ, должность старшини генералной, начиная отъ обозного, даже и до бунчужного генералного?

2) Какія правительства при гетманѣ Скоропадскомъ были и какое предпочтеніе одно предъ другимъ имѣло?

3) Какіе чины із Генералной Старшины в какомъ правителствѣ присудствовали?

Почему мы, усмотря того времени обыкновеніе, не оставимъ стараться приводить всѣ Малороссійскія правленія на то же основаніе. И сіе изволте учинить непродолжително.

Подлѣнно за подписаніемъ его ясновелможности рукою писано: Гетман граф К. Разумовскій. Глуховъ августа 15 дня 1751 г.

Відповіддю на це 17 серпня 1751 р., себ-то через день після того, як здобула старшина гетьманського ордера, був „нижайшій рапортъ Генеральной Старшинѣ“. В ньому вона писала:

Во исполнение предписанного повелѣнія Ясновелможности вашей, в Генералной Войсковой Канцеляріи въ собраніи мы были, толко документовъ писменнихъ болѣе не сискалось, кромѣ одноей грамоты высокомонаршой блаженнія и вѣчнодостойныя памяти вел. государя Петра I о должности писара генералного, до гетмана Скоропадского 1720 году декабря 16 присланной, которой точная копія при семъ приложена[1]), ибо въ прошломъ 1748 году въ бывшій въ Глуховѣ пожаръ болшая часть архива изгорѣла. Для того сколко могутъ памятовать нѣкоторіе з насъ о поведеніи бывшомъ при гетманѣ Скоропадскомъ, то оное было тако.

1) Енералная старшина обще имѣли должность при гетману Скоропадскомъ жить, по перемѣнамъ, и когда случались какія командированія въ походи, то нѣкоторые изъ нихъ отправлялись въ оніе; въ болшихъ же и важнѣйшихъ приключающихся дѣлахъ употребляеми бывали въ совѣты; при томъ же когда подаваны на Генералній Судъ аппеляціи о неправихъ по дѣламъ рѣшеніяхъ, то, по повелѣнію отъ гетмана, такіе дѣла разсматривали и подписовали свое разсужденіе; гетманъ же конфирмовалъ по своему разсмотрѣнію.

А въ помощь старшинѣ Енералной и полковники полковъ малороссійскихъ къ таким же деламъ и совѣтамъ временемъ призваны были съ опредѣленія гетманского ж.

А всякого особно Енаралнихъ чинов должности были. Енаралного обозного хоча при гетману Скоропадскомъ не было избрано и произведено, однакъ 1721 году марта 28 дня состоявшаясь грамота о выборѣ въ тотъ чинъ имѣется. А должность его: имѣть въ своемъ смотрѣніи, распоряженіи и командѣ Енаралную Артилерію со всѣми до оной принадлежностмы. Судіи Енаралніе два имѣли засѣданіе для всякихъ дѣлъ и росправъ въ Генералномъ Судѣ. Енаралного подскарбія при гетманѣ Скоропадскомъ не было, а должность его — быть у смотрѣнія и содержанія сборовъ денежных и прочихъ, до скарбу войскового надлежащихъ. Енаралного писара должность сидѣть въ канцеляріи и держать оную канцелярію и канцеляристовъ въ добромъ порядкѣ и о дѣлахъ гетману докладывать и хранить войсковую печать и резолюціи подписовать во время болѣзни гетманской, какъ о томъ явствуетъ въ высокоупоменутой монаршой грамотѣ. Енаралніе Асаулы, Хорунжій и Бунчучній жили при гетману, по перемѣнамъ, для повелѣваемыхъ отъ гетмана дѣлъ и приказовъ, какъ и другіе Енаралніе старшини; во время же походу самого гетмана и изъ нихъ, кому приказано было, и по гетманскимъ повелѣніямъ распоряженія полковъ содержали.

2) Правителства при гетману Скоропадскомъ были, начавъ з нижнихъ, яко то ратушніе, а особливо майстратскіе, где упривиліованніе суть

---

[1]) Копії в справі нема. Треба гадати, її загублено. Указа 17 листопада (не грудня) 1720 р. надруковано у Бантиш-Каменського „Источники малороссійской исторіи“ т. II, стор. 297—300.

майстраты, також сотенніе, а надъ сотенними — полковіе, а надъ полковими — Енаралній Судъ по судовимъ толко дѣламъ. А надъ всѣми тимы власть и повелѣніе гетманское. Жалоби же на судъ Енаралній по аппеляціямъ подавали гетману.

3) Какіе чины з Генералной Старшины въ какомъ правителствѣ присутствовалы, о томъ выше сего явствуетъ.

Іакимъ Горленко, Михайло Скоропадскій, Андрій Безбородко, Яковъ Якубовичъ, Петръ Валкевичъ, Николай Ханенко, Даміянъ Оболонскій, Петр Апостолъ, Петръ Галецкій, Семенъ Сулима, Іванъ Божичъ, Андрей Горленко.

(Харк. Істор. Архів. Черніг. відділ № 26946).

№ 52.

ГЕТЬМАН КИРИЛО РОЗУМОВСЬКИЙ ПРИЗНАЧАЄ ГЕНЕРАЛЬНУ СТАРШИНУ НА ПОСАДИ. РОКУ 1751.

Въ Генералную Войсковую Канцелярію.

В силѣ особливого нашего ордера із Санктпетербурга, приказали мы імѣть засѣданіе въ Генералной нашей Войсковой Канцеляріи Подскарбію Генералному Господину Скоропадскому и Асаулу Генералному Г-ну Валкевичу до прибытія нашего в Глуховъ; нынѣ же, за прибытіемъ, справяся о точной всякого особно із генералнихъ старшинъ должности, а особливо за правленіе покойного нашего антецессора гетмана Скоропадского, на которого основаніи намъ высокомонаршою грамотою ея і. в достоинство гетманское конфирмовано, приказываемъ быть, слѣдующему: 1. Господину Подскарбію Генералному Скоропадскому імѣть содержаніе зборовъ денежныхъ, до скарбу войскового надлежащихъ, особливою експедиціею. 2. Генералному Писару Г. Безбородку сидѣть одному в Генералной Канцеляріи и исполнять должность свою, такъ какъ явствуетъ въ грамотѣ блаженнія и вѣчнодостойнія памяти вел. г. Петра I імп. и сам. всер. о должности писара генералного до гетмана Скоропадского, въ 1720 году декабря 16 присланной. 3. Понеже въ Судѣ Генералномъ, по чину своемъ, одинъ толко Судья Генералній Г. Горленко присутствуетъ, но и тотъ за престарѣлыми лѣтами частою болѣзнію одержимъ, того ради быть с нимъ госп. Горленкомъ, по прежнему отъ насъ ордеру із Санктпетербурга, до будущаго впредь разсмотрѣнія, въ Судѣ Генералномъ членомъ же Бунчужному Генералному Г. Оболонскому. 4. Асауламъ Генералнимъ, як-то Г. Якубовичу и Г. Валкевичу, такожъ и хорунжому Генералному Г. Ханенко быть при нашей резиденціи, дабы случающіеся іногда екстраординарнія дѣла было на кого намъ положить. Сіе расположеніе хранить в нашей Войсковой Генералной Канцеляріи, а в суд войсковій Генералній і господамъ Генералнимъ Асауламъ и Хорунжому сообщить съ сего копіи от Ген. Канц.; для ведома же во всѣ полки послать наш универсал.

1751 г. 18 августа Глухов.

Гетман Граф К. Разумовскій.

(Харк. Істор. Архів. Черніг. відділ № 26, 946).

№ 53.

УНІВЕРСАЛ ГЕТЬМАНА К. РОЗУМОВСЬКОГО ПРО ОБОВ'ЯЗКИ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПИСАРЯ, А ТАКОЖ ПРО СУДОВІ ІНСТАНЦІЇ 1751 Р.

В Генеральную Войсковую Канцелярію.

Усмотрѣли мы по происхожденію в Ген. Войск. Канцеляріи дѣлъ, представляемыхъ намъ, яко многіе получаються в оной Канцеляріи, какъ отъ полковъ, такъ и другихъ мѣстъ представленія с требованіемъ резолюціи таких, как, болшею частію, следуютъ точію къ выправкамъ зъ дѣлами, такожъ о сиску упускаемыхъ іногда в тех местах колодниковъ, и о других подобных тому маловажных дѣлахъ, да и разного званія людемъ внутрь Малой Россіи какъ на свободный пропускъ паспортовъ, так для взиманія подводъ подорожних посилаемымъ отъ Ген. Канц. в разныя мѣста и на заплату прогоновъ із скарбу войскового денегъ нарочнымъ частыя случаются дачи, якіе дѣла до собственнаго нашего подпису не принадлежатъ, ибо и по данной антецессору нашему покойному гетману Скоропадскому в 720 году грамотѣ, между иннымъ написано: самому ему подписовать важніе дѣла. Того ради повелѣваемъ в Генеральной Войсковой Канцеляріи по всякимъ случающимся маловажчымъ дѣламъ (кромѣ таких, кои нашего собственнаго разсмотрѣнія, децизіи и подпису необходимо требуютъ и кореспонденціи з генералѣтетом и другими великороссійскими) отпускаеміе в Малороссійскіе полки и другіе мѣста резолюціи, також паспорти и подорожніе и объ отпуске із скарбу войскового на заплату прогоновъ и другіе по малому числу денегъ ассигнаціи, хотя оніе должны быть писаны надлежащою формою отъ имени нашего, подписывать писарю войсковому генеральному г-ну Безбородко, и входящія в оную Канцелярію подаваемыя нам отъ разных просителей доношенія исковыя о разных своих обидах разсылать ему, Генеральному Писарю, за помѣткою в Генеральный, в полковые и сотенные суда, куда которые надлежатъ. А вслучаѣ каковых жалобъ о продолжительном чіего дѣла разсмотреніи и подтвержденіи, подписывать ему, Генеральному Писарю, однакож во всѣх малороссійских полках публѣковать нашими унѣверсалами, дабы предь отнюдь никто, мимо надлежащія суда, какъ о земскихъ, росправныхъ искахъ, такъ и о другихъ своихъ обидахъ прошеній намъ отнюдь не подавали и тѣмъ излишне дѣламъ умноженія не приносили, но должен всякь въ своихъ обидах первое искать справедливости в томъ судѣ, гдѣ кто вѣдомъ, какъ въ сотенномъ, полковомъ и генералномъ судахъ; а ежели уже в Генералном Судѣ справедливого рѣшенія получить не моглъ бы, тогда таковы доношенія подавать в Генералной Войсковой Канцеляріи ему, Генералному Писарю, а онъ долженъ будетъ докладывать намъ; но и тѣ подаваемые аппеляцѣйніе прошенія какъ на сотенніе и полковіе, такъ и на Генералний Суди писали бъ по самой сущой правдѣ, не затѣвая ничего излишне, ибо ежели, по разсмотрѣніи дѣла, явится, что кто апеліовалъ напрасно, для единой только ответчика своего волокиты, за то таковій подверженъ будетъ достойному штрафу, и что принадлежитъ до отпускаемыхъ, в силѣ сего нашего опредѣленія, в малороссійскіе

полки, по повелѣнію нашему, за рукою его, Генерального Писара, ордеровъ, то дабы по онымъ неотмѣнное исполненіе чинено было, о томъ в оныхъ же унѣверсалахъ нашихъ доложить.

Глухов 1751 г. Августа 24 дня

Гетман Граф К. Разумовский

(Харків. Істор. Архів. Черніг. відділ 26946).

№ 54.

ГЕТЬМАН КИРИЛО РОЗУМОВСЬКИЙ ПРИЗНАЧАЄ СУДДІВ, ЩОБ ПОПОВНИТИ ГЕНЕРАЛЬНИЙ СУД. РОКУ 1751.

Подскарбію Генеральному Господину Скоропадскому

Понеже Судъ Войсковій Генералній, подъ верховною нашею властію и аппеляціею, есть въ Малой Россіи главный, которій і над всѣми подчиненными ему в Малороссійских полках нижними судами долженъ наблюдать, чтобы во оных судахъ отправленіе дѣлъ самымъ порядочнѣйшимъ образомъ ишло, въ силѣ малоросійскихъ правъ, безъ і малѣйшія истцамъ обидимымъ волокиты; колми же паче по дѣламъ, собственно до его принадлежащимъ, главная его в томъ же зависитъ должность; но напротиву того вѣдомо намъ есть, яко во ономъ Генеральном Судѣ весма многимъ числомъ да и колодничих немало дѣлъ нерѣшенных состоитъ; а хотя отъ насъ опредѣленъ уже къ присутствію во оной Генеральной Судъ Генеральный Судія Г. Горленко, в чемъ и самая его должность есть, да бунчучный генеральный г. Оболонскій, но в такъ множественномъ числѣ того Генерального Суда дѣлъ при двоих персонахъ, яко із оных Судія Генеральный и в глубокой старости находится, къ тому жъ, иногда кому-либо, у котораго дѣла быть правніе задержатъ, причины безостановочного теченія быть не можетъ. Мы же, по повѣренной намъ власти, в томъ найвящее содержимъ попеченіе, дабы в Малой Россіи суда сколь безпродолжительно, толь паче правосудно і безпристрастно проісходили. Для того заблагоприняли мы в тотъ Генеральний Судъ къ присутствію персон добавить и во 1-х на Генерального Судію опредѣляемъ Васъ, полагаясь на безпристрастіе, прилежность и искуство ваше, что вы обще з протчимы всѣх надлѣжащихъ мѣръ къ правосудному и скорому того Генерального Суда рѣшенію дѣлъ доставить не упустите. И еще ж къ тому присутствію опредѣляются нынѣ із бунчуковых товаришей Максимъ Турковской, Яков Тарнавскій и Іванъ Бороздна, і всѣм вам, как особливо кождому, і всему Ген. Суду о найлучшемъ въ томъ прилежаніи и наблюданіи быть чинимъ какъ в Судѣ Генеральном, такъ в полковых и сотенных и протчих судах отправленіе и рѣшеніе порядочным, справедливымъ и безпродолжительным теченіемъ происходить, накрѣпко протверждаемъ.

Глухов 1751 г.

Гетман граф К. Разумовской

(Харк. Істор. Архів. Черніг. відділ 26946).

№ 55.

ОРДЕР ГЕТЬМАНА КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО 16 КВІТНЯ РОКУ 1751 ПРО ЗАБОРОНУ ВЖИВАТИ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ „СУД ПО ФОРМІ“, А СУДИТИ ПО „МАЛОРОСІЙСЬКИМ ПРАВАМ“.

Графъ Кириллъ Разумовскій, гетманъ и кавалеръ.

Високороднимъ господамъ Генералной Старшинѣ, в нашей Войсковой Генералной Канцеляріи присутствующимъ.

На посланній з нашей Генералной Войсковой Канцеляріи въ Судъ Енералній указъ о бытіи вездѣ в Малой Россіи суду и росправѣ по малоросійскимъ правамъ, высокомонаршими грамотами здавне, а нынѣ и отъ всемилостивѣйшей государини нашей Ея Ім. В. утвержденымъ, по представленію изъ оного Суда Генералного в ту нашу Ген. Канц. в присланномъ къ намъ минувшого марта в 29 д. изъ оной же канцеляріи доношеніи показано, что прошедшого 733 года мая отъ 22 дня, по требованію того Генералного Суда, за бытія еще в ономъ Судѣ в присудствіи великороссійских членовъ, прислана в оній Ген. Судъ, при указѣ изъ бывшей канцеляріи Минѣстерского Правленія, за рукою бывшаго же тогда минѣстра генерала и кавалера Нарышкина, копія формы о судахъ для чиненія в томъ Судѣ Генералномъ произвожденія по той формѣ Суда въ дѣлахъ челобитских. Почему в ономъ Ген. Судѣ и нынѣ суды производятся. А по малороссійским де правнимъ артикуламъ, въ томъ Генер. Канцеляріи доношеніи изображеннымъ, произвожденію быть должно такимъ порядкомъ, как въ тѣхъ артикулахъ ясно показано. Чего для по онимъ ли правам Малороссійскимъ, или по формѣ суда въ произвожденіи судовъ между истцами и отвѣтчиками впредь поступать, — требуеть Ген. Канц. нашей резолюціи. И понеже изъ оного Генералной Канцеляріи къ намъ доношенія явствуетъ, что именемъ високомонаршихъ указовъ на то, чтобы в Малой Россіи произвождение дѣлъ чинить по помянутой формѣ суда, в Ген. Канц. не имѣется; да и в Судъ Генер. чего ради, отъ Минѣстерской Канцеляріи, (которая уже нынѣ совсѣм Ея Ім. В. именним указомъ отставлена), требовано той формы суда — неизвѣстно. Оной же Минѣстерской Канцеляріи и вступаться в суды малороссійскіе, мимо Генералную Канцелярію, не подлежало. Для того нашей Ген. Канц., сообща съ высочайшей Ея Імпер. Вел. грамоты, на избраніе гетманское данной прошлого 749 году декабря 15, копію в Судъ Енералной, велѣть по всѣм в том Генералном и в другихъ судебних мѣстах исковым и отвѣтным и протчим дѣламъ поступать и судъ производить по правам малороссійским, високомонаршими грамотами утвержденымъ, безъ всякой отмѣны, приказуемъ и поручаемъ Васъ в сохраненіе Божіе. Въ Москвѣ Апрѣля 16 1751 году.

Гетман граф К. Разумовскій.

(Харк. Істор. Арх. Черніг. № відділ 12744).

№ 56.

БОРОТЬБА ГЕТЬМАНА КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО З СУТЯЖНИЦТВОМ НА УКРАЇНІ РОКУ 1751.

Графъ Кирилъ Григориевичъ Гетманъ і кавалеръ

В Генералную Войсковую Канцелярію.

Понеже из многихъ, собственно Нами апробованых дѣлъ, усмотрено, что апелюющіе взносятъ свои прошенія какъ на полковіе, такъ і на Генералній суды не для чего инного, но какъ только для едного того, даби противнымъ своимъ сторонамъ волокиту, убитки и разореніе причинить, и тѣхъ судовъ рѣшенія, за апелляціею, безъ исполненія остановить; а себѣ, между тѣмъ, съ отсуженых у них имѣній неправне користи имѣть; сіе же от нихъ дерзостно происходитъ, и с того, что за неправую ихъ апелляцію без должного штрафа они оставляються; а даби всѣ равно, какъ судящіе въ своихъ судах, так и судиміе в ихъ искахъ правость храныли, ми сего наблюдать и неправость всемѣрно истреблять должность имѣемъ. Сего ради, приемля въ розсужденіе права малороссійские, въ книги статут напечатанніе, раздѣла 4-го артикула 40-го, которой гласитъ: если градский или земскій судъ осудитъ что неправо, долженъ за то заплатить штрафа дванадцять рублей, и если жъ кто апеловатиметъ на оніе суда неправо, тому жъ штраф подлежитъ; да в трибуналѣ на листах 20 и 21 слово о декретѣ, которое въ такой силѣ состоитъ: кто если би за приговоромъ суда главного, упрямство (якое в томъ словѣ обявлено) оказалъ и над тот приговор чего начал искать, то, за одно толко тое, платежу штрафа сто копъ грошей подлежитъ; а когда от насъ, сходно тому, (какъ за нашихъ антецесоровъ било), во всенародное удоволствіе дано дозволеніе обидимимъ апелліовать и на генералній судъ, то, за апелляціею, по собственной нашей апробаціи, рѣшенія оного генералного суда, буди явытся оное быти правнымъ, а паче апелюющимъ неправо без штрафа оставленъ быть долженъ; определяемъ отнинѣ всѣхъ апелюющих и судящихъ неправо штрафовать неотпустно тѣхъ, кои апеліоватимутъ на полковіе, і магистратовіе суда, і къ генералному суду, или кои жъ в тѣхъ полковихъ и магистратовыхъ судытимуть неправо, по вишеозначеному 40-му артикулу, платежемъ дванадцати рублевъ; а тѣхъ которіе дерзнуть взносить неправія апеляціи на генералній судъ до нас, в согласіе ж вишеизображеного въ трибуналѣ напечатаного о декретѣ слова, платежемъ же ста копъ правныхъ, то есть ста двадцати рублей; и с тех того сихъ неправо апелющихъ на генералній, судъ зъ разсмотренія нашего, по важности дѣла, сидѣниемъ под арестомъ; напротивъ же сего и судящихъ в генералномъ судѣ за неправия ихъ рѣшенія тѣмъ же однымъ платежемъ показаного числа правныхъ копъ безъ штрафа не оставлять. И, вслѣдствіе чего, повелѣли ми суду генералному изъ апелюющихъ къ оному на полковіе и магистратовіе суда или судящихъ въ тѣхъ судахъ и, с винныхъ взискуя повелѣнніе штрафніе денги, одсилать прямо в канцелярію малороссійскихъ зборовъ въ скарбъ войсковій,

а нашей генералной канцеляріи и апелюющих до нас на генералній судъ или жъ изъ судящых в генералномъ судѣ, которое, по нашей апробаціи взятих із генер. суда дѣлъ, винными найдени будутъ, вишеположеной на ихъ денежній штрафъ взимать неотмѣно и потому жъ отсилать въ скарбъ войсковій, и во обоихъ сих мѣстахъ при нашей генер. канцеляріи и в судѣ генер.: имѣть съ кого, что, когда и по какому дѣлу в штрафъ взищется, вѣрніе записки в книгахъ, которіе должни быть за печатю тѣхъ же местъ, где взисканіе чинитимется; и даби о семъ нашемъ определеніи вездѣ и всякъ вѣдать моглъ и то, о чомъ в судѣ генерал.: и в полкахъ надлежащое исполненіе чинено, для того как в оній генер. судъ, такъ и во всѣ малороссійскіе полки послать наши ордери и велѣть онимъ полковникамъ и старшинамъ, даби во всѣхъ городѣхъ, мѣстечкахъ, селах и де о томъ же и к знанію и ісполненію публѣковано

на подлѣномъ тако;
Гетманъ К. Разумовскій.

Декабря 19 д. 1751 году.

(Київ Централ. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 57.

КАТУВАННЯ ЗА ПОСТАНОВОЮ ГЕНЕРАЛЬНОГО СУДУ РОКУ 1754.

В Енералную Войсковую Канцелярію од Суда Войскового Енералного.

Доношеніе.

По имѣючомуся в ономъ Енералномъ судѣ дѣлу о содержачихся в Полковомъ Лубенскомъ секвестрѣ колодниках подсусѣдках войскового товариша Ивана Ковалевского, Семену Донцу и Івану Шлябину о починених ими в разных обивателей многих ворувствах лошадей и другого скота, по учиненому в Енералномъ Войсковомъ Судѣ определѣнію, по причинѣ разнообразного оних колодниковъ показаніях, в обговорѣ ими означеного войскового товариша Ковалевского в согласии якобы с ними к тому воровству и во употребленіи якобы им же, Ковалевскимъ, с поворованного ими скота и протчего за вѣдомо, что ворувское, на себе, посланимъ з оного Генералного Суда в Полковую Лубенскую Канцелярію указом велено оних колодниковъ пытать шиною еден разъ, прикладая оную трижди. А сего июня 17 дня оная Полковая Лубенская Канцелярія доношеніемъ Генералному Суду представляетъ, что оній-де Ковалевскій обритается не од тепер уже по указу Войсковой Енералной Канцеляріи в полку Полтавскомъ в тамошьной щетной комисии; без него же-де, Ковалевского, питать тех воровъ Полковая Канцелярія собою опасна, даби де отъ него, Ковалевского, за то зазрѣнія не происходило. Яко же-де оніе вори в воровствах своихъ оного Ковалевского обговорили, и прежде роспрашивани били при битности его, Ковалевского; нынѣ же-де одозвать оного Полковая Канцелярія собою не может, яко ж-де онъ в томъ не послушается; с прошеніемъ, какъ о томъ повелѣно будетъ поступить в резолюцію от Енералного Войскового Суда указа. А понеже оному

Ковалевскому при питки показаних колодниковъ надлежитъ быть, яко оговореному, для того в Енералную Войсковую Канцелярію Судъ Генералній представляя, требуетъ, чтобъ повелено было оному Ковалевскому в Канцелярію Полковую Лубенскую явится на время и бить при питки оних колодниковъ, даби за тѣмъ в рѣшеніи оного дѣла не было остановки.

Петръ Валкевичъ
Іаковъ Марковичъ
Петръ Іскрицкій
Петръ Горленко.

1754 года іюня 28 дня.

(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 58.

ДО РЕФОРМИ ГЕНЕРАЛЬНОГО СУДУ РОКУ 1761. ПРИСЯГА СУДДІВ.

Ея Императорскаго Величества Малия Росіи обоихъ сторонъ Днѣпра и воискъ Запорожскихъ Гетманъ дѣйствителній камергеръ Императорской Санктъ-Питербургской Академии Наукъ Президентъ лейбъ-гвардіи Измайловского полку подполковникъ и обоихъ россійскихъ Императорскихъ орденовъ святыхъ апостола Андрея и Александра Невского, такожъ Полского Белого Орла, Голстинского святыя Анны кавалеръ, россійской имперіи графъ Кириллъ Разумовскій

Суду Войсковому Генералному

По данному от нась оному суду Генералному унѣверсалу велѣно впредъ, за силу правъ малороссійскихъ, быть въ присудствіи въ томъ судѣ Генералномъ, кромѣ Генералных судей, из каждого малороссійского полку вибраному едному персонѣ, и таково присудствие сего генваря съ 10-го числа. Для чего о виборѣ оныхъ персонъ особливіе от насъ въ малороссійскіе полкы унѣверсали разослани, по которимъ въ оныхъ полках, какъ присланными къ намъ репортами представлено, такови къ присудствію въ судѣ генералномъ персоны, съ общаго всѣхъ владѣлцовъ согласия и совѣту, изъ каждого полку по одному персонѣ и вибрано, о которихъ у сего и вѣдомость прилагается. И понеже по тому первому нашему унѣверсалу установлено при начатіи суда какъ Генералнимъ судямъ однажди, кромѣ указной присяги, такъ и вибраннымъ персонамъ всякому присягу же учинить, то, вслѣдствіе того, форма онія для депутатовъ от всѣхъ полков, присланих бить в судѣ членами, апробованная при семъ въ Судъ Генералній и посилается, по которой тѣ вибранніе персоны, какъ нынѣ, такъ и впредъ при первомъ начатіи въ судѣ Генералномъ засѣдания и присягать при крестномъ цѣлованіи долженствуютъ; а господинъ Судья Генералній Журманъ имѣетъ заразъ явиться въ нашу Генералную Канцелярію для учинения ему по первому нашему унѣверсалу въ той Канцеляріи присяги при всѣхъ господахъ генералных старшынах с приложеной при семъ особливой формѣ для

судей Генералных. Въ протчемъ имѣютъ оніе присудствующие поступать такъ, какъ указали Ея Императорского Величества и правами малороссійскими узаконено, и первимъ нашимъ унѣверсаломъ и другими ордерами повелѣно.

Въ подлѣнномъ тако:
Гетманъ Графъ К. Разумовскій

1761 году
Генваря 10-го дня.

(Київ. Централ. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 59.

ФОРМА ПРИСЯГИ ДЛЯ ЧЛЕНІВ ВІЙСЬКОВОГО ГЕНЕРАЛЬНОГО СУДУ. РОКУ 1761.

Клятвенное обѣщаніе.

Азъ, ниже именованний, обѣщаю и клянусь Господу Богу всемогущему, в Тройцѣ единому, что в учрежденном сем Генералном Судѣ правдою Его Божественною, по силѣ указовъ Ея Імператорскаго Величества, Статутоваго права княжества Литовского, взирая обосторонне на істца, а на отвѣтчика, не прибавливая и не убавливая ничего, судить буду и принимать сознанія и писменнія види, засѣдая на семъ судѣ со страхом Божіимъ, не лстя и не маня высоких и низких достоинствъ людямъ, в правленіях засѣдающим, не взирая ни на богатого, ни на убогихъ, ныже на друга, кровнаго и искреннаго своего, такъ, какъ на сочлена или какую либо особу благодѣтелствующую мнѣ, ниже на соперника моего внутреннаго и внѣшняго отечеству моему ни съ дружества, ни съ ухищренія, ниже съ страху и боязни, також де ниже за посули и дари, не принимая сам собою, ниже чрезъ какой либо персоны посредство и ниже послѣ ожидая какого воздаянія и награди или подарковъ жадних и не в злопамятствіе и пересудъ; такожде не совѣтовалъ я никому в дѣлах на сей судъ послѣ вибору моего в оній и совѣтовать не буду, пока присудствую в нем; не боюся казни, мщенія и угрози, но единого Бога имѣя пред очима, правду Его святую, все общее право и непорочную свою совѣсть; никакихъ такъ же хитрих умисловъ ни с кимъ, в тѣх судах засѣдающихъ, чинить не имѣю, совѣта и осторожности давать не стану и засѣданій, ради собственных своих всяких нуждъ, опускать не буду, исключая развѣ тяжкую и непритворную свою болѣзнь или насилственную и времени нетерпящую нужду; да и въ сіе судное засѣданіе ни сам собою, ни чрезъ кого другаго не старал ся вступить и хитрости на то не употреблялъ в угодность кому либо или для собственнаго своего какого либо дѣла. И какъ в томъ справедливо присягаю, такъ мнѣ Господь Богъ да поможет в Тройцѣ единій, а ежели несправедливо, да убіетъ меня Богъ на душѣ и на тѣлѣ моем. Аминь.

На подлѣном тако:

Апробуется

Гетманъ Графъ К. Разумовскій
(Київ. Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 60.

ГЕНЕРАЛЬНІЙ ВІЙСЬКОВІЙ КАНЦЕЛЯРІЇ ЗАБОРОНЕНО, ОБМИНАЮЧИ ГЕНЕРАЛЬНИЙ СУД, ВТРУЧАТИСЯ В СУДОВІ СПРАВИ. РОКУ 1763.

Указ Ея Імп. велич. самодержицы всерос. из Суда Войскового Генералного въ Полковую Чернѣговскую Канцелярію.

Сего 1763 году Марта 6 дня в прилагаемом от его ясновелможности высокоповелителного господина гетмана и пр. (далі титул) ордерѣ написано: съ многих-де Генер. Войск. Канц. и Суда Генералного представленій, а особо и по дѣламъ, отъ Суда Генералного ясновелможности докладаемымъ, доволно усмотрѣли его ясновелможность, яко отъ полковыхъ и отъ прочих всѣхъ канцелярій по судным дѣламъ представленныя и отъ челобитчиковъ прошенія и аппеляціи доходятъ в Ген. Войск. Канц. и тамо пріемлются неналежно, чѣмъ причиняется тѣмъ самымъ челобитчикам въ дѣлахъ их волокита, да и его ясновелможности бываетъ чрезъ то немалая докука, а суду Генералному и замѣшательство; судъ же Войсковий Генералній, как издавна по признанію его ясновелможности, особо до сего уже учрежденъ, къ единственному того Генералного Суда всѣх и всякихъ въ Малой Россіи происходящих суднихъ дѣлъ разсмотрѣнію в наблюденіе и отвращеніе лишной волокиты и убитковъ челобитческих; то таковым же суднымъ дѣламъ в Генер. Канц. и интересоватись не доводится и приличія нѣтъ. Того ради Генералной Войсковой Канцеляріи ордером его ясновелможности приказано отъ сего времени ни по каким судам и дѣламъ отъ полковыхъ и протчих канцелярій представленій и отъ челобитчиковъ никакихъ прошеній, отнюдь не принимать, яко до одного Енералного Суду принадлежащіе; и Суду Войсковому Енаралному тѣмъ Его Ясновелможности предложено, приемля тіи, надлежащія разсмотрѣнія чинить въ силѣ указовъ и правъ и такъ по дѣламъ челобитческимъ рѣшенія по аппеляціямъ ихъ, какъ и по колодничимъ дѣламъ, мнѣнія свои представлять собственно къ его ясновелможности аппробаціи; да и въ случаѣ о чемъ-либо надобности Генер. Войск. Канц. и Суда войскового Енаралного относится имъ въ переписках сообщеніями, яко мѣстомъ въ одной его ясновелможности гетманской власти подсудственными . . . . .

(Харк. Істор. Арх. Черніг. відділ № 12 509).

№ 61.

ДО КОДИФІКАЦІЇ „МАЛОРОСІЙСКИХ ПРАВ“ РОКУ 1759.

Ордеръ въ Генералную Войсковую Канцелярію бунчуковому товарышу Павлу Кочубею.

Высочайшею Ея Императорскаго Величества грамотою, ис Правителствующаго Сената къ его сиятелству графу ясневелможному высокоповелителному господину Гетману и разных ордыновъ кавалеру прошлого 756 году мая от 20 дня состоявшеюсь съ отсылкою сочиненного із трех малороссійских правъ статута повелѣно Его Ясневелможности оной ста-

тут разсмотрет, доволно ли, по нынѣшнымъ обстоятелствамъ, будетъ того, что в немъ постановлено или что в немъ прибавить надлежит; і буде явится что-либо съ нынѣшнимъ временемъ несходное, или что внову прибавить разсудится, о томъ представыть в Правытелствующій Сенатъ съ приложеныемъ своего мнѣнія: а от его Ясневелможности Генералной Канцелярии предложенно, созвавъ всѣхъ господъ Генералных Старшынъ, полковныковъ, такъ же і бунчуковых товарищей десят, і изъ старшины полковой й сотниковъ, з каждого полку, по два чоловѣка, съ оными чинами обще выше обявленой статутъ противъ выше ізображенного в височайшей грамоти повелѣнія разсмотреть і, учиня мнѣніе, представить къ его Ясневелможности для разсмотрѣнія и представленія в Правителствующій Сенатъ: І во исполнение више ізображенных височайшей граомти і его Ясневелможности повѣленіевъ, за собраніемъ Генеральных старшынъ, полковниковъ і другых чиновъ, для того разсмотренія назначенныхъ, обще определенно означенный переведенной статутъ, рады скорѣйшаго разсмотренія, роздѣлить на пять частей, тоесть на два полки по едной часты і къ каждой части у разсмотренія быть з бунчуковыхъ товарищей по два человѣка, обще з старшынами полковыми, сотниками двухъ полковъ; а после то все імѣеть быть разсматривано обще всими Генералными Старшынами, полковникамы, бунчуковыми товарищами і другими чинами. К чему вы опредѣлены, да бунчуковій товаришъ Яковъ Борковскій. Того рады, по опредѣленію Генералной Войсковой Канцеляріи, предлагается вамъ у оного разсмотренія статута нынѣ быть з старшинами і сотниками полковъ Полтавского и Миргородского, а послѣ имѣете быть у общего разсмотренія того всѣми вышь писанными чинами. К оному бунчуковому товарышу Борковскому ордеръ изъ Генералной Войсковой Канцеляріи посланъ.

В подлѣнномъ тако:

Семенъ Кочубей. Андрей Безбородко. Николай Ханенко.

1759 году
Февраля 1 дня.

1762 году февраля „9“ дня. Во исполненіе Его Ясневелможности високоповелителного Господина Гетмана и многих ординовъ кавалера графа Кирилла Григориевича Его Сиятелства Разумовского, данной Асаулѣ Генералному Господину Журавки, по порученной ему, господину Журавки, от его Ясневелможности о собраніи от всѣхъ малороссійскихъ чиновъ и другого званія людей о службахъ ихъ сказокъ комисіи ордера, бунчуковій товарищъ, синъ умершого полковника Полтавского Павелъ Кочубей, далъ сию сказку, в которой онъ показалъ: лѣтъ ему от роду двадцять пять.

(Київський Центр. Архів давніх актів. Моя збірка).

№ 62.

О СУДАХЪ.

Гдѣ какіе учреждены суды, и какъ имъ по правамъ быть надлежало, и какъ оные нынѣ суть.

Прежде соединенія Малой Россіи съ Великою Россіею, суда въ оной, на точномъ основаніи правъ, состояли: Земскіе, Гродскіе и Подкоморскіе, какъ явствуетъ въ привилегіи Кіевскому Княжеству, данной 1569 года, особливо жъ и въ урядовыхъ старинныхъ книгахъ. Главный Судъ трибунальный быль въ Люблинѣ, о чемъ свидѣтельствуетъ конституція 1613 года.

Съ 1654 года, по принятіи подъ Всероссійскую Державу Гетмана Богдана Хмельницкаго съ войскомъ Запорожскимъ и народомъ Малороссійскимъ, въ договорахъ съ нимъ Хмельницкимъ постановлено: шляхта, которая въ Малой Россіи обрѣтается, изъ межъ себя старшихъ на уряды избирать и суды Земскіе и Гродскіе чрезъ тѣхъ же урядниковъ отправлять, а товариству войсковому, то есть козакамъ, судиться отъ Старшинъ своихъ, гдѣ три человѣка козаковъ, тогда два третьяго должны судить; что и грамотою того жъ года подтверждено. Въ разговорныхъ пунктахъ между боярами и думными людьми Его Царского Величества и посланниками Гетмана Хмельницкаго, показано: козакамъ судиться у своихъ старшинъ, по ихъ правамъ, а кому судъ ихъ не полюбится, похочетъ же дѣло перенесть къ Государеву воеводѣ, въ то время онъ учинитъ расправу по своему разсмотрѣнію.

Съ Гетманомъ Бруховецкимъ въ договорахъ 7174 года, во 2-мъ пунктѣ, постановлено: чтобъ Гетману, Судьямъ, Полковникамъ, Сотникамъ и Атаманомъ козаковъ судить и наказывать въ войскѣ, городахъ и въ селахъ, а никому иному не вступаться.

Съ того времени до 1763 года въ Малороссіи судовъ Земскихъ, Гродскихъ и Подкоморскихъ не было, а состояло съ давнихъ годовъ, какъ дѣла и разные писменные виды свидѣтельствуютъ, въ Малороссіи по нижеслѣдующему. 1-е. По разнымъ земскимъ и по всякимъ прочимъ дѣламъ посыланы были нарочные отъ Гетмановъ, Старшины Генеральные и другіе чины туда, куда подлежало, и оные, окончивъ по правамъ и по своему разсужденію, доносили Гетману. 2-е Въ Судахъ Полковыхъ, въ Полковыхъ Канцеляріяхъ, и въ Магистратахъ и Ратушахъ вообще имѣли присутствіе по разнымъ дѣламъ Полковники с Полковою Старшиною, Атаманами Городовыми, Войтами и ихъ Бурмистрами. 3-е. Имѣлись послѣ того 1763 года, Мая по 19-е, Суды Сотенные, Полковые и Генеральный, а притомъ иногда же и третейской судъ, въ которомъ по приказамъ Гетманскимъ, чрезъ Генеральную Старшину и другихъ чиновъ оканчивались дѣла примиреніемъ, иные жъ и приговорами; а апеляція шла на Сотенное — въ Полковое, на Полковое — въ Генеральный Судъ, въ которомъ съ 1728 года и Гетману, яко президенту того суда, отправлять дѣла было повелѣно; потомъ, какъ съ нижеписанныхъ обстоятельствъ значитъ, апелляція была на Генеральный Судъ въ Коллегію иностран-

ныхъ дѣлъ, иногда же къ Гетману, и въ Канцелярію Правленія Гетманского уряду, которая именовалась Генеральною Войсковою Канцеляріею.

Въ 1722 году учреждена была въ Малой Россіи, при Гетманѣ Скоропадскомъ, Коллегія, и въ данной отъ Его Императорскаго Величества Государя Петра Великаго Брегадиру Вельяминову инструкціи велѣно: ежели на Генеральный Судъ, Генеральную Канцелярію, и на полковые и прочіе, сколько ихъ обрѣтается, Суды, кто станетъ бить челомъ, тѣ дѣла брать въ Коллегію и рѣшать по правиламъ.

Въ 1728-мъ году, въ Рѣшительныхъ пунктахъ, съ Верховнаго Тайнаго Совѣта умершему Гетману Апостолу данныхъ, велѣно: въ Малой Россіи, быть Суду и расправѣ, попрежнему обыкновенію, какъ о томъ въ пунктахъ Гетмана Богдана Хмелницкаго изображено; а кто судомъ будетъ недоволенъ, дается позволеніе чинить апелляцію на Сотенные къ Полковникамъ, а на Полковниковъ въ Генеральный Судъ; и для лучшего между Малороссійскаго народу въ судахъ порядка, быть изъ Великороссійскихъ тремъ персонамъ, да изъ Малороссійскихъ тремъ же, и рѣшать дѣла по Малороссійскимъ правамъ, и отправлять тотъ судъ, съ сообщенія Гетману, яко президенту того суда, (о чемъ вышенапомянено); и по разсмотрѣнію дѣлъ, ежели явится, что судьи нижнихъ судовъ кого неправильно обвинили, тѣхъ штрафовать, по разсмотрѣнію, и изъ штрафа обидимыхъ награждать; а не бивъ челомъ прежде въ нижнихъ судахъ по порядку, въ Генеральномъ Судѣ не бить челомъ; и ежели кто Генеральнаго Суда рѣшеніемъ не будетъ доволенъ, и такимъ бить челомъ Его Императорскому Величеству въ Коллегію Иностранныхъ Дѣлъ.

В силу оныхъ рѣшительныхъ пунктовъ, къ производству въ Малороссіи судовъ, даны во всѣ полки отъ онаго Гетмана Апостола 1730 года іюля 13, инструкціи полковымъ, сотеннымъ и ратушнымъ судамъ, а въ какой точно силѣ, сообщена оной копія под № [1]).

Съ 1734 года, по кончинѣ Гетмана Апостола, Генеральный Судъ состоялъ въ Великороссійскихъ и Малороссійскихъ членахъ, былъ подъ апелляціею Канцеляріи Правленія Гетманскаго уряду, въ силу инструкціи, данной въ 1734 году Генваря 31 дня оной Канцеляріи Правленія Гетманскаго уряду, а въ той инструкціи написано: въ Малой Россіи Суду и расправѣ быть, по прежнему обыкновенію, Сотеннымъ, Полковымъ, а надъ ними Генеральному, на прежнемъ основаніи, по правамъ; а кто судомъ Генеральнымъ недоволенъ, тѣмъ апеллювать въ оную Канцелярію, а ежели и тѣмъ судомъ кто не будетъ доволенъ, то бить челом въ Правительствующемъ Сенатѣ [2]).

Въ такомъ порядкѣ оставалось въ Малой Россіи отправленіе судебныхъ дѣлъ до 1750 года, то есть до вступленія въ Гетманскій чинъ Его Сіятельства Господина Генералъ-фельдмаршала, Сенатора и Кавалера Графа Кирилла Григорьевича Разумовскаго.

---

[1]) Надруковано в „Кіевской Старинѣ“ т. XVII, 1887, кн. 1, стор. 139—161.

[2]) П. С. Зак. № 6540.

Въ 1750-мъ году, по перемѣнѣ находившихся въ Малороссійскихъ присутственныхъ мѣстахъ великороссійскихъ чиновъ, по ордеру Его Сіятельства съ того 1750 года, по Ноябрь 16-го числа 1760 года, имѣли присутствіе въ судѣ Генеральномъ изъ Генеральныхъ Старшинъ три человѣка, а послѣ по перемѣнамъ были и Бунчуковые товарищи, напоследокъ два судьи Генеральные, и Судъ Генеральный находился подъ апеляціею Гетманскою. Между тѣмъ въ 1752-мъ году, ордеромъ его же Сіятельства графа Кириллы Григорьевича велѣно: старшинамъ тѣ рѣшенныя въ судѣ Генеральномъ дѣла, на которыя апелляція была, такъ же и тѣ, которыя при грамотахъ самому ему, Гетману, изъ Коллегіи Иностранныхъ дѣлъ, яко нерѣшенныя отданы къ разсмотрѣнію, — разсматривать, и со мнѣніями ему, Гетману, представлять; и то продолжалось 1760-го года Ноября до 16 числа.

Въ 1760 года, Ноября съ 16-го числа, универсаломъ его же Сіятелства учреждено имѣть присутствіе въ судѣ Генеральномъ двѣнадцати персонамъ, во первыхъ: судьямъ двумъ Генеральнымъ, а съ ними десяти персонамъ, коихъ десяти ежегодно въ полкахъ Малороссійскихъ, изъ каждого полка по одному выбирать всѣмъ жительствующимъ въ полкахъ чиновникамъ и владѣльцамъ, вообще изъ Бунчуковыхъ товарищей, старшинъ полковыхъ и изъ настоящихъ сотниковъ достойныхъ, добросовѣтныхъ, права вѣдающихъ, жилье и владѣнія свои въ тѣхъ имѣющихъ; и тѣмъ выбраннымъ персонамъ быть у того присутствія безотлучно; ежели же которая сторона объявитъ себя, по выслушаніи приговора, недовольною, въ такомъ случаѣ, не чиня исполненія, судъ Генеральный долженъ представить Его Сіятельству съ обяснеціемъ дѣла краткимъ экстрактомъ, для крайней резолюціи; и тѣмъ всѣмъ опредѣленнымъ членамъ, для содержанія ихъ, ордеромъ Его Сіятельства къ подскарбію Генеральному, состоявшимся, велѣно выдавать изъ скарбу войскового на каждый мѣсяцъ по пятнадцати рублей [1]). На какомъ основаніи Судъ Генеральный, какъ при ономъ Гетманѣ былъ, так и доселѣ, за нынѣшнимъ уже Малороссійской Коллегіи въ 1764-мъ году Ноября 10-го дня, учрежденіемъ состоитъ.

Прошлаго жъ 1763-го года, Мая 19-го дня, когда состоялось къ Его Сіятельству графу Кириллу Григоріевичу Разумовскому, Высочайшая грамота, въ силу Имянного Ея Императорскаго Величества указа на докладѣ Правительствующаго Сената собственною Ея Величества рукою подписаннаго, чтобъ опредѣлить въ Малой Россіи настоящихъ Подкоморыхъ и поступать по Малороссійскимъ правамъ, то Ноября 19-го дня того жъ года, по поданному отъ бывшихъ тогда въ собраніи въ Глуховѣ Генеральныхъ Старшинъ, Полковниковъ и прочихъ чиновъ мнѣнію, учреждены отъ Его Сіятельства въ Малой Россіи, въ каждомъ полку, по два, а въ нѣжинскомъ, по обширности и величинѣ онаго, три Зем-

---

[1]) Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора Лѣтописца кн. V, отдѣлъ III. Матеріалы, стор. 121—126.

скіе и Подкоморскіе Суды; и въ подкоморые также судьи, подсудки и писаря, по выбору шляхетства, опредѣлены, кромѣ одного Полтавскаго полка, въ которомъ какъ судовъ Земскихъ так и судей, подсудковъ и писарей (кромѣ единыхъ Подкоморныхъ) не выбрано и неопредѣлено, и производятся дѣла по прежнему порядку. Суды полковые, при томъ Гетманскомъ учрежденіи, переименованы Гродскими. Тѣмъ же универсаломъ Его Сіятельства, велѣно: въ оныхъ Судахъ имѣть присутствіе полковникамъ и при нихъ двумъ или тремъ полковымъ старшинамъ, сотеннымъ же правленіямъ ни въ какіе дѣла до судовъ земскихъ и гродскихъ надлежащія, не вступать и тѣмъ судамъ опредѣлено быть подъ апелляціею суда Генерального.

Симъ земскимъ урядникамъ положено отъ Гетмана считаться: подкоморіямъ — первыми по полковникѣ; земскимъ судьямъ имѣть первенство предъ Бунчуковыми товарищами: подсудкамъ, — съ Бунчуковыми товарищами по старшинству; земскимъ писарямъ, — съ полковыми асаулами; вознымъ же, — первымъ надъ сотникомъ, предъ значковыми товарищами и сотенными старшинами; коморникамъ или помошникамъ подкоморскимъ — съ вазными. Въ уряды жъ оные выбиратся владѣльцами изъ Бунчуковыхъ товарищей, старшинъ полковыхъ, сотниковъ и другихъ войсковыхъ чиновъ, въ тѣхъ же повѣтахъ помѣстье свое имѣющихъ.

А по статуту Великаго княжества Литовскаго, положены въ землѣ суды, именно по 4 раздѣлу — Земскіе и Гродскіе; и по раздѣлу 9-му — подкоморскіе; для разбору, за отзывомъ, отъ судовъ подкоморскихъ — комисары; и въ нихъ надлежитъ быть урядникомъ — въ земскомъ судѣ судьѣ, подсудку и писарю; а въ гродскомъ: воеводѣ, старостѣ, подстаростѣ, и въ небытности ихъ, намѣстникамъ ихъ, судьѣ и писарю, и они должны отправлять дѣла слѣдующія, а именно: Земскій Судъ, по предписанному ему въ артикулѣ 42-мъ о закладныхъ имѣніяхъ, о выбытіи съ покойнаго владѣнія людьми и грунтами, о всякомъ дѣлѣ суженномъ, о побѣгѣ служителей, обиду господину своему причинившихъ, о взятіи неподлежащихъ пошлинъ, о воспрещеніи и займѣ мельницами и гаттями на рѣкахъ портовыхъ свободнаго переѣзду, о неисполненіи обовязательствъ, о раздѣлѣ между родственниками добръ, о поручныхъ, кому либо за кого учиненыхъ, о безчестіи возныхъ, о обидахъ подданнымъ государевымъ отъ шляхетства; о вдовѣ, на вдовиномъ опредѣленіи остается имеющей, о штрафахъ, суду и сторонамъ тяжущимся надлежащихъ, о поголовщинѣ людей званія простого, о взиманіи пересудовъ и потюремнаго надъ уставъ, о грабежахъ и о заплатѣ за спашъ, кто бы во время судовъ, неоправдавшись, уѣхалъ, о обидахъ отъ урядниковъ государевыхъ, о миротворномъ судѣ, объ отнятіи имѣнія, судомъ увязаннаго, о удержаніи листовъ отворныхъ, о обидѣ во время военное приключенной, о поисканіи долговъ по умершемъ, и о спадкахъ, и о навязкахъ за доводомъ шляхетства.

Гродскіе же суды по артикулу 30-му раздѣла 4-го судить должны о наѣздѣ нахальномъ на дома шляхетскіе, о нахальномъ нападении на

Церковъ Божескую, о насильствѣ дѣвицъ и женъ, о насильствах въ городахъ государевыхъ, о разбоѣ по дорогамъ, о воровствахъ, о обманствѣ, о зажигательствахъ, о чарованьи, о отравахъ, о похвалках, и о смертномъ убійствѣ.

И въ оныхъ двух судахъ по всѣмъ тѣмъ дѣламъ, за рѣшеніемъ ихъ, ежели которая сторона обявитъ своэ недоволство, рѣшеное дѣло, по артикулу 86-му роздѣлу 4-го, должно быть отослано въ Главный Судъ; а въ нижнемъ судѣ исполненія не чинить, до разсмотрѣнія въ Главномъ Судѣ того дѣла, кромѣ тѣхъ дѣлъ, по которымъ апелляція допущена быть не должна, имено по артикулу 88-му, раздѣла 4-го: 1) въ добровольномъ записѣ, 2) о выбытіи съ спокойнаго владѣнія, 3) кто кому на доводъ или отводъ пуститъ, 4) если бы кто въ чемъ самъ признался.

Примѣчаніе: Хотя артикулъ 86-ой раздѣла 4-го, за отзывомъ отъ судовъ Гродскаго, Земскаго, Подкоморскаго и Комисарскаго, предписываетъ исполненіе по приговору приостановить до разбора Главного Суда; но въ раздѣлѣ 9-мъ, артикула 7-го показано: за апелляціею на судъ подкоморій, земля имѣетъ остатся до разбора комисарскаго, притомъ кому подкоморій присудилъ, одно токмо исполненіе взысканіи приудерживается; въ семъ же раздѣлѣ не показано на рѣшеніе Комисарскаго суда быть и апеляціи: но по приговору исполнять тотчасъ узаконено.

Подкоморскіе жъ суды, по раздѣлу 9-му, должны разбирать о спорныхъ земляхъ в межахъ и границахъ и чинить свои рѣшенія по наставленію, которое въ артикулахъ того раздѣла описано; а комисарами, въ случаѣ апеляціи на рѣшенія подкоморскія, должны быть высланы, отъ суда Главнаго, каштеляны тѣхъ повѣтовъ; и гдѣ каштеляновъ не случится, то маршалки тѣхъ повѣтовъ; а при нихъ по двѣ особы изъ шляхетства, для освидѣтельствованія тѣхъ подкоморыми учиненыхъ разборовъ, и что, по разсмотрѣнію ихъ, явится, должны жъ чинить тожъ свои рѣшенія; въ которыхъ же повѣтахъ каштеляновъ и маршалковъ не будетъ, тогда такова комиссія отослана быть имѣетъ до старосты судового того жъ повѣта, какъ потому жъ раздѣлу означено.

Надъ оными судами, по силѣ права трибунального 1581 года изданного и въ книгѣ Статута напечатаного, долженъ быть одинъ главный Трибунальный судъ, и в немъ повинны засѣдать выбранные съ каждаго повѣта по два депутата; и для доставленія болшей справедливости, духовныхъ четыре особы; судить же должны всякія справы, за апелляціями присылаемые изъ Судовъ Земскихъ, Гродскихъ и Подкоморскихъ; также за позвы всякіе, которые съ Сейма или от Государя имѣютъ быть присланы, а особо отъ урядовъ Земскихъ и Гродскихъ, которые бы по рѣшенію своему исполненія и окончанія не учинили, или не в силѣ права и Статута кого осудили, и всѣ тѣ справы, которые бы къ рѣшенію Государеву слѣдовали, тотъ же Судъ Трибунальный рѣшить имѣетъ; о чемъ въ томъ Трибунальномъ правѣ обстоятельно предписано, на который Трибунальный Судъ и апелляція не точію ни въ какой судъ, но и до Государя не простирается, кромѣ дѣлъ о смертной казни, по

лишенію чести, и о добрахъ, къ столу Государевому принадлежащихъ, что до рѣшенія самого Государя принадлежитъ; и засѣдать и судить долженъ Судъ Трибунальной по воеводствамъ порядкомъ такимъ: которое воеводство, по которому идетъ, и голоса имѣютъ давать по тому жъ, и дѣла по реестру кончать по старшинству воеводствъ и декреты не изъ головы, но съ письма чинить, и подъ декретомъ два либо три судьи подписатся имѣють.

Въ печатномъ Ея Императорскаго Величества манифестѣ отъ 10-го Ноября 1764 года публикованномъ, изображено между инымъ, что по увольненіи отъ Гетманскаго чина графа Кирилла Григоріевича Разумовскаго, по всеподданѣйшей его прозьбѣ, велѣно въ Малой Россіи, пока время и опытъ дастъ Ея Императорскому Величеству о благѣ Малороссійскаго народа, лучшій учинить промыселъ, учредить Коллегію во мѣсто бывшаго Гетманскаго правлѣнія, на такомъ основаніи, какъ Сенату дано знать; и быть въ Малой Россіи, яко Генералъ Губернатору и въ Малороссійской Коллегіи, яко президенту, Арміи Генералъ Аншефу и кавалеру графу Румянцеву, на котораго возлагается надежда, что онъ, по извѣданнымъ достоинствамъ, не токмо въ народѣ сохранитъ порядокъ, но и о пользѣ собственной сего народа будетъ къ Ея Величеству всегда добрый и надежный предстатель.

Въ указѣ Правительствующаго Сената 1764-го года, ноября 17-го, изображено: имяннымъ де Ея Императорскаго Величества указомъ, даннымъ Сенату, велѣно, по увольненіи графа Разумовскаго отъ чина Гетманскаго, для надлежащего Малой Россіи управленія, учредить Коллегію, въ которой присутствовать главнымъ генералу и кавалеру графу Петру Александровичу Румянцеву и съ нимъ четыремъ великороссійскимъ членамъ изъ Генералитетскихъ и Штабъ Офицерскихъ чиновъ, да изъ Малороссійскихъ Старшинъ четыремъ же опредѣляемымъ же выборомъ погодно, въ учрежденные въ Малой Россіи подкоморскіе суды и Земскіе суды, подкоморымъ, судьямъ, подсудкамъ, писарямъ и вознымъ, пока они въ такихъ званіяхъ пробудутъ, считатся за урядъ: Подкоморымъ — первыми по полковникѣ Малороссійскомъ; судьямъ земскимъ — съ первостатейными бунчуковыми товарищами; подсудкамъ — съ бунчуковыми товарищами второстепенными; писарямъ земскимъ, — против полковыхъ асауловъ; а вознымъ, — первыми по сотникѣ малороссійскомъ. Сему опредѣленному главному командиру Малороссійскому быть въ такой силѣ, какъ Генералу Губернатору и Президенту Малороссійской Коллегіи, гдѣ онъ по дѣламъ суда и расправы имѣетъ голосъ предсѣдателя по Генеральному Регламенту, а въ прочихъ дѣлахъ, яко то содержанія в народѣ добраго порядка, общей безопасности и исполненія законовъ, долженъ онъ поступить съ властію Губернаторскою. Запорожской Сѣчи быть вѣдомой въ семъ Малороссійскомъ Правительствѣ.

И такъ, съ выше прописанныхъ обстоятельствъ значится, что въ Малой Россіи нынѣ не всѣ суть учреждены таковые суды, которымъ по содержанію вышеписанныхъ Малороссійскихъ правъ быть установлено; то

есть комисаровъ, по праву показанныхъ, нѣтъ; настоящихъ гродскихъ судовъ (кромѣ именуемыхъ во мѣсто ихъ полковыхъ канцелярій, въ коихъ и не таковы чины, какъ и справи вышепоказаны) не имѣется, а состоятъ суды Земскіе; да вмѣсто Гродскихъ — Полковые, и надъ ними Генеральный, подъ апелляціею Коллегіи.

(Бібліотека кол. університету св. Володимира Збірка М. О. Судієнка. Папка № 115. С. И Масловъ. Сбзоръ рукописей библіотеки университета св. Владимира № 160).

№ 63.

ІЗ ПАПЕРІВ ГРИГОРА АНДРІЙОВИЧА ПОЛЕТИКИ. 1767 РОКУ.

1. Завоеванною Малая Россія никогда не бывала и быть не могла, какъ прежде когда либо, такъ еще болше при Гетманѣ Мазепѣ, который при себѣ имѣлъ не болѣе двухъ или трехъ тысячъ, на его иждивеніи, содержавшагося войска; а напротивъ того все войско и народъ Малороссійскій остался при Россійской сторонѣ, что доказываютъ Государя Петра Великаго грамоты, народу Малороссійскому данныя, и письма его жъ, писанныя къ разнымъ довѣреннымъ лицамъ.

2. Анархіи въ Малой Россіи, по правамъ, никогда быть не можетъ. Была при Гетманахъ тираннія, противъ правъ дозволенная, отъ чего происходили многія непорядки и замѣшательства.

3. Что нѣкоторые изъ Малороссійскаго шляхетства желаютъ пристать къ новымъ законамъ, то еще силно быть не можетъ, потому что частное желаніе не составляетъ общаго; да и въ привилегіяхъ ихъ написано, что тогда они могутъ перемѣнять свои законы, когда всѣ обще согласятся, напротивъ того, въ Малой Россіи ни десятая доля на то не согласились; двухъ только полковъ, то есть Черниговскаго и Нѣжинскаго шляхетство на то соглашаются, Переяславскаго отъ части, а напротивъ того, всѣхъ полковъ шляхетства, мѣщане, козаки и духовный чинъ просятъ утвержденія старыхъ; о привилегіяхъ же просятъ всѣ вообще.

4. Не знаю, чтобъ кто изъ благонамѣренныхъ и права свои знающихъ Малороссійскихъ шляхтичей когда либо пожелалъ имѣть Гетмана; ибо всѣмъ извѣстно, что они всю власть и права шляхетства себѣ присвоили, похитили и удерживали оныя чрезъ искупы большихъ людей, а если бы Гетманы были въ своихъ предѣлахъ содержаны, о чемъ часто было отъ чиновниковъ Малороссійскихъ прошено, то бъ они Россіи никогда вредны, Малой Россіи никогда бъ тяжестны не были. Гетманъ Малой Россіи и власть его никогда не надобны, но не надобенъ же и другій никто, власть его имѣющій, отъ котораго бы однаго зависѣли всѣ воинскія, гражданскія и камеральныя дѣла, и который бы, по своимъ прихотямъ, что хотѣлъ — дѣлалъ.

(Бібліотека кол. університету св. Володимира. Збірка М. О. Судієнка. Папка № 115. С. И. Масловъ. Обзоръ рукописей библіотеки университета св. Владимира № 160).

№ 64.

ІЗ ПАПЕРІВ ГРИГОРА АНДРІЙОВИЧА ПОЛЕТИКИ. ПІСЛЯ РОКУ 1772.

На 1. Малая Россія во время владѣнія польскаго раздѣлена была на два воеводства: Кіевское и Черниговское, а тѣ воеводства раздѣлялись на староства и повѣты. Въ Кіевскомъ воеводствѣ были три староства судовыхъ, а именно: Кіевское, Житомирское и Овруцкое, въ которыхъ производились Гродскіе Суды; а не судовыя староства были: въ Переяславлѣ, въ Нѣжинѣ, въ Любечѣ, въ Носовкѣ и въ Лубнахъ. Повѣты въ томъ же воеводствѣ были: Кіевскій, Житомирскій и Овруцкій, въ которыхъ производились Земскіе Суды.

Въ Черниговскомъ воеводствѣ, которое состояло изъ одного Черниговскаго полку и изъ части Нѣжинскаго, было одно староство Черниговское, да два повѣты, Черниговскій и Новгородскій Сѣверскій. Въ Стародубѣ было также судовое староство и повѣтъ, а въ Мглинѣ староство не судовое; но тогда сіи городы съ своими уѣздами — принадлежали до Смоленскаго воеводства.

На 2. До Хмельницкаго въ Малой Россіи были Козацкіе полки, учрежденные отъ польскаго короля Стефана Баторія, а именно; на той сторонѣ Днѣпра: Чигиринскій, Корсунскій, Черкаскій, Уманскій, Ладыженскій, Богуславскій, Кіевскій, а на сей сторонѣ Днѣпра: Переяславскій, Полтавскій и Миргородскій. За польскаго владѣнія, когда началось Козацкое войско, то, по дозволенію Польскаго короля Сигизмунда перваго, записывались въ козаки всѣ и всякого рода люди, а именно: королевскіе и шляхетскіе подданные, такожъ и мелкая русская шляхта, которые въ Малой Россіи на своихъ имѣніяхъ жили околицами, тоесть, цѣлыми селами и деревнями, и назывались землянами. Итакъ, жили козаки по всѣмъ селеніямъ вмѣстѣ съ мужиками, но на особливыхъ привилегіяхъ, до тѣхъ поръ, пока шляхетство, видя въ подданныхъ своихъ, чрезъ записываніе въ козаки, упадокъ, начали протестовать и требовать отъ короля и Республики. чтобъ запрещено было ихъ мужиковъ писать въ козаки. Желаніе ихъ было удовольствовано; и запрещено не токмо шляхетскихъ мужиковъ не писать въ козаки, но и написавшихся вывесть въ королевскіе имѣнія, а не желающихъ отдать въ подданство шляхетству. Козаки съ начала не имѣли никакого другого названія кромѣ козацкое войско, которое все состояло изъ холостыхъ людей; но когда въ козаки стали писатся и женатые люди, тогда холостые не чая быть въ нихъ таковой охоты и исправности въ воинскихъ дѣлахъ, на сіе вознегодовавъ, отъ нихъ отлучились, и пошедши внизъ по Днѣпру, сыскали для своего пребыванія мѣста ниже пороговъ, подѣлали на островахъ засѣки, и стали тамъ жить, и отъ сего произошло наименованіе Сѣчи и Запорожскаго войска, или Сѣчевого и Низового Запорожскаго войска, которымъ названіемъ не токмо они сами себя именовали, но и въ публичныхъ актахъ именуемы были. Напротивъ того, женатые козаки, жившіе по городамъ и по селамъ в Малой Россіи, назывались козацкое Городовое или Городовое Запорожское войско. И какъ оное было

отъ Сѣчевого гораздо многочисленнѣе, такъ оно отъ короля Стефана Баторія раздѣлено и распоряжено было на полки, даны были имъ полковники и старшины, а надъ всѣми оными устроенъ былъ главный полководецъ, называемый Гетманъ, который, потому что и то и другое войско называлось Запорожское и онъ ими обоими управлялъ, назывался Гетманъ войска Его Королевскаго, а послѣ присоединенія къ Россіи Его Царскаго Величества Запорожскій. Сіе названіе употребляли они в публичныхъ актахъ и листахъ къ Россійскимъ Государямъ, въ универсалахъ своихъ и письмахъ, называли себя иногда Гетманами Малыя Россіи и Малороссійскими. Гетманъ Самойловичъ, первый началъ писаться и въ публичныхъ и приватныхъ актахъ: Войска Его Царскаго Величества обоихъ сторонъ Днѣпра Гетманъ, а Графъ Кирило Григорьевичъ Разумовскій, первый названъ Малороссійскимъ обоихъ сторонъ Днѣпра и войскъ Запорожскихъ Гетманомъ.

На 3. При Гетманѣ Хмельницкомъ въ Малой Россіи земское учрежденіе таковое жъ было, каковое и во время владѣнія Польскаго. Онъ присоединялся къ Россіи со всѣми чинами оными, то есть, съ шляхетствомъ, съ козацкимъ войскомъ, съ духовнымъ чиномъ, съ мѣщанами и съ простымъ народомъ. Всѣ сіи чины, вмѣстѣ съ Гетманомъ, просили утвержденія прежнихъ своихъ правъ и привилегій, и оныя отъ царя Алексѣя Михайловича получили, какъ то можно видѣть изъ договорныхъ Гетмана Хмельницкаго пунктовъ и привилегій данныхъ шляхетству, Гетману и войску Запорожскому, митрополиту Кіевскому съ духовенствомъ, и Малороссійскимъ Магистратамъ. По симъ граммотамъ, при Гетманахъ Богданѣ Хмельницкомъ и Іванѣ Выговскомъ, оставался каждый чинъ при прежнихъ своихъ порядкахъ и учрежденіяхъ. Были при нихъ земскіе, гродскіе и подкоморскіе чиновники, во всѣхъ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ прежде бывали, что можно доказать какъ старинными дѣлами [1]), такъ и договорами, учиненными между королемъ польскимъ Іоанномъ Казимиромъ и республикою польскою и Гетманомъ Іваномъ Выговскимъ, когда было вздумалъ сей Гетманъ отложиться отъ Россіи и предаться по прежнему Польшѣ; на которыхъ договорахъ, между прочими отправленными отъ него въ 1659 году на Сеймъ депутатами, подписались подкоморіи Кіевскіе Немѣричъ и другіе земскіе чиновники, какъ то можно видѣть въ конституціяхъ польскаго королевства въ 4-мъ томѣ, подъ титуломъ комиссія Гадяцкая. Но какъ въ семъ Выговскаго отложеніи къ Польшѣ найбольшее участіе имѣли знатнѣйшіе люди и шляхта, то неприставшіе къ партіи его старшины и козаки, будучи сильнѣе многихъ изъ шляхтичей, поймавъ перерубили, а прочіе съ Выговскимъ ушли въ Польшу. Таковымъ образомъ, когда избранъ былъ Гетманомъ Юрій Хмельницкій, то при немъ, по усилію козаковъ, и особливый родъ правленія сдѣлался. Гетманы, полковники

---

[1]) Одно изъ таковыхъ дѣлъ, производившееся во время по Статутовому порядку между Кіево-Печерскою Лаврою и другимъ какимъ то монастыремъ при Гетманѣ Хмельницкомъ въ сихъ годахъ трактовано было въ Малороссійской Коллегіи, а оттуда, какъ мнѣ помнится, перенесено въ Сенатъ.

и сотники остались одни шляхетству и козакамъ начальниками и судіями; однако въ воинскихъ только однихъ дѣлахъ они ихъ судили; въ гражданскихъ дѣлахъ суды производились всѣ, безъ изятія, по магистратамъ и ратушамъ, въ которыхъ по полковымъ городамъ присутствовали полковники или довѣренные отъ нихъ особы, сотники, атаманы городовые и войты съ бурмистры, а по сотеннымъ городамъ: сотники, атаманы, городовые и войты съ бурмистры, и судили всѣхъ вообще: шляхту, козаковъ, мѣщанъ и мужиковъ, что можно видѣть изъ старыхъ магистратскихъ и ратушныхъ книгъ. Отъ судовъ ратушныхъ шла апелляція къ тѣмъ, гдѣ присутствовалъ полковникъ, а отъ сихъ въ Генеральный Судъ, или прямо къ Гетману. Сіе продолжалось до гетманства Гетмана Апостола, при которомъ учреждены, по рѣшительнымъ пунктамъ, особливыя полковыя канцеляріи н суды и сотенныя Канцеляріи или Правленія, и козаки стали судится въ полковыхъ канцеляріяхъ и судахъ, и въ сотенныхъ канцеляріяхъ; а мѣщане и государевы, или такъ называемые ратушные мужики, — въ Магистратахъ и Ратушахъ.

На 4. Генеральная или Войсковая Генеральная Канцелярія, хотя издревле въ Малой Россіи была, но не была Главный Судъ. — Она сіе названіе получила отъ того, что въ ней отправляемы были общія, до всей Малой Россіи касающіеся и отъ Гетмана зависящія дѣла. Главное начальство имѣлъ въ ней Генеральный Писарь, а подъ нимъ былъ Регентъ и войсковые канцеляристы. Главнымъ въ Малой Россіи Правленіемъ или судомъ сдѣлалась, не задолго предъ смертію Гетмана Скоропадскаго, а именно въ 1720 году, въ которомъ онъ, учредивъ оную, велѣлъ въ ней присутствовать наказному Гетману Полуботку и Генеральной Старшинѣ, что послѣ и указомъ Монаршимъ утверждено. Потомъ, по отставленіи первой Малороссійской Коллегіи, отставлена была и сія Канцелярія, а сдѣланъ Гетманъ Апостолъ, по смерти котораго въ 1734 году, паки возобновлена сія Канцелярія. Сія Войсковая Генеральная Канцелярія, когда имяннымъ Государыни Императрицы Анны Іоанновны указомъ велѣно учредить оную изъ великороссійскихъ и малороссійскихъ членовъ, или генеральныхъ старшинъ, и быть имъ в Правленіи Гетманскаго уряду. — Генеральнаго Войсковаго Суда учрежденіе въ Малой Россіи гораздо старѣе Онъ сдѣланъ почти въ тоже самое время, какъ Гетманы и полковники, уничтоживъ земскіе и гродскіе суды, всю судебную власть себѣ присвоили, и, кажется, при Гетманѣ Юрьи Хмельницкомъ, или заразъ послѣ его. Сей судъ въ Малой Россіи главный, въ немъ присутствовали два Генеральные войсковые судьи; но какъ они всѣ почти дѣла, кромѣ самыхъ маловажныхъ, отправляли и рѣшали съ вѣдома и конфирмаціи Гетмановъ, то и былъ по сему то, въ рѣшительныхъ пунктахъ, данныхъ Гетману Апостолу, Гетманъ названъ сего Суда Президентомъ. Скарбовая Канцелярія учреждена при Гетманѣ Апостолѣ въ 1728-мъ году, когда, по рѣшительнымъ пунктамъ, для управленія Малороссійскихъ доходовъ велѣно учредить двухъ подскарбіевъ Великороссійскаго и Малороссійскаго.

На 5. Выше сего въ отвѣтѣ на второй пунктъ сказано, что Малороссійскіе полки и сотни устроены были за польскаго владѣнія Королемъ Стефаномъ Баторіемъ на обоихъ сторонахъ Днѣпра и было ихъ тогда десять; войска же въ нихъ, по учрежденію тогожъ короля, должно было заключаться двадцать тысячъ, а, въ самомъ дѣлѣ, было до тридцати и до сорока тысячъ и больше. Король Сигизмундъ третій Сеймовою Конституціею учредилъ было, чтобъ въ сихъ полкахъ полковники и старшины всѣ были изъ шляхты. Напослѣдокъ поляки, и по опасности козаковъ, и будучи раздражены возмущеніями, бывшими при разныхъ Гетманахъ, которые они всчинили, по большей части, за обиды и притѣсненія, чинимыя козакамъ и за принужденіе къ унитской вѣрѣ Малороссійскаго простаго народа, при королѣ Сигизмундѣ Третіемъ, сеймовою жъ Конституціею уничтожили Гетманскій чинъ, а вмѣсто его велѣли быть комиссарамъ изъ знатнаго шляхетства и управлять Малороссійскимъ войскомъ, котораго оставлено было только шесть тысячей, подъ управленіемъ шести полковниковъ, и сіе оставшееся войско называлось Реестровыми Козаками; прочихъ же козаковъ велѣно поворотить въ мужики. Когда-жъ Хмельницкій въ 1647-мъ году противъ поляковъ восталъ, то поворотилъ не токмо старыхъ козаковъ, по прежнему, въ козаки, но и всѣхъ Малороссійскихъ жителей, приглашалъ къ принятію оружія, обѣщая, что таковые будутъ пользоваться привилегіями и вольностями козацкими. Онъ умножилъ и распорядилъ полки на обоихъ сторонахъ Днѣпра, которыхъ при немъ двадцать, или двадцать одинъ, а войска, по свидѣтельству Малороссійскихъ лѣтописцевъ и польскихъ историковъ, болѣе двухъ сотъ тысячъ было, не считая низового Запорожскаго войска. Изъ сего всего видѣть можно, что войско козацкое Малороссійское и до Хмельницкого и послѣ его было на обоихъ сторонахъ Днѣпра; Гетманы жъ онаго жили не всегда на той сторонѣ Днѣпра, но гдѣ они пожелали; напримѣръ, въ Черкассахъ жилъ первый козацкій Гетманъ Евстафій Дашкевичъ, который и старостою того города былъ; въ Чигиринѣ жили многіе Гетманы, потому что сей городъ на ихъ пребываніе и опредѣленъ былъ; въ Кіевѣ жили славный и между героями польскими поставленный Гетманъ Петръ Конашевичъ—Сагайдачный, такожъ Гетманы Петрижицкій и Гавриловичъ; въ Острѣ и въ Козельцѣ Гетманъ Остраница. Живали также Гетманы въ Переяславлѣ, въ Лубнахъ и въ Полтавѣ.

На 6. Когда Гетманъ Хмельницкій присоединился къ Россіи, тогда отъ царя Алексѣя Михайловича, посланы были переписщики изъ знатныхъ Россійскихъ дворянъ во всѣ Малороссійскіе полки для переписи числа козаковъ, мѣщанъ и мужиковъ, о чемъ и въ Царственномъ, въ С. Петербургѣ въ 1772-мъ году печатномъ, Лѣтописцѣ упоминается, и нѣкоторые города пописаны; однако, обстоятельнѣйшія всѣмъ полкамъ и во оныхъ сотнямъ списки, уповательно, могутъ сыскаться въ Архивѣ Государственной Коллегіи Иностранныхъ дѣлъ или въ Архивѣ старыхъ Малороссійскихъ дѣлъ, имѣющемся при Сенатѣ.

(Бібліотека кол. університету св. Володимира. Збірка М. О. Судієнка. Папка № 115. С. И. Масловъ. Обзоръ рукописей библіотеки университета св. Владимира № 160).

№ 65.

ІЗ ПАПЕРІВ ГРИГОРА АНДРІЙОВИЧА ПОЛЕТИКИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII ВІКУ).

Историческое извѣстіе

На какомъ основаніи Малая Россія была подъ республикою Польскою, и на какихъ договорахъ оддалась Россійскимъ Гдрямъ, и патріотическое разсужденіе, какимъ образомъ можно бы оную нынѣ учредить, чтобъ она полезна могла быть Россійскому Государству безъ нарушенія правъ ея и волностей.

§ 1

о томъ, на какомъ основаніи Малая Россія была подъ республикою Польскою.

Читающимъ россійскія и польскія исторіи не можетъ быть неизвѣстно, что составлявшія въ древнія времена одно пространнѣйшее въ свѣтѣ Россійское Государство, великія княженія Кіевское, Черниговское, Переяславльское, или нынѣ называемая Малая Россія, такъ, какъ и прочія Россіи принадлежавшія княженія и земли, послѣ владѣнія татарскаго отошли къ королевству Полскому и великому княжеству Литовскому частію чрезъ завоеванія, а частію чрезъ добровольное подданство. Но намъ нѣтъ нужды здѣсь въ пространное о томъ вступать изъясненіе; нужда токмо состоитъ въ томъ, чтобъ описать, на какомъ основаніи была Малая Россія, доставшись республикѣ Полской, тоесть какую имѣла форму правленія, какія права и привилегіи, какія гражданскія и воинскія порядки; что мы, слѣдуя неоспоримымъ свидѣтельствамъ въ кратцѣ предложить и доказать намѣрены.

По свидѣтельству разныхъ лѣтописей и Синопсиса Кіевского, первый былъ Гедиминъ великій Князь Литовскій, который татарскому владѣнію надъ княженіемъ Кіевскимъ здѣлалъ конецъ, побѣдивъ въ 1320 году татаръ и Кіевского князя Станислава при рекѣ Ирпенѣ, и овладѣвъ городомъ Кіевомъ. Съ того самого времени Малая Россія осталася при великомъ Княжествѣ Литовскомъ на всѣхъ тѣхъ правахъ и привилегіяхъ, которые имѣли жители онаго княжества; что доказывается употребляемымъ съ тѣхъ самыхъ временъ и донынѣ въ Малой Россіи правомъ, называемымъ Статутъ великаго Княжества Литовскаго, въ которомъ точно изясняется, что оной здѣланъ для великаго Княжества Литовскаго и принадлежащихъ по оному земель, между которыми и Русь полагается [1]).

Послѣ сего, когда Казимиръ Великій, Король Польскій, въ 1340 году завоевалъ Чермную Россію, то вскорѣ послѣ того [2]) и прочія Россійскія, литовцами обладаемыя, княженія, въ томъ числѣ Кіевское, Черниговское

---

[1]) Стат. розд. 1. арт. 1.; розд. 3. арт. 12 і 29.

[2]) Старовольскій въ описаніи воинственниковъ Сарматскихъ стр. 45.

и Переяславльское, войною у литовскихъ князей в 1349 году отобравъ, присовокупилъ къ Полскому Королевству; и отъ того времени поляки себѣ, а литовцы себѣ присвояли право на выше писанныя княженія и прочія россійскія земли. Въ скоромъ времени послѣ того помянутый король, созвавши Сеймъ, дозволилъ всѣмъ россіянамъ свободнымъ отправленіемъ вѣры и всѣми тѣми правами пользоваться, которыми пользуются поляки, и всѣ порядки въ Россіи устроилъ противъ Полскихъ, раздѣливъ оную на воеводства и повѣты, о чемъ свидѣтельствуютъ [1]) польскіе историки Кромеръ и Стриковскій. Когда же великое княженіе Литовское, чрезъ великого своего князя Владислава Ягеллона, въ 1386 году соединено съ Полскимъ Королевствомъ, и оной великой Князь выбранъ Королемъ Полскимъ, то онъ, помня прежнее свое право на нѣкоторыя россійскія земли, въ томъ числѣ и на предпомянутыя княжества, взялъ ихъ паки въ свое владѣніе, подтвердивъ, однако, имъ то, что они всѣми тѣми правами пользоваться имѣютъ, которыми и прочія королевства его земли, и издавъ въ 1433 году особливое на то установленіе, которое отъ слова до слова такъ гласитъ [2]): „при семъ обѣщаемъ, что всѣ земли наши королевства Полскаго, включая такъ же и россійскую землю, (изъемля токмо однѣ овсяныя подати, которыя намъ до конца жизни нашея одна Россія давать должна), къ одному праву и одному закону, общему всѣмъ землямъ, приведемъ, и приводимъ, присоединяемъ и соединяемъ силою сего нашего установления“.

Подтвердилъ тожъ самое и король Сигизмундъ первый изданнымъ въ Краковѣ въ 1507 году слѣдующимъ установленіемъ: „По просьбѣ россійскихъ земель, хочемъ и приговариваемъ, чтобъ о всѣхъ бѣглецахъ установленіе короля Альберта хранимо было, и чтобы шляхетство оныхъ земель, какъ въ прочихъ земляхъ королевства, свободно и изъято было отъ платежа мытъ и торговыхъ пошлинъ, и въ прочихъ ползовалось тою жъ волностію“.

Продолжавшіеся между поляками и Литвою споры о томъ, кому принадлежитъ княженіе Кіевское, на послѣдокъ рѣшились при королѣ Сигизмундѣ Августѣ. Помянутой король, узнавъ, что поляки болше имѣютъ права на оное княженіе, нежели Литва, по согласію всѣхъ чиновъ республики, на бывшемъ въ Люблинѣ въ 1569 году сеймѣ, княженіе Кіевское присоединилъ къ коронѣ Полской, давъ оному за подписаніемъ собственной своей руки, и всѣхъ бывшихъ на сеймѣ чиновъ особливую на то привилегію [3]).

Сія привилегія есть безъцѣнной остатокъ правъ и вольностей Малыя Россіи: ибо какъ въ вышеписанныхъ прежнихъ установленіяхъ въ общихъ терминахъ дозволяется россіянамъ ползоватся правами и волностями республики, такъ въ сей привилегіи всѣ волности, права

[1]) Кромеръ, листъ 263. Стриковскій, листъ 429.

[2]) Конституцій Королевства Полскаго и великаго княжества Литовскаго томъ I., стр. 93.

[3]) Конституціи, томъ 2. стр. 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766.

и преимущества подробно описуются, которыя здѣсь, избѣгая обширности, сколко возможно, сокращенно, предлагаю.

Въ первомъ оной привилегіи пункте изъясняется, что земля и княжество Кіевское съ согласіемъ, какъ общимъ всея республики, такъ особливо онаго княжества духовныхъ и свѣцкихъ сенаторовъ, князей, господъ, шляхетства, рыцарства и всѣхъ чиновъ отъ послушанія и присяги великому княжеству Литовскому уволняется, а присовокупляется вѣчно къ королевству полскому со всѣми городами, крѣпостьми, мѣстами, мѣстечками, селами, землями и уѣздами, какъ ровные до ровныхъ и волные до волныхъ люди, и каждому изъ нихъ, по своему чину и достоинству, дозволяется пользоватся тѣмижъ привилегіями, волностями и свободами, которыми ползуются всѣ прочіи обыватели королевства Полскаго. Въ отправленіи-жъ службы воинской и дачѣ податей должны они сохранены быть, по силѣ учиненной, съ согласія присланныхъ отъ нихъ пословъ, на главномъ сеймѣ конституцій так, какъ и королевство Полское.

Во второмъ пунктѣ обѣщано хранить ненарушимо рубежы онаго княжества; такъ же шляхетство Римскаго и Греческаго закона духовные и свѣцкіе уволены отъ всѣхъ прежнихъ платежей, податей, мытъ, строенія и починки крѣпостей и мостовъ, а только для одного признанія королевской власти велѣно имъ платить съ извѣстной мѣры пахатной земли ихъ поданныхъ, называемой, попольски, влока, обыкновенною монетою полскою, по два гроша, что россійскими денгами учинитъ три полушки; а гдѣ такихъ влокъ нѣтъ, по одному грошу со двора.

Въ третьемъ пунктѣ шляхетство и обыватели онаго княжества обнадеживаются; подъ присягою королевскою, что они не имѣютъ подлежать установленію короля Александра, учиненному въ Петриковѣ въ 1504 году, (которымъ повелѣно заставленныя и розданныя, до столу королевскаго принадлежащія, недвижимыя имѣнія выкупать и возвращать, и впредь безъ опредѣленія сеймового никому не заставлять и не давать), а будутъ сохранены при данныхъ имъ отъ прежнихъ королей полскихъ и великихъ князей Литовскихъ на недвижимыя и движимыя имѣнія грамотахъ и привилегіяхъ; а естъ ли бы кто на имѣнія свои грамотъ и привилегій не имѣлъ, а владѣлъ и безъ нихъ тѣми имѣніями спокойно, то таковой имѣетъ оными владѣть вѣчно, а грамотъ и привилегій не долженъ показывать ни предъ королемъ, ни предъ другими судными мѣстами.

В четвертомъ пунктѣ дозволено шляхетству судится прежнимъ ихъ правомъ, Литовскимъ Статутомъ, и обѣщано по оному во всѣхъ градскихъ, земскихъ и в самыхъ королевскихъ судахъ разсматривать и рѣшать, изъемля толко одинъ раздѣлъ о учрежденіяхъ воинскихъ, яко волностямъ короны полской противный. Притомъ же дается имъ власть оное право на сеймикахъ поправлять и, смотря по нуждѣ, прибавлять или убавлять, а для подтвержденія взносить королю на главный сеймъ.

Въ пятомъ обѣщается: 1) всѣ дѣла тамошняго шляхетства во всѣхъ судахъ и канцеляріяхъ исправлять на одномъ рускомъ языкѣ

а дѣла мѣщанъ, имѣющихъ право магдебурское и прочаго званія людей, на польскомъ; 2) Князей и прочее шляхетство, какъ римскаго, такъ и греческаго закона, во всѣ гражданскіе и придворные чины, и въ самое сенаторское достоинство допускать и жаловать. Въ судахъ же и расправахъ сенаторамъ и князьямъ съ прочимъ шляхетствомъ равенство имѣть повелѣвается; 3) Обѣщается при томъ достоинствъ и чиновъ онаго княжества не уменшать и не уничтожать, но когда оныя будутъ праздны, отъдавать природному тамошнему шляхетству. Чего ради Сенаторы земли Кіевскія, духовные и свѣцкіе, послѣ сего соединенія, по формѣ присяги коронной, присягнутъ и впредь присягать обязаны, а потомъ, между коронными сенаторами, засѣдать и голосъ имѣть.

В шестомъ обязуется шляхетство, во время войны, войско свое ставить, по обыкновенію короны полской. Оному жъ дается дозволеніе, по примѣру другихъ воеводствъ и земель коронныхъ, въ каждомъ повѣтѣ въ назначенное время имѣть сеймики и выбирать пословъ, которые послѣ избранія должны собратся въ Кіевъ и оттуду слѣдовать на главный Сеймъ. Повелѣвается притомъ, чтобъ, при отправленіи общихъ дѣлъ, и на знаменахъ употребляемъ былъ гербъ коронный — орелъ.

А что всѣ въ той привилегіи описанныя дѣла, артикулы, свободы и волности никакими вымыслами, никакими какъ земскими привилегіями, такъ приватными сеймовыми и общими установленіями вѣчно повреждены, и ни в чемъ уняты и от короля нарушены не будутъ, но прилѣжно сохранены и содержаны быть имѣютъ, въ томъ король за себя и наслѣдниковъ своихъ присягою обязалъся, и къ вѣчному и ненарушимому употребленію оную всѣмъ вышеписаннымъ чинамъ выдать приказалъ.

Сію привилегію хотя всѣ послѣ Сигизмунда Августа бывшіе короли присягою, за себя и за наслѣдниковъ своихъ, утверждали, и всѣ во оной находящіеся пункты напослѣдокъ и въ права малороссійскіе внесены, какъ то можно видѣть изъ многихъ статутскихъ раздѣловъ и артикуловъ и сеймовыхъ установленій; однако, понеже въ королевствѣ полскомъ отъ бывшихъ послѣ онаго короля Гдрей многіе волности и преимущества шляхетству прибавлены и утверждены, то въ томъ числѣ и шляхетство княженія Кіевскаго всегда равномѣрное съ прочими имѣло участіе. Упущая премногія другія, краткости ради, объ одномъ, до волностей и преимуществъ малороссійскаго шляхетства касающемъся, яко важнѣйшем учрежденіи, пропустить не должно.

Когда король Стефанъ въ королевствѣ полскомъ въ 1578 году [1]) учредилъ главные суды, по польски трибуналами называемые, и далъ имъ полную мочъ всѣ дѣла, принадлежащія прежде къ собственному королевскому разсмотрѣнію, (оставя токмо себѣ апелляцію въ дѣлахъ, касающихъ до чести и жизни шляхетской, такожъ до мнѣній, столу королевскому принадлежащихъ, и до казенныхъ доходовъ касающихся) рѣшать безъ апелляціи, то и воеводствамъ Кіевскому, Волынскому

[1]) Конституцій томъ 2. Стран. 962.

и Браславскому имѣть свой Трибуналъ въ городѣ Луцкѣ на всемъ такомъ основаніи, какъ Коронный, дозволено, отдавъ, однако, имъ на волю, чтобы они могли оное учрежденіе Трибунала, по силѣ статута Литовскаго, исправить или совсѣмъ отъ онаго отступить [1]).

Потомъ когда воеводство Кіевское въ 1590 году [2]) просило о томъ, чтобъ судится ему въ Трибуналѣ Люблинскомъ съ прочими малопольскими воеводствами, то сіе оному дозволено, и подтверждено, чтобъ шляхетство тамошнее въ томъ Трибуналѣ судилось, по своимъ правамъ, присылая во оной своихъ, на сеймикахъ выбранныхъ, депутатовъ; всѣ дѣла отправляли бы на русскомъ языкѣ, имѣли-бы власть поправлять свои права, а учрежденіямъ короннымъ, противнымъ ихъ правамъ и привилегіямъ, ни въ чемъ не подлежали.

Но чтобъ не подумалъ кто, что выше помянутая привилегія касается до одного только княженія Кіевского, а княженія Черниговское и Переяславльское во ономъ не упомянуты, надлежитъ знати, что княженіе Переяславльское, во время Полскаго владѣнія, всегда причиталось къ княженію Кіевскому, и нигдѣ въ исторіяхъ полскихъ княженіемъ не называется, по чему оно и въ титулъ королей полскихъ не вошло. Чтожъ касается до княженія Черниговска о, то, понеже оное перемѣнамъ подвержено было, ибо, по бывшимъ у поляковъ съ Россіею войнамъ, нѣсколько разъ отнимаемо оно было отъ поляковъ россіянами; а потомъ опять полякамъ возвращаемо; напослѣдокъ, когда въ 1635 году, по силѣ заключеннаго съ Россіею вѣчнаго мира, оное княженіе за поляками осталось, то понеже оное тѣми-же правами, что и Кіевское княженіе издревле судилось, того ради, учиненнымъ въ томъ же году [3]) установленіемъ сеймовымъ, здѣланы во ономъ всѣ такія жъ учрежденія, какъ и въ княжествѣ Кіевскомъ, а именно: здѣлано оно воеводствомъ и раздѣлено на повѣты, въ которыхъ дозволено шляхетству имѣть свои сеймики, такожъ земскіе и гродскіе суды, а въ Трибуналъ Люблинскій посылать своихъ депутатовъ.

Изъ сего всякому ясно видѣть можно, что Малая Россія, будучи подъ Полшею, имѣла форму правленія республиканскую; и шляхетство оныя, въ числѣ котораго всегда заключалься и духовный чинъ, ползовались тѣми жъ самими правами, привилегіями, волностями и преимуществами, что и полское шляхетство; а въ нѣкоторыхъ и преимущество имѣло, какъ то видно изъ третьево пункта привилегіи, что всѣ воинскія и гражданскія учрежденія и законы зависѣли отъ шляхетства, которое имѣло право дѣлать оныя на сеймикахъ, а для конфирмаціи королевской представлять на главной сеймъ; что суды земскіе и градскіе были при шляхетствѣ, надъ которыми апелляцію имѣлъ составляемый изъ того жъ шляхетства главный судъ или трибуналъ, что все обстоятельнѣе усмотрѣти можно изъ малороссійскихъ правъ и напечатаннаго при оныхъ же правахъ

---

[1]) Конституціи стр. 963, 959.

[2]) Конституціи томъ 2. стр. 1339.

[3]) Конституцій томъ 3, стр. 365, 366.

учрежденія трибунальскаго. Словомъ сказать, малороссійское шляхетство имѣло участіе въ обоихъ чинахъ, которые вмѣстѣ съ королемъ управляютъ Республикою Польскою, тоесть въ сенаторскомъ и рыцарскомъ.

Мѣщанство Малыя Россіи было на такомъ же основаніи, какъ и полское, ибо нѣкоторые городы, какъ то: Кіевъ, Черниговъ, Переяславль, Стародубъ, Новгородокъ Сѣверскій и прочіе имѣли особливыя королевскія привилегіи, которыми дозволено было имъ судится правомъ Магдебургскимъ, и ползоватся всѣми тѣми волностями, которыми ползуются другіе волные королевства полскаго городы, какъ то можно видѣть изъ имѣющихъся и нынѣ во оныхъ городахъ привилегій. Сіи городы имѣли особливыя свои магистраты, которыми они управляемы и судимы были, а отъ судовъ магистратскихъ никуды болѣ не шла апелляція, какъ токмо, по земскимъ дѣламъ, — въ трибуналъ, а по прочимъ всѣмъ — въ надворной королевской судъ, называемой Ассессорской. Они обязаны были нѣкоторыми небольшими податьми, какъ то починкою крѣпостей, мостовъ, содержаніемъ на квартирахъ войскъ и прочая. Другіе жъ городы, мѣстечки и села, принадлежащіе республикѣ, раздаваемы были отъ короля разнымъ чиновникамъ на ихъ чины, и тѣ чиновники судъ и росправу надъ оными имѣли, и изъ доходовъ, получаемыхъ отъ нихъ должны были платить четвертую долю на жалованье войска, и содержать оное на квартирахъ; отъ чего шляхетскія и духовного чина деревни изъяты были.

Сіе есть прямое и достовѣрное основаніе шляхетства, духовенства и мѣщанства Малыя Россіи, во время бытности ихъ подъ Полшею. О мужикахъ, или простомъ малороссійскомъ народѣ, и упоминать здѣсь не для чего; ибо они такъ, какъ польскіе и литовскіе мужики, зависѣли во всемъ отъ своихъ помѣщиковъ, которые, хотя по своему произволенію; налагали на нихъ подати и работы, однако, по тамошнему обыкновенію, легкія и умѣренныя.

Чтожъ касается до малороссійскаго козацкого войска, то оное совсѣмъ другія отъ вышеписанныхъ чиновъ основанія имѣетъ. Имя запорожскихъ козаковъ, подъ которымъ всегда разумѣемы были какъ живущіе въ Сѣчѣ, такъ и по городамъ и селамъ въ Малой Россіи, по согласному полскихъ и малороссійскихъ лѣтописателей свидѣтельству [1]), стало быть извѣстно въ 1516 году, при владѣніи короля полскаго Сигизмунда Перваго. Первый ихъ полководецъ и основатель былъ нѣкто Евстафій Дашковичъ, который, собравъ изъ россійскаго простаго народа нѣсколько тысяч войска, назвалъ ихъ козаками, то есть легковооруженными воинами, съ которыми показалъ немалую королевству полскому противъ татаръ услугу, получилъ отъ выше помянутаго короля и сената дозволеніе умножить ихъ болше, издѣлать между ними воинскія учрежденія, по своему знанію. Съ того времени, часъ отъ часу, козацкое войско умножалось

---

[1]) Старовольскій въ Рыцарѣ Полскомъ, и въ описаніи воинственниковъ Сарматскихъ. Пасторій въ описаніи войны скифокозацкой. Книга I. Малороссійскіе лѣтописцы.

и знатныя коронѣ полской дѣлало услуги на войнѣ противъ непріятелей, и въ защищеніи границъ полскихъ отъ набѣговъ татарскихъ, получая отъ оныя неболшое денежное награжденіе, а, по болшей части, прибытокъ свой считая въ добычѣ отъ непріятеля. Однако, совершеннаго порядка и добрыхъ учрежденій козацкое войско не имѣло до короля полскаго Стефана Баторія.

Сей король, предпріявъ здѣлать въ полскомъ войскѣ хорошія порядки, не пропустилъ и козацкаго войска. До того времени козаки, будучи, по болшой части, изъ молодыхъ и холостыхъ людей, каждое лѣто выходили въ поле для воинскихъ упражненій и промысловъ, а зимою возвращались и жили въ Малой Россіи по селамъ и городамъ, не далеко отъ Днепра лежащимъ, у отцовъ и родственниковъ своихъ. Король Стефанъ, во уваженіи знатныхъ ихъ заслугъ, далъ имъ для жительства лежащій надъ Днѣпромъ городъ Терехтемировъ съ землями, въ низъ по Днѣпру лежащими, пространствомъ на 20 миль, раздѣлилъ ихъ на полки, учредилъ во оныхъ старшину, и далъ имъ главнаго полководца, называемаго Гетмана, которому на сіе достоинство пожаловалъ знамя, бунчукъ, булаву и печать, и снабдилъ ихъ артилеріею, и всякими воинскими припасами; на всѣ же вышеписанные, городъ земли и воинскія учрежденія пожаловалъ имъ привилегію, въ которой дозволилъ имъ старшину и главного полководца выбирать промежъ себя; такъ же и другими многими волностями пожаловалъ, которыя состояли, поболшей части, во уволненіи ихъ отъ всякихъ общенародныхъ тягостей и податей съ ихъ имѣній, въ свободномъ отправленіи торговъ, безъ платежа пошлинъ, такожъ звѣринныхъ и рыбныхъ ловель, и въ волной продажѣ всякихъ напитковъ. Сверхъ сего, въ дѣлахъ, до ихъ недвижимыхъ имѣній касающихся, дозволено судится имъ тѣмъ же правомъ, что и шляхетство. Выше сего сказано, что козаки съ начала своего были всѣ неженаты, но когда изъ нихъ нѣкоторые женится начали, то другіе, отдѣлясь от нихъ, пошли в низъ по Днѣпру и здѣлали себѣ засѣки по островамъ, находящимъся на оной рѣкѣ, нижѣ пороговъ, отчего они запорожскими, низовыми и сѣчовыми козаками называтся начали, такъ, какъ другіе назывались городовыми запорожскими жъ козаками. Но подлинное время сему ихъ раздѣленію неизвѣстно, а вѣроятно, что оное учинилось прежде помянутого Стефаномъ королемъ о козакахъ учрежденія. Какъ тѣ, такъ и другіе козаки хотя должны были, по силѣ своего учрежденія, состоять подъ однимъ Гетманомъ, однако, часто бывало, что запорожцы ихъ не слушались, а повиновались однимъ только своимъ полководцамъ, Кошевыми Атаманами называемымъ. Въ прочемъ надлежитъ знать, что козацкіе Гетманы великое различіе въ преимуществахъ своихъ имѣли от польскихъ Гетмановъ; ибо они состояли всегда подъ ихъ или другихъ, отъ короля назначенныхъ, командировъ повелѣніями; поляки такъ мало ихъ почитали, что, когда случалось о нихъ упоминать въ публичныхъ актахъ или узаконеніяхъ, никогда ихъ не называли Гетманами, но толко Старшими войска Запорожского, несмотря на то, что въ партикулярныхъ писмахъ

сами короли называли ихъ Гетманами. Почему Богданъ Хмельницкій, когда присланы къ нему были отъ Республики посли требовать кондицій, на какихъ онъ помириться хочетъ, между прочимъ, предложилъ и сіе: чтобъ ему [1]) состоять подъ повелѣніями одного только короля, въ гражданскихъ же чинахъ и въ прочихъ, шляхетству позволенных, преимуществахъ, козацкое войско и ихъ старшины, даже до самого Гетмана, никто не имѣлъ никакого участія, выключая техъ, которые изъ шляхетства рускаго и польскаго въ козацкомъ войскѣ служили и которыхъ во ономъ всегда было довольное число; ибо на то отъ республики никакого запрещенія не было; на послѣдокъ же и Конституціею 1638 года узаконено было [2]) чтобъ въ старшины козацкія не изъ шляхетства не производить. Первый былъ гетманъ Выговскій, который въ 1659 году, отъторгнувшись от Россіи, выговорилъ для себя [3]), чтобъ быть всегда воеводою Кіевскимъ, а потому и сенаторомъ республики Польской. Сіе есть прямое и подлинное основаніе малороссійскаго и запорожскаго козацкаго войска.

§ 2.

На какихъ договорахъ Малая Россія поддалась Россійской Имперіи?

Главнѣйшая причина, для которой Малая Россія отлучилась отъ республики Польской, есть та ненависть, которая произошла отъ различія въ вѣрѣ.

Пока двѣ религіи, то есть римская и греческая, для общаго польскаго и россійскаго народовъ спокойства, въ равенствѣ содержимы и законами защищаемы были, до тѣхъ поръ въ россійскомъ народѣ никакихъ не было замѣшательствъ и возмущеній, и никогда оной не помышлялъ о своемъ отъ Польши отълученіи. Когда же въ 1592 году Митрополитъ Кіевскій Рогоза и другіе единомишленные ему Архіереи вздумали сдѣлать унію, или соединеніе Малороссійской церкви съ римскою, и пославъ съ тѣмъ въ Римъ своихъ пословъ, оную въ 1595 году заключили, то другіе православные, какъ изъ духовнаго чина люди, такъ и из шляхетства и мѣщанъ, подъ предводительствомъ воеводы Кіевскаго князя Константина Острожского, собравъ въ 1596 году въ Литовскомъ городѣ Брестье [1]) соборъ, онаго митрополита съ его единомышленниками прокляли и послали от себя пословъ на собравшійся въ томъ же году сеймъ съ протестаціею, что они уніи, безъ согласія ихъ заключенной, не принимаютъ, митрополита и прочихъ, согласныхъ ему Архіереевъ, за пастырей своихъ не признаютъ, а хотятъ всегда остаться при прежней

[1]) Малороссійскіе лѣтописи.

[2]) Конституцій томъ 3 стр. 927.

[3]) Констит. томъ 4 стр. 642.

[4]) О семъ соборѣ такъ, какъ и о прочемъ нижеслѣдующемъ упоминается в книжкѣ, называемой „Синопсисъ“, или „Краткое описаніе правъ и вольностей Россійскаго народа“, печатанной въ Вильнѣ.

вѣрѣ, подъ благословеніемъ Патріарха Константинопольскаго, и просили короля, чтобъ имъ другихъ архіереевъ далъ. Но когда того не получили, то какъ помянутый князь Острожскій отъ себя, такъ и присланные отъ собора послы, именемъ шляхетства и народа россійскаго, живущихъ въ Польшѣ, великомъ княжествѣ Литовскомъ, тожъ самое писменно протестовали, а сверх того объявили, что, какъ шляхетство, и подданные ихъ таковыхъ духовныхъ терпѣть не хотятъ и никакой, по духовнимъ дѣламъ, власти имѣть имъ не допустятъ. Совсѣмъ тѣмъ уніаты, получивши, по рекомендаціи папской, привилегіи отъ короля Сигизмунда третьего, и имѣя помощь отъ римскаго духовенства и прочихъ, по римской вѣрѣ, ревнителей, часъ отъ часу усиливаться начали, отнимали у архіереевъ православныхъ епархіи и монастыри и принадлежащія къ онымъ имѣнія, у священниковъ — приходы, а простой народъ, а особливо живущихъ по королевскимъ и шляхетства римской вѣры городамъ и селамъ, всякими озлобленіями понуждали къ принятію уніи и прочія безчисленныя дѣлали наглости, въ правахъ же, и привилегіи, данныя россійскому народу, ни вочто вмѣняли. Сіе жъ почти самое и въ тоже время дѣлалось и съ протестантами, живущими въ республикѣ Польской. Шляхетство какъ той, такъ и другой религіи противъ тихъ такихъ наглостей и обидъ другого способа не находили, какъ токмо для защищенія своего здѣлать [1]) конфедерацію, которую они въ 1599 году въ Вильнѣ писменно между собою заключили и утвердили съ тѣмъ, чтобъ другъ друга защищать и оборонять отъ всякихъ насилій. Въ тожъ самое время и козаки противъ таковыхъ насилій протестовали и почти ни одного сейма не проходило, на которомъ бы от всѣхъ чиновъ не было прозбъ о отвращеніи оныхъ; и, хотя, съ стороны Королей получали они возможное вспоможеніе и защищеніе, однако, шляхетство римской вѣры, не смотря ни на какія королевскія повелѣнія, по своему поступало. Шляхетство и мѣщане россійской вѣры не имѣли столько силы, чтобъ имъ противится, а козаки, имѣя оную, явно противъ нихъ востали и подъ предводительствомъ разныхъ Гетмановъ, начали оружіемъ защищать свою и всего россійскаго народа вѣру и вольности. Часто козаки поляковъ, часто поляки козаковъ побѣждали и мирились, все съ обнадеживаніемъ не дѣлать россійскому народу впредь никакихъ насилій; въ чемъ и удерживались на нѣкоторое время, а особливо тогда, когда война съ какою-нибудь постороннею державою случалась, во время которой имѣли они въ козакахъ необходимую нужду; но потомъ опять на прежнее возвращались. На послѣдокъ, когда въ 1632 и 1633 годахъ, при избрании и коронаціи короля Владислава четвертаго, от всѣхъ чиновъ россійскаго народа, въ томъ числѣ и от козаковъ жалобы на сеймахъ принесены были, то, хотя и воспослѣдовало сеймовое установленіе, чтоб их совершенно успокоить и велѣно отнятыя у православныхъ церквей имѣнія возвратить; однако, король, вѣдая, сколь

---

[1]) Сія конфедерація напечатана на латинском и французскомъ языкѣ; а у меня есть и на польскомъ.

поляки помянутымъ установленіямъ слѣдуютъ, на приватной авдіенціи сказалъ козакамъ:[1]) „Когда-де вы добрые воины, то вы и сами себе защитить можете"; что, при вторичной их жалобѣ, и писменно подтвердилъ.

Больше было не надобно, чтобъ съ поляками учинить совершенный разрывъ. Богданъ Хмелницкій, сотникъ чигиринскій, будучи разоренъ и озлобленъ отъ старосты чигринскаго отнятіемъ жалованной ему от короля Сигизмунда Третьяго деревни, доставъ вышеупомянутое королевское писмо и прочія, данныя козакамъ привилегіи, ушолъ въ Запорожскую Сѣчь, и, объявя оныя козакамъ, уговорилъ ихъ къ принятію оружія; которые, выбравъ его Гетманомъ, въ томъ же году войну противъ поляковъ начали и чрезъ шесть лѣтъ съ такимъ успѣхомъ продолжали, что поляки принуждены болшія имъ дозволить волности, ежели какія они до того имѣли; ибо при заключеніи зборовскихъ договоровъ, учиненныхъ въ 1649 году между королемъ Іоанномъ Казимиромъ и Республикою съ одной, а Хмельницкимъ и войскомъ Запорожскимъ съ другой стороны, между прочими, полезными для россійскаго народа условіями, выговорено было и сіе, чтобъ козацкая старшина пользовалась всѣми тѣми волностями, что и шляхетство, и чтобъ простолюдины изъ чьихъ было ни было имѣній, могли записыватся въ козаки. Но Хмелницкий, опытами извѣдавъ, что никакимъ обязательствамъ поляковъ вѣрить неможно, вознамѣрилъся искать другой протекціи, и, хотя къ нему отъ турецкаго султана, от шведскаго короля и от князя трансильванскаго Ракочего, который искалъ быть королемъ въ Польшѣ, присыланы были послы съ весма полезными обѣщаніями; однако, онъ всѣмъ вышепомянутымъ предпочелъ высокую протекцію россійскаго Гдря царя Алексея Михайловича, которую онъ и принялъ, учинивши со всѣмъ народомъ Малороссійскимъ на вѣрное подданство присягу въ 1654 году.

Основаніемъ сему подданству были договоры, которыхъ главнѣйшее содержаніе и сила состояли въ томъ, чтобъ всякому чину изъ Малороссійскаго народа остатся на всѣхъ тѣхъ правах и волностяхъ, на которыхъ они были под Польшею. Вотъ точныя слова прошенія Гетмана Хмелницкаго писаннаго въ вышепомянутому Гдрю изъ Чигирина от 31 февраля 1654 года. „Сего ради дерзаемъ о несчетной милости твоего Царскаго величества, да еже, аще что просити начнемъ у тебе великаго Государя нашего, твоего Царскаго величества, надѣемъся получити; словеси бо Царскому, твоего Царскаго величества, всячески вѣровахомъ, какъ насъ тотъ же ближній твоего Царскаго величества бояринъ съ товарищи увѣщалъ и увѣрилъ, и на той вѣрѣ насъ не поколебимыхъ утвердилъ; для того посланниковъ нашихъ Самойла Богдановича, судію войсковаго, и Павла Тетеру, полковника переяславскаго, съ товарищи къ пресвѣтлому лицу твоего Царскаго величества съ сею грамотою нашею отпу-

[1]) Смотри универсалъ Гетмана Хмелницкаго, публикованный въ Малой Россіи июня дня 1648 года, въ которомъ и всѣ обиды, учиненныя россійскому народу пространно описаны.

скаемъ и просимъ, дабы имъ твое Царское величество праведные свои очи показати и милостиво ухо приклонити изволилъ и моленій нашихъ не презрѣлъ; и что они учнутъ говорить и молить у твоего Царскаго величества, изволь ихъ Твое Царское величество выслушати млстиво и насъ, Богдана Хмелницкаго, Гетмана войска Запорожскаго, и все войско Запорожское, и весь міръ христіанскій россійскій, духовныхъ и мірских людей, во всякомъ чину сущихъ и млсти от тебя великаго Гдря нашего твоего Царскаго величества ищущихъ, пожаловать, ущедрить и права уставы, привиліи и всякія свободы и державы добръ от духовныхъ и мірскихъ людей во всякомъ чину и преимуществѣ сущихъ, елико кто имѣяше от вѣковъ от князей и пановъ благочестивыхъ и отъ Королей Польскихъ въ Гдрствѣ россійскомъ наданныхъ, о нихъ же мы кровъ свою проливаемъ от дѣдовъ и прадѣдовъ, тыя содержаще и погубити я не попущающе. Просимъ, ей просимъ и, до лица земли упадающе, велико просимъ твого Царскаго вличества, изволь твое царское величество утвердити и своими Грамотами Гдрскими укрѣпити навѣки; такого бо Гдрское твоего Царскаго величества слово намъ тот же ближній твоего Царскаго величества бояринъ съ товарищи обѣщалъ и большая, рече, сихъ дѣлъ одержите от великаго Гдря его Царскаго величества, егда воспросите, большими васъ, рече, свободами державами и добрами пожалуетъ его Царское величество, наче Королей Польскихъ и княжатъ древнихъ россійскикъ, точію челомъ бейте и вѣрно служите Его Царскому величеству"[1]).

По силѣ сего прошенія, заключены были договорныя статьи, въ которыхъ, хотя, по большей части, Гетманъ съ войскомъ, какъ имѣвшіе въ Малой Россіи большую силу, договаривалъся о томъ, что имъ полезнымъ быть казалось; однако какъ въ прошеніи своемъ, такъ и въ договорахъ и однимъ словомъ упомянуть не смѣлъ, чтобъ ему быть въ Малой Россіи верховнымь правителемъ и вѣдать всѣ, какъ воинскія, такъ и гражданскія дѣла, а напротивъ того, оныхъ договоровъ статьею третьею заключено, чтоб шляхетство пребывали при своихъ волностяхъ шляхетскихъ, чтоб имѣли волность выбирать изъ между себя старшихъ на уряды судовые и исправлять земскіе и гродскіе суды, какъ было прежъ сего при короляхъ польскихъ, а тринадцатою статьею, обще для всѣхъ чиновъ, подтверждено, чтоб права, наданныя изъ вѣковъ от князей и королей духовнымъ и мирскимъ людямъ, ни въ чемъ не нарушены были. Сверхъ сего, онъ же, Гетманъ Хмельницкій, писалъ къ Государю о Переяславскихъ, а потомъ о Кіевскихъ мѣщанах, чтобъ имъ подтверждены были тѣ же права, привилегіи и свободы, которыя они имѣли, будучи подъ Польшею.

---

[1]) Розбивка належить Г. А. Полетиці. *Н. В.*

По силѣ тѣхъ его договоровъ и прошеній, даны были каждому чину особливыя привилегіи, а именно: 1. Шляхетству. 2. Гетману съ войскомъ. 3. Митрополиту Кіевскому и прочимъ духовнымъ властямъ, кои того просили. 4. Мѣщанамъ Кіевскимъ, Переяславскимъ, Нѣжинскимъ и прочимъ, кои о томъ просили, въ которыхъ всѣхъ, без изъятія, подтверждено, чтоб каждому чину остаться на всѣхъ тѣхъ правахъ, привилегіяхъ и обыкновеніяхъ, которыя они имѣли под Польшею.

Изъ сего всякъ видѣть можетъ, что Гетманъ Хмельницкій, какъ ни прославилъ ся своими над поляками побѣдами, какъ ни почиталъ себя и почитаемъ былъ за избавителя Малыя Россіи; однако, зная на какихъ онъ основаніяхъ былъ подъ Польшею, не осмѣлилъся присвоить и выговорить себѣ главной и полномощной власти над Малою Россіею, хотя, по тогдашней своей силѣ, и могъ бы оную доставить.

Но чего не осмѣлилъся онъ учинить явно, къ тому тайно пріуготовлялъ путь какъ для себя, такъ и для предбудущих по себѣ Гетмановъ. Ибо хотя и выговорилъ онъ, чтоб правленію дѣлъ земских и гражданских быть при шляхетствѣ; хотя зналъ онъ, что выбираемые для того судьи должны, по силѣ правъ и прежних обыкновеній, выбраны быть на сеймикахъ от его, Гетманской власти, совсѣмъ независимыхъ, а по выборѣ на свои чины имѣть подтвержденіе от Гдря, а не от его Гетмана; однако, зная и то, что над оными судами главную апелляцію долженъ имѣть не Гетманъ, но Трибуналъ или Главной судъ, котораго сила и власть въ 1. §. описаны, ни чего уже о Трибуналѣ какъ в прошеніи, такъ и въ договорах своих ясно не упомянулъ, въ той, какъ видно, надеждѣ, чтоб, со временемъ, апелляцію над оными шляхетскими судами себѣ присвоить или вовсе оныя уничтожить; ибо зналъ онъ совершенно, что ежели бы учредить Трибуналъ, то оной не имѣя над собою другой власти, кромѣ Гдря, ничего бы не опасалъся его, Гетманской власти, а вмѣсто того Гетманъ такъ долженъ бы быть подверженъ его суду, как и самой послѣдній шляхтичъ.

Сія моя догадка такъ справедлива и достовѣрна, что самымъ событіемъ дѣло подтверждается. Ибо, хотя при Гетманѣ Хмельницкомъ, а послѣ того при Выговскомъ шляхетство и пользовалось своими волностями, и вышепомянутые земскіе и гродскіе суда отправляло, выбирая изъ между себя судей, и хотя помянутой Гетманъ Выговскій, отложившись от Россіи и принявъ паки польскую протекцію, во удовольствіе шляхетству выговорилъ было [1]), чтоб быть особливому Рускому Трибуналу въ воеводствахъ Кіевскомъ, Черниговскомъ и Браславскомъ; однако, когда почти всѣ Малороссійскіе и Запорожскіе козаки на измѣну его не согласились и избрали себѣ другого Гетмана Юрья Хмельницкаго, то уже въ заключенныхъ съ нимъ договорныхъ статьяхъ, кромѣ общаго всѣмъ чинамъ на всѣ их права и волности подтвержденія, о шляхетствѣ и о томъ, чтобъ они гражданскія дѣла и суды вѣдали, ни чего не помянуто; которому примѣру послѣдовали и прочіе Гетманы при сочиненіи своихъ договоровъ.

---

[1]) Смотри Комиссію Гадяцкую, находящуюся въ 4 томѣ Конституцій на страницѣ 637 и проч.

И от сего времени начинается нещасливая Малыя Россіи эпоха. Шляхетство, будучи, такимъ образомъ, забыто и презрѣнно принуждено было подвергнуть себя Гетманской власти и записатся въ козацкое войско; а Гетманамъ открылось пространное поле къ исполненію своихъ высокомѣрныхъ и предпріимчивых намѣреній и прихотей. Присвоивъ, такимъ образомъ, себѣ шляхетству принадлежащія суды, поручили они въ вѣдомство земскія и гражданскія такъ, как и воинскія дѣла, войсковой старшинѣ, то есть сотникамъ и полковникамъ, а главную над оными апелляцію оставили на свой судъ, въ которомъ, имѣя при себѣ двухъ войсковых генеральных судей, сами были предсѣдателями, и вмѣсто того, чтобы пред тѣмъ, по прежнимъ обыкновеніямъ и примѣру польских войскъ, суживали, и по договорамъ съ Россіею должны были судить одни войсковыя дѣла, стали уже, безъ всякой апелляціи, судить дѣла земскія и градскія. Такимъ же образомъ присвоили они себѣ власть над мѣщанами и над ихъ магистратскими судами.

Итакъ, подчинивши себѣ всю Малую Россію, недозволеннымъ и беззаконнымъ образомъ управляли оною по своей воли и прихотямъ, и неимѣли власти своей никакого предѣла. Никто уже не могъ защищать себя своими правами и волностями, и никто Гетману напомнѣть не могъ о предѣлахъ его власти и должности. Въ самыхъ важнѣйшихъ и до благосостоянія общаго касающихся дѣлах, естьли бы кто нибудь осмѣлилъся Гетману попрекословить, тотъ платилъ потеряніемъ чина, имѣнія, а часто и самой жизни.

С такою безпредѣльною и нагло похищенною властію, похитили они и тѣ преимущества и пользы, которыя принадлежали и принадлежатъ Гдрямъ. Я чрез сіе разумѣю общую Малороссійскую казну и раздачу недвижимых имѣній, то есть городовъ, селъ, земель и всяких угодій.

Казною овладѣли они слѣдующимъ образомъ.

Во время польскаго владѣнія собираемы были положенныя законами подати особливыми на то учрежденными зборщиками, которые, собравъ оныя, должны были вносить въ Государственную казну къ подскарбію коронному, а онъ долженъ былъ употреблять на воинскія и прочія законами опредѣленныя расходы, и въ томъ предъ начатіемъ каждаго сейма давать отчетъ и получать квитанцію, а безъ того и сеймъ начатся не могъ, какъ то и нынѣ въ Польшѣ водится. Изъ оной казны получало козацкое войско свое жалованье. Гетманъ Хмельницкій, поддавшись Россіи, требовалъ на козаковъ такого-ж жалованья, какое они от королей Польских получали; но въ томъ ему отказано, какъ для тогдашней съ поляками войны, такъ и для того, что Малороссійскіе доходы Государю не были еще извѣстны, а имѣли посланы быть дворяне для описанія оныхъ; послѣ чего и жалованье имѣло быть назначено. А когда здѣланъ былъ Гетманомъ Юрій Хмельницкій, тогда велѣно козацкому войску оное жалованье получать изъ малороссійскихъ доходовъ [1]), собирая оныя съ городовъ, и, хотя по силѣ договоровъ

[1]) Статья 6. Гетмана Юрія Хмельницкаго.

обоих Гетмановъ Хмельницких, должны были тѣ доходы отдаваемы быть повѣренной от Гдря персонѣ; однако, того не учинено, а со временъ Гетмана Дамьяна Игнатова, какъ то видно [1]) изъ статьей его, тѣ малороссійскія зборы остались под вѣдомствомъ Гетмановъ, которые хотя и содержали нѣкоторое число пѣхотнаго и коннаго войска изъ тѣхъ же козаковъ, добровольно набираемаго и употребляемаго, не такъ на общую пользу, какъ для их собственнаго сбереженія и великолѣпія, а часто и исполненія ихъ измѣннических намѣреній, какъ то явилось при Мазепѣ; но напротивъ того, настоящимъ козакамъ, для которыхъ тѣ зборы положены были, ни одной полушки жалованья не давали, а употребляли оныя на свои прихоти, вымышляя, от времени до времени, новыя зборы и подати, отдавая на откупъ мельницы, шинки и проч., чемъ такъ Малороссійской народъ отягчили было, что, по изверженіи Гетмана Самойловича, почти общее въ Малой Россіи было противъ откупщиковъ возмущеніе и многихъ изъ нихъ поубивали. Словомъ сказать, что Гетманы, взявъ общіе малороссійскіе доходы, под образомъ тѣмъ, чтобы платить изъ оныхъ войску, употребляли оныя на собственныя свои расходы, такъ что индуктовыя или таможенныя зборы, которыя при Гетманѣ Богданѣ Хмельницкомъ употреблялись на войско, при других уже гетманах стали почитаемы быть за доходъ на Гетманскую кухню. И за сіе то одинъ изъ разумныхъ Малороссійскихъ лѣтописателей обвиняетъ Малороссійскую старшину, что они всю общую Малороссійскую казну отдали въ руки Гетманамъ и слугамъ ихъ, а не учредили общаго подскарбія для содержанія оной, от котораго де можно бы и отчетъ брать, и совѣтуетъ, чтобъ они, хотя впредь, то учинили.

Недвижимыя же имѣнія въ Малой Россіи от Гетмановъ раздаваемы быть стали съ самыхъ временъ Гетмана Богдана Хмельницкаго. Мнѣ случилось видѣть его универсалы, данныя на деревни разнымъ владѣльцамъ; однако, того не помню, прежде ли подданства Россіи или послѣ онаго дѣлалъ онъ таковыя раздачи, но, какъ бы то ни было, я только утверждаю то, что ни онъ, Хмельницкій, ни другіе Гетманы, естьли бы помнѣли тѣ основанія, на которыхъ они были под Польшею и на которых поддались, не имѣли на то никакого права. Ибо въ пунктах Гетмана Богдана Хмельницкаго и сына его Юрья Хмельницкаго ни однимъ словомъ не упомянуто, чтобъ Гетманамъ роздавать деревни, а, напротивъ того, просили они, чтобъ Государь пожаловалъ на генеральную старшину и полковниковъ по мельницѣ. Знали сіе Малороссійская старшина. Знали и то, что таковыя награжденія деревнями во время польскаго владѣнія дѣлывались от королей на сеймах, съ общаго всея республики согласія и удостоенія; и для того въ статьях Гетмана Дамьяна Ігнатова просили Государя, чтоб таковых награжденій Гетманы сами собою не дѣлали, но согласно бы съ старшиною, а Государь бы таковыя дачи подтверждалъ, что имъ какъ въ сих статьях подтверждено. Несмотря на то, Гетманы и такое

[1]) Статья 3-я.

милостивое Государей дозволеніе на зло употребили, ибо они: 1) Раздавали оныя деревни, по большей части, безъ согласія съ старшиною и не столько прямо заслуженымъ людямъ, сколько своимъ свойственникамъ и фаворитамъ. 2) Данныя от других Гетмановъ или от себя, когда на кого осердятся, отнимали, а что всего больше дѣлали, то уже и послѣ подтвержденія Гдрскаго грамотами тѣхъ деревень. Почему при заключеніи статей съ Гетманомъ Мазепою, хотя ему и дозволено вмѣстѣ съ старшиною роздавать деревни, но притомъ подтверждено, чтоб, естьли оныя деревни подтверждены будутъ Гдрскими Грамотами, онъ бы ихъ отнимать не смѣлъ. Со всѣмъ тѣмъ проклятый сей измѣнникъ еще больше всѣхъ прежнихъ Гетмановъ свирѣпѣлъ над многими знатными и заслуженными, но ему ненавистными фамиліями, и, какъ прочими способами, такъ, и отнятіемъ жалованных и от Гдрей грамотами утвержденных деревень, в конецъ ихъ разорилъ, такъ что и нынѣ многіе, имѣя жалованныя грамоты, ползуютъся только оными и своею нищетою, а другіе деревнями ихъ владѣютъ.

Но всѣмъ таковымъ злоупотребленіямъ и Гетманской безпредѣльной власти оставалось еще одно помѣшательство. Это было древнее и, съ самого начала козацкаго имени въ войскѣ Запорожскомъ, употребляемое обыкновеніе, чтобъ никаких новых и важных дѣлъ Гетману не дѣлать, без общаго войскового совѣта, который козаки, по малороссійскому нарѣчію, называли иногда Войсковою Генеральною, а иногда Генеральною Черневою Радою. На оную Раду, въ случаѣ важнѣйших дѣл должны они были собирать не токмо Генеральную Старшину и полковниковъ, но и прочую старшину, а особливо старых и заслуженых людей; а въ случаѣ дѣлъ, не столько важныхъ, одну генеральную старшину и полковниковъ; въ случаѣ же Гетманскаго избранія собиралось вмѣстѣ и все войско. Въ которыхъ Радахъ постановляли они все то, что до общества касалось, а именно, въ случаяхъ крайней нужды, налагали новыя подати, награждали деревнями, производили въ чины, по общему выбору, требовали от зборщиковъ отчета и проч.

(Рукописа автор не закінчив).

(Бібліотека кол. університету св. Володимира. Збірка М. О. Судієнка. Папка № 115. С. И. Масловъ. Обзоръ рукописей библіотеки университета св. Владиміра. № 160).

Покажчик до „Збірки матеріялів“ акад. Ник. Василенка.

Стор.

Доповнення.

В передмові на стор. 51 рядок 16-й знизу після слів „Хто їх склав, я не знаю“ треба додати „На обороті інструктара року 1727 (№ 8) є напис: „інструкція фактора лохвицкого“.

Книга глухівського цеху калачницького.

На глухівські цехові книжки звернув був увагу ще Олександер Лазаревський [1]), а надрукувати текст цехових книжок з Чернігівщини — це була думка небіжчика Вадима Модзалевського; він узяв їх на це з Чернігова до Київа і навіть розпочав був уже копіювати, коли-ж смерть дослідникова припинила цю роботу, а наступні часи не дозволяли її поновити. Видрукувати цехові книжки вже тому випадає, що ми досі не маємо і одного повного надрукованого текста подібних книжок, а вони дають багатий матеріял що-до внутрішнього, так мало відомого, цехового життя.

Ці п'ятеро — котрі збереглися [2]) — книжок з Чернігівщини — всі вписні, „реєстри“, як їх часом звуть (коропська книга) або „компути“ (кролевецька книга), себ-то заведено їх на те здебільша, щоб уписувати цехових майстрів. Вони мали значіння, як юридичний документ, що засвідчував належність кожного вписаного майстра до даного цеху, а так само звязані з цим права. Отож, бути вписаним у книгу вважали за річ дуже важливу, навіть неминуче потрібну не тільки самому майстрові, ба й нащадкам його, як це ретельно повторюється в багатьох записах по деяких книжках (кролевецька, глухівські). Коли-ж книжка закінчувалася, то в „новозаведенну“ книгу списувано всіх цехових членів, уписаних вже в попередній книжці (напр., у калачницькій глухівській), або — тільки деяких майстрів, мабуть тих, котрі були ще живі (напр., воронізька, коропська, різницька глухівська) [3]).

Та треба було зафіксувати не тільки права окремих майстрів, а ще важливіше — юридичні підстави на існування самого цеха, себ-то тії права, що надав цехові уряд. Ці права часом уписувано в цехові книжки (у кролевецькій, різницькій глухівській); часом їх у самій-таки книжці і затверджувано (у воронізькій—сотник воронізький Холодович). У кролевецьку книжку вписано цікаву цехову конституцію, у формі офіційних цехових „листів“ з приводу різних подій у цеховому житті.

Опріч цих записів, що мали ширшу юридичну вагу, в цехові книжки вписувано все, що вважали за важливе, або цікаве в житті внутрішньому.

Цехове життя по невеликих містах не мало таких розвинених форм, що-б вимагали опрічних книжок на записи по окремих галузях; навіть

---

[1]) Описаніе Старой Малороссіи. Том II. 429 стор, прим. 685.

[2]) Ще р. 1899 у глухівській ремісничій управі було 7 глухівських цехових книжок, найдавніша з них починалася 1663 р. (мабуть, різницького цеху), а восьма книжка шевського глухівського цеху належала Петрові Як. Дорошенкові; ця книжка починалася 1707 роком (лист П. Дорошенка до Ол. Лазаревського).

[3]) У „Черниговскихъ Губернскихъ Вѣдомостяхъ“ за 1887 рік надруковано уривки з глухівських цехових книжок, тільки дуже недбало.

прибутки і видатки вписувано в цих-таки книжках без ніякої системи [1]), а саме: внески поодиноких членів, суми, що переходили від одного цехмистра до иншого, видатки на церкву, на будування та прикрашання цехових дворів, витрати на ралець, то-що — усенький бюджет був такий невеликий, що не потрібував окремої бухгальтерії.

Вписували ще в ці книжки умови, що на них приймано нових членів, вибори нових цехмистрів, призначення на писарів, кому в яких ятках торгувати, то-що; навіть і те, що церква згоріла (коропівська) або цехмистрові син народивсь (воронізька) — все, що хтілося закріпити в пам'яті, знаходило собі місце в книжках.

Різницька глухівська книжка має опріч усього зазначеного, цілком одмінні записи, а саме в ній списано деякі твори релігійного змісту. А до них цікаві коментарі якогось читача, що зміст цих творів йому не сподобавсь. Отож, він і виступає тут-таки, на берегах книжки з своєю суворою критикою.

Такий різноманітний зміст мали ці книжки, і видно, що, коли на чолі цеху був енергійніший цехмистр, то і записів більшало і зміст їхній ширшав; а деколи, знов, трапляється перерва, на скількись років навіть: не було діяльних, а може й письменних людей, записи припинялися, та мабуть і життя цехове завмирало. Мати таку книгу — кожен, більше-менше заможний цех уважав за річ неминуче потрібну — це була збірка юридичних документів. Отож, книжки ці дуже уважно переховувано, і дійшли вони до нас у гарному вигляді. На жаль, умови друку не дозволять надрукувати всіх п'ятьох книжок з Чернігівщини, дарма що вони так добре доповнюють одна одну. Друкуємо тут текст однієї тільки цехової книги, а саме калачницького глухівського цеху, найбільш, здається, економічно розвиненого. У цій книзі немає прав од уряду, мабуть переховувано їх окремо. Натомість є різноманітні записи иншого змісту; між ними чимало записів прибутково-видаткових, що малюють економічний та побутовий боки цехового життя.

Книга ця in folio, оправлено її в шкуратяні палітурки з вибитими золотими визерунками, золото на їх сливе стерлося. Починається вона трьома визерунками; перший з них має в середині заголовний напис і являє собою, отже, форту. Цей напис на форті й ті частини, котрі скопійовано з попередньої книги, і писано півуставом, великі літери здебільша писано циноброю; решта — найрізноманітнішим скорописом. Текст цієї книжки друкуємо цілком, без змін.

Правописні зміни такі: слов'янські числа замінено на цифри; знак ˇ, що заступав був ъ, так і віддано за допомогою ъ; слов'янські літери ѧ і ѕ замінено на відповідні українські; титли не розкрито; літеру, що означала була нашу сучасну ї, віддавати має ӥ.

На зразок того, як оздоблювано цехові книжки, додаємо тут репродукції з титулової карти і малюнка Миколая, вміщеного поруч цієї картки, наче її продовження.

Катерина Лазаревська.

---

[1]) Тільки в воронізькій книжці згадано окрему прибутково-видаткову книжку запізніші часи (1854 р.).

Сіє книга колачницкая составъленна рабом Бжіємъ Назаромъ Мокаровомъ за єго цехъмистра і єго стараніємъ.

Здася року 1732 м-ця марта 9 дня.

[1] Этой книгѣ въ 1877 г. было 145 лѣт.

[1 б.] Сіє книга колачницкая новоставленная зъ цехмистра Назара Мокарова і зо старшого брата Михаила Андреєва і за другого брата Михайла Іванова і за ключника Корнѣя Кирилова и свѣдомо всей братій всей. Я, Назар Мокаровъ поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Тимофей Кошуба, поєдналъ цехъ вѣчними часы. Я, Корнѣй Ємъченъко, поєдъналъ цехъ вѣчними часы. Я, Кирило Емецъ, поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Ѵдокія Силъчиха, поєдънала цехъ вѣчними часи. Я, Устиния Корнѣєха, поєднала цехъ вѣчними часи. Я, Семенъ Ємченко, поєдналъ цехъ вѣчними часы. Я, Терешко Степановъ, поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Михайло Андреєвъ зять Фвескувъ, поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Ульяна Склярувна поєднала цехъ вѣчними часи. Я, Иванъ Мокаровъ, поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Пархумъ Ємченко, поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Михайло Анъдрѣєвъ Сохъновъ, поєдъналъ цехъ вѣчними часи. Я, Андрѣй Терещенко, поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Яковъ Ройна, поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Яско Моксимовъ, поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Василъ Мокаровъ, поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Кирилиха удова, поєднала цехъ вѣчними часи. Я, Павелъ Мокаренко, поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Стефанъ Юрченко, поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Семенъ Сирокваша, поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Карпъ Кириловичъ, поєдналъ цехъ вѣчними часи [1]). Я, Феодоръ Єрмолаєвъ Устименко, поновывъ цехъ колачницкій, по тестю своєму Тимофѣю. и женою своєю, Стефанидою, вичними часы. Я, Іосиф Лукяновичъ поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Мария Бѣля, поєднала цехъ, по матери своєй Парасковей вѣчними часѣ [2 б.]. Я, Іванъ Мирочникъ, поєдналъ вѣчнимы часы цехъ. Я, Григорий Корнѣєнко, поєдналъ цехъ вѣчними часи. Я, Андрій Григорієвичъ, поєдналъ цехъ вѣчными часи за пна цехмистра Назарія Макарієвича, что свѣдома братій всей на тотъ часъ будучихъ. Я, Савка Павловъ, поєдналъ цехъ по отцеви своємъ вѣчними часи за цехмистра Назарія Макарієва, что свѣдомо братій всей на тот час будучихъ. Я, Леско Корнѣєнко, постави покрасу по отцеви своєму вѣчними часи два тяляра і зовсимъ за цехмистра Назара Мокарова, і старшихъ Михайла Андрѣєва Грѣгорива, і ключника Карпа Кириловича і свѣдомо братий всей на тот часъ будучи. Я, Іванъ Сметанка, поєдналъ цехъ колачницкій вѣчними часи за пна цехмистра Назара Мокаренко, что свѣдома братий всей на тот часъ будучихъ. Я, Леонтий Корнѣєнко, по[но]вив цехъ по отцеви своєму вѣчними часи. Я Онисимъ Ієовичъ, Городничой муж поєднавъ цех калачницкий вѣчними часи за пна цехмистра Назара Макаренко, что свѣдомо братий всей на тот час будучихъ. — [3] Року 1731 мсця февраля 23 дня. Я, Назаръ Макаровичъ,

[1]) Досі написано однією рукою, мабуть скопійовано з давньої книги.

новоизбранный з братий всей цехмистромъ колачницкомъ приймую грошей готовихъ суми зобранной цехмистромы бывшими; а теперъ по рахунку братій всей імѣется готових грошей в скрѣнцѣ братской колачницкой двадцять рублей срѣбнихъ денегъ и сѣмъ копъ полушокъ; а которій денги на людехъ в долгу позиченныхъ сѣмъдесять рублей и сѣмъ рублей и чотири золотихъ при томъ часѣ старшимъ братомъ Михайломъ Ивановичемъ и ключникомъ Михайломъ Андрѣєвичомъ, и Степаномъ Юрченкомъ и братій всей, и оние полушки дали з цеху своего до црквы свтителя Хрства на цвонъ Михайла за вѣдомом пана цехмистра Назара Макарова и всей братий на тотъ часъ будучихъ [1]). Року 1732 года мця октября 26 дня пошло з братерской скринъки на сукъно сто талярей и рублъ зо всимъ коштомъ, за цехмистра Назара Мокаровича, и старшого брата Михайла Ивановича, и другого брата Михайла Андреєвича, и ключника Корнѣя Кириловича и свѣдомо братий всей на тот час будучихъ. — Року 1732, мця марта 1 дня, купили воску к воскресенію Хтову за симъ копъ и зо сѣмнадцять копѣекъ, за цехмистра Назара Мокаровича; року 1731 мця октоврія 26 дня, купили воску к рождеству Хртову за денги из скринки братерской за десять копъ и за девятъ шаговъ за цехмистра Назара Мокаровича. — Року 1732 мця іюля 21 дня далы грошей пять копъ из скринки братерской колачницкой до церкви стиля Хртова Николая на оправу олтара, за цехмистра Назара Мокарова, и старшого брата Михайла Андриява, й другого старшого Андрея Григорієва и [3 б.] свѣдомо, братій всей. — Року 1732 мця іюля 21 дня. Пошло на управу [2]) сукна старого грошей сѣмъ гривенъ, за цехмистра Назара Мокарова, и старшого брата Михайла Андреєва, и другого брата Андрея Григорієва, ключника Григоріє Корнієва й свѣдомо братій всей. Сегожъ году мца ноємрія 5 дня справели мары новіи, пошло денегъ одинадцять золотихъ, за цехмистра Назара Мокарова, за старшого брата Андрея Григорієва, і Михаила Андреєвича, и ключника Григорія Корнѣєвича и свѣдомо братій всей. — Сегожъ году мця октоврія 29 дня [3]) — Року 1732 году декамрія мця 22 дня купили воску к рождеству Хртову за десят рублей и сѣмдесят копѣєкъ, и копейка и за цехмистра Назара Мокарова, и свѣдомо братій всей. — Руку 1733 года мая 28 дня купили воску за таляръ без шага полпята фунта. — Року 1733 года мая 28 дня купили жита за двадцят рублей и приобрилы пять рублей и того тридцат рублей, за цехмистра Назара Мокарова, и свѣдомо братій всей. — Року 1733 году мця іюля, 1 дня, справелы до церкви храма престой Бци, покрили престолъ сукномъ, коштомъ стало восѣмъ копъ, за отпущеніє гриховъ за всю братію, за цехмистра Назара Мокарова и старшихъ братовъ Михала Андрева и Андрея Григорієва и ключника Григорія Корнѣєва и свѣдомо братій всей [4] до села Ксензовки за сщеника Федора. —

---

[1]) Починаючи „на оние полушки" написано иншою рукою; слова „на цвонъ" дописано вгорі.

[2]) Оправу. [3]) Незакінчений запис.

Сїе Кни
га Колачицкая
Составленна
Мокаровскомъ За
Его Цехмистра
Iего Стараниемъ
Рокъ 1732
Марта

НИКОЛАЕ

Року 1733 году мѣсяця сепътевърия в т о р о г о числа, пошъло на инъбонъ за святителя Христова Николая чотири золотий. — Справилы скриню братерскую, коштуєтъ сѣмъ золотыхъ. — Року 1733 году мця októврія 27 дня [1]). — Року 1734 году мця іунуарія 20 дня по рождествѣ Хртовомъ пошло на росходъ, якъ ходили з ралцемъ по старшихъ десятъ рублей и по братій всей, за цехмистера Назара Мокарова, изъ скринки братерской. — Року 1734 году мця марта 17 дня, купили дворъ братерскій именно далы пядесятъ рублей, за цехмистра Назара Мокарова, и стараніємъ єго и старшихъ братовъ Михайла Андріева, и Андрія Григоріева, и ключника Карпа Кирилова и свѣдомо братій всей, на тотъ часъ будучихъ, — Року 1734 года мця марта 5 дня. Пошло денегъ девять рублей из скринки братерской, что дерева на ледовню купували, и до старшихъ ходили двора братерского дост[р]оивались за цехмистра Назара Мокарова, и старшихъ·братовъ Михайла Андріева, и Андрія Григоріева и свѣдомо братіи всей на тотъ часъ будучихъ. — Року 1734 года мця февраля 17 числа. По приказу городовой старшины зъ ратуши глуховской, от сотника Стефана Умонца и войта Василя Яковенка [2]) и отамана Демяна Туранщика и [4 б.] войта Василія Яковенка, и бурмистровъ получили мы, указъ, в которомъ предложено, что от непріятелского нападенія крѣпкоє имѣти опасеніє и ежелибъ внезапная, чего бже сохрани, могла возпослѣдоватъ тривога, то такъ козакомъ, яко и всѣмъ посполитомъ людемъ, такожъ и намъ цеху колачницкого; справели корогву, оружє у кого имѣєтъся, и копій и все исполнено; имѣется у цеху ншемъ колачницкомъ справно, як належитъ; пошло на короговъ, рублъ денегъ, цеху колачницкого скринки братерской, и гончары далы таляръ на корогву ж, за цехмистра Назара Мокарова, и старшихъ братовъ Михаила Андріева, и Андрія Григоріева, и ключника Карпа Кириловича, и свѣдомо братій на тотъ часъ будучих. Купили поруху [3]) за пять копъ, и за десятъ алтинъ, и за пять денегъ з [с]кринки братерской. — Року 1734 году мця марта 31 дня, пошло денегъ три рубля з [с]кринки братерской, на осщенія дому и на [о]бѣдъ, за цехмистра Назара Мокаровича и старшихъ братовъ Михайла Андріевича й Андрія Григоріевича и ключника Каръпа Кириловича и свѣдомо братій всей на тотъ часъ будучихъ. — Року 1734 года мця марта 31 дня. Я, Омелянъ Василієвичъ, и женою своєю Стефанидою, чиню вѣдомо симъ писаніємъ своймъ, что записуюсь у книги сей братерской, ижъ пріймую денегъ двадцатъ рублей на промислъ, за цехмистра Назара Мокаровича и братовъ Михайла Андріева и Андрія Григоріева и ключника Карпа Кириловича и свѣдомо братій всей на тотъ часъ будучихь. — Року 1734 года мця іюля 7 числа [4]), [5]. 1734 мця октоврія 1 числа пошло з [с]кринки братерской в росходъ на погребъ стр[о]єния чотирнадцятъ рублевъ чотири копѣйки за відо[мо]мъ цехмистра пана Назара Мокарова сина, і старших братовъ Михайла і Андрѣя,

[1]) Незакінчений запис. [2]) „и войта Василия Яковенка"—закреслено.
[3]) Пороху. [4]) Недописаний запис.

ключника Карпа і за вѣдомо всей братий на тот час будучихъ—1734 г., якъ ходили ми з братією до цехмистра и до братовъ старших і до городових старшихъ старатили денегъ з братерской скринки рублей десят, за цехмистра Назара Макаренка, і за старшого брата Пархома Кириленка, и за ключника Леонтия Корнѣенка. — В року 1735-м, пошло на покритє хати рублей восѣмъ, двадцать алтинъ и двѣ копѣйки, за цехмистра Назара Макаренка, и за старшого брата Пархома Ємченка і за Івана Сметанки ключника, и всей братій свѣдомъ на тот часъ будучимъ.— 1735 году мѣсяца марта 23. Я, Яковъ Романович Ошомченко поєднал цех колачницкій по дѣду своєму Почепцю Стехвану [1]) а имено цѣна денегъ рублей 4, і совсѣмъ з воскомъ, ладономъ и столовимъ напиткомъ, из молодчествомъ, из вибурчиствомъ, жеби мене не турбовали нѣвчімъ и равенъ братий всей завѣдомомъ пна цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Пархома Кирилова, і пана ключника Івана Сметанки и свѣдомо на той час братий на тот час будучихъ више показаной [2]) моєй укупленой росписки цеху, я, Яков Романов, уписался [5 б.], — 1732 году априля 8 числа, якъ ходили з ралцемъ об воскресенскихъ святкахъ до пана цехмистра, и до старшихъ братовъ и до городовой старшини пошло денегъ з скринки десятъ рублей, о то свѣдомо пану цехмистру и всей братий на тот часъ будучимъ. — В року 1735 мѣсяца, апрѣля 20 дня, я, Евхимія Дидиха удова, поєднала цехъ калачницкий вѣчними часи, себѣ, и дѣтямъ своймъ вѣчними часи, совсѣмъ з воском, з ладаномъ, и столовими, и совсѣмъ, за цехмистра Назара Макарова и старших братовъ Пархома Кирилова Ємченка, и за другого старшого брата Андрѣя Григорєва, и за ключника Ивана Сметанки, и свѣдомо всей братий на тот час будучихъ, в томъ явна зостаєть братии всей, — 1735 году іюня 30 дня, стратили денегъ з скринки братерской, на комору братерскую, что переставляли комору, пошло на росходъ денегъ всѣхъ восѣмъ рублей ровно, за вѣдомомъ пана цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Пархома Ємченка, и другого старшого брата Андрѣя Григорієва и ключника Ивана Сметанки и всей братий на тот часъ будучих.— Року 1735 году июля 6 дня, я Василъ Кушнѣръ поєдналъ цехъ калачницкий вѣчними часи себѣ, и женѣ своєй, и дѣтямъ своймъ за поводомъ пана цехмистра Назара Макарова и старшого брата Пархома Ємченка, и другого старшого брата Андрѣя Григорієва, и ключника Ивана Сметанки и всей братий на тот часъ будучих. — 1735 году октебря 21 дня, стратили денегъ з скринки братерской на потребу двора братского, а именно на хъвуртку пятъ рублей без гривъни за вѣдомом пана цехмистра Назара Мокарова и старшого брата Андрея Гриценка, и ключника Єсипа Лукуянова и всей братий на тот часъ будучихъ. [6]—1735 г. декамрия 26 дня, якъ ходили, з ралцомъ об рождественскихъ святкахъ до пана цехмистра, и до старшихъ братовъ и до городовой старшини пошло денегъ з скринъки братерской десятъ рублей, и то свѣдомо пану

---

[1]) Стехвану — дописано вгорі. [2]) „Више показанi" дописано вгорі.

цехмистру Назару Макарову, и старших братовъ Андрѣя Гриценъка, и другого старшого брата Корнѣя Ємченка, и ключника Єсипа Лукянова, и всей братий на тот часу будучихъ. — 1736 году июля 26 дня, уплачено денги всѣ суполна пятдесят за двор братерский [1]) рублей Якову Смиченко жителю, Ястребъскому [2]) прилюдне, а имено при Ивану Слѣпкину войту коренъскому, и при своєй братий, а имено, я цехмистръ Назар Макаровъ, при старших братахъ при Андрѣю Григореву, и при Корнѣю Ємченку, и при ключнику Єсипу Лукянову, и при Пархому Ємченку и при иныхъ людяхъ на тот часъ будучихъ, и при писару Якову Романову Ошомченку. — 1736 году июлия 26 дня, я, Яковъ Смиченко, поєднал цехъ калачницкий вѣчними часи за цехмистра Назара Макарова, и старших братовъ Андрея Григорєва, и другого старшого брата Корнѣя Ємченка, и ключника Єсипа Лукянова и свѣдомо братий всей на тот час будучихъ [6 б.]. За бившаго цехмистра калачницкого Назария Макаровича здержано на росход всякий приключающийся триста рублевъ ровно безъ прибочних денегъ, которие принялъ онъ, Макаровичъ, от прежнего цехмистра Степана Юрченко. — 1735 году июня 15, Якубъ Матвѣєвичъ Зерновскій поєдналъ цехъ колачницкій вѣчними часи, за вѣдомомъ цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Пархома Ємця, и другого Андрѣя Григоріева, и ключника Ивана Сметани и свѣдомо братій всей на тотъ часъ будучихъ, а записанно било на картѣ, то по совѣту цехмистра К и р и р а Федорова и старшихъ братовъ, Ивана Костанти Дмитра Кравцю и ключника Сидора Накованки, и при всей братий на тотъ часъ будучихъ. — 1737. году августа 21 дня, принялъ я, новоизбранний цехмистръ Михайло А н д р е є в ѣ колачницкий по прошению братий всей от цехмистра Назария Макариевича денегъ в скринъки готовихъ двадцят четири рубля и пят копеєкъ, і воску два пуди, і свѣдомо всей братий на тот час будущей. — 1737 году октобрія 16 дня, принялъ я, новоизбранній цехмистеръ Корнѣй Ємченко [3]), калачницкий по прошенію братіи от цехмистра Михайла Андреєва денегъ, которіи в шинкара двадцят рублей, за старшого брата Василя Макаренка, и за Сѐмена Сирокваши, и за ключника Іосифа [7]. — 1737 году, декамврія 26 дня, якъ ходили з ралцемъ об рождественских святках до пна цехмистра и до старших братовъ и до городовой старшини, пошло денегъ з скринки братерской рублей десят, о то свѣдомо пну цехмистру Корнѣю Ємченку и старших братовъ, Василя Макаренка и Семена Сирокваши и ключника Єсипа, и всей братій на тотъ часъ будучихъ. — Року 1738 мця априля 6 числа, якъ ходили до началниковъ з ралцемъ безъ битъности Корнѣя Ємъченка цехмистра я, Василий Макариєвъ, наказний цехмистер изъ братиєю стратили таляр. — 1738 году 4 дня, якъ ходили з ралцем об рождественских с т в я т к а х ъ з паномъ до цехмистра, и до братовъ старшихъ, і до городовихъ старших с т а р а т е л и денегъ з бра-

---

[1]) „за дворъ братерскій" — написано вгорі. [2]) Невиразно написано.

[3]) „Корнѣй Ємченко" написано зверху якогось затертого імени.

терской скринки рублей десят за цехмистра Корнѣя Емченка і за старшого брата Василія Макаровича і за другого брата і Семена Сирокваши за ключника Єсипа Лукяновича — 1739 году мця декабря 26 дня, якъ ходили з ралцемъ до цехмистра Корнѣя Ємченка, і до старшихъ братовъ Михайла Іванова, і Леонтия Корнѣєвича, і ключника Єсипа Лукянова, й до всей старшини глуховской градской стратили денегъ десятъ рублей [7 б.] — 1740 года мця априля 6 дня, якъ ходили ми з братією до цехъмистра, и до старшаго брата, и ключника, и до городово[й] старшини стратили денегъ з братерской скринки рублей десят за цехъмистра Корнѣя Кирилова Ємченка, і за старшого брата Михайла Іванова і ключника Єсифа Лукянова свѣдомо буди всей братіи, на тот час будучихъ—1741 году априля двадцят первого дня, якъ ходили з братиєю до цехмистра и до старшого брата и ключника до городовой [1]) старшини стратили денегъ з братерской скринки рублей десят за цехмистра Назара Маркова, и старшого брата Сидора Наливайки и ключника Кирила Иванова, свѣдомо всей братий на тот час будучихъ [8]. — Я Иван Диденко, поставил покрасу по отцеви своєму за цехмистра Корнѣлия Ємъченка, и старшихъ братовъ Василия Макаренка и Семена Сирокваши и Єсифа Ключника явъно въсей братий. — Я, Яковъ Корнѣенко, поставил покрасу по отцеви своєму за цехмистра Корнилия Ємъченка и старшихъ братовъ, Василія Макаренка и Сирокваши и Єсифа ключника явно въсей братий. Я, Потапъ Федоровъ поставил покрасу по отцеви своєму за цехмистра Корнѣя Ємченка и старших братовъ Василя Макаренка и Семена Сирокваши и Єсифа ключника явно всей братии. — 1740 году мца марта 13 дня, я, Іванъ Климовъ снъ Горкавій Лартишинъ зят поєдналъ цехъ калачницкий вѣчними часи, мнѣ и женѣ моей Іринѣ за цехмистра Корнѣя Ємченка, и старшого брата Михайла Іванова, и ключника Єсифа Лукянова, и свѣдомо братій всей, на тотъ часъ будучих, Иванъ Кухолъ жител Глуховскій [2]). — 1740 году мця марта 13 дня, Я Ісай Тихонов снъ поєдналъ цехъ калачницкій вѣчними часи мнѣ и женѣ моєй, Евфросиній, а поєднала цехъ калачницкій собственними своими денгами мать моя Ѳеодосія, за цехмистра Корнѣя Кирулева Ємченка, и старшого брата Михайла Іванова, и ключника Єсифа Лукянова и свѣдомо братіи всей на тот часъ будучих [8 б.]. 1740 году ноября 16 дня, я Лукянъ Марков синъ Гончаревский поєдналъ цехъ калачницкий вѣчними часи за цѣхмистра Корнѣя Ємченка, старшого брата Михайла Іванова, и ключника Иосифа Лукянова, и протчой братии на тот час будучой. — 1742 года марта 28 дня. Я Левко Василевъ Пушкар поєднал цехъ калачницкий вѣчними часи, за цехмистра Корнѣя Ємченка, и старших братов Якова Поповича, и ключника Андрѣя Терещенка и прочой братии на тот часъ будучихъ. — 1742 года мая среднѣхъ чиселъ, я Яковъ Поповичъ поєднал цех калачницкий вѣчними часи за цехмистра Корнѣя Ємченка, и старшихъ братовъ, єго жъ Якова Поповича, за ключника

[1]) Спочатку написано „сотеной“, а згори написано „городовой“.

[2]) Підписано иншою рукою, мабуть, власноручний підпис.

Андрѣя Терещенка свѣдомо и братий всей; — 1744 года февраля 1 числа, я Иванъ Сироквашен поставилъ покрасу за цехмистра Стефана Юрченка и старшого брата Ивана Мирочника и ключника Андрѣя Терещенка и свѣдомо братий всей, — 1744 году априля 8, я Леонтий Аврамовичъ поєдналъ цехъ калачницкий вѣчними часи за цехмистра Корнѣя Ємца, старшого брата Григория Корнѣєнка и ключника Ивана Широкваши, и при прочой братии на тотъ часъ будучихъ, и свѣдомо всѣмъ [9] — 1744 году февраля 4 числа, Я Корнѣй Ємецъ, новоизбранний з братий все[й] цехмистромъ колачницкимъ примую грошей готовыхъ суми зобраной цехмистромъ бившимъ Стефаномъ Юрченкомъ десятъ рублей и вусемдесятъ копѣекъ при том часѣ (?) старшимъ братомъ Григориємъ Корнѣєнкомъ и ключникомъ Иваномъ Сироквашенкомъ и свѣдомо братий всей. — 1744 году июня 5 числа, я Петро Федоровичъ Пушкаръ поєдналъ цехъ колачницкий вѣчними часи за цехмистра Корнѣя Ємця и старшого брата Григория Корнѣєва и ключника Ивана Широкваши, и свѣдомо брати всей, — 1745 году априля 28 числа, я, Иванъ Павловичъ, поставилъ покрасу по отцеви своему, за цехмистра Корнѣя Ємця и старшого брата Єсифа Лукянова и ключника Ивана Широкваши; и при всей братий на тот часъ будучой вичними часи — 1745 года июня 28 числа, я, Мосѣй Малашенко, поставилъ покрасу по дѣду своєму Павлу Лесенку, за цехмистра Корнѣя Ємця, и старшого брата и Єсифа Лукянова, и ключника Ивана Павлова, и при всей братий на тотъ часъ будучихъ, вѣчними часи [9 б.] — 1745 году июла 28 числя, я, Кирило Федоровичъ Бураченко, поєдналъ цехъ колачницкий вѣчними часи; за вѣдомомъ цехмистра Корнѣя Ємця, старшого брата Єсифа Лукянова, и ключника Ивана Павлова, и свѣдомо братий всей на тотъ часъ будучих, — 1745 году июля 29 числа, Я, Сидоръ Наливайченко, поєдналъ цехъ колачницкий вѣчними часи, завѣдомомъ цехмистра Корнѣя Ємця, старшого брата Єсифа Лукянова, и ключника Ивана Павлова, и свѣдомо братии всей на тотъ часъ будучих. — 1747 году января 8 д., Иванъ Василевъ син Макаренко, старший пред всею братиєю просячи братий, жеби равен имъ былъ поставилъ по отцу своєму покрасу за цехмистра Назара Макарева и за старших братов, а именно Иосипа Лукянова и Лукіяна Маркова и ключника Кирила Бураченка и свѣдома братии всей на тот часъ будучих, — 1747 году марта 16 числа, Григорий Волощенко ставши пред братиєю просячи брати, жеби равенъ, имъ билъ, поставилъ покоторой (?) женѣ своей Анастаси Петровнѣ по [10] красу за цехмистра Назара Макарева и старшихъ братовъ и ключника Кирила Бурака, и свѣдомо братии всей на тотъ час будучихъ. — 1747 году мця августа 30 числа, я Иванъ Коваль, поєдналъ цехъ калачницкий женѣ и дѣтямъ вичними часи, за вѣдомомъ цехмистра Кирила Федорова Бурака, и старшихъ братовъ, Андрѣя Терещенка, Петра Сурмача, и ключника Левка Пушкара, и свѣдомо братии всей на тотъ часъ будучихъ. З молчеством и вибурчеством [1]). — 1747 году октября 27 числа, Я, Ігнатъ (?) Михайленко, по-

[1]) „З молчествомъ и вибурчествомъ“ дописано згодом.

ставилъ покрасу за цехмистра Кирила Федорова и старшихъ братовъ Пархома Ємца, Петра Сурмича, и ключника Ивана Коваля, и свѣдомо братіи всей на тотъ часъ будучихъ. — 1747 году ноября 11 числа, я, Кирило Пискуненко, поєдналъ цехъ колачницкий женѣ и дѣтямъ вичними часи, за вѣдомомъ цехмистра Кирила Фе [10 б.] дорова Бурака и старшихъ братовъ Пархома Ємця, Петра Сурмача и ключника Ивана Коваля, и при всей братии на тотъ часъ будучихъ, з молодчествомъ и вибурчествомъ. — 1745 году июня 9 числа, я, Стефанъ Макуха, поєдналъ цехъ талачницкій женѣ и дѣтям вечними часи, за цехмистра Корнѣя Ємца и старшого брата Єсифа Лукянова и ключника Ивана Павлова и при всей братии на тотъ часъ будучихъ, а в книгу записано в 1748 году января, 3 числа. — 1747 году марта 15 числа, Тетяна Яковиха Марковна, из затемъ своимъ Моисеємъ Даценкомъ из дочерю Катериною, за вѣдомомъ цехмистра калачницкого, Назара Макарова, и старшихъ братовъ, Лукяна Маркова, Єсифа Лукянова, и ключника Кирила Бурака и свѣдомо братии всей на тотъ часъ будучихъ, поєднала цехъ вѣчними часи, и денги все сполна заплатила в 1748 году в мартѣ мцѣ 27 числѣ, [11] — 1749 году февраля 20 числа, Я, Кирило Федоровъ Буракъ, новоизбранний з братіи цехмистромъ калачницкимъ, примую грошей готовихъ сумъми зобраной, цехмистромъ бившимъ, Семеномъ Широквашей, сѣмъ рублей сорокъ копѣекъ и три полушки и при томъ часѣ билъ старшимъ братомъ Иваномъ Ковалемъ и ключникомъ Дмитромъ Кравцемъ, и свѣдомо братии всей на тот часъ будучихъ. — 1749 году, февраля 20 числа, сукно брацкоє новоє справлено сехмистромъ Семеномъ Широквашею и старшимъ братомъ Иваномъ Ковалемъ, ключникомъ Дмитромъ Кравцемъ, из денегъ Назара Макарова, даннихъ двадцать три рублѣ девяносто шестъ копѣекъ, а скринки братерской калачницкой стратили денегъ, тринадцять рублей, шесдесят чотири копейки денги, и того денегъ тридцать сѣмъ рублей шестдесят копеєкъ, денги щитано сукно за цехмистра Кирира Федорова Бурака, и старшихъ братовъ Ивана Коваля, Дмитрія Кравця и ключника Сидора Наливайки. — 1749 года сентября 21-го, Назаръ Макаровъ осталніє денги всѣ сполне уплатили при старшому брату Івану Ковалу, да Якову Шапоснику, да ключнику Сидору Наливайку и прочіихъ [11 б.] свѣдомихъ братіи и свѣдомо братій всей на тот часъ будучихг и того денегъ — 37 р. 60 к. — 1747 году февраля 20 числа, Яковъ Игнатовъ Шапочникъ, поєдналъ цехъ калачницкий женѣ и дѣтямъ вѣчними часи до цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Єсифа Лукянова, и ключника Кирила Бурака и при всей братии на тот часъ будучихъ, а в книгу уписанъ 1749 году февраля 27 числа.—1747 году мая восмого на десят числа Димитрий Тарасовъ синъ про званіемъ Шадринъ поєднал цехъ калачницкій женѣ и дѣтямъ вѣчними часи за цехмистра Назара Макарова и старшого брата Ивана Коваля и Якова Игнатова [1]) ключника Сидора Наливайки и при всей братий на тотъ

[1]) „Якова Игнатова“ вписано вгорі пізніше.

часъ будучихъ в книгу вписалъ. — 1749 году мая восмого на десятъ числа вибурчество и молодчество отбувъ. — 1749 году мая восмого на десят числа Иванъ Музика Карповъ синъ поєдналъ цехъ калачницкой женѣ и дѣтямъ вѣчними часи за цехмистра Назара Макарова и старшихъ братовъ Якова Игнатова, й Ивана Коваля и ключника Сидора Наливайки при всей братии на тотъ часъ будучихъ в книгу уписалъ. 1749 году мая восмого на десят числа по наследий своей тютки Гарпини Єсипихи — 1749 году мая, двадцят [12] четвертого числа, я, Демянъ Макаровъ, поєдналъ цехъ калачницкий вѣчними часи женѣ и дѣтямъ за цехмистра Назара Макарова, и старшихъ братовъ Якова Игнатова, и Ивана Коваля, и ключника Сидора Наливайки, при всей братии на тот часъ будучихъ в книгу уписалъ 1749 году мая, двадцят четвертого числа, — 1749 годѣ июни второго числа, я, Васылъ Иванов сынъ Кривуленко, поєдналъ цехъ калачницкий вѣчними часы женѣ и дѣтямъ за цехмистра Назара Макарова и старшихъ братовъ Якова Игнатова, и Ивана Коваля и ключника Сидора Наливайки при всей братии на тотъ часъ будучихъ в книгу уписанъ 1749 годѣ июня второго числа. — 1749 году сентября 24 числа я, Антон Анисмовъ синъ, понамаръ, ставши пред цехмистромъ Назаром Макаровим и пред всею братиєю, дабы булъ равенъ братии всей поєднал цехъ калачницкий вѣчними часы женѣ и дѣтямъ за цехмистра Назара Макарова, и старших братовъ Якова Игнатова і Ивана Коваля, и ключника Сидора Наливайки при всей братии на тот час будучих в книгу уписал. [12 б.]. 1749 году сентября 24 числа. — 1749 году декабря 15 дня здѣлались ятьки калачницкиє за цехмистра Назара Макарова и старшихъ братовъ Ивана Коваля, и Якова Игнатова, и ключника Сидора Наливайченъка и всей братии пошло з скринъки братерской на росходъ денегъ всей братий Калачницкой на строениє и на всю деревню и дранъ шестдесят три рублѣ двадцят копеєиок. — 1750 году априля 1 числа, я Дмитро Фурманъ, ставши пред цехмистромъ Назаромъ Макаровимъ и пред сею братиєю, даби билъ равенъ братий всей поєдналъ цехъ калачницкий вѣчними часи женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Ивана Коваля и ключника Сидора Наливайченка и при въсей братий на тот часъ будучихъ й в книгу записано; 1750 так году октября 16 дня [1]) 17501 (sic) году февраля четвертого на десят дня. Я, Иванъ Музика Карповъ синъ, вибурчество и молодечество отбулъ за цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Ивана Коваля, и ключника Сидора Наливайки и при всей братии на тот часъ будучихъ вѣчними часи, — 1751 года октября 13 дня, я, Левко Сопунъ, поєдналъ цехъ калачницкий вѣчними часи женѣ и дѣтямъ своимъ [2]) за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Сидора Наливайки, і ключника Кирила Пискуна вѣчними часи женѣ и дѣтямъ и при всей братии на тотъ часъ случившоися і в книгу уписалъ, — 1752 года

[1]) Цей незакінчений запис закреслено.

[2]) Починаючи від „калачницкий" — дописано вгорі.

августа 23 дня, [13] я, Кирило Бакумовский, поєдналъ цехъ калачницкий вѣчними часи женѣ и дѣтемъ своймъ за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Назара Музики ключника Петра Сурмаченка, і при всей братии на тотъ часъ будучих. — 1752 года августа 23 дня, я, Лукянь Лаврѣновъ снъ Рибавченко, поєдналъ цехъ калачницкий себѣ женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчними часи за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Івана Музики, і ключника Петра Сурмаченка, і при всей братии на тотъ часъ будучихъ в книгу уписалъ. — 1752 года августа 23 дня, я, Ігнат Компанѣецъ Данилсвъ снъ, поєдналъ цехъ калачницкий вѣчними часи женѣ і дѣтям своимъ цѣною пятнадцат рублей совсѣмъ расходомъ братерскимъ, то єстъ з воскомъ і ладаномъ такожъ цехмистру, і старшому брату, і прочими притом же із напиткомъ і молодчествомъ і виборчеством за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Івана Музики, і ключника Петра Сурмаченка, і при всей братии на тотъ часъ будучихъ для того про памят, і записали в книгу [13 б.] — 1752 года августа 30 дня, я, Павелъ Броварниковъ, снъ Яковлевъ поєдналъ цехъ калачницкий вѣчними часи женѣ і дѣтям своимъ за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Івана Музики, і ключника Петра Сурмаченка, і при всей братии, на тотъ час будучих цѣною половинную част по дѣду своєму Малаху — восѣмъ рублей: совсѣмъ братерским, то єст з воскомъ і ладаномъ такожъ цехмистромъ і старшим братомъ і прочиими служащими да і виборчествомъ і молодчеством [1]), при том же і з напиткомъ, для того про памят в книгу записал. — 1752 года декабря 20, я, Романъ Якимовъ синъ Боредченко, поєдналъ цехъ калачницкий по тестю своему Андрѣю Терентѣеву сну, женѣ и дѣтямъ своимъ, вѣчними часи, з молодчествомъ и виборчествомъ, за цехмистра Андрѣя Терентѣева сна старшого брата Івана Мирочника, ключника Ігната Компанѣеца и при всей братий на тот часъ будучихъ за цѣну готовихъ денегъ четири рублѣ половинную часть свѣдомо всѣмъ. — 1753 года іюля 15 д. я, Марко Яковлевъ снъ Крутенко, постановилъ покрасу по отцу своєму, даби равенъ былъ братии всей за цехмистра Сидора Наливайки — старшого брата Ігната Компанѣйца і при всей братий на тот часъ будучихъ, [14] — 1753 года августа 1 дня, поєдналъ цехъ калачницкий Андрѣй Рибка женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчними часи за цехмистра Стефана Макухи, старшого брата Івана Музики, ключника Марка Крутенка, і при всей братии на тотъ часъ будучихъ. — 1752 года июля 1 дня, поєдналъ цехъ калачницкий Дмитро Федоровъ снъ Циганъ вѣчними часи женѣ і дѣтямъ своимъ за цехмистра Назара Макарова, старшого брата Івана Карпова Музики, ключника Петра Федорова Сурмаченка і при всей братии бившой в той часъ. — 1757 года марта 9 дня, поставилъ покрасу Стефанъ Леонтиєвъ снъ Корнѣєвский по отцу своєму Леонтию Городничому, дабы былъ братий равенъ всей завѣдомомъ цехмистра Сидора Наливайки старшого брата Потапа Фе-

[1]) „Молодчествомъ и вибурчествомъ“ — дописано згодом.

дорова ключника Дмитра Цигана и всей братии будучихъ при томъ часѣ свѣдомо. — 1756 году декабря 2, по совѣту цехмистра калачницкого Сидора Наливайки, й старшого брата Потапа Федорова ключника Дмитра Цигана, й при всей братии в том, что бил би ему Стефану Леонтиєву сину Корнѣєвскому при цеху калачницкомъ в писарской должности два года то єст от вишвиписанного 756 года декабря 2 по 758 годъ декабря по 2 число, а за оную его Корнѣєвского должност от оного цеху калачницкого бил би волненъ єму виборческой и молодческой должности. [14 б.]— 1758 году мая 17 д , поєдналъ цехъ калачницкий Мойсей Даценко вѣчними часи женѣ и дѣтямъ своимъ, за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Потапа Федорова й ключника Дмитра Цигана и привсей братии на тот часъ будучих молодчество одходилъ. — 1759-го году генваря „10“ д., поставилъ покрасу Петро Ивановъ Мирошниченко по отцу своему Ивану Мирошниченку, даби билъ равенъ братии всей за вѣдомомъ цехмистра Ивана Карпова, старшого брата Потапа Федорова, ключника Дмитра Цигана и всей братии будучих при томъ часѣ. — 1759 году сентября 25, поєдналъ цехъ калачницкій Иванъ Онопрѣєнко вѣчними часи женѣ и детямъ своймъ за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Потапа Федорова, и ключника Семена Лященка, и при всей братий на тотъ часъ будучихъ молодчество й виборчество отходилъ. — 1761 году марта 15 д., поєдналъ цехъ калачницкий Семенъ Лященко вѣчними часи женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Стефана Корнѣєвского и при всей братии на тот часъ будучихъ; молодчество и вибурчество отходил [15]. — 1761 году ноября 30 д. — 1761 году марта 20 д., поєдналъ цехъ калачницкий Данило Дмитріевъ вѣчними часи себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Стефана Корнѣєвского, и ключника Семена Лященка и при всей братий на тотъ часъ будучих, молодчество и виборчество отходилъ. — 1762-го году июля 30 д. поєдналъ цехъ калачницкий Дмитро Коляжній вѣчними часи себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Стефана Корнѣєвского и ключника Семена Лященка и при всей братій на тот час будучихъ; молодчество и виборчество отходилъ. — 1762 года февраля 25 ч., поєдналъ цехъ калачницкій Моисей Івановъ Олейниченко женѣ и дѣтямъ своимъ [1]) за цехмистра Ивана Карпова, старшого брата Стефана Самойлова Макухи, и ключника Самсона Василиева Тестоиченка, и при всей братии на тот часъ будучой; молодчество и виборчество отходилъ. — 1764 года генваря 11 д., поєдналъ цехъ калачницкій Яковъ Иосифовъ синъ Винниченко, женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Івана Карпова, старшого брата Стефана Самойлова Макухи, здешнего ключника Семена Лященка и при томъ будучи всей братии вѣчними часи. [15 б.]. — 1764 году марта 9 д., поєдналъ цехъ калачницкий Трохимъ Григориєвъ синъ Наливайковъ зятъ женѣ и дѣтямъ своймъ за цехмистра Івана Карпова, старшого брата Степана Самойлова

[1]) „женѣ и дѣтямъ своимъ“ дописано вгорі.

Макухи, и ключника Семена Василиева Лященка, и протчийхъ будучих всей братій вѣчними часи. — 1764-году марта 9 д., поєдналъ цех калачницкий Єсипъ Говоруненко женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Івана Карпова, старшого брата Степана Самойлова Макухи, і ключника Семена Василия Лященко, і при том будучих всей братий вѣчними часи. — 1769 году генваря 11 д., поєдналъ цехъ калачницкий жителъ глуховский Григорій Степанов синъ Волощенко, женѣ своей и дѣтямъ своимъ зъ цехмистра Ивана Карповского, старшого брата Якова Винниченка, ключника Ивана Макухина и при всей братій вѣчними часи. [16]. — 1769-го году февраля 4 д., поєдналъ цехъ калачницкий жителъ глуховский Михайло Дмитриєвъ женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Ивана Карповского, старшого брата Якова Винниченка, ключника Ивана Макухина и протчих будучихъ всей братіи вѣчними часи. — 1771 году Генваря „8 д.", поєдналъ цехъ калачницкій житель Глуховскій Сава Григориевичъ слюсаръ женѣ и дѣтямъ его за цехмистра Івана Карповского, старшого брата Якова Винниченка и ключника Ивана [1]) Макухина сина Филонова и при всей братии будучими вѣчними часи. — 1771 году генваря „8 д.", поєдналъ цехъ калачницкий житель глуховскій Якимъ Никитичъ Гриненко женѣ и дѣтямъ своимъ за цехмистра Івана Карповского, старшого брата Якова Винниченка и ключника Івана Макухина, и протчийхъ бившихъ братии вѣчними часи. — 1771 году генваря „8 д.", по умертвии отца єго Кирила Пискуна синъ єго Павелъ Пискуновъ покрасу поставилъ, виборчество отбилъ за цехмистра Івана Карповского, старшого брата Якова Винниченка, и ключника Івана Макухина и всей братий. — 1771 году генваря „9 д.", поєднал цехъ калачницкий жител глуховскій Иванъ Андрущенко женѣ и дѣтямъ своймъ за цехмистра Івана Карповского, старшого брата Якова Осиповича Шапочникова, і ключника Івана Макухина, и всей братий вѣчними часи. — [16 б.]. 1771 году ноября „22 д.", догово[во]рилъ цехъ калачницкий вѣчними часи себѣ и дѣтямъ своимъ житель глуховскій Степанъ Степановъ синъ Паляница, за цехмистра Якова Осипова Шапочникова [2]); старшого брата Мойсѣя Олѣйника и ключника Трофима Григориева и всей братий за цену дванадцатъ рублей, молодчество и виборчество неходитъ. — 1772 году априля „1 д.", договорилъ цех калачницкий вѣчними часи себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ жителъ глуховскій Антонъ Лопатенко за цехмистра Якова Осипова Шапочникова, старшого брата Трофима Григориева и ключника Уласа Дорошова и всей братий за цену тринадцят рублей; молодчества и виборчества не ходит. — 1772 года априля 26 дня, договорилъ цехъ калачницкий вѣчними часи себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ жителъ глуховский Іванъ Максимовъ, за цехмистра Якова Осипова Шапочникова и старшого брата Трофима Григориева и ключника Уласа Дорошова и всей братии за цену тринадцять рублей, и виборчества не ходитъ и молодчество. [17]. — 1772 году мая

[1]) „Ивана" вписано вгорі.

[2]) „Калачникова" закреслено, а вгорі написано „Шапочникова".

„1 д.“, я, Романъ Степановъ Макухинъ, по отцу моему поставилъ въ цехъ покрасу виборчество и молодчество отбулъ и впредъ от сего часу долженъ бить равенъ братий, за цехмистра Якова Іосифова старшого брата Трофима Григориєва, і ключника Уласа Дорошова, и всей братии. — 1772 году мая „1“ дня, договорил цехъ калачницкий вѣчними часи себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ, за цехмистра Якова Осипова, старшого брата Трофима Григориєва і ключника Уласа Дорошова, и всей братии за цену шестъ рублей; молодчество и виборчество отбулъ Василь Коноженько и в книгу записанъ во вѣчние часи. — 1772 году мая „1“ дня, договорилъ цехъ калачницкий вѣчними часи себѣ женѣ и дѣтям своимъ за цехмистра Якова Осипова, старшого брата Трофима Григориева, и ключника Уласа Дорошова, и всей братии за цену девят рублей, с которіє денегъ отдано еще за цехмистра Івана Карповского денегъ пятърублей, а осталниє вишеписанного числа отдалъ; молодчество и виборчество отбулъ Мосей Панченко. [17 б.]. — 1772-го году мая дня, поєдналъ цехъ калачницкий жителъ глуховскій Матвѣй Рубанъ женѣ своєй и дѣтямъ своимъ за цехмистра Якова Осипова, и старшого брата Трофима Григориева, и ключника Уласа Дорошова при всей братии вѣчнии часи; молодчества и виборчества не ходитъ. — 1772 году сентября 18 д., за цехмистра Якова Осипова, старшого брата Трофима Григориева, ключника Уласа Дорошова всей братий уступленно калачницкій цехъ сотенному компанѣйскому асаулѣ Стефану Римаренку, женѣ и всему его потомству вѣчними часи, из рода въ родъ, за службу его в цехових надобностях ісправляемую, і впред всѣ надобности ісправлят безъотговорочно долженъ. — 1772 году октября „8 д.“, поставилъ покрасу Алексѣй Григориєвъ синъ Волощенко по отцу своему, Григорию Волощенку, в цехъ калачницкій за цехмистра Якова Осипова, старшого брата Трофима Григориева и ключника Уласа Дорошова и всей братий; даби впредъ равенъ билъ цеховой [18] братии; виборчество уплатилъ. — 1772-го году октября „8 д.“, договорилъ цех калачницкий жителъ глуховскій Иванъ Швидкий себѣ женѣ и дѣтемъ своимъ вѣчними часи за цену одинадцат рублей [1]), за цехмистра Якова Осипова, старшого брата Трофима Григориєва, и ключника Уласа Дорошова и всей братий; молодчество и виборчество отходилъ. — 1773 года марта „15“ дня, договорилъ цехъ калачницкий вѣчними часи, житель глуховский, козакъ конпанейской, Петро Зѣма себѣ, женѣ и дѣтемъ моимъ, за цену шестнадцят рублей, которие денги всѣ сполна въ скринку братскую приняти; молодчество и виборчество, оному цеху отходилъ за цехмистра Якова Осипова, старшого брата Уласа Дорошова, ключника Павла Пискунова і всей братий. — 1773 году априля „30“ дня, договорилъ цехъ калачницкий жителъ глуховский Марко Малчик вѣчними часи себѣ, женѣ Пелагия [2]) и дѣтемъ своимъ, за цену шестъ рублей, которие денги всѣ сполна въ скринку братскую приняли; молодчество и виборчество совсѣмъ отходилъ за цехмистра Якова Осипова, старшого брата

---

[1]) „одинадцат рублей“ — приписано вгорі. [2]) „Пелагия“ — приписано вгорі.

Павла Пискуна и всей того цеху братий. — [18 б.]. 1774 году генваря „14“. постановилъ покрасу житель глуховскій Симонъ Дмитриевичъ Калюжний по отцу своему Димитрию Калюжному поєдналъ цехъ вѣчними часи себѣ женѣ и дѣтемъ своимъ за цехмистра Якова Сукманя, старшого брата Павла Пискунова, ключника Романа Макухи и всей братий того цеху, даби впредъ равенъ билъ цеховой братии, виборчество виходилъ пол-года. — 1774 году априля „5“ дня, за договоромъ мною Іваномъ Бражникомъ зъ цехмистромъ цеху калачницкого и тогож цеху старшимъ братомъ Іваномь Максимовимъ и ключникомъ Мосѣемъ Коротким и всей братий, за прежде бившого тестя моего служби въписалъ я въ вѣчную книгу Матвѣя Яруху, и за недоплатні імъ, Ярохою, в цех денегъ я уплатилъ денегъ єденъ рубль сорокъ копѣекъ; оной же Яруха виборчество и молодчество отходилъ. [19]. — 1774 года октября „12“ д., договорилъ цехъ калачницкій компанейскій козакъ Сава Николаєнко вѣчними часи себѣ и женѣ своей за цену шестнадцатъ рублей, за цехмистра Мойсѣя Олѣйника, старшого брата Івана Максимова, и ключника Мойсея Короткого, и всей братий; виборчества, молодчества в оном цеху не ходитъ. — 1775 году, договорилъ цехъ калачницкий вѣчними часи жителъ глуховский Степанъ Мѣрочникъ себѣ, женѣ и дѣтемъ своимъ за цену семъ рублей, которие деньги от него Мѣрочника приняти в скринку братскую за цехмистра Моисея Олѣйника, старшого брата Трохима Григориева, і ключника Мойсея Короткого и всей братий; виборчества и молодчества не ходитъ. — 1775 году, договорилъ цехъ калачницкій жителъ глуховскій, Антонъ Семеновъ Наметкинъ вѣчними часи себѣ, женѣ и дѣтемъ его, за цену четиринадцятъ рублей, за цехмистра Мойсея Олейни[19 б.]ка, старшого брата Ивана Максимова, и ключника Мойсея Короткого, и всей братии которие деньги от него Антона Наметника всѣ сполна въ скринку братскую приняти; молодчества и виборчества не ходитъ. — 1775 года априля „28“ д., договорилъ я жителъ глуховскій Іванъ Мироненко половинную часть цеху калачницкого ценою за шестъ рублей себѣ, женѣ и дѣтемъ моимъ вѣчними часи за цехмистра Мойсѣя Олѣйника, старшого брата Івана Максимова, і ключника Мойсѣя Короткого, и всей братий, которие деньги и ннѣ уплочено в скринку брацкую; виборчество долженъ доходитъ три мця. — 1776 года сентября 24 д., поєднал цехъ калачницкий вѣчними часи себѣ, женѣ и дѣтемъ своимъ, козакъ і жителъ глуховский, Захарий Горбатенко за цену „15“ рублей, за цехмистра Мойсея Олѣйника, старшого брата Івана Максимова і всей братии, которие деньги онъ, Горбатенко, всѣ сполна і отдал. [20]. — 1776 году ноября „1“ д., вислужил цехъ калачницкій по отцу своему Игнату Руденку, синъ его Демянъ Руденко, вѣчними часи себѣ, и женѣ своей, и дѣтемъ, и покрасу поставил, виборчество отходилъ, за цехмистра Мойсея Олейника, старшого брата Івана Максимова, и всей братий, зъ доплатою денегъ єдного рубля двадцятъ копѣекъ, даби вичний билъ братъ, и вѣдали б об онѣм братий. — 1777 года мая „6“ дня, уговорил цехъ калачницкій жителъ глуховскій Тарас Бѣликъ себѣ и женѣ и дѣтемъ

своимъ вѣчними часи и на всегда спокойно за цену десятъ рублей, которой цехъ по женѣ моей достался, за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Трофима Григорева, і ключника Івана Макухи, и всей братий; виборчества и молодчества не ходитъ. [20 б.]. — 1778 году генваря 20 д., поставилъ покрасу козакъ глуховскій Іванъ Івановъ синъ Карповский, по отцу своєму, козаку глуховскому Івану Карповскому, в цехъ калачницкий, за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Трохима Григориєва, ключника Антона Наметника і при всей іхъ цеховой братий, даби впредъ равенъ билъ цеховой братий вѣчнии братъ, женѣ і дѣтемъ его. [21]. — 1778 году мая 15 д., жителъ глуховский Стефанъ Мартиненко поєдналъ полъ цеху калачницкого за женою своєю Євфросиниєю Самсоновою, дочерею по тестю своему Самсону Кравцу себѣ, женѣ и дѣтемъ своимъ вѣчними часи, ценою за девят рублей, котори? денги все сполна в скринку братерскую і приняти за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Мойсѣя Жулая, ключника Сави Николаенка і при цеховой братий, почему уже впредъ его, Стефана Мартиненка щитат с протчими цеховимъ вѣчнимъ братомъ; виборчества і молодчества єму неходит. — 1778-го году августа 25 д., поставилъ покрасу по отцу своєму Мойсѣю Короткому Савичу[1]) синъ его Теренътий Савича Коротченко[2]) і виборчество отбувъ за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Павла Пискунова, і ключника Стефана Мѣрочника, і при братий. — 1779-го года апреля, поєдналъ цехъ жителъ глуховскій Михайло Дудченко себѣ женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчними часи за цену девятнадцят рублей, которіє денги всѣ и уплачени за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Павла Пискунова, ключника Степана Мѣрочника и всей братий. [21 б.]. — 1779 году 27 д., жителъ і мѣщанин глуховский, Логвинъ Івановъ синъ Леоновъ, поставил покрасу по отцу своему Івану Максимову Леонову в цехъ калачницкий за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Павла Пискунова, и ключника Стефана Мѣрочника, при братий цеховой; даби онъ Логвинъ от сего времени билъ цеховой братий вечний брат. — 1779 году августа 21 д., договорилъ цехъ калачницкий значковий товариш, Кузма Кузма Конъдратевъ, себѣ, женѣ і дѣтемъ своимъ на вѣчностъ ценою за двенадцять рублей за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Павла Пискунова, і ключника Стефана Мѣрочника і при братий цеховой, которие денги всѣ сполна в скринку братскую все сполна и приняти, і от сего времени его Козму Кондратиева признават і щитатъ вѣчнимъ братомъ с протчими братами цеховими, что впред для ведома і в книгу записано. [22]. — 1779 году августа 21 д., договорилъ цехъ калачницкий вѣчними часи себѣ женѣ и дѣтемъ своимъ глуховский жителъ Матвѣй Бражникъ ценою за двадцятъ два рубли, за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Павла Пискунова, ключъника Стефана Мѣрочника, і пры братеръскомъ собраніи, кой денги всѣ сполна

[1]) „Савичу“ приписано над „Короткому“.
[2]) „Коротченко“ приписано над „Савича“.

получени в скринку братерскую; за что его Бражника от нинѣ впред щитатъ с протѣчими цеховими братами цалим братомъ. — 1779 году декабря 3, поставилъ покрасу по отцу своему Григорию Волощенку синъ его Дмитро Волощенко в цехъ калачницкий ценою за рублъ двадцятъ копѣекъ з напиткомъ братий за цехмистра Якова Сукманя, старшого брата Захария Горбатенка [1]); і при братии, которие денги всѣ сполна приняти, виборчимъ полъ года отходилъ і от сего времени признавая его Дмитра Волощенка братомъ вѣчнимъ і женѣ его. [22 б.]. — 1780 году мая 1 д., договорилъ цехъ калачницъский глуховский мѣщанин Федоръ Бѣлоус себѣ, женѣ и дѣтемъ своимъ от нинѣ на вѣчность; а чтоб ему Бѣлоусу денегъ не платитъ, онъ, Бѣлоусъ, імѣетъ по жизнъ свою долженъ в цеху битъ писаремъ, і что цехмистръ Іванъ Максимовъ, старший братъ Стефанъ Мѣрочникъ, и ключникъ, і братия повелятъ якую записку чинит безспорно дѣлат долженъ, також по нихъ хто будет цехмистроват по их велѣнію ісполнят долженъ; за сие жъ его Бѣлоусова признават і почитат вѣчнимъ общимъ братомъ, что впред для вѣчного вида і в книгу записалъ. [23]. — 1780 году мця октября 20 д., договорилъ цехъ калачницкий глуховский жител Федоръ Горѣлий себѣ женѣ, и дѣтемъ своимъ на вѣчность ценою за дванадцятъ рублей, которие денги все сполна от его Горѣлого приняти за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Стефана Мѣрочника, ключника Матвѣя Бражника, і при братии, виборчество год отходилъ, за что его Горѣлого отнинѣ впред щитат вѣчнимъ братомъ. — 1781 году августа 24 д., житель глуховскій, Стефанъ Бражникъ, за цехмистра Івана Максимова, старшого брата Стефана Мѣрочника, ключника Матвѣя Бражника і при братий договорилъ цехъ калачницкий себѣ женѣ і дѣтемъ своимъ вѣчними часи, ценою за двадцять два рубли, которие денги все сполна в скринку і виплачени; за что его Бражника впредъ признават с протчими цеховими вѣчними братами вѣчнимъ братом. [23 б.]. — 1782 году іюля 26 д., глуховский жителъ Петро Боженко; за цехмистра Павла Пискунова, старшого брата Антона Лопати, ключника Матвѣя Бражника и протчихъ братовъ договорилъ цехъ калачницкий себѣ женѣ и дѣтемъ своимъ вѣчними часи за цену пятнадцят рублей, которіе денги сполна всѣ в скринку братскую і получени; да особо жъ того еще виборчество годъ да молодчество год же отходилъ, за какую его братамъ услугу записано его Боженка въ сию книгу вѣчнимъ братомъ. — 1784 году июня 20 д., глуховскій мѣщанинъ Лукянъ Котляренко за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати, ключника Петра Зими і протчихъ братовъ достаточно бившихъ договорилъ цехъ калачницкий себѣ женѣ і дѣтемъ своимъ впред на вѣчность ценою за пятънадцятъ рублей, кой денги все сполна в скринку братскую і получени; виборчества і молодчества ему не ходитъ і впредъ его щи[та]тъ с протчими чеховими братами братомъ, да еще і три фунта воску і два фунта ладана получено [24] — 1784 года сентября 26 д. генералной артилерий

[1]) „Мѣрочника" закреслено і вгорі написано „Горбатенка".

трубачъ Лукянъ Павловъ Козтуненко договорилъ цехъ калачницкій себѣ, женѣ и дѣтемь своимъ вѣчними часи ценою за двадцять рублей ровно, кои денги в скринку братскую от него Ковтуненка разновременно всѣ сполна і получено досталние (?) нинѣ цехмистром Павломъ Пискуномъ з старшим братомъ Антономъ Лопатою, ключникомъ Петромъ Зимою з братами; виборчества ж и молодчества єму Ковтуненку не ходитъ и впредъ єго Ковтуненка щитатъ равно цеховимъ братомъ такъ какъ і протчии, что впред для вида в сию братерскую книгу і записано; а в требованіях цехових слушатъ долженъ такъ какъ і другиє цеховие брати безъотлично [24 б.].—1785 году августа 27 глуховский мѣщанинъ, Мирон Комисаренко, договорилъ цехъ калачницкій себѣ женѣ і дѣтем своимъ вѣчними часи, цѣною за двадцят рублей, кои всѣ сполна і получени за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати ключника Петра Зими і протчей братіи, почему єго Комисаренка от сего времени впред почитат его вѣчним братом [1]); — 1785 г. октября 8 д., глуховскій мѣщанинъ, Семенъ Гриневичъ, договорилъ цехъ калачницкій себѣ, женѣ і дѣтемъ своимъ вѣчними часи, за двѣнадцятъ рублей, кои вперод всѣ сполна в скринку братскую і приняти за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати, ключника Петра Зими і протчей братии; виборчества і молодчества єму не ходит, і впред єго Гриневича щитат вѣчним цеху калачницкого братомъ, что впред для вида в сию братеръскую книгу і записано [25] — 1786 года генваря 10 д., договорилъ цехъ калачницкій Симонъ Сидорскій себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчними часи за цехмистра Павла Пискунова, старшого брата Антона Лопати, ключника Петра Зими и протчих братовъ ценою за десятъ рублей, которіє всѣ сполна в цехъ колачницкий и уплатилъ; виборчество и молодчество не ходитъ. — 1786 году генваря 1 д., глуховского баталиона сержантъ Петръ Івановъ синъ Рубановъ за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати, ключника Петра Зими і протчих братовъ договорилъ цехъ калачницкій себѣ, женѣ і дѣтемъ своимъ вѣчними часи ценою за двенадъцять рублей, кои всѣ сполна впередъ в цехъ калачницкій і уплочени; виборчества и молодчества єму Рубанову не ходит і впред єго щитат с протчими цеховими братами вѣчнимъ братомъ. [25 б.] 1786 году марта 24 д., жителствующій въ Глуховѣ мѣщанинъ Колесниченко за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати і ключника Петра Зими договорил пол цеху калачницкого во вѣчностъ себѣ, женѣ і дѣтемъ своимъ за цену шестъ руб.; которіє денги всѣ сполна в скринку братскую й (:всѣ сполна:) приняти; виборчество полгода отходилъ; за что єго Колесниченка щитат впред вѣчнимъ братомъ. — 1786 году мая 29, глуховскій мѣщанинъ Корнѣй Бѣля договорилъ цехъ калачницкій себѣ женѣ і дѣтем своимъ вѣчниє часи за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати, ключника Петра Зими і протчих братовъ ценою за десятъ руб., кои всѣ въ скринку

[1]) Цей увесь запис перекреслено, а збоку написано: „согнанъ за кражу у жителя села Череповки денегъ десят рублей“.

братскую получени, за что его Бѣлю впред щитат вѣчнимъ братомъ [26]; виборчества і молодчества єму не ходит, что впредъ для вида и в книгу записано. — 1796 году жителствующій в Глухове Марко Григориевъ синъ Марченко по тестю своєму Івану Шемъшуку пол цеху калачницкого поєднав себѣ, женѣ дѣтямъ своимъ во вѣчностъ за цену шестъ рублей, кой всѣ сполна в скринку братъскую и получени, за что его Марка Марченка впредъ щитатъ братомъ вѣчнимъ за цехмистра Павла Пискуна старшого брата Антона Лопати и ключника Петра Зими і протчихъ братовъ [26 б.]. — 1787 году, глуховскій мѣщанинъ Антонъ Волощенко за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати ключника Петра Зими і протчихъ братовъ ценою за рублъ [1]) двадцятъ копѣекъ, кой денги все сполна і получени; виборчества і молодчества єму Антону Волощенку не ходитъ. — 1776 году, мѣщанинъ глуховский Никифоръ Греченко договорилъ цехъ калачницкій вѣчниє часи себѣ женѣ і дѣтям своим за шесть рублей, кои денги всѣ сполна получил сего дня; єму виборчества і молодчества не ходитъ [27]. — 1786 года июня 4 д., глуховскій мѣщанин Константин Шулешкинъ за цехмистра Павла Пискуна, старшого брата Антона Лопати, ключника Петра Зѣми и прочіихъ братовъ договорилъ цехъ калачницкій себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ во вѣчніє часи ценою за восемъ рублей, кои всѣ въ скринку братскую и полученни, за что его Шулешкина впредъ щитат вѣчнимъ братомъ; вибурчество и молодчество виходилъ, что впредъ для вида и в книгу записано. — 1788 г. сентября 9 д., мѣщанинъ глуховскій Фома Макуха поєдналъ цехъ калачницкій себѣ женѣ і дѣтемъ своимъ вѣчними часи з доплатною [2]) ценою за рублъ двадцят копѣек за цехмистра Павла Пискуна старшого брата Павла Пушкара і ключника Ефима Пискуна и протчихъ братовъ [3]), кой денги в скринку братскую всѣ [4]) і получени; молодчество отходилъ; за что его Макуху впредъ щитат вѣчнимъ братомъ. — [27 б.] 1788 году сентября 9 д., за управного старшини Павла Пискуна и старшинских товаришей Павла Пушкаря і Ефима Пискуна и протчих братов договорил цехъ калачницкий Фома Марченко [5]) себѣ, женѣ и дѣтемъ своимъ на вѣчностъ ценою за десятъ рублей; виборчество і молодчество отходилъ за что его Марченка впредъ щитат вѣчнимъ братомъ. — 1788 года октября 4 д., за управного старшину Павла Пискунова, и старинскихъ товарищей Павла Пушкара и Ефима Пискуна, и прочих братъевъ договорилъ Наумъ Шафоростовъ цехъ калачницкий себѣ женѣ и детямъ своймъ во вѣчностъ ценою за десятъ рублей; виборчество и молодчество отходилъ, за что его Шафоростова впредъ щитатъ вѣчнимъ братом. [28] — 1788 году декабря 30 д., глуховский жителъ Ігнатъ Милютинъ за управного старшини Павла Пискуна, і старшинских товарищей Павла Пушкара і Ефима Пискуна договорилъ цехъ хлебний себѣ, женѣ и дѣтямъ своймъ вѣчними часи за четирнадцятъ рублей, кой денги все сполна и получени; молодчество год

---

[1]) Слово „рублъ" приписано угорі. [2]) Дописано угорі слово „доплатною".
[3]) „Протчихъ братовъ" — приписано угорі. [4]) „Всѣ" — приписано угорі.
[5]) „Фома Марченко" — приписано угорі.

ходит; для того єго Милютина отсель впред навсегда щитат вѣчнимъ братомъ. — Того-ж числа, за управного старшини Павла Пискуна и старшинских товарищей Павла Пушкаря и Ефима Пискуна договорилъ цехъ хлѣбний мѣщанинъ Стефанъ Коваленко себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчними часи по женѣ своєй Євдокии ценою за шестъ рублей, которие всѣ сполна и приняти; младшимъ братомъ бил полгода, для того єго Коваленка от нинѣ впред навсегда щитат вѣчнимъ братомъ [28 б.] отходил [1]). — Того-ж числа мѣщанинъ глуховский Павелъ Мѣрочниковъ поставил покрасу по отцу своєму во вѣчност з доплаткою в цехъ рубля двадцати копѣекъ, кои и приняти; для того єго Мѣрочникова от нинѣ впредъ щитат вѣчнимъ братомъ; младшимъ братомъ ходит. пол года, отходилъ [2]). — 1789 года ноября 1 д., мѣщанинъ глуховский Александръ Нищенко за управного старшину Петра Зиму, и старшинскихъ товарищей Семена Гриневича, Фоми Макухи договорилъ цехъ хлебной себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчними часи, за десятъ рублей, кои денги всѣ сполна получени; молодчество отходилъ, для того єго Нищенка от нинѣ щитатъ вѣчнимъ братомъ. — 1790 году генваря 1 д., войсковій товарищъ Василій Кирияновъ за управного старшину Петра Зиму и старшинских товарищей Семена Гриневича и Фоми Макухи договорилъ цехъ хлебной себѣ, женѣ и потомству вѣчними часи за пятнадцат рублей, кои денги всѣ сполна получени; молодчество и виборчество отходил, для того єго Кириянова отнинѣ щитат вѣчнимъ братом. [29] — 1790 году февраля 12 д., отставной солдатъ Гаврило Лузановъ за цехмистра Петра Зими старшинских товарищей Семена Гриненка і Фоми Макухи договорилъ цехъ калачницкій себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчними часи ценою за двадцятъ рублей, кои всѣ сполна в управѣ и приняти; молодчества год ходил; для того єго Лузанова от нинѣ впредъ навсегда щитат вѣчнимъ братом. — Того жъ; глуховскій мѣщанинъ Іванъ Денисенко за отих же старших договорилъ цехъ калачницкій себѣ женѣ і дѣтямъ своимъ ценою за двадцятъ рублей, которие денги всѣ сполна в управѣ і приняти; молодчество годъ ходилъ, и для того єго Денисенка от нинѣ впред щитат братомъ вѣчнимъ; отходил [3]). — Февраля (:год:) 15 договорилъ цехъ калачницкий Денисъ Гуменій ценою за шестнадцятъ рублей себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вечними часи, кои денги все сполна і приняти; молодчества полгода ходил; для того єго Гуменного от нинѣ впредъ щитат вечнимъ братомъ [29 б.]. 1791 году февраля 12 д., за управного старшини Павла Пискуна, старшенских товарищей Фоми Макухи і Максима Колесниченка, и протчихъ братовъ поставилъ покрасу по тестю своєму Стефану Макухи купецъ глуховскій Петро Плужъникъ себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчними часи [4]) з заплатою въ управу денегъ десяти руб.; а младшимъ братомъ не ходит; кои денги всѣ сполна в братерскую казну і получени; за что єго Плужника от нинѣ впред почитат і признават с протчими цеховими братами вѣчнимъ бра-

---

[1]) Слово „отходил" дописано пізніше.
[2]) Слово „отходилъ" дописано пізніше.
[3]) Слово „отходилъ" дописано пізніше.
[4]) Починаючи від „себѣ" написано угорі.

томъ; для чего і сия записка впред для вида учинена [30]. 1792 году генваря 2 д., за управного старшини Павла Пискуна, старшинскихъ товарищей Фоми Макухи і Максима Колесниченка і протчих братовъ договорилъ цехъ хлѣбний Аврам Погорѣлий себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчними часи ценою за шестьнадцят рублей, кой денги всѣ сполна в казну братскую и получени младшимъ братомъ годъ [1]) ходит за что єго Погорѣлого от нинѣ навсегда почитат вѣчнимъ братомъ; отходилъ [2]). — 1792 г. генваря 7 д., за оних же старшин Пискуна, Макухи и Колесниченка договорилъ цехъ хлѣбний Іванъ Поговоръ себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчними часи ценою за пятнадцятъ рублей, кой денги всѣ сполна в казну братскую и получени; младшим братомъ год ходит; за что єго Поговора от нинѣ навсегда почитат вѣчним братомъ; полъ года отходилъ [3]). —[30 б.]. 1792 году генваря 13 д., поставилъ покрасу по отцу своєму Василю Коноженку синъ его Яковъ Коноженко за цену рубль двадцят копѣєк, кой денги всѣ сполна в казну братскую и получени; молодчество отходилъ, за что єго Коноженка от нинѣ впред щитат вѣчнимъ братомъ. — 1792 г. генваря 13 д., поставилъ покрасу по отцу своєму Григорию Волощенку синъ єго Петро Волощенко себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчними часи зъ заплатою денегъ рубля пятдесятъ [4]) копѣєкъ, кой денги і получени; младчество годъ ходит. За что єго Волощенка от нинѣ впредъ щитатъ вѣчнимъ братомъ; молодчество вовсе отходилъ [5]). — 31, — 1792 году марта 9 числа, мѣщанинъ глуховский Демянъ Аліошинъ за управного старшини Фоми Макухи, и старшинскихъ товарищей Семена Гриненка, і Константина Шулешкина, и протчихъ братовъ на тотъ часъ доволно бившихъ, договорилъ цехъ хлѣбной себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ во вѣчниє часи ценою за пятнадцятъ рублей, кой всѣ сполна въ братскую казну и получени; і младшимъ братомъ с полъ года ходитъ; за что єго Аліошина въпредъ щитатъ с протчими на ряду цеховимъ братомъ вѣчнимъ; молодчество отходилъ [5]), — 1792 году июня 2 д., договорилъ цехъ хлѣбний мѣщанинъ глуховскій Михайло Герасименко себѣ, женѣ и дѣтемъ своимъ вѣчними часи ценою за десять рублей за цехмистра Фоми Макухи, старшинскихъ товарищей Семена Гриненка і Константина Шулешника и протчихъ братовъ, которие денги все сполна і уплачени; младшимъ братомъ пол года ходит; за что єго Герасименка почитат єго вѣчнимъ цеховимъ братомъ, младчество вовся отходил [6]). [31 б.] — 1792 году августа 25 д., за управного старшини Фоми Макухина, старшинских товарищей Семена Гриненка и Константина Шулешкина, і протчей братіи доволно бившей, мѣщанин глуховскій Петро Безмолитовний договорилъ цехъ хлебний себѣ женѣ і дѣтемъ своимъ вечними часи ценою за пятнадцятъ рублей, кой

1) Спочатку написано „пол года", потім виправлено на „годъ".

2) Слово „отходилъ" дописано пізніше.

3) „Полъ года отходилъ" — дописано пізніше.

4) Спочатку написано „двадцяти" — потім дописано „пятдесятъ".

5) „Молодчество отходилъ" дописано пізніше.

6) Починаючи „младчество" — дописано пізніше.

денги в братскую сумму все сполна і получени, младшим братомъ не ходил, за что єго Безмолитовного почитат с протчими братами вечним братомъ. — Августа 26 д., за оних же старшинъ Фоми Макухина, Константия Шулешкина и Семена Гриневича мѣщанинъ глуховскій Павелъ Тищенко договорилъ цехъ хлебний себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ вечно [1]) ценою за десятъ рублей, кой в скринку и суму братскую все сполна и получени; виборчество отходилъ вовся; для того єго Тищенка с протчими братами щитат і признават вечнимъ братомъ. [32] — 1792 году сентября 25 д., за управного старшини Фоми Макухина, старшинъских товарищей Семена Гриневича, Константия Шулешкина і протчей братіи глуховскій мѣщанинъ Григорій Козловъ договорилъ цехъ хлебний себѣ женѣ і дѣтемь своимъ вѣчними часи ценою за десять рублей, кои всѣ в братскую сумму и получени; младшимъ братомъ єму, Козлову, не ходит; и для того єго Козлова, почитат с протчими братами вѣчнимъ братомъ. [32 б.] — 1794 г. априля 25 дня, за управного старшини Єфима Пискуна, старшинскихъ товарищей Максима Колесниченка и Корнѣя Бѣлѣ и протчих братовъ на тотъ часъ бывших мѣщанинъ глуховскій Иля Ткаченковъ изъдѣлалъ покрасу цеховую по отъцу своєму Раднику Трофиму Ткаченку зъ заплатою въ управу денегъ рубля двадцяти копеєкъ, с отъхождениємъ младшаго брата полгода; за что єго Илъю Ткаченка и нинѣ впредъ навъсегда и на вичниє часи същитатъ съ протчими братами цалимъ братомъ. — [33]. Назар Макаров молодчество й вибурчество отбулъ; Євдокия удова Силчиха молодчество и вибурчество отбула; Тимошъ Кошубъ молодчество и вибурчество отбулъ; Василъ Смалъ молодчество отбулъ; Кирилиха удова молодчество и вибурчество отбула; Корнѣиха удова молодчество и вибурчество отбула; Ієсиха молодчество отбула; Шелащиха удова молодчество отбула; Василь Макаренко молодчество отбулъ; Семенъ Сирокваша молодчество отбулъ; Удова Дидиха молодчество отбула; [33 б.]. Корнѣй Ємченко молодчество отбулъ; Степанъ Юрченко молодчество отбулъ; Єсифъ Лукіяновъ молодчество отбулъ; Павелъ Макаренко молодчество отбулъ; Михайло Волошинъ зятъ молодчество отбулъ; Іванъ Мирочник молодчество отбулъ; Іванъ Макаренко молодчество отбулъ; Семенъ Ємченко молодчество отбулъ; Грицко Корнѣєнко молодчество отбулъ; Андрей Терещенко молод [34] чество отбулъ; Яков Поповичъ молодчество отбулъ; Лукіянъ Гончаревскій молодчество и виборчество отбулъ; Исай Тишенко молодчество и виборчество отбулъ; Сердючка молодчество отбулъ; Зибка Андрей молодчество отбулъ; 1746 году генваря [2]) Иванъ Сирокваша молодчество отбулъ; — Катерина Федорова молодчество отбула; Иванъ Ковалъ молодчество отбулъ; Кирило Пискуненко, молодчество отбулъ; — 1748 году юля 24 числа, Иваниха Михайлишина невѣстка отбула молодчество за цехмистра Семена Широкваши, старшого брата Ивана Коваля, и ключника Дмитра

---

[1]) „Вѣчно“ дописано угорі.

[2]) Число після „генваря“ не можна прочитати.

Григориєвича Фурманова сина, й свѣдомо братии всей на тот часъ будучих. — 1749 году февраля 26 числа, Левко Пушкаръ, молодчество от [34 б.] булъ за цехмистра Кирила Федорова Бурака, старшихъ братовъ Ивана Коваля, Дмитра Кравця; и ключника Сидора Наливайка, и свѣдомо братии всей на тотъ часъ будучихъ; — 1749 году февраля 26 числа, Сидоръ Наливайка молодчество и виборчество [1]) отбулъ за цехмистра Кирила Федорова Буряка, старшихъ братовъ, Ивана Коваля, Дмитра Кравця; и ключника Сидора Наливайки; и свѣдомо братии всей на тотъ часъ будучихъ. — 1749 году февраля, 26 числа, Леско Корнѣєнко, молодчество, отбулъ, за цехмистра Кирила Федорова Бурака; старших братовъ Ивана Коваля, Дмитра Кравця, и ключника, Сидора Наливайчека и свѣдо[мо] братии всей на тотъ часъ будучихъ. — 1749 г., февраля, 26 числа, Петро Федоровъ Пушкаръ, молодчество отбулъ, за цехмистра Кирила Федорова Бурака, старъшихъ братовъ Ивана Коваля, Дмитра Кравця, и ключника Сидора Наливайки и свѣдомо братии всѣй на тотъ часъ будучихъ. [35] — 1749 г. марта 19 числа, Кирило Федоровъ Буракъ, молодчество отбулъ, за старъшихъ братовъ, Ивана Коваля; Дмитра Кровця, и ключника Сидора Наливайки, Ивана Сметани, Андрѣя Терещенъка, Стефана Макухи, и кравецкого цеху Леонтию Шапочнику, и свѣдомо братии всей на тотъ часъ будучихъ. — 1749 году октября 26 дня, Антон Анисимовъ синъ Панамар выбурчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова и старших братов Ивана Коваля и Якова Игнатова, и ключника Сидора Наливайки и свѣдомо братии всей на тот час будучих. — 1750 году, я, Стефанъ Макуха, молодчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Івана Коваля, и ключника Сидора Наливайченка, свѣдомо братии все на тотъ часъ будучихъ. — 1750 году октября 16 дня, я, Грицко Волощенко, молодчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Івана Коваля, і ключника Сидора Наливайченка, і свѣдомо братии всей на тотъ часъ будучихъ. — 1751 году априля третого числа дня, я, Яковъ Игнатиевъ снъ молодчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Сидора Наливайченки, и ключника Кирила Иванова, и при всей братии на тот часъ будучихъ. — 1751 году июня 9 дня я Василъ Ивановь Кривуленко молодчество [2]) отбул за цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Сидора Наливайки и ключника Кирила Иванова свѣдомо братіі всей на тотъ часъ будучихъ; онъ же и Котляръ. — 1752 году февраля 10 дня я Потапъ Фесков съ молодчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова, і старшаго брата Сидора Наливайка, ключника Івана Музики і при всей братии на тотъ часъ будучихъ. — 1752 года мая „16“ дня, я Дмитро Григориєвъ Фурманъ, виборчество отбулъ [36] за цехмистра Назара Макарова, і старшого брата Івана Музики, і ключника Грицка Волощенка свѣдомо братии всей на тот часъ будучихъ. — 1752 года іюня 14 д. я, Іяковъ Ігнатовъ Данковский, виборчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова

---

[1]) „Виборчество“ — дописано угорі.

[2]) По слову „виборчество“ написано „молодчество“.

і старшого брата Івана Музики, і ключника Петра Сурмаченка і при всей братии на тотъ часъ будучихъ. — 1752 года ноября 21 д., я, Марко Яковинъ снъ Крутенко, вибурчество круговий годъ отбулъ за цехмистра Андрея Терентиєва сна, старшого брата Івана Мирочника, ключника Ігната Конпанѣйца і при всей братии на тотъ час будучихъ. — 1752 года декабря „3“ д., я, Єфимъ Гавриловъ снъ Роєвский, поєдналъ цехъ калачницкий вѣчними часи женѣ і дѣтямъ своимъ з молодчествомъ і виборчеством за цехмистра Андрѣя Терентиєва сна, старшого брата Івана Мирочника і ключника Ігната Компанѣйца і при всей братіи на тотъ часъ будучих свѣдомо. — „1753“ года генваря „1“ дня, я, Антонъ Паламар, молодчество отбулъ за цехмистра Назара Макарова, старшого брата Івана Музики, ключника Петра Сурмаченка свѣдомо братии всей. — „1753“ года мая „8“ дня, я, [36 б.]. Кирило Бакуловский Мирочниковъ зят, виборчество отбилъ за цехмистра Сидора Наливайки, старшого брата Ігната Компанѣйца, ключника Марка Крутенка свѣдомо братии всей на тотъ час будучих. — 1753 года мая „8“ дня, я, Лукянъ Рибалченко, молодчество отбулъ за цехмистра Сидора Наливайки, старшого брата Ігната Компанѣйца, ключника Марка Крутенка свѣдомо братии всей на тотъ часъ будучих. — 1753 годъ іюля „15“ дня, я, Марко Яковлевъ снъ Крутенко, виборчество і молодчество отбулъ за цехмистра Сидора Наливайки, старшого брата Ігната Компанѣйца і при всей братии на тотъ часъ будучихъ. — 1754 года июля „1“ дня, я, Кирило Прокоповъ снъ Бакумовский, виборчество і молодчество отбулъ за цехмистра Сидора Наливайки, старшого брата Івана Музики, ключника Івана Макариєва і всей братии свѣдомо, при томъ часу будучих. [37] — „1754“ года іюля „1“ дня, я, Левко Сопунъ, виборчество отбулъ за цехмистра Сидора Наливайки, старших братов Івана Сирокващенка і Ивана Карповича Музики, ключника Івана Макариєва і всей братии на тот часъ будучих свѣдомо. — 1755 года генваря 1 дня, я, Лукянъ Рибалченко, виборчество отбулъ за цехмистра Григория Волощенка, старшого брата Івана Музики, ключника Марка Крутенка і свѣдомо братии всей. — „1755“ года марта „20“ дня, я, Дмитро Федоровъ снъ Циганъ, виборчество отбулъ за цехмистра Григория Волошинова, старшого брата Ивана Карповича Музики, ключника Лукяна Рибалченка і свѣдомо братии всей на тотъ часъ будучихъ. — 1755 году июля девятого дня, я, Иванъ Василиєвъ синъ Макаренко, вибурчество и молодчество отбулъ за цехмистра Григория Волощенка, старшого брата Потапа Федорова, ключника Марка Крутенка свѣдомо братии на тотъ часъ будучихъ в книгу записалъ [37 б.].—1755 года июля 10 дня, Дмитро Федоровъ синь Циганъ отбулъ молодчество за цехмистра Григория Волошинова, старшого брата Потапа Федорова, ключника Марка Яковлева, о чемъ вѣдомо и братии всей. — 1756 году марта „1“ д., Левко Сопунъ отбулъ молодчество и вибурчество за цехмистра Григория Волощенка, старшого брата Єфима Роєвского, ключника Дмитра Федорова сина Цигана, о чемъ вѣдомо и братии всей. — 1756 годі октября „13“ д., принято от цехмистра Григория Волощинова цехмистромъ

Сидоромъ Наливайкомъ в скринки суми денегъ с полушкою при бурмистру Федору Отрощенку и братии всей. — 1758-го „году генваря“ „18“ д., Семенъ Лященковъ отбулъ молодчество и вибурчество за цехмистра Сидора Наливайки, и старшого брата Потапа Федорова, и ключника Стефана Корнѣевского о чемъ вѣдомо братии всей. [38] — 1759-го году сентября 25 д., я, Самсонъ Василиєвъ синъ, поєдналъ по тестю своєму Ивану Ковалю, цехъ калачницкій вѣчними часи женѣ и дѣтямъ своимъ, за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Потапа Федорова, и ключника Семена Лященка, и при всей братіи на тот часъ будучихъ, молодчество и виборчество отходилъ, и для того про памят в книгу записали. — 1759 году ноября „21“ д., Мойсѣй Даценко отбулъ виборчество і молодчество за цехмистра в то время будучого Івана Карповича, старшова брата Потапа Федоровича, ключника Семена Лященка і всей братии свѣдомо. — 1762-го году 12 д., Григорий Волощенко отбулъ виборчество и молодчество за цехмистра Ивана Карповича, старшого брата Стефана Корнѣевского, и ключника Семена Лященка, и всей братіи извѣстно; для того для свѣдома в книгу записано. — 1766 года мая „4“ д., я Иванъ Филоновичъ Макуха [1]), подлежащиє в цехъ калачницкій денги положилъ, молодчество і виборчество отбулъ за битность в то время цехмистра Івана Карповского, старшого брата Петра Іванова, ключника Якова Иосифова и будучей братіи, почему онъ Іванъ Филоновичъ от означеного числа состоитъ целим братомъ, вѣчними часи, на что для лутчей твердости в книгу записано вѣчними часи себѣ женѣ [2]) и дѣтем своимъ. [33 б.]—1766 года мая „4“ д., Уласъ Дорошовъ повинности цеховиє всѣ отбулъ за цехмистра Івана Карповского, старшого брата Петра Іванова, ключника Якова Іосифова и братіи, почему онъ Уласъ Дорошовъ от означенного числа состоитъ полним братомъ, вѣчними часи, и для лутчей твердости в книгу записано, вѣчними часи себѣ жени и дѣтямъ своимъ [3]). 1766 года августа 9 д., Федоръ Сидоровъ Наливайченко отца своєго цехъ поновилъ за цехмистра Івана Карповского, старшого брата Петра Іванова, ключника Якова Іосифова, и братіи, почему бытъ ему от означенного числа цеховимъ братомъ и имѣтъ цехъ ему з женою и детми вѣчними часи. — 1767 года декабря „2“ д, жителъ глуховскій Іванъ Шемшукъ зъ женою єго Ксениєю Івановною поєдналы цехъ калачницкій вечними часи себѣ и дѣтямъ своимъ, в битностъ цехмистра Стефана Макухи, старшого брата Семена Семеновича, ключника Мосѣя Олѣйника і всей братіи, въ якой цехъ договоренние денги виплатил, и повинности цеховиє отбулъ, по сему от вишипсанного числа съчитъется братомъ. [39] — 1768 года генваря „12“ дня, Мелания Леонтиєва жена Плаксиха къ половинѣ отческого єи цеху єще от себе такую жъ половинную часть цеху вечними часи поєднала, в битностъ цехмистра Стефана Самойлова Макухи, старшого брата Семена Лященка, ключника Мойсѣя

---

[1]) „Макуха“ дописано угорі. [2]) „женѣ“ дописано угорі.

[3]) Починаючи „вѣчними“—дописано пізніше.

Іванова Олѣйника і всей братіи, въ якой цехъ подлежащиє денги виплатила, почему от вишписанного числа оная Плаксиха съчитаєтся вечно цеховою; молодчество и виборчество отбуто. — 1768 года генваря 12 д., Наумъ Яковлевъ Ковалевскій зъ женою своею Параскевиєю Леонтиєвною поєдналы цехъ калачницкій вечними часы себѣ и дѣтямъ своимъ за битности цехмистра Стефана Самойлова, старшого брата Семена Семенова, ключника Мойсѣя Олѣйника, и братіи, подлежащиє жъ в цехъ по договору денги виплатилъ, в чемъ онъ Ковалевскій з женою своєю съчитаєтся отселъ вечно цеховимъ братомъ; виборчество и молодчество отбулъ. — 1769 года ноября „18" д., Максимъ Матвѣєвъ Молчановскій зъ женою своєю Иустиніею Івановною поєднали цехъ калачницкій вечними часи себѣ и дѣтямъ своимъ за битности цехмистра Івана Карповского, старшого брата Якова Иосифова, ключника Павла Петрова Сурмача і всей братіи, и по договору цеховіє повинности, то єсть денги, виборчество, и молодчество отходилъ, в чемъ онъ, Молчановскій, отселъ считаєтся цеховимъ братом. [39 б.] — 1776-го году июня 20-го, сдѣлал покрасу цеховую по отцю своєму Кирилу Пискуну Євхим Пискунъ и далъ в цехъ денегъ три рублѣ за цехмистра Мойсѣя Олѣйника, старшого брата Трофима Ткаченка, ключника, Моисѣя Короткого без виборчества и молодчества в чемъ єго Євхима Пискуна содержат в числѣ братіи жену й дѣтем єго во вѣчностъ. — 1793 году генваря 28, за управного старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Семена Гриненка Констанътина Шулешкина і протчих братовъ на тотъ часъ бивших, мѣщанинъ глуховскій Матвѣй Бородинъ поставилъ покрасу по отцу своєму Власу Бороденку в томъ что єму Бороденку женѣ и дѣтямъ єго дозъволено печъ хлеб вечними часи з ви [40] платкою в ремесленную казну денег пят рублей, кои все и получени; виборчества єму не ходит; за что єго Бородина от сего времени навсегда почитат вѣчним братомъ. — Того жъ генваря 22 д. за оних-же управних старшин Фоми Макухина, старшинстких товарищей Семена Гриненка і Константія Шулешкина договорил цехъ хлебний Марко Єфимовъ синъ Зайковскій себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчними часи ценою за десят рублей, кои всѣ сполна и получени; младчества годъ ходит, за что єго Зайковского, от сего времени навсегда щитат вѣчним братом. [40 б.] — 1794 году генваря 10 д., глуховскій мѣщанинъ Захарій Євъфимовъ за управного старъшини Фоми Макухина, старшинских товарищей Євфима Пискунова и Стефана Коваленка договорилъ цехъ хлѣбний себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчними часи, ценою за десят рублей, которие денги всѣ сполна и. получени; младчества ж єму не ходитъ; за что єго Євфимова от нинѣ і навсегда щитат вѣчнимъ братомъ. — 1794-го года июня первого числа глуховъской мѣщанинъ Михайло Козачковскій за управного старшини Єфима Пискуна и старшинскихъ товарищей Максима Колесниченка, Корнѣя Бѣлѣ и протчихъ братов договорилъ цехъ хлѣбний себѣ женѣ и дѣтямъ своимъ вѣчними часи ценою за десятъ рублей, кои всѣ сполна в братскую сумму и отдани; младшимъ братомъ єму Козачковскому не ходитъ, за

что єго Козачковского от нинѣ навсегда щитатъ наряду съ протчими братами цалимъ братомъ. [41] — 1794 году декабря 14 д., за управного старшини Єфима Пискуна, старшинскихъ товарищей Максима Колесниченка Корнѣя Бѣлѣ і другихъ братовъ, доволно на тот часъ бившихъ, глуховскій мѣщанинъ Іванъ Ящик договорилъ цех себѣ женѣ і дѣтямъ своимъ, вѣчними часи ценою за пятнадцятъ рублей, кои денги всѣ сполна впередъ і получени; младшимъ братомъ полъ года ходитъ; за что єго Ящика от сего времени впред навсегда щитат і почитат вѣчним братомъ; вишеписанный Іванъ Ящикъ полъ года младшимъ братомъ отходилъ исправно и безпорочно[1]) [41 б.] — 1795 года февраля 22 дня за управного старшини Степана Мирочникова, и старшинских товарищей Константія Шулѣшкина и Лукяна Котляра, и другихъ братовъ на тотъ часъ бувшихъ, мѣщанинъ глуховскій Іванъ Козачковскій себѣ женѣ и дѣтямъ єго[2]) договорилъ по женѣ своєй цехъ вѣчними часи за сумму пятъ рублей, денегъ кои всѣ сполна в братскую скринку приняты, сиверхъ того и младшимъ братомъ полгода благополучно отходилъ; за что єго Козачковского отъ нинѣ въпредъ щитатъ полнимъ по управѣ сей братомъ. — 1797 года генваря 27 дня, за управного старшини Павла Пушкаря и старшинскихъ товарищей Петра Плужникова и Матвѣя Бородина, в полномъ собраніи всей братіи, глуховскій мѣщанинъ, Антонъ Котляровъ, договорилъ цехъ себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ, вечними часи, ценою за четирнадцятъ рублей, кои денги всѣ сполна от него Котляренка в братскую сумму и получени; младчество отходилъ; за что єго Котлярева почитаютъ с протчими братами полнимъ братомъ. — [42] — 1797 году июля 6 д., козак черторижскій Павелъ Киселевскій договорилъ цехъ хлебний себе, жене і детямъ своимъ за упъравного старшини Максима Колесниченка, Стефана Коваленка, ключника Захарія Єлфимова: при братіи договорилъ цехъ себе, женѣ і детямъ своимъ вѣчними часи за цену двадцятъ два рубля, кои денги все сполна и получени; младчимъ братомъ не ходит; за что єго, Киселевского, от сего времени навсегда почитат с протчими братами вѣчнимъ братомъ. [42 б.] — 1797 году декабря 8 д., за управного старшини Максима Колесниченка, старшинских товарищей Стефана Коваленка, і Захария Єлфимова, і протчих братов тогда бивших мѣщанин глуховский Іванъ Безмолитовний поставил покрасу по женѣ своєй Тетиянѣ Александровнѣ Кишкиной себѣ, женѣ и дѣтемъ своимъ вечними часи, ценою за шестъ рублей, кои денги все сполна в управу и отдани; за что єго Безмолитовнаго от сего времени навсегда почитат с протчими братами полним братомъ. — 1800 году декабря 1 д., за управного старшини Петра Плужникова, старшинских товарищей Захарія Єлфимова і Ивана Пискунова і братіи на тот часъ бивших, разъночинецъ Георгий Хоменко до [43]. говорил по женѣ своей Євдокии полъ цеху себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчними часи, ценою за

---

[1]) Починаючи від „вишеписанный" — дописано пізніше.

[2]) „себѣ женѣ и дѣтямъ єго" дописано угорі.

пятънадцят рублей, которие всѣ сполна от его Хоменка в братскую сумму и получени; младшимъ братомъ не ходитъ; за что его Хоменка впред щитат вѣчним братомъ. — 1801 году июня 4 д., за управного старшини Петра Плужника, старшинскихъ товарищей Павла Киселевского, Антона Котлярева і братіи договорилъ цехъ хлебний себѣ женѣ і дѣтямъ своим мѣщанинъ глуховской Іванъ Билицкий [1]) ценою за десят рублей, кои всѣ сполна от его Билицкого в братскую сумму і получено; младшимъ братомъ полъгода ходилъ; за что его Івана Билицкого впред щитат вѣчнимъ братомъ. — 1801 году генваря „4“ д., за управного старшини Петра Плужника, старшинскихъ товарищей Павла Киселевского, Антона Котлярева і протчей братии договорил цехъ хлѣбній Іванъ Краснопоясовскій себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчними часи, ценою за пятнадцят рублей, кои денги всѣ сполна в братскую сумму от него Краснопоясовского і полученни [43 б.] молодчество полгода отходилъ, за что его Краснопоясовского впред щитат с протчими братами вѣчнимъ братомъ. — Того ж числа, за управного старшины Петра Плужника, старшинскихъ товарищей Павла Киселевского, Антона Котлярева і братии договорилъ цех хлѣбний мѣщанинъ глуховской Григорій Бѣловскій, себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчними часи, ценою за четирнадцятъ рублей, кои от него Бѣловского всѣ сполна в братскую сумму і получени; за что его Бѣловского от нинѣ впред і навсегда щитат і почитат вѣчнимъ братом. — 1804-го года, октября 12 дня, за управного старшини Євфима Пискунова, старшинскихъ товарищей Захария Єлфимова, Ивана Бѣлицкого, в полномъ собраніи всей братіи договорилъ цехъ хлебной мѣщанинъ глуховскій Зѣновій Саколенко, себѣ женѣ и дѣтямъ его вѣчними часи, ценою за десятъ рублей, кои оть него Саколенка всѣ сполна в братерской ящикъ получени; младчество полгода отъходилъ; за что его Саколенка впредъ съ протъчими братами съчитатъ полнимъ братомъ. [44] — 1805 году генваря 19 д., за управного старшини Євфима Пискунова, старшинских товарищей Захария Єлъфимова, Івана Билицкого и братіи поставил покрасу по отцу своєму Мойсѣю Даценку синъ его Михайло Даценко, себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчними часи, зъ заплатою въ братскую сумму денегъ пятъ рублей, кои от него і получени, младчество полъгода отходилъ; за что его Даценка впред щитат полнимъ братомъ. — Того ж, за онихъ же старшин Пискунова, Елфимова и Билицкого поєднал полъ цеху по женѣ своєй Тетиянѣ Трубачовнѣ мужъ еи Михайло Зеленскій себѣ женѣ і дѣтямъ своимъ вѣчними часи ценою за десят рублей, кои от него Зеленского всѣ сполна в братскую сумму и получени; младчество отходилъ; за что его Зеленского щитат полнимъ братомъ. — Того ж за оних же старшинъ Пискунова Єлфимова и Билицкого [2]). — 1805 года сентября „23“ дня, за управного старшини Антона Котляренка, старшинскихъ товарищей Григория Хоменка, Гри-

[1]) „мѣщанинъ глуховской Іванъ Билицкий“ дописано угорі.

[2]) Нескінчений запис.

гория Бѣловского поставилъ покрасу по отцу своему разночинцу Григорию Волошки синъ єго Алексѣй Волошка, самъ себѣ женѣ и наслѣдникам своимъ вѣчними часи зъ заплатою денегъ в братерскоий ящикъ: (:денегъ:) пятъ рублей, кои въ управной ящикъ от него і полученни младчество полгода отходилъ за что єго Волошку впредъ щитатъ полнимъ братомъ. [45] [1]) — 1806 года сентября 1 дня, за битность ремесленаго [г]лави Лукяна Котлерева, управного старшини Фоми Макухи, старшинскихъ товарищей Григория Бѣловского, Зѣновия Сакаленка в полномъ собраніи всей братій поєдналъ цехъ [2]) по женѣ своєй мѣщанской дочерѣ Марфѣ Пискуновой муж ей мѣщанинъ Петръ Безбородко вѣчними часи, самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ, за цену денегъ восѣмъ рублей, кой от него Безбородки всѣ сполна в братерскую сумму полученни; молодчество отходилъ; за что єго Безбородка от сего времени щитать цалимъ братомъ. — 1806 года сентября 1 дня, за битность ремесленого глави Лукяна Котлярева, управного старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей, Григория Бѣловского, Ігнатія Сакаленка [3]) в полномъ собраніи всей братій поєдналъ цехъ по женѣ своєй, козачей дочерѣ Настасіи Киселевнѣ, мужъ єй, мѣщанинъ Федоръ Яворскій вѣчними часи, самъ себѣ, женѣ и дѣтям своимъ за цену денегъ пятнадцятъ рублей, кой от него Яворского всѣ сполна в братерскую сумму и получени; младчество полгода отходилъ; за что єго Яворского от сего времени признават и почитатъ цалимъ братомъ. — 1806 года декабря 11 дня, за битность ремесленного глави Лукяна Котлярева, управного старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Григория Бѣловского, Зѣновия Сакаленка в полномъ собраніи всей братій поєдналъ, виплатилъ совсемъ вѣчними часи [4]) полной цехъ самъ себѣ, женѣ наслѣдникамъ ихъ мѣщанинъ глуховскій Євфимъ Гусмѣстого (?) за цену денегъ тридцатъ пятъ рублей і кой от него Гусмѣстого всѣ сполна в братерску сумму и полученни; младчество находитъ, коєго от сего времени признаватъ и почитатъ цалимъ братомъ. [45 б.]. — 1807 году февраля 20 дня, за ремесленнаго глави Максима Колесниченка, управного старшини Фоми Макухина, старъшинскихъ товарищей Григория Бѣловского, Зѣновия Саколенка и при полномъ собраніи братій поєднал полъ цеху по женѣ своєй Євдокій Пискуновнѣ, дворянинъ Максимъ Канѣвецкій за цену шестнадцят рублей, кой сполна в братскую сумму получени; младшимъ братомъ отходил, за что єго Канѣвецкого щитат с протчими цеховими братами цеховим братомъ. — 1807 года сентября 10 дня, при битности ремесленного глави Максима Колесничевского, управного старшини Петра Плужника, старшинскихъ товарищей Ивана Билицкого, Федора Яворского в полномъ собраніи всей братій поставилъ покрасу по отцу своему Павлу Пискуну, синъ єго Фома Пискунъ; младчество полгода отходилъ; коєго от сего времени признаватъ и почитатъ с протчими цеховими братами

[1]) 44 б. сторінка—біла. [2]) „цехъ"—приписано угорі.
[3]) „Ігнатия Сокаленка" приписано вгорі. [4]) „вѣчними часи" приписано вгорі.

цалимъ братомъ. — 1807 года сентября 10 дня, при битности ремесленнаго глави Максима Колесничевского, управного старшини Петра Плужника старшинских товарищей Петра Плужника, старшинских товарищей Ивана Билицкого, Федора Яворского в полномъ собраніи всеи братій виплатил совсемъ хлѣбной цехъ самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ мѣщанинъ глуховскій Демянъ Пушкаревъ, за цену денегъ восѣмнадцятъ рублей; младчество полгода отходилъ; коєго от сего времени признаватъ и почитатъ с протчими цеховими братами цалимъ братомъ. [46]—1808 г. февраля 15 дня за ремесленного глави Максима Колесникова, управного старшини Петра Плужника, старшинскихъ товарищей Івана Билицкого, Федора Коваленкова і братій договорилъ цехъ разночинецъ глуховской Трофимъ Дидиновъ, себѣ, женѣ і дѣтямъ своимъ, вѣчними часи ценою за 30 р., кой от него всѣ сполна і получени; младчества не ходит; за что впредъ єго щитать впредъ полним братомъ. — 1808 года июня 16 дня, за управного старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Зѣновия Сакаленка и Тимофѣя Глоби в полномъ собраніи всей братіи поставилъ покрасу по отцу своєму Антону Лопатѣ, синъ єго Федоръ Лопата и далъ в общественной ящикъ із уплатою молодчество денегъ пятнадцять рублей, за что єго от сего времени с протчими цеховими братами признавать и почитать полнимъ братомъ. — 1808 года октября 13 дня [1]), за управного старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Зѣновия Сакаленка, Тимофѣя Глоби братахъ Павлу Пушкареву, Федору Бѣлоусу Зайченко [2]) в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ совсемъ по женѣ своєй Єлизаветѣ Бѣленковой, полной хлѣбной цехъ мужъ єй Григорій Зайцевъ, которого от сего времени с протчими братами и почитать цалимъ братомъ [46 б.]. — 1808 году ноября 3 дня, за ремесленного глави Максима Колесникова, управного старшини Фоми Макухина, старшинскихъ товарищей Зѣновия Сакаленка, Тимофѣя Глоби і протчей братіи (:поставилъ покрасу по тестю:), договорил пол цеху по женѣ своей Агрипинѣ Колесниковнѣ Демидъ Мирочніковъ [3]) за цену пят рублей кой денги в братскую сумму и получени; младшимъ братом подъгода отходилъ; за что єго Мирочникова щитат полнимъ цеховимъ братомъ. — 1808 года ноября 3 дня, при битности ремесленного глави Максима Колесниченка, управного старшини Фоми Макухина, старшинского товарища Зѣновия Сакаленка, майстерових мѣщанахъ Євфиму Пискунову, Петру Плужнику, Федору Билоусу и братіи виплатилъ совсемъ хлѣбной цех по женѣ своей Ксеніи Комисаренковой мужъ єя, мѣщанинъ Тимофѣй Глоба и далъ в братерскую суму денегъ десятъ рублей, кой и получени младшимъ братомъ пол года отходилъ, за что єго от сего времени щитатъ полнимъ братомъ. [47]. — 1809 года маия 12 д., за управнаго старшини Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Павла Мѣ-

---

[1]) „октября 13 дня" приписано вгорі.

[2]) „Зайченко" приписано збоку.

[3]) „Давид Мирочников" дописано угорі.

рочникова и Ивана Безмолитовного і протчихъ братовъ, на тот часъ бившихъ договорилъ полъ цеху по отцу своєму Фомѣ Марченку, синъ єго Филипъ Марченко зъ заплатою в братскую сумму денегъ три рубли; младшимъ братомъ полъ года отходилъ; за что єго Марченка впред щитат полънимъ вечнимъ братомъ. — 1809 года ноября 27 дня, за управного старшини Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Тимофѣя Глоби, Ивана Безмолитовного в полномъ собраній всей братіи виплатилъ полцеху по женѣ своєй Таіси Лопатиною, мужъ ей Трофимъ Пушкаревъ зъ заплатою в братерскую сумму денегъ десятъ рублей; младшимъ братомъ полгода отходилъ; за что єго Пушкареве от сего времени признаватъ[1]) полнимъ братомъ. — 1810 года генваря 3 дня, за управного старшини Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Тимофѣя Глоби, Ивана Безмолитовного виплатилъ совсемъ полнои цехъ разночинецъ Иванъ Горбатевъ, съ отходомъ имъ молодчества, по бившей тогда ценѣ и за себя что слѣдовало полгода отходилъ молодчество, за что єго от сего времени признавать полнимъ братомъ. — 1810 года июня 21 дня, за управного старшини Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Петра Безбородка и Григория Зайцева виплатилъ полцеху по женѣ своей мѣщанской дочерѣ Євфиміи Затулиной, мужъ єй козакъ глуховскій Самсонъ Кургузъ, з заплатою в братерскую сумму, без хождения молодчества денегъ пятнадцати рублей за что єго Кургуза от сего времени признаватъ полнимъ братомъ. [47 б.]. — 1810 года октября 4 дня, за управного старшини Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Петра Безбородка, Григория Зайцева, при битности майстеровихъ мѣщанах Павлу Пушкару; Фомѣ Макухину, Федору Яворскому, Зѣновию Сакаленку, Демиду Мирочникову, в полномъ собраніи всей братіи, поставилъ покрасу по[о]тцу своему мѣщанину глуховскому Семену Гриненку синъ єго Євдокимъ Гриненко и о[т]сел отходомъ за молодчество в братерской ящикъ денегъ 18 р., которого от сего времени почитатъ цалимъ братомъ.—1810 года октября 18 дня, за управного старшини Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Петра Безбородка, Григория Зайцева, майстерового Павла Пушкарева и протчіихъ братахъ виплатила совсемъ хлѣбной цехъ мѣщанка глуховская Євфимия Молодченкова, сама себе и дѣтямъ своимъ и дала в братерской ящикъ денегъ двадцятъ пятъ рублей, без хождения молодчества, которую от сего времени признаватъ и почитатъ вцалѣ майстеровихъ братовъ. — 1811 года генваря 15 дня, за управного старшини Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Петра Безбородка и Григория Зайцева при битности майстеровихъ мѣщанъ Фомѣ Макухину, Федору Бѣлоусу и протчихъ братахъ виплатилъ совсемъ по женѣ своей Єленѣ Пискуновой, мужъ єй мѣщанинъ глуховскій Павелъ Шапочниковъ, полцеху и далъ в братерскую сумму денегъ двенадцятъ рублей, младчество отходилъ полгода, которого от сего времени признаватъ и почитатъ цалимъ братомъ. — 1811 года генваря 15 дня, за управного старшини

[1]) „Признаватъ"—прицисано угорі.

Антона Котлярева, старшинскихъ товарищей Петра Безбородка и Григория Зайцева при битности майстеровихъ Фомѣ Макухину, Єгору Хоменку виплатилъ по женѣ своєй Наталіи Макухиной по цеху [1]) мужъ єй мѣщанинъ глуховскій Федоръ Опенка за цену денегъ десятъ рублей, з дачею в братерскую сумму; младчество шесть мцей отходилъ, которого от сего времени признаватъ цалимъ братомъ. [48] — 1812 года марта 19 дня, при битности ремесленного глави Гаврика Розуменка, управного старшини Григория Хоменка, старшинскихъ товарищей Демида Мирочникова, Павла Шапочникова майстеровихъ мѣщанахъ Петру Плужнику, Фомѣ Макухину, в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ полцеху по женѣ своєй Домникіи Денисенковой, мужъ єй мѣщанинъ глуховскій Иванъ Лисенко и далъ в братерской ящикъ денегъ двенадцятъ рублей, младчество отходилъ полгода, которого от сего времени признаватъ и почитатъ цалимъ братомъ. — 1812 года сентября 23 дня, за управного старшини Григория Хоменка, старшинскихъ товарищей Демида Мирочникова, Павла Шапошникова, майстеровихъ Петру Плужнику, Федору Бѣлоусу, Павлу Пушкареву, Фомѣ Макухину в полномъ собраній всей братій поставилъ покрасу по отцу своему Максиму Колесничевскому, синъ єго Иванъ Колесничевскій и далъ в братерску сумму денегъ пятъ рублей, младшимъ братомъ полгода отходилъ, которого от сего [2]) времени признаватъ и почитатъ цалимъ братомъ. — 1812 года ноябра 21 дня, за управного старшини Георгия Хоменка старшинскихъ товарищей Демида Мирочникова, Павла Шапочникова і братіи Фомѣ Макухину [3]) Максиму Колесниченку, Тимофѣю Глобѣ, Григорію Бѣловскому, поставилъ покрасу по отцу своему Симону Сидорскому, синъ єго Євстрат Сидорскій з заплатою в братскую сумму денегъ три рублѣ; младчество полгода отходилъ, за что єго Сидорского почитатъ вѣчнимъ братомъ. — 1812 года декабря 14 дня, за управного старшини Григория Хоменка, старшинскихъ товарищей Демида Мирочникова, Шапочникова [4]), майстеровихъ мѣщанахъ Петру Плужнику, Євфиму Пискунову, Фомѣ Макухину, в полномъ собраній всей братій виплатилъ совсемъ полной цехъ козакъ Николай Пушкаревъ самъ себе женѣ [5]) и наслѣдникамъ ихъ; младчества не ходитъ; которого от сего времени признаватъ и почитатъ цалимъ братомъ. [48 б.]— 1813 года мая 14-го дня, за управного старшини Демида Мирочникова, старшинскихъ товарищей Григория Бѣловского, Євдокима Гриненка, майстеровихъ мѣщанахъ Федору Бѣлоусу, Зѣновию Сокаленку в полномъ собраній всей братіи виплатилъ совсемъ полной цехъ по женѣ своєй Пелагій Пискуновой, мужъ єй мѣщанинъ Тимофѣй Москаленко за цену денегъ тридцятъ рублей, без хождения младшего брата, которого з сего времени признаватъ и почитатъ полнимъ братомъ. — 1813 года декабря 3 дня, за управного старшини Демидова Мирочникова, старшинскихъ

[1]) „По цеху“—дописано угорі. [2]) „От сего“—дописано угорі.

[3]) „Фомѣ Макухину“—дописано угорі.

[4]) „Шапочникова“—дописано угорі. [5]) „Женѣ“—дописано угорі.

товарищей Григория Бѣловского, Евдокима Гриненка, майстеровихъ мѣщанъ Петру Плужнику, Зѣновию Сакаленку, Антону Котляреву [1]) в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ полцеху [2]) по женѣ своєй Улиянѣ Коробейниковой мужъ єй мѣщанинъ глуховскій Андрей Нечитайловъ, за цену денегъ двадцатъ пятъ рублей, которого от сего времени признаватъ и почитатъ цалимъ братомъ. — 1815 года марта 11 дня, за управного старшини Георгия Хоменка, старшинскихъ товарищей Тимофея Глоби, и Трофима Дидинова [3]) в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ совсемъ полной цехъ духовного званія Григоріи Кролевецкій, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ихъ за цену денегъ двадцять рублей, младшимъ майстромъ шестъ мцей отходилъ, которого от сего времени признавать и почитать полнимъ братомъ. — 1815 года априля 20 дня, за управного старшини Фоми Пискунова, старшинского товарища Ивана Колесничевского, мастеровихъ мѣщанахъ Зѣновию Сакаленку, Тимофею Глобѣ, Григорию Заиковскому, Самойлу Кургузу в полномъ собраніи всей братій виплатилъ полцеху по женѣ своєй мѣщанской дочерѣ Александрѣ Шулешкиной, мужъ єй Петро Садовничей за цену денегъ пятнадцятъ рублей, которого от сего времени признаватъ и почитатъ полнимъ братомъ. [49]. — 1815 года июня 15 дня, за управного старшини Фоми Пискунова, старшинскихъ товарищахъ Ивану Колесничевскому, Петру Садовничему майстеровихъ мѣщанахъ Євфиму Пискунову, Зѣновию Сакаленку, Михаилу Герасименку, Тимофѣю Глобѣ [4]) и Зайцеву Григорию, Тимофѣю Москаленку виплатилъ по отце своему Николаю Пискуну покрасу синъ єго Антонъ Пискуновъ з дачею в управу денегъ; признаватъ полнимъ братомъ. — 1815 года декабря 7 дня, за управного старшини Фоми Пискунова, старшинскихъ товарищей Ивана Колесничевского, Петра Садовничего майстерових мѣщанахъ Максиму Колесничевскому, Зѣновию Сакаленку, Михайлу Герасименку, Антону Пискунову в полномъ собраній всей братій виплатилъ совсем полной цехъ мѣщанинъ глуховскій Корнѣй Сипеникъ самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ихъ, которого от сего времени признаватъ и почитатъ цалимъ братомъ. — 1817 года генваря 1 дня, за управного старшини Зѣновия Сакаленка, старшинскихъ товарищей Петра Садовничого, Миколая Глобѣ [5]), Антона Пискунова, майстеровихъ мѣщанахъ Ивану Колесничевскому, Ивану Билицкому, Михайлу Герасименку в полномъ собраній, всей братій виплатилъ совсемъ полной цехъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ихъ, козакъ глуховскій Лаврѣнъ Зеленко, которого от сего времени признаватъ и почитатъ цалимъ братомъ. — 1817 года априля 5 дня, при битности ремесленого глави Іосифа Воловика, управного старшини Петра Садовничого, старшинских товаришей Антона Пискунова и (:Михаила:)

---

[1]) „Антону Котляреву"—дописано угорі.

[2]) „пол цеху"—дописано угорі.

[3]) „и Трофима Дидинова"—дописано угорі.

[4]) „Глобѣ"—дописано угорі. [5]) „Глобѣ"—дописано вгорі.

Герасименка, майстеровихъ мѣщанах Фомѣ Макухину, Максиму Колесничевскому, Ивану Безмолитовному, Григорию Бѣловскому, Тимофею Глобѣ в полномъ собраніи всей братій виплатилъ полцеху по женѣ своей Матронѣ Єлфимо[во]й, мужъ єй мѣщанинъ Иванъ Носенко, за цену денегъ тридцатъ пятъ рублей, без хождения молодчества, которого от сего времени признаватъ и почитатъ цалим братомъ. — 1817 года июля 6 дня, при битности ремесленного глави Осифа Волвыка, управного старшини Петра Садовничего, старшинских товарищей Антона Пискунова, Михайла Герасименка, мастеровихъ мѣщанахъ Антону Котляреву, Зѣновию Саколенку, Фомѣ Пискунову, Григорию Бѣловскому, Тимофѣю Глобѣ, Григорию Заицеву в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ совсемъ по женѣ своєи Александрѣ Бѣлиной полнои цех почталѣонъ глуховскій Степанъ Юрченко, самъ себѣ и наслѣдникамъ ихъ, которого от сего време [49 б.] ни признаватъ и почитатъ цалимъ братомъ младчества не ходитъ. — 1817 года октября 1 дня, за управного старшини Петра Садовничего, старшинских товарищей Антона Пискунова и Михаила (:Пушкарева:) Герасименка, маистеровихъ мѣщанахъ Антону Котляреву, Григорию Зайцеву, в полномъ собраніи всеи братій, виплатилъ по женѣ своей мѣщанской дочерѣ Маринѣ Краснопоясовской, мужъ єй мѣщанинъ Мартинъ Красънѣвскій полцеху, которого от сего времени признаватъ и почитатъ цалимъ братомъ. — 1818 года априля 22 дня, за управного старшини Петра Садовничего, старшинскихъ товарищей Антона Пискунова и Михаила Герасименка, мастерових мѣщанах Григорию Заицеву, Григорию Борщу в полномъ собраніи всей братіи виплатилъ совсѣмъ полной цехъ козакъ глуховскій Алексѣй Пушкаревъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ихъ, которого от сего времени и почитатъ цалимъ братомъ. — 1818 года ноября 1-го дня, при битности ремесленнаго глави Колисникова, старшинского товарища Петра Садовничого, старшинских товарищей Григория Заицева, Корнѣя Ковалевского, Михаилу Герасименку и Лаврѣну Іваненку въ полномъ собраніи въсеи братиѣ виплатилъ по женѣ своєй Пелагеѣ Бѣлиной пол цеху мужъ єѣ мѣщанинъ Михаило Цевыки, котораго отъ сего времени признаватъ и почитатъ полномъ братомъ. — 1819 года августа при битности ремесленнаго глави Петра Садовничего, управного старшини Тимофѣя Глоби, старшинскихъ товарищей Корнѣя Ковалевского, Ивана Носова, маистеровихъ мѣщанахъ Михаила Герасименку, Евдокиму Гриненку, Григорию Бѣловскому, Григорию Заицеву, Максиму Колесничевскому, Ивану [50]. Безмолитовному, Трофиму Диднову в полномь собраніи всей братій, виплатилъ совсемъ полной цехъ мѣщанинъ глуховскій Иванъ Пинкаревъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ихъ, которого от сего времени признаватъ и почитатъ цалимъ братомъ. — 1819 года 30 дня, за управного старшини Тимофѣя Глоби, старшинскихъ товарищей Корнѣя Ковалевского, Ивана Носова в полномъ собраніи всего братій, виплатилъ совсемъ полнои цехъ самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ихъ глуховскій мѣщанинъ Сава Артемоновъ, которого от сего времени признаватъ и почитатъ цалимъ братомъ. — 1820 года

априля 8 дня, з[а] управного старшини Тимофѣя Глоби, старшинских товарищей Корнѣя Ковалевского, Ивана Носова, маистеровихъ мѣщанахъ Михаилу Герасименку, Кирилу Береговому, Савѣ Артемонову по женѣ своей Аннѣ Козачковской, мужъ ея мѣщанинъ глуховскій Тимофѣй Тютюнниковъ, которого от сего времени признаватъ и почитатъ цалимъ братомъ. — 1821-го года октября 18-го д., за управного старшини Корнѣя Ковалевского, старшинскихъ товарищей Ивана Носова, Мартина Краснѣцъкого, мастеровихъ Максиму Колосникову, Тимофѣю Глобѣ, Григорію Зайченку, Михаилу Плужникову, Михаилу Юревскому и Степану Гречку в полномъ собраніи виплатилъ полцеху по женѣ своей Євфросиніи Безмолитовной, муж єя Терентій Селезневъ, которого от сего времени примѣчат и почитат цалимъ братомъ. — [50 б.] 1822-го года апреля 20 дня, за управного старшини Антона Котлярева, старшинских товарищей Петра Афанасъєва, и Михайла Куевскаго при майстеровихъ и ремесленомъ главѣ Шовкуленку, Максиму Колесниченку, Зѣновію Соколенку договорилъ самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ полной цехъ Василій Дубограй, с темъ что-би вибутъ полгода младшимъ братомъ, и от сего времени признаватъ полнимъ братомъ. — 1822 года октября 17-го дня, за управного старшини Антона Котлерева и старшинскихъ товарищей Петра Афанасъева и Михайла Юревского, при масътеровихъ Василию Тубограю, Григорию Зайцу, Тимофею Глобы, Степану Самарскому виполнила цехъ Милания Садорская себе и детямъ своимъ вечно. [51] — 1822 года ноября 1 дня, за управнихъ старшини Антона Котлярева и Михайла Юревского виплатилъ полной цехъ глуховскій мещанинъ Петръ Афанасъевъ, и отъ сего времени почитатъ его полнимъ братомъ. — 1823 года марта 15 дня, за вишеписанихъ управнихъ старшини виплатилъ цехъ казеній крестъянинъ, Артемъ Шлапановъ, самъ себѣ, женѣ и наследникам, и отъ сего времени почитатъ єго полнимъ братомъ. — 1825-го года июля 4 д., за управнихъ старшини Григория Зайцова, Григория Бѣловского и Артема Шлапакова при полномъ собраній въсей братій виплатилъ цехъ самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ глуховскій мѣщанинъ Захарій Федоровъ синъ Викуленко, коєго от сего времени признаватъ полномъ братомъ. — 1826 года февраля 5 дня, за управнаго старшини Григория Зайцева старшинских товарищей Григория Бѣловскаго и Артеми Шлапака, въ полномъ собраніи майстеровихъ Зеновия Саколенка, Ивана Носова, Корнѣя Ковалевскаго Тимофѣя Глоби и при всеи братіи виплатилъ полной цехъ глуховскій козакъ Наумъ Вертелецкій, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, коєго от сего времени признаватъ єго полнимъ братомъ. [51 б.] — 1827 года мая 1-го дня, за управного старшини Корнѣя Коваленка, старшинских товарищей Артема Шлапакова и Захария Викуленка въ полномъ собраніи всей братіи виплатилъ полной цехъ глуховскій мѣщанинъ Логвинъ Храмущенко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго отъ сего признаватъ полнимъ братомъ. — 1829-го года генваря 23 дня, за управника Корнѣя Ковалевскаго и старшинскихъ товарищей Захара Вакуленка, Логина Хромущенкова, въ пол-

ном собраніи всеи братіи виплатилъ полной цех глуховской мещанинъ Єлесей Миросниченко, самъ, себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, которого отъ сего признаватъ полнимъ братомъ. — 1829-го года сентября 29 дня, за управного старшину Логвина Хромущенка и старшинскихъ товарищей Михаила Юревскаго и Єлисея Мирошниченка и при полномъ сходѣ братіи, а именно Антону Котляреву, Павлу Сиштвинѣ, Захару Вакуленку съ прочимѣ выплатилъ полной цехъ козакъ глуховскій Захарій Козачокъ, самъ серѣ і женѣ его Пелагеи и наслѣдникамъ его, которого отъ сего времени признаватъ полнимъ братомъ. [52] — 1830-го ноября 3 числа, за управного старшины Логвина Храмущенкова, и старшинскихъ товарищей Артема Шлапакова и Єлисея Мирошниченкова въ [по]лномъ собраніи всей братіи и ремесленного головы Корнѣя Коваленка, выплатилъ полной цех глуховскій козакъ Радіонъ Ивановъ Панамаревъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго отъ сего времени признаватъ полнымъ братомъ. — 1832-го года июня 9-го дня, при ремесленомъ главѣ Логвину Храмущенку. управному старшинѣ Артему Шлапакову старшинскихъ товарищах Захару Вакуленку и Єхиму Хоменку и при ремесленниках Зѣновію Сакаленку, Антону Котляреву, Григорію Зайцу, Петру Афанасьєву, Григорію Бѣловскому, Александру Бѣлицкому мѣщанинъ глуховскій Яковъ Черга сего числа по майстерству своему виплатилъ по условию съ вышеписанимы лицамы за цену 15 р., хлѣбной цехъ себѣ, женѣ и дѣтямъ, котораго Чергу вънпредъ отъ сего числа признаватъ, почитатъ полнимъ братомъ, и по майстерству хлѣбному имѣть єму безъ препятственое право. — 1832 года октября 18 дня за римислого голови Логвина Храмущенка, за управнихъ старшини Артема Шлапака. Захара Вакулинки, Акима Хоменка, при полно братіи Григория Зайца, Карния Каваленка, Антона Катлѣрева, Петра Ахванасева, Григория Беловскаго, Єлисея Мироіныченка, Михаила Юревскаго, Карпа Єньковскаго, Хоми Зеленскаго выплатилъ цехъ по женѣ своей Григоріи Борщевскоі самъ себе и дѣтямъ; должно признават. [52 б.]. 1832 года октября 18-го дня, за ремесленного глави Логвина Храмущинки, за управнихъ старшини Артема Шлапака, Захария Вакулинки, Акима Хоменка при полной братіи Григорія Зайца, Корнея Коваленка, Антона Котлярева, Петра Афанасева, Григория Бѣловскаго, Єлесея Мирошниченка, Михаила Юревскаго, Карпа Янковскаго, Фоми Зеленскаго виплатилъ цехъ по отцу своєму Дмитріи Пискуновъ себѣ женѣ [1]) и дѣтямъ своимъ отъ сего времени должно признаватъ полнимъ братомъ. [53] — 1833-го года апреля 14 д., п[р]и ремесленомъ главѣ Петру Зайцову, за управного старшину Артема Шлапакова, старшинскихъ товарищей Захарія Бакуленка и Акима Хоменка въ полномъ сходѣ управы сеи ремесленниковъ, уплатилъ по майстерству хлѣбномъ полной цехъ цѣною 15 р., глуховскій мѣщанинъ Павелъ Александровъ сынъ Лиштвина, себѣ, женѣ и дѣтямъ; котораго отъ сего числа признаватъ въ управѣ сей полнимъ братомъ и совершенимъ ремесленни-

[1]) „Женѣ“ — дописано угорі.

комъ. — 1833-го года апреля 14-го, при ремесленомъ главѣ Петру Зайцову, за управнаго старшину Артема Шлапакова, старшинскихъ товарищей Захарія Вакуленка и Акима Хоменка въ полномъ сходѣ управы сей ремеслениковъ уплатилъ по майстерству хлѣбномъ полной цехъ цѣною 13 р., глуховскій мѣщанинъ Василій Васильевъ сынъ Савицкій, себѣ, женѣ и дѣтямъ, котораго отъ сего числа признават въ управѣ сеи полнимъ братомъ и совершенимъ ремесленикомъ. — 1833-го года апреля 17-го дня, при ремесленомъ главѣ Петру Зайцову, за управнаго старшину Артема Шлапакова, старшинскихъ товарищей Захарія Вакуленка и Акима Хоменка, въ полномъ сходѣ управы сеи ремеслениковъ, уплатилъ полной цехъ по майстерству хлѣбному занимающеюсь печениємъ хлѣба жена жителя глуховскаго Євфима Самарскаго Татияна Самарская, цѣною 13 р. себѣ и дѣтямъ то Тамарскихъ за уплатою по договору ремесленной казнѣ денегъ, признаватъ въ управѣ сеи полними братамы и совершенимы ремеслениками. — 1836 года апреля 12 дня, при ремеслѣномъ главѣ Вакуленку, за управнаго старшини Дмитрія Пискунова, старшинскаго товарища Василия Савицкаго, при полномъ сходѣ ремеселенихъ виплатилъ цехъ мѣщанинъ глуховскій Денисъ Петровъ синъ Сердюковъ, себѣ, женѣ и наслѣдникам, которого отъ сего времени признаватъ полнимъ братомъ. [54] — 1837 года октября 10 дня, за управного старшину Василия Савицкаго, въ полномъ собраніи виплатили цехъ для печенія сластіонъ янполские жителки Татияна и Парасковея Галушковни.— 1839-го года февраля 26-го дня, при римесномъ главѣ Ивана Ивановича Лушницкаго, и за управнаго старшины Василия Савицкаго и старшинскихъ товарищей Дениса Сирдюкова и Фомы Томощенки, при полномъ сходѣ ремесной виплатилъ цех Яковъ Яковлевъ Бамницъ, себѣ и женѣ и наслѣдникамъ, которого отъ сего времени признавать полнимъ братомъ. — 1840 года декабря 30 дня при римесленомъ головѣ Ивану Ковалевскому, за управнаго старшины Василія Савицкаго и старшинскихъ товарищей Дениса Сердюченка, Фомы Тимощенка при полномъ сходѣ ремесленныхъ виплатилъ цехъ козакъ Иванъ Понамаревъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго отъ сего времени признават полнимъ братомъ. [54 б.] — 1841 года генваря 16 дня при ремесленномъ головѣ Ивану Ковалевскомъ, за управнаго старшини Василія Савицкого, старшенскихъ товарищей Фомѣ Тымощенку и Денису Сердіокову, при полномъ сходѣ ремесленниковъ, виплатилъ цехъ глуховскій жителъ Алексей Догадаєвъ, себѣ, и женѣ и наслѣдниковъ, котораго отъ сего времены признаємъ полнимъ братомъ, — 1841 года генваря 16 дня, при ремесленномъ головѣ Ивану Ковалевскомъ за управнаго старшины Василію Савицкомъ и старшиныхъ товарищей Дениса Сердіокова и Фомы Тымощенка при полномъ сходѣ ремесленниковъ виплатилъ цехъ Серединобудиянскій мѣщанинъ Федоръ Волковъ, себѣ, женѣ и наслѣдниковъ, котораго отъ сего времени признаемъ полнимъ братомъ. — 1841 года марта 7 дня, при ремесленномъ головѣ Дмитрію Пискунову за управному старшину Василію Савицкому и старшинскихъ товарищей Ивана Понамарева и Федора

Волкова при полномъ сходѣ ремесленниковъ виплатилъ цех глуховскій козакъ Фома Федоровъ сынъ Тимощенко, себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго от сего времени признаемъ полнимъ братом. — [55] 1843 года генваря 10 дня, при ремесленномъ головѣ Дмитрію Пискунову, управнаго старшины Василія Савицкаго, старшинских товарищей Ивана Понамарева и Федора Волкова, при полномъ сходѣ ремесленниковъ сдѣлалъ покрасу по отцѣ своемъ глуховскій житель, козакъ Николай Пушкаревъ, который отъ сего времени признаетъ єго Пушкарева полнимъ майстеромъ. — 1844 года июля 14 дня, при ремесленномъ головѣ Василію Савицкому, управнаго старшины Фомы Тимощенка, старшинскихъ товарищей Алексѣя Догадаева, Николая Пушкарева, при полномъ сходѣ ремесленниковъ, виплатилъ цехъ глуховскій мещанинъ Іосифъ Квасниковъ, себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго признаемъ отъ сего времени полнимъ братомъ. — 1845 года октября 4 дня, при бытности ремесленнымъ головою Василія Савицкого, управного старшини Фоми Тимощенка, старшинскихъ товарищей Алексѣя Догадаєва и Николая Пушкарева при полномъ сходѣ ремесленниковъ виплатилъ цехъ козакъ Павелъ Стегно, себе, женѣ и наслѣдникамъ которого признаемъ отъ сего времени полнимъ братомъ. [55 б.] — 1847 года февраля 23 дня, за битность управнимъ старшиною Якова Чергы 2-го, старшинского товарища Наума Вертелецкаго въ полномъ собраніи ремесленныковъ виплатилъ по женѣ своей пол цеха глуховскій мѣщанинъ Федоръ Трофимовъ сынъ Следюкъ, которого отъ сего времени признавать полнимъ братомъ въ хлѣбной управѣ. — 1851 года октября 7 дня, за битность ремесленнымъ головою Василія Вакуленка, управнаго старшини Корнѣя Ковалевского, старшинскихъ товарищей Василія Иванова и Павла Стегна, въ полномъ собраній ремесленниковъ, виплатилъ полной цехъ самъ себе женѣ и наслѣдникамъ мещанинъ города Глухова Данило Василиєвъ сынъ Шабельниковъ, которого отъ сего времени признаватъ полнимъ братомъ въ сей управи. — 1852 года октября 12 дня, за битность ремесленного голови Василія Вакуленка старшин[и] Василія Иванова, старшинскаго товарища Наум Зайцева, въ полномъ собраніи ремесленниковъ виплатилъ полной цехъ города Глухова мещанинъ Прохоръ Лукянъ синъ Погорѣлій, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ єго, которого отъ сего времени признавать по сей управи полнимъ братомъ. — [56] 1852 года октября 12 дня за битность ремесленного голови Василія Вакуленка, управнаго старшини Василія Иванова старшинских товарищей въ полномъ собраніи ремесленниковъ виплатилъ покрасу по отцѣ своємъ Григорію Зайцову родной сынъ єго Наумъ Григорьевъ Зайцевъ, которого отъ сего времени признавать по сей управи полнимъ братомъ. — 1852 года октября 20 дня за битность ремесленного голови Василія Вакуленка и старшинскихъ товарищей Наума Зайцова и Степана Колпока, въ полномъ собраніи ремесленныковъ виплатилъ полной цехъ города Глухова мещанинъ Василій Ивановъ сынъ Ивановъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, которого отъ сего времени признавать по сей управи полнимъ братомъ. — 1852 г. декабря 2 дня, за

битность ремесленннимъ головою Василія Вакуленка, управного стар [56 б.] шини Василія Иванова, старшинскихъ товарищей Наума Зайцева и Степана Колпоки, въ полномъ собраніи ремесленныковъ виплатилъ полной цехъ Курской губерніи обоемскій мещанинъ Григорій Дмитріевъ сынъ Манютинъ самъ себе, женѣ и наслѣдникамъ его, которого отъ сего времени признаватъ по сей управи полнимъ братомъ. — 1853 года Априля 23 дня, за бытност ремесленнаго голови Якова Куксика, управного старшини Василия Иванова, старшинскихъ товарищей Наума Заицева и Степана Колпока въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ, поставилъ покрасу по отцѣ своємъ Григорію Бѣлавскомъ, родной синъ єго Давидъ Бѣлавскій, котораго от сего времени признавать и почитать полнимъ братомъ по сей управѣ. — 1855 г. октября 15 дня, за битность ремесленнаго головы Матвѣя Ляшенка, старшини Захарія Вакуленка, его товарищей Федора Волкова въ полномъ обществѣ виплатилъ цехъ глуховскій мещанинъ Алексѣй Федоровъ сынъ Лебедевъ, самъ себѣ, женѣ єго и наслѣдникамъ, ко [57] торого отъ сего времени признавать по хлѣбной управѣ полнимъ братомъ. — 1856 года генваря 18 дня, за битность ремесленаго головы Матвѣя Ляшенка, старшини хлѣбнаго цеха Григория Вакуленка старшинскихъ товарищей Федора Волкова и Алексѣя Лебедева въ полномъ собраніи виплатилъ цехъ глуховскій мѣщанинъ Макей Герасимовъ Трапенковъ самъ себѣ и женѣ съ наслѣдниками, которого отъ сего времени признаемъ и почитаємъ полнимъ братомъ. — 1858 года генваря восьмого дня, за битностъ ремесленнаго головы Дмитрия Ковалевскаго и єго товарищей Алексѣя Лебедева и Андрея Пискунова въ полномъ собраній виплатилъ покрасу по отце своємъ Трофиму Пушкареву, сынъ єго Антонъ Трофимовъ сынъ Пушкаревъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ мужеска пола, котораго отъ сего времени признаемъ полнимъ братомъ. Писаръ Алексѣй Догадаєвъ. — [57 б.] 1858 года генваря 8 дня, за битность ремесленнаго голови Дмитрия Ковалевскаго, старшины Наума Зайцова, и єго товарищей Алексѣя Лебедева здѣлалъ покрасу по отце своємъ Димитрию Пискунову, сынъ єго Андрей Пискунъ, котораго признаємъ отъ сего времени полнимъ братомъ. Писаръ Алексѣй Догадаєвъ. — 1859 года генваря 4 дня. За бытность ремесленнаго головы Дмитрия Ковалевскаго, старшины хлѣбнаго цеха Наума Зинченка, старшинскихъ єго товарищей Алексѣя Лебедева и Андрея Пискунова, въ полномъ собраніи ремесленниковъ хлѣбного цеха, выплатилъ полной цехъ глуховскій мѣщанинъ Карпъ Григорієвъ сынъ Нежынцовъ, самъ себѣ, женѣ съ наслѣдникамы єго на вѣчныя часи, которого Нѣжинца отъ сего времены прызнавать по нашей хлѣбной управѣ и почитать полнымъ братомъ. За писаря Дмитрій Шафранець. — 1859 года января 4 дня, за бытностъ ремесленнаго головы Дмитрия Ковалевскаго, старшины хлѣбнаго цеха Наума Заиченка, старшинскихъ товарищей Алексѣя Лебедева, Андрея Пискунова въ полномъ собрании ремесленниковъ хлѣбного цеха выплатилъ полный цехъ казенний крестъянинъ [1]) Яковъ Максимовъ [58] сынъ Старо-

[1]) „Глуховскій мѣщанинъ“ — закреслено, а вгорі приписано „казенний крестъянинъ“.

воєнка, самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ своимъ, отъ сего времени прызнавать и почитать по нашей хлѣбной управѣ полнымъ братомъ. — 1859 года марта 8-го дня за битностъ ремесленнаго головы Аникія Кузминскаго и старшины хлѣбного цеха Наума Зайченки, и старшинскихъ товарищей Дмитрия Марченка и Василия Коваленко, въ полномъ собрании ремес-[58 б.] ленниковъ хлѣбнаго цеха выплатилъ полный цехъ города Глухова, козакъ Самсонъ Кольцовъ, самъ себѣ и наслѣдникамъ, и женѣ, отъ котораго времени признавать полнымъ братчикомъ и почитать. — 1860 года марта 29 дня, за битность ремесленнаго головы Аникія Кузминскаго, старшины хлѣбного цеха Наума Зайченка, и старшинскихъ товарищей Євстафія Марченка и Василия Марченка, въ полномъ собраніи ремесленниковъ хлѣбнаго цеха выплатилъ полный цехъ города Глухова, козакъ Антонъ Тарасенко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, отъ которого времени при [59] знавать полнымъ братомъ. — 1862 года іюня 10 дня, за битность ремесленнаго головы Деонисія Москаленка, управнаго старшины Якова Старченка, старшинскихъ товарищей Самсона Кановцова, и Якова Євсѣєнка въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ виплатилъ полной цехъ казенный крестьянинъ Фома Максимовъ сынъ Старченко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго отъ сего времени признаватъ и почитать полнымъ братомъ по сей управѣ. — 1862 года сентября 6 дня. За битность ремесленнаго головы Дениса Москаленка, старшини Якова Старченка, старшинскихъ товарищей, Якова Євсѣєнка, Самсона Коновцова, въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ, виплатилъ полной цехъ по хлѣбному ремеслу, глуховскій мѣщанинъ Моисѣй Лахно, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго отъ сего времени признавать и почитатъ полнымъ братомъ по сей управѣ. — 1862 года октября 11 дня. За бытность ремесленнаго голови Даніла Москаленка, старшины Якова Старченка, старшинскихъ товарищей Якова Євсѣєнка, Самсона Конавцова въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ выплатилъ полный цѣхъ по хлѣбному ремеслу глуховскій мѣщанинъ Мосей Петровъ Бѣльскій, самъ Бѣльскій себе, женѣ и наслѣдникамъ, [59 б.] которого отъ сего времени приз[на]вать почитать всей управѣ полнымъ братомъ. — 1862 года октября 24 дня. За битность ремесленнаго головы Діонисія Москаленко, старшины Якова Старченка, товарища єго Самсона Конавцова и Якова Овсѣєнка, въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ виплатилъ полной цехъ хлѣбнаго глуховскій мѣщанинъ Иванъ Кроска [1]) здѣлія вѣчно самъ себѣ, и наслѣдникамъ, котораго отъ сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ по сей управѣ. — 1863 года июля 15 дня. За бытность ремесленного головы Симеона Овадова старшины Якова Старченка, товарищей его Самсона Канивца и Якова Овсѣєнка, въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ, виплатилъ полній цехъ хлѣбного издѣлія вѣчно самъ себѣ и наслѣдникамъ єго козакъ Семенъ Аседка [2]). — 1864 года октября 25 дня. За

[1]) Слова „глуховскій мѣщанинъ Иванъ Кроска" — дописано угорі.

[2]) „Семенъ Аседка" — власноручний підпис.

бытность ремесленнаго головы Даніла Ревы, старшины хлѣбного цеху Алексѣя Лебедева, старшинскихъ товарищей Фоми Старченка и Семена Осѣдки въ полномъ собраніи общества договорилъ цехъ хлѣбній и уплатилъ сполна козакъ Моисѣй Пащенко на вѣчное время самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ єго, коєго Пащенка повелѣваємъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ признавать съ сего времени полнымъ нашимъ братомъ. — [60] 1864 года октября 25 дня, за бытность ремесленнаго головы Даніила Реви, старшины хлѣбного цеха Алексѣя Лебедева, старшинскихъ товарищей Фомы Старченка и Семена Осѣдки, въ полномъ собраніи общества, виплатилъ полний цехъ глуховскій мѣщанинъ Григорій Тарасовъ Горянко, на вѣчное время самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ єго, коєго Горяенка повелѣваемъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ съ сего времены признавать и почитать полнимъ нашимъ братомъ. — 1865 года апрѣля 16 дня. За бытность ремесленнаго головы Даніила Ревы, старшины хлѣбного цеха Алексѣя Лебедева, старшинскихъ товарищей Фоми Старченка и Семена Осѣдки въ полномъ собраніи общества выплатилъ сполна хлѣбний цехъ глуховскій, мѣщанинъ Федоръ Григорьєвъ Рудомина самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ єго, коєго Рудомину съ сего времени повелѣваємъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ признавать и почитать полнымъ нашымъ братомъ. — 1865 года маия 2-го дня. За бытность ремесленнаго головы Данила Ревы, старшины хлѣбного цеха Алексѣя Лебедева, старшинскихъ товарищей Фоми Старченка и Семена Осѣдки въ полномъ собраніи виплатилъ по женѣ своєй хлѣбний цехъ глуховскій мѣщанинъ Євфимъ Дмитреєвъ Матвѣєнко самъ себѣ женѣ и дѣтямъ єго на вѣчныє часы [1]) котораго съ сего числа повелѣваємъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ признавать и почитать полнимъ нашимъ братомъ. — [60 б.] 1865 года маія 31 дня. За бытность ремесленнаго головы Даниіла Ревы, старшины Хлѣбного цеха, Алексѣя Лебедева, старшинскихъ товарищей Фомы Старченка и Семена Осѣдки, въ полномъ собраніи ремесленниковъ хлѣбного цеха выплатилъ полный цехъ козакъ глуховского уѣзда, волости холопковской села Дунайца, козакъ Федоръ Нестеровъ сынъ Ляшенко самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ єго, которого Ляшенка повелѣваємъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ съ сего времени признавать и почитать полнымъ нашим братомъ. — 1865 года октября 3 дня. За битность ремесленнаго головы Даниіла Ревы, старшинского товари хлѣбного цеха Карпа Нѣженцова, старшинскихъ товарищей Якова Басанца, Антона Тарасенка, въ полномъ собраніи общества виплатилъ полной цехъ мѣщанинъ Тимофѣй Наумовъ Сергѣєнко, самъ себѣ, женѣ и дѣтямъ єго, коєго Сергѣєнка повелѣваємъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ признавать съ сего времени полнимъ нашимъ братомъ. [61] — 1865 года октября 24-го. За битность ремесленного голови Даниіла Реви и старшини хлѣбного цеха Карпа Неженцова [2]) и товари-

[1]) Слова починаючи „самъ себѣ“ — дописано угорі.

[2]) „Карпа Неженцова“ — дописано угорі.

щами его Якова Басанца и Антона Тарасенка въ полномъ собраніи общества, виплатилъ полной цехъ мѣщанинъ Василій Зайковскій, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ его, коего Зайковскаго повелѣваемъ всѣмъ нашимъ ремесленникамъ признавать съ сего времени полнымъ нашимъ братомъ. — 1867 года Апрѣля 2 дня. За битность ремесленнаго головы Іосифа Квасникова, старшины хлѣбного цеха Феодора Следюка, и старшинскаго товарища Евфима Матвѣенка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ козакъ Данило Ахрѣменко, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ моимъ, котораго отъ сего времени почитать и признавать полнымъ нашимъ братомъ. [61 б.] — 1867 года августа 27 дня. За битность ремесленнаго головы Іосифа Квасникова старшины Александра Бѣлицкого [1]) и старшинскихъ товарищей Алексѣя Лебедева и клюшника Федора Ляшенка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ Елисавета Севердюкова сама себѣ и наслѣдникамъ моимъ, которую отъ сего времени почитать и признавать полною нашею братчетцею. [62] — 1867 года октября 8 дня. При битности ремесленнаго головы Іосифа Квасникова, старшины Александра Бѣлицкаго старшинскаго товарища Алексѣя Лебедева и ключника Федора Ляшенка въ полномъ собраніи нашемъ сдѣлалъ покрасу козакъ Данило Лисенко самъ себѣ женѣ и наслѣдникамъ, отъ сего времени признавать нашимъ братомъ. — 1867 года ноября 26 дня. При битности ремесленнаго головы Іосифа Квасникова, старшины хлѣбного цеху Александра Бѣлицкаго и старшинскихъ товарищей Алексѣя Лебедева и Федора Ляшенка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ козакъ Михайло Следюковъ, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ отъ сего времени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1867 года ноября 26 дня. При битно [63] сти ремесленнаго головы Іосифа Квасникова старшинскаго товарища Алексѣя Лебедя и Федора Ляшенка въ полномъ собраніи нашемъ выполнылъ полный цехъ мѣщанинъ Василій Бутенко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ моимъ отъ сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ. — 1867 года декабря 10 дня. При битности ремесленнаго головы Іосифа Квасникова старшины хлѣбнаго цеха Александра Бѣлицкаго и старшинскихъ товарищей Алексѣя Лебедева и Федора Ляшенка въ полномъ собраніи нашомъ выполнилъ полный цехъ мѣщанинъ Іосифъ Шнункошов, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ отъ сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ. [63 б.] — 1867 года декабря 28 дня, при битности ремесленнаго головы Іосифа Квасникова, старшинскихъ товарищей хлѣбнаго цеха Алексѣя Лебедя и Федора Слѣдюка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ козакъ Сергей Никитовичъ Лященко, самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ отъ сего времени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1868 года генваря 28 дня. При битности ремесленнаго головы Іосифа Квасникова старшинских товарищей хлѣбнаго цеха Алексѣя Лебедя и Федора Ля-

[1]) Слова „старшины Александра Бѣлицкаго“ — дописано угорі.

шенка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ по отцу [64] своєму покрасу козакъ Савелій Гуменный самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ моимъ, отъ сего времени признавать и почитать нашимъ братомъ. — 1868 года июня 3 дня. При битности ремесленнаго головы Іосифа Квасникова, старшинскихъ товарищей Алексѣя Лебедева и Федора Ляшенка въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ козакъ села Березы Семенъ Павловъ сынъ Кановцовъ` самъ себѣ и женѣ и наслѣдникамъ, отъ сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ. — 1868 года ноября 19 дня. За битность ремесленнаго головы Іосифа Квасникова, старшинъ Алексѣя Лебедева и старшинскихъ товарищей Федора Ляшен [64 б.] ка и Данила Лисенка въ полномъ нашемъ собраніи выполнилъ полный цехъ мѣщанинъ Афанасій Шандрикъ самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, котораго съ сего времени признавать и почитать полнымъ братомъ. — 1869 года сентября 23 дня, за бытность ремесленнаго голови Іосифа Квасникова, старшины Алексѣя Лебедева и старшинскихъ товарищей Федора Ляшенка и Данила Лисенка выполнилъ полный цехъ мѣщанинъ Яковъ Трофимовъ Лакевсѣенко, которого считать и почитать и почитать полнымъ нашимъ братчикомъ. — 1869 года сентября 29 дня. За бытность ре [65] месленнаго головы Іосифа Квасникова, старшины Алексѣя Лебедева и старшинскихъ товарищей Федора Ляшенка и Данила Лисенка виполнилъ полный цѣхъ мѣщанинъ Митрофанъ Горбовъ, которого считать и почитать полнымъ нашимъ братчикомъ. — 1870 года декабря 13 дня. За битность ремесленнаго головы Деонисія Москаленка, старшины хлѣбнаго цеха Семена Осѣдки и старшинскихъ товарищей Василія Зайковскаго, Митрофана Горбова, въ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ Андріанъ (:Муканов мѣщанинъ:) Лагутченко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ считать и почитать полнымъ нашимъ братчикомъ. [66] [1])—1872 года Августа 30 дня.—При битности ремесленнаго головы Семена Ревы, старшины хлѣбнаго цеха Алексѣя Лебедя и старшинскихъ товарищей Михаила Євсеєнка выполнилъ въ полномъ собраніи нашемъ покрасу по отцу своєму Глуховскій козакъ Иванъ Гуменный самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ, оть сего времени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1872 года ноября 20 дня. При битности ремесленнаго головы Семена Лебедева и старшинскихъ товарищей Михаилъ Євсеєнко и Моисея Бѣлъскаго выполнилъ по мужу своєму второбрачному Ивану Степенову Ступакова покрасу [2]) сама себѣ, и мужа єя признавать полнымъ нашимъ братомъ. [67] — 1873 года іюня 10 дня. При битности ремеслен. головы Семена Ревы, старшинскаго товарища хлѣбнаго цеха Алексѣя Лебедя и старшинскихъ его товаришей Михаила Євсеєнка, Моисея Бѣльскаго самъ себѣ и наслѣдникамъ моимъ отъ сего врмени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1873 года Августа 19 дня, при бытности ремесленнаго головы Семена Данилова Реви старшины хлѣбного цеха

[1]) 65 б. і 66 б. — білі сторінки. [2]) „Покрасу“ — написано угорі.

Алексѣя Лебедя и старшинскихъ товарищей Михайла Євсеєнко и Мойсея Бѣльскаго въ полномъ [67 б.] собраніи нашемъ виполнилъ полный хлѣбный цехъ глуховскій мѣщанинъ Илія Иваков сынъ Кувикъ самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ его; отъ сего времени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1875 года сентября 6 дня. При битности ремесленнаго головы Семена Ревы и старшини хлѣбнаго цеха Сергея Ляшенка и старшинскихъ товарищей Митрофана Гербова и Ильи Кувика въ полномъ собраніи нашемъ выполнила полный цехъ Устинія Бѣльская сама себѣ огъ сего времени признавать [68] и почитать полною цеховою. — 1875 года сентября 13 дня. При битности ремесленнаго головы Симеона Ревы, старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка и старшинскаго товарища Ивана Пушкарева въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный цехъ мѣщанинъ Федоръ Антоновъ сынъ Самарскій самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ єго; отъ сего времени признавать и почитать полнымъ нашимъ братомъ. — 1[8]75 года сентября 28 дня. При битности ремесленнаго голови Симеона Реви, старшины хлѣбнаго цеха Даніила Лисенка и старшинскихъ товарищей Ивана Пушкарева и Федора Самарскаго въ полномъ нашемъ обществѣ хлѣбнаго цеха выпол[нил]а полная цеха мѣщанка Єкатерина Хоминишна дочь Герасимен-[68 б.] кова и мужъ єя Иванъ Климовъ сынъ Герасименковъ, въ полномъ собраніи выполнили полный цехъ хлѣбный самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ ихъ отъ сего времени призновать и почитать полными нашими братьями. — 1876 года Марта 21 дня. При битности ремесленнаго головы Сvмеона Ревы, старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка, старшинскихъ товарищей Ивана Пушкарева и Федора Самарскаго, въ полномъ собраніи ремесленников виполнила полній цехъ хлѣбный глуховская мѣщанка Варвара Николаевна дочь Сѣньченкова сама себѣ, женѣ и наслѣдникамъ єя отъ сего времени признавать и почитать полною нашею сестрою. [69] — 1876 года іюля 4 дня. При битности ремесленнаго головы Симеона Ревы, старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка и старшинскихъ товарищей Федора Самарскаго въ полномъ собраніи ремесленниковъ выполнилъ хлѣбный цехъ глуховскій козакъ Павелъ Ильинъ сынъ Давиденко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ; отъ сего времени признавать полнымъ братомъ. — 1876 года іюля 25 дня. За битность ремесленнаго головы Василія Овсѣенка, старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка и старшинскаго товарища Федора Самарскаго въ полномъ собраніи нашемъ выполнилъ полный хлѣбный цех Глуховской казенный крестьянинъ Неонилъ Герасимовъ сынъ Колесниковъ самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ єго отъ сего време [69 б.] ни признавать и почитать полнымъ братомъ. — 1876 года сентября 8 дня. За битность ремесленнаго головы Василія Овсеєнка, старшини хлѣбнаго цеха Ильи Куваки, старшинскихъ товарищей Григория Штукарева и Ивана Гуменнаго въ полномъ собраніи всѣхъ ремесленниковъ выполнилъ полный цехъ козакъ Евстафій Василіевъ сынъ Примака самъ [70] себѣ, женѣ и наслѣдниковъ єго, признавать полнымъ нашимъ братомъ. — 1878 года

генваря 30 дня, за бытность ремесленнаго головы Василія Овсѣєнка, старшины Григорія Штукарева и товарищей Митрофана Гербова и Нионила Колесникова выполнилъ цехъ по хлѣбному ремеслу глуховскій козакъ Павелъ Николаевъ Халюковъ, почему отъ сего времени єго нашимъ дѣйствительнымъ ремесленнымъ братомъ. — 1878 года генваря 30 дня. За бытность ремесленнаго головы Василія Овсѣєнка, старшины Григорія Штукарева и товарищей Митрофана Гербова и Нионила Колесникова въ полномъ собраніи нашихъ ремесленниковъ выполнилъ цехъ глуховской козакъ Михаилъ Овсѣевичъ Сытниковъ по хлѣбному ремеслу, почему отъ сего времени считать и признавать єго нашимъ дѣйствительнимъ братомъ. [70 б] — 1878 года августа 29 дня. За битность ремесленнаго головы Симеона Ревы, старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка, и старшинскихъ товарищей Антона Тарасенка и Романа Сущова, въ полномъ собраніи ремесленниковъ, выплатилъ покрасу по отцу своєму Якову мѣщанинъ Павелъ Яковлевичъ Старченко самъ себѣ, женѣ и наслѣдникамъ єго отъ сего времени считать и признавать его Павла Старченка полнымъ нашимъ братчикомъ; окт. 22 [1]). — 1878 года. За бытность ремесленнаго головы Сімеона Ревы, старшины Данила Лисенка и єго товарищей, въ полномъ собраніи ремесленниковъ, выполнилъ полный цехъ по хлѣбному цеху мѣщанинъ Семенъ Алѣйникъ, котораго отъ сего времени признавать єго полнымъ нашимъ братомъ. [71] — 1878 года сентября 27 дня. За битность ремесленнаго головы Симеона Ревы старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка и старшинскихъ товарищей Антона Тарасенка и Романа Сущова въ полномъ собраніи нашемъ виполнилъ полный цехъ козакъ Фока Петровичъ Шала, которого отъ сего времени признавать полнымъ нашимъ братомъ. [71 б.] — 1879 14 мая. За битность ремесленнаго голови Семена Ревы старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка и старшинскихъ єго товарищей въ полномъ собраніи нашемъ и ремесленниковъ виплатила полный хлѣбный цех Неонила Иванова мѣщанка, козачка Марина Химченкова, мѣщ. Меланія Кузьминская самъ себѣ, и наслѣдников нашихъ отъ сего времени признавать полными нашими по цеху сестрами. — 1879 г. октября 28 дня, договорилъ хлѣбний цехъ пруский подданный Юлій Федоровичъ Лебрехтъ на одинъ годъ, котораго признавать отъ сего времени полнымъ нашимъ братомъ. Глуховъ. — 1880 года іюня 27 дня. За битность ремесленнаго головы Василія Александрова Пархоменка, старшины хлѣбнаго цеха Семена Елисѣева Олѣйника, и старшинскаго товарища Неонила въ полномъ собраніи ремесленниковъ выполнилъ полный хлѣбный цехъ мѣщанка Анастасія Гаврилова Чебуренкова самъ себѣ и наслѣдникамъ моимъ, признавать єя полною нашею сестрою. — 1880 годъ іюля 17 дня за битность [72] ремесленнаго головы Василія Пархоменка и старшины хлѣбнаго цеха Данила Лисенка и єго товарищей Бѣльскаго и Хомонова договорилъ цехъ отставной унтеръ офицеръ Алексѣй Алексѣєвъ Мишаковъ себѣ женѣ

[1]) „Окт. 22“ дописано збоку.

и дѣтямъ на вѣчность за цѣну три руб. серебром, почему съ сего числа єго считать братчикомъ хлѣбнаго цеха. — 1881 года ноября 1 дня, за бытность ремесленнаго головы Василія Александровича Пархоменка, старшины хлѣбнаго цеха Павла Яковлева Старченка и єго товарища Михайлу Ситнику, Сусою Шевченку договорилъ цѣхъ мѣщанинъ Иванъ Козаминъ Ворушиновъ себѣ, женѣ и дѣтямъ на вѣчность за цѣну тры рб. съ сего числа єго считать [72 б.] — 1881 года 1 ноября. За бытность ремесленнаго головы Василія Александровича Пархоменка старшины хлѣбнаго цеха Павла Яковлева Старченка и єго товарища Михайла Ситника и Суєсоя Шевченка въ полномъ собраніи ремесленниковъ выплатилъ цехъ мѣщанинъ Михайла Фоминъ Старченко самъ себѣ, женѣ и наслѣдниковъ єго, отъ сего времени считать и признавать єго Михайла Старченка полнымъ нашимъ братомъ. — 1885-го 8 октября. За бытность ремесленнаго головы Федоръ Александрича Сечкарева и старшины хлѣбнаго цеха Михайла Фомича Старченка и єго товарища Ивана Гуменній в полномь собраніи ремесла выполнилъ цехъ крестьянинъ собственникъ Григорій Трифоновичъ Ивченко самъ себѣ, жену и наслѣдниковъ єго, отъ сего времени считать и признавать єго Григорія Ивченка полнымъ нашимъ братомъ [1]). — [73] 1886 года марта 30 дня, за бытность ремесленнаго головы Федора Александровича Сечкара и старшини Нионила Колесникова и товарища Кирила Старченка и Василя Кожадуба выполнилъ цехъ по хлѣбному мастерству глуховский мѣщанинъ Матвей Андреевичъ Голицинъ самъ себѣ и жене и детямъ своимъ которого признавать отъ этих поръ нашимъ повнимъ братомъ. — 1886 года марта 30 дня. За битность ремесленного головы Федора Александровича Сечкаря, и старшини Нионила Старченка и Василя Кожодуба виполнилъ цехъ по хлебному мастерству глуховски мищанинъ Феликсъ Васильевичъ Питруленко самъ сѣбѣ и жене и детямъ своимъ, которого признавать нашемъ отъ этихъ нашемъ повнемъ братом. — 1886 года 15 іюня. За битность ремесленнаго головы Феодора Сѣчкаря старшины Колесникова виполнилъ цехъ еврей Лейба Лейзеровъ Витуфновскій по хлѣбному мастерству, котораго с[ч]итать съ сего времени полнимъ нашимъ братчикомъ. [73 б.] — 1886 года ноября 2 дня. За битность ремесленнаго головы Егора Ивановича Фурсанова, а старшини хлебного цеху Нионила Горасимовича Колесникова и товарищей єго Кирила Старченка, Василя Кожодуба виполнивъ цех по хлебному мастерству глуховской мещанинъ Василъ Филипевичъ Кожадубъ самъ себѣ, и жене и детямъ своимъ, которого признавать от этихъ опоръ нашимъ повнимъ братомъ. — 1893 г. ноября 16 дня. За битность ремесленнаго головы Егора Ивановича Фурсанова и и. д. старшины И. М. Галюбина и єго товарища Я. А. Лебедева согласно приговора общества выполнилъ цехъ глуховскій мѣщанинъ Иванъ Матвѣєвъ Галюбинъ и уплатилъ въ цеховую управу одинъ руб. покрасы по отцѣ єго по хлѣбному цеху, котораго и считать по цеху

[1]) Збоку дописано: „отсутствуетъ болѣе двухъ лѣтъ 1894 года іюня 20 дня“.

полнымъ нашимъ братчикомъ. — 1884 года марта 20 дня. За бытность ремесленнаго головы Єгора Ивановича Фурсанова, и и. д. старшины Ивана Матвѣева Галюбина, и товарища его Акима Алексѣевича Лебедева согласно приговора общества я выполнила цехъ глуховская мѣщанка Марина Ефимова Татаренкова уплатила въ цеховую управу три руб.; отъ этого времени она и будетъ считатся нашей братчицей. [74] — 1901 г. 6 дня. За бытность ремесленнаго головы Федора Кириловича Куликова єго старшины Филипа Васильєвича Петрущенка, и єго товарища Федора Васильєвича Троценко, мѣщанинъ г. Глухова Никифоръ Петровичъ Зубковъ выполнилъ цехъ по хлѣбному ремеслу. — Стар. Филипъ Петрущенко. єго товарищъ Федоръ Трощенко. Писарь Василій Тарасовъ Колодка [1]). [113 б.]. Року 1734 году м-сця марта 31 дня. Продали воску первого сѣтиння з двора братерского за сѣмъ копъ двадцять пят фунтовъ, за цехмистра Назара Макарова и старшихъ братовъ Михайла Андрієва, и Андрієя Григорієва, и ключника Карпа Кириловича и свѣдомо братіи всей на тотъ часъ будучихъ. Продали воску з двора братерского за одинадцят золотихъ из шостакомъ, за цехмистра Назара Макарова и старших братов Михаила Андрієва и Андрія Григорєва, и ключника Карпа Кирилловича и свѣдомо братіи всей. [114 б.] 1743 года февраля 20. Я цехмистръ калачницкий Степанъ Юрченко от бувшого цехмистра Карнѣя Ємченка принялъ готовихъ денегъ двадцят пят рублей и тридцят копѣек свѣдома братіи всей на тот часъ будучихъ. От него ж Корнѣя Ємченка принял цехмистръ Степанъ Юрченко воску восемнадцять фунтовъ — 1754 года декабря 6 дня. Стратили з скринки братерской калачницкой на освящениє братского дому і на разніє покупки денегъ пятъ рублей шестъдесятъ копѣекъ за цехмистра Григория Волощенка старшого брата Івана ключника Марка Крутенка і свѣдомо братии всей. — 1754 года декабря 21 дня, куплено в братский калачницкий домъ полотняную ікону в деревянной рямки, стратили денегъ восѣмъ десятъ копѣек [2]). [120 б.] Року 1666 м-сця іюня 3 дня. Я, Иванъ цехмистеръ калачницкій в первомъ заводи цеху калачницкого дал ползолотого до скринки братерской. Я, Семенъ Оксамитній, далъ полъзолотого. Я, Гася удова, дала ползолотого. Я, Федоръ Почепецъ, далъ полъзолотого. Я, Мойсѣй Чернякъ, далъ золотій. Я Федоръ Рудій, далъ полъзолотого. Я, Степанъ Куриловичъ, далъ два алтини. Я, Леонъ Павловичъ далъ золотій. Я Назаръ Деревянка далъ золотихъ чотири. Я, Пораска удова, дала полъзолотого. Я Ярмола далъ полъзолотого. Я, Васько Тесля, далъ ползолотого. Я Ярьмола Шмиґилъ далъ ползолотого. Я, Марко Чумакъ, далъ золотій. Я Уласъ, далъ полъзолотого. Я, Илля, далъ полъзолотого. Иванъ Жовтовода далъ полъзолотого. Корнѣй Резникъ далъ ползолотого. Я, Иванъ Павленко, далъ ползолотого. Мартин далъ полтариля. Я, Кондратъ Лукошъка, далъ полъзолотого. Левъчиха дала полъзолотого. Опанасъ далъ

---

[1]) Починаючи з 74 картки по 113 б. — білий папір.

[2]) Далі білий папір до 120 б. сторінки.

ползолотого. Юсько Заваричъ далъ полъзолотого. Артемъ Коротичъ далъ полъзолотого. Гришко Кривичь далъ полъзолотого. Ювъко далъ полъзолотого. Лавринъ далъ полъзолотого. Наумовичъ Олъбинъ далъ полъзолотого. Яцко Новохатскцкий далъ полъзолотого. Васко Нѣжинецъ далъ ползолотого. Сергѣй далъ полъзолотого. Тимошь [121] Столпьникъ дал полъзолотого. Кондратъ дал ползолотого. Стефанъ Грищенокъ далъ ползолотого. Гришко Переваруха далъ ползолотого. Лукянъ далъ шисть шаговъ. Васько Короткого зять далъ полъзолотого. Хвилонъ дал ползолотого. Яско Скляренокъ дал ползолото[го]. Жданиха дала ползолотого. Тимошъ Зеленскій далъ шаговъ чтири. Іванъ Мисщенко дал ползолотого. Миско Резникъ дал полъзолотого. Омелянъ Теплій далъ ползолотого. Хвеско Смалъ далъ полъзолотого. Семениха удова дала шагов шист. Михайло Жда́новичь дал ползолота. Савъка Козелъскій дал ползолотого. Ювтухъ Ковалъ далъ талярь. Карноухъ Швецъ далъ копу. Опанасова свѣсть дала копу. Наумъ далъ ползолотого. Іваниха Кучоровъская дала ползолотого. Ґретюхъ Земляченко далъ шаговъ шистъ. Марько Козелскій далъ ползолотого. Петро Корестешовъскій далъ полъзолотого. Горасимъ Шрамко дал ползолотого. Панпушинъ шуринъ далъ полъзолотого. Степанъ Пилипенько далъ полъзолотого. Іванъ Рожко далъ ползолотого. Трофимъ далъ полъзолотого. Остапъ дал полъталяра. Захарко Пожога далъ ползолотого. Моисѣй Пожогъ далъ ползолотого. Дмитро даль ползолотого. Кондратъ Зозюля далъ полъзолотого. Охримъ далъ ползолотого. Гришко Смиченко далъ полъзолотого. Хома Олѣйникъ далъ золотій. Пилипъ Ризникъ далъ полъзолотого. Кононъ Дубяченко полъзолотого. Іван далъ полъзолотого. Іванъ Смоловичъ далъ полъзолотого. Семенъ Понпуха (:жега:) далъ ползолотого. Іванъ Козелъскій дал ползолотого Іваниха Козелъская дала полъзолотого. Ананька далъ полъзолотого. [121 б] Юско Кравецъ дал ползолотого. Марія удова дала золотій. Трохимъ Олѣйникъ далъ ползолотого. Иванъ Мелниченко далъ талярь. Моисѣй Кондратовъ далъ сѣмъ шаговъ. Одарка удова дала ползолотого. Єсипъ далъ полъзолотого. Параска Прокопиха дала ползолотого. Степаниха Тютюничка дала полъзолотого. Опанасъ Кошикъ далъ талярь. Миско Басанецъ дал ползолотого. Курило Ткачъ далъ полъкопи. Кузъ Макуриновичъ далъ вусимъ шагувъ. Юрчиха Гапка дала золотій. Іллинъ зять далъ талярь. Васко Єришловъ своякъ далъ полтариля. Леско Ткачъ полкопи. Васко Веремъченко далъ полчверта золотого. Левъко Прилуцкій далъ талярь грошій шѣсть. Якимъ Склярь далъ талярь грошій шѣсть. Парьфенъ далъ талярь. Отрошко Кравецъ далъ золотій. Федоръ далъ ползолотого. Федоръ Швецъ далъ полъзолотого. Павелъ Тесля далъ ползолотого. Ярмолиха удова дала полъзолотого. Миско Миняйло далъ полъзолотого. Яско далъ ползолотого. Хома Дурній далъ ползолотого. Яцко Скрипка далъ золотихъ чтири. Іванъ Скрипка золотихъ чтири дал. Хвилонъ Швецъ далъ талярь. Матвѣй Скорбота дал талярь и шаговъ три. Гаврило Сосницкій далъ золотихъ чтири. Шабелъничка дала ползолотого. Іванъ Шо-

стакъ золотихъ далъ два. Божокъ далъ ползолотого. Ювъга дала полъзолотого. Васко Бороденко далъ ползолотого. Гавърило Коростошевскій далъ ползолотого. Шаповалъ [122] Жукъ далъ ползолотого. Ярема далъ ползолотого. Миронъ Дегтяръ далъ ползолотого. Леско Великій далъ шаговъ шистъ. Христя удова дала ползолотого. Тимофій Кайдановицъ далъ копу. Яцко Татаринъ дал золотій об Или, другій о Покрови, третій на рождество. Савъчиха удова шаговъ вусимъ винна до скринки. Лавринъ Василиєвъ далъ чотири золотихъ. Року 1696 мсця мая 20 дня. За цехмистра Карпа Алексѣєва Омелко Кондратовъ далъ золотій. Гришко Андреєвъ далъ одинадцятъ шаговъ. Іосифъ Прокоповъ далъ золотихъ пятъ. Артемъ Якимовъ далъ копъ три. Опанасъ Тимошенко далъ вусимъ золотихъ. Левонъ Демяновичъ далъ золотихъ пол одинадцятъ. Данило Фроловичъ далъ золотихъ шистъ. Сергій Степановъ далъ золотихъ десятъ Стефанъ Тимофѣєвъ далъ золотихъ десятъ. Левъко Гармашъ далъ золотихъ десятъ. Року 1680 мсця ноявріа 18 дня. За цехмистра Клима Федоровича за поводомъ єго Ісакъ Івановъ далъ золотихъ десят. Савъко Федоровъ Межибозкій далъ пять копъ. Іосифъ Василієвъ дал золотихъ десятъ. Демянъ Семеновичъ Коровоювъ зят дал золотихъ десятъ. Миско Хиталенко Межибозскій далъ копъ 6. Ісай Степановъ далъ золотихъ десятъ. Року 1685 мсця іануарія дня 1. За цехмистра Карпа Алексѣєва Отрошко Семеновъ далъ копъ пять. Никифоръ Ивановъ дал копъ пятъ. Року 1686. Василъ Гавриловъ далъ золстихъ десятъ. Оришка Василълєвъна дала десятъ золотихъ. Року [123 б.] 1688 мсця августа дня 15. За цехмистра Івана Гавриловича за поводовъ єго Миско Гнилозубенко далъ десятъ золотихъ. Лавринъ Степановъ далъ золотихъ десятъ. Хима Хвесиха удова дала десять золотихъ. Гришко Андреєвъ далъ десятъ золотихъ. Маръя Ступничка дала золотихъ десятъ. Федоръ Бороновскій Резникъ далъ десятъ золотихъ. Федоръ Петренко далъ десят золотихъ. Оуляна Тарасиха дала десятъ золотихъ. Грицко Леонтієвичъ далъ пят копъ. Року 1696 за цехмистра Гарасима Гонтара Ювъга Иваниха дала пят копъ. Гришко Сергеєвъ снъ Москалъ далъ пят копъ. Року 1697. За цехмистра Юско Стефановича Євдокія Слюсаръка дала пят копъ. Костя Павловъ Невгаденко далъ пят копъ. Макаръ Мартиновичъ далъ пят копъ. Степанъ Григорієвъ дал три копи. Лавринъ Климентієвъ далъ пят копъ. Стефановичъ Сахно дал три копи. Юрко Ивановъ далъ пят копъ. Полъка Матвѣиха удова дала пят копъ. Каленичка Колесничка дала шист копъ Року 1716 За цехмистра Силы Василієвича Яковъ Райновънинъ мужъ дал пят копъ. Юско Максимовъ дал пят копъ. Василъ Макаровичъ далъ десят золотихъ. Кирилиха удова дала десят золотихъ. Павелъ Мокаровичъ дал десят золотихъ [1]). [124] Року 1723, мсця февраля 3 дня. Я, Кирило Ємецъ Михайловичъ, новоизбранный з братіи всей цехмистромъ калачницкимъ пріймую грошей готовой суми зобранихъ Силою

---

[1]) Починаючи з 120 б. сторінки все писано однією рукою, очевидячки скопійовано з давньої книги. Великі початкові літери написано цинобрcàю.

Василиєвичомъ бившимъ цехмистромъ калачницкимъ небожщикомъ полъ чверта ста золотихъ и шистъ копъ. А должнихъ грошей по реєстру сто золотихъ и двадцятъ таралей свѣдомо о томъ братіи всей старшому и меншому для лутшого увѣренія будучи при томъ на тотъ часъ по прошеній братіи калачницкой, я, Александеръ писаръ ратушний руку подписалъ. Року 1729 года. Я, Стефанъ Юрченко, новоизбранный цехмистромъ калачницкимъ по прошеніи братіи и пріймую у братій готовихъ грошей талярей сто без пять копъ, на людехъ пятдесять рублей и два рублѣ и воску за девятъ копь пріймую я, Стефанъ Юрченко, у цехмистра Кирила Ємця и старшого брата Тимоша Матвѣєвича и Макаренка Назара ключника и при всей братіи собранних свѣдомо всѣмъ и всей братій. Я, Яковъ Стефанченко, за старшину хлѣбного цеху Наума Зайченка пожертвовалъ на ставникъ для Николаєвской церквы рублей пять десятъ копѣекъ серебромъ. 1859 года января 18 дня [1]). [131]. — Року 1732 мсця мая 21 дня. За цехмистра Назара Макаровича, за старшого брата Михайла Андрѣєвича и за ключника Корнѣя Кириловича свѣдомо братіи всей. Я, Єлена Наумъна мѣсца себѣ имѣю у ятках. Я, Тимофѣй Кошуба мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Стефанъ Юръченъко мѣсца себѣ имѣю у яткахъ. Я, Павел Мокаровичъ, мѣсца у яткахъ имѣю. Я, Михайло, мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Василъ Макаровъ, мѣсца имѣю у яткахъ на край мѣсце наємноє, в тоє никому не интересоватися хто похощетъ нанятъ. Я, Григорий Корнѣєнко, мѣсца имѣю у яткахъ, край Дученка у коротка от Троици [2]). Я, Силчиха, мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Карпъ Кирилинко, мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Иванъ Макаренко, мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Гриценко Андрей, мѣшца имѣю у яткахъ на п[е]редной лавъцы за Юрченкомъ. Я, Василь Кушниръ Кирилишин зят, мѣшца имѣю у яткахъ. Я, Иванъ Мирочникъ, мѣшца имѣю у яткахъ. Я, Ємелянъ Кушниръ, мѣсца имѣю у яткахъ. Я, Парѳенъ Ємченко, мѣшца имѣю у яткахъ. Я, Назаръ Макаровъ, мѣшца имѣю у яткахъ, и с приходу на краю от стой Троицы, по приговору братій всей. Я, Уласъ Мокаровичъ, имѣю мишцо у яткахъ при Юска Лукянова. Я, Иванъ Сметанка, имѣю мсце у яткахъ помеж Юрченка. Я, Онисимъ Іовичъ імѣю мѣсце на бубличной лавцѣ на край от Тройцѣ. Я, Корнѣй Кириловичъ Ємченко імѣю мѣсце на той же лавкы помѣжъ Онисима. Я, Андрѣй Терещенко [3]), імѣю мѣсце въ яткахъ на край лавки, гдѣ Смаль стоялъ. Я, Семенъ Ємченко, імѣю мѣсце подля Корнѣя брата своєго помѣжъ у яткахъ [4]). А край Терещенка мѣсце Якова Поповича [5]). Я, Устиния Лаврѣнова Корнѣйха имѣю мѣсце у яткахъ [131 б.] помежъ Карпа Кириленка свѣдомо братій всей. Я, Яковъ Карнѣєнко, имѣю мѣсце в ятках подля Пархома Ємченка; Я, Савка Павловъ, імѣю мѣсце по-

---

[1]) Далі білий папір до 131 картки.

[2]) Слова починаючи „край Дученка“—дописано пізніше

[3]) „Я Андрѣй Терещенко“ — дописано пізніше.

[4]) „Я Семен Ємченко“ і далі закреслено,

[5]) „А край Терещенка мѣсце Якова Поповича“—дописано пізніше.

для Якова Корнѣєнка в яткахъ, Я, Юско Лукяновичъ, имѣю мѣсце в яткахъ. Я, Ларчиха, имѣю мѣсце у ятках, где Ємецъ стоялъ другоє мѣсце. Я, Лукянъ Макаровъ синъ, имѣю мѣсце в цеху калачницкомъ в яткахъ помеж Грицка Корнѣєнка укоротка от Тройци, а за мѣстомъ помиж и Михаилихою калачницею. Я, Семенъ Сѣрокваша, имѣю мѣсце в яткахъ помѣж Корнѣю Ємъченка. Я, Левко Пушков, имѣю мѣсце в яткахъ помѣж из Сѣрокващею. Я Леонтий Корнѣєнко, имѣю мѣсце у яткахъ четвертою короткою от Назара Макарова от стой Троици за цехмистра Корнѣя Ємченко, старшого брата Якова Поповича, и ключника Андрѣя Терещенка свѣдомо и братій всей. — 1742 году сентября 2 дня. Опредѣлили братія, а именно старший брат Яковъ Поповичъ и ключникъ Андрей Терещенко и вся братия на тот часъ будучихъ цехмистру калачницкому Корнѣю Ємченку на калачу мѣстце бурмистра глуховского [1]) Назара Макарова от Троицѣ. Я, Петро Сурмачъ, имѣю мѣсце у яткахъ помежъ свата своєго Ивана Пушкара на бублицкой лавце [132] за вѣдомом цехмистра Корнѣя Ємця, и старшого брата Григория Корнѣєва, и ключника Ивана Шикваши извѣстно и братіи всей. — 1744 года июня 5 числа. Я, Іванъ Мирочникъ, имѣю мѣсца в городѣ в яткахъ помежъ старшого брата Григория Корнѣєнка на ключницкой лавцѣ, за вѣдомом цехмистра Корнѣя Ємця старшого брата Григория Корнѣєнка и ключника Ивана Широкваши, извѣстно братии всей на тотъ часъ будучихъ, в 1745 году мсця марта 10 числа. — 1750 году декабрія 9 дъня. Я, Моисей Даниловъ вибурчество и молодчество отходилъ за цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Ивана Коваля, и ключника Сидора Наливайки и при всей братии на тот часъ будучихъ. — 1750 году декамрия 6 дня. Я. Єлена Павловна, молодчество отходила за цехмистра Назара Макарова, и старшого брата Ивана Коваля, и ключника Сидора Наливайки, и при всей брятии на тотъ часъ будучихъ.

---

[1]) „Бурмистра глуховского“ приписано угорі, мабуть пізніше.

Бібіковські обов'язкові інвентарі й селянство в Володимирському повіті на Волині.

I.

В 40-х роках минулого століття поміщицькі селяни на Волині, як і на Київщині й Поділлю, разом із двірськими людьми були кріпаками. Вони повинні були коритися своїм панам у чиншах, роботах і повинностях. Їм заборонено було подавати на своїх панів скарги й самовільно переходити до инших поміщиків. Також без дозволу від панів не можна було приймати кріпаків до війська. Поміщик міг накладати на кріпаків всякі роботи, чинші й повинності, з тим тільки обмеженням, щоб не руйнувати побут і їхнє господарство. Він також мав право переводити своїх селян до двору, двірських призначати на господарство, змінювати їм повинності, використовувати їх для особистих послуг, до навчання ремества й до робіт на гірничі заводи. На повинності панові було втримувати своїх кріпаків від різних вад, суперечок, бійок. Пан або його управитель судив провини й злочини їх проти самого себе й своєї родини або проти инших кріпаків, знов-же й проти сторонніх осіб, коли ці останні до нього зверталися. Він мав право карати винних різками до 40 або киями до 15 ударів, садовити під арешт од одного дня до двох місяців, відсилати до втихомирних і робочих будинків на час од 2 тижнів до 3 місяців або до поправних арештантських рот на строк од 1 до 6 місяців. З підсудности поміщикової виключено було тільки ті справи, що звязані були з позбавленням усіх прав стану, або ті, яких він сам не хтів судити. Крім того, за втечу або инші провини поміщик мав право здавати своїх кріпаків до рекрутства, а за особливо зухвалі провини й незносну поведінку усувати назавсіди з свого маєтку.

Кріпаки не мали права відходити з маєтку без дозволу від пана; він-же видавав їм пашпорти. Пан міг переводити своїх селян або й цілі села на инші свої землі в инших повітах і губерніях і продавати їх. Володіючи кріпаками, поміщики повинні були: піклуватися про харчування й добробут своїх селян, про те, щоб вони виконували державні повинності, і заступатися й відповідати за них у зазначених в законі випадках. При неврожаї й злиднях пан не міг збивати селян з поля, а двірських людей з двору, а повинен був давати їм засоби до харчування й утримувати їх од жебрацтва. Поміщики мусіли дбати за тих

кріпаків, котрі не могли харчуватися власною працею. За жебрацтво кріпаків на панів могли накладати кару. Коли пани жорстоко поводилися з кріпаками, на маєтки поміщиків дозволено було накладати опіку, а винних поміщиків можна було віддавати й під карний суд. Про накладання опіки треба було запропонувати дворянському зібранню. Панські маєтки підпадали під опіку також і тоді, коли збиралося багато скарбових залеглостей. На час опіки поміщикам не вільно було жити в своїх володіннях й керувати ними. Землі під селами і селянські хати, на тих землях поставлені, належали поміщикам. За дозволом од своїх панів, кріпаки мали право торгувати, закладати фабрики й заводи, тимчасово вступати до цехів, позичати й давати у позику гроші. Вони повинні були працювати на своїх панів по три дні на тиждень, крім неділь і деяких свят. У законі не було точно зазначено, як саме треба відбувати панщину, з душі чи з хати.

Крім обов'язків до своїх панів, кріпаки повинні були служити й державі. Вони повинні були відбувати державну службу за наказами від уряду, платити державні податки і підлягали загальній підсудності в справах карних і почасти цивільних. Кріпацький стан припинявся або з волі поміщиків, або за законом. Всяке начальство повинно було, коли траплялося, що селяни не слухалися й бешкетували, закликати їх до порядку. Особливо-ж парахвіяльні священики мусіли впливати на них, вмовляючи їх коритися своїм поміщикам [1]). „Вотчинная власть" поміщиків над кріпаками була установа державна, і порушення її трактували, як перевищення влади або зловживання нею.

Але панщину на Волині регулювало не стільки законодавство, скільки сила звичаю. Якими правними підставами нормувалася вона, влада на місцях не завсіди знала [2]). Господарство кожного окремого маєтку зафіксоване було в особливих господарчих описах, що звалися інвентарями. Кожен панський інвентар відбивав у собі не самі тільки економічні завдання. В них також яскраво зазначався характер відносин поміщика до своїх кріпаків.

Тяжке становище закріпачених селян викликало на Волині чимало заколотів. Серед них, протягом часу від р. 1839 до інвентарної реформи, зареєстровано хвилювання селян у маєтках поміщиці Закревської в Луцькому повіті, графа Красіцького на Ковельщині, поміщиків Пражмовського, Рудніцького й инші. За зловживання владою поміщика Логановського навіть передано до військового суду. Чимало кріпаків також тікало за кордон, в суміжну з Волинню Галичину [3]).

---

[1]) Сводъ законовъ, томъ IX, Законы о состояніяхъ, ст. 914—1096, изданія 1842 г., ст. 995—1207 изданія 1857 г.; томъ XIV, уставъ о предупрежденіи и пресѣченіи преступленій, ст. 324—326 362—364 изданія 1842 г.

[2]) Ор. Левицкій. О положеніи крестьянъ Юго-западнаго края во 2-ой четверти XIX столѣтія. „Кіевская Старина", 1906 г., Іюль-Августъ, стор. 259.

[3]) Матеріалы для исторіи крѣпостного права въ Россіи. Извлеченія изъ секретныхъ отчетовъ М.В.Д. за 1836—1856 гг. Berlin, 1872, стор. 35, 36, 55, 99, 112, 127, 187, 201.

На початку XIX віку устрій селянського кріпацького господарства був у загальних рисах такий. Половину своїх земель поміщики давали до користування кріпакам, причому орних ґрунтів у них було багато більше, ніж у панів [1]).

В міру того, як кількість худоби в кожному кріпацькому господарстві більшала, поміщики побільшували і земельний наділ його, вимагаючи за те більших повинностей. Так місцевим звичаєм встановлений був поділ селянських господарств на тяглі й піші. Тяглими звалися ті господарі, котрі мали для обробітку своїх ґрунтів робочу худобу. До піших належали такі, котрі або не мали робочої худоби зовсім, або мали її замало, щоб власними силами обробляти свій наділ. Землі у них було мало не в усіх однаково в кожному окремому маєткові. Городники мали тільки осаду й городи. Тяглі, що-до кількости обов'язкової робочої худоби, ділилися на поєдинчих, парових, четверних і плугових. Плуг, запряжений трьома парами волів, становив вищий обов'язковий капітал у селянина. Загальна підстава для всіх розрядів господарств полягала в тому, що, при приблизно однаковій кількості робочих днів, паровий кріпак обробляв панщину з парою робочої худоби, четверний — з двома парами, плуговий — з трьома парами, а піший — без робочої худоби [2]).

Побут селянський цілком залежав од того, оскільки селян було забезпечено земельно або особисто. Безземельні (бобилі) працювали у селян або були в двірській челяді. Двірські люди рекрутувалися з безземельних, сиріт, городників та піших. Працювати на панів їм треба було не 3 дні на тиждень, а постійно; їм не було надано ґрунтів, і з своїми родинами вони були на повному утриманні в поміщиків, що тії за них платили й податки [3]). Двірські люди працювали або на землі, або найчастіш у різних ремествах і особисто обслуговували панські двори [4]).

Городники промислували своєю особистою працею й становили класу осілих сільських робітників. Піші чи півтяглі були нижчим типом хліборобного господарства; в них особисті робочі сили переважали над робочим інвентарем. Тому вони для обробітку своїх ґрунтів спрягалися або наймали запряг у тяглих хазяїв. Останні мали робочий інвентар і за те, що допомагали ним пішим орати, боронити, збирати хліб та сіно, користувалися з праці піших і городників. Отже, різні категорії господарств були звязані в загальному рухові сільського господарства. Але за головну в ньому пружину були тяглі, бо без них господарство

---

[1]) Е. Сташевскій. Крестьянский двор на Киевщине и его дробимость. (1795—1923 гг.). „Местное хозяйство“, № 2 (20), 1923 р., стор. 87.

[2]) Извлеченіе изъ инвентарныхъ положеній западныхъ губерній. Сборникъ узакон. и распоряж. правительства о сельскомъ состояніи. Изданіе Земскаго Отдѣла М.В.Д. СПБ. 1910 г., стр. 665, 666.

[3]) А. Тройницкій. Крѣпостное населеніе въ Россіи по 10-ой народной переписи. СПБ. 1861 г., стр. 10.

[4]) Журналы Секретнаго и Главнаго Комитетовъ по крест. дѣлу. Томъ I, стр. 228. Архивъ Государ. Совѣта.

піших підупадало-б, і вони перейшли-б до нижчої категорії городників [1]). Піші наділи завдовольняли потреби їхніх господарів тільки тоді, коли при них існувало кількоро великих тяглих дворів. Сами-ж по собі вони не могли забезпечувати побут сільської людности [2]).

Поділ кріпацьких господарств на тяглі й піші був неминучим наслідком особливости ґрунту на Правобережжю, що для першої оранки вимагав плуга в дві чи три пари волів [3]). Панське господарство базувалося на певній кількості більших селянських господарств. Ці тяглі хазяї обробляли і свої землі, і панські, і землі піших господарів. Вони одні мали справжні хліборобські господарства [4]). Робоча сила селян становила всенький оборотний капітал у поміщицькому господарстві. Тому поміщики заохочували кріпаків утворювати більші господарства. Щоб побільшувати число тяглих, вони відкривали для селян кредит, давали їм запомоги в випадках пошести на худобу, купували для них робочу худобу, то-що. Оскільки піші наділи мали забезпечувати побут селян, остільки тяглі господарства встановлювали поміщики, щоб поліпшувати й розвивати свій маєток. Численністю тяглих господарств визначавсь і ступінь добробуту селян [5]).

В 30-х роках XIX в. на зовнішньому ринкові значно збільшивсь попит на хліб, особливо на пшеницю. Окрім того, чимало жита й ячменю йшло не на звичайний унутрішній ужиток, а на переробку на спирт та пиво. Позначався перехід од попереднього натурального й навіть самоспоживного господарства на замінне. Підо впливом зміни основної структури свого господарювання поміщики почали побільшувати свою оранку коштом земель, що були в користуванні селян або віддавалися за чинш. Також побільшувалася у них кількість власного інвентаря, що його перед тим постачали їм найбільше тяглі. Важило й те, що з часом старий дерев'яний кріпацький плуг, що запрягався 6 волами, замінюється на новий англійський залізний на два коні або воли. Отже, попереднє шостиволове тягле селянське хазяйство ставало менш потрібне поміщикові. Велику вагу почали набирати при уборці хліба піші господарства й ті з тяглих, котрі мали одну пару волів або, не маючи їх, спрягалися для не так плугового, як возового запрягу [6]).

Опріч окремих культурніших маєтків, де починалося плодозмінне господарство, в більшості маєтків було звичайне трипілля. Часом поміщики намагалися обходитися самою дармовою панщизняною роботою своїх кріпаків, користуючися з найманої праці тільки як збирали хліб. А як примусова, що її ненавиділи кріпаки, праця була погана [7]), а зго-

---

[1]) Архивъ Госуд. Совѣта, op. cit., томъ II, стр. 207, 208.

[2]) Ibidem, стр. 232. [3]) Ibidem.

[4]) Фундуклей. Статистическое описаніе Кіев. губ., т. II, стор. 306, 308.

[5]) Первое изданіе матеріаловъ Редакціонныхъ Комиссій, томъ VI, стр. 17, 21, 34.

[6]) Е. Сташевскій, op. cit., стр. 88—91.

[7]) Д. Т. Бытъ помѣщичьихъ крестьянъ на Подолѣ, Волынѣ и Украинѣ. Кіевъ, 1859 г., стр. 28, 47, 54.

дом розвиток зернового господарства пішов швидше, то триденної панщини не вистачало [1]). Тому кріпаків примушувано працювати більше, ніж встановлено було старими панськими інвентарями, і поміщики утримували для обробітку своїх полів ще й постійних найнятих робітників і фільваркову робочу худобу. Щоб приневолити селян до стараннішої праці, поміщики переводили щоденну панщину на систему „уроків“ [2]), але останні часто давалися невідповідно до сил кріпаків, і тому були ще тяжчі [3]). В стійких маєтках землекористування селян було спокійним і довгочасним, змінюючись тільки в 15—20 років, залежно від зросту людности, зміни її кількісного й якісного складу, то-що. В менш-же добросовісних маєтках селян переводили з тяглих до піших або до городників і відбирали в них землю свавільно [4]).

Опріч рільництва, що становило головну промисловість на Правобережжі, на Україні починавсь перехід на обробну промисловість і зокрема на зріст цукрової промисловости [5]). Тому кріпаки відбували обов'язкову панщизняну працю й на панських фабриках та заводах.

Народні маси української сільської людности на Правобережжю були закріпачені нечисленній кількісно класі поміщиків дворян-поляків. Поляки-ж-таки з дрібної шляхти посідали були в маєтках посади різних офіціялістів, писарів, економів, посесорів та управителів [6]). Економічні, національні, релігійні суперечності призвели до того, що селяни сливе не брали участи в польському повстанні 1830—1831 рр. По ньому в маєтках почалася жорстока реакція з боку поміщиків відносно селян. У другій половині 30-х років знову помітно пожвавішав революційний рух серед польського суспільства на Правобережжі і в західніх губернях. Політичні міркування вимагали від уряду активно виступити, щоб полегшити долю селян і обмежити поміщицьку над ними владу [7]). Виникло побоювання, що маса народня або цілком охолоне до уряду, або стане на шлях кривавої помсти, як це було в суміжній Галичині [8]). Дуже енергійно почав провадити урядову селянофільську політику відомий безрукий генерал Д. Г. Бібіков, що в 1838—1852 рр. був генерал-губернатором південно-західнього краю [9]). Різкими рисами він характеризував становище селян у своїй записці від 22 серпня 1840 р. про політичне

[1]) М. Є. Слабченко, Матеріяли до економічно-соціяльної історії України XIX ст, том I, стр. 129.

[2]) Д. Т., op. cit, стр. 54.

[3]) „Кіевская Старина“, 1898, II, 48, 49. В. Я. Шульгинъ, Юго-Западный Край подъ управленіемъ Д. Г. Бибикова. „Древняя и Новая Россія“, 1879, т. II, стр. 8.

[4]) Записка сенатора А. Половцова о положеніи крестьянскаго дѣла въ Кіев. губ., 1882 г., стр. 2.

[5]) Слабченко, op. cit., стр. 169.

[6]) Шульгинъ, op. cit., стр. 11—17.

[7]) Н. П. Василенко. Крестьянскій вопросъ въ юго-западномъ и сѣверо-западномъ краѣ при Николаѣ I и введеніе инвентарей. „Великая реформа“, т. IV, стр. 94—110.

[8]) Обозрѣніе Кіев., Подольск. и Волын. губ. за 12 лѣтъ Бибиковскаго управленія. „Русскій Архивъ“, 1884 г., кн. 3, стр. 29.

[9]) Василенко, ibidem.

становище Правобережжя: „Поляки вважають селян не за особу, а за річ, і поводяться з ними, наче колоністи з муринами. Селян нема кому боронити, бо маршалки, що, за законом, повинні наглядати, як поміщики поводяться з селянами, ті-ж самісінькі поляки й поміщики і те саме з ними чинять..., а коли справа доходить до суду, то повітові суди, теж складені з поляків, заступаються за своїх, і ще не було прикладу, щоб поміщик був винний по суду супроти своїх селян. Але сила справ про пригноблення селян..., сила самогубств, на які селяни важаться... свідчать про сумну істину нещасного становища тутешніх селян“ [1]).

Через напосідання Бібікова, селян було відібрано від католицьких манастирів і духівництва і передано до скарбу; скарбові селяни були переведені на чинш; поміщики могли засилати селян до Сибіру тільки під контролем од уряду; заборонено пачам, без законних причин, перешкоджати селянським шлюбам; економам у маєтках заборонено карати селян на тіло, і саме призначення економів було поставлене під догляд повітових маршалків; дано також секретні інструкції, щоб обороняти поміщицьких селян від жорстокого поводження. Але найважливіший з заходів Бібікова це запровадження обов'язкових інвентарів у панських маєтках „південно-західнього краю“ [2]).

Утворені р. 1844 губерські інвентарні комітети мали переглянути усі інвентарі, що існували по маєтках, виправити їх і перевести в життя. На початку р. 1846 вони подали Бібікову 8437 інвентарів панських маєтків, тільки-ж наведені в них відомості були неточні й непевні; платіжі й повинності селян і спосіб їх виконання були дуже різноманітні. Було ясно, що такі інвентарі не могли забезпечити кріпаків од утисків. Коли-б були затверджені такі інвентарі, то селяни,—писав Бібіков 2 червня р. 1846 до міністра внутрішніх справ Л. А. Перовського, — будуть певнісінькі, що все, що з ними робиться лихого й жорстокого, робиться за наказом від російського уряду. Тому Бібіков надумавсь утворити одноманітну обов'язкову форму для інвентарів поміщицьких маєтків Київщини, Поділля й Волини, щоб тим забезпечити кріпаків від „буйства и своеволій“ поміщиків і таким чином реально полегшити їхнє становище. Такий інвентар, за його планом, мав-би бути „помѣстнымъ уложеніемъ“, що визначило-б права поміщика до кріпаків і обов'язки останніх. Інвентарна реформа, що її намислив Бібіков, мала залишити селян при рільничій праці, відтягнути їх і особливо тих, що переходять на двірську службу, од зближування з польським духом і напрямком, віддалити від самих поміщиків „поводъ къ разврату и преступленіямъ насильства“, точніше зазначити те, що рільник, який обробляє землю за землю, мусить усю свою діяльність обернути на рільництво, і, нарешті, показати, що дворяни й селяни, котрі виконують свій обов'язок, „находятъ счастіе и защиту“ [3]).

---

[1]) Шульгинъ, ibidem, стр. 7. [2]) Василенко, ibidem.

[3]) Дѣло № 30 — 1846 г. Центральнаго Статистическаго Комитета (архів М-ва Внутр. Справ).

В дусі таких завдань складено в Київі проєкта форми загального обов'язкового інвентаря з інвентарними нормами і 2 червня 1846 р. надіслано до Петербурга. За зразок Бібіков обрав Приборський маєток, в Радомиському повіті, поміщика Івана Станіславовича Мондзелевського. Його господарство характеризувалося такими рисами. Маєток, що знаходивсь за 80 верстов од Київа й 90 верстов од Радомишля, складавсь із сіл: Приборськ, Ваховка, Русаки, Воропаївка, Сукачі, Пироговичі, Болотня й Доманівка. Кріпаків за останньою ревізією рахувалося душ: чоловіків 862 і жінок 811 (скільки-ж душ було фактично, не зазначено). Тяглих кріпацьких господарств було 123, піших чи півтяглих 106, городничих 20, безхатників (бобилів) 24, двірських людей... (не зазначено), однодворців 82, вільних людей 24, инших 11. Коней у селян було 52, робочої худоби 518, неробочої великої 470, дрібної 900, вуликів бджіл 663. Загальна просторінь маєтку становила 23.138$^3/_4$ дес., з них землі садибної й городньої було 391$^1/_3$ дес., орної 4.516$^1/_2$ дес., сіножати 1.331$^2/_3$ дес., під лісами 12.083$^3/_4$ дес., непридатної (невдобної) 4.776$^3/_4$ дес. З зазначеної площі в селянському користуванні було: садибної й городньої 286$^2/_3$ дес., орної 3.110$^2/_3$ дес., сіножати 516$^1/_3$ дес. На кожне тягле й півтягле кріпацьке селянське господарство (двір) було наділено орної 13 дес. 1.296 саж. і сіножати 2 дес. 616 саж. Крім цього, селяни користувалися, за записками економії, лісом на полагодження й будування господарчих будинків і ломаччям на опал. Господарювання селяни провадили за трипільною системою; у поміщика-ж у 5 фільварках також було трипілля, а на 3-х плодозмін. Пересічний урожай виходив: озимини сам 6, ярини сам 5; сіна з десятини — 50 пудів. За середньою оцінкою, що її Бібіков зібрав був для кожного повіту окремо, десятина орної землі давала гуртового прибутку 1 крб. 86 коп. сріблом, сіножати 1 крб. 29 к.; зиску з орної 62 к., з сіножати 43 к. За тією-ж середньою оцінкою, нормальна платня за робочий тяглий день становила 11 коп., за півтяглий чи піший 6 к., жіночий 5 к. Садибні й городні участки оцінювано нарівні з орними. Крім рільництва, селяни заможні займалися хурманськими й иншими промислами, а инші поденними роботами, переважно у поміщика при господарстві і заводах, по лісах — вирубували різні лісові матеріяли, витоплювали смолу й дьоготь, сплавляли Тетеревом та Дніпром колоди до Київа, пиляли дошки і продавали глиняні речі. Селяни за панщину працювали на поміщика: тяглі по 3 дні чоловічих на тиждень з запрягом і по 1 дню жіночому і півтяглі по 3 дні піших і по 1 дню жіночому. За окремі вигоди всі категорії кріпаків одробляли по 8 будівельних днів на рік. Нічну варту відбували тяглі господарства по одному разу на місяць, відряджаючи одного вартівника. Через те, що в кріпаків було до $^2/_3$ земель маєтку, земські повинності вони виконували на $^2/_3$ з днів, якими вони користувалися для своїх власних потреб, і на $^1/_3$ з днів за панщину, за землі, що були в ужитку поміщика [1]).

[1]) Ibidem.

Як зазначав Бібіков, складаючи проєкта загального інвентаря, мали також на увазі вказівки од м-ва внутрішніх справ, праці, що їх одбували тоді на Правобережжю скарбові селяни, що були в орендах і адміністраціях, справжній стан поміщицьких маєтків, їх інвентарі й инші міркування, але основа тодішньої поміщицької системи господарювання не повинна була змінюватися [1]).

Крім звичайної поміщицької на Правобережжю панщини, встановленої з давніх-давен ще за польських часів, по деяких маєтках російських поміщиків у Чигиринському й почасти Звиногородському повітах була ще так звана російська панщина. Перша одбувалася з селянського господарства, а остання — з душі. Хоч подушну панщину вважали за тяжчу, але Бібіков пропонував не касувати її, щоб не порушувати головних підстав місцевого панського господарювання. Тому гадалося встановити для таких маєтків особливу форму інвентаря. До цього призводило й те, що маєтки російських поміщиків з подушною панщиною перебували в кращому стані, ніж инші, і що таку панщину вважали обґрунтованою на законі. При ній кріпаки одробляли: чоловіки по 3 дні і жінки по 1 дню на тиждень [2]).

З тих приватних поміщицьких інвентарів, що їх розглядав Бібіков, було видно, яка фактично була тоді на Київщині, Поділлю й Волині норма обов'язкової кріпацької праці на панів. Найбільший розмір повинностей був: 1) У маєтку Королівка поміщиці Маршицької селяни працювали що-тижня з кожного господарства влітку протягом півріччя по 6—9—12 днів тяглих або піших; узимку, на протязі півріччя, по 3 дні; протягом року по 196—274—352 днів жіночих, по 12 літніх і 12 будівельних. Також давали різні данини і виконували инші натуральні повинності і платили грошима. За всі ці роботи кріпаки користувалися ґрунтом від 6 до 26 десятин орної і по 2—6 дес. сіножати на господарство, а також лісом на направу будинків і на будівлю нових. 2) В маєтку Свіди й Корчовки п. Беліцького що-тижня одроблялося з кожного кріпацького господарства по 2 дні тяглих, по 2 піших і 2—4 жіночих; що-року 24 літніх чоловічих днів і 24 жіночих, 12 днів вартування і нічних по черзі. Крім того, давалися різні данини й вимагалося инші повинності. За все це селяни були наділені ґрунтом на господарство до 1 дес. садибної землі, 10 дес. орної і 4 дес. сіножати і брали лісові матеріяли на полагодження й будування і ломаччя на дрова [3]).

Зразки середньої панщини були такі: 1) В маєткові Буйволовець п. Раціборовського що-тижня кожне кріпацьке господарство одбувало панові по 3 дні чоловічих, по 1—1½ жіночих; протягом року по 12 будівельних днів і щоденно нічну варту за чергою, а також і инші повинності, за що мали по 1½ дес. садибної землі, по 6—12 дес. орної, по 1—2 дес. сіножати, а також користувалися місцями для пасік і лісом на полагодження, будівлю і опал. 2) В маєткові Іванківці п. Дівової з кожного господарства що-тижня одроблялося по 3 дні тяглих або

[1]) Ibidem. [2]) Ibidem. [3]) Ibidem.

піших; де-ж більше було робочих душ, по $3^1/_2$ днів; протягом року по 6 день літніх, 12 будівельних і нічну варту по черзі. Жіночу панщину не було точно визначено, а також і инші повинності. За все це кріпаки мали по $1^1/_3$ дес. садибної землі, по 3—12 дес. орної й по 1—4 дес. сіножати й ліс на свої потреби, як і вище [1]).

Нижча норма повинностей була така: 1) В маєтку Педінок п. Валевської з кожного господарства кріпаки одробляли панщину влітку що-тижня по 2—3 дні, взимку по 2 дні (городники по 1 дню); протягом року по 12 літніх днів і по стільки-ж будівельних. Жіночу панщину не було точно окреслено, як і инші праці. За все це селяни користувалися по $^1/_2$ дес. садибної землі, по 4—13 дес. орної, по $^3/_4$—3 дес. сіножати, а також і лісовими матеріялами. 2) В маєткові Горбачеві п. Тваровських що-тижня кріпаки працювали на поміщика по 2 дні тяглих або піших, по 1 дню жіночому і протягом року по 6—12 днів літніх і по стільки-ж будівельних і одбували різні инші повинності. За це мали по 1 дес. садибної землі, 10 дес. орної, 11 дес. сіножати, ліс і ломаччя [2]).

Описуючи вищенаведені типи панщини, Бібіков зазначав, що жаден з інвентарів згаданих маєтків не являв собою загальної норми. По тих інвентарях, де було зафіксовано так звану російську подушну панщину, крім установлених у законі 3-денних кріпацьких робіт, жадних инших додаткових повинностей визначено не було. Розглядаючи приватні поміщицькі інвентарі, губерські інвентарні комітети взяли за норму тільки те, щоб не затверджувати більше як 3 дні панщини на тиждень та щоб скасувати данини й замінити їх на роботи. Ніяких инших твердих норм не було прийнято як з приводу різноманітности інвентарів, так і тому, що, за силою затвердженої постанови комітету в справах західніх губерень від 15 квітня 1844 р., інвентарні комітети мусіли розглядати інвентарі в тому самому вигляді, в якому їх подали поміщики. Що-ж до загальних міркувань і пропозицій, то це малося скласти тільки тоді, як буде переведено інвентарну реформу [3]).

Бібіковські проєкти викликали в Петербурзі деякі заперечення. Особливу було звернуто увагу на те, що в Приборському інвентарі тяглі і півтяглі показані були з однаковими наділами і мало не однаковими нормами праці (крім запрягу, що до нього зобов'язані були тільки тяглі). Міністерство внутрішніх справ, між иншим, було тієї думки, що зазначена норма наділу могла підійти тільки для тих маєтків, де з загальної кількости придатних (удобних) двірських (економичеських) і селянських земель припадало на душу не менше як 6 десятин. Цього не було тоді в багатьох повітах 3 губерень Правобережжя, навіть як-би зовсім скасувати панську оранку („экономическую запашку"). Тому м-во вважало за необхідне залишити в загальному володінні селян усі тії землі, що протягом останніх 10 літ були в їхньому користуванні за панщину чи за чинш і відповідно до того утворювати ділянки кріпаків [1]).

[1]) Ibidem. [2]) Ibidem. [3]) Ibidem. [4]) Ibidem.

Також міністерство державних маєтностей гадало, що всіх кріпаків за їхнім станом не можна зарахувати до одної категорії господарів. За правилами кадастру і за звичаєм та практикою, що існували в суміжних західніх губернях і европейських державах, робочий день з запрягом оцінювано в півтора рази дорожче, ніж піший робочий день. Отже, щоб справедливо нормувати кріпацькі повинності, взажаючи на просторінь придатних земель, що знаходилися в користуванні кожного господарства, треба було, як гадало м-во, взяти за основу зазначену оцінку робочих днів. Міністерство маєтностей уважало урочні роботи кріпаків за помірні [1]).

Директор Удєльнінської рільничої школи висловив думку, що Бібіковський проєкт поблажливий для кріпаків і невигідний для поміщика. За його розрахунком, поміщика зобов'язувано давати селянській родині на 28 крб., а одержувати від неї панщиною мав він тільки на 15 крб. Тимчасом, у великоросійських маєтках ця пропорція була рівна для обох сторін, а в остзейських — сливе навпаки. Через те, щоб зрівняти вигоди, пропонувалося побільшити в проєкті деякі з уроків, що їх узагалі мали за надто помірні [2]).

Не наводячи инших заперечень, треба зазначити, що Бібікову довелося поступитися що-до непорушности основ Приборського зразка. В своєму дальшому з міністром Перовським листуванні він доводив, що надісланий од нього Приборський інвентар не являв собою жадної загальної норми і був тільки за форму, в якій він гадав перевести інвентарі поміщицьких маєтків. Нормального селянського наділа, — зазначав Бібіков, — у маєтках не було, і тому він залишався у селян у тій кількості, в якій тоді був [3]).

Щоб розглянути Бібіковський проєкт, утворено, під головуванням товариша міністра внутрішніх справ, особливий комітет, що складавсь із члена ради міністра внутрішніх справ В. С. Легкобітова, віце-директора II департаменту м-ва державних маєтностей Ровіцького й управителя канцелярії Київського генерал-губернатора Пісарева. Маючи на увазі завдання інвентарної реформи і спосіб, щоб осягнути цих завдань, зазначений у законі 15 квітня 1844 р., комітет гадав, що перешкоди, які зустрів Бібіков, затверджуючи подані від поміщиків інвентарі, треба було усунути. Одноманітности в повинностях і роботах кріпаків, способі їх виконувати й инш. зазначений закон 1844 не вимагав, аби-б тільки інвентарі в головних своїх статтях провадили до вказаної од уряду мети. Статистичні й инші дані, коли-б вони були неправильні і неповні, необхідно було перевірити й доповнити. Утиски селян і самовільні вчинки поміщиків можна було попередити особливими правилами при затвердженні інвентарів [4]). Що-до Приборського інвентаря, то, як гадав комітет, оцінку валового й чистого прибутку в ньому виведено було дуже низько,

---

[1]) Ibidem. [2]) Ibidem. [3]) Ibidem.

[4]) Дѣло по Отдѣленію Государственнаго Секретаря № 382 — 1848 г. (Архивъ Государственнаго Совѣта).

а уроки кріпаків надто мізерні, на що вказував і міністр державних маєтностей. Повинності селян мали були не перевищувати з тяглого господарства 3 днів чоловічих і 1 жіночого і з півтяглого 2 піших чоловічих днів і 1 жіночого на тиждень. Було визнано також за потрібне затверджувати інвентарі і з нижчими повинностями, де вони були, і ні в якому разі не вищими[1]).

Справа проволікалася аж до 26 травня 1847 р., коли було видано „Правила для управління маєтку за затвердженим для нього інвентарем". Загальні основи тих „Правил" були такі. Вся земля, що була тоді в користуванні селян, залишалася за ними назавсіди. Побільшувати її було дозволено, але зменшувати заборонювано. Поміщики повинні були давати підписки в тому, що землі, які вони показали в інвентарях, протягом 6 літ справді були в користуванні селян. За надані селянам земельні ділянки й инші вжитки селяни повинні були відбувати поміщикові панщину кожного тижня: тягла родина по 3 дні тяглих з запрягом і по 1 дню жіночому і півтяглі по 2 дні піших і по 1 дню жіночому. На панщину з кожного господарства мусів виходити 1 робітник з потрібним рільничим знаряддям, а на тяглу, крім того, — з одною парою робочої худоби; на жіночу виходила з кожного господарства 1 жінка. Усі данини заборонялися. Кількість праці було окреслено визначеними „уроками". Заборонялося притягати жінок до тяжкої праці, що потрібувала чоловічої сили. Передбачено було обмежити працю вагітним жінкам. Робочий день рахували від сходу до заходу сонця, з перервою влітку на 3, взимку на 2 годині щоб одпочити, попоїсти й нагодувати худобу. Переносити панщину з одного тижня на инший не дозволялося. Крім панщини, кожен працездатний робітник і робітниця мусіли одробляти по 12 літніх згонних днів за платню за затвердженою таксою. За надані особливі користування встановлено було додаткові повинності, а саме — по 8 будівельних днів з кожної тяглої, півтяглої й городньої родини, і нічна чергова варта по разу на місяць з кожного двору по 1 людині. Городники за садибну й городну землю платили чинш за затвердженою таксою, а за особливі користування мусіли працювати по 24 дні на рік (у тому і 12 днів згонів) і одбувати нічну чергову варту. Безземельні (бобилі) платили поміщикові чинш від 1 крб. 50 к. до 2 крб. 50 к. сріблом (жінки на половину менше) і звільнялися від повинностей, крім скарбових і инших платежів. Натомість, за їхньою згодою, дозволялося притягати їх до звичайних праць. Замість польових і инших робіт поміщик мав право користуватися кріпаками для праці на фабриках і заводах. До всяких инших, крім зазначених у правилах і в інвентарі робіт, селян можна було притягати тільки за їхньою згодою і платячи їм готівкою, а не горілкою і частуванням. Селяни мусіли обробляти і землі священикам. Церковних старост особисто, а сотників та десятників разом із їхніми родинами звільняли від панщини. Зараховуючи кожні 25 верстов

[1]) Дѣло № 30 — 1846 г., op. cit.

за інвентарний день, поміщик міг посилати кріпаків від тяглого господарства по одній підводі, а півтяглих з двірськими підводами — не далі як 75 верстов в один кінець. Ці посилки заборонялися підчас польових робіт і за бездоріжжя. Ґрунтуючися на загальному законі, поміщик мав право посилати своїх кріпаків на заробітки. Переводячи кріпаків до вищих розрядів, поміщик мусів давати їм відповідні ділянки і робочу худобу. Але заборонено було роздроблювати родини на кілька господарств, коли в кожному з останніх не було трьох робітників чоловічого й жіночого полу. Також не дозволено було переводити селян до двірських і встановлено було умови, що за ними можна було притягати безземельних, сиріт і инших до двірської служби. Поміщик мав право переводити кріпаків на чинш. Державні податки кріпаки повинні були платити сами за себе; за двірських людей платив поміщик. Коли-б за несправних податки заплатив поміщик, то він міг за те притягати селян до відробітку по 1 дню на тиждень. Хорі кріпаки могли посилати замість себе наймитів, а також, за згодою поміщика, малолітніх і старих, або сами обробляти, як одужали. Коли-ж хорість тривала більш як 15 днів і заступити слабого не було кому, то поміщик не мав права вимагати відробітку. Селяни, коли вони справно працювали і платили чинш, могли займатися своїми роботами, промислом і торговлею і відходити до того до инших місць, одержуючи від поміщика відповідні пашпорти. Кріпаків одзволювано від робіт неділями, святами й у табельні дні.

Було застережено, що правила не змінюють прав. поміщиків над селянами і що з поміщика і далі господар маєтку і доглядач порядку і спокою між селянами; він доглядає за їхнім господарством і напучує їх до побожности, працьовитости і путящого життя. Селяни мусіли цілком коритися своїм панам і поставленій від них владі. На початку кожного року поміщики обов'язані були видавати тяглим, півтяглим і городникам за встановленою формою річні книги, де треба було визначати кількість робочих днів і повинностей. Що-тижня або що двох тижнів до цих книжок треба було вписувати ті, що одробили кріпаки, дні, уроки, довги, то-що. Крім того, давалося право провадити з селянами розрахунки і на карбах. Всі кари на селян поміщик мусів записувати до особливої книги. Застережено було, що всі статті правил повинні мати силу закона в маєткові і що за порушення їх поміщики, управителі й орендарі підлягали відповідальності.

Правила, що містили в собі 44 статті з додатками, підписали міністр унутрішніх справ Перовський, Київський воєнний, Подільський і Волинський[1] генерал-губернатор Бібіков, а про те, що їх розглянув Микола I 26 травня 1847 р. на Єлагіному острові, засвідчив статс-секретар Хаников. Офіційно в збірникові законів правила оголошені не були [1]).

Бібіков оголошення правил обставив урочисто. В святочні дні в кожному маєткові скликали селян, правили молебня і, в присутності

---

[1]) З примірника „Правил", що переховувалися по церквах.

повітового маршалка, повітового земського справника й парахвіяльного священика, прочитували правила. Один примірник залишали, щоб переховувати в церкві, другий давали поміщикові. Священик, коли селяни до нього вдавалися, повинен був пояснювати їм загальне розуміння правил, але йому заборонено було вдаватися в тлумачення й міркування з приводу них. При переведенні в життя їх кріпаки часом неправильно розуміли їх, і не раз діло доходило до розрухів, але взагалі введення правил пройшло порівнюючи легко [1]).

В середині 1848 р. Бібікову довелося внести деякі зміни в Правила. Урочні кріпацькі роботи в них були застосовані до певної просторони земель, але ґрунти вимірені не були. Щоб полагодити труднощі, що з того виникали, Бібіков, як наближавсь час робіт на полях, визначив норми праці, виходячи з деяких поміщицьких і скарбових інвентарів і зібраних у нього даних. Отже, 30 травня р. 1848 він безпосередньо, згодом тільки повідомивши Петербург, наказав повітовим маршалкам строчно позаводити такі робочі норми. Кріпаки за 1 день мали нажати озимого хліба 1 копу на 60 снопів, мірою снопа на перев'язі в 1 аршин з чвертю, а ярого $1^1/_2$ копи; звязати скошеного хліба $3^1/_4$ копи. Инші роботи, як оранка, засів, косовиця хліба й сіна, збирання його і розкидання гною, треба було робити безурочно, рахуючи день праці за день панщини. Було застережено, що всі ці нові розпорядження поміщики повинні були перевести в життя, неначе-б з особистої доброзичливости до своїх селян [2]).

Незабаром, згідно з вказівками досвіду, змінено й сами правила. 29 грудня 1848 р. вийшли нові „Правила для управління маєтками за затвердженими для них інвентарями". В загальних рисах вони погоджувалися з попередніми правилами, але додано до них було такі дуже серйозні доповнення. Всю інвентарну селянську землю, що заборонено було її зменшувати, названо „мірскою". В кожному маєткові вимагалося визначити, за місцевими особливостями, нормальний розмір земельних ділянок для кожного розряду селянських господарств. Мірою такої норми повинно було бути забезпечення побуту селян, додержуючись найвищого в маєткові наділу. Тому дозволялося, за взаємною згодою поміщика з селянами, утворювати, згідно з місцевими звичаями, і вищі розряди тяглих господарств, як плугові, почвірні, то-що, але за вищі роботи й повинності. Наділ землі пішого або півтяглого хазяйства не повинен був бути менший за половину нормального тяглого. За угодою з кріпаками і з відома начальства, поміщик міг замінювати землю селян на однакову площею й якістю, але малими ділянками й не в загальному складі. При змінах розрядів господарств, решта землі, хоча поверталася до поміщика, але не відокремлювалася од загальної площі селянських інвентарних ґрунтів і оддавалася иншим селянам. Коли господар вибував, а в родині його не залишалося робітника, то поміщик мав право розпоряджатися його ґрунтом, але не міг зганяти його вдову й дітей з осади

---

[1]) Василенко, op. cit. [2]) Дѣло № 30—1846 г., op. cit.

й города. Коли робочих сил у маєтку більшало, незайняту землю треба було одводити їм, а коли землі не ставало, то поміщикові дозволялося наділяти їх фільварковою землею за вільною, незалежною від інвентаря умовою. Відбування 12 літніх згонних днів поміщик міг вимагати тільки один раз на тиждень за плату. 12 згонних днів городників зараховувано за панщину, коли вони її одробляли. На нічну варту селяни мусіли посилати від кожного господарства одного чоловіка не раз, а двічі на місяць. Посилати селян з підводами дозволялося не далі, як на 300 верстов в один кінець раз на рік. До сторонніх робіт можна було оддавати піших, городників і безземельних, а тяглих тільки за податкові залеглості. Хазяйства одданих на такі роботи звільняли на той час од панщини і чиншів, а сами вони одержували половину платні за роботу. До двірської служби можна було притягати з піших, городників, безземельних і сиріт. Була також у правилах нова стаття, що за нею за грубіянство проти поміщика і поставленої од нього влади, а також за ухилення од панщини й повинностей поміщик мав право карати винних, записуючи кожну провину до особливої книги. Всі статті правил мали повну силу закона в маєтках і касували ті статті правил 26 травня 1847 р., котрі були з ними незгідні. За порушення правил винні поміщики, управителі або орендарі мали відповідати на підставі загальних законів. Найближчий за цим догляд на місцях доручувано повітовим маршалкам і земським справникам; вони повинні були вживати заходів, щоб попереджувати й припиняти непорозуміння й повідомляти за них начальство. Правила складалися з 65 статтів і підписали їх міністр унутрішніх справ Перовський і генерал-ад'ютант Бібіков 1-й, причому зазначено, що цар Микола I затвердив їх у день 29 грудня р. 1848 [1]). Ці правила, як і попередні, в збірникові законів уміщені не були.

По тому, як видано правила 29 грудня р. 1848, інвентарні губерські комітети виправили, ґрунтуючися на них, інвентарі кожного маєтку. Ця операція зайняла цілих 4 роки. Тільки в вересні 1852 р. Бібіков затвердив інвентарі з застереженням, що всі статті постанов комітетів і самих інвентарів, котрі не погоджуються з новими правилами, не мали сили. Як каже Корчаков-Сівіцький, Бібіков так поспішавсь із цією справою, що протягом 2 місяців власноручно підписав 51 210 інв. правил, робочих книжок і виписок з інвентарів, не рахуючи вже звичайних инших справ [2]). На всіх цих документах був характерний власноручний його підпис з початковою літерою, що швидше скидалася на малу. Затверджені інвентарі разом з правилами через повітових маршалків порозсилали поміщикам, причому їм заборонено було зворушувати будь-які поголоски в цій справі. Парахвіяльним священикам наказано було не плутатися

[1]) „Правила“ взято з примірника з власноручним підписом Бібікова в справі № 483 по Проскурівському повіту (Київський архів давніх актів).

[2]) В. И. Корчаковъ-Сивицкій. Объ ипотечной системѣ вообще и о пользѣ введенія ея въ Юго-западномъ краѣ Россіи и о мірской землѣ въ Кіев., Под. и Волын. губ., Кіевъ, 1879 г., стр. 20.

й умовляти селян бути слухняними і моральними[1]. Селяни довідувалися про нові правила тільки на практиці і з розпоряджень поміщиків; сами-ж правила їм не оголошували, бо боялися заколотів[2][3].

Маєткові інвентарі склали сами поміщики і вони-таки їх і підписали, а засвідчили їх маршалки. В них визначено було для селян землю садибну, городню, орну, сіножать, під садами, левадами, займищами і під громадською оранкою. В одних маєтках відомості про кількість земель були точно обґрунтовані планами, по инших приблизно на стару міру (морги, пренти, уволоки, кількість висіваного зерна, то-що). Коли р. 1852 остаточно переводили інвентарну систему, не можна було обміром і планами закріпити інвентарної селянської землі. Тому, щоб певніш її охоронити, усі селянські наділи були з 8535 оригіналів інвентарів по трьох губернях переписані до 36 спеціяльних повітових настільних реєстрів Канцелярії генерал-губернатора, що містили в собі 2757 аркушів[4]. Ці такі важливі реєстри десь щезли, отож навіть сенатор Половцов, що на початку 80-х років ревізував Київщину, не міг їх знайти, крім матеріялів по 4 повітах[5].

Коли порівняти інв. правила з вищенаведеними статтями Всезбірки законів про поміщицьких кріпаків і з вище описаними типами панщини, то стане очевидним, що Бібіковська реформа внесла в кріпацтво низку серйозних обмежень. Уперше для селян землю проголошено „мірскою". Встановлено непорушність її і обмежено права поміщиків що-до розділу селянських господарств. Хоч громадську („мірскую") землю вважали за власність поміщикову, але-ж вона повинна була знаходитися в постійному безстрочному користуванню селян за повинності. Останні було точно визначено. Обов'язкова праця на звичайній панщині була призначена не для всієї родини, що сиділа на господарстві, а тільки для одного робітника й робітниці. Панське право на заміну селянських ґрунтів обмежено було згодою селян. Спустілі ґрунти не можна було відділювати від інвентарних селянських ґрунтів. Заборонено систему натуральної розплати за роботу горілкою й почастунками. Обмежено нічну працю кріпаків. Забезпечено права хорих, вагітних, удів, сиріт, старих і двірської челяди. Обмежено право поміщиків переводити селян до двірської челяди. Встановлено звідомність по розрахунках з селянами в формі робочих книжок і по накладанню кар на кріпаків у формі штрафних книг. Взаємовідносини панів і кріпаків регульовано затвердженим для кожного маєтку обов'язковим інвентарем. До кріпаків приставлено в ролі

---

[1]) Справа № 483 за описом Київ. архіву давніх актів.

[2]) Дѣло № 49 — 1855 г. Государственной Канцеляріи (Архивъ Государ. Совѣта).

[3]) Що правил не оголошувано, це Шульгин пояснює тим, що побоювалися хибних поголосок, знов-же й соціяльними рухами за тієї доби на Заході, зміною поглядів Миколи І на доволі вже втихомирених польських поміщиків і поглядами інвентарного відділу Канцелярії генерал-губернатора. Op. cit. стр. 101.

[4]) Корчаковъ-Сивицкій, op. cit., стр. 12, 13, 15, 16.

[5]) Половцовъ, op. cit., стр. 3.

опікунів і заступників повітових маршалків, що могли контролювати господарчі розпорядження поміщиків. Доглядати за тим, що діялося в маєтках, мали також земські справники, і, певна річ, губернатори і генерал-губернатор. За недодержання інвентарів поміщикам погрожувано карою.

Хоч в інв. правилах і було зазначено, що вони не відмінюють поміщицьких кріпацьких прав, тільки-ж по суті багато відповідних статтів в Усезбірці законів, як видано правила, належало скасувати або змінити. Але чомусь ані перші, ані другі правила до Всезбірки кодифіковані не були. Бібіковські обмеження поміщицьких прав з'ясовувано бажанням забезпечити матеріяльний побут селян. Норми інв. правил що-до найвищого розміру обов'язкової панщини, мабуть, мали відбивати в собі якусь середню лінію з маси тих київських, подільських і волинських інвентарів, що їх подали до Бібікова губерські інв. комітети, — усіх їх, через їхню велику різноманітність і неправдоподібність, він в 1846 р. затвердити не міг. Що ці норми не були за minimum, видно й з того, що, затверджуючи р. 1852 інвентарі, Бібіков застеріг, що, де фактично існувала менша панщина, вона, на підставі особливого царського наказу, повинна була залишатися й надалі.

Редакція правил р. 1848 відзначалася своєю необробленістю і неточністю. Отож, наприклад, про те, що всенька селянська земля була поміщиковою власністю, говориться не в основній загальній ст. 1-й, а в ст. 6. Вислів в ст. 1-й „извѣстныя повинности“ неточний, бо ці повинності в дальших статтях визначено. Не додержано однакової термінології що-до розуміння селянського господарства, що зветься і двором, і сім'єю, і тяглом, і півтяглом. Визначаючи різні розряди селян, правила раз говорять „огородные или бобыли“ (§ 1), другого разу „огородные и бобыли“ (§ 40), то-що. Розуміння „мірская“ й „инвентарная“ земля тотожні, тимчасом у правилах сказано: „мірская и инвентарная“ земля (§ 7). До правил увійшли українські слова: запомога, пасмо, карби.

Як видно з перших інв. правил, норму розміру обов'язкової панщини встановлено незалежно від кількости й якости землі. За підставу для розрахунку повинностей взято приналежність господарства до тяглої або пішої категорії, а це кінець-кінцем зазначалося робочим інвентарем і дійсними робочими душами. Хоч у тогочасному господарчому вжитку було усталено розуміння цих двох основних категорій селянських господарств, але непевність такого визначення панщини логічно призвела до утворення иншими інв. правилами нормального розміру земельних ділянок. Окреслити їх будь-якими цифрами було неможливо. Тому за міру земельної норми ухвалено було вважати забезпечення, згідно з місцевим звичаєм, побуту селян, додержуючись найвищого в маєтку наділу. Застережено було тільки, що піше чи півтягле господарство повинне було становити половину тяглого наділу. А втім такою теоретичною вимогою повинності не могли бути приведені до відповідности з кількістю й якістю земельних наділів. Тому всі господарі працювали однакову кількість

днів через те, що належали до тієї чи иншої категорії, незалежно від того, що одні з них мали землі замало, другі більше, а треті навіть подостатком [1]).

Інвентарні правила встановили в тяглому господарстві подвійну кількість землі проти пішого й призначили для першого 3 тяглих дні панщини й для другого 2 дні піших. Ця оцінка тяглих ($1 : 1^1/_3$) показалася за низьку й призвела до незвичайного обтяження їх повинностями. Через те тяглі хазяї переводили або збували на сторону свою робочу худобу й добровільно переходили до нижчих категорій. На Волині, одколи заведено обов'язкові інвентарі, парові господарства відмовлялися від половини свого наділу і з парових поробилися поєдинчими. Підчас підготовки реформи р. 1861, за тяглий день пропонували $1^1/_2$—2 піших [2]). Не допоміг і встановлений в § 11 інв. правил догляд повітових маршалків за переходом кріпаків до нижчих категорій. Від р. 1848 кількість тяглих значно зменшилася, й це мало негативні наслідки, як казали поміщики, для розвитку крайового рільництва [3]).

Інвентарній реформі закидали ще незабезпечення селянам права оскаржувати розпорядження поміщиків, низьку таксову оплату праці, незабезпечення права переходу селян на чинш, можливість обходів інв. правил, дозвіл замінювати селянські ґрунти й т. д. Значні хиби мало саме переведення реформи. Інвентарі складали сами поміщики, їх ніхто не перевіряв і кріпакам перед затвердженням їх не показувано. Кількість селянської землі в них здебільшого показано було неточно [4]). На Київщині поміщики Канівського, Черкаського, Чигиринського й Звиногородського повітів р. 1846 своїх кріпаків в інвентарях зазначали пішими з наділом 3 десятин і з відповідним додатком громадської землі, всяку-ж перевишку відбирали [5]). Подібні факти особливо виявлялися після 1861 р. при викупній операції, коли з'ясувалося, що поміщики подали в інвентарях далеко не всю землю, якою користувалися селяни. Також і по тому, як інв. реформу переведено, по маєтках зменшувалося землеволодіння селян переводом їх з вищих розрядів хазяйств до нижчих, зарахуванням до двірських і переселенням до инших місць [6]). Догляд маршалків, що сами були поміщиками й мали свої особисті класові інтереси, не міг бути доцільним. Все це сприяло опозиції поміщиків проти інв. реформи. За Бібікова суворо переслідувано порушення недоторканности мирської землі [7]). Коли-ж він перейшов з Київа на посаду міністра внутрішніх справ, почалося м'якше управління, що відчували його тільки вищі класи [8]).

---

[1]) Архивъ Госуд. Совѣта, op. cit., II, 215, 216.

[2]) Перв. изданіе мат. Ред Комиссій, XII, 25, 107, 108. [3]) Ibidem, VI, 35.

[4]) Архивъ Госуд. Совѣта, op. cit., II, 224, Корчаковъ-Сивицкій, 13, 20.

[5]) Pamiętniki Tadeuscza Bobrowskiego Lwów. 1900, t. II, 151, 292.

[6]) Половцовъ, op. cit., 5.

[7]) Корчаковъ-Сивицкій, 16.

[8]) Ibidem, 17; Bobrowski, op. cit. 34; „Кіевская Старина“, Апрѣль 1882 г, стр. 104, примѣчаніе I; О. Воропановъ, „Крестьянская реформа въ Юго-Западн. краѣ“, Вѣстникъ Европы, 1900 г., VIII, стр. 769.

Р. 1855 кн. І. І. Васильчиков, що заступив місце Бібікова, звернувсь до міністра внутр. справ з пропозицією переглянути інвентарні правила. Найбільший дефект у них, на його думку, був дуже загальний характер їх, що не охоплював індивідуальних різноманітностей окремих місцевостей краю. Це виходило з того, що правила головно застосовано було до маєтків земельних, від чого незручно було прикладати їх до промислових, якими були маєтки фабричні й лісні. Тому неминучі були часті доповнення, пояснїння, ба навіть зміни. Кількість так званої мирської землі, що непорушною повинна була знаходитися в володінні селян, зазначено було свого часу по маєтках на підставі не цілком певних свідчень. Саме встановлення її перечило власницьким правам поміщиків на всі землі своїх маєтків. Недокладність і хибність інвентарів виникала через те, що термін, наданий для їх представлення, був дуже короткий; становище кріпаків, залежних від самоволі своїх панів, невизначене й різноманітне; знов-же й через те, що власники маєтків неоднаково розуміли для чого саме вимагалося від них інвентарі [1]).

Від самого початку, як запроваджувано інвентарну реформу, поміщики намагалися одержати дозвіл на право перевіряти землі і правильніший розподіл їх поміж кріпаків. Такі прохання мотивовано тим, що села, котрі належали й звязані були з загальним маєтком, через спадщину або продаж переходили до инших осіб, знов-же й бажанням завести плодозмінну систему господарювання, усунути черезмежність ґрунтів, то-що. Тому вказувано на конечну потребу замінювати мирську землю, особливо коли інвентарі були неточні, виходячи з того, що всенька земля маєтку, не виключаючи й мирської, становила невід'ємну власність поміщикову. Опріч того, останній, за загальним правом про кріпацький стан, міг переселювати своїх кріпаків і продавати їх. Дарма що мирську землю вважали за непорушну, але за правом повної власности поміщик міг продавати усю землю, не виключаючи мирської, і в таких випадках усувати кріпаків з місць їх оселення, з чим було звязане порушення інвентаря [2]).

По деяких повітах Київщини й Волини було чимало лісових маєтків, де землі здебільшого були непридатні для рільництва й правили тільки за додаткову статтю місцевого харчування. Через те застосовувати до цих маєтків інвентарні правила, засновані виключно на земельній системі, було невигідно для обох сторін. Треба було також, щоб попереджувати непорозуміння, внести в правила доповнення що-до порядку й способу використання кріпаків для фабричних і заводських робіт і про сами ці роботи. До Смілянської цукроварні графині Бобринської було приписано по-над 1000 душ селян, покуплених уже тоді, як інвентарний лад було запроваджено. А як вони в рільництві не працювали і землі не мали, то інвентарні правила на них не поширювано. Але-ж ненормально було залишати їх у невизначеному становищі, коли устрій

---

[1]) Дѣло № 49—1855 г., op. cit. [2]) Ibidem.

маєтку точно регулювали інв. правила. Отже і їхнє становище треба було якось погодити з інвентарним порядком, забезпечивши тим їх працю та побут. Потрібні були зміни в правилах що-до розділу родин, щоб запобігти неправильним розпорядженням поміщиків, що призводили до збільшення кількости безхатників. По деяких маєтках, де було дуже небагато тяглих або й зовсім їх не було, усі кріпаки були півтяглі й дехто з них мав робочу худобу, що нею поміщики обробляли свої поля. З того повставала конечна потреба точно визначити платню півтяглим за їхню тяглу працю. Також життя вимагало заходів проти побільшення кількости безземельних (бобилів) і „навіть цілковитого усунення такої некорисної класи людей". Вважалося за бажане встановити засоби, щоб заохочувати безземельних статкуватися на осілість і стримувати господарів од переходу до безземельних. Праці по-за панщиною, за добровільною угодою кріпаків з поміщиками, були дуже часті. Але сама угода, коли селяни залежали від своїх панів, мала звичайно безумовно примусовий характер і була на шкоду кріпакам. Тому потрібні були й тут зміни й т д. [1]).

Проєкти кн. Васільчікова не мали в Петербурзі успіху, бо Микола I пристав на думку держаьного секретаря графа Блудова. Той гадав, що треба відкласти справу про перегляд інвентарних правил аж доти, доки остаточно буде вирішене питання про інвентарі в колишніх литовських губернях. Треба відзначити, що діялося усе те р. 1855, коли „південнозахідній край" був на військовому стані. Наведені й инші міркування кн. Васільчікова дуже цікаві, бо в них зазначено як тодішні desiderata маєткового дворянства, так і ті особливості інвентарної практики, що з'ясувалися в другій половині інвентарного періоду. Хоч, безперечно, життя висувало на порядок денний потребу переглянути й удосконалити деякі інвентарні норми, тільки-ж ясно було, що інвентарна реформа серйозно сковувала самовладу власників маєтків над кріпаками. Підкреслюючи не одного разу свою думку, що інвентарна реформа порушує власницькі права поміщиків, генерал-губернатор побоювавсь, що інвентарну систему буде порушено. Він був проти того, щоб прилюдно переглядати інвентарну справу, побоюючися, щоб серед дворян не запанувала надія на цілковиту зміну обов'язкових інвентарів і це не сталося за привід не виконувати їх [2]).

Про значіння інв. правил можна судити ще й з того, як ставилася поміщицька класа до інв. реформи напередодні загальної селянської реформи 19 лютого 1861 р. Коли уряд вирішив узяти на Правобережжю за підвалину для реформи інв. правила, то поміщицькі губерські підготовчі комітети й Київська загальна комісія почали проти того кампанію. Волинський комітет прохав р. 1858 дозволу не вважати на інв. правила [3]). Київська загальна комісія доводила, що інв. правила ніби-то містили в собі тільки адміністративний устрій селян і що з цих правил не слід

---

[1]) Ibidem. [2]) Ibidem. [3]) Архивъ Госуд. Совѣта, op. cit, I, 91.

виводити на майбутнє юридичних прав для них[1]). Усі три комітети й комісія, визнаючи сімейне право на землю, відкидали, що сільська громада має право на землю. В усіх 4 проєктах ані одного навіть разу не вжито виразу „мірская земля", що йому інв. правила надавали значіння юридичного терміну. Волинський комітет натомість звав селянську землю орендою, а Подільський повинностною. Волинський викупний проєкт зазначав, що найгірше те, що інв. правилами встановлено „мирську" землю[2]). Так думали протиставити поміщицькому маєткові поодинокі селянські одиниці, а не селянський „міръ" — громаду, що її вважали за цілком московську вигадку. Назви землі інвентарною були одіозні й їх старанно обминали[3]). Комітети були й за те, щоб значно зменшити інвентарне землекористування селян. Київська загальна комісія гадала, що небезпечно давати кріпакам цілком завдоволящі наділи. Мали за вигідніше для поміщиків залишати селян при їх злиденних наділах і легких повинностях, щоб навернути їх до найманої праці, потрібної для поміщицьких господарств[4]). Всі такі умови Комісія вбачала в пішому наділі[5]). Отже, сами поміщики гадали, що піший кріпацький наділ не завдовольняє селянські потреби. Коли перевірювано уставні грамоти і замінювано їх на викупні акти, дехто з поміщиків під різними приводами навіть не показували інвентарів[6]).

Уніфікація інвентарної практики, що фактично встановила однакові господарчі норми на терені трьох великих губерень з їх різноманітними умовами, то, розуміється, був сміливий крок. Це, мабуть, розумів і сам Бібіков, коли в правилах не одного разу покликувавсь на додержання місцевих звичаїв. Як гадає Семевський, обов'язкові інвентарі — це був як-найактивніший крок на користь кріпакам з усього зробленого для них за Миколи I[7]). Але заразом, і старі, і нові дослідники гадають, що інвентарна реформа мало поліпшила долю селян[8]).

II.

Ми зрозуміємо неповно, як жили народні селянські маси в поміщицьких маєтках Волини за доби інв. реформи, коли не простежимо,

---

[1]) Перв. Изд. мат. Редакц. Коммиссій, XII, 14, 15.

[2]) Ibidem, VI. 5. [3]) Bobrowski, II, 152, 154, 161, 396.

[4]) У Канівському, Черкаському, Чигиринському й Звиногородському повітах поміщики так і зробили. Зменшивши, як вище зазначено, перед тим, як заведено обов'язкові інвентарі, землеволодіння своїх кріпаків, вони позапанщизняну роботу їх використовували для цукроварної промисловости (Bobrowski, II, 151).

[5]) Перв. Изд. Матер. Ред. Ком., VI, 18.

[6]) Корчаковъ-Сивицкій, op. cit., 17.

[7]) В. И. Семевскій, Крестьянскій вопросъ въ Россіи въ 18 и въ первой половинѣ 19 вѣка, II, 504.

[8]) В цитованій праці Н. П. Василенка зазначені думки А. С. Хомякова, Ю. Ф Самарина, А. І. Кошелєва, сенатора Половцова, В. Я. Шульгина. З нових дослідників М. Є. Слабченко, op. cit., 168, 169; М. Яворський, Україна в епоху капіталізма, I, 315. Bobrowski, що брав участь у Київському губерському комітеті і в загальній комісії, має інв. реформу за „największe dobrodziejstwo" для краю. Op. cit., I, 229.

які саме земельні відносини на Правобережжі виявилися на підставі обов'язкових інвентарів. Поміщицьких маєтків було:

на Волині	4271,	що мали 2,933,137	десят. землі
„ Поділлі	2054	„ „ 1,760,978	„ „
„ Київщині	2210	„ „ 1,785,350	„ „

У загальній кількості поміщицької землі 47% було під лісами. Площа поміщицького маєтку пересічно становила:

на Волині	686,7	дес.
„ Поділлі	857,3	„
„ Київщині	807,8	„

Селянських інвентарних господарств було:

на Волині	129,815,	що мали 1,477,571	дес.
„ Поділлі	157,784	„ „ 1,304,831	„
„ Київщині	164,818	„ „ 1,275,484	„

Орних ґрунтів у селянському користуванні скрізь було більше, ніж у поміщиків, а саме: на Волині в 1,4 рази і на Київщині в 1,1. Що-ж до Поділля, то там у селян орних земель і сіножати було більше в 1,002 рази. Сінокосних земель на Волині у селян було більше проти поміщиків на 1,2. На Київщині селянські сіножаті становили тільки 0,7 поміщицьких.

Середня площа орних ґрунтів кріпацького інвентарного господарства становила на Волині 7,6 дес. і на Київщині 5,5 дес. Що-ж до Поділля, то там орної разом з садибною, городньою і сінокосною землею було 8,2 дес. [1]).

Селянські господарства по окремих категоріях на Правобережжі розподілено було загалом так:

господарств тяглих було	162,965	чи	34.5 %
„ піших „	229,308	„	48,75%
„ городників було	43,750	„	9,25%
„ безземельн. (бобилів)	34,585	„	7,5 %

Але різні губерні тут мали свої особливості. Отож, на Київщині тяглих родин було 30,880 чи 17%, піших 116,353 чи 64%, городників 22,179 чи 12% і бобилів 12,623 чи 7%. На Поділлю тяглих 58,626 чи 37%, піших 75,783 чи 48%, городників 11,892 чи 7% і бобилів 12,980 чи 8%. На Волині тяглих 73,459 чи 57%, піших 37,172 чи 30%, городників 9,679 чи 7% і бобилів 8982 чи 6% [2]).

---

[1]) Вирахування зроблено, ґрунтуючися на цифрах, поданих у Корчакова-Сівіцького (op. cit., таблиця). Останні трохи різняться від цифр, наведених у матеріялах Редакц. Комісій. Й ті, й ті не можна визнати за точні. Корчаков-Сівіцький завідував за Бібікова інвентарним відділом і разом із ним перейшов до Петербургу. Сенатор Половцов уважав цифри Корчакова-Сівіцького за найбільш гідні довіри (op. cit., 3).

[2]) Перв. изд. матер. Ред. Ком., XVI.

Площа інвентарних наділів на Правобережжю (в десятинах) була така [1]:

В різних повітах	Наділи тяглих господарств			Наділи піших господарств		
	Найбільший	Найменший	Переважний	Найбільший	Найменший	Переважний
Волинь	$15\frac{1}{2}$ — 54	1 — 5	$6\frac{1}{2}$ — 12	6 — 20	$\frac{1}{6}$ — $2\frac{3}{4}$	$3\frac{1}{4}$ — $6\frac{1}{2}$
Поділля	10 — 23	$1\frac{1}{2}$ — 5	$6\frac{1}{2}$	5 — 10	1 — $2\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{4}$ — 4
Київщина	9 — 16	1 — 5	6 — 9	4 — $9\frac{1}{2}$	1 — 3	3 — $6\frac{1}{2}$

Отже, за інвентарної доби на Правобережжю переважна форма кріпацького селянського господарства це було не міцніше тягле господарство, дарма що його, як вище згадано, протегували перед реформою поміщики, а піше, що за його не вважали, щоб воно завдовольняло—саме по собі—матеріяльний побут кріпаків. Але рівночасно Волинь була країна тяглих господарств. Вона, хоча й перевищувала дві инші губерні кількістю поміщицьких і селянських ґрунтів, але мала найменше інв. селянських господарств. В ній найменше було городнього й цілком безземельного пролетаріяту. Поміщицькі маєтки на Волині що-до загальної кількости земель були дрібніші як подільські та київські. Пересічна площа селянського господарства на Волині дуже програвала від того, що внутрішній розподіл категорій господарств був нерівний: від 54 до 1 десятини тяглого й від 20 до $^1/_6$ пішого.

Оцей результат утворення кількости й характеру селянських хазяйств, розуміється, не міг бути наслідком виключно інв. реформи. Інв. правила не утворювали якоїсь нової системи земельного забезпечення. Фактично вони залишали його таким, яким воно було давніш. Але все-ж не слід забувати, що, подаючи інвентарі на затвердження, поміщики робили зміни в складі селянських господарств. Той самий процес одбувавсь і протягом усього періоду, як діяли інв. правила.

Волинь за 40-х років минулого віку була країна великих панів. Скрізь було видно палаци, парки, модні повози з розкішним запрягом. Титул „jaśnieoświeconych i jaśniewielmożnych“, як добродушно іронізує Крашевський, був тим, чим ковтун у Пинську... Великі маєтки роздрібнюються на менші шляхетські посілості [2]). Дворян, що мали земельні маєтки, було 9541; дворян без маєтків — 83,653. Багато не всі з них були справжні дворяни, бо тільки 1347 із їх затвердила герольдія; решта-ж — 91,847 мали визнання дворянства тільки від дворянського депутатського зібрання. Дворян, котрі мали виборче право в дворянських виборах, рахувалося 1496. Коли порівняти ці цифри до Київщини, де під той час було дворян маєткових 4364 і безземельних 60,856, і Поділля з 3493

[1]) Ibidem, IV, прилож. 12, стор. 186 — 189.

[2]) I. I. Kraszewski, Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy. Wilno, 1840, II, 98, 99

перших і 32,693 других, то виявиться, що Волинь, яка й територіяльно була більша за дві инші губерні, кількістю дворянських „душ" була на Правобережжі на першому місці [1]). Поміщики переважно були поляки-католики. Кількість маєтків „русскихъ" власників становила р. 1861 6% [2]).

Контрасти палацам становили вбогі волинські і надто волинсько-поліські села. Хати кріпаків здебільшого були збудовані з дрібних кавалків дерева і поліплені глиною, з призьбами. При тому вони звичайно були чисто вимазані глиною й оточені деревцями й плотом або дубовим тином. Часом, за браком дерева, пліт робили з землі й гною. В деяких частинах убогого Полісся люди мешкали в курних мазанках, в безпосередньому сусідстві з худобою. По хатах палили дровами, або соломою, або лодигами хвастів, кукурудзи й сушеного гною. Поліські оселі знаходилися посеред соснових лісів, пісків, боліт і води. Волинські кріпаки мали смутний понурий вигляд, були простодушні, слухняні й добрі. Вони покірно вклонялися, зустрічаючися з панами, і за найменшу допомогу або за ласкаве слово навіть припадали до ніг, але довго не забували кривди й образи. Поліщуки були мовчазні, але, коли зачепити їх, то з охотою балакали. Особливо, коли розмова йшла про його лихо або про панів, говорив-би поліщук день і ніч [3]).

Селян під той час на Волині було: скарбових, старостинських, ленних, поманастирських, шкільних, міських та инших 63,699 душ, сконфіскованих після польського повстання 82,210, таких, що були власністю католицьких манастирів, костьолів та духівництва 24,965 і поміщицьких і двірських людей 876,041. Отже, найбільше закріпачених селян належало до поміщиків. З загальної кількости селян 77% було українців-православних [4]).

Головна промисловість Волини це було рільництво й лісівництво. Що-року посилано за кордон пшениці й иншого хліба до 46 тисяч чвертів і лісових матеріялів на 20 тисяч карбованців сріблом. Окрім того, провадивсь чималенький торг коноплями, льоном, шкурами, смолою, воском, тютюном, медом, горілкою, різними господарчими виробами, шпанковою овечою вовною, коров'ячим і конопляним маслом. Функціонували р. 1841 заводи: 983 гуральні, 34 бровары, 11 свічкарень, 8 милярень, 2 фаянсових і 1 порцеляновий заводи, 34 гарбарських, 18 поташних, 16 гут, 4 чавунних, 3 мідяних, 81 залізних, 25 цегельних, 16 вапнярних, 10 кінських, 7 рогатого товару, 83 шпанських овець, 225 полотняних, 7 тютюнових, 70 суконних, 4 папірні, 2 гаптарні, 2 каретних і 2 фабрики капелюшів. Порівнюючи з иншими губернями Правобережжя, Волинь кількістю гут, гуралень, суконних, полотняних, тютюнових, поташних і заводів шпанських овець була на першому місці, але ще не було жад-

---

[1]) Дѣло о собраніи статистическихъ свѣдѣній въ губ. Кіев., Под. и Волын. 1841 — 1842 г., № 184, в Київському Центр. Історич. Архіві.

[2]) А. Забѣлинъ, Военно-статистическое обозрѣніе Волын. губ., часть I, стор. 208.

[3]) Ibidem, стор. 161; Kraszewski, op. cit., I, 177, II, 98—110.

[4]) Дѣло № 184, op. cit.

ної цукроварні. Почато будувати цукроварню в селі Кримні графа Браніцького. Водяні сплави проваджено на ріках Бузі, Стирі, Турії, Ікві, Горині, Случі й Стублі [1]). Головні сухоземні дороги провадили до Польщі й Австрії і до Петербурга, Москви й Одеси. Наприкінці р. 1841 були такі справочні ціни: за чверть житнього борошна 4 крб. сріблом, гречаних круп 5 крб., вівса 2 крб. 40 к., за фунт м'яса $2^1/_2$ к., пуд сіна 20 коп., соломи 5 к. Горілки було викурено на скарбових гуральнях 8957 відер і на приватних 895,198 відер (1840—1841 р.) Горілку продавали до скарбу й одкупникам од 45 к. до 2 крб. ср. за відро. На поміщицьких селянах рахувалося залеглих податків 10% загальної кількости недоплат по губерні [2]).

За кріпацтва поміщики на всенькому Правобережжю розвинули широке виробництво хліба надто пшениці для збуту на чорноморські і балтицькі ринки. Рівночасно розвинулася виробна промисловість, переважно горілчана, а далі й цукроварна. Горілчану продукцію було тісно звязано з сільським господарством. Менші маєтки з'єднали з нею свої інтереси, щоб використовувати лишки зернових продуктів [3]). Часом цей напрямок мав нездоровий ухил, бо на-весні не вистарчало хліба не тільки для селян, ба й для поміщиків [4]). Промислові підприємства виникали й довго розвивалися в сфері великого поміщицького землеволодіння. З обробної промисловости 92% містилося по сільських місцевостях. Р. 1847 вивіз через місцеві Устилузьку, Дружкопільську, Радзивілівську й Волочиську митниці становив 2,699,132 р. [5]). За 50-х років на Україні вже завойовувала собі місце фабрика купецька й міщанська, що користувалася не з кріпацької, а з найманої праці [6]).

Господарювання проваджено на Волині за трипільною системою. У західній частині найкращі родючі землі були на півдні Володимирського, в північно-західній і в західній частині Дубенського й на півдні Кременецького повітів. Поліпшували господарювання повільно. Плодозмін починали заводити тільки по великих латифундіях. Силу панських маєтків було віддано в посесію. У поміщиків велике значіння мали жонци й економи; на них вони цілком покладалися й від них часто безпосередньо залежала доля кріпаків. Крашевський у своїх мемуарах мальовничо зазначає ці самовпевнені постаті „w czapkach uszatych, surdutach szarych, z kijami w rękach, z pogardliwą miną“. Не аби-яку ролю в поміщиків мали ще й жиди-гуральники і корчмарі. Селяни призвичаєні до пияцтва. Торг мало не цілком був у жидівських руках. Панські землі

---

[1]) Дѣло № 184, op. cit. Про инші річки не згадується.

[2]) Ibidem.

[3]) А. Ярошевичъ, Общій очеркъ эконом. жизни Юго-Запад. края. „Весь Юго-Зап. край“, 1914 г., стор. 13, 18, 22.

[4]) Военно-статистическое обозрѣніе Волын. губ. СПБ. 1850 г., стор. 78.

[5]) Ibidem. дод. 5, № 7.

[6]) А. П. Оглоблин. Очерки по истории украинской фабрики. Предкапиталистическая фабрика, стр. 11.

були кращі, ніж селянські. Поміщики, за незначними вийнятками, ані трохи не дбали, щоб поліпшити побут селян. Крім звичайної панщини, сили різних даремщин, данин і грошового чиншу, поміщики ще наймали своїх кріпаків підприємцям-жидам для сплавів дерева й инших далеких робіт і різних послуг, сливе нічим за те не винагороджуючи селян і не завсіди навіть виплачуючи за них податки. Селяни північних повітів, де менше орних ґрунтів, малі прибутки з рільництва компенсували собі лісним промислом. Найбільш це було в Володимирському й Рівенському повітах, де виробляли клепки, бальки, смолу, поташ і готували ліс до сплаву [1].

За інвентарної доби на Володимирщині було 156 маєтків [2], 13 містечок, 180 сіл, 225 „деревень". Серед них таких сіл і „деревень", що мали більше за 50 дворів, було 62, менше за 10 дворів 51 і середніх—35 [3]. Селянських родин рахувалося 9.942 і садиб 8.751. З селянських родин тяглі становили 6.843 або 70%, піші 1.945 або 19%, городники 653 або 6% і безземельні (бобилі) 501 або 5%. Наділ орного ґрунту становив:

На тягле господарство	більший	16 дес.	. . . 1000 кв. саж.
	що переважав	9 „	. . . 2100 „ „
	менший	2 „	. . . 400 „ „
На піше господарство	більший	9 дес.	. . . 2100 кв. саж.
	що переважав	4 „	. . . 2200 „ „
	менший	1 „	. . . 1500 „ „ [4]

Кріпацького поміщицького селянства в повіті було 30.524 чоловіків, 32.775 жінок, 7 двірських чол. і 9 жінок [5], з чого на одне господарство припадало 7 душ. Отже, на Володимирщині в кріпацьких селянських господарствах ще більшою мірою переважали тяглі, ніж пересічно по цілій Волині.

Перша половина інвентарної доби проходила за Бібікова (1838—1852). Його тимчасово заступав, а згодом і замінив колишній волинський губернатор генерал князь І. І. Васільчіков, що був за Київського генерал-губернатора до польського повстання. Военними губернаторами міста Житомира й Волинськими цивільними губернаторами були: генерали Каменський, Васільчіков, Крівцов, Сінєльніков і заступник Політковський. Губерськими маршалками були граф Ромуальд Ледоховський і Карл Микулич. Повітове начальство на Володимирщині являли: повітові маршалки граф Красіцький і згодом Іоахим Сумовський і повітовий земський

[1]) Военно-стат. обозрѣніе, 66—84; Забѣлинъ, I, 62; Kraszewski I, 9, 85, 88, 173, 174; Bobrowski op. cit., I, 181; F. N. Wołyń, jego mieszkańce w. r. 1863. Drezno 1870, str. 78.

[2]) О. Левицкій, op. cit., 266.

[3]) Военно-стат. обозрѣніе, 74.

[4]) Перв. Изд. матер. Ред. Комм., IV і XVI. Але в VI томі цифри наділу трохи инші.

[5]) Тройницкій, op. cit. 29.

справник Мейєр [1]). Володимирським повітовим суддею був Галактіон Короленко [2]), батько В. Г. Короленка [3]). Сприятливі для селян інформації в селянських справах вищій владі давав корпуса жандармів полковник Арендаренко [1]).

Коли на Володимирщині на початку 1848 р. маршалок граф Красіцький і справник Мейєр запроваджували перші інв. правила, від власників маєтків було взято підписки трьох родів. По-перше, поміщики засвідчували, що інв. правила й виписи з затверджених од губерських інв. комітетів інвентарів їм оголошено й вони зобов'язуються додержуватися їх „справно без найменшого ухилення“. В другій підписці зазначалося те-ж саме, ще й додано: „коли я ухилятимуся від точного виконання правил, вимагатиму від селян зайвого, утискуватиму й гнобитиму їх, то відданий буду за все до воєнного суду“. Третя підписка поміщиків стверджувала, що зазначені в представлених од них інвентарях землі за останні 6 літ справді були в користуванні селян і фактично р. 1847 у них знаходилися. З рапортів Мейєрових видно, що і поміщики, і селяни прийняли інвентарну реформу „з повною вдячністю і ніяких хибних тлумачень не було“. Те саме стверджував і справник Кременецького повіту. У серпні р. 1848 він писав до Бібікова, що, хоч у Кременецькому повіті, розташованому на австрійському кордоні, порядок поміж селянами встановити важче, ніж у внутрішніх повітах, проте, відколи запроваджено обов'язкові інвентарі, жадного заколоту не виникало [4]). З опису справ видно, що р. 1848 було чимало скарг поміщиків на те, що селяни їх не слухаються, але, на жаль, самих справ немає [5]).

Коли р. 1848 почалася холера, то, за наказом Бібікова, граф Красіцький запропонував поміщикам попускати своїм селянам, давши їм полегшення в згонних днях і инших роботах. Поміщики пристали на це, і більшість селян зібрала хліб з своїх полів, а через це трохи опізнилися з збором панського хліба [6]).

В маєтках графів Чацьких залюднено було кріпацькі селянські господарства густенько, проте неоднаково. В Сілецькому маєткові на 1 господарство припадало 7 душ, у Мишівському 8 душ і в Порицькому (коли не рахувати чиншових і безземельних) 9 душ. У Мишівському ціл-

---

[1]) Це видно з власноручних підписів цих осіб у справах інвентарного відділу Канцелярії Київського воєнного, Подільськ. і Волин. генерал-губернатора, що переховуються в Київському Центр. Історичн. Архіві; на них я далі покликатимуся.

[2]) Дѣло № 461, 1849—50 рр.

[3]) В. Короленко, Исторія моего современника. СПБ. 1911 г. I, 15—16.

[4]) Матеріяли колишнього архівного семінара проф. Е. Д. Сташевського (в Київському Центр. Істор. Архіві).

[5]) Справи № 29 по с. Конюхи поміщика Ледоховського, № 144 по сс Млиніски й Поромів п. Пражмовського, № 102 по Любомльському маєтку графів Браніцьких, №№ 111 і 142 по с. Бореска п. Тодвена, с. Бубнів п. Кашовського й с. Козлів п. Ручинського. Шульгин каже, що кожен ухил кріпаків від виконання обов'язків поміщики тоді трактували за явну неслухняність або бунт (op. cit., 98).

[6]) Матеріяли б. семінара, op. cit.

ком не показано безземельних. В Сілецькому кількість безземельних дворів становила 6% загальної кількости усіх господарств; в Порицькому — 25%. До останніх увіходили двірські люди й безхатники, але з них виключено 640 городників, що платили чинш. Такий нерівномірний склад кріпацьких господарств у Порицькому маєткові, як можна припускати, пояснювавсь тим, що там було й містечко Порицьк. Відношення загальної площі селянських сінокосних до орних ґрунтів також було неоднакове в різних маєтках. Так, у Порицькому воно являло собою 1:3, Сілецькому 1:4 і в Мишівському 1:6. Як видно з уміщеної далі таблиці, господарча система у графів Чацьких базувалася на тяглих кріпацьких господарствах. Піші становили в Порицькому маєткові 23% і в Сілецькому 52% тяглих. І тільки в одному Мишівському маєтку піші трохи переважали тяглих [1]).

НАЗВА МАЄТКУ	Господарств тяглих	Господарств піших	Наділ тяглого господарства в десятин. і саж.			Наділ пішого господарства в десятинах		
			Садибн. землі	Орної	Сіножати	Садибної	Орної	Сіножати
В маєтку Порицькому	190	45	1317 кв. с.	10 дес. 1299 кв. с.	3 дес. 1133 кв. с.	1317 кв. с.	7 дес. 979 кв. с.	2 дес. 1126 кв. с.
Мишівському . . .	91	102	1317 кв. с.	10 дес. 234 кв. с.	1 дес. 1551 кв. с.	1317 кв. с.	7 дес. 1638 кв. с.	1 дес. 234 кв. с.
Сілецькому . . .	268	141	1317 кв. с.	9 дес. 2106 кв. с.	2 дес. 468 кв. с.	1317 кв. с.	4 дес. 2253 кв. с.	1 дес. 234 кв с.[2])

По менших панських маєтках господарювання також ґрунтувалося на тяглих. Кріпацьких господарств у них було небагато: в Боришковичах 7, Матові 11, Янові поміщика Васілевського 12, Янові посесора Дрогаєвського 10, Холопечах 12 тяглих і 16 піших. В Дружкополі п. Загурського було 465 ревізьких душ. У Матові залюдненість кріпацького хазяйства становила 5 душ [3]).

За доби, коли запроваджувано інв. реформу, показалося цікаве з аграрного боку явище. Поміщики почали робити переділ селянських ґрунтів. У частині с. Матова поміщика Закревського, доки не було заведено обов'язкових інвентарів, 11 селянських господарств мали орного ґрунту одні по 5 моргів у кожній зміні, а инші по 7 моргів. Одколи-ж заведено інвентар, усі орні ґрунти поділено поміж них на рівні частини по 6 моргів у кожній зміні, а всього по 18 моргів. Закревський таку

[1] Дѣло № 97 — 1850 г. [2]) Ibidem, чернетні матеріяли.

[3]) Дѣла №№ 18—1851 г., 111—1848 г., 107—1850 г.. 58—1851 г.,7 1—1852 г.

зміну пояснив тим, що всі селяни мали однакову користь і відбували однакову роботу, а через те він і зрівняв їхні ґрунти [1]).

Р. 1847 граф Віктор Андрієвич Чацький почав у м. Порицьку і селах Старому Порицьку, Риковичах, Павловці, Трубках, Переславичах, Кучках і в частині с. Самоволя розмежовувати селянські землі, „щоб зрівняти й довести їх у маєткові до певної міри". Коли було оголошено інв. правила, поміщик повідомив про те маршалка й зобов'язавсь, що „пропорцію" землі у селян змінено не буде. Розмежування закінчилося р. 1849. Наслідки його були такі:

	До розмежування було:	Після розмежування стало:
Орних земель . .	$1913^1/_4$ дес.	1845 дес. 1200 кв. саж.
Сіножати	640 дес.	612 „ 2297 „
Городів	$178^5/_8$ дес.	312 „ 1212 „
	Громадської оранки . . .	85 дес. 372 к. с.

Справник Мейєр, що, з наказу Бібікова, розслідував цю справу, зазначав, що селяни „по невѣжеству" не могли сказати, скільки в них раніш було землі й скільки стало після розмежування. Вони пояснювали, що урядової міри землі не розуміють, а ґрунти міряють засівами. Переміна ґрунтів у них вийшла в одних до того, як видано інв. правила, в инших — по тому. Засів у них після переділу зроблений у декотрих більший і ні в кого не менший проти попередніх. Якість їхніх нових участків така сама, як була на старих. Для чого-ж пан попеределяв їхні землі, вони не знали [2]).

В селах Мишові, Зимному, Менчицях, Біличах, Бискупичах, Горичові і Древинах графиня Марія Чацька також поробила загальне розмежування земель. У Мишові, Менчицях і Бискупичах у 1851 р. переміну ґрунтів було закінчено, причому просторінь і якість нових участків порівнюючи до попередніх не змінилася. В инших селах селяни в 1851 р. ще користувалися давніми наділами [3]).

В селах Сільці, Хмелеві, Яновичах, Войковичах, Хворостові, Сичові, Жалемичах, Черчицях, частині Чесного Хреста, Житині, Навратині, Березовичах, Беаті і Вульці Фалемицькій поміщик граф Фелікс Михайлович Чацький, ще й обов'язкових інвентарів не було заведено, почав розмежовувати через те, що „в маєткові його землі не були доведені до певної міри". У Войковичах, Хворостові, Сичові, Беаті й Березовичах цю операцію р. 1851 вже було закінчено і якости й простороні не змінено. В инших-же селах селяни ще обробляли давні ґрунти [4]).

Волинський губернатор Крівцов, розглянувши рапорти в цих справах од Мейєра, наказав власникові Порицького маєтку не робити жадних перемін у селянських ґрунтах, аж доки він подасть акта угоди про те з селянами і відповідні плани з усіма поясненнями що-до проєкту розмежування. З надісланого від гр. Віктора Чацького „геометрическаго

[1]) Дѣло № 111 — 1848 г. [2]) Дѣло № 97—1850 р. [3]) Ibidem. [4]) Ibidem.

инвентаря" виявилося, що в нього тяглих було дві категорії: 55 з наділом по 14 дес. 1449 кв. с. і 180 з наділом по 10 дес. 1023 кв. с. Крім того, було 87 городників, що мали 1—2 морги садибної землі, а дехто й по моргу сіножати. За планом-же розмежування тяглі показані всі однієї категорії 246; в одних селах їм дано наділ од 11 дес. 3 кв. с. до 11 дес. 2365 к. с., а в инших по 10 дес. 1574 кв. с. — 10 дес. 1765 кв. с. Отже виходило, що після переділу віддано селянам на 109 дес. 2158 к. с. більше як у них було досі. Хоч гр. Чацький акту угоди з селянами що-до переділу й не подав, але Волинський інв. комітет висловивсь за те, щоб його затвердити. Рапорти Мейєра свідчили, що селяни з цієї операції були завдоволені, і земля була не гірша як на попередніх дільницях. Крім того, комітет особливу звернув увагу на те, що, хоч 55 господарів раніше мали по 14 дес. 1449 кв. с, але після розмежування 246 господарів одержали по 11 дес. з лишком, і загальна площа кріпацької землі збільшилась на 109 дес. 2158 к с. Як гадав комітет, ця норма цілком забезпечувала селянський добробут, і приватна користь частини господарів повинна була поступитися загальній вигоді для більшости їх [1]).

Отже, всі описані реформи в латифундіях графів Чацьких і в Матові мали однакові риси. Площу землі в селянських господарствах зрівнювали, зменшуючи більші до міри середніх або до механічної середньої міри, як це було в Матові. Разом з тим у Порицькому маєтку збільшено саму кількість господарств. Дарма що, виправдуючися в зазначених діях, поміщики не покликувалися на інв. реформу, тільки-ж навряд чи можна сумніватися в тісному поміж тими явищами звязку. Розмір панщини і повинностів інв. реформа встановила не відповідно до площі землі в селянському господарстві, а згідно з його вищою, середньою або нижчою категорією. Окрім того, правила р. 1848 ввели нормальний розмір селянських господарств, виходячи з вищого в кожному маєткові наділа. За такий повинно було в Чацького бути 14-десятинне, а не 11-десятинне господарство, що до нього зведено було після розмежування. Разом з тим, тут не могли не відбитися ті змагання поміщицькі, що за них генерал-губернатор р. 1855, повідомляв Петербург, знов-таки й тії економічні зміни, що, як ми були зазначили, повставали на Правобережжю від 30-х років. За нових умов сільсько-господарчого капіталізму поміщикам вигідніше було мати більше кріпацьких одиниць з меншими наділами.

Будь-що-будь, з переведених аграрних процесів треба поробити такі висновки. Всупереч інв. правилам, поміщики перемінювали кріпацькі ґрунти без згоди кріпаків. Напередодні інв. реформи по маєтках переводили новий, може підготовчий для цієї реформи, вигідний для власників маєтків переділ селянських господарств. Тому картина, закріплена

[1]) Ibidem. Ще по описах значаться справи про переміну селянських ґрунтів: № 29 1850 р. по с. Майршец п. Гутовського, № 10—1860 р. по с. Ліневу п. Пашковського, № 57—1860 р. по с. Дрогичин п. Загурського, але справ цих немає.

в обов'язковому інвентарі, була часом цілком нова, штучно зроблена ad hoc, що не мала 6-літнього існування. Що-ж до постанови Волинського інв. комітету, то зрозуміти її можна, тільки виходячи з того, що комітетові нічого иншого не залишалося, як легалізувати факт виконаного на ґрунті в Порицькому маєткові переділу кріпацьких ґрунтів. Невідомо, як сталося, що останні збільшилися аж на 109 дес. 2158 кв. с. Чи це був звичайний результат тільки точнішого виміру, чи новий додаток од поміщика, може, щоб утворити нових 11 господарів? В першому випадкові не можна вбачати якогось збільшення, бо фактично ці ґрунти перебували в користуванні селян. Нарешті, чи доцільно було затверджувати земельну операцію, при tacito consensu кріпаків, що „по невѣжеству" ні міри землі, ні мети й сути розмежування не могли зрозуміти? Але може комітет цей сумнів одкидав, певний, що нова операція забезпечувала селянський добробут, а це становило головне завдання інвентарної реформи.

Одне з найважливіших завдань інв. правил було точно зазначити кількість робочих днів. Коли порівняти інвентарні норми праці на Володимирщині до передінвентарних [1]), то в тих маєтках, де перед інвентарною реформою обов'язкову працю було встановлено, за місцевим звичаєм, в 4 дні для повноґрунтових (тяглих) і в 3 дні для півґрунтових (півтяглі, піші), ці розміри перевищували інвентарні. Що-ж до днів шарваркових і літніх, то їх раніш вимагали не з кожної працездатної душі, а з родини. При 3-х робочих душах на родину, вийде, що передінвентарних шарваркових і літніх днів було трохи менше, ніж інв. літніх згонних днів. Та зате останні оплачувано. Інвентарна реформа ще взаконила жіночу панщину, що її, коли відомості Володимирського справника Лелякова за 1840 р. [2]) точні, там сливе не було.

Одколи інвентарну реформу запроваджено, ми бачимо такі факти що-до кріпацьких робіт. У с. Княжах у поміщика Антона Старчевського панщини р. 1848 вимагали по-над норму через те, що було заплачено за селян податки, а крім того, кріпаки заборгувалися були в поміщика [3]). У частині с. Матова п. Закревського селяни робили по 4 дні, а баби 5-ий день. Зайвих днів вимагали від них за заплачену за них рекрутську сплату й через те, що в пана була негайна робота, а він хтів почасти зарахувати їм за згонні й будівельні. Але кріпаки про ті наміри поміщикові не знали. Як зазначав маршалок, селяни урочну роботу виконували, замість одного дня, в два дні. Це бувало або через їхнє ледацтво, або, ще більше, через те, що не були вони спроможні закінчити роботу в один день. На підставі інв. правил, записувано їм за роботу один день. Але вони рахували собі стільки днів, скільки фактично працювали. Маршалок Сумовський заборонив поміщикові таку урочну роботу [4]).

---

[1]) О. Левицкій, op. cit. 266, 267.

[2]) Ibidem.

[3]) Дѣло № 93 — 1848

[4]) Дѣло № 111 — 1848 — 52 гг.

Р. 1849 скарги селян на зайву працю в Матові поновилися. З робочих книжок встановити цього було не можна, бо записували їх неясно, а обрахунків на карбах не провадили. Року 1850, перевівши слідство, з'ясували, що селяни працювали по 3 дні чоловічих і 1 жіночому з кожного господарства. Окрім того, одробляли по 1 дню чоловічому й жіночому за борг на податки. Орали плугом з своїм запрягом— 4 або 5 штук робочої худоби — один морг за два дні панщини. Боронували й косили морг і рубали дрова в лісі $^1/_4$ куб. саж. за день панщини. Пряли в день 5 пасом у 30 ниток завдовжки (мотовило на $2^1/_2$ аршини). Молотили за день панщини влітку озимого хліба 50 снопів, а в инший час 45 снопів, а ярину влітку по 80 снопів і в инший час по 70 снопів. Тимчасом, згідно з § 3 інв. правил, наказано було молотити в день озимого хліба від 1 квітня до 1 жовтня 50 снопів, а в инший час 40 снопів, і ярини 75 снопів, а в инший час 75 снопів. Тому порушення інвентаря пан поясняв малою мірою снопів, що на перев'язі мали не більше як 5 пальців. Підчас нічної варти вечорами й ранками, всупереч інв. правилам, рубали поміщикові дрова. В маєткові Закревського було тільки 60 ревізьких душ і, через незначні прибутки, двір не міг мати управителя (жонци), щоб розпоряджатися і провадити звідомлення [1]).

У селі Головно Любомльського маєтку з селян неправильно вимагали прядиво й инш. З наказу губернатора генерала Каменського це заборонено [2])

В с. Боришковичах п. Цезарія Држевецького р. 1851 кріпаки працювали по 3, а часом так і по 4 дні; улітку чоловіки й баби протягом цілого тижня виходили на панщину чисто всі [3]). В селах Турупині, Блаженику й частині Верби п. Скибіцького, що були під управлінням Каєтана Стройновського, тяглі й піші одбували панщину по 3 дні, а 4-ий день жіночу. Деякі з них, не закінчивши урока в один день, мусіли працювати й другого дня [4]). У частині с. Верби п. Олізара панщина одбувалася по 3 дні на тиждень; свята на користь кріпаків не виключалися, і вони працювали навіть великоднього тижня. З робочої книжки господаря Петра Павловича Смоляра 41 р. видно, що в його родині здатних до праці душ було двоє: він сам і жінка Параска 43 років; нездатні — діти їхні Онуфрій 15 років та Марина 10 років. У господарстві було 4 воли, 1 ялівка, 5 овець і 2 свині. З Смолярів належало панщини чоловічої 156 днів, жіночої 52, днів будівельних 8, згонних літніх 24 за гроші від 2 душ [5]). В с. Островок п. Виджги чоловіки робили по 3 дні, баби-ж більше, ніж положено за інвентарем. Також і на згонні дні виходили більше, ніж один день з робочої душі на тиждень [6]).

Таке саме становище було й р. 1852. У с. Холопечах у п. Феліціяна Старчевського півтяглі селяни працювали нарівні з тяглими. Одколи

---

[1]) Дѣло № 111 — 1848- 52 гг. [2]) Матеріяли б. архівного семінару, op. cit.
[3]) Дѣло № 18 — 1851 г. [4]) Дѣло № 34 — 1851 г.
[5]) Дѣло № 57 — 1851—1852 г. [6]) Дѣло № 48 — 1851 г.

Старчевський вступив у володіння маєтком, усі селяни в даному йому інвентарі показані були цілоґрунтовими. А втім, Сумовський викрив, що 12 господарів було цілоґрунтових, а 16 — півґрунтових. Як заперечував Старчевський, у останніх другу половину ґрунтів засмітили, через їхнє ледацтво, корчі. Сумовський, проте, наказав не вимагати від них роботи більшої, ніж з півґрунтових (піших), аж доки їм буде додано ґрунтів. З робочої книжки господаря Василя Якубовича Поліщука, 46 років, видно, що в його господарстві було 4 працездатних душ: він сам, син Іван, 26 років, його дружина Домка, 23 років, та син Онисько, 19 років. У них була тільки одна корова. Чоловічу панщину одбували четвергами, п'ятницями та суботами, жіночу — четвергами [1]).

Р. 1853 трапляється факт, коли інв. правила цілком порушено. У с. Білополі, в маєтку кол. губерського маршалка графа Ромуальда Ледоховського чоловіки й баби одбували працю не згідно з інв. нормою, а в міру потреби поміщикової. Підчас жнив кріпаків зганяли на роботу цілими родинами протягом цілого тижня. Робочі дні наперед не було визначено; дні свят і непогідні віднесені були до селян [2]).

У м. Дружкополі й с. Волиці Станіслава й Юлія Загурських, де було 465 ревізьких душ, інв. правила виконувано й претенсій селяни в 1851—1852 рр. не заявляли [3]).

Отже, по багатьох маєтках протягом 1848—1853 рр. селяни працювали більше днів звичайної панщини, ніж то встановлено було в інв. правилах. По деяких місцях навіть було зрівняно кількість днів праці для таких нерівних господарств, якими були тяглі й півтяглі або піші. Крім звичайної панщини, селян було надмірно обтяжено одробками поміщикам за сплачені за них державні податки, за різні запомоги й инші борги їх тим-таки поміщикам. Ці одробки, що їх власне й не вважали за панщину, отже повинні вони були бути явищем виключним, мали хронічний і разуразний характер. Від кріпаків вимагали де-далі нових і нових нескінченних і непереробних днів роботи.

У безпосередньому звязку з кріпацькою роботою була справа розрахунків поміщиків з селянами. Ст. 57 правил р. 1848 р. наказувала першим що-тижня або що двох тижнів переводити з селянами розрахунки за виконану роботу, залеглості, зароблені і виплачені гроші, дані їм запомоги, то-що. Усе це треба було записувати до робочих книжок. Щоб селяни краще зрозуміли, дозволялося обраховуватися з ними також і на карбах. Практика обрахунків змальовує тодішні умови кріпацького побуту й з'ясовує те, що сказано про панщизняну працю.

У с. Княжах р. 1848 поміщик з кріпаками розраховувавсь несвоєчасно. Карбів не було, а натомість уживано різні завбільшки дерев'яні знаки, що на них було позначено належну платню за роботу. Робочих книжок, щоб записувати повинності і розрахунки, заведено не було [4]).

---

[1]) Дѣло № 71—1852 г. [2]) Дѣло № 33—1852—1854 гг.
[3]) Дѣло № 74—1851—1852 гг. [4]) Дѣло № 93—1848—1850 гг.

У частині с. Матова, де було 11 господарств з 63 ревізькими душами, 1847 — 1849 рр. двір заступно заплатив за селян (окрім того, що вони сами сплатили) рекрутського сплату й податків 464 крб. 8 к. срб. З цього боргу пан розіклав на кріпаків для одробітку 180 крб. (150 крб. і за згонні дні 30 крб.), а решту 284 крб. 8 к. подарував їм. Коли випадала праця і на 5-ий день на тижні, то це записувано за будівельні дні. За згонні дні платили селянам не грішми, а записували до робочих книжок по 10 коп. сріблом за день на скарбові податки. За борг кріпаки одробили панові р. 1848 33 крб. 9 к. і р. 1849 42 крб. 31 к., а всього за два роки, одколи запроваджено інвентарну реформу, 75 крб. 40 к. Податки, за поміщиковою згодою, платили однаково з кожного господарства, незалежно від того, скільки ревізьких чоловічих душ було в родині. Р. 1849 заплачено з господарства по 8 крб. сріблом, а разом з рекрутським сплатом малося внести по $11^1/_2$ крб. Робочі книжки поміщик провадив несправно і не за встановленою формою [1]).

У с. Боришковичах на всіх 7 господарях була р. 1851 надзвичайна заборгованість на поміщикову користь. Як той пояснював, вона повстала за дані їм допомоги хлібом і грішми та утримання родин тих, котрі кілька літ були в утечі за кордоном, і за платню за них податків. Селяни принципово свою заборгованість визнавали, але не на такі величезні суми, що їх поміщик позаписував їм у робочі книжки. За заробітки вони через борги платні від поміщика не одержували. Робочі книжки проваджувано не за формою. В них зроблено було вирахування разом за кілька років. Розглянувши справу, Сумовський наказав поміщикові подарувати кріпакам геть-усі борги й не примушувати їх одробляти борги за попередні роки [2]).

Так само в селах Турупині, Блаженику і частині с. Верби розрахунків з селянами не проваджувано. Що записувано до робочих книжок, про те господарям не оголошувано. За попередні роки управитель маєтків понищив робочі книжки й карби. Книжки провадили неясно й не за формою. Сумовський зобов'язав управителя заплатити селянам за згонні дні й инші роботи, а також і за те, що вирядив селян з валкою у великодній тиждень, і бабам за роботу в неположені дні; це й було виконано [3]).

У частині с. Верби розрахунки з селянами переводили несвоєчасно. Податки за них уносив сам поміщик, і їх не повідомлювано, скільки з них належало. Так само вони не знали, яку саме платню призначено їм за згонні дні. Через те, як писав до генерал-губернатора справник Мейєр, селяни непевні були, що їх правильно завдовольняють платнею, а „по невѣжеству и безпамятству" не могли йому сказати точно, скільки саме й коли вони були на згонних днях. Робочих книжок не було, бо їх забрав посесор Стройновський, що залишив цей маєток. Поміщик завів був нові книжки. Коли маршалок зауважив, що вони велися не за

[1]) Дѣло № 111—1848—1852 гг. [2]) Дѣло № 18—1851 г. [3]) Дѣло № 34—1851 г.

формою, то поміщик понищив їх і завів инші. Тільки-ж і ці нові він вів не в порядкові. В них не зазначено було, в які саме дні повинна одбуватися панщина, чи фактично одробляли її своєчасно, чи протягом цілого тижня й через що таке сталося [1]).

Усі 10 господарів в с. Янові у посесора Дрогаєвського мали претенсію, що їх не завдоволено платнею за згонні дні й відносно тих робіт, котрі вони одробляли за борги. Коли Сумовський розслідував справу, селянам було за все заплачено, а декотрі з них, як сами визнали, залишилися винні посесорові за допомоги збіжжям, сіном, то-що [2]).

В с. Островок баби за полоття жадної платні не одержували. Державні податки з селян поміщик сам стягав і вносив до державної скарбниці. Робочі книжки не велися [3]).

В с. Холопечах розрахунків за роботи регулярно не провадили. Робочі книжки заведені були, але в них розрахунки були переведені навіть за рік наперед. Селянам належала платня за лови риби в озері й за виріб полотна, але поміщик одрахував її за давні борги. Так само він відрахував з їхньої платні за шкоду, що вчинила їхня худоба панським полям і сіножатям, і не доплатив тим, що були на двірській службі. Сумовський примусив поміщика посплачувати кріпакам за випрацювані дні, виріб полотна й службу в дворі. Щоб запобігти скаргам, маршалок запропонував поміщикові подарувати селянам усі давні їхні борги, що той і зробив і це цілком завдовольнило селян [4]).

В с. Білополі, що належало колишньому губерському маршалкові Ромуальдові Ледоховському, за роботу селянам давали не гроші, а квити, й не за інвентарною таксою, а саме: чоловікам на 10 коп., а бабам на 5 і 3 коп. сріблом. Двічі на рік ці квити вимінювано на гроші. Платню по 10 коп. призначали не инакше, як за нажаття цілої копи. Розрахунок з селянами кожні два тижні по книжках і карбах не провадився. Не зроблено також обрахунку й не заплачено селянам за ввесь час, одколи переведено інвентарні правила. Робочі книжки проваджено не за формою. Карбів заведено не було. Р. 1854 знов перевірено робочі книжки. В них знайдено було тільки загальні однакові зазначки про виконання панщини, а перероблені дні були записані особливою загальною сумою. На карбах зазначки відповідали книжкам. З цих останніх не можна було дізнатися, коли й які саме роботи пороблено, а селяни не могли докладно про це згадати. Розрахунок з ними зроблено перед двома місяцями, як їх допитувано в цій справі [5—6]).

Отже, в жадному з маєтків з селянами своєчасно, в призначений в інв. правилах термін, не розраховувалися. Справжньої суми боргу вони ніколи точно не знали, бо записи велися без їхнього відома

---

[1]) Дѣло № 57—1850—1851 гг. [2]) Дѣло № 53—1851 г. [3]) Дѣло № 48—1851 г.

[4]) Дѣло № 71—1852 г. [5]) Дѣло № 33—1852—1854 гг.

[6]) Ще за описом числиться справа № 91—1851 р. про незавдоволення селян с. Виджгова Демчука й Грущинського платнею за двірську службу, але самої справи не знайдено.

й згоди. „По невѣжеству и безпамятству“ вони не могли пам'ятати, скільки днів вони працювали, за скільки неодроблених записано їм на борг, то-що. В самих записах робили своєрідні комбінації. Борг тяжив над кріпаками за низку років. Вони жахалися, коли дізнавалися про суму своєї заборгованости. Поміщики вносили за селян державні податки, а скільки саме, того селяни точно не знали. Часом переводили навіть на щось уніфікацію податків, незалежну від кількости ревізьких душ. Робочі книжки проваджувано дуже недбайливо. Тимчасом на них мала ґрунтуватися система контролю, що на неї покладали надію інвентарні правила. Описана практика може найбільше спричинилася до надмірної по-над інв. правила праці кріпаків, бо за таких умов нормальної панщини вистарчити не могло. Кабальна заборгованість кріпаків призводила до вимушеного анулювання її, що маршалок і справник дуже м'яко звали подарунками.

Наприкінці р. 1850 виявлено цікавий факт. У селі Янові інв. реформи цілком не було переведено. За згодою з поміщиком Василевським, селяни одробляли панщину за старими інвентарями. Маршалок і справник трохи по-різному описували картину цієї своєрідної автономности. Як каже Сумовський, усі кріпаки працювали в Янові по 3 дні в тиждень, а четвертий день за податки. Поміщик давав їм запомоги, надто робочою худобою, і довів до того, що чисто всі його селяни поробились тяглими. З 12 господарів села 8 було самоплужних, а від решти 4-х виходило по двоє плугів. Дана від пана робоча худоба залишалася у господарів аж до того, доки була здатна до праці. Коли-ж непридатну продавали, то гроші повертали панові, і він знов давав робочу худобу. Селяни висловлювали згоду на давні панські інвентарі й не заявляли ніяких претенсій. Справник Мейєр писав, що янівці працювали в міру потреби, без розрахунку, і за це поміщик сплачував за них податки; після пожежі дав їм будівельний матеріял; дав робочу худобу тим, у кого її бракувало, й инші запомоги. Отже, кожен з 12 господарів одержував од пана 20—30 крб. сріблом. Вважалося, що селяни винні ці гроші, хоч виплати з них і не вимагалося. Кріпаки ніякої претенсії до пана не висловлювали. Але ці порядки земського справника Мейєра не завдовольнили, і він заходивсь агітувати серед селян за те, що інв. реформа для них вигідніша. При тому Мейєр гадав, що поміщик боргів на селянах у запомогах не повинен був мати, бо розрахунків у панщині з ними не робилося. Далі Василевський, у присутності парахвіяльного священика, всі борги селянам подарував [1]).

В архівних документах, на жаль, нема докладніших пояснінь, чом Янівські кріпаки не бажали інв. реформи; початки такого небажання зареєстровано ще в квітні 1848 р. [2]). Самий цей факт з першого погляду свідчить ніби не на користь Бібіковської реформи. Не могли-ж янівці

---

[1]) Дѣло № 107—1850-1851 гг.

[2]) Дѣло № 51—1848 г. о желаніи крестьянъ д. Янова п. Василевскаго отрабатывать барщину по прежнему инвентарю. На жаль, самої справи цієї немає.

аж до кінця 1850 р. не придивитися до нових порядків, що їх від 1847—1848 рр. позапроваджувано по всіх суміжних селах. Їхня байдужість могла відбивати й настрії останніх, але для таких висновків, що сами собою напрошуються, немає даних. Швидше можна гадати, що описана панська система кредитувати запомогами тоді завдовольняла янівських селян, що з піших чи півтяглих поробилися тяглими. Через те вони до справникової агітації наприкінці р. 1850 не були реально зацікавлені переходити на норми інв. правил.

Як вище зазначалося, кріпаки, скаржачися на своїх панів, робили за Всезбіркою законів карний учинок. Інв. правила, перші й другі, не дали селянству безпосереднього шляху в цьому напрямі. Тому важно ствердити, чи виявлялася з боку кріпаків ініціятива що-до захисту свого становища, утвореного внаслідок Бібіковської реформи. Тут ми зустрічаємося з фактами різного значіння. Часто про те, що селяни масово не завдоволені з того, що поміщики не додержуються обов'язкових інвентарів у тому чи иншому маєткові, Володимирський земський справник довідувався тільки при доходженні в якійсь иншій справі або перевіряючи інв. справу. В с. Вербі селяни заявили Мейєрові, що їм не видано робочих книжок тільки тоді, коли він вводив поміщика Олізара в володіння маєтком [1]). Що в с. Холопечах не виконувано інв. правила, це справник встановив, розглядаючи иншу справу [2]). Те саме було і в с. Білополі [3]) і селі Княжах [4]). В селах Турупині, Блаженику й частині Верби селяни на порушення обов'язкових інвентарів поскаржилися Мейєру тільки тоді, коли він перевіряв на місці, чи виконують інв. норми [5]).

Але разом з цим були факти, коли селяни за власною ініціятивою оскаржували вчинки поміщиків. Селянин с. Холопеч Марко Остапюк заносив до справника скаргу на те, що від нього відібрано худобу [6]). У справі селянки с. Білополя Меланії Ткачукової, що від роботи поронила двох дітей, скаргу подали батько й чоловік її [7]). Коли в с. Матові від селян вимагали панщину й на 5-й день, то вони ходили скаржитися до пристава [8]). Селянин с. Бодячева поміщиці Більської Семен Прохорук скаржившись, що йому ґрунт перемінено на инший [9]). Селяни с. Островок висловлювали незавдоволення з того, що поміщик продав хліб з запасної гамазеї, а також з приводу одбування панщини [10]). Селяни села Янова посесора Дрогаєвського скаржилися, що їх обтяжують зайвою роботою [11]).

Постережувано також випадки, коли селяни юрбою ставили опір поміщикам або висловлювали колективні прохання й вимоги. Характерні епізоди, коли вони виступали на захист своїх односільців од покарання

---

[1]) Дѣло № 57 — 1850 - 1851 гг [2]) Дѣло № 71 — 1852 г.
[3]) Дѣло № 33 — 1852 - 1854 г [4]) Дѣло № 93 — 1848—1850 гг.
[5]) Дѣло № 34 - 1851 г. [6]) Дѣло № 71—1852 г.
[7]) Дѣло № 33 — 1852 —1854 гг. [8]) Дѣло № 111 — 1843—1852 гг. [9]) Ibidem.
[10]) Дѣло № 48 — 1851—52 гг. Ще по описах записані справи: № 58 — 1849 р. по с Красів; № 66—1860 р. по с. Літовіж; № 77 — 1860 р. по с. Млиніски, але справ нема.
[11]) Дѣло № 58 — 1851 г.

їх поміщиками. В с. Княжах панський писар Войнаровський, помітивши, що жінка Яцка Трачука в'язала замалі снопи пшениці, розвязав їх і наказав звязувати за інв. нормою. За те, що Трачучка не виконала цього й залишила снопи незвязаними, писар вдарив її різкою. Покривджений цим Трачук кинувсь на Войнаровського, але той відскочив і пішов скаржитися до двору. За писарем пішли й усі 30 селян, що жали панську пшеницю. Коли, по вислуханні справи, Трачука було взято за руку, щоб підвести його ближче до ґанку та покарати, то селяни, вирвавши Трачука з рук пана, втекли з двору [1]).

В с. Боришковичах, коли Антона Якубейка ведено було до двору, щоб дати йому різок за те, що він без панського дозволу ходив на заробітки до м. Горохова, то всі селяни прохали пана дарувати Якубейкові провину. При тому вони казали, що всім їм без заробітків не можна жити на світі. Коли-ж їхнє заступництво не мало успіху, то всі вони пішли скаржитися до пристава [2]).

Коли в с. Бодячеві Івана Маноцького заарештували й покарали в дворі за невідбуття панщини, то за півгодини по тому до двору прийшло близько 30 селян на чолі з місцевим священиком Федором Бучинським, визволили Маноцького з-під арешту й одвели до священикової хати. При тому священик, докоряючи поміщиці за самоправство, „въ разъяреніи" висловив образливі слова, од чого поміщиця була примушена тікати до сусідів і заслабла [3]).

З цього всього видно, що хоч який слабий ставили кріпаки опір проти порушення відносно них обов'язкових інвентарів, все-ж їм не було далеке активне почуття права заскарження незаконних вчинків своїх володарів. У кріпацьких розрухах часом помітні нотки не тільки стихійного, але й колективного визнання спільности своїх інтересів.

Згідно з інв. правилами, доглядати за виконанням їх мали повітові маршалки і земські справники. Перше місце в завідуванні інвентарним порядком у маєтках було надано маршалкам, що не тільки доглядали, але й мали право робити ті чи инші розпорядження. Роля-ж поліції зводилася тільки до догляду, а, коли порушувано інв. порядок, повідомлення про те маршалка, а також донесіння генерал-губернаторові й губернаторові. Але ставитися ці представники повітової державної влади до інв. справи не завсіди могли однаково. Маршалки, сами поміщики й власники кріпаків, розглядаючи кріпацькі з поміщиками суперечки, не могли бути абсолютно незалежними від своїх класових інтересів. Повітові земські справники не мали цієї хиби, і, як урядовці, мусіли точніш виконувати накази Бібікова і його наступника. Але величезну ролю тут відогравали особисті прикмети цих повітових достойників.

На Волині поміж маршалками й поліцією виникали в інв. справі суперечки. В листопаді 1851 р. губерський маршалок дідич Володимир-

---

[1]) Дѣло № 93—1848—1950 гг. [2]) Дѣло № 18—1851 г.
[3]) Дѣло № 111—1848—1852 гг.

ського повіту граф Ромуальд Ледоховський писав до Бібікова, що нагромаджуються справи, навіть карні, в скаргах селян на своїх поміщиків через те, що урядовці поліційні недоречно поводяться й роблять недоречні повідомлення. Вони, на думку Ледоховського, ослаблювали владу поміщиків і навчали селян до непокори. Поміщики-ж не дозволяли собі робити ніяких відступлень від встановленого в законі порядку що-до управління селянами. На це Бібіков відповів губерському маршалкові, що не може цілком покластися на його донесіння, бо він прохав саме за тих, що винність їх довели формальні слідства (Дмоховський, Собоцький і Врочинський). Коли-ж поліцаї винні, то маршалок повинен повідомити, хто саме [1]).

На запитання-ж Бібікова про Ледоховського, волинський губернатор князь Васільчіков писав: „Маючи на увазі особисті прикмети Ледоховського, я не можу сказати про нього нічого лихого. Але що-до порядку служби і сполучених з нею прав і відношень, то все це він розуміє дуже зле. Захоплюючись хибним поглядом на своє призначення, Ледоховський гадає, що, як дідич і маршалок, він зобов'язаний клопотатися перед начальниками в усіх справах поміщиків і дворянства, що обрали його на цю посаду, і безумовно обстоювати кожного з них" [2]). Р. 1850 той самий князь Васільчіков писав, що повітові маршалки й особливо Володимирський признавалися, що через неодноманітну форму кріпацьких робочих книжок виникали скарги й зауваження од земської поліції, хоч у цих випадках інв. правила не порушувано [3]).

Дарма що подача скарг од кріпаків на своїх панів був карний учинок, все-ж-таки представники влади їх приймали. В усіх випадках заскарження справу розслідували і Сумовський зобов'язував поміщиків завдовольняти покривджених селян. Останнім тимчасом наказувалося бути слухняними й покірливими; таку агітацію проваджено при кожній нагоді. Про скарги селян справник повідомляв генерал-губернатора й губернатора. Ці-ж останні, особливо Бібіков, засипали місцеву владу запитаннями про те, що виявилося й що вчинено в кожній справі. Траплялося, що притягувано поміщиків до права й усовувано на час, поки провадилася справа, з їхніх маєтків. Треба зазначити, що рапорти й розслідування, що їх переводив земський справник Мейєр, справляють враження цілком об'єктивних. Він уважно ставивсь до охорони прав селян. Знов-же і в листуванні Сумовського не помітно пристрастя на користь поміщикам. Наведу зразки розпоряджень, що їх робила влада на скарги від селян на своїх панів. У справі селян с. Верби губернатор Крівцов наказав завести робочі книжки за інв. формою, справно провадити з селянами розрахунки за роботу і, під загрозою відповідальности, не примушувати їх працювати святами [4]). У с. Холопечі Сумовський зобов'язав поміщика не

[1]) Матеріяли б. архів. семінара (Дѣло № 45—1851—1852 гг.).
[2]) Ibidem. Порівн. Bobrowski, op. cit., II, 35.
[3]) Дѣло № 79—1852. [4]) Дѣло № 57—1850—1851 гг.

вимагати від кріпаків нічого зайвого, а їх переконував коритися панові [1]). У справі с. Білополя, де порушені були мало не всі статті інв. правил, губернатор наказав викликати Ледоховського до Житомира, щоб довести йому, які незаконні були його розпорядження, що він допустивсь, хоч і посідав нещодавно певну посаду і знав свої обов'язки. Також доручено було суворо наказати йому точно виконувати закон за обов'язковою розпискою. Заступник генерал-губернатора звелів попередити поміщика, що надалі його віддадуть під суд, як ослушника царської волі. Ще й наказано йому завдовольнити селян за згонні дні й за переробки. Генерал-губернатор звернув поміщикову увагу на те, що зайвих днів селяни одробляти не повинні і за них вони мають одержувати платню за добровільною згодою [2]). В справі пияцтва та волоцюзтва селянина с. Янова Степана Кравчука губернатор запропонував як-найсуворіше наказати йому, щоб він змінив свою поведінку [3]).

Р. 1848 повітовий маршалок наказав поміщикові частини с. Матова — ясно записувати селянську працю в книжках, розрахунки робочих днів на карбах переводити що-тижня і не вимагати праці „по урокам". Окрім того, Закревського зобов'язано надалі селянських підвід у бездоріжжя не посилати і завдовольнити селян за згонні дні [4]).

У справі селян с. Турупина, Блаженика й частини Верби обслідування переводили окремо Сумовський і Мейєр. Але віце-губернатор Політковський й потім губернатор Крівцов знайшли, що донесіння Сумовського неповне, а висновки не відповідають рапортові Мейєровому. Маршалок зазначав, що селяни працювали по 3 дні, але не додав, які саме, тяглі чи півтяглі; не з'ясував, чом господарі не закінчували панщини в один призначений день, і чи не вимагалося від них зайвих повинностей і чи не належить їм за те заплатити. Через те Сумовського зобов'язано знову поїхати на місце разом з Мейєром, щоб наново обслідувати й встановити інв. порядок [5]).

По с. Бутичі губернатор наказав, щоб селяни сами через своїх збирачів вносили до державної скарбниці податки й инші збори, вживаючи для цього гроші, що їх одержували за згонні дні [6]).

В справі про примушування до роботи родини титаря Дмитра Костюка в с. Біличах графині Марії Чацької губернатор наказав попередити уповноваженого по маєтку Мальчевського й управителя Задарновського, що, коли вони ще порушать інвентаря, їх буде викликано до Житомира для особистої відповідальности. Про найсуворішу відповідальність за це їх попередив і заступник генерал-губернатора князь Васільчіков [7]).

Як оборонці кріпаків проти порушення інв. ладу поміщиками, виступали й місцеві православні парахвіяльні священики, що, з наказу Бібі-

---

[1]) Дѣло № 71—1852 г. [2]) Дѣло № 33—1852—1854 гг.
[3]) Дѣло № 107—1850—1851 гг. [4]) Дѣло № 111—1848—1852 гг.
[5]) Дѣло № 34—1851 г. [6]) Дѣло № 62—1852—1856 гг. [7]) Дѣло № 65—1852.

кова, повинні були об'єктивно роз'яснювати селянам перші інв. правила. Треба відзначити, що становище сільського духівництва в цьому відношенні що-до державної і поміщицької влади було дуже делікатне. Загальний закон вимагав від них впливати на своїх парахвіян у дусі повної покори їх своїм панам [1]). Але наказ Бібікова священики здійснювали в напрямкові взагалі протипанському. Мабуть, це пояснювалося національними й релігійними суперечностями і відгуками польського повстання. Часом інтереси поміщиків і священиків були протилежні, бо кріпаки повинні були обробляти ґрунти і своїм священикам. 15 лютого р. 1848 в м'ясниці священик Федір Бучинський, на прохання від селян сіл Бодячева, Матова й Смикова, вичитував їм новозаведені інв. правила. Між иншим, він казав, що коли-б поміщиця захтіла від них більше роботи, то вони отримуватимуть за те платню, але до праці по-над інв. норми приневолити їх не можна. В Матові той самий священик двічі в церкві поясняв селянам інв. правила, причому вперше навгад, без друкованого примірника, що його одержав згодом. У цих промовах він намовляв тих селян, що мали менші ділянки, не робити більш як двоє днів піших навіть і тоді, коли-б вони мали досить робочої худоби. Проти священика почате було обвинувачення в тому, що він самовільно зараховував таких селян до піших. На час слідства священика усунуто з парахвії [2]),

В с. Миркові п. Рачинського 12 липня р. 1848 прикажчик Буркацький зібрав селян на панщину й згонні дні для жнив. Але парахвіяльний священик Литвинович самовільно забрав цих селян до 70 душ і повів на свої поля [3]).

Окрім вищенаведених прикладів окремих на кожний випадок розпоряджень, державна влада намагалася в низці загальних наказів, що торкалися Волини, охороняти селян від утисків і порушення умов їхнього побуту. Управителі маєтків повинні були мати від поміщиків особливі визначені інструкції. Управителів, згідно з ст. 61 інв. прав., уважали за поставлену від поміщиків владу. На такі посади допускали тільки тих, котрі мали від повітового маршалка належні „одобрительныя" свідоцтва [4]). З приводу неспокою, що помічався поміж селянами на Правобережжю в 1848 р., генерал-губернатор наказав справникам надзвичайно обачно й сумлінно дізнаватися, чом селяни незавдоволені. 24 липня р. 1848 він-таки доручив місцевій владі мати суворий догляд за тим, щоб поміщики не примушували своїх селян до позаінвентарної роботи та щоб

---

[1]) Сводъ Законовъ, т. XIV. Уставъ о предупрежденіи и пресѣченіи преступленій. Ст. 324—326. Изд. 1842

[2]) Дѣло № 111—1848—1852 гг. Вище було описано його виступ у справі звільнення з-під арешту селянина Маноцького.

[3]) Дѣло № 95—1843 г. Ще за описом записано справи: „№ 29 - 1848 г. о неповиновеніи крестьянъ с. Конюхъ помѣщику Ледоховскому и объ одностороннемъ толкованіи инв. прав. свящ. Вербицкимъ; № 144—1848 г. по жалобѣ помѣщика Пражмовского на ослушность крестьянъ д. Млыниска и с. Поромова по случаю неправильнаго имъ толкованія священникомъ с. Михаль инв. правилъ". Але справ нема.

[4]) Дѣло № 66—1853 г.

останні не виходили із покори своїм панам. Р. 1851 запропоновано звернути увагу на ті маєтки, де або через недбайливість поміщиків, або через недогляд їх за своїми управителями, орендарями та економами, порушувавсь інв. лад [1]). З приводу рапорту жандармського полковника Арендаренка про скарги прийнятих у рекрути панських селян, р. 1853 підтверджено заборону поміщикам одбирати від тих людей худобу й иншу їхню власність, щоб не позбавляти їхні родини можливости підтримувати свої господарства. Тим-же рекрутам, котрі походили з двірських, поміщики повинні були заплатити належну їм за службу платню [2]).

Часто, всупереч інв. правилам, гроші на податки збирали з селян не обрані ними збірщики, а сами поміщики й їхні управителі; часто їх утримували з заробленої селянами платні за згонні дні й за окремі заробітки. Стягнені гроші двори не вносили до повітової скарбниці, а залишали в двірській касі й витрачали на потреби маєтку. До того жандармський полковник Арендаренко додав, що часом ті гроші розтрачували і знов стягали з селян. Часом поміщики, а надто посесори і адміністратори, користаючи з селянської темноти, розкладали на них і ті податки, котрі стосувалися тільки до панів, як на будівлю кадетського корпуса, на школи, то-що. Тому р. 1853 генерал-губернатор князь Васільчіков наказав губернаторам ще раз звернути увагу повітових маршалків, нехай-би вони доглядали за тим, щоб поміщики не допускалися в цьому відношенні жадного порушення інв. правил, щоб розкладали правильно податки, а гроші своєчасно вносили до скарбниці. Кн. Васільчіков був тієї думки, що податкова справність селян гарантована заробітною виплатою їм за згонні дні й за инші зарібки, а також їх загосподарюванням, можливим при встановленому в інв. прав. розрахунку часу [3]).

Р. 1853 князь Васільчіков констатував, що побільшало випадків наглої смерти селян і викиднів у селянських жінок од того, що двірські прикажчики свавільно карали їх. Особливо сваволю їхню поширено було на Київщині. Тому й на Волині наказано стежити за тим, нехай-би жаден випадок не зминув без того, щоб винних в тому не було суворо покарано, і маршалки попередили про те всю двірську службу [4]). Також заборонено допускати до управління кріпаками таких другорядних поміщицьких службовців, як писарі, гуменні, рахмістри й инші, що не мали визнаної від маршалків кваліфікації [5]).

Між судами й адміністрацією не було однакової лінії що-до переслідування випадків порушення інв. ладу. Р. 1853 генерал-губернатор писав до голів карних палат, що його управління переслідує прояви системи поміщицького свавільства й не залишало без уваги ані одного випадку не тільки порушення інв. порядку, ба навіть відхилення від

[1]) Матеріяли кол. архівн. семінара (дѣло № 95—1847—1850 гг.).

[2]) Дѣло № 84—1852 г.

[3]) Дѣла № 62, 59, 68—1853 г.

[4]) Ibidem.

[5]) Дѣло № 66—1853 г.

нього. Кожен такий випадок припинявся або адміністративним розпорядженням, або, крім того, віддавався до судового розслідування. Але судові вироки йшли часом усупереч адміністративним розпорядженням і нерідко їх паралізували. Коли розпочаті були адміністративні репресії проти винного і його маєтку, то судові вироки або цілком виправдували його, або присуджували до незначних кар, що далеко не відповідало вжитим адміністративно заходам. Отакі факти траплялися тоді, коли суди призначали додаткові розслідування на місцях [1].

Але факти звичайних для кріпацької доби утисків селян траплялися протягом усього інв. часу. У с. Княжах прикажчика й панського родича допускалося карати селян. Як вище було описано, панський писар ударив різкою жінку Яцка Трачука за те, що вона в'язала надто малі снопи. Опріч того, записано такий факт. 13 січня р. 1849 селяни прибули з підводами під панську стодолу, щоб перевозити жито до шпихліра. Панський родич, побачивши, що підводи без мішків, почав картати заказного Павла Романюка. Що він виправдувавсь, це було прийнято за неслухняність і Романюка побито й повалено на землю. Свідки під присягою зізнали, що Романюк п'яний не був, дарма що й випив на хрестинах чарку чи дві горілки. По тому Романюк кілька днів був на роботі, нікому не скарживсь і навіть їздив з підводами до Дружкополя. 23 січня він захорів, а 28-го помер. На слідстві лікар визнав, що смерть сталася од запалення легенів, а їх міг підготувати й побій. Винного оштрафовано за самоправність на 5 крб. сріблом, але губернатор князь Васільчіков не погодивсь на такий м'який присуд і надіслав усю справу до Сенату [2].

Р. 1849 у с. Матові в-осени, підчас бездоріжжя, адміністрація маєтку посилала селян до Володимира з хлібом; у дорозі Івана Бабія кінь, що варт був 9 крб. сріблом, пав і грошей за це господареві не було повернуто. Поміщика зобов'язано завдовольнити Бабія [3].

Поміщик м. Дружкополя Юлій Загурський підчас жнив наказав покарати за лихе поводження Анастасію Миколайчучку. Незабаром по тому вона, що була на 8-му місяці вагітна, породила сина, який протягом доби помер. Підчас слідства пан виправдувавсь тим, що про стан її він не знав і що наказано було її покарати по одежі. Григорій Костюк, що виконав панського наказа, пояснив, що він ударяв різками по землі. Медичний огляд не дав матеріялу для обвинувачення [4].

В с. Білополі Меланію Ткачук 17 чи 18 березня 1852 р. викликав заказний Борис Зань на панщину, щоб віяти жито. Там вона разом із иншими бабами міркою, що вміщувала в собі 4 гарці, носила й насипала в машину жито, крутила машину й одгортала чисте зерно від полови. 20 бе-

---

[1]) Дѣло № 67—1853 г.

[2]) Дѣло № 93—1848—1850 гг.

[3]) Дѣло № 111—1848—1852 гг.

[4]) Про Дружкопільських поміщиків було заведено 5 справ; на час слідства одного з них було усунуто з маєтку до Володимира. Дѣло № 74- 1851—1852 гг.

резня вона знов працювала при молотарні й носила до неї вівсяні снопи, й одгортала граблями зерно од соломи. Ввечері після роботи вона почула себе недобре, а 26-го породила двох живих близнят, як гадала, на 11 тижнів передчасно. Народжені другого дня померли. Коли її кликано до роботи, вона про свій стан ані заказному, ані економові не казала. Проти заказного Заня й управителя Студзинського почато було судове переслідування, що тривало 5 років без ніяких наслідків. Ухвалено, як тоді в судах формулували, випадок „доручити волі Божій“ [1]).

У селах Турупині, Блаженику й Вербі селян р. 1851 примушувано робити святами. На великодньому тижні їх посилано з валкою до села Бендюги [2]).

Р. 1850 селянин с. Янова Степан Кравчук скаржився на те, що 18 років перед тим мати поміщикова, як батько Кравчуків помер, відібрала в нього два воли, дві корови, шестеро овець і свині. Поміщик пояснняв, що Кравчук недостачі в худобі не відчував, бо був переведений у дім тестів і після його смерти користувався його худобою. Сумовський доручив поміщикові завдовольнити претенсію Кравчука що-до волів і корови [3]).

У с. Островок селян р. 1851 примушувано працювати неділями, а саме одбувати посилки, і день рахували їм за півдня [4]).

Року 1850 кріпак с. Холопеч Марко Остапчук, що мав дружину і 5 дітей-недолітків, 16 тижнів слабував, не міг сам одбувати панщину і не мав кого за себе послати. Не вважаючи на те, його примушено працювати й узято до двору, щоб він працював під доглядом. Коли-ж за $1^1/_2$ тижні з'ясувалося, що Остапчук справді не може працювати, то взято від нього двоє коней, корову з телям, стіг сіна, хату й ґрунт. Розслідування в цій справі виявили, що хату й ґрунт відібрано в нього через те, що він не одбував панщини й не міг засіяти своїх полів, а худобу й сіно — за борги його поміщикові. Що-ж до того, що його слабого приневолено працювати, то сталося це тому, що його ніби бачили в лісі, як він вивозив для себе бальки. Але Сумовський зобов'язав поміщика повернути Остапчукові хату з ґрунтом, одного коня і $7^1/_2$ рублів за иншого вже проданого тоді коня, корову з телям і 5 руб. за сіно [5]).

Благочинний 7 округи Кульчицький р. 1852 скаржився, що в с. Біличах, за наказом од управителя Задарновського, селян у неділі й свята, підчас одправи в церкві, викликувано до двору для розплати, а також одробляли вони панщину. Те-ж саме було і 1 липня, в день народження цариці Олександри Федорівни. Сумовський заявив, що селяни справді з'являлися для розплати з власної волі — всього на 2 годині — і що робили в царський день випадково, бо забули про це свято. Надалі нака-

[1]) Дѣло № 33—1852—1854 гг.
[2]) Дѣло № 34—1851 г.
[3]) Дѣло № 107—1850—1851 гг.
[4]) Дѣло № 48 — 1851—1852 гг.
[5]) Дѣло № 71 — 1852 г.

зано було розплати провадити в свята й неділі по обіді і додержуватися свят [1]).

Той-таки благочинний протестував проти того, що родину церковного старости в Білечах Дмитра Костюка раз-у-раз примушувано до панщини. 13 липня благочинний прохав уповноваженого графині Марії Чацької Мальчевського, щоб родину Костюка звільнено од роботи, але й після того, за наказом од управителя Задарновського, вся родина Костюка цілий тиждень працювала, а 16 літнього сина його одправлено було на безстрокову роботу до иншого фільварку; це саме загрожувало ще й дочці Костюка. Р. 1850 Бібіков пояснив § 18 інв. правил, згідно з чим саму тільки жіночу панщину можна було вимагати од родин церковних старостів, коли їх цілком не звільнив був од того пан; усі-ж инші члени родини, хоч-би скільки їх було, не підлягали роботі. Тому губернатор заборонив вимагати чоловічу панщину од Костюкової родини, а 1 день жіночої допустити тільки в тім випадку, коли поміщик не звільнив їх од того; також заплатити Костюкові за це, відколи заведено обов'язкові інвентарі, а синові або платити за таксою за службу, або повернути додому. Сумовський разом із Мейєром зобов'язали Мальчевського заплатити Костюкові за неналежну роботу 20 крб. 47 к. [2]).

За заявою того-таки благочинного того-таки 1852 р., церковний староста с. Бутятич Степан Катеринюк, що 10-ий рік одбував службу, був примушений працювати по 2 дні панщини на тиждень, дарма що він не мав цілого ґрунту, а тільки город. Поміщиця казала, наче-б вона не знала, що його обрано на старосту, бо він походив не з Бутятич, а з Кричева, і що панщину вимагали від нього, як од городника. Генерал-губернатор заборонив примушувати Катеринюка до панщини і наказав заплатити йому за його роботу [3]).

За повідомленням благочинного 2-ої округи Новоселецького, в 1852 р. церковний староста с. Маркович Лука Грибок одмовлявся від своїх обов'язків через те, що не був звільнений од панщини. Сумовський відповів, що Грибка звільнено від панщини [4]).

Благочинний Квінтіліян Левицький р. 1859 скаржився на те, що поміщики с. Сільця і м. Дружкополя примушували церковних старостів до панщизняної роботи. Генерал-губернатор заборонив і це [5]).

Таким чином, утиски селян походили як безпосередньо від самих поміщиків, так і ще більше від управителів, економів, писарів, заказних, то-що, а також і від панських родичів. Найчастіше вони мали місце з при-

---

[1]) Дѣло № 61 — 1852 г.

[2]) Дѣло № 65 — 1852 г.

[3]) Дѣло № 62 — 1852—56 гг.

[4]) Дѣло № 78 — 1852 г.

[5]) Дѣло № 9 — 1859 г. За описом записані справи про утиски селян: № 72—1848 р. по с. Дубина; № 151/165—1848 р. по с. Михалі; № 156/216—1848 р. по с. Береске; № 93/546—1849 р. по с. Козлов; № 10—1848 р. по м. Дружкополю; № 61—1860 р. по с. Серничек; № 66—1860 р. по с. Літовіж; № 77—1860 р. по с. Млиніска, але справ нема.

воду панщизняної роботи кріпаків або при самій роботі. Часом одна відповідь селян, що не подобалася двірській адміністрації, викликала для них неприємні наслідки. Звертають на себе увагу деякі факти якоїсь особливої покори з боку кріпаків. Так, вагітні жінки, що, за інв. правилами, мали право на обережне відношення що-до призначення їх на ту чи иншу роботу, або що-до покарання їх, звичайно в тих випадках не посилалися на свій стан. Селянин оскаржував застосоване до нього перевищення поміщицької влади тільки по 18 роках і то тоді, коли його висилали до арештантських рот. Побитий кріпак не скаржився на те і працював далі й т. д. Що-ж до церковних старост, та їх прав двірська адміністрація цілком не визнавала, аж доки на оборону їх стала духовна влада.

Звичайними й легальними формами репресії з боку поміщиків проти селян за різні їхні провини були арешти, кари на тіло, висилка до арештантських рот і здача в рекрути [1]). Карали за невиконання наказів двірської адміністрації, ледацтво, волоцюзтво та пияцтво. Останнє було поширене серед селян, бо про це в документах часто згадується. В с. Бодячеві за неслухняність і нахабні відповіді заказному панщини Івана Маноцького покарано 30 вдарами нагая по одежі й було забито в залізне кінське путо [2]). В с. Боришковичах Антона Якубейка покарано за те, що без панського дозволу ходив на заробітки до м. Горохова [3]). В Матові за участь у крадіжці Максим Баламут дістав 40 різок, а Іван Бабій та Іван Джалка по 15 різок [4]).

Були поміж кріпаків окремі хронічні типи, що опустилися. Їхню поведінку, після попередніх кар, поміщики силувалися виправити, висилаючи їх до арештантських рот і здаючи в рекрути. До Володимирського земського суду представлено селянина с. Янова Степана Кравчука для відсилки за погане поводження до арештантських рот. З донесінь справника Мейєра видно, що Кравчук був п'яниця й волоцюга. Отож, він їздив із жінкою на ярмарок до м. Устилуга й не повернувся того-таки дня додому, бо затримався у с. Русові, де й пиячив у корчмі. Коли про це довідався поміщик, то доручив трьом людям пильнувати його повороту, щоб приставити його до кари. Але Кравчук, що, згідно з його заявою, в 1849 і в 1850 рр. дістав по 100 різок, побоявся вертатися до свого села. Виправивши жінку додому, він сам повернувся до Устилуга, де займався поденними роботами. Як кажуть Сумовський і Мейєр, пан карав Кравчука, тільки-ж жорстоких кар до нього не застосовувано. Часом, накладаючи на нього кари, поміщик здавався на присуд селян [5]).

---

[1]) В описах зареєстрований тільки один випадок виселення — це справа № 2 — 1861 р. селянина села Квасова Франца Магдевича, що його обвинувачено в конокрадстві, але справи немає.

[2]) Дѣло № 111 — 1848 — 1852 гг.

[3]) Дѣло № 18 — 1851—1852 гг.

[4]) Дѣло № 111 — 1848—1852 гг.

[5]) Дѣло № 107 — 1850—1851 гг.

Сам Сумовський представив до земського суду свого селянина с. Бермешева Тимофія Довбиша, щоб одіслати його до арештантських рот на 6 місяців за пияцтво, злодійство й розпусну поведінку, з чого був недобрий приклад для инших селян. Довбиш виправдувавсь, що панщину він одробляв справно, не пиячив і не крав, а тільки 28 червня був трохи на підпитку, за що його й заарештовано [1]).

Церковного старосту с. Бутятич Степана Катеринюка за різні провини забито в колодки, і він просидів так у дворі 5 тижнів. Далі його одправлено до Ковля, щоб здати в рекрути, але як був він старий, то його не прийнято. Генерал-губернатор наказав обов'язати поміщицю не забивати в заліза тих селян, що їх мали здавати до рекрутства, а за ними можна було тільки збільшувати догляд [2]).

Крім репресивних заходів, деякі поміщики силувалися виправити тих кріпаків, що підупадали, допомогами, та це не завсіди мало позитивні наслідки. Поміщик с. Пузова Адольф Врублевський представив свого селянина Мартина Охринюка (він-же Грицюк) для одправки його на 6 місяців до арештантських рот за пияцтво й волоцюзтво. Охринюк не одробляв панщини й давав недобрий приклад для инших селян. Висилкою поміщик сподівався поправити його поводження. Як на місці перевірив справник, Охринюк справді пиячив і волочився. Хоча пан, сподіваючися, що Охринюк поправиться, не одного разу засівав був і обробляв його ґрунт, проте той покинув свою родину і вештався. Охринюка відправлено до арештантських рот до Одеси на 6 місяців [3]).

Семен Прохорук в с. Бодячеві був на одному ґрунті з своїм братом, але, не займаючись господарством, одділився од нього на городню землю, що її дала поміщиця. Коли-ж через ледацтво й волоцюзтво він не обробляв і цього участка, то поміщиця Більська оддала цей ґрунт иншому, а Прохорукові дала инший шматок такої самої площі й якости. Але він залишив і цей ґрунт і через своє ледацтво дійшов до того, що ніхто з селян не захтів прийняти його до себе. Ледві Сумовський упрохав Більську взяти Прохорука, нехай-би він доглядав двірську худобу за таксову платню. Прохорук змалку був ледачий [4]).

У селян виникали з поміщиками суперечки із приводу запасних харчових магазинів, що хлібом з них користувалися поміщики. В с. Княжах у пана Антона Старчевського пристав Арісенко не знайшов готовизни, щоб поповнити селянський хліб, зібраний для засипки запасного магазина. Всю готовизну поміщикову описано за скарбові залеглості й за борги. Магазина не було збудовано, як пояснив поміщик, бо бракувало на місці матеріялів [5]). У частині с. Матова п. Закржевської замість хліба, що селяни давали, знаходивсь овес у снопах. Поміщик це

[1]) Дѣло № 69 — 1852 г.
[2]) Дѣло № 62 — 1852—1856 гг.
[3]) Дѣло № 68 — 1852—1853 гг.
[4]) Дѣло № 111—1848—1852 гг.
[5]) Дѣло № 93—1848—1850 гг.

поясняв псуванням хліба [1]). В с. Боришковичах п. Цезарія Држевецького селяни зробили належну насипку до магазина. Але цей хліб, що знаходився в панській стодолі, невідомо куди зник. Через те знов вони дали по дві копи жита й по копі ячменю, після вимолоту якого з кожної копи повинно було вийти по 2 корці, з чого поміщик однак був незавдоволений. Сумовський наказав поміщику поповнити хліб до магазину [2]). Кріпаки с. Островок п. Виджги скаржилися, що двір забрав і продав збіжжя з магазину й ніби через те силоміць вимагав від них по 3 копи жита й по 3 копи ячменю. На весні-ж, коли мало не в кожного господаря забракло хліба, поміщик замість жита давав їм на тиждень по гарцеві гороху, за що треба було одробляти два дні. Мейєр на місці встановив, що збіжжя в магазині почало псуватися, а селяни вимагали хліба. Тому двір роздав їм хліб в позичку, а частково спродав. Після-ж жнив, зложивши для магазина окрему стирту, поміщик вимагав од них повернути те, що взяли, й дати належне в снопах. Але через неврожай це для них здалося за тяжке, надто через те, що позичали вони в зерні, а оддавати мусіли в снопах, од чого полова й солома залишалася, як вони думали, панові. Але двір і на думці не мав брати їх полови й соломи. На весні-ж справді давано їм гороху, гарнець його коштував тоді 25 коп. [3]), за що вони добровільно одробляли по 2 дні. Селяни призналися Мейєру, що не добре вчинили, занісши до нього скаргу, не переговоривши з поміщиком [4]).

На Володимирщині були випадки, коли окремі селянські одиниці протестували проти того, шо їх зараховано до кріпацького стану. 10 селян села Острова-Пехів Пехи-Лобачівські р. 1848 заявляли, що за привилеями від польських королів предки їхні й вони користувалися наданою їм спадщинною землею. Одколи-ж Любомльське староство перейшло до графів Браніцьких, їх, Пехів-Лобачівських, записано до ревізії за Браніцькими, відмовлено в прийнятті від них чиншу й примушено одбувати всі панщизняні роботи. Документи на свої ґрунти вони загубили, а тая копія постанови Волинського дворянського депутатського зібрання од 27 січня 1804 р., що вони її подали, як виявилося, була підроблена. Через те Володимирський повітовий суд 27 лютого 1850 р. скаргу Пехів-Лобачівських залишив без наслідків [5]).

Згідно з тодішньою загальною політикою російського уряду на Правобережжі, на Володимирщині польську мову виводили з ужитку в діловодстві поміщицьких маєтків. У селі Хмелеві графа Фелікса Чаць-

[1]) Дѣло № 111—1848—1852 гг.

[2]) Дѣло № 18—1851 г.

[3]) Пересічна справочна ціна на горох на Волині була весіння по 4 крб. 52 к. за четв., а також торговельна, ціна 4 крб. 58 к. (Военно-статист. обозрѣніе Волын. губ. 1850 г. СПБ, стр. 82).

[4]) Дѣло № 48—1851 г. Ще за описом записано справу № 58—1849 р. на скаргу селян с. Красова на поміщика Славушевського відносно поповнення хліба в снопах для запасного магазина, але справи немає.

[5]) Дѣло № 84—1848—1850 гг.

кого і в Горишові гр. Марії Чацької робочі кріпацькі книжки проваджено польською мовою. Сумовський р. 1851 наказав цим поміщикам провадити їх по-російськи [1]). Те-ж саме було в с. Боришковичах п. Цезарія Држевецького [2]) і в с. Островок п. Виджги. Що-до останнього, то, як він казав, польської мови вживали в книжках через те, що всі селяни були католики й по-російськи не розуміли. Але, як зазначав Мейєр, і по-польськи читати вони не тямили [3]).

Часом деякі накази од державної влади були утяжливі як для селян, так і для поміщиків. На місці згорілої р. 1836 церкви в с. Шпиколосах графа Адама Івановича Холоневського вибудувано було нову церкву на гроші, що пожертвував дяк Семигановський, за участю Шпиколоських парафіян. Поблизу церкви були селянські хати, що в разі пожежі являли собою небезпеку для храма. Справді, р. 1836 таке лихо сталося. Отож архієпіскоп Варшавський Арсеній прохав Волинську губерську владу, щоб наказала перенести селянські будинки. З приводу цього губерське правління наказало справникові, щоб заборонив селянам жити в цих хатах і зобов'язав поміщика влітку перенести селянські хати на инші місця не ближче, як на 25 саженів від церкви. Але справник одписав, що кріпацькі хати віддавна вже стояли на тих місцях, і тому не їх при церкві, а церкву при них збудовано. Губерське правління зробило за це справникові сувору догану і ще раз загадало виконати свого наказа [4]).

Селяни на Володимирщині справді в масі були такі простячки, як малював волиняків у своїх мемуарах Крашевський. Розмір своїх обов'язків, зазначених в інв. правилах, знали вони погано. Р. 1851, як вище зазначалося, Мейєр писав, що селяни села Верби „по невѣжеству и безпамятству" не могли йому визначити, скільки одбули вони згонних днів, у який час і коли цю роботу від них вимагали [5]). Р. 1853 жандармський полковник Арендаренко зазначав, що через „простоту и прямодушіе" селян від них часом стягувано й такі податки, котрі до них не стосувалися [6]). Р. 1851 той-таки Мейєр стверджував, що „по невѣжеству" селяни Порицького маєтку не могли були сказати, скільки раніш у них було ґрунту й скільки їм припало після розмежування [7]).

Траплялося, що поміщики винуватили своїх кріпаків у лінивстві, як це вище зазначувано для сіл Матова й Холопечів [8]). Селяни енергійно обстоювали своє право на позаінвентарні заробітки, що доповнювали їх бюджет. У с. Боришковичах покарано одного селянина за те,

[1]) Дѣло № 97—1850—1852 гг.
[2]) Дѣло № 18—1851 г.
[3]) Дѣло № 48—1851 г.
[4]) Дѣло № 84—1851—1852 гг.
[5]) Дѣло № 57—1850—1851 гг.
[6]) Дѣло № 68—1853 г.
[7]) Дѣло № 97—1850—1852 г.
[8]) Дѣла № 111—1848—1852 гг. и № 71—1852 г.

що він без дозволу од пана ходив на заробітки до Горохова. В цьому селяни вбачали заборону одходити кудись на роботу. Вони заявили поміщикові, що без того їм жити на світі не можна буде, і навіть ходили скаржитися до пристава. Мейєр пояснював їм, що коли вони йдуть до сусідніх сіл, то досить мати від поміщика усний дозвіл, а для далеких місцевостей треба мати дозвіл писаний [1]).

Як запроваджено інв. реформу, кріпаки не перестали тікати з маєтків. У вересні р. 1853 Мейєр, подаючи генерал-губернаторові відомості за „майскую треть", зазначив 10 випадків утечі вже після того, як переведено в життя інв. правила, а саме: з Козлова поміщика Рафала Ручинського 3, з Калусова п. Стецького 3, з Михал п. Пражмовського 1, з Рогожан п. Оржешки 1, з Дубчика п. Водзинського 1 й з Русовичка п. Залеського 1. Тікали з Козлова через те, що бракувало харчів та одягу і з кріпаками суворо поводилися. В усіх-же инших селах 7 селян утекло по їх „дурному поведенію". Таким чином, тільки втечу 3 чоловіків пана Ручинського можна було пояснити недодержанням у маєтках інв. ладу [2]).

Але з рапортів Мейєра за 1853—1854 рр. видно, що після того, як запроваджено інв. реформу, в 13 маєтках повернулося 15 чоловіка втікачів, а саме: в с. Жджарах п. Ромера 1, м. Оздютичах Косинського 1, с. Підберезі Мясковського 1, с. Фусові графа Холоневського 1, м. Милятині Масковської 1, с. Маркоставі Міяковського 1, с. Заболотці Гуровського 1, с. Бодячеві Більської 1, с. Боротчицях князя Четвертинського 1, с. Літовіжі князя Яблоновського 1, с. Цегові Жарновського 2, с. Колпитові Гулевичової 1, м. Милятині Рачинської 1 і с. Середатичах Гуровського 1. Найбільше з них, а саме 6 кріпаків тікали од рекрутчини, 5 щоб побачитися з родичами, 2 боючись кари за втоплену корову й бувши запідозрені в крадіжці коня (Колпитів і Оздютичі), 1 по речі, що залишилися за кордоном (Літовіж) і 1 „без будь-яких спонукливих причин" (Маркостав) [3]).

Із 5 зазначених причин утечі такі, як одвідини родичів, або „по речі за кордон", або без будь-яких причин, неясні, чи не викликало їх і до якої міри недодержання інв. ладу. Мейєр не ставив їх у звязок з останнім. На початку 1854 р. він-таки сповіщав генерал-губернатора, що протягом останньої третини 1853 р. жаден панський кріпак не втік [4]).

У Володимирському повіті, як прикордонному, оперували контрабандисти, і частина втікачів ішла за кордон [5]). У с. Боришковичах 4 з 7 усіх господарів довго перебували за кордоном і судилися за перехід границі [6]). Про те саме свідчить і вищезазначений випадок повороту

---

[1]) Дѣло № 18—1851--1852 гг.

[2]) Дѣло № 71—1853 г.

[3]) Дѣло № 71—1853—1854 гг.

[4]) Ibidem.

[5]) Забѣлинъ, стр. 306; Матеріалы для исторіи крѣпостного прававъ Россіи, стр. 55.

[6]) Дѣло № 18—1851 г.

в с. Літовіжі кріпака, що ходив туди по свої речі. Поміщики, певна річ, вороже ставилися до того, що селяни самовільно відходять. По-за тим, що од того зменшувалася в маєтку робоча сила, двори, як скарживсь, наприклад, Боришковицький пан, мусіли були допомагати родинам утікачів і платити за них податки [1]).

III.

Чи покращало в Володимирському повіті становище основної селянської маси—поміщицьких кріпаків після того, як переведено інвентарну реформу? Чи хоч трохи значно й помітно пом'якшили були обов'язкові інвентарі тягар кріпацтва з усіма його негативними наслідками? Володимирська повітова влада в першій половині інвентарного періоду давала на отакі запитання позитивну відповідь.

Р. 1851 земський справник Мейєр що-до села Островок п. Виджги констатував, що селянським шлюбам у цьому селі поміщик не перешкоджав; втікачів, скоро заведено обов'язкові інвентарі, повернулося двоє; побут селян відтоді покращав; і коли-б не неврожай і не град р. 1850, то кріпаки почували-б себе цілком добре [2]).

У своєму огляді цілого повіту наприкінці 1853 р. той-таки Мейєр сповіщав генерал-губернатора, що протягом травневої третини року на чинш селян поміщики не відпускали. До шлюбів ніяких перешкод у маєтках кріпакам не робилося. До рекрутства селян без заліку не здавалося. До арештантських рот і втихомирних домів на поправу селян поміщики не висилали. Разючого безладдя по маєтках не помічалося. Селяни платили податки краще, ніж доки не було заведено обов'язкових інвентарів. Покращали побут і становище селян „відносно розвитку робіт, заробітків, промисловости й моральности". Одробивши обов'язкові панщизняні дні, селяни мали досить часу для свого господарства і для поліпшення його. Вони також не терпіли так, як раніш, од бідности й скрути, а через те і моральний стан їхній покращав [3]).

Що в рапортах Володимирського земського справника в справі поліпшення загального становища селян, одколи переведено інв. реформу, може не було занадто багато звичайного урядового оптимізму, це можна бачити з такого-ж донесіння справника суміжного Дубенського повіту. Наприкінці того-таки р. 1853 останній між иншим писав: „Мало не всі селяни платять податки з успіхом, бо ані мені, ані становим приставам не доводилося вживати ніяких примусових заходів. Із 29,455 крб. 10 к. окладу першої половини 1853 р. панські селяни заплатили 27,631 крб. 10 к., а р. 1824 крб. залишається в залеглості за тими маєтками, що знаходяться в завідуванні оддавна дворянської опіки. Становище селян по багатьох маєтках кращає через розвиток домового господарства, як, наприклад, зміцненням хліборобства, наймами від своїх або сусідніх власників ґрунтів для обробки й засіву, від заробітків у своїх панів і від перевозу хліба й инших предметів господарства до містечок Устилуга й Ра-

[1]) Ibidem. [2]) Дѣло № 48—1851—52 гг. [3]) Дѣло № 71—1853—1854 гг.

дзивілова. Від цього останнього промислу на пару худоби тяглий селянин має на рік прибутку від 15 до 20 руб.[1]) сріблом"[2]).

Більше-менше те саме відзначали тоді й справники по инших, оддалених од Володимирщини повітах. Отож Овруцький справник писав: „Побут і становище селян у розвитку робіт незрівняно покращали, бо, одробивши поміщикам обов'язкові дні панщини, вони охоче працюють на своїх полях. Намагаючися поліпшувати власні господарства, що давніш залежали від самоволі поміщиків, селяни встигають акуратно виконувати ті повинності, що на них лежать". Житомирський справник що-до шлюбів вказував тільки на один випадок, коли розпорядження поміщика оскаржено, а саме на скаргу селянина села Авратина Сидора Лукіянчука на те, що поміщик Березовський заборонив дочці Лукіянчука Олександрі виходити заміж за селянина иншого пана, а синові Михайлу одружитися з кріпачкою теж иншого пана, про що було окремо донесено генерал-губернаторові [3]).

Чи справді при Бібіковських обов'язкових інвентарях стало на Володимирщині краще жити народнім селянським масам?

Розвязуючи це питання, треба мати на увазі, що, хоч інвентарні правила уніфікували інвентарну практику, але все-ж окремі інвентарі були індивідуальними конституціями для кожного окремого маєтку. До всього-ж селяни до справи свого добробуту ставилися дуже суб'єктивно. Так, янівці жили за старими панськими інвентарями і відмовлялися від Бібіковської реформи. Тому, коли робити висновок, чи могло покращати становище селян, то до кожного з маєтків або до груп останніх треба підходити індивідуально.

З другого боку, кількість архівних матеріялів по Володимирському повіту незначна. Вони торкаються найбільше першої половини інвентарної епохи й не дають ані одної копії інвентарів. Крім того, документи є не по великих і не по середніх, а найбільше по деяких малих маєтках з обмеженою кількістю кріпацької людности. Отже, за невеликими вийнятками, в архівних документах описана приблизно однакова побутова група панських маєтків.

Що-до загального фону документів, то дослідник переобтяжений порушеннями з боку адміністрації маєтків інвентарних норм і утисками селян. Негативна барва деяких картин дає привід до таких безнадійних висновків, які що-до цілого Правобережжя зробили навіть новітні історики. Все-ж такі абсолютні узагальнення для Володимирщини були-б необережні й однобічні. Інвентарна реформа не становила якоїсь нової системи селянського землеволодіння. Декларувавши „мірскую" землю, вона не проголосила самого „міра" й не надала ніяких прав громаді. У цій сфері мало не все лишалося по-старому, і в тому велика була хиба

---

[1]) Пор. цю суму прибутку з сумою запомог у селі Янові, де інвентарні реформи не було переведено.

[2]) Дѣло № 71—1853—1854 гг.

[3]) Дѣло № 71 — 1853 — 1854 гг.

реформи. Завдання останньої не були такі широкі. Інвентарні правила фактично тільки пом'якшували трохи тягар кріпацтва й силувалися були звузити поле утисків над селянами, та й годі.

Підходячи в зазначених межах до розвязання поставленого тут питання, треба сказати, що хоч архівні матеріяли неповні, все-ж картина життя народніх мас на Володимирщині виходить досить виразна. Поміщики зустріли інвентарну реформу неприхильно. У першій половині інвентарного періоду найголовніші статті обов'язкових правил не виконувано. Селяни працювали по-над інвентарні норми й дуже заборгувалися. Борги їхні мали невилазний, кабальний характер. А втім, усі ці старокріпацькі звички панської адміністрації маєтків іще в першій половині інвентарного періоду переломлювалося. Селяни, завдяки інвентарній реформі, добивалися масового для цілих сіл зменшення днів обов'язкової праці, припинення зайвих робіт, виплати заробітної платні, здобуття недільного відпочинку, переміни урочної системи в роботі, скасування заборгованости, свободи приватних заробітків, поповнення харчових запасних магазинів, то-що. Такі реальні досягнення, що їх здобули кріпаки, мали були для них величезне значіння, бо поширювалися на всеньку масу селянства в кожному окремому селі чи маєткові. Гірше стояла справа з одиницями кріпаків. Випадки порушення відносно них інв. правил, а також і утисків часті, хоч і державна влада з цим спитувалася боротися.

Оці досягнення селянських мас у всіх зареєстрованих випадках виникали шляхом боротьби, що її переводили селяни в трьох напрямках. Кріпаки часом пасивно саботували ненавидну панщину, а це викликало для них од поміщиків кари, обвинувачення в ледацтві й перевід на важчу урочну роботу. По-друге, окремі одиниці тікали з маєтків. Але позитивні для кріпацьких мас наслідки мали скарги їхні до органів державної влади на накази та вчинки двірських адміністрацій. До цього способу села вдавалися всією масою за загальні масові інтереси і окремі кріпаки за свої особисті права. Активність селян виявлялася в тому, що або вони сами з власної ініціятиви ходили скаржитися до місцевого начальства, або заявляли своє незавдоволення, коли воно одвідувало маєтки.

Під тиском Бібіковського режиму поміщики пом'якшили свою тверду лінію проти домагань селян. Вони ще в деяких випадках перевищували свою владу що-до окремих селян, але легко здавалися, коли справа торкалася виступу цілої громади. Активності селян сприяло сільське православне духівництво. Навіть поліцію поміщики обвинувачували в провокуванні кріпацьких скарг. Поштові тройки з справником і повози цугом з маршалком одвідували кріпацькі села і наводили по маєтках порядок. Поголоски про це розходилися по всіх околичніх селах. Про те самісіньке говорилося по церквах, ярмарках, базарах і корчмах, де пиячили кріпаки. Головне-ж, у Києві сидів невблаганний Бібіков, що своєю єдиною рукою погрожував і поміщикам, і справникам, і маршалкам.

Цілком зрозуміло, що поміщики ставили опір соціяльній реформі, якою були обов'язкові інвентарі. Мейер, мабуть, помилявсь, коли писав, що й поміщицька класа була за неї вдячна. Реформа обмежувала її права, полегшуючи умови кріпацької праці, що на ній тоді базувалося панське господарство. В описаних малих маєтках поміщики були обтяжені скарбовими залеглостям й їм доводилося скрутно. Інвентарна реформа бралася унормовувати й усталювати взаємини між трудящими й панами, а державно-поміщицька кріпацька політична економія ще тоді не витворила була змін у системі господарювання, або тії зміни відбувалися повільно. Наростав і той самий „міръ", що його так не хтіли поміщики, обмірковуючи проєкт реформи 19 лютого 1861 року.

Що прокинуло в Володимирському кріпацтві волю до боротьби за кращі умови свого побуту? Відповідь на це можна знайти в скаргах поміщиків на своїх селян у початковий період заведення обов'язкових інвентарів. У липні р. 1848 поміщик с. Княжа Антін Старчевський (за нього маршалок граф Красицький казав, що той справді не пригнічував був своїх кріпаків), у скарзі до Бібікова так змальовував своє відношення до них: „... Я силувавсь бути селянам за батька. Мало не завсіди заставляв за них більше, ніж за половину всіх державних податків, що вони після того в малій кількості одробляли. Що-року давав їм сливе без повернення по кільканацять карбованців на купівлю залізного господарчого приладдя. Без грошей давав їм, скільки захтіли, будівельного матеріялу. Лікував їх, робив полегшення в роботах"... [1]). Коли початок поміщикової скарги дхне давньою патріярхальністю, то кінець її можна і слід психологічно перефразувати так: „Аж надійшла інвентарна реформа, і заходилися наші власні кріпаки бунтувати проти нас"...

Ясно, що після всіх попередніх болячок безпросвітного безправ'я в масах почала прокидатися думка про те, наче-б обов'язкові інвентарі — то якесь нове, спеціяльно для них видане, класове право, що було вичитане і покладене на схованку в церкві й про яке раніш вони не чули. Нехай який невеликий був за тих початкових часів інв. періоду опір із їхнього боку супроти поміщиків, усе-ж вони вже не мовчали. З загальної кількости випадків половина була такі, коли ініціятиву заскарження поміщикових учинків виявляли саме селяни. Було навіть і так, що вони юрбою маніфестували опозицію своїм володарям. Часом кріпаки навіть жалували, що поскаржилися на свого пана і так легко викликали таку нечасту раніш подію, як приїзд до села на слідство начальства. Важко чим иншим, як не тим, що вони почували свої класові суперечності з поміщиками, з'ясувати той факт, що маршалок при всякій нагоді мусів був умовляти їх коритися своїм панам.

Незавдоволення з поміщицьких розпоряджень на Володимирщині головно виявляли не сільська біднота (піші, бобилі), а заможніші (тяглі). Це цілком зрозуміло, бо їх було аж 70%, і вони найбільше були обтя-

---

[1]) Дѣло № 93 — 1848—1850 гг.

жені повинностями. Те, що боротьбу провадили ці більші господарі, забезпечувало захист саме масових інтересів тому, що вони єдині по суті були дійсними землеробськими господарствами.

Побут кріпаків за інвентарної реформи на Володимирщині не міг не покращати. Раз кількість і умови обов'язкової для поміщиків праці унормовувано, у мас залишалося більше вільного часу. Підвищена активність скеровувала їхню енергію до поліпшення власного господарства і на сторонні заробітки. 70% кріпацьких господарств були заможні; для більшости з них хліборобство було не тільки за знаряддя, щоб удовольняти найнеобхідніші життьові потреби, ба й за джерело прибутку. Тяглі перевозили панський хліб, ліс, мали й инші заробітки. На Володимирщині був такий загальновідомий за тих часів торговельний пункт, як Устилуг. За допомогою тяглих існували і менші, тоді ще нечисленні незаможні господарства, що й собі доповнювали свій бюджет зарібками. Хоча поміщики не додержувалися інв. ладу, але все-ж масова робоча сила кріпаків була їм потрібна. Тому в тих панських запомогах, на які поміщики так часто посилалися, по суті не було ніякого незвичайного добродійного явища. В кожному разі, коли в даному маєтку чи селі при інв. реформі були унормовані і полегшені умови кріпацької панщини, що мало величезне значіння для усієї маси кріпацтва, і коли одночасно з тим у тому-ж селі траплялися один або два випадки утисків окремих одиниць, ми все-ж не можемо не визнати чималих позитивних наслідків реформи, що призводила до покращання матеріяльного й морального стану мас.

Досі ще не відкрито і не вистудіювано більше матеріялів про те, як жили за інв. доби на Володимирщині народні маси; ті-ж матеріяли, котрі ми маємо, не дають підстав для якихось абсолютних песимістичних висновків. Загальна картина висвітлюється така, що в першій половині інв. періоду по невеликих маєтках масові кріпацькі інтереси, в межах інв. правил, забезпечувано шляхом боротьби з панськими дворами. Вони охоронялися краще, ніж побутові умови окремих одиниць. Це-ж, як вище зазначалося, сприяло покращанню побуту мас, як на те вказував Володимирський повітовий справник і його колеги, самовидці тогочасного живого життя. В інв. реформі було чимало великих організаційних дефектів. Але все-ж найголовніше добре в ній для свого часу було те, що центр ваги селянського питання, що з нього до того мало не виключно була хатня справа поміщиків, вона, хоча дуже нерішуче, намагалася перевести до станово-правної сфери. Це реально відчули народні маси навіть на такій далекій од центру Володимирщині, що частина її мала найкращу на Волині родючу землю, але межувала з р. Богом і австрійським кордоном. Друга-ж частина, посеред пісків та боліт, була одгороджена од тодішнього начальства, ба навіть од сонця лісами Волинського вбогого Полісся.

Михайло Корнилович.

Матеріяли до історії українського руху за світової війни.

„Записку объ украинскомъ движеніи за 1914—1916 годы' видано за типом „обзоровъ важнѣйшихъ дознаній, производившихся въ жандармскихъ управленіяхъ", що їх що-року для службового вжитку видавав Департамент Поліції. Своїм планом „Записка" від „Обзор'ів" відрізняється тим, що до огляду українського руху за часів війни додано ще „краткій очеркъ исторіи этого движенія".

Як і „Обзор'и", „Записку" видано в форматі невеликого in quarto, з великими маргінесами для службових, очевидячки, нотаток та уваг. Ми не знаємо, у скількох примірниках видавалися щорічні „Обзор'и", але, маючи на увазі, що розсилалися вони, переважно, по Жандармських Управліннях та Охоронних Відділах, можна припустити, що тираж їх був не вельми великий. „Записка" мабуть мала більший тираж, аніж „Обзор'и". Одне, що ті відомості, що їх тепер Департамент Поліції ззів докупи, були новиною мало, а то й зовсім невідомою для багатьох військових, поліцейських та цивільних охоронників російської монархії, а друге, що „Записка", як нам це здається, призначалася для ширення і по численних установах військової контр-розвідки і инших військових установ.

Наш примірник, що ми з нього друкуємо і що переховується в Київському Центральному Архіві, має нумер аж 534-й. Ця цифра свідчить про сотні примірників, що розсилалися, кому належить. Не зважаючи на таке порівнюючи чимале поширення, цей секретний документ зоставався мало відомим і до цього часу неопублікованим. Проте, документ цей має безперечний інтерес для історії як українського руху, так і спеціяльно для історії боротьби з українством у часи великої европейської війни.

Війна 1914 року відразу загострила в міжнародній політиці українське питання. Російський уряд, плекаючи імперіялістичні мрії про поширення кордонів своєї держави коштом Австрійської України („наслѣдіе Владиміра Святого"), відразу стає до боротьби з усім, що в тій „Подъяремной Руси" було створено культурного в українських формах; з другого боку, український рух у межах Російської Держави та ще на території, що сусідила тепер з воєнним фронтом, рух, що в своїх найлояльніших виявах мав, розуміється, опозиційний до уряду характер, не міг тим урядом терпітися. Війна з Німеччиною на Україні починається, як

це не раз дотепно було сказано в українській публіцистиці, з „покорення“ українського друкованого слова, слідом за чим ішли переслідування українських організацій та окремих людей, що визначалися діяльністю на українському ґрунті. Преса правого російсько-націоналістичного напрямку починає цькувати все українське, урядові установи явно і тайно починають робити свої репресивні висновки на практиці.

Успіхи російської армії на австрійському фронті призводять до отієї окупації Галичини, що такої страшної біди накоїла українському рухові, зруйнувавши його культурні установи, розігнавши актив української інтелігенції та кров'ю заливши спалений і сплюндрований безжалісною війною Галицький Край.

Галицька окупація, військові події і „подвиги“ російської армії в українській землі, що величалася до того своїми функціями „українського П'ємонту“, — викликають ніби зацікавлення українством, причому иноді навіть у колах самих монархістів і російських патріотів, що хоч трохи заховали в собі почуття об'єктивности, чулися голоси обурення з приводу того страшного погрому, що діявся в „освобожденной“ Галичині (виступ єп. Нікона).

Але це були самотні і не характерні явища, бо загальна картина боротьби з українством була занадто одноманітною й виразною.

Із секретних документів російських урядових органів про українство за роки війни і напередодні її, маємо вже опублікованими доповідь полтавського губернатора Багговута, датовану 4 лютим (ст. ст.) 1914 р.[1]) та доповідь начальника ново-заснованого при Галицькому генерал-губернаторстві Жандармського Управління, писану до товариша Міністра Внутрішніх справ [2]).

„Записка“, що ми її подаємо, продовжує далі оті зазначені видання.

Ця „Записка“, що її склав невідомий автор, виконуючи свій службовий обов'язок десь у Жандармському Управлінні або в Департаменті Поліції, не є самостійним або оригінальним твором. З протиукраїнської літератури, що її до війни ще видавали „спеціялісти“ в боротьбі з українством (С. Щоголев, А. В. Стороженко), автор „Записки“ щедрою рукою використав, як сам він це і зазначає, відому своєрідну „працю“ діяча київської цензури С. Щоголева: „Украинское движеніе, какъ современный этапъ южно-русскаго сепаратизма“ (Кіевъ, 1912).

Автор „Записки“ вказує на початку її, що „Записка“ складається з двох, власне, частин: „краткаго изложенія исторіи украинскаго движенія въ средѣ свыше тридцатимилліоннаго населенія Малороссіи“ до війни та „описанія фактовъ... проявленія этого движенія“ за часів війни. Джерелами для складання „Записки“ — для першої частини була книжка Щоголева, для другої — ті матеріяли (друковані видання та „другіе ма-

---

[1]) „Секретный доносъ полтавскаго губернатора Багговута Министру внутреннихъ дѣлъ объ украинскомъ движеніи и мѣрахъ борьбы съ нимъ“—коштом Полтавської Кооперації. Полтава, 1917, ст. 11.

[2]) Видрукував акад. С. Єфремов в „Україні“, 1924, кн. 4.

теріалы“) і відомості, що їх зібрав Департамент Поліції через органи політичного догляду та шпіонажу.

Автор „Записки“ був не дуже великим в українстві „спеціялістом“. Дати якусь загальну характеристику українському рухові, хоч-би і з ворожого погляду, він не спромігсь, на кожному кроці бачимо у нього помилки, що виявляють елементарну необізнаність його з українським рухом. Напр., Франко фігурує в одному місці, як „Иванъ Франкъ“, видавцем київської „Ради“ названо М. С. Грушевського, список членів „Союза Визволення України“ на ст. 309 є безграмотно переданий список осіб, що їх імена траплялися на сторінках „Вістника С. В. У.“ так що членами „Союзу“ позначено Олександра Кониського й шведського вченого Єнсена, не кажучи вже про силу помилок мало не в кожному прізвищу і то в прізвищах досить відомих. Для прикладу вкажемо, що прізвище П. Мирного названо „Рудчин“; очевидно, автор не розібрав чорнилом написаного „Рудченко“ і т. д. Навіть мови української автор „Записки“ гаразд не знає і перекладає „книгарня“, як бібліотека (ст. 342), „ріллям“, як „борозда“ (ст. 344) „гасло“, як „огонь“, „свѣтъ“ (ст. 344) і т. д. Бачимо в записці і такі зразки перекладу з українського, як „украиноглотатели“ (ст. 320; очевидно „україножери“) і т. п.

Найціннішою частиною „Записки“ безперечно є огляд українського руху по окремих губернях, що коротко переказує результати „дознаній“ та стеження за українцями, що їх провадила жандармська та поліцейська влада на місцях. Ця частина як-раз найбільше викриває ті таємні відомості, що їх мала влада на підставі арештів, зізнань, доносів, то-що.

Але й ця навіть частина, не кажучи вже про ті місця, де мова йде про попередній український рух, є результат механічної роботи жандармського урядовця, що зводив випадкові відомості, компілював і переказував те, в чому сам ледві розбирався.

„Записка“ вимагає багато пояснень, — але дати ті пояснення це означало-б написати історію українського руху за часів війни, а окремі навіть моменти цієї історії потрібують спеціяльного монографічного обслідування (нпр., Українська Соціял-Демократична Партія, Товариство Українських Поступовців, Союз Визволення України і т. д.).

Маючи на увазі всю складність і широкий обсяг такого завдання, ми обмежуємось тимчасом тільки археографічним виданням цього цінного для історії українського руху документа, як матеріял для історії українського руху часів світової війни.

Осип Гермайзе.

Записка

объ украинскомъ движенiи за 1914—1916 годы съ краткимъ очеркомъ исторiи этого движенiя, какъ сепаратистско-революцiоннаго теченiя среди населенiя Малороссiи.

Содержанiе записки и опредѣленiе понятiя Украинскаго движенiя; Мазепинство.

Содержанiемъ настоящей записки является краткое изложенiе исторiи украинскаго движенiя въ средѣ свыше тридцатимиллiоннаго населенiя Малороссiи до войны Россiи съ Австро-Венгрiей и Германiей и описанiе фактовъ болѣе или менѣе опредѣленнаго проявленiя этого движенiя за время войны на основанiи собранныхъ Департаментомъ Полицiи свѣдѣнiй, печатныхъ изданiй и другихъ матерiаловъ.

Но прежде, чѣмъ приступить къ изложенiю данныхъ по вышеуказаннымъ предметамъ, надлежитъ разъяснить самое понятiе „Украинскаго движенiя".

Отвѣтъ на этотъ вопросъ содержится въ предисловiи „новѣйшаго изслѣдователя Украинства" С. Н. Щеголева къ изданной имъ въ 1912 году въ Кiевѣ книгѣ подъ заглавiемъ: „Украинское движенiе, какъ современный этапъ южно-русскаго сепаратизма".

Въ этомъ предисловiи по поставленному вопросу говорится дословно слѣдующее.

„Подъ южно-русскимъ сепаратизмомъ или отщепенствомъ мы разумѣемъ попытки ослабить или порвать связь, соединяющую малорусское племя съ великорусскимъ. По тѣмъ средствамъ, помощью которыхъ сепаратисты стремятся къ достиженiю своей цѣли, мы можемъ различать сепаратизмъ политическiй (государственная измѣна гетмановъ Выговскаго и Мазепы) и культурно-этнографическiй или украинофильскiй (Костомаровъ, Кулишъ).

„Въ началѣ 60 годовъ прошлаго вѣка украинофильство было перенесено въ Карпатскую Русь, гдѣ прiобрѣло руссофобскую окраску. Въ концѣ 80-хъ годовъ провозглашена была въ зарубежномъ Львовѣ доктрина объ изолированности культурно-политическихъ интересовъ малорусскаго племени и о полной его самобытности. Чтобы углубить противоположную отчужденность этого племени отъ остальной Руси, для него придумали имя украинскаго народа, а территорiи съ преобладающимъ малорусскимъ населенiемъ присвоили названiе Украйны, воспользовавшись для этого совершенно произвольно узкимъ географическимъ терминомъ

весьма опредѣленнаго содержанія. Украинофилы галицкіе купно съ южно-русскими выработали планъ культурно-политическаго объединенія всѣхъ частей ,Украинскаго' народа въ автономную единицу — Соборную (т. е. объединенную) Украину".

„Сепаратисты новой культурно-политической марки отвернулись съ презрѣніемъ отъ этнографическаго Украинофильства, окрестили свою идеологію ,украинствомъ', пропаганду свою называютъ ,украинскимъ движеніемъ', а своихъ единомышленниковъ — ,сознательными украинцами'. Партизаны украинства принесли въ 1905 году въ Россію выработанный ими для малороссовъ особый книжный (украинскій) языкъ. Языкъ этотъ сознательные украинцы примѣняютъ въ качествѣ орудія борьбы противъ роста русской (школьной и внѣшкольной) культуры въ средѣ южно-русскаго населенія, въ надеждѣ вытѣснить постепенно эту культуру на югѣ Россіи и водворить новую культуру — украинскую".

Останавливаясь, въ частности, на выясненіи вошедшаго въ употребленіе понятія „Мазепинства", какъ особаго вида политическаго сепаратизма, надо имѣть въ виду, что „Мазепинство" — какъ сепаратизмъ заключаетъ въ себѣ оттѣнки особо-измѣннической политической дѣятельности, чему доказательствомъ служатъ нижеприводимыя историческія повѣствованія вышеупомянутаго историка Щеголева.

„Къ началу XVIII столѣтія Малороссія стала успокаиваться подъ ферулой талантливаго администратора Мазепы Колединскаго. Иванъ Мазепа воспитывался при дворѣ польскаго короля Яна-Казимира, окончилъ образованіе заграницей. Сдѣлавшись гетманомъ Малороссіи, Мазепа снискалъ полное довѣріе ИМПЕРАТОРА ПЕТРА I. Громадное тщеславіе его было, казалось, удовлетворено: достигнувъ зенита власти на родинѣ, онъ въ то-же время былъ кавалеромъ русскаго ордена, жалуемаго ,за вѣру и вѣрность', носилъ на груди крестъ Андрея Первозваннаго, патрона всей земли русской'. Но въ этой груди таилось сердце измѣнника. Мазепа былъ человѣкомъ польской культуры. На порогѣ полтавскаго боя Мазепа заключилъ тайные договоры съ польскимъ королемъ Станиславомъ Лещинскимъ и со шведскимъ завоевателемъ Карломъ XII. По этимъ актамъ вся Малороссія присоединялась къ Польшѣ, Мазепа же становился властителемъ воеводствъ Полоцкаго и Витебскаго съ титуломъ Князя. Отъ тѣхъ казацкихъ старшинъ, коимъ Мазепа довѣрился, текстъ договора былъ скрытъ, а цѣлью его указывалось освобожденіе Малороссіи отъ московской власти и образованіе изъ нея самостоятельнаго государства. Мазепа далъ Карлу 4.500 казаковъ и запорожцевъ. Полтавская побѣда рѣшила судьбу измѣнника гетмана".

Сопоставляя вышеприведенное опредѣленіе украинскаго движенія, какъ проявленія политическаго сепаратизма путемъ пропаганды отвѣчающихъ его направленію идей, съ первой статьей Основныхъ Государственныхъ Законовъ Россійской Имперіи, въ коей изображено, что „Государство Россійское едино и нераздѣлимо", — слѣдуетъ прежде всего

принципіально, независимо отъ характеристики приводимыхъ въ дальнѣйшемъ изложеніи фактовъ признать опасность и вредъ этого движенія съ точки зрѣнія охраненія государственнаго порядка: оно должно быть предметомъ особливаго наблюденія и вниманія подлежащихъ властей въ переживаемое нынѣ время текущей войны, такъ какъ извѣстно, что „Украинство" имѣетъ двѣ родины: Малороссію и Австрійскую Галицію („Украйна Россійская" и „Украйна Австрійская").

Отношеніе къ Мазепинству русскихъ націоналистовъ.

Переходя къ выполненію непосредственной задачи этой записки, надлежитъ отмѣтить, что въ январѣ 1914 года Общее Собраніе членовъ клуба русскихъ націоналистовъ въ Кіевѣ, въ связи съ процессомъ въ Мармарошъ-Сигетѣ, послало Предсѣдателю Совѣта Министровъ телеграмму, въ которой обращаетъ вниманіе Правительства на усиленный ростъ украинской пропаганды въ Россіи въ слѣдующихъ выраженіяхъ.

„На территоріи всей Южной Россіи ведется яростная пропаганда идей украинскаго сепаратизма. Многочисленные агитаторы какъ закордонные, такъ и здѣшніе всѣми способами и съ громадной настойчивостью доказываютъ, что Малороссы — это совершенно особый народъ, который долженъ имѣть самостоятельное существованіе какъ культурно-національное, такъ и политическое. Планы Мазепинцевъ заключаются въ томъ, чтобы оторвать отъ Россіи всю Малороссію до Волги у Кавказа и включить ее въ составъ Австро-Венгріи на федеративныхъ началахъ въ качествѣ автономной единицы. Вся эта дѣятельность Мазепинцевъ, открыто направленная къ разрушенію единства и цѣлости Россійской Имперіи и опирающаяся на Австропольскій галиційскій Пьемонтъ, не встрѣчаетъ абсолютно никакого противодѣйствія со стороны русскаго Правительства. Многіе мазепинцы даже состоятъ на государственной службѣ, особенно, къ крайнему сожалѣнію, по учебному вѣдомству. Съ другой стороны, въ то время, какъ Австро-Венгерское Правительство грозитъ Графу Владиміру Бобринскому арестомъ въ случаѣ прибытія его въ предѣлы Австро-Венгріи, закордонные вожди мазепинства свободно пріѣзжаютъ въ Россію для агитаціонной и организаціонной работы и пользуются у насъ полной неприкосновенностью и гостепріимствомъ. А глава всего мазепинско-украинскаго движенія, направленнаго къ разрушенію Россійской Имперіи, пользующійся громадной поддержкой внѣшнихъ враговъ Россіи, Львовскій профессоръ Грушевскій состоитъ даже въ русскомъ подданствѣ и живетъ то во Львовѣ, то въ Кіевѣ, безпрепятственно руководя опасной и гибельной для Россіи работой мазепинскаго лагеря".

Далѣе, въ Январѣ того-же 1914 года въ Петроградской газетѣ „Свѣтъ" была напечатана статья подъ заглавіемъ „Покровители мазепинства", въ которой, между прочимъ, говорится слѣдующее.

„Всѣми, вспоминающими нашу смуту 1905 и 1906 годовъ должно быть забыто, что тогда при нашей академіи наукъ была образована особая комиссія для отмѣны ограниченій и стѣсненій малорусскаго печатнаго слова въ Россіи. Въ комиссію эту была подана докладная за-

писка, составленная въ духѣ прежнихъ ,культурныхъ украинофиловъ', группировавшихся въ 70 годахъ въ Кіевѣ въ закрытомъ затѣмъ Кирилло-Мефодіевскомъ Обществѣ. Новѣйшій изслѣдователь ,Украинства' С. Н. Щеголевъ устанавливаетъ, что именно съ этой записки начинается новая эра украинства Россіи. Начать съ того, что послѣ этой записки обязательное правописаніе, употреблявшееся съ 1876 года въ малорусской литературѣ прозванное весьма знаменательно ,Романовскимъ' было замѣнено фонетическимъ правописаніемъ, такъ называемой ,Кулишовкой' (Кулишъ — малорусскій писатель-украинофилъ), признанной оффиціально въ Австро-галицкихъ школахъ, гдѣ оно насильственно въ 1893 году было введено вмѣсто историческаго русскаго правописанія. Торжество Австрійской казенной фонетики въ Австріи явилось первымъ шагомъ для дальнѣйшихъ завоеваній. Академія наукъ издала въ 1906 г. ,Карту Угорской Руси' не историческимъ русскимъ правописаніемъ, а этой австрійской фонетикой. Также былъ въ 1907 году изданъ и малорусскій переводъ Евангелія, одобренный Святѣйшимъ Синодомъ... Австрійская казенная фонетика... выдумана Австрійскими политиками для полнаго раздѣленія обоихъ нарѣчій единаго русскаго языка... Литературное украинство быстро выродилось въ политическое мазепинство. Вожди мазепинства въ Галиціи и въ нашей Малороссіи пользуются серьезнымъ вниманіемъ со стороны Австрійскаго и Германскаго Правительствъ... За спиною мазепинцевъ стоятъ такіе историческіе враги Россіи, какъ польскіе іезуиты (Глава Галицкихъ мазепинцевъ митрополитъ Андрей Шептицкій), какъ Австро-Венгрія и Германія"...

Исторія Украинскаго движенія въ Россіи. Украинскія политическія партіи и организаціи и политическія задачи ихъ.

Обращаясь затѣмъ къ исторіи украинскаго политическаго движенія въ Россіи, надлежитъ отмѣтить, что ходъ историческаго развитія этого движенія, какъ онъ описывается въ спеціально украинскихъ партійныхъ изданіяхъ представляется въ такомъ видѣ.

Съ уничтоженіемъ гетманщины въ царствованіе ИМПЕРАТРИЦЫ ЕКАТЕРИНЫ II Украйна была сдѣлана провинціей Россійской Имперіи и такимъ образомъ, прошло уже 150 лѣтъ со времени окончательной отмѣны самостоятельности Украйны. Но вскорѣ затѣмъ вмѣстѣ съ развитіемъ мѣръ „руссификаціи" Украйны началась среди украинцевъ борьба за свободу родного края и возникла среди нихъ мысль о политическомъ освобожденіи Украйны. Въ началѣ XIX столѣтія эта мысль объединяла украинцевъ, которые группировались въ массонскихъ ложахъ и обществахъ декабристовъ.

Образовавшіяся въ Малороссіи въ связи съ декабристскимъ движеніемъ тайныя общества ставили своей задачей обратить Россію въ федеративное государство, причемъ одной изъ частей послѣдняго должна была быть автономная Украйна. Идейнымъ преемникомъ этихъ обществъ явилось основанное Костомаровымъ въ 1846 году „Кирилло-мефодіевское общество" („Кирилло-мефодіевское братство" — Шевченко, Костомаровъ, Гулакъ и другіе), вскорѣ закрытое Правительствомъ въ виду явно выра-

зившагося революціоннаго его направленія: общество это считало Украйну „осободержавнымъ тѣломъ въ Общественной федераціи“.

Послѣ Крымской войны украинство вновь подняло голову. Въ большихъ городахъ образовались украинскіе кружки изъ сознательныхъ „сыновъ своего народа“. Особенное значеніе имѣли кружки Кіева и Петрограда, гдѣ главнымъ образомъ разрабатывалась „украинская идея“. Много украинцевъ, недовольныхъ Россійскимъ абсолютизмомъ, принимаетъ активное участіе въ польскомъ возстаніи 1863 года и въ Россійскихъ революціонныхъ организаціяхъ, особенно въ 70 годахъ минувшаго столѣтія.

Въ концѣ 70 и въ началѣ 80 годовъ среди украинской молодежи появляются серьезныя радикально-политическія и соціально-роволюціонныя теченія, возникшія отчасти подъ вліяніемъ общероссійской революціонной борьбы. Но въ то время, какъ общероссійскія революціонныя организаціи были настроены „централистично“, украинскія мечтали о реформѣ Россіи на федеративныхъ началахъ.

Выразителемъ украинскаго соціально-политическаго радикализма былъ въ то время профессоръ исторіи Михаилъ Драгомановъ, стремившійся къ политическому обссобленію Малороссіи; его политическимъ идеаломъ была „автономія Украйны въ предѣлахъ федеративно-реформированной Россіи“.

Такъ какъ Правительство приняло противъ этого теченія рядъ рѣшительныхъ мѣръ, Драгомановъ бѣжалъ заграницу въ Галицію. Своими сочиненіями Драгомановъ оказалъ большое вліяніе на украинское населеніе какъ въ Россійской Имперіи, такъ и въ Галиціи. Благодаря Драгоманову скоро среди студенчества образовались кружки украинскихъ соціалистовъ-федералистовъ.

Въ Галиціи Драгомановъ нашелъ двѣ партіи „Старорусскую“, считавшую русскихъ галичанъ въ культурно-національномъ отношеніи частью единаго русскаго народа, и „Народную“, имѣвшую украинофильскій характеръ. Найдя, что старорусcы — Царскіе слуги, а народная партія слишком отстала, Драгомановъ въ началѣ 90 годовъ основалъ въ Галиціи третью партію „Радикальную“, въ которую перешла часть членовъ „Народной партіи“.

Но всѣ эти партіи не были настоящими политическими партіями.

Первой партіей въ полномъ значеніи этого слова съ программой, организаціей и планомѣрной работой была Революціонная Украинская Партія, съ именемъ которой связаны извѣстные крестьянскіе безпорядки въ Полтавской губерніи въ 1902 году и другія позднѣйшія революціонныя выступленія.

Основана она была въ 1900 году. Первымъ ея сочиненіемъ была брошюра подъ заглавіемъ „Самостійна Украйна“, въ которой описаны историческія права Украйны на самостоятельное существованіе.

Революціонная Украинская партія, призывая жившихъ въ Россіи малороссовъ отложиться отъ Россіи и образовать „Самостійницкое“ (выраженіемъ котораго была вышеуказанная брошюра), „Драгомановское“

(автономія Украйны въ предѣлахъ федеративно-реформированной Россіи) и „россійскія соціалъ-демократическое и соціалъ-революціонное“.

Эта партія завоевала себѣ всеобщія симпатіи среди украинской молодежи и вскорѣ во всѣхъ значительныхъ мѣстахъ Украйны образовались ея комитеты („Вильні громади“) съ Центральнымъ Комитетомъ въ Кіевѣ во главѣ. Другой вліятельной организаціей той же партіи былъ „Заграничный Комитетъ“ ея во Львовѣ. („Закордонный Комитетъ“).

Развивая энергично свою революціонную работу, эта партія имѣла въ общенаціональномъ и культурномъ движеніи Украйны огромное значеніе и была основательницей украинскаго революціоннаго движенія въ Россіи.

Революціонная Украинская партія первая посѣяла въ широкія массы Украинскаго народа политическія идеи, первая начала организовывать ихъ и агитировать среди нихъ своими выступленіями на политической и экономической почвѣ, первая дала имъ украинскія книжку, газету и воззванія, первая по Драгоманову создала для Украины политическую литературу, печатая ея произведенія за границей и въ нелегальныхъ типографіяхъ на Украйнѣ. Въ 1900—1905 годах она выпустила въ Львовѣ и Черновицахъ цѣлый рядъ брошюръ и листковъ и издавала двѣ газеты „Праця“ (Трудъ) и „Селянынъ“.

Въ дальнѣйшей эволюціи дѣятельности революціонной Украинской партіи особенно большое значеніе возымѣла Россійская соціалъ-демократическая идеологія, приведшая партіи къ расколу и образованію двухъ новыхъ партій.

Съ одной стороны, выдѣлились изъ нея тѣ элементы, которые ставили на первый планъ національныя домагательства („спеціально украински постуляти“), съ другой стороны — изъ нея ушли и тѣ, которые главной цѣлью своихъ стремленій считали задачи соціальнаго и политическаго перестроя Россіи.

Первые элементы — правое крыло — положили начало такъ называемой „Украинской народной партіи“, дѣятельность которой проявила себя изданіемъ въ 1902 — 1905 гг. нѣсколькихъ брошюръ и газеты „Самостійна Украйна“ и опредѣленно выразила чисто украинскія домогательства въ направленіи достиженія самостоятельности Украйны.

Вторые же изъ упомянутыхъ выше элементовъ — лѣвое крыло, примкнувши въ 1905 году къ Россійской соціалъ-демократіи, сорганизовались въ такъ называемую „Спілку“ — „краеву организацію украинскаго сільскаго пролетаріяту“.

По мысли своихъ вождей „Спілка“ предполагала вести свою работу главнымъ образомъ въ области соціально-политической, среди крестьянъ, включая до задачи общероссійской революціи. Однако, въ дѣйствительности и „Спілка“ вынуждена была считаться съ украинскими „постулятами“ и широко проповѣдывала автономію Украйны. И по формѣ своей она оставалась все-таки „украинской организаціей“, много работала среди украинскаго сельскаго пролетаріата, среди котораго имѣла значительное

вліяніе и широкія связи, о чемъ свидѣтельствуетъ избраніе во 2-ю Государственную Думу отъ Кіевской губерніи нѣсколькихъ депутатовъ, кандидатовъ „Спілки".

Одновременно съ отдѣленіемъ „Спілчанъ" оставшееся въ революціонной украинской партіи большинство ея членовъ приняло оффиціально на своемъ съѣздѣ въ 1906 году также программу Россійской соціалъ-демократической рабочей партіи и, переименовавшись въ Украинскую соціалъ-демократическую рабочую партію, вскорѣ послѣ IV Стокгольмскаго Объединительнаго съѣзда Россійской соціалъ-демократической рабочей партіи примкнула къ ней на началахъ автономіи, причемъ девизомъ своей программы Украинская соціалъ-демократическая рабочая партія поставила требованіе автономіи Украйны.

Послѣдовавшіе затѣмъ аресты заставили главныхъ дѣятелей „Спілки" и Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи переѣхать за границу, куда и были перенесены объединяющіе центры этихъ организацій.

Другой важной партіей была „Украинска Демократична Партія", въ которую съорганизовалось, главнымъ образомъ, старшее поколѣніе украинскихъ патріотовъ, которому либеральныя вѣянія 1905 года дали возможность легальнаго выступленія.

Эта партія скоро получила широкое распространеніе. Программа и тактика Украинской демократической партіи напоминаетъ собою въ общихъ чертахъ программу Россійской конституціонно-демократической партіи (такъ называемыхъ „кадетів"). Однако, украинскіе демократы домогались — въ отличіе отъ русскихъ кадетовъ — федераціи народовъ Россіи и широкой автономіи Украйны.

Вскорѣ по своемъ возникновеніи украинская демократичная партія объединилась съ близкой къ ней радикальной группой и стала называться украинской демократично-радикальной партіей. Помянутая радикальная группа состояла изъ радикально настроенной украинской интеллигенціи съ покойнымъ бывшимъ сельскимъ учителемъ и впослѣдствіи издателемъ популярныхъ украинскихъ брошюръ Борисомъ Гринченкомъ во главѣ, тѣмъ самымъ Гринченкомъ, который былъ послѣдователемъ также покойнаго нынѣ Драгоманова, много работалъ за идею украинизаціи южно-русской школы и конспиративно велъ въ своихъ школахъ одновременно съ преподаваніемъ русскаго языка обученіе языку малорусскому. Эта группа Гринченко не могла примириться съ соціалъ-демократической программой Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи и стояла ближе къ идеологіи Россійскаго радикальнаго народничества того самого крыла, что позднѣе соорганизовалось въ партію народныхъ соціалистовъ.

Въ своей дѣятельности украинская демократическо-радикальная партія часто шла рука объ руку съ русскими кадетами, среди которыхъ имѣла какъ чисто товарищескія отдѣльныя связи, такъ и организаціонныя, ибо отдѣльные члены ея состояли одновременно и членами русской конституціонно-демократической партіи, а иногда за-

сѣдали въ управленіяхъ мѣстныхъ кадетскихъ организацій, отстаивая украинскіе интересы.

Въ политической жизни Украйны Украинская соціалъ-демократическая рабочая партія и Украинская демократично-радикальная партія сыграли великую роль: онѣ были главными выразительницами взглядовъ и домогательствъ сознательнаго украинскаго общества въ Россіи.

Правые элементы никогда не выступали въ Украйнѣ, какъ партія; лишь отдѣльныя лица изъ нихъ присоединялись къ Россійскимъ октябристамъ или другимъ подобнымъ организаціямъ.

Мало извѣстной была до 1905 года партія Украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ, образовавшаяся изъ отдѣльныхъ украинцевъ, раздѣлявшихъ программу Россійскихъ соціалистовъ-революціонеровъ. Въ 1907 году состоялся организаціонный съѣздъ членовъ Украинской „соціалистично-революціонной" партіи. Программа, однако, съѣздомъ принята не была, и лишь были выработаны отдѣльные пункты ея. Въ 1908 году къ партіи Украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ присоединились члены такъ называемой „Обороны Украйны". Этимъ именемъ называла себя та Украинская революціонная организація, которая преслѣдовала революціонно-военную цѣль, хотя и проявляла свою дѣятельность лишь въ анархическихъ выступленіяхъ (экспропріаціяхъ).

Партія Украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ проявила себя лишь въ изданіи за границей нѣсколькихъ переводныхъ брошюръ.

Несмотря на существованіе этой партіи все-таки господствующими въ Украинской жизни слѣдуетъ признать двѣ вышеупомянутыя: Украинскую демократично-радикальную и Украинскую соціалъ-демократическую. Въ 1905—1907 гг. обѣ эти партіи имѣли во всей Украинѣ свои организаціи, которыя вели агитацію за автономію. Вновь образовавшаяся въ это время пресса примыкала къ этимъ партіямъ, преимущественно къ демократично-радикальной.

Послѣ роспуска 2-й Государственной Думы противогосударственная дѣятельность организацій помянутыхъ партій мѣрами Правительства была въ значительной степени ослаблена; но несмотря на это Украинство, какъ политическое теченіе, продолжало рисширяться, о чемъ свидѣтельствовали демонстраціи бывшія въ Кіевѣ въ связи съ чествованіемъ памяти поэта Шевченко. (Въ 1914 году истекло 100 лѣтъ съ дня рожденія его).

Періодъ времени съ 1907 по 1914 годъ былъ посвященъ украинствомъ „переоцѣнкѣ всѣхъ цѣнностей". Въ эту эпоху „старые божки стали терять свою силу", гасли надежды на уразумѣніе украинскихъ потребностей и помощь имъ со стороны передовыхъ россійскихъ прогрессистовъ („поступовців"), у которыхъ все больше и больше выявлялось ихъ національное обличіе. Среди украинцевъ складывалось убѣжденіе, что эти надежды безпочвенны и что по мѣрѣ роста украинской національной сознательности противъ украинства объединялось все ве-

ликороссійское общество безъ исключенія. Примѣръ Галичины, гдѣ противъ украинскихъ національныхъ домогательствъ стояло соединенной силой все польское общество, лишь болѣе обосновывали это убѣжденіе. Одновременно съ этимъ значительно росли ряды украинскихъ патріотовъ: россійскія шеренги стали покидать и великовозрастные украинцы.

На партійную жизнь эта духовная эволюція украинскаго народа также оказала свое вліяніе. Особенно это сказалось на украинской соціалъ-демократіи.

Вѣрной прежней Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи осталась къ 1914 году лишь небольшая группа старшихъ ея членовъ которая развивала интенсивно только легальную дѣятельность. Остальная-же большая часть соціалъ-демократовъ стала работать совмѣстно съ другими элементами на широкой основѣ національнаго возрожденія.

Въ результатѣ взаимодѣйствія означенныхъ причинъ образовались въ 1914 году двѣ новыя организаціи украинской демократіи: 1) „Товарищество украинскихъ поступовцівъ" и 2) „Союзъ визволення України".

Въ товарищество украинскихъ „поступовцевъ" по утвержденіямъ автора историческаго очерка развитія украинской политической мысли соціалъ-демократа В. Дорошенко — вошли украинскіе демократы радикалы и бывшіе члены украинской соціалъ-демократической рабочей партіи; въ программу же дѣятельности этого товарищества была поставлена задача объединенной работы надъ завоеваніемъ для Украины правъ у Россіи и неустанная защита существующихъ у украинцевъ преимуществъ.

Въ политической борьбѣ товарищество украинскихъ „поступовцевъ" ищетъ себѣ союзниковъ среди соотвѣтственныхъ элементовъ другихъ народностей. Въ культурной жизни Украины оно имѣетъ большое значеніе, такъ какъ вся легальная украинская работа на литературномъ и экономическомъ поприщахъ развивается подъ его руководствомъ.

Идея образованія Союза освобожденія Украйны („Союза визволення Украйны") возникла нѣсколько лѣтъ тому назадъ и была разработана еще въ 1912 году. Союзъ этотъ объединяетъ собою „самостійницкіе" элементы на Россійской Украйнѣ независимо отъ партійныхъ взглядовъ и являетъ собою представительство національно-политическихъ и экономическихъ интересовъ украинскаго народа въ Россіи.

Политическимъ постулатомъ Союза служитъ „державна самостійность України", а реализацію своихъ національныхъ стремленій Союзъ соединяетъ съ пораженіемъ Россіи на войнѣ, развивая въ этомъ направленіи соотвѣтственную дѣятельность.

Отношеніе къ украинскому движенію профессора исторіи М. С. Грушевскаго.

Вышеизложенныя историческія данныя надлежитъ дополнить характеристикой участія въ украинскомъ движеніи профессора Львовскаго Университета М. Грушевскаго, который — какъ будетъ ясно изъ сопоставленія всѣхъ данныхъ настоящей записки — игралъ большую роль въ исторіи этого движенія, какъ культурно-политическаго проявленія

сепаратизма и является центральной личностью, связывающей собой историческое прошлое украинства съ его дѣйствительностью, современной настоящей войнѣ.

Въ 1894 году въ Галиціи при Львовскомъ университетѣ открыта была кафедра исторіи Южной Руси съ преподаваніемъ на русско-украинскомъ языкѣ. Кафедра эта по соглашенію Кіевскаго украинскаго кружка съ австрійскими поляками была предоставлена русскому подданному и питомцу Кіевскаго университета Михаилу Сергѣевичу Грушевскому. Во Львовѣ профессоръ Грушевскій — какъ пишетъ изслѣдователь украинства С. Н. Щеголевъ — занялся „созданіемъ книжнаго украинскаго русскаго языка, реформой южно-русской (украинско-русской) исторіи и созданіемъ новой „украинско-русской" политической партіи.

Выработкой украинско-русскаго языка занималось собственно существующее въ Львовѣ „Научное общество имени Шевченко", а Грушевскій руководилъ этой работой, какъ предсѣдатель названнаго общества.

Наиболѣе важной изъ указаннаго была реформа южно-русской исторіи; эту реформу Грушевскій выполнилъ съ опредѣленной тенденціей. При написаніи „Исторіи Украйны-Руси" задача Грушевскаго — какъ поясняетъ С. Н. Щеголевъ — „сводилась не только къ тому, чтобы доказать самобытность украинско-русскаго народа и отдѣльность его отъ другихъ русскихъ племенъ (бѣлоруссовъ и великоруссовъ), но и къ провозглашенію его возможно большей абсолютной древности и относительнаго старшинства его гегемоніи надъ этими племенами въ прошломъ"... Напутствовалъ онъ этотъ трудъ и девизомъ: „Познайте истину и истина освободить Вы", позаимствованнымъ у „Кирилло-Мефодіевцевъ", и этимъ предупредилъ читателя, что „авторъ принадлежитъ къ продолжателямъ — защитникамъ южно-русской федералистической идеи". „Краеугольнымъ камнемъ исторіи г. Грушевскаго является" — по словамъ того же Щеголева — „тезисъ", будто Кіевское государство (княжескій періодъ), его законы, бытъ и культура были созданіемъ не русской, а украинской національности".

Въ 1899 году Грушевскій принялся за организацію въ Галичинѣ новой политической партіи, названной „національно-демократической". Въ программу этой партіи входили (см. сочиненіе С. Н. Щеголева стр. 123): борьба съ поляками въ Галиціи за равноправіе, полный непримирительный разрывъ съ руссофилами и, наконецъ, унаслѣдованіе заповѣди игравшаго крупную роль въ украинофильскомъ движеніи профессора исторіи и политика публициста соціалиста-федералиста Драгоманова о содѣйствіи федеративнымъ и автономическимъ стремленіямъ въ Южной Россіи. „Нашимъ идеаломъ" — излагалъ такъ Грушевскій организаціонную программу — „должна быть независимая Русь-Украйна, въ которой бы всѣ части нашей націи соединились въ одну современную культурную державу; мы, поэтому, будемъ среди россійскихъ украинцевъ поддерживать такія стремленія, которыя ведутъ къ преобразованію Россійской державы изъ Самодержавной и Централистической въ державу

конституціонно-федералистическую, основанную на автономіи народностей". „Лозунгомъ г. Грушевскаго явилось литературное, культурное и политическое возрожденіе того гипотетическаго украинскаго народа, который еще съ IV вѣка управлялся, будто бы, своими украинскими князьями; Польша и Россія, съ его точки зрѣнія, были въ равной мѣрѣ узурпаторами украинской государственности и поработителями украинцевъ"... „Радикальный (драгомановскій) ферментъ облегчилъ проникновеніе въ новую партію идеи политической независимости Соборной Украйны"...

Наконецъ, по словамъ того же Щеголева — профессоръ Грушевскій стоитъ во главѣ двухъ украинскихъ научныхъ обществъ въ Кіевѣ и Львовѣ, издаетъ Кіево-Львовскій Вѣстникъ, участвуетъ съ января 1912 года въ Московскомъ журналѣ „Украинская Жизнь", вдохновляетъ крупнѣйшія „книгарни" (библіотеки) въ Кіевѣ и Харьковѣ и вообще является „настоящимъ кормчимъ украинскаго, правильнѣе Соборно-украинскаго движенія в Россіи", „современныхъ украинскихъ дѣлъ мастеромъ" „ересіархомъ современнаго украинскаго движенія".

Политическая платформа М. С. Грушевскаго, выдвинутая имъ въ своемъ сочиненіи: „Освобожденіе Россіи и украинскій вопросъ" и другихъ своихъ литературныхъ произведеніяхъ.

Самъ профессоръ М. Грушевскій въ написанной имъ и изданной въ 1907 году въ Петроградѣ книгѣ подъ заглавіемъ: „Освобожденіе Россіи и Украинскій вопросъ" пропагандируетъ (129 ст. Угол. Улож.) свою политическую платформу демократично-радикального содержанія въ слѣдующихъ словахъ.

„Вѣрные завѣтамъ украинскаго освободительнаго движенія, выдвинувшаго федеративный принципъ, какъ основаніе будущаго устроенія отношеній политическихъ и національныхъ, и неизмѣнно проводившаго его, начиная съ т. н. кирилло-мефодіевскаго братства, мы признаемъ федеративныя формы наиболѣе совершеннымъ способомъ сочетанія государственнаго союза съ интересами свободнаго и нестѣсненнаго развитія національной жизни, но въ настоящемъ настаиваемъ на осуществленіи принципа національно-территоріальной автономіи, какъ одного изъ основаній новаго государственнаго устройства. Сообразно этому территорія съ преобладающимъ украинскимъ населеніемъ должна быть выдѣлена изъ нынѣшнихъ административныхъ подраздѣленій и наряду съ преобразованіемъ органовъ мѣстнаго самоуправленія на широкихъ демократическихъ началахъ должна получить общіе органы областного законодательства и самоуправленія, руководимые народнымъ представительствомъ въ видѣ украинскаго сейма, избираемаго всеобщимъ, равнымъ, прямымъ и тайнымъ голосованіемъ. Такъ какъ установленіе границъ, возможно точно совпадающихъ съ національнымъ составомъ населенія, должно потребовать нѣкотораго времени, то общеимперскій законъ, реформирующій организацію мѣстнаго самоуправленія, чтобы не тормозить деталями рѣшенія этого вопроса, можетъ ограничиться принципіальнымъ постановленіемъ объ измѣненіи границъ существующихъ административныхъ подраздѣленій сообразно

этнографическому составу населенія (а внутри этнографической территоріи сообразно экономическимъ условіямъ, удобствамъ сообщенія) и срока, когда должно войти въ силу новое административное дѣленіе.

Организація областного украинскаго сейма и связанныхъ съ нимъ органовъ управленія и контроля съ широкими полномочіями въ мѣстномъ законодательствѣ, въ распоряженіи мѣстными финансами и областнымъ земельнымъ фондомъ, въ мѣстномъ управленіи, въ организаціи просвѣщенія и духовныхъ дѣлъ, общественной безопасности и средствъ экономическаго развитія, — по аналогіи другихъ наиболѣе крупныхъ автономныхъ организацій Россіи, должна послѣдовать одновременно съ ними, и по аналогіи съ ними должны быть опредѣлены предѣлы полномочій областного сейма и его органовъ, съ одной стороны, и центральнаго парламента и общеимперскихъ министерствъ — съ другой. Предоставивъ центральнымъ органамъ нормированіе общихъ основаній государственнаго и общественнаго строя, распоряженіе средствами, необходимыми для содержанія органовъ центральнаго и общеимперскаго провинціальнаго управленія (а также и въ тѣхъ отрасляхъ, которыя въ интересахъ государственнаго союза и лучшей своей организаціи останутся въ вѣдѣніи общеимперскихъ министерствъ), равно какъ и управленіе въ этих сферахъ, — общеимперская конституція должна оставить органамъ мѣстнымъ широкую область устройства и нормированія мѣстныхъ отношеній, съ правомъ законодательной и всякой иной иниціативы по отношенію къ органамъ центральнымъ, должна обезпечить такой порядокъ, при которомъ экономическія средства края, за исключеніемъ справедливаго участія въ общегосударственныхъ издержкахъ, обращались бы на удовлетвореніе потребностей мѣстной культурной и экономической жизни, и освободить теченіе и развитіе мѣстной жизни отъ давленія централизма.

Специальными законами должна быть устранена всякая централизація и въ области церковнаго управленія, а также искусственная перетасовка этнографическихъ элементовъ въ арміи, и созданы такія условія, чтобы отбываніе военной службы происходило какъ можно ближе къ родинѣ или постоянному мѣстопребыванію солдатъ, а не въ далекихъ краяхъ, въ совершенно чуждыхъ климатическихъ и бытовыхъ условіяхъ.

Особыми общеимперскими законами должны быть установлены права, которыми пользуются языки и нарѣчія не государственныя въ учрежденіяхъ, находящихся въ вѣдѣніи общеимперскихъ министерствъ, а также обезпечены права національностей, находящихся на извѣстной территоріи въ меньшинствѣ, по отношенію къ учрежденіямъ общимъ и мѣстнымъ, а указаны нормы, гарантирующія имъ возможность нестѣсняемаго существованія и осуществленія своихъ національныхъ и культурныхъ вопросовъ. Въ первую очередь въ разрѣшеніи этого вопроса должно быть поставлено введеніе народныхъ языковъ, въ томъ числѣ и украинскаго среди украинскаго населенія, въ народную школу, какъ языка преподаванія, а въ школу среднюю и высшую украинскихъ дисциплинъ, какъ предметовъ преподаванія. Также принятіе мѣръ къ тому,

чтобы не было недостатка въ учителяхъ народныхъ школъ, которые могли бы вести преподаванiе на украинскомъ языкѣ, а въ различныхъ учрежденiяхъ украинской территорiи — въ чиновникахъ, владѣющихъ этимъ языкомъ для сношенiя на немъ съ мѣстнымъ населенiемъ. Далѣе — признанiе всѣхъ правъ украинскаго языка, съ сохраненiемъ за русскимъ значенiя языка общегосударственаго, и скорѣйшее проведенiе его, по мѣрѣ устраненiя чисто-техническихъ трудностей, въ практику органовъ мѣстнаго управленiя и всякого рода учрежденiй, остающихся въ вѣдѣнiи органовъ центральнаго правительства. Наконецъ, устраненiе всякихъ ограниченiй, стѣсняющихъ пользованiе своимъ роднымъ языкомъ во всѣхъ сферахъ культурной и общественной жизни.

Высказывая эти наши требованiя, мы питаемъ твердую увѣренность, что скорѣйшее осуществленiе ихъ дастъ украинскимъ областямъ Россiи возможность возстановить правильное развитiе своей жизни, подавленное централистическою политикою старого режима, и подняться изъ культурнаго, общественнаго и экономическаго упадка, къ которому онѣ были приведены системою преслѣдованiй нацiональной и общественной жизни и всѣхъ проявленiй ихъ нацiональныхъ особенностей. Въ старомъ порядкѣ украинскiя земли служили крупнымъ источникомъ государственнаго бюджета, а сами были обречены на полное захуданiе, не получая взамѣнъ самыхъ элементарныхъ средствъ къ подъему экономическаго благосостоянiя населенiя, охраненiю народнаго здравiя, распространенiю просвѣщенiя и культурному подъему населенiя. Нашъ народъ, организовавшiй нѣкогда изъ своихъ убогихъ средствъ систему школъ и покрывшiй свою территорiю ихъ сѣтью — уничтоженной, но не замѣненной ничѣмъ лучшимъ во время бюрократическаго режима, былъ лишенъ школы въ продолженiе болѣе чѣмъ цѣлаго столѣтiя, и въ результатѣ этотъ народъ, послужившiй нѣкогда проводникомъ культуры и просвѣщенiя для государственной народности, — безконечно отсталъ затѣмъ отъ нея, благодаря попеченiямъ того же режима, осудившаго его на безпросвѣтную тьму. Населенiе, поражавшее своимъ общественнымъ и гражданскимъ развитiемъ, культурностью, богатыми задатками въ различныхъ областяхъ творчества, приведено было въ состоянiе полнаго застоя, ослабленiя всякихъ общественныхъ и культурныхъ инстинктовъ. Обезпеченiе въ новомъ строѣ Россiи нестѣсненнаго экономическаго и культурнаго движенiя, всесторонняго нацiональнаго развитiя при широкой автономiи и самоуправленiя въ духѣ полной демократизацiи дастъ Украинѣ возможность выйти изъ этого тяжелаго состоянiя. Изгладивъ горькiя воспоминанiя о бѣдствiяхъ, причиненныхъ старою системою, оно свяжетъ украинскiй народъ и украинскiя земли въ крѣпкiй союзъ съ другими народностями и областями Россiи и послужитъ залогомъ прочности союза, невозможной безъ удовлетворенiя стремленiя народностей и областей къ свободному и успѣшному развитiю своей мѣстной жизни.

Въ интересахъ всего этого союза и его составныхъ частей, въ интересахъ успѣшнаго разрѣшенiя великихъ задачъ, поставленныхъ освобо-

дительнымъ движеніемъ Россіи, и дружной работы ея областей и народовъ надъ ихъ осуществленіемъ, эта національная областная программа, которую мы поставили здѣсь, какъ постулатъ украинства въ неразрывной связи съ перестройкой всей Россіи на началахъ національной равноправности и областной автономіи должна быть осуществлена безотлагательно.

Останавливаясь на существѣ содержанія этого собственнаго произведенія профессора Грушевского, выявляющаго съ очевидной ясностью его политическое міровоззрѣніе, и сопоставляя содержаніе этого сочиненія съ текстомъ 129 ст. Угол. — надлежитъ признать, что это произведеніе законопреступно, такъ какъ заключаетъ въ себѣ возбужденіе къ государственному перевороту — безотлагательной замѣнѣ установленнаго въ Россіи Основными Законами образа правленія государственной федераціей народовъ Россіи съ широкой національной автономіей областей съ учрежденіемъ областныхъ сеймовъ, центральнаго парламента и общеимперскихъ министерствъ.

Въ 1910 году профессоръ Грушевскій въ сборникѣ своихъ статей подъ заглавіемъ: „Формы національнаго движенія въ современныхъ государствахъ“ разъясняетъ, что прогрессивная украинская платформа признаетъ національно-территоріальную автономію и федеративный строй государства; она настаиваетъ на необходимости переустройства государства на принципахъ такой автономіи, съ проведеніемъ признаковъ централизаціи въ глубину этихъ автономныхъ организацій.

Въ 1911 году Грушевскій выступилъ съ новой деклараціей объ украинствѣ какъ о политической силѣ, которая грозила ослабить національную мощь государственной велико-русской народности и даже — самого государства; при этомъ Грушевскій констатировалъ, что неблагосклонность къ украинству глубоко залегла во всякіе кружки славянофиловъ, славистовъ и славяновѣдовъ. Вмѣстѣ съ тѣмъ, отвѣчая славянскому ученому міру гордымъ презрѣніемъ, Грушевскій призывалъ земляковъ „вырвать украинскую культуру изъ славянскаго мракобѣсія, изъ славянскихъ объятій, которыя стремятся задушить украинскую жизнь“.

Наконецъ, по сообщенію Кіевскаго Генералъ-Губернатора, профессоръ Грушевскій является лидеромъ и вдохновителемъ украинской національно-демократической партіи, т. е. той партіи, которая — какъ выше указано — въ отличіе отъ русскихъ кадетовъ домогается федераціи народовъ Россіи и широкой автономіи Украйны. По пріѣздѣ въ Кіевъ 28-го ноября 1914 года профессоръ Грушевскій былъ арестованъ и обысканъ. По обыску у него были обнаружены: металлическій знакъ „Радикальной украинской партіи“ и фотографическія карточки нѣкоторыхъ членовъ революціонной организаціи: „Союза освобожденія Украйны“, возникшей, — какъ упомянуто выше — въ 1912 году, существующей нынѣ въ Австріи и домогающейся пораженія Россіи въ настоящей войнѣ.

Арестъ Грушевскаго и свѣдѣнія о его дѣятельности съ 1904 по 1914 г. Отношеніе украинцевъ къ Грушевскому и къ украинскому движенію, какъ дѣлу своего освобожденія отъ „Московитизма“ (письма).

Арестъ Грушевскаго послѣдовалъ при такихъ обстоятельствахъ. Въ маѣ 1914 года Кіевскій отдѣлъ союза русскаго народа возбудилъ передъ Г. Министромъ Внутреннихъ Дѣлъ ходатайство о воспрещеніи въѣзда въ Россію профессору Львовскаго университета Михаилу Грушевскому и другимъ австрійскимъ ученымъ, агитирующимъ въ пользу „Украинской Самостійности“. Вслѣдствіе этого Департаментъ Полиціи просилъ Кіевскаго Генералъ-Губернатора Генералъ-Адъютанта Трепова установить негласное наблюденіе за дѣятельностью Грушевскаго при посѣщеніи имъ Кіева, въ результатѣ чего Генералъ-Губернаторомъ Треповымъ и было сдѣлано распоряженіе объ арестѣ и высылкѣ изъ Кіева профессора Грушевскаго въ порядкѣ Положенія о государственной охранѣ.

Нынѣ Грушевскій находится подъ гласнымъ надзоромъ полиціи въ Казани.

Наведенными въ дѣлахъ Департамента Полиціи справками устанавливаются относительно Грушевскаго слѣдующія свѣдѣнія за періодъ времени съ 1904 — по 1914 годъ.

Въ 1904 году Австрійское Министерство народнаго просвѣщенія выдало субсидію въ 400 рублей существующему въ Краковѣ Обществу насажденія малороссійской словесности, искусства и культуры въ цѣляхъ украинофильской революціонной пропаганды, которая стала дѣлать успѣхи тогда, когда въ качествѣ лектора явились бывшій доцентъ Кіевскаго Университета профессоръ Львовскаго Университета Михаилъ Грушевскій и украинскій писатель Иванъ Франкъ.

Въ 1907 году профессоръ Грушевскій принималъ участіе въ издававшейся въ Кіевѣ газетѣ „Рада“, и состоялъ издателемъ мѣстнаго журнала „Літературно-науковий Вістник“. Газета „Рада“ отличалась вреднымъ направленіемъ, вслѣдствіе чего Грушевскому было сдѣлано предупрежденіе, а засимъ изданіе этой газеты было пріостановлено.

Въ 1908 году изъ-заграницы поступили свѣдѣнія что Грушевскій нерѣдко пріѣзжалъ въ Львовъ, откуда при возвращеніи въ Россію привозилъ съ собою значительное количество произведеній нелегальной литературы.

Въ 1909 году было получено сообщеніе, что въ Львовѣ состоялось собраніе членовъ Галиційской Украинской партіи, на коемъ, согласно предложенію профессора Грушевскаго, было рѣшено организовать повсемѣстно въ Галиціи празднества въ честь гетмана Мазепы и издать рядъ брошюръ, разъясняющихъ значеніе выступленія Мазепы въ защиту угнетенныхъ русскимъ Правительствомъ козаковъ.

Въ 1910 году изъ Кіева было донесено подлежащей властью, что Грушевскій, пріѣзжая въ Кіевъ, постоянно бываетъ у Австрійскаго консула, съ которымъ по нѣсколько часовъ остается въ его кабинетѣ.

Въ 1911 году въ свѣдѣніяхъ изъ Харькова Грушевскій называется виднымъ дѣятелемъ „Украинской громады“.

Въ 1913 году было донесено, что 5-го іюня 1913 года профессоръ Грушевскій (46 лѣтъ, православный), проживавшій въ Кіевѣ въ своемъ домѣ, выбылъ въ г. Львовъ, откуда вернулся черезъ нѣкоторое время въ Кіевъ, гдѣ прожилъ до 24-го Апрѣля 1914 года, когда вновь выбылъ заграницу.

Характерно показательнымъ для опредѣленія степени значенія профессора Грушевскаго для украинства служитъ нижеописываемый слѣдующій фактъ.

Въ 1911 и 1912 годахъ въ издаваемомъ въ Москвѣ журналѣ „Русская Мысль" его редакторомъ извѣстнымъ публицистомъ П. В. Струве были помѣщены статьи, посвященныя украинскому вопросу. Въ этихъ статьяхъ русскій прогрессистъ г. Струве доказываетъ, что украинская культура въ Россіи не принадлежитъ къ числу фактовъ необходимыхъ либо полезныхъ, и обращается къ русскому прогрессивному общественному мнѣнію съ призывомъ „энергично безъ всякихъ двухсмысленностей и поблажекъ вступить въ идейную борьбу съ украинствомъ, какъ съ тенденціей ослабить и даже упразднить великое пріобрѣтеніе нашей исторіи — общерусскую исторію". Публицистъ этотъ украинскій партикуляризмъ объясняетъ интеллигентной политической или иной тенденціей, скрывающей отъ зрѣнія такой самый внушительный и непрекаемый объективный фактъ, какъ существованіе русской націи и русской культуры, именно, русской, а не велико, мало, бѣлорусской. „Русская наука и русское искусство" — говоритъ онъ — „огромныя культурныя силы, и эта культура есть внутренновластный фактъ самой реальной жизни всѣхъ частей Имперіи (кромѣ Царства Польскаго и Финляндіи)":

Спустя два года послѣ опубликованія этихъ статей послѣ состоявшегося 28-го ноября 1914 года въ порядкѣ исключительныхъ мѣръ охраненія государственной безопасности ареста профессора Грушевскаго изъ гор. Вильны 19-го Декабря 1914 года было отправлено въ Москву редактору журнала „Русская Мысль" П. Б. Струве письмо за подписью „Мазепинцы" съ угрозами террористическаго характера дословно слѣдующаго содержанія.

„Можемъ смѣло поздравить васъ съ успѣхомъ агитаціи противъ ненавистныхъ ‚мазепинцевъ'. Русская жандармская полиція поняла васъ и проводитъ вашу программу въ жизнь. Плоды вашей агитаціи чувствуетъ и наша семья, потерявшая къ празднику мира и любви отца и брата, которые арестованы ‚либералами-націоналистами' изъ русской охранки. Ваши личныя ходатайства у Джунковскаго увѣнчались также и арестомъ профессора Грушевскаго, о которомъ съ такимъ злорадствомъ повѣствуетъ „Новое Время". Дальше идти въ своей эволюціи вамъ, кажется, ужъ не куда. Удивляемся только Вашему безстыдству и невообразимому цинизму по отношенію къ братской все же народности. Но не можемъ не выразить вамъ и своей благодарности. Въ своемъ ослѣпленіи вы указываете намъ ту дорогу, по которой мы должны пойти.

Ослабленное и глубоко деморализованное сифилитическое великорусское племя никогда не проникнется вашими идеями, для проведенія въ жизнь которыхъ нужны сила, свѣжесть и энтузіазмъ возраждающейся народности. Мы, обрѣтающіе въ борьбѣ свое право, право сильныхъ духомъ и тѣломъ, не боимся убивающихъ тѣло, душу же не могущихъ убить. Нашъ народъ въ массѣ созналъ свой интересъ, свою выгоду и борется за нихъ, вѣрнѣе, готовится къ внезапной рѣшительной кровавой борьбѣ. Вся эта невидная мелкая работа, которая такъ лихорадочно велась на Украйнѣ, была подготовкой къ рѣшительному шагу. Шла эта работа въ невидимомъ руслѣ широко и открыто, но не ясно для угнетателей чужаковъ. Проповѣдей мы не читали, программъ не создавали, дискуссій избѣгали. Консолидація силъ въ рѣшительный моментъ, сознаніе своей выгоды и полное уничтоженіе русскаго гнета — вотъ всѣ тѣ простыя идеи, которыя руководили нами. Гнетъ охранки, нововременская, погодинская и ваша агитація была и есть намъ наруку, такъ какъ ясно даетъ понять колеблющимся ту истину, что съ великоруссами (точнѣе московитами) никакое соглашеніе невозможно. Слащавыя писанія Милюкова и присныхъ безъ конкретной программы для насъ не опасны, такъ какъ наивность этихъ описаній слишкомъ очевидна. Россія, вѣдь, прогрессивной стать не можетъ, она идетъ къ упадку, гніетъ и разлагается. Всѣ эти черви: Рейнботы, Суворины, Ренненкампфы, Струве, Эссены и т. д. только ускоряютъ историческій процессъ. Мы знаемъ, что Россія, неминуемо должна быть уничтожена или низведена на степень третьестепенной державы. Гегемонія въ Восточной Европѣ должна перейти къ намъ, къ Украинскому племени, объединенному и вооруженному условіемъ, необходимымъ для этой великой задачи, собственной державой. Преслѣдуя эту цѣль, мы привѣтствуемъ все, что отдаляетъ нашихъ враговъ московитовъ отъ прогресса и европейской культуры. Прежде-же всего насъ радуетъ отсутствіе сознанія своихъ интересовъ въ широкой великорусской массѣ, ибо сознаніе государственности не есть еще сознаніе національное. А не имѣя этого рычага историческаго прогресса въ своихъ рукахъ „господствующая народность“ явно идетъ къ гибели. Ваше, подчасъ наивное доктринерство и продажныя писанія „Новаго времени“ — вѣдь это отвратительный суррогатъ и только. Мы же, не гоняясь за блестящей формулой, дѣлаемъ свое дѣло исторической важности дѣло, результаты котораго почувствуете и вы на своей шкурѣ. Часъ расплаты близокъ. А за наше семейное горе и за Грушевскаго разсчитаемся съ Вами на дняхъ.

Мышьякъ — сами убѣдитесь — дѣйствуетъ вѣрно и дастъ время для размышленій. Но и другимъ передайте, что національно-политическая гегемонія въ Западной Европѣ будетъ у пруссаковъ — въ Восточной Европѣ — у украинцевъ, внѣ Европы — у англичанъ. Эти три великихъ племени призваны исторіей совершить великое

дѣло обновленія человѣчества. Не забывайте, что у насъ жива традиція (далѣе слѣдуетъ неразборчивое слово, очевидно указаніе вѣка), когда мы, украинцы, владѣли всей восточной Европой, когда передъ нами дрожала Византія. Мы идемъ, проснувшись отъ сна, смѣлые и убѣжденные въ необходимости рѣшить задачу жизни и смерти. Шире-же дорогу: „Inter arma silent musae". Не культурой поэтому мы будемъ бороться съ вами, а тѣмъ, что наиболѣе понятно для монгольскаго черепа московитовъ: „апельсинами" (очевидно круглыя метательныя бомбы). Даемъ право вамъ и въ печати обсудить наше письмо и если въ силахъ, то оправдаться въ своей неприкосновенности къ аресту Грушевскаго, даемъ Вамъ недѣлю срока. Объясненіе надѣемся увидѣть въ газетѣ „Рѣчь", „День" или „Биржевкѣ". Безъ всякаго почтенія „Мазепинцы".

Содержаніе приведеннаго письма, дышащаго ненавистью украинцевъ къ великоруссамъ и указывающаго на извѣстную интеллигентность авторовъ его, лишь подтверждаетъ утвержденія изслѣдователя украинства Щеголева, который говоритъ, что проповѣдь ненависти къ Россіи является главнымъ рычагомъ, при помощи котораго украинская партія разсчитываетъ сплотить свои силы и развить достодолжную энергію". Далѣе тотъ же Щеголевъ пишетъ: „Можетъ-ли украинство претендовать съ полнымъ правомъ на титулъ движенія демократическаго, мы сомнѣваемся... Демократическимъ движеніемъ мы вправѣ называть всякое движеніе, исходящее изъ нѣдръ народныхъ; но мы знаемъ, что украинство (по замыслу и разработкѣ платформы, не говоря уже о программѣ) есть движеніе чисто интеллигентное (почти всѣ его адепты — литераторы). Вѣрно лишь одно, что партія идетъ со своей пропагандой въ народъ, но цѣли ею преслѣдуемыя не культурно-демократическаго свойства, а демагого-анархическаго, да и способы пропаганды разсчитаны лишь на разжиганіе всякихъ неуравновѣшенныхъ сознаніемъ государственности аппетитовъ. Демократизмъ (республиканскій) не можетъ являться для малороссовъ величиной традиціонной. Въ историческое время, по словамъ профессора Грушевскаго, у ихъ предковъ строй былъ скорѣе патріархально-аристократическій. Республиканскія тенденціи Запорожья, рекламно раздуваемыя украинской партіей, мнимая величина... Въ XVII вѣкѣ, по словамъ профессора Драгоманова, у нашихъ украинскихъ козаковъ государственный идеалъ былъ монархическій"...

Въ связи съ вышеприведеннымъ письмомъ Мазепинцевъ на имя Струве для характеристики настроенія украинцевъ надлежитъ также отмѣтить, что въ Декабрѣ 1914 года на имя редактора „Петроградскаго Курьера" было получено изъ Ковны письмо за подписью „Украинецъ" въ отвѣтъ на статью „Красная свитка".

Въ этомъ письмѣ изложено слѣдующее: „Напрасно вы надѣетесь, что эта — по Вашему выраженію „красная свитка" исчезнетъ, когда будетъ завершена историческая миссія Россіи: освобожденіе и собираніе родственныхъ ей славянскихъ земель. Наоборотъ, броженіе среди насъ

украинцевъ съ каждымъ днемъ все увеличивается и увеличивается. Мы всѣ стремимся къ осуществленію мечты нашего великаго ‚дьяча Кобзаря‘— къ основанію самостоятельнаго государства. И какихъ бы трудовъ и лишеній не стоило это — какихъ бы громадныхъ жертвъ не потребовало — все равно достигнемъ цѣли: Московское ярмо намъ шею рѣжетъ нестерпимо, мы его сбросимъ. Мы, украинцы, терпимъ до поры лишь до времени. Мы достигнемъ того, на что имѣемъ полное право. Знайте же, что не для васъ пролита кровь предковъ — украинцевъ. Эти хохлы покажутъ всѣмъ Вамъ, что они не на столько дураки, какъ вы полагаете. Не стоитъ забывать, что большинство нашего народа различаетъ разницу между словами ‚Москаль‘ и ‚украинецъ‘. Конечно, мы сознаемъ, что изъ нашихъ есть много негодяевъ, которые изъ личной выгоды отреклись отъ ‚Матери-Украйны‘ и держатся за ‚Москалеву кишеню‘. Но міръ ужаснется отъ страшной кары, которая постигнет ихъ. О, вѣрьте, скоро вы скажете и увидите, что настали времена ‚Гайдамачини‘. Вы болѣе внимательно присмотритесь — Украйна дышетъ полной грудью... Вы слишкомъ увѣрены, что ваши желѣзные тиски сдѣлаютъ свое дѣло. Вы, привыкшіе раболѣпствовать передъ палачами, получившими отъ васъ же силу, для вашего-же устрашенія, вы, любящіе на чужихъ плечахъ ‚пановати‘... вы, гнущіе головы передъ магнатами — всѣ вы не забывайте, что Украйна начала дышать... Смотрите, она просыпается. Поднимается Украйна за счастье, за волю“...

Наконецъ, въ томъ же направленіи общей характеристики „украинскаго дѣла“ обращаетъ на себя вниманіе письмо студента Варшавскаго университета сына священника села Нестеровецъ...... Подольской губерніи Г. Б. къ бывшему студенту того же университета И. И. Письмо это было датировано 5 января 1915 года и было прислано въ Казань изъ села Нестеровецъ. Въ письмѣ этомъ авторъ пишетъ: „До нашего губернскаго Каменецъ-Подольска съ новаго года начала функціонировать новая желѣзная дорога... Мое село около станціи... и я ѣзжу въ Каменецъ... то за украинскими книжками, то къ товарищамъ... Никакъ не могу оставить украинскаго дѣла. Чѣмъ больше присматриваться, тѣмъ дальше видѣть, что Россія какъ не свободная страна воли дать другимъ не можетъ... Грушевскаго арестовали недавно... Меня удивляетъ, что Вы... „Украинской жизни“ не получаете. Теперь это единственный журналъ, который освѣщаетъ нашу жизнь потому, что въ Москвѣ нѣтъ военной цензуры. Въ Кіевѣ военная цензура погубила всѣ украинскія газеты... На страницахъ русской прессы объ украинскихъ надеждахъ упоминается часто, особенно со времени вступленія русскихъ войскъ въ Галичину. Извѣстно, что Струве выступилъ снова противъ насъ, а Милюковъ, Гредескулъ, Киробко, Кашкаровъ и другіе полемизируютъ на страницахъ „Рѣчи“, „Биржевыхъ Вѣдомостей“, а Ефремовъ въ журналахъ. Я прочелъ одну послѣднюю книжку „Украинской жизни“ и то многое узналъ... Если хотите... серьезно ознакомиться съ положеніемъ украинскихъ дѣлъ, то нужно... пріобрѣтать фундаментальные труды объ Украинѣ, потому,

что теперь складываются новыя пѣсни, въ которыхъ говорится про будущее Украины, что наша дѣятельность должна быть полной и усиленной, чтобы она выдвигала и спаивала насъ. Вы нашли уже возможность заложить фундаментъ, дай Богъ Вамъ успѣха... Я грустилъ о плохой постановкѣ нашего дѣла... Но я никогда не думалъ, что изъ нашей работы ничего не выйдетъ"...

Въ заключеніе отдѣла характеристики профессора Грушевскаго въ связи съ украинскимъ движеніемъ надлежитъ еще отмѣтить, что при произведенномъ 28-го Ноября 1914 года въ г. Кіевѣ обыскѣ у него были найдены фотографическія карточки нижепоименованныхъ 15-ти лицъ, являющихся видными дѣятелями означеннаго движенія: Михаила Емельянова Гаврилко, Владиміра Дорошенко, Николая Залѣзняка, Феофила Меленя, Владимира Старосольскаго (Старосельскаго), Владиміра Шухевича, Николая Шухевича, Рудгана (Мырный), Порфирія Буняка, Ивана Николаевича Джиджоры, Андрея Ильина Жука, Владиміра Кириллова Винниченко, Дмитрія Ивановича Донцова, Владиміра Петровича Левинскаго и Льва Ганкевича.

Защита Грушевскаго со стороны нѣкоторыхъ представителей науки.

Кромѣ того, слѣдуетъ также упомянуть о томъ, что въ концѣ 1915 года Члены Государственнаго Совѣта отъ ИМПЕРАТОРСКОЙ Академіи наукъ и ИМПЕРАТОРСКИХЪ Университетовъ: Д. Гриммъ, В. Вернадскій, М. Ковалевскій, И. Озеровъ, А. Васильевъ и С. Ольденбургъ обратились къ Г. Министру Внутреннихъ Дѣлъ съ письмомъ, въ которомъ просили о разрѣшеніи дворянину Кіевской губерніи профессору М. С. Грушевскому, 48 лѣтъ, находящемуся въ гор. Казани поселиться въ Москвѣ, каковая мѣра, по ихъ мнѣнію, имѣла бы большое моральное значеніе: нахожденіе въ Москвѣ подбодритъ Грушевскаго на дальнѣйшій трудъ и поможетъ ему оправиться отъ того нравственнаго настроенія, которое онъ испыталъ во время своего ареста и состоянія подъ гласнымъ надзоромъ въ Симбирскѣ и Казани, куда онъ высылался. Авторы письма доказываютъ, что удовлетвореніе ихъ ходатайства можетъ оказать благопріятное вліяніе на успокоеніе тѣхъ круговъ малорусскаго населенія, которые захвачены національно просвѣтительнымъ движеніемъ, имѣющимъ Грушевскаго въ числѣ видныхъ дѣятелей, что въ этомъ движеніи надо различить два теченія: австрофильское и культурно-областное по существу, не преслѣдующее политическихъ цѣлей, что Грушевскій уже нѣсколько лѣтъ тому назадъ отмежевался отъ австрофиловъ и перенесъ свою научную дѣятельность изъ Львова въ Кіевъ, что передъ началомъ войны въ статьѣ, появившейся въ VI книжкѣ „Литературно-Наукового Вѣстника", Грушевскій опредѣленно подчеркнулъ отсутствіе въ руководящихъ украинскихъ кругахъ Россіи всякаго тяготѣнія въ сторону Австріи, предостерегая Галицкихъ малороссовъ отъ манифестацій австрійскаго патріотизма и заявляя, что австрійскія стремленія не могутъ найти опору въ Россійской Украйнѣ; что русскіе государственные интересы настоятельно требуютъ, чтобы

сепаратистическимъ стремленіемъ, покровительствуемымъ Австріей и Германіей, было противопоставлено теченіе **малорусской общественности**, которое разрѣшеніе духовныхъ и культурныхъ потребностей Малороссіи ищетъ въ тѣсномъ единеніи съ русскимъ обществомъ **подъ сѣнью русской государственности.**

Однако, оцѣнка существа приведенной въ пользу Грушевскаго защиты помянутыхъ ученыхъ съ точки зрѣнія совокупности всѣхъ вышеизложенныхъ данныхъ, характеризующихъ его какъ создателя и интеллектуальнаго предводителя украинской партіи, исповѣдующей въ своей политической программѣ соціальный радикализмъ, вынуждаетъ признать, что означенная защита Грушевскаго является преувеличенно благожелательной и — возможно — до извѣстной степени подсказанной тѣмъ особымъ личнымъ довѣріемъ, которое сумѣлъ внушить названнымъ ученымъ по отношенію къ себѣ ходатайствовавшій передъ ними объ облегченіи своей участи профессоръ Грушевскій, успѣвшій, очевидно, за время службы своей въ Австрійскомъ университетѣ, достаточно изучить и пріемы австрійской дипломатіи, нерѣдко конкурирующей съ понятіемъ австрійской хитрости. Если даже оставить въ сторонѣ отношеніе его къ австрофиламъ. то все же нѣтъ рѣшительно никакихъ достаточныхъ основаній утверждать, что профессоръ Грушевскій измѣнилъ своему революціонному политическому идеалу, сводящемуся къ требованіямъ беззамедлительнаго введенія въ Россіи федеративнаго государственнаго строя съ центральнымъ парламентомъ, автономіей областей и областными сеймами; подъ словами же „сѣнь русской государственности“ гибкій умъ профессора Грушевскаго можетъ разумѣть и нынѣ существующую въ Россіи созданную историческими фактами государственность и ту, которую онъ профессоръ проповѣдываетъ

„Союзъ Освобожденія Украйны“. Обращаясь далѣе къ группировкѣ свѣдѣній, касающихся дѣятельности революціонныхъ украинскихъ учрежденій за время войны, необходимо, прежде всего, констатировать, что съ открытіемъ военныхъ дѣйствій въ Австріи (въ Вѣнѣ) возникла революціонная организація подъ названіемъ „Союзъ Освобожденія Украйны“, о которомъ было уже упомянуто выше въ историческомъ очеркѣ украинскаго движенія.

25-го Августа 1914 года этотъ союзъ выпустилъ печатное воззваніе, обращенное „Къ общественному мнѣнію Европы“ и подписанное Д. Донцовымъ, В. Дорошенко, М. Меленевскимъ, А. Скоропись-Іолтуховскимъ, Н. Зализнякомъ и А. Жукомъ.

Воззваніе это дословно слѣдующаго содержанія.

„Безпримѣрно вызывающая политика Россіи привела весь міръ къ катастрофѣ, подобной которой исторія еще не знала. Мы, украинцы, сыновья великаго раздѣленнаго между Австріей и Россіей народа, неслыханнымъ образомъ угнетаемаго Царизмомъ, сознаемъ, о чемъ идетъ дѣло въ этой войнѣ. Конечно, не о гегемоніи „Германизма“ или „славянства“, **война ведется между культурой и варварствомъ.** Война ведется,

чтобъ сломить окончательно идею ‚панмосковитизма', который нанесъ неисчислимый вредъ всей Европѣ и угрожалъ ея благосостоянію и культурѣ. Изъ этой идеи, извѣстной подъ фальшивымъ именемъ ‚Панславизма', Россія сдѣлала орудіе своихъ агрессивныхъ плановъ, пользуясь политической слѣпотой славянскихъ народовъ. Эта идея уже уничтожила Украйну, какъ независимое государство, свалила Польшу, ослабила Турцію и закинула свои сѣти въ теченіе послѣднихъ лѣтъ даже на Австро-Венгрію. Воротами для вступленія побѣдоноснаго панмосковитизма въ Австро-Венгрію съ цѣлью разгрома ея должна была служить Галиція. Нашъ раздѣленный между двумя государствами народъ долженъ былъ служить Россіи для того, чтобы Царизмъ могъ овладѣть проливами и городомъ Константинополемъ, куда по рецепту русской дипломатіи путь идетъ черезъ Вѣну. Съ этой цѣлью Россія уже годами вела подпольную работу среди нашего народа и Галиціи. Разсчетъ былъ ясенъ: если нашъ народъ, такъ грубо порабощенный въ Россіи, станетъ въ Галиціи на сторону Россіи, задача водруженія царскихъ знаменъ на Карпатахъ будетъ чрезвычайно облегчена. Если же, напротивъ, 30 милліоновъ украинцевъ въ Россіи подъ вліяніемъ своихъ Галиційскихъ братьевъ придутъ къ правильному сужденію о своихъ національныхъ и политическихъ интересахъ, тогда рушатся всѣ планы расширенія Россіи. Безъ отдѣленія Украинскихъ провинцій Россіи даже самый ужасный разгромъ этого государства въ настоящую войну будетъ только слабымъ ударомъ, отъ котораго Царизмъ оправится черезъ нѣсколько лѣтъ, чтобы продолжить свою старую роль нарушителя Европейскаго мира. Только свободная тяготѣющая къ правительственному союзу Украйна могла бы своей обширной территоріей, простирающейся отъ Карпатъ до Дона и Чернаго моря, составить для Европы защиту отъ Россіи, стѣну, которая навсегда остановила бы расширеніе Царизма и освободила бы славянскій міръ отъ вреднаго вліянія панмосковитизма. Въ полномъ сознаніи своей исторической миссіи защищать свою древнюю культуру отъ азіатскаго варварства Московитовъ, Украйна всегда была открытымъ врагомъ Россіи и въ своихъ освободительныхъ стремленіяхъ она всегда искала помощи у Запада, особенно у нѣмцевъ. Гетманъ Богданъ Хмѣльницкій, Дорошенко и Орликъ обращались къ нѣмцамъ, Мазепа къ Швеціи. Даже во время Екатерины II, Украинское дворянство искало при Прусскомъ дворѣ защиты противъ Московскаго деспотизма. Демонстраціи, происходившія въ прошломъ году въ Кіевѣ во время юбилея Шевченко, когда раздавались крики: ‚Да здравствуетъ Австрія!' ‚Долой Россію!' доказываютъ, — что украинская политическая мысль снова идетъ по пути старинныхъ историческихъ традицій. Мы, украинцы Россіи, соединившіеся въ ‚Союзъ осво-

божденія Украйны', употребимъ всѣ силы для окончательнаго разсчета съ Россіей. Въ это тяжелое по своимъ послѣдствіямъ время, когда наша нація по обѣ стороны границы готовится къ послѣдней борьбѣ съ исконнымъ врагомъ, мы обращаемся съ этимъ воззваніемъ ко всему цивилизованному миру. Пусть онъ поддержитъ наше правое дѣло. Мы взываемъ къ нему въ твердомъ убѣжденіи, что украинское дѣло есть также дѣло европейской демократіи. Никогда Европа не достигнетъ покоя, никогда она не освободится отъ угрозы нашествія Царизма, никогда не будетъ покойна за свою культуру, пока въ обширныхъ путяхъ Украйны не создастся оплотъ противъ Россіи. Великія жертвы, принесенныя нашимъ народомъ въ его многовѣковой борьбѣ съ Россіей, даютъ намъ нравственное право требовать вниманія и участія со стороны цивилизованнаго мира къ нашему дѣлу, т. е. независимости Украйны. Чтобы полное значеніе нашего дѣла не осталось неизвѣстнымъ Европѣ въ то время, какъ судьба ея народовъ рѣшается на поляхъ, обагренныхъ кровью тысячъ украинцевъ, мы обращаемся съ этимъ воззваніемъ къ общественному мнѣнію всѣхъ націй, политическіе интересы которыхъ совпадаютъ въ эту минуту съ интересами свободы и цивилизаціи".

Въ содержаніи изложеннаго воззванія, разъясняющаго политическую платформу „Союза освобожденія Украйны", заключаются подтвержденія касающихся этой организаціи приведенныхъ выше въ историческомъ очеркѣ украинскаго движенія данныхъ, согласно коимъ, „политическимъ постулатомъ ,Союза' является державная независимость Украины, и реализацію своихъ національныхъ стремленій ,Союзъ' связываетъ съ разгромомъ Россіи на войнѣ, развивая въ этомъ направленіи соотвѣтственную дѣятельность".

Въ Центральный Комитетъ этого „Союза", находящійся въ Вѣнѣ, вошли слѣдующія лица: Д. Донцовъ, В. Дорошенко, М. Меленевскій, А. Скоропись-Іолтуховскій, И. Залiзнякъ, А. Жукъ.

Воззванія этого комитета печатаются въ Вѣнѣ на нѣмецкомъ и малороссійскомъ языкахъ и распространяются среди украинцевъ Россіи и Австріи, а также посылаются въ другія государства въ цѣляхъ вербовки среди нихъ пропагандистовъ и для отправки засимъ ихъ на работу въ Россію.

Изъ числа лицъ послѣдней категоріи извѣстны соціалистка-революціонерка Марія Адольфова Финъ, прибывшая въ Сентябрѣ 1914 года изъ заграницы въ Кіевъ, и бѣжавшая ссыльно-поселенка разыскиваемая циркуляромъ Департамента Полиціи Ольга Михайловна Скоропись Макарова, имѣвшая намѣреніе также прибыть для той же работы въ Россію.

Изъ числа лицъ имѣющихъ связи съ помянутыми украинцами, извѣстны членъ заграничнаго комитета „Спілки" Петръ Бендзя, Федорчукъ, являющійся ярымъ сепаратистомъ и пропагандистомъ за оставленіе Галиціи подъ властью Австро-Венгріи, и Коваленко. Петръ Бендзя,

32 лѣтъ, имѣетъ большія связи съ украинцами заграницей, родомъ онъ изъ Черниговской губерніи (мѣстечко Дроздовицы), бѣжалъ съ военной службы заграницу въ 1907—1908 году, прежде служилъ конторщикомъ на желѣзной дорогѣ, а заграницей сдѣлался портнымъ; онъ членъ Россійской соціалъ-демократической рабочей партіи, съ 1908 года проживалъ въ Цюрихѣ, нѣкоторое время состоялъ секретаремъ заграничной агентуры украинской соціалъ-демократической организаціи: „Спілка“.

Въ концѣ того же Августа 1914 года, одновременно съ выпускомъ въ свѣтъ вышеуказаннаго воззванія „Къ общественному мнѣнію Европы“ въ № 1292 отъ 29-го Августа 1914 года газеты „Утро“, издающейся въ Софіи въ Болгаріи было помѣщено обращенное специально „къ Болгарскому народу“ воззваніе Союза освобожденія Украйны, подписанное: Д. Донцовымъ, В. Дорошенко, М. Меленевскимъ, Н. Зализнякомъ и А. Жукомъ.

Это воззваніе дословно изложено въ такихъ выраженіяхъ.

„Союзъ освобожденія Украйны“. Къ Болгарскому народу... Украинцы и Поляки близки по языку и судьбѣ. Не одинъ разъ эти народы славянскіе въ настоящія тяжелыя времена вспомнятъ минувшіе годы великой борьбы болгаръ за освобожденіе братьевъ своихъ македонцевъ, но, увы, они опять отторгнуты отъ славянъ. Событія послѣ крушенія перваго балканскаго Союза и настоящая Европейская война достаточно ясно показали плохую русскую политику. Болгарія разорена этой политикой. Болгарія первая испытала послѣдствія ея славянской политики. Эта чисто русская политика довела до кражи Сербами Македоніи. Въ виду этихъ обстоятельствъ и до измѣненія карты Европы и потери частью народовъ свободы, болгарскій народъ не преминетъ принести жертвы всѣми силами противъ панславистской лжи Россіи. Ясно, какъ день, что Россія, подъ предлогомъ славянскаго единства и братства, преслѣдуетъ завоевательныя цѣли и стремится къ подчиненію всѣхъ славянъ подъ свое иго, давъ имъ свою судьбу, которую раздѣлятъ и всѣ эти народности, имѣвшія несчастье подпасть подъ русское владычество. Тридцать милліоновъ русскихъ украинцевъ, которые образуютъ одинъ изъ наиболѣе крупныхъ славянскихъ народовъ, особенно горько испытали слабость этой русской политики. Послѣ завоеванія свободы Гетманомъ Богданомъ Хмѣльницкимъ, этотъ народъ былъ принужденъ обстоятельствами заключить союзъ съ Московскимъ Царствомъ. Враги же поклялись уничтожить свободу украинскаго народа. На второй день послѣ начала братскихъ стремленій началось ограбленіе украинской свободы. Началась долгая терпѣливая борьба, послѣдствіемъ чего явилось желаніе стать подъ другое иго, нежели радоваться русской свободѣ. Полтавская побѣда 1709 года — начало мощи Россіи. Съ этого времени Россія стала Имперіей. Эта побѣда стала ударомъ не только для украинскаго народа, но и для русскаго, такъ какъ окончательное порабощеніе Украйны усилило русское владычество и дало ему возможность укрѣпиться и растоптать революціонный подъемъ всѣхъ народовъ Россіи

въ 1905—1906 гг. Русская Имперія — истинный гробъ для народовъ, непріятель для культуры, она была имъ прежде, является и теперь. Одна побѣда Россіи въ настоящей войнѣ означаетъ долголѣтнюю реакцію, это будетъ побѣда абсолютизма надъ демократіей и европейской культурой. Много народовъ славянскихъ продолжаетъ еще стонать подъ русскимъ игомъ. Намъ, украинцамъ, и вамъ болгарамъ, необходимо появиться на сценѣ. Наша историческая задача — сокрушить наглую ложь панславистовъ. Рѣшается наша судьба, наше бытіе или небытіе. Россія не только сама разгромила Болгарскій народъ въ Македоніи, путемъ своей пропаганды въ Сербіи, но и хочетъ также присвоить часть украинскаго народа, который пользуется Австро-Венгерской конституціей. Этимъ Россія, какъ и ранѣе, хочетъ похоронить свободолюбивыя стремленія украинскаго народа. Путь ея отъ Галиціи и Вѣны ведетъ къ Константинополю и Дарданелламъ. Такова идея русскаго правительства. Россія помогла Сербіи противъ Болгаріи для того, чтобы ослабить Австро-Венгрію, и на эту цѣль она выслала огромныя суммы для руссофильской агитаціи среди украинцевъ въ Галиціи. Опасность близка... Болгаре! В ъ э т о м ъ ш е с т в і и п р о т и в ъ р у с с к а г о в л а д ы ч е с т в а м ы с ъ в а м и и н а р о д а м и А в с т р о - В е н г р і и и Г е р м а н і и с т а н е м ъ н а о д н у с т о р о н у. Союзъ освобожденія Украйны съ затаеннымъ духомъ слѣдитъ за Вашими приготовленіями къ расплатѣ (къ сведенію счетовъ) съ Россіей, ея безумными союзниками и за стремленіемъ вашимъ къ союзу съ Румыніей и Турціей. Мы вѣруемъ, что недавно покрытая лаврами Ваша армія еще не разъ запишетъ свое имя и имя своего народа въ свѣтлыя страницы исторіи. Въ этотъ моментъ Украинскій народъ шлетъ не славянскій, а общечеловѣческій привѣтъ“.

Вскорѣ засимъ наше военное вѣдомство получило свѣдѣнія, что Австро-Венгерское Правительство, получивъ неправильныя свѣдѣнія о будто бы происходившихъ волненіяхъ среди населенія Россіи, съ открытіемъ военныхъ дѣйствій рѣшило использовать это обстоятельство и поддержать эти волненія путемъ организаціи революціонной агитаціи. Такъ какъ руководящимъ центромъ этой организаціи долженъ былъ быть Константинополь, то дѣло это взялъ въ свои руки тамошній Австро-Венгерскій посолъ Маркизъ Паллавичини, который въ началѣ Октября 1914 года обратился въ Австро-Венгерское Министерство Иностранныхъ дѣлъ съ ходатайствомъ объ отпускѣ денегъ на агитацію въ Россіи. Одновременно съ этимъ Паллавичини просилъ означенное Министерство командировать въ Константинополь Бендзя, а въ Софію другого агента.

Военному вѣдомству тогда же сдѣлалось извѣстнымъ, что представитель вышеупомянутого Союза освобожденія Украйны М. Меленевскій прибылъ въ Константинополь съ австрійскимъ паспортомъ и вошелъ въ сношенія съ Маркизомъ Паллавичини, который просилъ Меленевскаго немедленно передать „Союзу“ порученіе доставить ему адреса разныхъ украинцевъ.

Печатныя повременныя и другія изданія Союза освобожденія Украйны и другія формы его дѣятельности.

Въ Сентябрѣ 1914 года Союзъ освобожденія Украйны началъ въ Вѣнѣ выпускать въ свѣтъ повременныя печатныя изданія „Вѣстникъ союза визволеня України“ на малороссійскомъ языкѣ и „Украинскія извѣстія“ на нѣмецкомъ языкѣ. Редакторомъ перваго органа состоитъ Емельянъ Бачинскій, редакторомъ же второго органа сначала былъ Николай Троцкій, а затѣмъ эти обязанности принялъ на себя тотъ же Бачинскій.

Въ передовой статьѣ № 1 Вѣстника Союза освобожденія Украйны доводится до свѣдѣнія читателей, что національно-политической платформой союза является „державная“ независимость Украйны, что формой правленія независимой украинской державы будетъ конституціонная монархія съ демократическимъ внутреннимъ политическимъ строемъ, однопалатною системою законодательства, гражданскими „языковыми“ и религіозными свободами для всѣхъ національностей и вѣроисповѣданій, съ самостоятельной украинской церковью, и что будетъ немедленно проведена радикальная аграрная реформа въ пользу крестьянства.

Практической своей задачей Союзъ ставитъ: 1) организацію украинскихъ народныхъ силъ для проведенія въ жизнь постулатовъ Союза; 2) введеніе національной политической организаціи въ тѣхъ украинско-россійскихъ земляхъ, кои будутъ завоеваны у Россіи; 3) приготовленіе къ созыву украинскаго національнаго конгресса; 4) выступленіе въ защиту интересовъ украинскаго народа и его національно-державныхъ домогательствъ передъ Правительствами воюющихъ державъ и передъ международными конференціями и 5) популяризацію украинскаго управленія въ Европѣ черезъ изданіе публикацій, корреспонденцій и прочаго.

Заканчивается эта передовая статья такими словами: „Союзъ освобожденія Украйны въ своей дѣятельности состоитъ въ контактѣ съ австрійскими украинцами. Вѣря въ окончательную побѣду австро-венгерской и нѣмецкой армій и въ разгромъ Россіи, вѣрятъ украинцы и въ то, что на руинахъ Россійской Имперіи — этой тюрьмы народовъ встанетъ свободная независимая Украйна“.

Первымъ воззваніемъ, которое выпустилъ союзъ, была прокламація, озаглавленная: „До украинскаго народа въ Россіи“. Въ этой прокламаціи указывается, что вина за войну падаетъ на Россію, что не слѣдуетъ бояться австрійскихъ войскъ, ибо въ составъ ихъ входятъ сотни тысячъ галицкихъ украинцевъ и украинскіе „Січові Стрільці“ (добровольцы), что Австрійское войско поможетъ выгнать изъ Украйны всѣхъ царскихъ чиновниковъ, „развалить ту проклятую тюрьму народовъ, которая зовется Царской Имперіей“, почему Австріи бояться не слѣдуетъ.

Заканчивается воззваніе такими словами: „Сбросимъ же разъ навсегда съ себя проклятое Московское ярмо. Если не сбросимъ теперь, то никогда... Не скорѣе какъ будетъ разбита Россія, поднимется вольная Украйна. Приходитъ часъ мести, отомстимъ же за все“...

Въ № 2 Вѣстника освобожденія Украйны обращаетъ на себя вниманіе „Манифестъ головной украинской рады“, выпущенный въ свѣтъ

въ Львовѣ еще въ августѣ 1914 года приблизительно одновременно съ воззваніемъ „Союза“ „Къ общественному мнѣнію Европы“. „Головная украинская рада“ — это существующая въ Львовѣ политическая организація Галицкихъ украинцевъ, объединившая въ 1914 году всѣ украинскія партіи (націоналъ-демократовъ, радикаловъ и соціалъ-демократовъ). Манифестъ этотъ подписанъ докторомъ „Кость Левицкимъ“ („голова“), „Михайлой Павликомъ“, „Михайлой Ганкевичемъ“ („заступники головы“) и „докторомъ Степаномъ Бараномъ секретаремъ“.

Въ „Манифестѣ“, обращенномъ къ „Украинскому народу“ говорится, что украинскій народъ принадлежитъ къ тѣмъ народамъ, на которыхъ болѣе всего отразится война и ея послѣдствія, что, „войны хочетъ ЦАРЬ Россійскій, Самодержавный Властелинъ Имперіи, которая является историческимъ врагомъ Украйны“, что Царская Имперія 300 лѣтъ ведетъ политику угнетенія Украйны съ цѣлью сдѣлать украинскій народъ частью русскаго“, что побѣда Россіи грозитъ украинскому народу Австріи лишь гнетомъ, что побѣда Австро-Венгерской монархіи будетъ побѣдой Украйны: „Пусть на развалинахъ Россійской Царской Имперіи взойдетъ солнце вольной Украйны“.

Далѣе, спустя нѣкоторое время Департаментомъ Полиціи были получены непосредственно изъ заграницы свѣдѣнія о томъ, что „Союзъ Освобожденія Украйны“ (сокращенно именуемый въ Австріи „Украинскій Союзъ“) находится въ тѣсной связи съ Правительствомъ Австро-Венгріи и что руководители этого союза состоятъ на содержаніи Австрійскаго Правительства.

По тѣмъ же свѣдѣніямъ, болѣе видными руководителями дѣятельности Союза являются вышеуказанный Меленевскій, видный членъ украинской соціалъ-демократической партіи „Спилки“, имѣвшій партійную кличку „Басокъ“, а также упомянутый выше Бендзя, который получаетъ отъ Австрійскаго Правительства 700 кронъ въ мѣсяцъ.

Какъ явствуетъ изъ тѣхъ же свѣдѣній — задачей Союза освобожденія Украйны, помимо вышеописанныхъ спеціальныхъ его цѣлей, было также объединеніе организацій всѣхъ угнетенныхъ національностей въ Россіи въ одинъ союзъ, который содѣйствовалъ бы Австріи всѣми возможными мѣрами въ борьбѣ съ Россіей.

Агентамъ Австро-Венгерскаго Правительства удалось привлечь къ этому дѣлу и извѣстнаго польскаго соціалистическаго публициста и революціонера Кульчицкаго, вождя такъ называемаго второго „Пролетаріата“ и историко революціонизма.

Бендзя и Кульчицкій ѣздили въ Швейцарію съ цѣлью склонять находившіяся тамъ россійскія, украинскія революціонныя организаціи и еврейскій „Бундъ“ къ объединенію съ Союзомъ освобожденія Украйны.

Но дѣятельность Союза освобожденія Украйны шла и по другому направленію. Меленевскій („Басокъ“) въ Константинополѣ сошелся съ Парвусомъ бывшимъ Предсѣдателемъ 2 Петроградскаго Совѣта рабочихъ депутатовъ. Парвусъ, игравшій большую роль въ польской соціалъ-

демократической рабочей партіи въ началѣ девятисотыхъ годовъ, проживавшій впослѣдствіи въ Германіи и игравшій также извѣстную роль и въ Германской соціалъ-демократіи, переѣхалъ нѣсколько лѣтъ тому назадъ въ Константинополь, гдѣ онъ вращался въ русской революціонной колоніи и откуда состоялъ корреспондентомъ русскихъ газетъ и содѣйствовалъ россійскимъ организаціямъ моряковъ. По своему политическому воззрѣнію, Парвусъ являлся ярымъ сторонникомъ младотурокъ, раздѣлялъ ихъ симпатіи къ Германіи и старался всякими мѣрами противодѣйствовать Россіи, побѣду которой онъ считалъ синонимомъ усиленія деспотизма, который повліяетъ на усиленіе реакціи во Франціи и Англіи.

Въ результатѣ сношеній Парвуса съ Меленевскимъ („Баскомъ") образовалась въ Константинополѣ группа Украинской Соціалъ-демократіи, которая должна была: 1) „сообща съ организаціями" „Союза освобожденія Украйны" „въ Австріи провести агитацію противъ Россіи среди малорусскаго населенія въ Австріи и Россіи, образовать группы активнаго содѣйствія Австріи, которая единственно гарантируетъ національныя права Украйны"; 2) „повести враждебную Россіи агитацію и на Кавказѣ при содѣйствіи Кавказскихъ эмигрантовъ въ Константинополѣ"; 3) образовать легіоны, которые должны идти съ турецкими войсками противъ русскихъ войскъ на Кавказѣ, при чемъ эти легіоны предполагалось составить изъ добровольцевъ русинъ и кавказцевъ и изъ русскихъ плѣнныхъ уроженцевъ Кавказа и Украйны.

Независимо отъ агитаціи, направленной описанной группой на Кавказцевъ черезъ Кавказскихъ эмигрантовъ въ Константинополѣ, Союзъ освобожденія Украйны также обратился съ воззваніемъ и къ самому турецкому народу. Въ воззваніи этомъ, напечатанномъ въ № 2 Вѣстника освобожденія Украйны, турки приглашаются къ войнѣ съ Россіей, которая угрожаетъ цѣлости Оттоманской Имперіи, причемъ политика Россіи называется царствомъ разбоя и насилія, уничтожить которое составляетъ великую задачу культуры и прогресса.

Тотъ же союзъ освобожденія Украйны обратился съ воззваніемъ и къ румынскому народу. Въ этомъ воззваніи геворится, что одноплеменники румынъ, живущіе въ Бессарабіи, стонутъ въ одномъ ярмѣ съ Украйной отъ Россійскаго деспотизма, что нашептыванія Московскихъ сиренъ не могутъ измѣнить убѣжденія румынъ, что благо Румыніи только въ союзѣ съ врагами Россіи. „Лишь разгромъ Россіи" — излагается далѣе въ томъ же воззваніи — „и оттѣсненіе ея до ея этнографическихъ границъ прежняго Московскаго царства положитъ разъ навсегда конецъ Россійскому Имперіализму и обезпечитъ сосѣдей отъ нападенія русскихъ. Обязанность обезпечиванія своихъ границъ и освобожденіе Бессарабіи отъ русскаго владычества побуждаетъ Румынію соединить свой интересъ съ интересами Австро-Венгріи и Германіи"...

Въ связи съ дѣятельностью украинцевъ въ Константинополѣ надлежитъ еще отмѣтить, что, по свѣдѣніямъ живущаго въ Константинополѣ

представителя русской дипломатіи, съ объявленіемъ войны Россіи Австро-Германская дипломатія, возлагавшая большія надежды на внутренніе безпорядки въ Россіи, долженствовавшіе облегчить задачу дѣйствій направленныхъ противъ Россіи полчищъ, съ особымъ стараніемъ занимались во второй половинѣ 1914 года вопросомъ о созданіи Украинскаго Государства. При содѣйствіи Австрійскаго посольства въ Константинополѣ, украинцамъ Цехельскому и Барану, было разрѣшено помѣстить въ газетахъ свѣдѣнія о томъ, что въ стародавнія времена украинское государство простиралось отъ Карпатъ и до Волги, занимало широкую полосу на Югѣ Россіи, захватывая даже губерніи Воронежскую и Курскую и гранича на юго-востокѣ съ отрогами Сѣвернаго Кавказа, что эта Украйна, нѣкогда самостоятельное государство долго томилась подъ русскимъ игомъ и что теперь въ дни мировыхъ событій она почувствовала въ себѣ новыя силы и требуетъ національной обособленности и свободы, за которую готова бороться вмѣстѣ съ Австріей, Германіей и Турціей противъ общаго врага Россіи.

Затѣмъ, названные агитаторы въ сопровожденіи турецкаго генерала прибыли въ Измиду, гдѣ среди русскихъ военноплѣнныхъ распространили брошюры революціоннаго содержанія и, кромѣ того, изъ русскихъ плѣнныхъ украинцевъ составили особую группу, сообщивъ имъ, что они не русскіе, а украинскіе граждане, почему и будутъ пользоваться въ плѣну преимуществами.

Одновременно съ упомянутыми агитаторами прибылъ въ Константинополь — по свѣдѣніямъ того же русскаго дипломата — вышеупомянутый Меленевскій, который устроилъ изъ проживающихъ въ Константинополѣ русскихъ собраніе, на коемъ изложилъ программу дѣятельности Союза освобожденія Украйны и говорилъ о необходимости превращенія Украйны въ новую конституціонную монархію съ однимъ изъ германскихъ принцовъ во главѣ. Меленевскій издалъ и распространилъ среди русскихъ военноплѣнныхъ въ Константинополѣ нѣсколько прокламацій; въ одной изъ нихъ, обращенной къ „солдатамъ русской арміи“, датированной 14 ноября 1914 года, подписанной „Союзъ освобожденія Украйны“, русскіе солдаты призываются стрѣлять не въ нѣмцевъ и турокъ, а въ свое начальство, сдаваться въ плѣнъ, встрѣчать турецкія войска, какъ своихъ освободителей. Заканчивается это воззваніе такими словами: „Да здравствуетъ крестьянская и рабочая революція противъ угнетателей народа... Пускай на мѣсто Царско-каторжной Россіи станутъ свободные и самоуправляющіеся русскій, украинскій, грузинскій и другіе народы“.

Вышеназванный сотрудникъ Меленевскаго Парвусъ во второй половинѣ 1914 года издалъ въ Константинополѣ отъ имени Украинской соціалъ-демократіи на малорусскомъ языкѣ и выпустилъ въ свѣтъ свою брошюру подъ заглавіемъ: „На оборону демократіи противъ царизму“. Въ этой брошюрѣ Парвусъ доказываетъ, что необходимо въ настоящей войнѣ разгромить Царскую Россію и что послѣдствіемъ этого разгрома

будетъ революція, которая окончательно смететъ пагубную для края политическую систему. Брошюра Парвуса была распространена и въ Россіи.

Кромѣ перечисленныхъ выше изданій, обращаютъ на себя вниманіе выпущенныя въ 1914 году въ свѣтъ „Союзомъ освобожденія Украйны“ и напечатанныя въ Софіи на болгарскомъ языкѣ сочиненія подъ заглавіемъ „Обзоръ украинской исторіи“ и „Не освобожденіе, а угнетеніе народа“. Первое сочиненіе принадлежитъ Михаилу Хрущевскому, профессору исторіи первоначально Кіевскаго, а засимъ Львовскаго Университета; второе же — доктору Лонгину Цехельскому — украинскому депутату въ Австрійскомъ рейхсратѣ.

Профессоръ Хрущевскій въ своемъ сочиненіи тенденціозно игнорируетъ постановленіе Переяславской рады, выразившееся въ знаменитомъ завѣтѣ исторіи: „Волимъ подъ Царя Московскаго православнаго“, подчеркивая, что Богданъ Хмѣльницкій отдалъ Украйну подъ владычество Русскаго Царя, называетъ гетмана Мазепу „добрымъ водителемъ“, отмѣчая при этомъ, что Мазепа соединивъ свои козацкіе полки съ шведской арміей, повелъ Украйну противъ Русскаго Царя, и доказываетъ, что украинцамъ въ Галиціи свободнѣе живется, чѣмъ въ Россіи, что въ періодъ времени съ 1900 по 1905 годъ украинская національность возродилась и въ Россійской Имперіи и что украинское движеніе въ Россіи нынѣ растетъ все болѣе и болѣе и даетъ положительные результаты.

Лонгинъ Цехельскій въ своемъ вышеназванномъ сочиненіи излагаетъ, что Украйна и украинцы яблоко раздора между Россіей и Австріей, что растущіе въ Россіи реакція и національизмъ ополчился въ послѣднее время противъ Украйны главнымъ образомъ потому, что въ ней усматриваютъ Ахиллесову пяту Россіи, что русскіе украинцы смотрятъ на Австрійскую Галицію, какъ на украинскій Пьемонтъ, гдѣ, несмотря на борьбу съ польскими стремленіями къ господству надъ украинцами, все же существуетъ для послѣднихъ широкая конституціонная свобода, что на Галицію смотрятъ какъ на Украинскій Пьемонтъ и сами русскіе, почему извѣстный пропагандистъ въ Россіи графъ Бобринскій пишетъ, что Россія можетъ быть покойна только тогда, когда на Карпатахъ будетъ развѣваться русское знамя, что гетманъ Мазепа, — какъ говоритъ далѣе Цехельскій — былъ необыкновенно трезвый политикъ и энергичный администраторъ, что запорожская Сѣчь была на Украинѣ военной республикой, что Россійскій абсолютизмъ и Царизмъ сковываетъ всякое народное движеніе, что послѣ репрессій Русскаго Правительства въ 40, 60 и 70 годахъ XIX вѣка русская Украйна впала въ летаргическій сонъ, такъ какъ сознательные украинцы эмигрировали въ Женеву и Львовъ, что отъ этого сна русскихъ украинцевъ разбудила лишь революціонная волна 1900 годовъ, когда и выдвинутъ былъ лозунгъ автономіи Украйны, и что съ этихъ поръ „Украинство“ стало единымъ массовымъ политическимъ движеніемъ, которое русскіе націоналисты назы-

вают „Мазепинствомъ“ и которое ускорило наступленіе войны Россіи съ Австріей.

Далѣе Цехельскій доказываетъ, что Галицiйскіе украинцы стоятъ на сторонѣ Австро-Германскаго Союза, съ большой готовностью пошли на войну съ Россіей и даже сорганизовали изъ украинской молодежи одинъ корпусъ добровольцевъ для борьбы съ Россіей. При этомъ Цехельскій отмѣчаетъ, что Украйна занимаетъ территорію отъ рѣки Прута (въ Карпатской равнинѣ) и Сана и Нарева — на западѣ, до Донца, долины Дона и западнаго Кавказа — на востокѣ, отъ р. Припяти и Десны на сѣверѣ и до Чернаго и Азовскаго морей на югѣ. Это пространство населяютъ 38 милліоновъ украинцевъ, небольшія колоніи коихъ имѣются на остальномъ Кавказѣ, въ южной Сибири, на Амурѣ, въ Добруджѣ, Канадѣ, Соединенныхъ Штатахъ, въ Сѣверной Америкѣ и въ Бразиліи.

Описанныя изданія замѣчательны еще тѣмъ, что къ нимъ приложены „этнографическія карты Украйны“, на которыхъ очерчены границы Украйны какъ самостоятельнаго государства, простирающагося отъ Карпатъ (Львовъ) до Дона и отъ Брянска до Чернаго моря съ включеніемъ въ эти границы всего Крыма и Сѣвернаго Кавказа.

Какъ бы продолженіемъ мыслей, изложеныхъ въ вышеописанныхъ сочиненіяхъ, явились разсужденія молодого украинскаго писателя и члена Союза освобожденія Украйны Дмитрія Донцова, который издалъ на нѣмецкомъ языкѣ брошюру подъ заглавіемъ „Украинское государство и война противъ Россіи“. Въ этомъ своемъ произведеніи Донцовъ доказываетъ, что Россію нельзя остановить на пути къ всемірному господству иначе, какъ раздѣливъ ее, что необходимо, чтобы территоріи, отдѣленныя отъ Московской Имперіи составили бы настоящія автономныя національныя единицы достаточно сильныя, чтобы сдержать русское распространеніе. Украйна съ населеніемъ въ 30 милліоновъ — по мнѣнію Донцова — самая подходящая территорія для этой цѣли, такъ какъ на ее сторонѣ въ этомъ отношеніи историческія традиціи. Германіи и Австріи представляется теперь единственный случай разъ на всегда освободиться отъ панславистской угрозы; для этого достаточно востановить прежнюю свободу Украйнѣ и оказать покровительство этому новому государству, а тѣмъ самымъ и окончательно обезпечить политическое равновѣсіе въ Европѣ.

Эту украинскую политическую интригу инспирировала и спеціально нѣмецкая пресса, такъ какъ приблизительно одновременно съ вышеописанной пропагандой Донцова въ газетѣ Berliner Tageblatt писалось, что „возстановленіе древней Украйны было бы равносильно оттѣсненію Россіи отъ береговъ Чернаго моря: Германія, Австро-Венгрія и всѣ Балканскія государства освободились бы такимъ образомъ отъ препятствія, несправедливо мѣшавшаго до сихъ поръ ихъ свободному развитію. Народы Южной Европы расцвѣли бы на свободѣ, если бы перестали быть пассивными орудіями панславистской маніи величія“.

За время войны по май 1916 года вышло въ свѣтъ 90 номеровъ „Вѣстника освобожденія Украйны". Обозрѣніе этого Вѣстника, прежде всего, указываетъ на то, что судя по внѣшнему его виду онъ является хорошо поставленнымъ иллюстрированнымъ изданіемъ.

Содержаніе его статей посвящено, главнымъ образомъ, событіямъ текущей войны и разработкѣ украинскаго вопроса, согласно вышеприведенной программѣ „Союза". Тонъ статей недоброжелательный и даже злобный по отношенію къ Россіи и благосклонный къ Австріи и Германіи.

Отношеніе Союза Освобожденія Украйны къ профессору Грушевскому. Останавливаясь въ частности на отношеніи этого „Вѣстника Союза освобожденія Украйны" къ профессору Грушевскому надлежитъ отмѣтить, что этотъ „Союзъ" считаетъ его *своимъ* дѣятелемъ („нашъ діячъ"), арестъ коего въ Россіи былъ принятъ, какъ горестное извѣстіе, называютъ его виднымъ украинскимъ ученымъ и дѣятелемъ, славнымъ профессоромъ, издаетъ его сочиненія, касающіяся Украинскаго вопроса (Проф. М. Грушевскій. „Какъ живетъ украинскій народъ". Константинополь, 1915 г.", „Украинскій вопросъ въ историческомъ развитіи" — 1915 г., „Краткій очеркъ Исторіи Украйны" и др.). При этомъ въ библіографическомъ отдѣлѣ Вѣстника рекомендуются эти сочиненія для широкой популяризаціи ихъ. Въ видѣ примѣра, какимъ образомъ „Вѣстникъ" характеризируетъ сочиненія профессора Грушевскаго, надо указать слѣдующую библіографическую замѣтку: Касаясь его сочиненія: „Украинскій народъ въ историческомъ развитіи", „Вѣстникъ" пропагандируетъ, что „этотъ обзоръ профессора Грушевскаго написанъ незадолго передъ текущей всесвѣтной войной, появился впервые въ „Revue politique internationalle" и засимъ былъ отпечатанъ отдѣльной брошюрой".

„Исторически доказываетъ авторъ" — говорится далѣе въ рецензіи — „что украинскій народъ самобытный, что онъ имѣетъ тысячелѣтнюю исторію, что, сохранивъ донынѣ традиціи національной независимости, онъ никогда не отказывался отъ своей самостоятельности. Такимъ образомъ видитъ читатель изъ работы автора, что дѣятельность „Союза освобожденія Украйны", это не продуктъ измышленій кружка фантазеровъ, а реальная дѣйствительность, дѣло, основанное на историческихъ устояхъ. Краснорѣчиво написанный обзоръ познакомитъ всѣхъ чужестранцевъ съ исторіей украинскаго народа и дастъ возможность надлежащимъ образомъ оцѣнить украинскія стремленія, удовлетворить которыя въ современной войнѣ должны помочь „Союзу" всѣ европейскіе народы"...

Обращаетъ на себя вниманіе написанная въ ироническомъ тонѣ помѣщенная въ № 49—50 „Вѣстника Союза освобожденія Украйны" статья подъ заглавіемъ „Профессоръ Юліанъ Кулаковскій и его посланіе къ русскимъ людямъ, именующихъ себя украинцами". Иронизируя надъ профессоромъ Кіевскаго Университета Кулаковскимъ, который выразилъ возмущеніе сообщеніями издающейся въ Лозаннѣ и редактируемой членомъ союза освобожденія Украйны Евгеніемъ Васильевымъ Ба-

чинскимъ „La Revue Ukrainne“ о томъ, что большинство украинцевъ нынѣ будто бы забыло историческій лозунгъ: „Волимъ подъ Царя Московскаго, православнаго“, авторъ статьи „Вѣстника“ дѣлаетъ слѣдующія выдержки изъ статей Кулаковскаго, помѣщенныхъ въ „Кіевлянинѣ“: „Всему виной никто иной, какъ только Львовскій университетъ и главнымъ образомъ“ фальшивникъ русской исторіи „Михаилъ Грушевскій. Этотъ лжепророкъ забылъ свое русское происхожденіе и, сдѣлавшись профессоромъ исторіи въ Львовскомъ университетѣ, проявилъ интенсивную работу въ области фальсификаціи русской исторіи“. По словамъ автора замѣтки, ученый историкъ Кулаковскій пишетъ, что профессоръ Грушевскій въ своей „Иллюстрированной исторіи Украйны-Руси“ безъ всякого труда выдвигаетъ заслуги Мазепы и подвиги графа Капниста, который въ концѣ XVII столѣтія ѣздилъ къ Прусскому Королю просить освобожденія Малороссіи, что Россію профессоръ Грушевскій называетъ „тюрьмой народовъ“ и что своими лекціями по исторіи Россіи въ Львовѣ онъ воспиталъ такихъ молодыхъ людей, которые наполнили теперь собой галицкій легіонъ „Січевыхъ Стрільцівъ“ (добровольцевъ) и хвалятся проливаніемъ крови русскаго солдата и что вотъ каковы плоды того посѣва, который сдѣлалъ въ Галиціи профессоръ Грушевскій.

Изъ статей „Вѣстника“ видно далѣе, что „Союзъ освобожденія Украйны“ поддерживаетъ „Січевыхъ стрільцівъ“ денежными сборами, что легіонъ этихъ стрѣлковъ добровольцевъ образовался въ Галиціи изъ чиновъ вольнопожарныхъ дружинъ, называемыхъ по уставу „Січі“, что эти „Січі“, кромѣ спеціальной задачи преслѣдовали и цѣли образовательно-воспитательнаго характера.

Характеристика Митрополита графа Шептицкаго по „Вѣстнику“, какъ центра политической жизни Галицкой Украйны.

Въ № 23—24 „Вѣстника“ за Августъ 1915 года помѣщена статья: „Митрополитъ графъ Андрей Шептицкій“. Въ этой статьѣ говорится, что Галицкіе и Буковинскіе украинцы отпраздновали 50 лѣтній юбилей со дня рожденія своего Любимаго Львовскаго Митрополита, этого—„справедливѣйшаго мецената Галицкихъ украинцевъ“, устроившаго на свои средства во Львовѣ народную лѣчебницу, національный музей, въ которомъ много доказательствъ старинной культуры Украйны, воспитавшаго на свои средства многихъ молодыхъ людей и послѣдовательно боровшагося за Украинскія національно-политическія права. Еще будучи гимназистомъ, онъ рѣшилъ трудиться для украинскаго дѣла, его девизъ — объединять всѣхъ въ работѣ подъ украинскимъ народнымъ стягомъ. Заканчивается эта статья такими словами: „для Галицкихъ украинцевъ особа Митрополита стала въ послѣдніе 15 лѣтъ центромъ политической жизни... пало подозрѣніе и на Митрополита, который не берегъ себя, а жертвой своей особы показалъ свѣту, что украинцы идутъ къ своей величественной цѣли прямой дорогой... и высоко держатъ знамя морали. Митрополитъ нынѣ въ Курскѣ“.

Отношеніе „Союза“ къ Германіи. Отношеніе „Союза освобожденія Украйны“ къ Германіи характеризуется слѣдующій телеграммой, помѣщенной въ 55—56 № „Вѣстника“: „Его Величеству Императору и Королю Вильгельму II, Берлинъ. Союзъ освобожденія Украйны, организація Россійскихъ украинцевъ, спѣшитъ съ наибольшимъ уваженіемъ привѣтствовать Его Величество и побѣдную нѣмецкую армію со взятіемъ Холма, стариннаго престольнаго города и украинскаго Короля Даніила и столицы наиболѣе выдвинутой на западъ заселенной украинцами области. Съ большимъ довѣріемъ въ могущество нѣмецкаго государства и нѣмецкой арміи, надѣемся на окончательный разгромъ смертельнаго врага Украинскаго народа и освобожденіе изъ-подъ Россійскаго ярма также украинскихъ областей на востокъ отъ Буга, съ сердцемъ Украйны Кіевомъ. Его Величество Императоръ Вельгельмъ II пусть живетъ многія лѣта. Слава славной нѣмецкой націи и непобѣдимой нѣмецкой арміи. За правленіе Союза освобожденія Украйны Владиміръ Дорошенко, Маріанъ Меленевскій“.

Въ связи съ этой телеграммой надлежитъ отмѣтить, что въ 1915 году въ Мюнхенѣ „Союзомъ освобожденія Украйны“ была издана брошюра подъ заглавіемъ: „Украйна и война“. Въ этой брошюрѣ напечатано воззваніе „Союза“ къ нѣмецкому народу. Дословный текстъ этого воззванія таковъ. „Мы обращаемся къ нѣмецкому Императору, нѣмецкимъ союзнымъ князьямъ и нѣмецкому народу съ настоятельной и сердечной просьбой освободить насъ отъ нашей длительной неволи и гнета и осуществить намъ государственную независимость. Тѣмъ болѣе мы надѣемся на исполненіе нашей просьбы, что жертвы, которыя нужно принести для нашего освобожденія почти также полезны для интересовъ нѣмецкаго народа. Только созданіемъ самостоятельнаго Королевства Украйны можно окончательно избавиться отъ великорусской опасности. Между Германіей и Украйной нѣтъ никакихъ противоположностей. Наоборотъ Украйнѣ, для ея полнаго развитія придется обратиться къ нѣмецкой интеллигентности и къ нѣмецкому капиталу, которые оба найдутъ въ ней богато вознаграждающее поле дѣятельности. Дай намъ Богъ, чтобы послѣ полной побѣды нѣмецкой арміи исполнились наши желанія въ интересахъ нашихъ обоихъ временно другъ другу предназначенныхъ народовъ“.

Далѣе, союзъ освобожденія Украйны, слѣдуя историческому примѣру „незабвеннаго“ по его выраженію Ивана Мазепы, обращался въ Августѣ 1914 года и къ Швеціи съ воззваніемъ, въ которомъ подстрекалъ Швецію къ союзу съ Украйной для сохраненія мира Европы отъ „московскаго варварства и московской ненасытности“ (№ 7—8 1914 г. „Вѣстника“).

Наконецъ, какъ усматривается изъ передовой статьи № 5—6 Вѣстника 1914 г. подъ заглавіемъ „Декларація Талаатъ-Бея“, членъ союза освобожденія Украйны М. Меленевскій въ концѣ 1914 года былъ при-

нятъ въ Константинополѣ Турецкимъ Министромъ Внутреннихъ Дѣлъ Талаатъ-Беемъ, который обѣщалъ ему, что Высокая Порта такъ же, какъ Кабинеты Берлинскій и Вѣнскій, помогутъ украинскому народу „сотворити“ независимую державу, послѣ чего въ „Вѣстникѣ“ было объявлено, что „Союзъ освобожденія Украйны“ становится органомъ представительства общенаціональной политики украинскаго народа, живущаго въ россійской Украинѣ и что главная цѣль союза — организація монархіи и независимаго режима въ освобожденной Украйнѣ.

Отношеніе Союза къ другимъ Галиційскимъ Украинскимъ организаціямъ. Какъ уже выше указывалось, въ Вѣнѣ кромѣ Союза освобожденія Украйны, какъ русской организаціи, существовала еще главная украинская національная Рада (Совѣтъ), которая носила характеръ украинскаго спеціально Галицкаго учрежденія. Предсѣдателемъ его былъ докторъ Кость Левицкій — голова украинскаго парламентскаго клуба, а секретаремъ докторъ Владиміръ Бачинскій. Члены союза освобожденія Украйны (по-преимуществу главные руководители Александръ Скоропись-Іолтуховскій и Владиміръ Дорошенко) участвовали въ этой Радѣ съ правомъ лишь совѣщательнаго голоса.

5-го же Мая 1915 года въ Вѣнѣ былъ учрежденъ „Всенародный ареопагъ“ Украйны — „Всеобщая украинская Рада“ („Загально Украинска Рада“), которая должна была быть представительницей всего украинскаго народа во время войны и разрабатывать основные принципы („лініи“) Украинской политики. По конституціи этой Рады, всѣ другія организаціи украинскія (Галичины, Буковины и Россіи), сохраняя свою автономію, координируютъ свою дѣятельность съ означенными принципами. Россійскую Украйну представляютъ въ этой Радѣ три делегата „Союза освобожденія Украйны“ уже съ рѣшающимъ правомъ голоса.

Всеобщая украинская Рада выдѣлила изъ себя 5 секцій: 1) „право политичну“, 2) „пресову“, 3) „эмиграційну“, 4) „экономичну“ и 5) „культурну“. Украинская боевая управа признана автономнымъ органомъ всеобщей Украинской Управы и сдѣлана Главнымъ Управленіемъ Украинскихъ „Січовихъ Стрільцівъ“. Президіумъ Всеобщей Украинской Рады имѣетъ совѣщанія съ „Президентомъ Министромъ“ Австріи и обсуждаетъ съ нимъ всѣ политическія и экономическія дѣла, связанныя съ фактами освобожденія украинскихъ земель отъ русскаго завладѣнія („Вѣстникъ“ 1915 г. № 19—20).

Одновременно съ изданіемъ „Вѣстника Союза освобожденія Украйны“ на украинскомъ языкѣ выпускалась въ свѣтъ, начиная съ 1914 года, названнымъ Союзомъ и другая газета на нѣмецкомъ языкѣ подъ названіемъ „Ukrainische Nachrichtem“. Этой газеты до начала 1916 года вышло 69 номеровъ. Содержаніе статей этой газеты также соотвѣтствуетъ общимъ политическимъ тенденціямъ „Союза“ и въ извѣстныхъ случаяхъ эти статьи даже идентичны по заглавіямъ, почему въ болѣе подробномъ описаніи ихъ надобности не представляется.

Участники „Союза освобожденія Украйны“ за границей.

Судя по фамиліямъ, встрѣчающимся подъ статьями „Вѣстника Союза Освобожденія Украйны“, въ этомъ Союзѣ заграницей принимала участіе группа въ 60 человѣкъ, а именно: В. Дорошенко, Александръ Скоропись-Іолтуховскій, Н. Зализнякъ, Андрей Жукъ, Маріанъ Меленевскій (онъ-же „Басокъ“ и „Иванъ Гилька“), Д. Донцовъ, Емельянъ Бачинскій, докторъ Владиміръ Бачинскій, докторъ Евгеній Бачинскій, Юліанъ Бачинскій, докторъ Константинъ Левицкій, докторъ Евгеній Олесницкій, докторъ Степанъ Баранъ, Юліанъ Романчукъ, Богданъ Ленкій, Осипъ Маковей, К. Студінскій, докторъ Осипъ Казарукъ, П. Грабовскій, Владиміръ Темницкій, Кириллъ Трильевскій, Василій Лицинякъ, докторъ Ястровъ, Иванъ Франко, Остапъ Грицай, Андрей Чекановскій, П. Карманьскій, докторъ Михаилъ Новаковскій, Владиміръ Биберовичъ, докторъ Левъ Ганкевичъ, Николай Ганкевичъ, Теофилъ Меленъ, Николай Троцкій, Юрій Шкрумелянъ, Василій Симовичъ, докторъ Евгеній Левицкій, докторъ Зенонъ Кузеля, Николай Опока, А. Кружельницкій, докторъ М. Лобинскій, докторъ Владиміръ Гериновичъ, докторъ О. Пеленьскій, Францъ Дидерихъ, А. Энсенъ, С. Томашевскій, Романъ Купчинскій, Дмитрій Катамай, О. Кириленко, докторъ Гаморанъ, Андрей Бабюкъ, Александръ Конисскій, докторъ Иванъ Тимановъ, Петръ Соха, Орестъ Кириленко, Всеволодъ Козловскій, докторъ Евгеній Любарскій Письменный, Отецъ Иванъ Рудовичъ, Владиміръ Сингалевичъ, докторъ Евгеній Петрушевичъ и Николай Василько.

Инициіативно-организаціонная группа Украинской соціалъ-демократіи.

Въ маѣ 1915 года въ Болгаріи въ г. Софіи было приступлено къ изданію и выпуску въ свѣтъ новой украинской газеты подъ заглавіемъ: „Рабитничий прапор“ (Рабочее знамя). Издательство это было предпринято, как видно изъ № 1 названной газеты, инициіативно-организаціонной группой Украинской соціалъ-демократіи. Въ составъ этой группы вошли вышеупомянутые Парвусъ, Маріанъ Меленевскій („Иванъ Гилька“), Николай Ганкевичъ, П. Бендзя, а также Осипъ Безпалко, Евгеній Гуцайло, Василій Морозъ, Эмануилъ Сандумъ и др.

Задачи этой группы выявляются изъ слѣдующихъ заявленій ея въ передовой статьѣ № 1 „Рабітничаго прапора“ подъ заглавіемъ „Отъ издательства“.

„Группа эта — говорится въ статьѣ — „составилась изъ украинскихъ дѣятелей соціалъ-демократіи, которые ранѣе входили въ учрежденія „Украинской Соціалъ-Демократической Спілки“ Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи“ и нынѣ убѣждены, что текущій моментъ диктуетъ всѣмъ соціалъ-демократамъ въ Украйнѣ цѣль полнаго объединенія въ одну рабочую соціалъ-демократическую организацію Украйны и что теперь не время для разныхъ фракціонныхъ споровъ“... Война и неминуемая въ связи съ войной новая революція въ Россіи поставили передъ рабочимъ классомъ великія классово-пролетарскія и общенаціональныя задачи... Главный призывъ группы: „До злуки до обеднанія (до

объединенія) во имя ближайшихъ пролетарско-революціонныхъ задачъ". Попутно съ стремленіемъ къ этимъ задачамъ группа думаетъ и объ общенаціональныхъ домогательствахъ, объ образованіи монархической („державна") самостоятельности Украйны... На страницахъ „Рабітничаго Прапору" найдутъ мѣсто всѣ теченія украинской соціалъ-демократіи, которыя признаютъ вышеуказанные принципы".

Изъ числа поступившихъ въ Департаментъ Полиціи номеровъ „Рабітничаго Прапору" обращаетъ на себя вниманіе № 1, въ которомъ помѣщена статья П. Бендзи подъ заглавіемъ: „Украинская Соціалъ-Демократическая партія Австріи и война". Въ этой статьѣ П. Бендзя заявляетъ, что означенная партія соединилась съ Германіей и Австріей въ одной боевой линіи противъ Россіи для того, чтобы на развалинахъ Царской Имперіи образовались свободныя республики: украинская, великорусская, польская и другія.

„Закордонная организація Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи".

Независимо отъ описанныхъ выше двухъ новыхъ возникшихъ за время текущей войны революціонныхъ украинскихъ организацій — 1) „Союзъ Освобожденія Украйны" съ его повременными печатными органами „Вѣстникомъ союза освобожденія Украйны" (на малороссійск., украинск. языкѣ—Вѣна), „Ukraine Nachrichten" (на нѣмецкомъ—Вѣна) и „La Revue Ukrainne" (на французскомъ — Лозанна) и 2) „Группы Украинской Соціалъ-демократіи" съ его повременнымъ печатнымъ оргономъ „Робітничій Прапоръ" (на малороссійскомъ, украинскомъ языкѣ—Софія) въ Февралѣ 1915 года въ Женевѣ предприняла въ періодической печати, свою дѣятельность издавна, какъ указано выше, существовавшая заграничная организація (закордонная) Украинской Соціалъ-демократической рабочей партіи путемъ изданія на малороссійскомъ языкѣ и выпуска въ свѣтъ газеты подъ заглавіемъ „Боротьба" („Борьба"). Эта организація осталась вѣрной завѣтамъ интернаціонализма и марксизма, причемъ въ обращеніи къ украинскому рабочему классу „Отъ Редакціи", напечатанномъ въ № 1 „Борьба", разъясняется, что, начиная свое издательство съ копѣйками въ рукахъ, кружокъ эмигрантовъ членовъ Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи изъ далекой Женевы стремится высказать украинскому народу въ Россіи свое свободное и революціонное слово, выразить протестъ противъ распространенія въ широкихъ массахъ идей Россійскаго патріотизма и полной покорности передъ „Царатомъ" (Царизмомъ), и доказать, что украинскіе соціалъ-демократы должны теперь съ двойной энергіей готовиться къ рѣшительной борьбѣ съ царскими порядками за политическую свободу и за свободную Украйну.

Въ вышедшемъ въ свѣтъ въ Сентябрѣ 1915 года № 4 газеты „Боротьба" напечатанъ Манифестъ международной соціалистической конференціи въ Циммервальдѣ, призывающей—какъ извѣстно — къ борьбѣ за миръ и къ возстановленію международной солидарности пролетаріата, причемъ отмѣчено, что хотя въ резолюціяхъ названной конференціи и не говорится ни слова про Украинскій народъ. на территоріи котораго про-

исходитъ кровавая военная трагедія, но все же редакція „Боротьбы" присоединяется къ постановленіямъ конференціи въ надеждѣ, что конференція въ Циммервальдѣ и ея комиссія въ Бернѣ будутъ иниціаторами и основателями обновленнаго интернаціональнаго соціалистическаго движенія.

Соотношеніе между „Союзом" и заграничной организаціей У. С. Д. Р. П. — Источникъ денежныхъ средствъ „Союза" въ связи съ отношеніемъ его къ Австріи и Германіи.

По вопросамъ о томъ, какое соотношеніе существуетъ между заграничной организаціей Украинской соціалъ-демократической рабочей партіей, представителемъ которой являлся органъ „Боротьба"—съ одной стороны, и „Союзом освобожденія Украйны"—съ другой, а равно какими денежными средствами располагалъ этотъ союзъ и какъ онъ характеризуется живущими заграницей украинскими соціалдемократами марксистами — по всѣмъ этимъ вопросамъ имѣются соотвѣтственные отвѣты въ приложенномъ къ № 4 Украинской соціалдемократической газеты „Боротьба" „Открытомъ письмѣ редакціи „Боротьба" къ россійской соціалдемократической эмиграціи". Въ этомъ письмѣ имѣютъ значеніе для настоящей записки нижеслѣдующія его мѣста, которыя въ виду особой важности заключающихся въ нихъ разоблаченій приводятся дословно.

„Боротьба" выступила противъ Союза освобожденія Украйны съ совершенно опредѣленными сообщеніями, которыя мы **всегда готовы подтвердить документами и свидѣтельскими показаніями**. Одно изъ главныхъ нашихъ сообщеній о „Союзѣ" заключается въ томъ, что **эта организація**, состоящая въ большинствѣ изъ бывшихъ украинскихъ соціалистовъ, назвавшая себя представительницей Россійской Украйны въ Австріи и стремящаяся использовать настоящую войну для созданія при помощи воюющихъ съ Россіей государствъ самостоятельной украинской монархической державы, **находится на денежномъ содержаніи австрійскаго и нѣмецкаго правительствъ, отъ которыхъ получила сотни тысячъ марокъ и кронъ**... Вотъ подтвержденія того, что деньги дѣйствительно взяты „Союзомъ". Во второмъ номерѣ „Боротьбы" помѣщено письмо въ редакцію извѣстнаго украинскаго публициста и наиболѣе виднаго представителя „австрійской оріентаціи" среди россійскихъ украинцевъ г. Донцова, который принадлежалъ въ началѣ войны къ „Союзу" но затѣмъ вышелъ изъ него по слѣдующимъ причинамъ: „Въ Вѣнѣ — пишетъ Донцовъ — я не принималъ въ дѣятельности „Союза" (Союзъ былъ основанъ въ Львовѣ, откуда вскорѣ переѣхалъ въ Вѣну) никакого участія и вышелъ изъ него оффиціально послѣ перваго засѣданія въ Вѣнѣ, когда было отвергнуто мое предложеніе, чтобы Комитетъ „Союза" усвѣдомлялъ насъ подробно и правильно о своихъ матеріальныхъ источникахъ и расходахъ". Такимъ образомъ, руководители „Союза" въ началѣ ихъ дѣятельности старались скрыть даже передъ членами ихъ организаціи источникъ и расходованіе тѣхъ громадныхъ денежныхъ суммъ, благодаря которымъ они, люди безъ всякихъ личныхъ средствъ и жившіе передъ войной на скромные заработки, вдругъ стали во главѣ большого политическаго предпріятія, издающаго нѣсколько органовъ, массу брошюръ

и книгъ на различныхъ языкахъ и содержащаго цѣлый штатъ хорошо оплачиваемыхъ помощниковъ, взятыхъ изъ среды австрійскихъ украинцевъ, эмигрировавшихъ изъ Галиціи и Буковины въ Вѣну и охотно согласившихся исполнять при „Союзѣ" роли администраторовъ, журналистовъ, редакторовъ и дипломатовъ. Въ своемъ Женевскомъ листкѣ „Союзъ" явно старается оправдать себя и заявляетъ, что онъ использовываетъ въ своей дѣятельности всѣ тѣ посторонніе факторы, которые въ интересахъ дѣла слѣдуетъ использовать. Но вотъ еще Лозанскій журналъ „La Revue Ukrainne" отмѣтилъ въ своемъ первомъ номерѣ, что „Союзъ" не работаетъ для Австріи, но для Украйны, борясь такъ или иначе противъ Россіи. Такимъ образомъ Австрія и „Союзъ" сдѣлались союзниками... Въ чемъ-же заключается борьба съ Россіей, которую ведетъ „Союзъ освобожденія Украйны" совмѣстно съ Австріей, Германіей и Турціей. Одной из первой обязанностей, взятыхъ на себя „Союзомъ" была задача вызвать революціонное движеніе въ Россіи для ея военнаго ослабленія. Но какъ бы легка не казалась эта задача въ началѣ войны, „Союзъ" вскорѣ понялъ, что недостаточно помѣщать въ своихъ изданіяхъ трескучія телеграммы о необыкновенныхъ возстаніяхъ въ Россіи и издавать боевыя прокламаціи къ солдатамъ и крестьянамъ съ призывами къ возстанію противъ Россіи и обѣщаніями, что австрійская армія, придя на Украйну, передастъ крестьянству „земли казенныя, удѣльныя и крупныхъ помѣщиковъ — слугъ Царя и что необходимо заняться непосредственно революціонной дѣятельностью. Для этого „Союзъ" посылаетъ своего представителя въ Швейцарію, чтобы предложить революціонерамъ изъ Россіи свои средства на революціонныя цѣли. На это предложеніе грузинскіе соціалдемократы отвѣчаютъ резолюціей отказа... Послѣ своихъ неудачныхъ попытокъ создать въ Швейцаріи штабъ оплачиваемыхъ революціонеровъ, подобно Вѣнскому штабу журналистовъ и дипломатовъ „Союзу" пришлось заняться самостоятельной революціонной дѣятельностью. Для этого онъ создаетъ новую организацію внѣ предѣловъ Австріи и называетъ ее „Украинская Соціалдемократія" (вышеописанная инниціативно-организаціонная група Украинской соціалдемократіи). Женевскій листокъ „Союза" правъ, опровергая утвержденіе Алексинскаго о связи „Союза" съ Вѣнской партіей украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ, во главѣ которой стоитъ Зализнякъ, но эта ошибка Алексинскаго произошла отъ того, что Зализнякъ былъ нѣкоторое время членомъ „Союза". Послѣ выхода изъ него Зализнякъ и его партія, состоящіе въ отдѣльной денежной связи съ австрійскимъ и нѣмецкимъ правительствами вели съ „Союзомъ" длительную борьбу, какъ конкуренты. Въ это была посвящена наша редакція.. Мы утверждаемъ, что вторая соціалистическая организація, ведущая общую борьбу съ Австріей противъ Россіи и называющаяся „Украинской Соціалдемократіей" основана „Союзомъ" или, лучше сказать, его членами. Въ первомъ номерѣ газеты „Работничій Прапоръ"... сказано, что украинская соціалдемократія основана дѣятелями,

которые принадлежали къ руководящимъ учрежденіямъ „Спилки“ и Украинской Соціалдемократической рабочей партіи. Эти дѣятели: Басокъ и Скоропись (отъ Спилки), Дорошенко и Жукъ (отъ Украинской Соціалъ-Демократической рабочей партіи). Всѣ они члены „Союза“. Если къ этимъ четыремъ прибавить бывшаго „Спилковскаго“ Бендзю, который еще въ 1914 году былъ вызванъ союзомъ изъ Швейцаріи въ Вѣну, то мы будемъ имѣть полный составъ украинскихъ соціалъ-демократическихъ дѣятелей изъ Россіи, которые основали соціалистическое филіальное отдѣленіе монархическаго Союза. Платформой для этой новой партіи послужила изданная ею брошюра „Въ борьбѣ за демократію противъ Царизма“ написанная Парвусомъ, отъ котораго—какъ извѣстно—отвернулась вся Россійская соціалдемократія, и въ духѣ этой брошюры ведется газета „Робітничій Прапор“, которая называетъ современную войну освободительной „и сообщаетъ своимъ читателямъ, что пришло время, когда „однимъ махомъ“ можно добиться самостоятельности Украйны“. Во главѣ „Украинской Соціалдемократіи“ стоитъ „Иванъ Гилька“, иначе выражаясь „Басокъ“, выступающій въ „Союзѣ“ и ведущій переговоры съ австрійскими и турецкими министрами подъ именемъ фонъ-Меленевскій... Исходя изъ всего вышеизложеннаго, „Боротьба“ оцѣниваетъ союзъ, какъ агентурную организацію правительствъ центральныхъ государствъ... питающую надежду на возможность созданія центральными государствами „Королевства Украйны“...

Приведенное въ выдержкахъ письмо редакціи „Боротьбы“ подписано „Рыбалкой“.

Вышеупомянутый отвѣтъ грузинскихъ соціалдемократовъ, послѣдовавшій на предложеніе Союза освобожденія Украйны, приведенъ полностью въ статьѣ „О провокаціи“ Г. Алексинскаго въ № 3 журнала „Современный Міръ“ за 1915 годъ.

Документъ этотъ озаглавленный: „Отвѣтъ грузинскихъ соціалдемократовъ, членовъ Россійской соціалъ-демократической рабочей партіи, проживающихъ въ Женевѣ, одной національно-политической организаціи, которая дѣйствуетъ въ одномъ изъ воюющихъ государствъ“, также заключаетъ въ себѣ доказательства того, что „Союзъ освобожденія Украйны“ работаетъ съ помощью денегъ воюющихъ съ Россіей враговъ. Въ „отвѣтѣ“ говорится слѣдующее: „Вышеуказанная организація обращалась къ намъ съ предложеніемъ воспользоваться современной всемірной войной для освобожденія угнетенныхъ націй Россіи и для совмѣстной дѣятельности нашего организаціоннаго съ нею объединенія. Обѣщавъ всякое матеріальное содѣйствіе, вмѣстѣ съ тѣмъ посредникъ представитель подчеркнулъ, что ихъ организація для достиженія вышепоставленной цѣли дѣйствуетъ подъ покровительствомъ одной изъ воюющихъ державъ и получаетъ отъ нея матеріальную помощь, такъ какъ эта держава заинтересована въ пораженіи Россіи и ея союзниковъ. Грузинскіе соціалъ-демократы... на собраніи приняли рѣшеніе поддержать всякое

движеніе, не противорѣчащее интересамъ и идеаламъ пролетаріата, какъ класса. Что же касается названной выше организаціи, то мы отвергаемъ его, какъ предложеніе такой организаціи, которая дѣйствуетъ при матеріальной поддержкѣ и покровительствѣ Гогенцоллерновъ, Габсбурговъ и ихъ братьевъ".

Въ заключеніе описанія источника денежныхъ средствъ „Союза освобожденія Украйны" надлежитъ еще добавить, что этотъ „Союзъ" — вопреки принятому въ партійной дѣятельности обыкновенію, не публикуетъ денежныхъ отчетовъ, какъ это, напримѣръ, дѣлаетъ имѣющая въ своемъ распоряженіи немного средствъ редакція газеты „Боротьба" въ рубрикѣ „Грошова справозданя". Извѣстный Бурцевъ въ номерѣ Биржевыхъ Вѣдомостей отъ 9-го Октября 1915 года публикуетъ, что Парвусъ „хуже, чѣмъ провокаторъ; онъ-же агентъ Вильгельма II".

По поводу выступленій Рыбалки и Алексинскаго съ соотвѣтственными разоблаченіями живущій въ Женевѣ бывшій студентъ Кіевскаго университета Николай Зализнякъ отправилъ въ Январѣ 1916 г. письмо въ редакцію Московскаго журнала „Украинская Жизнь". Въ этомъ письмѣ Зализнякъ обѣщаетъ послѣ войны выступить съ „документированными" опроверженіями свѣдѣній Рыбалки и Алексинскаго.

Такъ какъ „Союзъ освобожденія Украйны" представлялся весьма серьезной въ смыслѣ опасности для государственнаго порядка организаціей были предприняты мѣры къ разъясненію вопроса о томъ, имѣетъ ли эта заграничная организація россійскихъ соціалъ-демократовъ украинцевъ австро-германскаго типа агентовъ въ самой Россіи, причемъ Департаментомъ Полиціи въ этомъ году были получены непосредственно изъ заграницы „достовѣрныя" свѣдѣнія, что Союзъ сносится съ Украинскими организаціями Кіева и Петрограда, и что въ этихъ мѣстахъ имѣются у Союза свои агенты".

Украинское движеніе въ Россіи за періодъ войны.

Обращаясь далѣе къ группировкѣ поступившихъ въ Департаментъ Полиціи свѣдѣній, касающихъ украинскаго движенія собственно въ Россіи за періодъ текущей войны, — слѣдуетъ, прежде всего, отмѣтить, что — судя по даннымъ, которыя были собраны русскими властями въ Львовѣ по занятіи его русскими войсками и которыя засимъ при сообщеніи содержащихся въ нихъ свѣдѣній на мѣста не удалось вполнѣ подтвердить результатами мѣстныхъ разслѣдованій — съ возникновеніемъ въ связи съ открытіемъ военныхъ дѣйствій революціонной организаціи „Союза освобожденія Украйны" выѣхала изъ Галиціи и Австріи въ Кіевъ группа выдающихся мазепинскихъ дѣятелей, захвативъ съ собою большое количество прокламацій подъ названіемъ „До Украинскаго народа" съ призывомъ къ мятежу. Въ эту группу входили докторъ Лонгинъ Цехельскій (упомянутъ выше, какъ авторъ), Вячеславъ Будзиновскій, соціалъ-демократы Николай и Левъ Ганкевичи и Иванъ Сіякъ, соціалисты-революціонеры Федоръ Королевъ, Феофиль Меленя и докторъ Юліянъ Бачинскій, тер-

рористъ Юрій Скоропись-Іолтуховскій (литературный псевдонимъ Лопухъ) и делегатъ „Народнаго Комитета" Украинской Націоналъ-демократической партіи докторъ Стефанъ Баранъ.

До выѣзда своего въ Кіевъ эти лица побывали у профессора М. С. Грушевскаго на его дачѣ въ Криворовнѣ, около Коссова въ Карпатскихъ горахъ, гдѣ и имѣли съ нимъ дѣловыя совѣщанія.

Въ Кіевѣ они собирались въ Украинскомъ клубѣ „Родина" и на Б. Владимирской улицѣ, гдѣ присутствовали главные руководители Кіевскихъ мазепинцевъ: издатель ежедневника „Рада" Евгеній Харлампіевъ Чикаленко, Леонидъ Жебуневъ, Павелъ Лавровъ (Юрій Сѣрый), нѣсколько студентовъ и делегаты отъ Мазепинскихъ дѣятелей Полтавы, Харькова, Екатеринослава и Одессы.

На собраніи въ „Родинѣ" была основана общая Мазепинская организація Союза освобожденія Украйны съ главной задачей вести мазепинскую пропаганду среди населенія и войскъ русской Украйны съ цѣлью вызвать возстаніе. Эта „Головна Рада Союза вызволення Украйны" въ Кіевѣ призвала къ участію въ означенной пропагандѣ всѣ студенческія организаціи (комитеты) мазепинцевъ въ Петроградѣ, Москвѣ, Юрьевѣ, Варшавѣ и Одессѣ. Директивы „Рады" студенческіе комитеты должны были передать провинціальнымъ „кружкамъ" или „гурткамъ".

Когда эта „Рада" съ своими отдѣленіями и кружками начала функціонировать, Кіевскіе мазепинскіе главари пригласили профессора М. С. Грушевскаго немедленно пріѣхать въ Кіевъ и принять руководство „Союзомъ". Грушевскій находился тогда въ Криворовнѣ въ Галиціи, изъ которой выѣхалъ черезъ Будапештъ въ Вѣну. Здѣсь онъ побывалъ на совѣщаніяхъ съ мазепинскими депутатами и представителями Австрійскаго Правительства и черезъ Венецію и Балканы уѣхалъ въ Кіевъ, гдѣ и былъ арестованъ.

„Рада" издала прокламаціи, для распространенія которыхъ, а также для агитаціи среди населенія Южной Россіи въ духѣ благопріятномъ для Австро-Венгріи были командированы наилучшіе агитаторы—докторъ Лонгинъ Цехельскій — въ Кіевскую губернію, докторъ Левъ Ганкевичъ— въ Харьковскую губернію и Николай Ганкевичъ въ Бессарабскую и Херсонскую губерніи, причемъ они отправились на мѣста съ своими помощниками; командированныхъ въ Россію для агитаціи лицъ предполагалось снабжать въ Вѣнѣ чужими паспортами (Англійскими и другими).

Вмѣстѣ съ тѣмъ для поясненія значенія вышеприведенныхъ свѣдѣній слѣдуетъ въ свою очередь здѣсь же привести данныя, касающіяся украинскаго движенія и собранныя членомъ Совѣта Министровъ Внутреннихъ Дѣлъ, бывшимъ въ служебной командировкѣ въ г. Кіевѣ въ первой половинѣ 1915 года.

По этимъ данымъ, украинское движеніе съ начала войны, по отзывамъ компетентныхъ лицъ, лишь на поверхности нѣсколько затихло; но его невидимая работа въ извѣстномъ направленіи продолжается, захватывая духовенство, народныхъ учителей и третій элементъ въ земствѣ.

Въ Февралѣ 1915 года, въ годовщину смерти Шевченко въ высшихъ мѣстныхъ учебныхъ заведеніяхъ были вывѣшены прокламаціи въ духѣ мазепинцевъ, которые разсчитываютъ на значительное умноженіе своей численности съ присоединеніемъ Галичины.

Кіевская губернія.

По даннымъ Кіевскихъ наблюдательныхъ розыскныхъ органовъ, съ возникновеніемъ „второй отечественной войны" въ Юго-западномъ Краѣ обнаружилось усиленіе противогосударственнаго теченія, извѣстнаго подъ именемъ „Мазепинскаго движенія", идейнымъ руководителемъ котораго является профессоръ Грушевскій.

Будучи историкомъ по-преимуществу Малороссіи, профессоръ Грушевскій обнаружилъ свое истинное направленіе послѣ обнародованія ВЫСОЧАЙШАГО Манифеста 17-го Октября 1905 года, изложивъ свое отношеніе къ цѣлокупной Россіи (ст. „Единство или распаденіе Россіи" въ № 3 Украинскаго Вѣстника за 1906 годъ) въ слѣдующихъ выраженіяхъ: „Украйна, добровольно присоединившаяся къ Россіи, чтобы найти успокоеніе подъ покровительствомъ „Единовѣрнаго Государя", не забилась ли черезъ нѣсколько лѣтъ судорожно, какъ пойманная птица, почувствовавъ на себѣ руку развращеннаго и черстваго подъячаго. Она почувствовала, какъ щупальцы Московскаго бюрократическаго спрута проникаютъ внутрь, задерживая свободное развитіе, парализуя ея самоуправленіе, внося смуту и раздѣленіе. Политическая жизнь Украйны пала... „Княженія и народы" влеклись, какъ закованные невольники, за тріумфальной колесницей правящей бюрократіи, и толпа ихъ все увеличивается къ удовольствію заказчиковъ одобренныхъ учебниковъ исторіи, и географіи. Т ю р ь м а н а р о д о в ъ разросталась и распространяла свои помѣщенія, увеличивала свои штаты и оклады и умножала армію навербованныхъ изъ отбросовъ тѣхъ же народовъ опричниковъ, охранявшихъ камеры арестованныхъ и разрабатывавшихъ все новые и новые способы предупрежденія и пресѣченія".

Затѣмъ, въ 9 книгѣ Литературно-науковаго Вѣстника за 1913 годъ въ статьѣ „Послѣ Балканской войны", профессоръ Грушевскій поучаетъ что „силу и значеніе Россія можетъ пріобрѣсти только путемъ внутренняго обновленія — конституціонныхъ гарантій, улучшенія положенія массы крестьянства и рабочаго класса и разрѣшенія національнаго вопроса на принципахъ широкой федеративности".

Являясь идеологомъ малорусскаго сепаратизма, профессоръ Грушевскій — какъ документально установлено — являлся вь 1913 году на совѣщанія съ членами конституціонно-демократической партіи (Кн. Долгоруковъ, Милюковъ, Родичевъ, Петрункевичъ, Бар. Штейнгель) для обсужденія „автономно-федеративныхъ и національныхъ лозунговъ".

Осторожность профессора Грушевскаго въ личныхъ сношеніяхъ во время пребыванія въ Россіи отпадала съ переѣздомъ его въ предѣлы Галиціи. Здѣсь онъ не стѣснялся входить въ самое тѣсное общеніе съ

дѣятелями революціонной эмиграціи (Дорошенко, Зализнякъ и др.), а также съ закордонными украинцами Олесницкимъ, Цехельскимъ, Уніатскимъ Митрополитомъ Шептицкимъ.

Благодаря близости къ этимъ политическимъ дѣятелямъ, Грушевскій могъ отмѣтить въ своихъ дневникахъ выработанную ими, въ согласіи съ австро-германскими государственными людьми, программу дѣйствій въ отношеніи осуществленія способовъ отторженія отъ Россіи части ея коренной территоріи. — Въ дневникахъ значится: „При будущей войнѣ Австрія должна имѣть въ виду, что война (будетъ вестись) на украинской территоріи, (должна) обѣщать религіозную и національную свободу, выкупъ крупной собственности и дать украинцамъ надежду быть первенствующей народностью, границы (Украйны) опредѣлены по Припять, Днѣстръ и Черное море“... Далѣе, въ тѣхъ же дневникахъ Грушевскаго говорится, что „Нѣмцы чрезвычайно интересуются украинскимъ вопросомъ“, что „послѣдній вліяетъ и на объявленіе войны, а на случай, если бы они были побѣждены — уже теперь замышляютъ мщеніе, осью котораго хотятъ сдѣлать Украинскій вопросъ“...

Эта ось уже приведена въ движеніе при помощи сплоченной зарубежной группы, образовавшей „Союзъ освобожденія Украйны“, задачей котораго является созданіе революціоннаго движенія въ Малороссіи и вообще въ Россіи.

Грушевскій — какъ выше указано — былъ арестованъ „въ Ноябрѣ 1914 года въ Кіевѣ, причемъ произведенной по сему поводу перепиской было выяснено, что Грушевскій, находясь въ Львовѣ, получалъ отъ Австрійскаго Правительства ежегодныя денежныя субсидіи для издательства научнымъ товариществомъ имени Шевченко книгъ и брошюръ на малорусскомъ языкѣ, часть коихъ водворялась въ Россію и распространялась изъ Украинскихъ книго-издательствъ, находившихся въ сношеніяхъ съ Львовскимъ издательствомъ.

„Союзъ освобожденія Украйны“ вызвалъ къ дѣятельности угасавшую на югѣ Россіи организацію „Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи“, которая заявила о своемъ существованіи съ начала 1915 г. путемъ изданія и распространенія печатныхъ воззваній ко дню 9 января, ко дню памяти поэта Т. Шевченко (25 Февраля), по поводу Ленскихъ событій (4 Апрѣля) и ко дню 1-го Мая; во всѣхъ этихъ воззваніяхъ содержится призывъ къ революціи во имя лозунговъ соціализма для измѣненія существующаго государственнаго строя.

Мѣсто печатанія этихъ прокламацій не удалось выяснить и хотя онѣ распространялись въ самомъ Кіевѣ въ большомъ количествѣ, все-же вопросъ — о мѣстномъ ихъ происхожденіи остался открытымъ, такъ какъ воззванія такого же характера печати, но иного содержанія отъ имени той-же Украинской Соціалъ-демократической рабочей партіи, получивъ распространеніе въ Полтавской губерніи, въ Кіевѣ не появлялись („Това-

рищи Робітники“ съ протестомъ противъ войны и съ призывомъ бороться не противъ нѣмцевъ, а со своимъ Правительствомъ).

Въ началѣ 1915 года изъ среды Кіевскаго студенчества на призывъ „Союза Освобожденія Украйны“ о кликнулась „Группа украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ“, которая выпустила два агитаціонныхъ листка противъ войны — во имя международнаго соціализма; этой же группой были выпущены въ ограниченномъ количествѣ №№ 1 и 2 гектографированного журнала „Боротьба“ съ перепечаткой — вышеприведенной „Платформы“ Союза освобожденія Украйны — помѣщенной въ издаваемомъ въ Вѣнѣ органѣ Союза — „Вѣстникъ Освобожденія Украйны“.

Воззванія Украинской Соціалъ-демократической рабочей партіи изложены на нарѣчіи, приближающемся къ употребляемому въ малорусскихъ губерніяхъ, листки же Украинской соціалъ-революціонной группы написаны на искуственно-созданномъ галиційскомъ языкѣ, т. е. книжномъ языкѣ, употребляемомъ закордонными „мазепинцами“ въ литературѣ, получившей распространеніе въ Россіи.

Въ самомъ городѣ Кіевѣ замѣчалось стремленіе украинофильскихъ круговъ оттѣнить обособленность малороссовъ чисто внѣшнимъ путемъ — открытіемъ кондитерскихъ, гдѣ продавщицы облекаются въ характерные костюмы и говорятъ только на мѣстномъ нарѣчіи, устройствомъ вывѣсокъ съ малорусскими названіями...

Наблюденіе за взаимоотношеніями студента Кіевскаго Политехническаго Института Федора Близнюка съ нѣкоторыми рабочими дало возможность выяснить группу украинскихъ соціалъ-демократовъ, отъ которыхъ могло исходить распространеніе вышеуказанныхъ выше революціонныхъ сочиненій. Были произведены въ Іюнѣ и Декабрѣ 1915 года ликвидаціи этой группы, причемъ у Близнюка была найдена въ числѣ прочаго рукопись, имѣющая отношеніе къ одному изъ виднѣйшихъ зарубежныхъ мазепинцевъ Николаю Зализняку (Желѣзняку), а у другихъ лицъ были обнаружены типографскія принадлежности, первомайскія печатныя прокламаціи У.С.Д.Р.П., № 3 — 4 журнала „Боротьба“ Кіевской группы Украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ, печатные информаціонные листки на украинскомъ нарѣчіи Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи подъ названіемъ „Війна и Украинска Соціалъ-демократія“ и пр. Всѣ ликвидированныя лица были арестованы и часть ихъ была привлечена къ отвѣтственности по 102 ст. Угол. Улож., а другіе — къ перепискѣ въ порядкѣ правилъ военнаго положенія.

Среди сельскаго населенія появленіе сепаратистскихъ тенденцій не наблюдалось, такъ какъ оно считаетъ себя частью великаго Русскаго народа. Среди же сельской интеллигенціи изъ мѣстныхъ уроженцевъ — какъ-то учителей, фельдшеровъ, агрономическаго персонала, страховыхъ агентовъ прорывается стремленіе къ выставленію своей областной культуры и къ усвоенію идеи Украинской обособленности. Но это стремленіе выражается пока введеніемъ русскаго нарѣчія; серьезнымъ этапомъ въ своей культурнической работѣ украинцы считаютъ завоеваніе „своей

школы“ и „своихъ“ культурныхъ учрежденій, чѣмъ, будто бы, будетъ положенъ предѣлъ распространенію „Миѳически страшнаго Мазепинскаго духа“, какъ это изложено въ извѣстной брошюрѣ Члена Государственной Думы Епископа Никона, озаглавленной „Орлы и Вороны“ и отпечатанной въ Кіевѣ съ разрѣшенія цензуры въ Августѣ 1915 года. Въ этой брошюрѣ, написанной Епископомъ Никономъ по поводу статьи Меньшикова о нѣмецкомъ засиліи, говорится, между прочимъ, слѣдующее: „Въ культурномъ отношеніи закордонные крестьяне-украинцы стоятъ гораздо выше россійскихъ: они читаютъ дѣтямъ... о давнихъ часахъ Украйны, о вольныхъ сынахъ Запорожья, о чемъ ни одинъ нашъ крестьянинъ украинецъ никогда и не слыхалъ. И вотъ свершилось, налетѣли на закордонную Украйну за славными русскими героями-орлами русскіе вороны и давай все тамъ по вороньему устраивать... Нѣтъ, вороны... Украйна и закордонная и русская нуждается въ своей школѣ, въ своихъ учрежденіяхъ, и мы ей должны помочь въ ея духовномъ культурномъ ростѣ... Украинскому народу надо... развиваться... А вы — вороны русской земли, устроители австрійской и русской Украйны — какъ ни садитесь, всежъ въ музыканты не годитесь. Не летайте за орлами, не мѣшайте имъ. „Они слава Россіи, а Вы ея позоръ“.

За 1915 годъ еще установлено, что изъ Софіи (Болгарія) въ Кіевъ въ редакцію газеты „Кіевская Мысль“ было отправлено 1 и 2 номера „Робітничого Прапору“ — „органа Украинской соціалъ-демократіи“.

Въ началѣ 1916 года Кіевская группа украинскихъ соціалъ-демократовъ не проявила почти никакой дѣятельности. Лишь 29 марта 1916 года Кіевская студенческая соціалъ-демократическая фракція выпустила прокламацію по поводу дня Ленскихъ событій съ призывомъ „Долой войну народовъ, да здравствуетъ классовая борьба“. Что же касается дѣятельности украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ, то необходимо отмѣтить, что въ январѣ появился новый выпускъ (часть 5-ая) журнала „Боротьба“, органъ Кіевской группы партіи соціалистовъ-революціонеровъ, въ коемъ обращаютъ на себя вниманіе: а) письмо въ редакцію, б) резолюція Петроградской организаціи Украинской соціалъ-демократической партіи, в) общая украинская и польская декларація, начинающаяся словами: „По иниціативѣ Кіевскаго Междунаціональнаго Бюро молодежи недержавныхъ націй“. Въ январѣ же мѣсяцѣ появился въ распространеніи „Проектъ программы партіи У. С. Р., принятой Кіевской группой украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ“ (брошюра). Какъ самъ органъ „Боротьба“, такъ и проектъ устава изготовлены на цинкографѣ.

Въ „письмѣ въ редакцію“, подписанномъ „Информаціонное бюро Кіевскаго украинскаго студенчества“, высказывается возмущеніе по поводу вышеприведенныхъ въ этой запискѣ разоблаченій редакціи издающагося въ Женевѣ органа закордонной организаціи Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи „Боротьба“ и протестъ противъ — какъ говорится въ письмѣ — „неслыханно-легкомысленной и вредной со сто-

роны „Боротьбы“ дискредитизаціи украинскихъ дѣятелей и нынѣшнихъ галиційско-украинскихъ организацій“. Видимо относясь съ особеннымъ уваженіемъ къ „Союзу освобожденія Украйны“, студенческое бюро пишетъ: „Говорятъ про два милліончика кронъ, разсказываютъ въ Женевѣ... и т. п., ... Очерняя этихъ людей (выше идетъ въ письмѣ рѣчь о Николаѣ Зализнякѣ и др.), „Боротьба“ пятнаетъ и Союзъ освобожденія Украйны... Дальше этимъ самымъ бросается пятно и на Главную Украинскую Раду, ибо Союзъ есть Отдѣленіе Главной Украинской Рады, которая объединяетъ всѣ галиційскія украинскія партіи (также и соціалистовъ), ставитъ своей цѣлью защищать интересы украинскаго народа въ Галиціи и ширитъ идею свободы среди европейскихъ государствъ“.

Въ „резолюціи Петроградской организаціи Украинской Соціалъ-Демократической Рабочей Партіи“ признается, что дѣятельность товарищей Донцова, Дорошенко и Скорописа считается идейной, что Алексинскій, „Современный міръ“, а также русская либеральная пресса, выступая противъ „Союза освобожденія Украйны“ въ дѣлѣ разоблаченій, приблизили себя къ зоологической бандѣ русскихъ патріотовъ и сравнялись „съ органами этихъ украйноглотателей „Новаго Времени“, „Прикарпатской Руси“.

Въ „деклараціи“ выражается протестъ противъ правительственной системы относительно украинскаго движенія въ Россіи и высказывается такое положеніе: „Мы радикальная украинская и польская молодежь вѣримъ, что только украинская и польская демократія сможетъ установить свои взаимныя соотношенія, согласно обоюдному добру и справедливости, что только ея тѣсное и широкое единеніе на основѣ совмѣстнаго соглашенія и ясно обрисованныхъ интересовъ — можетъ обезпечить украинскому и польскому народу прекрасную будущность“.

Въ программѣ Кіевской группы украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ, прежде всего, отмѣчаются политическія требованія, выдвинутыя профессоромъ Грушевскимъ въ вышеприведенной его политической платформѣ, а именно въ программѣ говорится: „В ъ с ф е р ѣ п о л и т и ч е с к а г о п е р е у с т р о й с т в а о с н о в н ы м ъ н а ш и м ъ и д е а л о м ъ я в л я е т с я с о ю з ъ с в о б о д н ы х ъ н а ц і о н а л ь н ы х ъ и к р а е в ы х ъ ф е д е р а ц і й, к о т о р ы я б у д у т ъ у п р а в л я т ь с я о б щ и м ъ п а р л а м е н т о м ъ, с о з в а н н ы м ъ н а о с н о в а н і и в с е о б щ а г о, р а в н а г о, т а й н а г о, б е з ъ р а з л и ч і я п о л о в ъ и з б и р а т е л ь н а г о п р а в а“. А затѣмъ указывается, что „въ условіяхъ современнаго соціально-политическаго момента партія У. С.-Р. будетъ бороться за: 1) проведеніе въ жизнь принципа національно-краевой автономіи, въ основаніи коей лежитъ созывъ національныхъ сеймовъ, 2) развитіе краевой жизни на основахъ широкаго самоуправленія, 3) обезпеченіе правъ и интересовъ національныхъ меньшихъ группъ и 4) учрежденіе обязательнаго всеобщаго образованія и развитіе національнаго школьнаго дѣла. „Что касается“ — говорится далѣе въ программѣ — „спеціально украинскихъ

національныхъ требованій въ теперешній текущій моментъ, то партія Украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ будетъ бороться за: 1) созывъ украинскаго учредительнаго сейма, который выработалъ бы и провелъ въ жизнь національно-территоріальную автономію украинскаго народа; 2) введеніе преподаванія на украинскомъ языкѣ во всѣхъ школахъ; 3) учрежденіе украинской академіи наукъ; 4) равноправіе украинскаго языка въ судебныхъ и другихъ правительственныхъ учрежденіяхъ... Ставя ребромъ наши національные идеалы, мы сознательно соединяемъ нашу борьбу съ неодолимымъ освободительнымъ движеніемъ всѣхъ областей, всѣхъ народовъ и въ этомъ смыслѣ партія У. С.-Р. является свободнымъ членомъ великой соціалистической родины — интернаціонализма".

Далѣе, имѣются также свѣдѣнія о томъ, что лазаретъ при Кіевскомъ Украинскомъ клубѣ „Родина" старается брать на излѣченіе нижнихъ чиновъ малорусскаго происхожденія, чтобы путемъ устной пропаганды и раздачи соотвѣтствующихъ брошюръ пробудить въ нихъ сознаніе „Украинской" племенной обособленности.

Въ сферѣ мѣстной общественной жизни обращаетъ на себя вниманіе тенденція подчеркиванія украинской культурнической обособленности, что ярко выразилось на происходившемъ 18—21 января въ Кіевѣ „Съѣздѣ представителей кооперативовъ Кіевской губерніи". На этомъ съѣздѣ выдѣлялись рѣчи, произнесенныя на малорусскомъ нарѣчіи. Въ этихъ рѣчахъ ораторы призывали къ насажденію въ Малороссіи просвѣщенія и культуры при непремѣнномъ пользованіи малорусской рѣчью (рідной мовой) и приглашали „Полтавщину, Кіевщину и Черниговщину" объединиться въ одинъ мощный союзъ, причемъ въ рѣчахъ „сквозило" враждебное отношеніе къ русской государственности.

Наконецъ, въ мартѣ 1916 года въ Кіевѣ украинцами стали распространяться марки съ рисунками, изображающими идею „Самостійной Украйны"; на нѣкоторыхъ маркахъ имѣются даже надписи: „Украинскій Січовый Союзъ", „Wien".

Въ Кіевѣ нелегально существуетъ также „Украинскій Красный Крестъ", ставящій цѣлью своей дѣятельности помощь украинцамъ пострадавшимъ по политическимъ дѣламъ.

Полтавская губернія.

Въ 1915 и 1916 годахъ въ Полтавѣ существовала и существуетъ хотя и не проявляетъ внѣшнимъ образомъ своей дѣятельности организація Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи, а также имѣется возникшее во второй половинѣ 1914 года отдѣленіе „Союза освобожденія Украйны" подъ названіемъ „Центральный Комитетъ Полтавскаго района, филія Союза освобожденія Украйны". Совѣтъ Полтавскаго Центральнаго Комитета состоитъ изъ Предсѣдателя перводумца П. И. Чижевскаго и другихъ извѣстныхъ наблюденію лицъ. Полтавскій Комитетъ въ уѣздныхъ городахъ Гадячѣ, Миргородѣ, Прилукахъ, Золотошѣ и другихъ, организуетъ „Порайонные Комитеты" и „гуртки",

въ которые вовлекаются школьная молодежь, рабочіе, служащіе на желѣзной дорогѣ и заводахъ и крестьяне. Цѣлью этой дѣятельности является широкая пропаганда „Самостійной Украйны“, т. е. отторженіе Малороссіи отъ Имперіи при содѣйствіи Австро-Германцевъ. Мѣстомъ сбора членовъ Полтавскаго Центральнаго Комитета, обычно, былъ „Украинскій клубъ“ въ Полтавѣ. Этотъ клубъ посѣщали также живущіе въ Полтавѣ Галиційскіе заложники. Въ Гадячѣ на кирпичныхъ заводахъ Чижевскаго есть нѣсколько служащихъ изъ революціонеровъ, состоящихъ членами Комитета „Союза освобожденія Украйны“. Существуютъ также мазепинскіе школьные „гуртки“ въ Полтавѣ въ землемѣрномъ училищѣ, въ учительскомъ институтѣ и въ фельдшерской школѣ и въ духовной семинаріи; усиленно распространяются среди населенія тенденціозные изданія Д. Донцова „Модерне Москвофильство“ и Епископа Никона „Орлы и Вороны“.

Среди болѣе или менѣе сознательнаго общества Полтавской губерніи существуетъ убѣжденіе, что украинскій языкъ — самое важное средство мазепинской политики — сепаратизма, и ясное доказательство справедливости такого мнѣнія видятъ на примѣрѣ Галиціи, гдѣ украинскій языкъ представляетъ могучее средство въ достиженіи сепаратистическихъ стремленій.

Въ связи съ наблюденіемъ за украинскимъ движеніемъ въ Полтавской губерніи розыскными органами былъ обслѣдованъ вопросъ — чѣмъ объясняется отсутствіе всякой переписки по почтѣ среди выдающихся украинскихъ дѣятелей Полтавской губерніи при несомнѣнности ихъ сношеній съ Кіевомъ, какъ центромъ Украинскаго движенія, Харьковомъ, Екатеринославомъ, Одессой и другими городами. При этомъ было выяснено, что полтавскіе мазепинскіе дѣятели для своихъ сношеній избрали особый конспиративный способъ, а именно у нихъ имѣется свой странствующій „Кобзарь“, совершающій поѣздки по городамъ между Харьковомъ, Полтавой и Кіевомъ (организація Кіева играетъ большую роль въ дѣлѣ подготовки въ Полтавѣ украинскихъ массъ къ выступленіямъ послѣ войны). Означенный „Кобзарь“ выясненъ. Извѣстно также, что братъ проживающаго въ Полтавѣ козака Гаврилко скульпторъ Михаилъ Емельяновъ Гаврилко, скрывшійся изъ Россіи заграницу въ 1908 году по привлеченію его къ слѣдствію въ качествѣ обвиняемаго въ государственномъ преступленіи (129 ст. Угол. Улож.) въ 1915 году состоялъ офицеромъ при Австрійскомъ Генеральномъ Штабѣ.

Въ декабрѣ 1915 года былъ ликвидированъ Украинскій кружокъ въ Миргородской Художественной промышленной школѣ имени Гоголя, причемъ у ученика этой школы Семинько была найдена гектографированная прокламація „До Юнацтва“, программа украинской соціалъ-демократіи, рукопись „До украинской молоді“, заготовленные чистые листы съ обращеніемъ къ Керенскому и Чхеидзе и гектографированное письмо за подписью „Центральный Комитетъ“. Въ этомъ письмѣ циркулярнаго, очевидно, характера изложено, между прочимъ слѣдующее:

„Уважаемый Товарищъ. Рекомендуемъ Вамъ товарища Андрея и просимъ отнестись къ нему съ совершеннымъ довѣріемъ. Онъ освѣдомленъ о всѣхъ нашихъ дѣлахъ и если что понадобится, передайте черезъ него. Товарищъ долженъ прочитать нѣсколько лекцій и произнести нѣсколько рѣчей на интересныя общественныя темы текущей жизни. Съ этой стороны вы должны наиболѣе его использовать". Далѣе слѣдуютъ вопросы анкетнаго содержанія, касающіеся „гуртка" (группы) и его организаціи. Засимъ въ письмѣ говорится: „Свѣдѣнія просятъ сообщить поскольку возможно полнѣе, такъ какъ они безусловно нужны для предстоящаго Съѣзда, который состоится послѣ Рождества. Просимъ приготовить всѣ вопросы, которые было бы желательно разобрать на Съѣздѣ. Въ концѣ Января Товарищъ объѣдетъ всѣ гуртки, соберетъ всѣ свѣдѣнія, заберетъ письма въ Государственную Думу и сообщитъ, когда и гдѣ состоится Съѣздъ... Сейчасъ основана Комиссія для веденія приготовительной работы по организаціи изданія газеты — „легальнаго" органа школьной украинской демократической молодежи. Самъ Центральный Комитетъ очень нуждается въ денежныхъ пособіяхъ относительно организаціи частѣйшихъ и правильныхъ поѣздокъ референтовъ. Желательно получить членскіе взносы къ Апрѣлю 1916 года включительно. Взносы можно передавать посредствомъ товарища Андрея. Центральный Комитетъ желаетъ, чтобы между нимъ и обществомъ было какъ можно болѣе тѣсное общеніе; однако Ваше Правленіе (Совѣтъ) не исполняетъ своихъ обязанностей: до сихъ поръ не сообщено намъ, какія книги и рефераты нужны гуртку, вслѣдствіе чего не имѣемъ возможности передать книжки черезъ Андрея и быть можетъ онъ приготовилъ не тѣ рефераты, которые Вамъ нужны. Желаемъ успѣха въ работѣ. Центральный Комитетъ. По использованіи уничтожить".

По содержанію этого циркулярнаго письма было выяснено, что оно было прислано изъ Харькова Центральнымъ Исполнительнымъ Комитетомъ „Юнацкой Спілки" („Всеукраинская Юнацкая Спілка") и что упоминаемымъ въ письмѣ Андреемъ является студентъ ИМПЕРАТОРСКАГО Харьковскаго Университета Андрей Ивановъ Заливчій (былъ привлеченъ къ перепискѣ) — соціалистъ революціонеръ, участникъ Съѣзда „Лѣвобережныхъ" украинцевъ (живущихъ въ сторонѣ Лѣваго берега Днѣпра), входящій въ составъ Харьковскаго Соціалистическаго Комитета".

Наблюденіемъ отмѣчено такъ-же распространеніе въ 1915 году въ Кременчугскомъ и Пирятинскомъ уѣздахъ соціалъ-демократическихъ воззваній съ протестомъ противъ войны.

Дѣятели украинскаго соціалъ-демократическаго движенія (частью и соціалисты-революціонеры) первоначально предполагали по созывѣ въ 1916 г. Государственной Думы отправить въ Петроградъ депутацію съ цѣлью предъявленія въ Думѣ своихъ домагательствъ. Эта депутація должна была составиться изъ представителей всѣхъ малорусскихъ губерній и Галиціи.

Но засимъ было рѣшено отправить въ Государственную Думу лишь петицію. Петиція эта, написанная по тексту составленному профессоромъ

Грушевскимъ, была отпечатана на пишущей машинѣ въ Москвѣ въ редакціи газеты „Украинская Жизнь“ и въ многихъ экземплярахъ была разослана по Малороссіи для собиранія подписей. Наблюденію Полтавской губерніи извѣстно, что экземпляры этой петиціи были присланы въ Кіевъ, Екатеринославъ, Полтаву, Черниговъ, Винницу, Одессу и Харьковъ, причемъ въ Полтавѣ собираніемъ подписей занимался перводумецъ Чижевскій. Текстъ петиціи былъ исполненъ на русскомъ и украинскомъ языкѣ. Разосланные экземпляры петиціи съ подписями вернулись въ Москву, откуда были доставлены въ Петроградъ членамъ Государственной Думы Чхеидзе и Милюкову.

Такъ какъ эта петиція, датированная 6 февраля 1916 года, весьма важна для характеристики украинскаго движенія, въ дальнѣйшемъ она приводится дословно полностью.

„Глубокоуважаемый господинъ депутатъ. Мы представители 30 милліоннаго украинскаго народа въ Россіи обращаемся черезъ Ваше посредничество, глубокоуважаемый г. депутатъ, къ народному представительству всѣхъ гражданъ Россійской Имперіи въ Государственной Думѣ — отъ имени цѣлаго нашего народа въ критическую минуту перелома огромнаго значенія не только для украинскаго народа, но въ минуту, которая будетъ рѣшающей вообще въ судьбѣ великой русской націи и русскаго Государства, — въ дѣлѣ національно-культурной жизни русскаго народа, въ вопросѣ — ‚быть или не быть‘.

Обращаемся въ этомъ вопросѣ къ Вашему посредничеству, какъ къ искреннему и действительному защитнику и представителю, на думской трибунѣ, всѣхъ угнетенныхъ гражданъ Русской Имперіи, который не боясь уже неоднократно выступалъ смѣло и искренно въ Государственной Думѣ въ защиту національныхъ требованій нашего наиболѣе несчастнаго изъ всѣхъ, украинскаго народа, съ той надеждой, что Вы и въ этотъ разъ искренно и горячо будете отстаивать дѣло того народа, который, какъ сирота у безсовѣстной мачехи, не имѣетъ въ законодательной палатѣ русскаго государства своего украинскаго защитника, своего собственнаго гражданскаго голоса.

Въ великой міровой трагедіи, которая разыгрывается уже полтора года тамъ на просторныхъ равнинахъ Царства Польскаго и тамъ на безграничныхъ поляхъ и въ высокихъ горахъ сосѣдней Галиціи и тамъ въ дебряхъ далекаго Кавказа, текла и льется рѣками кровь милліоновъ сыновъ украинскаго народа, которые, какъ граждане Россійской Имперіи, пошли съ чувствами гражданскаго долга защищать своею кровью и жизнію великодержавные интересы Россіи. Эти милліоны сыновъ 30-ти милліоннаго украинскаго народа съ начала великой войны до сегодня исполняютъ свои тяжелыя кровопролитныя обязанности вѣрно и съ дѣйствительнымъ гражданскимъ самопожертвованіемъ отдаютъ въ защиту своего Отечества не только свою жизнь и благополучіе, но и судьбу своихъ семей, своей родины. Такъ они достойно и бодро защищаютъ безропотно и съ высокимъ самопожертвованіемъ интересы и цѣлость своего

Государства, но будутъ ли они въ состояніи выдержать такъ до конца. На этотъ вопросъ мы хотимъ обратить вниманіе находящагося нынѣ въ опасности великорусскаго народа.

Будетъ ли возможность защищать честь и цѣлость своего государства тѣмъ гражданамъ, родственникамъ которыхъ то же государство приготовляетъ могилу, что-бы какъ можно скорѣе похоронить ихъ заживо. Возможно ли, что-бы милліоны украинскихъ сыновъ могли и въ дальнѣйшемъ также бодро и съ такимъ же самопожертвованіемъ тамъ на безмѣрныхъ фронтахъ войны оборонять честь и цѣлость Россіи, послѣ того какъ они оцѣнятъ дѣйствія русскаго правительства, которыя примѣняются сейчасъ здѣсь „въ тылу" къ ихъ родственнику, т.-е. украинскому народу въ Россіи.

Теперь украинскій народъ въ Россіи приговоренъ къ смерти. Его просвѣтительно-культурныя учрежденія („Прсвіта") закрыты правительствомъ, родное его слово заковано, газеты и журналы пріостановлены, украинская національная мысль преслѣдуется правительствомъ, какъ антигосударственное преступленіе: обысками и арестами сознательныхъ украинцевъ, уничтожается съ корнемъ украинская „крамола", вообще, ужасное преслѣдованіе всего того, что „украинское". Чего же больше. Административная власть запрещаетъ автономическимъ учрежденіямъ, т. е. земствамъ заниматься чисто просвѣтительными дѣлами (преподаваніе въ школахъ на родномъ языкѣ) Украинскаго народа.

Значитъ, дѣло поставлено незаконно, если съ одной стороны въ интересахъ русскаго государства украинскій народъ долженъ посылать милліоны своихъ сыновъ туда на безконечныя поля войны, гдѣ они запечатлѣваютъ вѣрность свою государству рѣками крови и смертью, а съ другой стороны, здѣсь въ томъ же государствѣ, украинскій народъ не смѣетъ даже чувствовать себя — украинскимъ. Это невиданное насиліе, взывающее къ бунту и отмщенію.

Мы, какъ граждане Русскаго Государства, исполняли и исполняемъ всѣ свои гражданскія обязанности добросовѣстно и достойно, какъ это надлежитъ вѣрнымъ гражданамъ, понимающимъ, что въ сильной свободной Россіи гарантируется лучшая будущность украинскаго народа. Мы, лойальные граждане своего государства, и за что же къ намъ примѣняются особыя мѣры, какъ къ государственнымъ преступникамъ, лишеннымъ гражданскихъ правъ. Пусть на это отвѣтить намъ здравомыслящій объективный русскій нашъ братъ — народъ.

Мы даже не хотимъ допустить, чтобы русское правительство на основаніи фантастическихъ газетныхъ вымысловъ, націоналистическо-имперіалистической прессы объ какомъ то неизвѣстномъ намъ государственномъ сепаратизмѣ — примѣняло къ намъ чисто просвѣтительно-культурному украинскому движенію эти репрессіи, какія именно теперь примѣняются. Мы не вѣримъ въ то, чтобы русское правительство принимало серьезно во вниманіе всѣ эти вымыслы и ложные доносы на украинское движеніе, не имѣя въ рукахъ въ подтвержденіе этого ни одного реаль-

наго факта. Такъ въ чемъ же дѣло. Навѣрно въ томъ, чтобы были исполнены желанія тѣхъ вѣрныхъ союзниковъ германцевъ, т. е. русскихъ націоналистовъ-имперіалистовъ, которымъ украинское прогрессивно-культурное движеніе почему-то есть соль въ глазахъ, залѣпленныхъ ихъ шовинизмомъ. Этимъ они дѣйствительно могутъ теперь прислужиться германцамъ, въ чемъ не сознательно помогаетъ имъ теперешнее русское правительство, которое состоитъ исключительно на службѣ этихъ націоналистовъ-имперіалистовъ.

Но большинство представителей русскаго гражданства въ Думѣ смотритъ болѣе критически, разбираясь хорошо въ дѣлахъ не только интересовъ самого государства, но и его отдѣльныхъ національностей и это большинство пришло къ убѣжденію, кому служитъ теперешнее русское правительство и мы имѣемъ полную надежду, что народные представители Государственной Думы обратятъ свое вниманіе такъ же и на отношеніе этого правительства къ 30-ти милліонному украинскому народу и пожелаютъ предвидѣть тѣ послѣдствія, которыя такое отношеніе можетъ вызвать и которыя несомнѣнно будутъ не въ пользу Русскаго Государства, а тѣмъ болѣе русской націи.

Поэтому, мы не только въ интересахъ украинскаго народа, но также и въ наибольшемъ интересѣ русскаго государства и русской націи желаемъ исполненія слѣдующихъ нашихъ требованій (постулатовъ), исполненіе которыхъ должно безусловно послѣдовать, какъ ‚минимумъ' того что дѣйствительно долженъ получить лойальный 30-милліонный украинскій народъ: 1) Украинскій народъ въ Россіи равноправенъ съ русскимъ народомъ;

2) свободное пользованіе украинскимъ языкомъ, какъ необходимымъ на Украинѣ, по крайней мѣрѣ въ начальныхъ школахъ;

3) свобода украинской прессы и книгопечатанія вообще;

4) свободная дѣятельность украинскихъ просвѣтительно-культурныхъ обществъ (товариществъ и читаленъ „Просвіти", кооперативовъ, земледѣльческихъ союзовъ). (Разумѣется пока въ извѣстныхъ ограниченіяхъ военнаго времени, но не въ меньшихъ, чѣмъ для русскихъ);

5) вообще государственно-законнаго установленія гарантій культурно-національнаго развитія украинскаго народа въ Русскомъ государствѣ.

Это первыя и въ настоящій моментъ наиболѣе существенныя наши пожеланія, которыхъ полученіе, какъ сказано, не только въ интересахъ украинцевъ, но и въ интересахъ русскаго государства и русской націи, чего мы, какъ вѣрные граждане государства, имѣемъ полное право требовать. А такъ какъ это дѣло крупнаго значенія для обѣихъ сторонъ, мы питаемъ полную надежду, что Вы, глубокоуважаемый г. депутатъ, наше дѣло изволите немедленно внести на очередь въ Государственную Думу, гдѣ, хочется вѣрить, оно не пройдетъ безслѣдно.

Полтава, Февраля 4 дня 1916 года.

Подписи: Павелъ Чижевскій. Бывшій депутатъ 1-й Гос. Думы. Я. Имшенецкій. Директоръ „Взамнаго Кредита" П. Мощенко. Директоръ Городского Музея. И. Маркевичъ Типографъ.

Гр. Коваленко писатель, А. Андріевскій, учитель, Хоменко, пр. повѣрен. И. Панченко, директоръ ссудо-сберегат. об-ва „Самопомощь".

Кромѣ приведенной коллективной петиціи, отправленной украинцами „Стараго" лагеря въ кадетскую и соціалъ-демократическую фракцію Государственной Думы посланы были вь 1916 году еще петиціи отъ Полтавскихъ украинцевъ въ Государственную Думу къ депутату отъ Полтавской губерніи Коваленко, а также отъ украинскихъ студенческихъ и рабочихъ организацій на имя лидера соціалъ-демократической фракціи Чхеидзе и депутата Керенскаго.

Петиція на имя депутата Коваленко, составленная въ Полтавѣ первodумцемъ Чижевскимъ и подписанная тѣми же лицами, кои указаны на вышеприведенной, говоритъ, что къ депутату обращаются его украинскіе избиратели и просятъ его о томъ, чтобы онъ какъ было на послѣдней сессіи Полтавскаго Губернскаго Земскаго Собранія, поставилъ также въ Государственной Думѣ на очередь вопросъ объ обученіи въ Малороссіи на украинскомъ языкѣ. Вторая же петиція исходила отъ учащейся молодежи и рабочихъ группъ (разные „гуртки", организація „Юнацкой спилки") Полтавы, Харькова, Екатеринослава, Одессы, Кіева и Чернигова. Въ этой петиціи, составленной безъ вѣдома „стариковъ" указывается на то, что молодежь не соглашаясь съ настоящей дѣятельностью „стариковъ", предполагающихъ отдать всѣ дѣла въ руки кадетовъ протестуетъ противъ такого направленія „и выдвигаетъ" слѣдующія свои требованія: 1) автономія Украины на основаніяхъ, объявленныхъ съ высоты Престола по отношенію къ Польшѣ, и 2) До введенія автономіи Украинскій народъ долженъ нынѣ же получить: а) полную свободу печати, книгъ, брошюръ, журналовъ и газетъ на украинскомъ языкѣ, б) открытіе „Просвіт", в) освобожденіе отъ ссылки всѣхъ украинцевъ и г) полную амнистію для политическихъ осужденныхъ украинцевъ.— Къ этой петиціи приложены печати: „Центральнаго Комитета національно-просвітныхъ украинскихъ кружковъ", „Правленія Юнацкихъ Спілокъ", Союза Украинскихъ рабітничих организацій на Украйні".

Харьковская губернія.

Въ Харьковѣ въ Декабрѣ 1914 года „Центральнымъ Комитетомъ Украинскаго соціалистическаго коллектива" было издано гектографическимъ способомъ воззваніе на украинскомъ языкѣ слѣдующаго содержанія. „Оть Украинскаго соціалистическаго коллектива. За рабочій народъ, его волю и права. Расширеніе и оживленіе въ послѣднее время соціалистическаго движенія среди украинской молодежи вызвали нужду въ созданіи опредѣленной организаціи, которая объединила бы отдѣльные кружки на общихъ пунктахъ и вывела бы украинскую молодежь изъ того безвыходнаго положенія, въ которое завела ея русская реакція послѣ революціи 1905—1906 годовъ. А война, которая неожиданно возникла и необычайной тяжестью упала на плечи украинскаго народа,

выдвинула на очередь вопросъ объ организаціи украинскихъ соціалистическихъ силъ, — что и поставилъ себѣ цѣлью Украинскій Соціалистическій коллективъ, требуя: I. признанія за человѣкомъ правъ :а) неприкосновенности личности, жилища, свободы совѣсти, собраній, коалицій, забастовокъ, слова, равноправія всѣхъ гражданъ безъ всякихъ ограниченій національности, вѣры и пола, в) уничтоженія смертной казни, е) всеобщее, равное, непосредственное, тайное выборное право во всѣ общественныя учрежденія. II. а) Переустройства Россіи въ демократическую федеративную республику (политическій идеалъ профессора Грушевскаго) „на основаніи національно территоріальной въ этнографическихъ границахъ автономіи и экстерриторіальной для національнаго меньшинства, — общими для всего государства дѣлами руководитъ общегосударственный парламентъ, а областнымъ — національные совѣты. в) Замѣны постояннаго войска войска милиціи, с) полнаго отдѣленія церкви отъ государства. III. а) Соціализаціи земли — всѣ казенныя, кабинетскія, монастырскія и частныя земли должны быть отданы въ общественную собственность безъ всякаго вознагражденія, в) Соціализація всѣхъ способовъ производства — всѣ фабрики, заводы и другія предпріятія должны быть отданы въ общественную собственность, а какъ временно удовлетворяющее средство, — рабочее законодательство, 8 часовая работа, увеличеніе платы, запрещеніе дѣтскаго труда, государственное страхованіе и т. д. Харьковъ. Центральный Комитетъ У.С.К. 1914 XII“.

Вышеупомянутое въ приведенномъ воззваніи Украинскаго соціалистическаго коллектива указаніе на „расширеніе и оживленіе соціалистическаго движенія среди украинской молодежи“, очевидно, имѣетъ въ виду состоявшуюся въ Харьковѣ „Конференцію представителей кружковъ украинской молодежи Харькова, каковая конференція незадолго до выпуска въ свѣтъ вышеуказаннаго воззванія коллектива, а именно въ Ноябрѣ 1914 г. издала гектографскимъ способомъ на украинскомъ языкѣ въ видѣ листовки программу — резолюціи слѣдующаго содержанія: „Конференція представителей кружковъ украинской молодежи гор. Харькова признаетъ, что большая часть молодежи мало обращаетъ вниманія на событія дѣйствительности, далеко стоитъ отъ реальной жизни. Поэтому работа въ кружкахъ идетъ очень вяло — работаютъ только наиболѣе энергичныя единицы, а большинство почти ничего не дѣлаетъ. Культурный уровень украинской молодежи стоитъ очень низко, особенно это касается вопросовъ общественнаго характера. Общественныя науки совсѣмъ исключены изъ огромнаго большинства программъ украинскихъ кружковъ. Конференція представителей кружковъ признаетъ необходимымъ приблизиться кружкамъ къ жизни. Цѣль кружковъ: выработка общественнаго міровоззрѣнія, подготовленіе работниковъ, которые сознательно боролись бы за осуществленіе своихъ идеаловъ. Конференція представителей кружковъ заявляетъ, что она исходитъ изъ интересовъ рабочихъ

и ставитъ цѣлью кружковъ подготовленіе сознательныхъ работниковъ-борцовъ за лучшую судьбу угнетеннаго народа, Поэтому общественной сторонѣ жизни она отдаетъ преимущество передъ всѣми другими, и изученіе общественныхъ наукъ, которыя только однѣ могутъ указать намъ истинные пути къ лучшему будущему, ставитъ на первое мѣсто. Далѣе, слѣдуетъ въ листовкѣ программа занятій въ кружкахъ раздѣленныя на двѣ группы. „Группа первая I. Языкъ... II. Національныя нужды украинскаго народа: школа, пресса, автономія. III. Исторія и географія Украины. IV. Украинская литература. V. Общественная жизнь на Украинѣ". Затѣмъ соотвѣтственно каждому отдѣлу имѣется указаніе произведеній литературы, необходимыхъ для прочтенія и крестиками обозначены наиболѣе „нужныя" изъ нихъ. Въ числѣ этихъ произведеній рекомендуются, какъ „нужныя", сочиненія профессора М. С. Грушевскаго подъ заглавіями: „Освобожденіе Россіи и Украинскій вопросъ" (выше въ запискѣ оно упоминается), „Иллюстрированная исторія Украйны", „О старомъ времени на Украйнѣ". „Объ Украинскомъ языкѣ и школѣ", „Вопросъ объ Украинскихъ кафедрахъ и наши научныя нужды". — „Группа вторая". I. Соціологія начальная. II. Политическая экономія. III. Научный соціализмъ. IV. Національный вопросъ. V. Исторія революціонныхъ движеній въ Европѣ. VI. Исторія общественной мысли на Украйнѣ". Далѣе, также слѣдуетъ указатель соотвѣтственной литературы, причемъ отмѣчены сочиненія, касающіеся дѣятельности Драгоманова, а также „Литературно-Науковый Вѣстникъ" 1909, 1910, 1911 гг. (въ которомъ принималъ участіе профессоръ М. С. Грушевскій).

Въ апрѣлѣ 1915 года по иниціативѣ одной организаціи („Гуртокъ") учащихся города Харькова для выработки подробныхъ программъ для кружковъ и основанія „Юношескаго Союза Лѣвобережной Украйны" („Юнацка Спілка") состоялся съѣздъ представителей отъ 15 кружковъ. На съѣздѣ участвовало 200 представителей, причемъ всѣ они на время засѣданій были обозначены номерами (не фамиліями). На съѣздѣ была принята подробная программа для занятій въ кружкахъ съ указаніемъ сочиненій Грушевскаго и другихъ по спеціальнымъ вопросамъ, касающимся автономіи Украйны, Украинскаго движенія, мазепинства и другихъ предметовъ касающихся украинства и соціализма. Затѣмъ, съѣздомъ была принята и утверждена „организація молодежи Лѣвобережной Украйны въ Юношескій Союзъ" по слѣдующей схемѣ. „Каждый кружокъ имѣетъ голову; головы всѣхъ кружковъ одного города составляютъ между-школьный совѣтъ, который имѣетъ тоже свою голову; совокупность всѣхъ кружковъ одного города составляетъ юношескую громаду. Всѣ юношескія громады соединяются въ юношескій союзъ Лѣвобережной Украйны, исполнительный органъ которой — Центральный Исполнительный Комитетъ. Головы юношескихъ громадъ и головы кружковъ въ тѣхъ городахъ, гдѣ нельзя устроить юношескую громаду, непосредственно связаны съ нимъ. Центральный Исполнительный Комитетъ лишь исполнительный органъ, а законодательный — съѣздъ представителей Юношескихъ Громадъ и отдѣльныхъ кружковъ, функціи Центральнаго Испол-

нительнаго Комитета: 1) Организація лекцій въ кружкахъ. 2) Помощь въ организаціи кружковъ, доставленіе книгъ. 3) Информаціонныя извѣстія. 4) Техника устройства съѣздовъ. Финансовая сторона. 1) Каждый союзникъ вноситъ ежемѣсячно 5 копѣекъ на общія дѣла. 2) Центральный Исполнительный Комитетъ имѣетъ право просить у юношескаго союза черезъ головъ между-школьныхъ совѣтовъ единовременной денежной по: мощи". Въ Центральный Исполнительный Комитетъ были избраны 3 лица-голова, секретарь и завѣдывающій техническими дѣлами. Изъ участниковъ этого съѣзда отмѣчены наблюденіемъ окончившій въ 1915 году курсъ 1 Харьковской гимназіи Николай Трофимовъ Петренко, выбранный завѣдывающимъ техническими дѣлами Комитета, окончившій курсъ 3 Харьковской гимназіи Андрей Петровъ Ковалевскій, выбранный въ секретари Комитета, студентъ-юристъ Харьковскаго Университета Андрей Ивановъ Заливчій и ученикъ реальнаго училища Георгій Митрофановъ Федоровскій.

20 Апрѣля 1915 года Центральный Исполнительный Комитетъ Юношескаго Союза Лѣвобережной (по лѣвую сторону Днѣпра) Украйны выпустилъ на украинскомъ языкѣ воззваніе, въ которомъ говорится, что „цѣль Юношескаго Союза — организація украинской молодежи въ обществѣ съ цѣлью пріобрѣтенія ихъ членами образованія общественнаго характера и подготовленія сознательныхъ работниковъ — борцовъ за лучшую судьбу рабочаго народа", что „Юношескій Союзъ — совокупность городскихъ юношескихъ громадъ, которыя складываются изъ отдѣльныхъ кружковъ, объединенныхъ между-школьнымъ совѣтомъ", что „для распространенія истиннаго демократическаго просвѣщенія необходима широкая организація", почему и будетъ приложено стараніе къ увеличенію числа членовъ союза и энергичной агитаціонной дѣятельности, что направленіе Юношескаго Союза „далеко отъ культурничества" и что „пусть не будетъ ни одного украинскаго демоакртическаго кружка, который не принадлежалъ бы къ Юношескому Союзу".

Вышеописанный „Украинскій соціалистическій коллективъ" въ Маѣ 1915 года выпустилъ воспроизведенныя на гектографѣ въ изложеніи на русскомъ и малороссійскомъ языкахъ воззваніе: „Изъ жизни крестьянъ", въ которомъ описываются въ партійномъ освѣщеніи крестьянскія волненія, происходившія въ Апрѣлѣ 1916 года. Въ Сумскомъ уѣздѣ по поводу землеустроительныхъ отрубныхъ работъ, во время каковыхъ волненій при устраненіи безпорядковъ были убиты участниками вооруженнаго скопища Помощникъ Исправника и двое крестьянъ сторонниковъ отрубовъ, а землемѣры и нѣсколько другихъ лицъ были тяжко избиты. Въ редактированіи и печатаніи этого воззванія принимали участіе вышеназванные Петренко и Заливчій, который входитъ и въ коллектизъ. Петренко и Заливчій привлечены къ отвѣтственности по 129 и 132 ст.ст. Угол. Улож.

29 Августа 1915 года въ г. Харьковѣ на собраніи рабочихъ въ домѣ Общества рабочихъ распространены были 10 экземпяровъ печатнаго воззванія Украинской Соціалъ-демократической рабочей партіи подъ

заглавіемъ: „Война и Украинская Соціалъ-демократія". Воззваніе это, заключающее въ себѣ разсужденія о текущей войнѣ бывшаго члена союза освобожденія Украйны Дмитрія Донцова было отпечатано заграницей. Въ воззваніи проводится та мысль, что „Украинская соціалъ-демократическая рабочая партія послѣдовательно должна домогаться уничтоженія въ Россіи Царскихъ порядковъ и достиженія автономіи Украйны". „Украинская соціалъ-демократія"—такъ заканчивается воззваніе—„должна теперь соединить всю свою отвагу и всѣ свои силы на то, чтобы по всей Украйнѣ разбросать зерна революціи противъ нашего вѣковѣчнаго врага, противъ Царизма" („Царата"). Эги прокламаціи были розданы рабочимъ соціалъ демократомъ секретаремъ литературно-экономической Комиссіи Харьковскаго Украинскаго Общества имени Квитки-Основяненко мѣщаниномъ Яковомъ Епифановымъ Довбищенко (впослѣдствіи былъ арестованъ), который засимъ принималъ участіе въ изданіи на малорусскомъ языкѣ въ г. Харьковѣ газеты „Слово", вдохновителемъ которой являлся политическій эмигрантъ извѣстный Украинскій писатель, видный членъ Украинской соціалъ-революціонной, а затѣмъ соціалъ-демократической рабочей партіи Владиміръ Кирилловъ Винниченко, проживавшій въ 1914 году заграницей (во Львовѣ) и пріѣзжавшій въ 1915 году въ Россію (въ Кіевѣ и Москвѣ) и имѣвшій связь съ „Союзомъ освобожденія Украйны".

Въ связи съ упоминаніемъ о Винниченко, надлежитъ здѣсь еще отмѣтить, что по свѣдѣніямъ, полученнымъ Екатеринославскимъ Жандармскимъ наблюденіемъ, эмигрантъ Винниченко съ объявленіемъ войны проникъ изъ заграницы въ Россію и въ августѣ 1915 года совершалъ объѣздъ Малороссіи съ цѣлью инструктированія украинцевъ и поднятія на мѣстахъ организаціонной работы украинской соціалъ-демократической рабочей партіи. Въ Іюнѣ того-же 1915 года — по свѣдѣніямъ Начальника Кіевскаго Губернскаго Жандармскаго Управленія — Винниченко былъ въ Кіевѣ и видѣлся съ виднымъ мазепинцемъ соціалъ-демократомъ Іосифомъ Михайловичемъ Сыроидомъ — уніатомъ, австрійскимъ подданнымъ, служащимъ бухгалтеромъ въ книжномъ магазинѣ Идзиковскаго на Крещатикѣ. Тотъ же Винниченко нелегально проживалъ и въ Москвѣ подъ фамиліей Андрея Зиновьева Павленко.

Вышеуказанная газета „Слово" предназначалась, главнымъ образомъ, для рабочихъ и имѣла цѣлью призывъ украинскаго народа къ борьбѣ съ Правительствомъ за автономію Украйны, причемъ изданію этой газеты Екатеринославскіе Украинскіе соціалъ-демократы, благодаря сотрудничеству въ газетѣ жившаго въ Екатеринославѣ соціалъ-демократа Садовскаго, придавали большое значеніе, имѣя въ виду такимъ путемъ перейти отъ подпольной работы къ легальной, хотя тенденціи послѣдней и должны были быть идентичны съ задачами первой. Но такъ какъ въ первомъ номерѣ газеты „Слово", выпущенномъ въ октябрѣ 1915 года, были помѣщены статьи явно противоправительственнаго содержанія и былъ отпечатанъ даже отчетъ о международной соціалистической конференціи въ Циммервальдѣ, то эта газета была закрыта съ принятіемъ

соотвѣтственныхъ административныхъ репрессій противъ редактора ея Тифлисскаго мѣщанина соціалъ-демократа Фомы Кашалова.

Съ возобновленіемъ занятій въ учебныхъ заведеніяхъ послѣ лѣта 1915 г., по инициативѣ студента Харьковскаго Университета Андрея Петрова Ковалевскаго создана была новая Украинская организація „Украинское національное Коло“ или „Коло незалежныхъ“ (независимыхъ). Программа этой организаціи была отредактирована по проекту студента Ковалевскаго студентомъ Харьковскаго Университета Вячеславомъ Михайловымъ Алексѣенко и сводилась къ задачамъ не только узко-національнымъ, но обще-политическимъ. Наряду съ требованіемъ національной автономіи Украйны въ программу были включены требованія уничтоженія религіозныхъ и національныхъ ограниченій для христіанъ, магометанъ и караимовъ, уничтоженія еврейской осѣдлости, требованія политическихъ свободъ, 8 часового рабочаго дня и т. п. Одновременно съ „Коло“ въ Харьковѣ образовалась еще одна организація „Украинская студенческая громада“, въ которую вошли членами воспитанники высшихъ учебныхъ заведеній Харькова. Главнымъ условіемъ принадлежности къ этой громадѣ выдвигалось требованіе исповѣдывать ученіе объ автономіи Украйны. Въ декабрѣ 1915 года происходило въ Харьковѣ совѣщаніе инициативной группы „Украинской студенческой громады“. Предсѣдательствовалъ вышеупомянутый Петренко и присутствовали студенты Кривоточенко (технологъ, предсѣдатель Центральнаго Исполнительнаго Комитета Юнацкой спилки), Безпаленко, Самбросъ, Ковалевскій, Берладинъ, Заливчій, Глуходѣдъ и Ленченко. Было рѣшено на совѣщаніи слѣдующее. — Каждые 2—3 члена должны взять на себя руководство кружкомъ, изъ 7—10 человѣкъ, малознакомыхъ съ Украинствомъ. Каждый кружокъ долженъ имѣть представителя въ группѣ, а группа — въ Центральномъ Комитетѣ Громады. Центральный Комитетъ Громады посылаетъ представителей въ Центральный Исполнительный Комитетъ Юнацкой Спилки и такимъ образомъ Громада будетъ вліять на всю Спилку. — На этомъ же совѣщаніи собирались подписи подъ присланнымъ изъ Москвы обращеніемъ къ депутату Керенскому, заключавшемъ въ себѣ требованія объ автономіи Украйны. Подъ этимъ обращеніемъ въ томъ же декабрѣ собирались подписи и въ Квиткинскомъ украинскомъ клубѣ. Въ Украинскомъ Обществѣ имени Квитки-Основняненко за 1915 годъ по четвергамъ читались рефераты на научныя и соціальныя темы, причемъ рефераты касались и вопросовъ объ Украйнѣ. Въ январѣ 1916 года была произведена въ Харьковѣ ликвидація Украинской студенческой громады. Такъ какъ Петренко входилъ еще и въ составъ научно-литературнаго Отдѣла Квиткинскаго клуба, то кромѣ участниковъ „Громады“ были обысканы члены этого Отдѣла, въ томъ числѣ предсѣдатель его инженеръ-технологъ Хоткевичъ (германофилъ). Всѣхъ обысковъ было произведено 21.

У Петренко было отобрано отпечатанное на гектографѣ большое количество революціонныхъ воззваній подъ заглавіями: „Манифестъ Международной соціалистической конференціи въ Циммервальдѣ“, „Товарищи студенты, организуйтесь“, „До товарищей — студентовъ“, 28 экземпляровъ

воспроизведеннаго на гектографѣ журнала „Боротьба“ ч. 5 1 серпня 1915 р. и 2 экземпляра „Статута всероссійскаго союза солдатів и матросів... 1907 г.“. — Большое количество перваго изъ упомянутыхъ воззваній было также найдено у учeницъ 8 класса 2-й Харьковской Гимназіи Сало и Усань, почему онѣ и Петренко были привлечены къ отвѣтственности по 132 ст. Угол. Улож.

О ликвидированныхъ одновременно съ ними украинскихъ соціалъ-демократахъ Довбищенко, Гарахѣ, соціалистахъ-революціонерахъ Заливчемъ и Глуходѣдѣ и германофилѣ редакторѣ малороссійской газеты „Гасло“ Карячкинѣ была возбуждена переписка въ порядкѣ Положенія о государственной охранѣ. Хоткевичъ же постановленіемъ г. Министра Внутреннихъ Дѣлъ, какъ заподозрѣнный въ украинофильствѣ, подчиненъ гласному надзору полиціи на 3 года съ 11 марта 1916 г. въ избранномъ имъ мѣстѣ жительства, кромѣ 9 малороссійскихъ губерній. Послѣ этой ликвидаціи составъ инициативной группы Украинской студенческой громады видоизмѣнился и дѣятельность членовъ ея нынѣ направлена на розыскиваніе „украинцевъ“. 5 марта 1916 года въ клубѣ общества Квитки-Основняненко въ Харьковѣ чествовали память Шевченка по случаю 55 годовщины со дня его смерти. При этомъ Предсѣдатель „Общества“ Бичъ-Лубенскій произнесъ рѣчь, въ которой послѣ характеристики личности Шевченко сравнилъ украинскій народъ съ Евангельскимъ Лазаремъ и призывалъ присутствующихъ „встать“ подобно „смердящему“ Лазарю. Смыслъ слова былъ тотъ, что Украйна еще не умерла, какъ это думаетъ русское Правительство, и когда нибудь свершится чудо — „Смердящій Лазарь“ встанетъ. Въ концѣ чествованія былъ спѣтъ „Заповітъ“ Шевченко. Въ заключеніе этого отдѣла надлежитъ еще отмѣтить, что въ Харьковскомъ среднемъ сельско-хозяйственномъ училищѣ (въ Дергачахъ) имѣется Украинскій „гуртокъ“ (кружокъ), въ составъ коего входятъ 50 учениковъ. Во главѣ кружка стоитъ атаманъ, который имѣетъ связи съ Харьковской Украинской организаціей и Волчанскимъ украинскимъ кружкомъ. Предполагается конспиративное существованіе библіотеки этого кружка. — Въ Бѣлгородѣ также имѣется кружокъ учащихся средне-учебныхъ заведеній.

Екатеринославская губернія.

1-го мая 1914 года впервые появилась прокламація въ Екатеринославѣ на малороссійскомъ языкѣ отъ имени Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи подъ девизомъ всеобщаго пролетаріата съ призывомъ къ празднованію дня 1 мая и къ борьбѣ за ниспроверженіе Самодержавія. Въ періодъ времени до 4 апрѣля 1915 года никакихъ признаковъ о существованіи въ г. Екатеринославѣ самостоятельной организаціи названной партіи не наблюдалось. Въ ночь на 5 апрѣля 1915 года на мѣстныхъ заводахъ и въ районѣ линіи Екатеринославской желѣзной дороги въ г. Екатеринославѣ были разбросаны отпечатанныя типографскимъ способомъ прокламаціи отъ имени той же партіи по поводу трехлѣтней годовщины Ленскихъ событій, изложенныя на малорос-

сійскомъ языкѣ съ примѣсью Галицкаго нарѣчія и заканчивающіяся словами: „Долой войну, долой Царатъ (Царизмъ), да здравствуетъ революція, да здравствуетъ демократическая республика, да здравствуетъ автономія Украйны“.

По „несомнѣннымъ свѣдѣніямъ, полученнымъ Начальникомъ Екатеринославскаго Губернскаго Жандармскаго Управленія, — воззванія эти были доставлены изъ Галиціи евреями, при посредствѣ которыхъ эти изданія и были разбросаны въ гор. Екатеринославѣ. Вскорѣ за появленіемъ вышеуказанныхъ прокламацій въ Екатеринославское Губернское Жандармское Управленіе стали поступать свѣдѣнія, указывающія на существованіе въ г. Екатеринославѣ организаціи Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи.

Въ ночь на 1 мая 1915 года въ г. Екатеринославѣ и въ полосѣ отчужденія Екатеринославской желѣзной дороги между станціями Горяиново и Нижне-Днѣпровскомъ были разбросаны также воспроизведенныя типографскимъ способомъ на малороссійскомъ языкѣ прокламаціи украинской соціалъ-демократической рабочей партіи, пріуроченныя къ дню празднованія 1-го мая и заключающія въ себѣ призывы: „Долой войну“, „Долой продажное Правительство“, „да здравствуетъ революція“, „да здравствуетъ соціализмъ“, „да здравствуетъ автономія Украйны“. Послѣ этого разработкой поступившихъ въ Жандармское Управленіе свѣдѣній была установлена принадлежность къ мѣстной организаціи Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи конторщика службы сборовъ Екатерининской желѣзной дороги Лисиченко, конторщика той же дороги Дубоваго, секретаря больничной кассы завода Шодуара въ посадѣ Амуръ, Новомосковскаго уѣзда, Бохонко, члена Правленія Екатеринославскаго товарищества потребительныхъ обществъ Герасимова и крестьянина Полтавской губерніи Вырвы.

Одновременно съ вышеописаннымъ, и въ связи съ военными событіями украинское движеніе значительно оживилось и пріобрѣло среди рабочихъ массъ украинцевъ возростающій къ себѣ интересъ, причемъ наблюденіемъ была установлена активная дѣятельность нѣкоторыхъ отдѣльныхъ лицъ, выражавшаяся въ веденіи агитаціи среди мѣстныхъ рабочихъ украинцевъ и въ попыткахъ къ сорганизованію отдѣльныхъ кружковъ среди желѣзнодорожныхъ служащихъ и фабричныхъ рабочихъ. 29-го іюля 1915 года въ сферу наружнаго наблюденія вошелъ прибывшій того же числа изъ Кіева неизвѣстный мужчина, имѣвшій свиданіе съ партійными лицами и 29 того же іюля выбылъ обратно въ Кіевъ. По полученнымъ же Жандармскимъ Управленіемъ свѣдѣніямъ, этотъ неизвѣстный былъ учитель изъ Галиціи (существуетъ предположеніе, что Левъ Ганкевичъ вышеупоминаемый, командированный, для агитаціи изъ Австріи отъ Союза Освобожденія Украйны).

Дальнѣйшимъ наблюденіемъ также еще было выяснено, что разсадникомъ для веденія украинской пропаганды является Екатеринославская „Просвіта“ и ея отдѣленія въ пригородахъ „Мануйловская“ и „Діевская“ и что въ Екатеринославской организаціи украинской со-

ціалъ-демократической рабочей партіи среди видныхъ партійныхъ работниковъ появились единичные экземпляры печатныхъ изданій на украинскомъ языкѣ, доставленные въ Екатеринославъ изъ Кіева, а именно: „Вѣстникъ Союза освобожденія Украйны“, выпущенный въ Вѣнѣ 15 августа 1915 года подъ редакціей Емельяна Бачинскаго, газета „Боротьба“— органъ закордонной организаціи Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи и журналъ „Боротьба“ — органъ Кіевской группы Украинскихъ соціалистовъ-революціонеровъ. Слѣдующимъ актомъ дѣятельности Екатеринославской организаціи была разброска прокламацій въ ночь на 17 октября 1915 года въ районѣ поселка Екатерининскаго. Прокламаціи эти были изготовлены ручнымъ способомъ и дословно имѣли изложенный на украинскомъ языкѣ такой текстъ: „Украинская соціалъ-демократическая рабочая партія. Пролетаріи всѣхъ странъ соединяйтесь. Товарищи. Десять лѣтъ назадъ 17 октября 1905 года подъ напоромъ революціи рабочихъ и крестьянъ зашаталось Самодержавіе Царя Николая Кроваваго. Однако, Правительство одурачило народъ Манифестомъ и въ рѣкахъ крови утопило волю. Теперь, когда милліоны людей гибнутъ на войнѣ, обороняя кошельки пановъ — Царь отбираетъ остальныя права у народовъ. Только революція принесетъ волю. Организуйтесь же. Долой войну. Да здравствуетъ революція. Долой самодержавіе. Да здравствуетъ демократическая республика. Да здравствуетъ автономія Украйны“. Такая же прокламація была вывѣшена и на стѣнѣ сарая экономіи „Игрень“ Екатеринославскаго Губернскаго Земства, причемъ виновныя въ этомъ 4 лица были привлечены къ дознанію по 129 ст. Угол. Уложенія.

Къ моменту выпуска этой прокламаціи было выяснено, что организаторомъ мѣстныхъ украинскихъ соціалъ-демократовъ являлся вишеназванный Лисиченко, заложившій первую ячейку этой организаціи еще въ 1911 году, что Лисиченко, Дубовый, Вырва, Герасимовъ и Бохонко составляли изъ себя Комитетъ означенной организаціи. Изъ упомянутыхъ лицъ Бохонко и Дубовый привлекали въ ряды членовъ организаціи рабочихъ и крестьянъ, особенно въ поселкѣ Екатерининскомъ. Пользуясь правомъ занимать помѣщенія городской и Мануйловской „Просвитъ“, какъ члены послѣднихъ, названныя лица, подъ предлогомъ культурно-просвѣтительныхъ цѣлей устраивали въ этихъ помѣщеніяхъ партійныя собранія, которыя происходили также и въ лѣсахъ за городомъ. Одно изъ такихъ собраній имѣло мѣсто 15 августа 1915 года въ лѣсу имѣнія Куличенко, въ поселкѣ Екатерининскомъ, близъ станціи „Игрень“, Екатерининской желѣзной дороги (51 человѣкъ). Въ этомъ собраніи принимали участіе Дубовый, Герасимовъ, Бохонко и делегатъ изъ Кіева Антонъ Григорьевъ Драгомирецкій, привлеченный къ дознанію при Кіевскомъ Губернскомъ Жандармскомъ Управленіи по 102 ст. Угол. Улож. На этомъ же собраніи были приняты резолюціи, касающіяся внутренней организаціонной постановки дѣла, а также слѣдующее постановленіе: „Съ русскими соціалъ-демократами въ классовой и пролетарской борьбѣ итти совмѣстно и солидарно; вступать въ соглашенія, вытекающія изъ интересовъ пролетаріата вобще и украинскаго въ частности,

но тѣмъ же менѣе требовать автономіи Украйны съ принятіемъ принципа національныхъ организацій, не вступая въ блоки до тѣхъ поръ, пока русскіе соціалъ-демократы не измѣнятъ своего отношенія къ національнымъ вопросамъ — не признаютъ основного Украинскаго постулата — автономіи Украйны".

На упомянутыхъ партійныхъ собраніяхъ одобрялись проводимыя идеи борьбы противъ войны, причемъ попутно съ этимъ признавалось необходимымъ оказывать возможное содѣйствіе Австріи въ настоящей войнѣ съ Россіей, побѣда надъ которой т. е. Россіей и разгромъ послѣдней Австро-Германіей членами Екатеринославской организаціи признавались весьма желательными. Вдохновители означенныхъ идей исходили изъ того соображенія, что съ разгромомъ Россіи въ настоящей войнѣ вся территорія Украйны отойдетъ къ Австріи, которая и выполнитъ данное ея обѣщаніе, выдѣливъ Украйну въ автономную единицу.

29 октября 1915 года въ квартирѣ вышеупомянутаго Лисиченка, являющагося также содержателемъ въ гор. Екатеринославѣ книжнаго магазина „Слово", состоялось собраніе видныхъ партійныхъ работниковъ мѣстной украинской организаціи, на которомъ читалъ докладъ по вопросамъ о положеніи дѣлъ организаціонной работы украинской партіи пріѣзжій изъ Харькова представитель Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи казакъ Полтавской губерніи Федоръ Павловъ Горохъ, который имѣлъ свиданія съ прибывшимъ изъ заграницы нелегально проживавшимъ въ Россіи виднымъ дѣятелемъ украинской партіи вышеупомянутымъ писателемъ Владиміромъ Кирилловичемъ Винниченко, съ коимъ Горохъ впослѣдствіи, а именно 27-го ноября 1915 г. занималъ въ г. Москвѣ въ меблированныхъ комнатахъ „Экономія" одинъ номеръ, причемъ Винниченко прописался подъ фамиліей Шеремецинскаго, а казакъ Горохъ — подъ фамиліей казака Гараха.

Нарисовавъ картину широкой дѣятельности отдѣльныхъ организацій Кіева, Харькова и Москвы, ораторъ доложилъ собранію, что рабочая организація ведѣтся весьма успѣшно и пріобрѣтаетъ среди Украинскаго населенія и рабочихъ массъ захватывающій къ себѣ интересъ, причемъ студенчество, особенно Харьковское оказываетъ весьма существенную пользу Украинскому движенію, а засимъ, касаясь вопроса о войнѣ, ораторъ убѣждалъ, что цѣль Германіи будетъ достигнута — Кіевъ и вся Малороссія будутъ завоеваны Германіей, которая дастъ украинскому народу полную независимую Украйну, почему необходимо оказывать всякое содѣйствіе Германіи въ ея окончательной побѣдѣ надъ Россіей.

Въ своей рѣчи онъ съ особымъ почтеніемъ говорилъ о Винниченко. 27-го ноября 1915 года Екатеринославская Украинская соціалъ-демократическая организація была ликвидирована производствомъ 21 обыска и заключеніемъ подъ стражу 11 лицъ. Была отобрана партійная переписка и копія договора, состоявшагося между организаціями Екатеринославскаго района Русскихъ и Украинскихъ соціалъ-демократическихъ рабочихъ партій по поводу объединенной партійной работы на собраніи 15 ноября 1915 г. въ с. Каменкѣ. Текстъ этого договора слѣдующій.

„Для болѣе успѣшнаго развитія классоваго пролетарскаго движенія и классовой борьбы пролетаріата, ведущія работу въ Екатеринославскомъ районѣ организаціи Русской и Украинской соціалъ-демократическихъ партій не признавая за собой компетенціи войти въ программное объединеніе безъ согласія высшихъ партійныхъ учрежденій и организацій другихъ районовъ, приняли постановленіе объединиться въ очередной общепрактической работѣ на слѣдующихъ основаніяхъ: 1) Организаціи признаются взаимно равноправными представительницами — Украинская Украинскаго, а Русская Русскаго пролетаріата Екатеринославскаго района. 2) Интересы пролетаріата другихъ націй, которыя не имѣютъ своихъ организацій въ Екатеринославскомъ районѣ, обязуются отстаивать совмѣстно и наравнѣ съ интересами Украинскаго и русскаго пролетаріата. 3) Въ общихъ бюро и иныхъ органахъ имѣютъ равное представительство. 4) Въ внутренней агитаціонной и организаціонной работѣ самостоятельны. 5) Русская соціалъ-демократическая организація признаетъ принципъ національныхъ организацій пролетаріата и выставленіе Украинской соціалъ-демократіей своихъ программныхъ требованій, въ томъ числѣ Автономіи Украйны и всѣхъ негосударственныхъ націй".

Какъ выяснилось засимъ на этомъ же собраніи 15 ноября по ознакомленіи съ „Манифестомъ международной соціалистической конференціи въ Циммервальдѣ" было выражено одобреніе высказанной въ манифестѣ тактики борьбы противъ войны, причемъ указывалось ораторами на то, что по окончаніи войны неизбѣжна будетъ революція всего объединеннаго пролетаріата и что Петроградъ уже подготовленъ къ выступленію. Далѣе, въ октябрѣ 1915 года были получены свѣдѣнія объ образованіи въ Екатеринославской губерніи „Инициативнаго Комитета Украинскаго Независимаго Союза". Программа и тактика этого Союза изложена въ нижеслѣдующихъ 22 параграфахъ.

I. Національная программа.

§ 1-й. Конечной цѣлью всей дѣятельности союза является пріобрѣтеніе независимаго „Суверенаго" Украинскаго государства, которое должно заключать въ себѣ всю этнографическую территорію Украйны.

§ 2-й. Для достиженія означенной въ § 1-мъ цѣли союзъ предлагаетъ распространять возможно шире идею независимаго Украинскаго государства среди широкихъ массъ Украйны и организовать эти массы подъ лозунгомъ этой идеи и безпрерывной „консеквентной" борьбы за ея реализацію.

§ 3-й. Въ этомъ случаѣ, когда вся Украйна или же часть ея останется послѣ войны за Россіей, союзъ будетъ бороться въ границахъ этой послѣдней за пріобрѣтеніе національно территоріальной автономіи Украйны и за всѣ этапы, которые ведутъ къ ней какъ-то: развитіе мѣстнаго самоуправленія, національзацію школы, администраціи, суда,

церкви и общественной жизни, дабы съ помощью означенной національной свободы, достигши или не достигши автономіи въ процессѣ борьбы за нее, широкія массы имѣли бы возможность воспитать, организовать и закалить себя для пріобрѣтенія впослѣдствіи независимаго Украинскаго государства.

II. Соціальная программа.

§ 4-й. Такъ какъ союзъ состоитъ изъ организацій, которыя въ своей соціальной идеологіи могутъ кое въ чемъ расходиться одна отъ другой, то эти организаціи проводятъ свою соціально-политическую работу согласно съ своими партійными убѣжденіями и въ партійныхъ организаціонныхъ формахъ. Украинскій независимый союзъ признаетъ такія общія точки для всѣхъ ея членовъ. Союзъ признаетъ своимъ конечнымъ идеаломъ соціальную организацію всего общества и всю свою работу проводитъ подъ лозунгомъ этого идеала.

§ 5-й. Союзъ имѣеть своей ближайшей цѣлью организацію независимой Украйны съ демократической республикой съ однопалатовой системой и парламентскихъ министерствъ, съ общимъ безъ различія пола равнымъ, прямымъ и тайнымъ выборнымъ правомъ, на основаніи принципа пропорціональности.

§ 6-й. Союзъ будетъ бороться за обезпеченіе гражданскихъ свободъ, какъ-то: свобода печати, собраній, стачекъ, союзовъ, вѣры, неприкосновенности личности, помѣщеній и корреспонденціи.

§ 7-й. Союзъ борется за отдѣленіе церкви отъ государства, а также изъ національныхъ взглядовъ будетъ поддерживать борьбу за національизацію и демократизацію всей церковной жизни на Украйнѣ и за независимость Украинской православной церкви отъ Русской.

§ 8. Союзъ борется за всеобщую безплатную національную науку отъ низшей до высшей степени.

§ 9. Союзъ борется: за введеніе прогрессивнаго подоходнаго налога, такь какъ Украинскій независимый союзъ въ своей работѣ будетъ опираться на демократическіе слои Украинскаго общества (пролетаріи, трудовое крестьянство и на городскую демократію).

а) Что же касается пролетаріата:

§ 10-й — за широкое рабочее законодательство, которое обезпечивало бы пролетаріату возможность культурно-національнаго и политическаго развитія, а вмѣстѣ съ тѣмъ, за 8-ми часовый рабочій день.

§ 11-й. — За демократическое страхованіе рабочихъ.

§ 12-й. — За законодательное обезпеченіе права на работу каждого человѣка.

б) Что касается трудящагося крестьянства:

§ 13-й. — За принудительное отчужденіе помѣщичьихъ, монастырскихъ, царскихъ и кабинетскихъ земель.

§ 14-й. — За широкое мѣстное самоуправленіе и за демократизацію его органовъ, на основаніи всеобщаго равнаго, явнаго и тайнаго выборнаго права.

§ 15-й. — За уничтоженіе всесословныхъ и классовыхъ привиллегій.
§ 16-й. — За обезпеченіе государствомъ старости.

III. Тактика.

§ 17-й. Основная тактика Украинскаго независимаго союза будетъ направлена на націонализацію всей общественной жизни на Украйнѣ.

§ 18-й. Ближайшая тактика: — подготовленіе благопріятствующей политической ситуаціи къ постановкѣ Украинской проблемы на будущемъ конгрессѣ. Что же касается тактики въ Россіи, то Украинскій независимый союзъ будетъ вести ее въ границахъ точно опредѣленныхъ въ нижеслѣдующихъ параграфахъ.

§ 19-й. Бороться съ украинофильствомъ, проповѣдующимъ руссофильскія тенденціи среди украинской демократіи.

§ 20-й. — Не входить ни въ какія соглашенія съ другими національностями или отдѣльными представляющими ихъ національно-политическими группами, кромѣ тѣхъ, которыя признаютъ право Украинскаго народа на независимость и активно поддерживаютъ Украинскій независимый союзъ въ его практической работѣ.

§ 21-й. Что же касается еврейскаго вопроса, то поддерживать культурно-національныя требованія лишь евреевъ не ассимиляторовъ.

§ 22-й. Вести упорную борьбу съ политикой денаціонализаціи Украинской націи подъ какими бы формами и съ чьей стороны она не проводилась бы, причемъ Украинскій независимый союзъ полагаетъ своевременнымъ ввести тактику бойкота Русской культуры на всей территоріи Украины. — Внѣшняго проявленія дѣятельности описаннаго Союза не наблюдалось.

На одномъ изъ засѣданій Екатеринославской Украинской соціалъ-демократической организаціи, происходившемъ во второй половинѣ 1915 года, была заслушана и принята резолюція Петроградской Украинской Соціалъ-демократической рабочей партіи слѣдующаго содержанія.

„Въ цѣляхъ координаціи дѣятельности отдѣльныхъ Украинскихъ соціалъ-демократическихъ организацій и необходимости подготовить почву для скорѣйшаго обновленія нашего партійнаго цѣлаго, Петроградской организаціей Украинской соціалъ-демократической рабочей партіей признается крайне необходимымъ: а) установленіе связей между существующими соціалъ-демократическими организаціями черезъ взаимную подачу адресовъ; б) черезъ каждые два мѣсяца обмѣнивается между собой докладами о партійной работѣ организаціи, а также литературой выпущенной организаціи“. „Въ этихъ цѣляхъ, а также въ цѣляхъ координаціи всего массоваго движенія въ Россіи Петроградская организація Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи беретъ на себя обязанность своевременно ознакомлять организаціи съ дѣятельностью центральныхъ органовъ Россійской соціалдемократіи, а также съ жизнью Петроградскаго организованнаго работничества“.

Въ той же второй половинѣ 1915 года изъ состава членовъ Екатеринославской организаціи Украинской соціалъ-демократической рабочей

партіи организовался новый кружокъ, принявшій наименованіе Украинской Радикально-демократической партіи или иначе „Товарищество Украинскихъ Поступовцевъ“ (прогрессистовъ), сокращенно называемый „Тупъ“. Въ составъ означеннаго кружка вошли: 1) Маменко—чиновникъ контроля Екатерининской желѣзной дороги; 2) Новицкій — бывшій сотрудникъ „Южной Зари“; 3) Дьяченко — членъ Правленія „Просвиты“; 4) Усикъ-Базилевскій — счетоводъ коммерческаго отдѣла Екатерининской желѣзной дороги; 5) Щукинъ — чертежникъ Земской Управы; 6) Авдіенко — конторщикъ службы сборовъ названной желѣзной дороги; 7) Выровой — учитель коммерческаго училища.

Партія „Тупъ“ борется за федеративный порядокъ управленія, за союзъ отдѣльныхъ народностей въ государствѣ. Парламентъ долженъ состоять изъ двухъ Палатъ: а) Палаты народныхъ представителей и б) федеративной Палаты представителей отъ отдѣльныхъ автономныхъ частей государства пропорціонально. Малороссія должна имѣть отдѣльное и самостоятельное представительство — „Украинская Народная Рада“ („Сеймъ“), каковая должна издавать законы на всю Малороссію. Выборы въ Сеймъ и въ федеративную Палату должны быть всеобщіе, равные, прямые и тайные. Вся земля должна быть выкуплена въ собственность края (Малороссіи) и отдана въ пользованіе крестьянству. Въ собственность народа также должны поступить всѣ земельныя угодья, казенныя, удѣльныя, кабинетскія, церковныя и монастырскія. Члены партіи „Тупъ“ проповѣдуютъ необходимость тяготѣнія къ Австріи, которая, по ихъ словамъ, явится освободительницей Украйны отъ Царата.

Къ изложенному слѣдуетъ еще добавить, что лѣтомъ 1915 г. для ознакомленія съ постановкой партійной работы объѣзжалъ Екатеринославскую губернію студентъ Кіевскаго Университета Дмитрій Ивановичъ Чижевскій — уроженецъ города Александріи Херсонской губерніи. Въ 1913 году онъ былъ организаторомъ студенческаго Украинскаго кружка въ Кіевѣ.

За 1916 г. всѣ помянутыя организаціи активно себя не проявили.

Черниговская губернія.

Украинскихъ организацій въ Черниговской губерніи нѣтъ. По имѣющимся въ Черниговскомъ Губернскомъ Жандармскомъ Управленіи свѣдѣніямъ — украинско-мазепинское движеніе въ Черниговской губерніи имѣло нѣкоторое оживленіе еще до войны, когда главнымъ руководителемъ его являлся мѣстный присяжный повѣренный Илья Людвиговичъ Шрагъ, 80 лѣтъ, извѣстный украинофилъ, бывшій членъ 1-й Государственной Думы, отбывшій тюремное наказаніе за выборгское воззваніе. Украинофилы намѣревались тогда провести въ жизнь свои идеи, воспользовавшись устройствомъ предполагавшихся торжествъ по поводу 100-лѣтія со дня рожденія Украинскаго поэта Т. Шевченко. Но такъ какъ Правительствомъ разрѣшеніе на устройство юбилейныхъ торжествъ тогда дано не было, то и означенное ихъ намѣреніе осуществлено не было.

Въ теченіе 1915 года Шрагъ предполагалъ вести украинофильскую пропаганду среди кооперативныхъ обществъ, съ каковой цѣлью вошелъ въ члены Черниговскаго Губернскаго Кооперативнаго Комитета, открывшаго свои дѣйствія безъ разрѣшенія администраціи. Но такъ какъ Комитетъ 10 ноября 1915 г. былъ закрытъ и дѣло о комитетѣ было передано Прокурору Черниговскаго Окружнаго Суда для возбужденія уголовнаго преслѣдованія, то въ этомъ направленіи дѣятельность Шрага ни въ чемъ не проявилась. Среди украинофиловъ Черниговской губерніи преобладаетъ культурно-этнографическая тенденція, чуждая стремленій поднять національное самосознаніе малороссовъ и пробудить ихъ къ самостоятельной жизни.

Подольская губернія.

Въ 1914 и 1915 годахъ производилась въ порядкѣ Положенія о государственной охранѣ, разрѣшенная затѣмъ въ административномъ порядкѣ переписка о членахъ Подольскаго Украинскаго культурно-просвѣтительнаго Общества „Просвита" — врачѣ Константинѣ Солухѣ, горномъ инженерѣ Петрѣ Гловацкомъ и другихъ по подозрѣнію ихъ въ агитаціи, направленной къ возбужденію вражды малороссійскаго населенія къ великорусскому населенію Россіи въ цѣляхъ образованія въ будущемъ независимой Украйны. Кромѣ этого дѣла никакихъ указаній на проявленіе Украинскаго движенія не наблюдалось.

Кубанская область.

По свѣдѣніямъ за 1915 годъ въ Юго-Восточной части Россіи „Союзъ Освобожденія Украйны", по словамъ мѣстныхъ, живущихъ въ Кубанской области украинцевъ имѣетъ свои отдѣленія только въ Екатеринославской и Харьковской губерніяхъ. Въ указанныхъ мѣстахъ сторонники его находятся только среди интеллигенціи. Съ открытіемъ военныхъ дѣйствій противъ Австріи и Германіи большая часть украинофильской интеллигенціи охладѣла къ вопросу о возсозданіи особой независимой Украйны. Особенно это сдѣлалось замѣтнымъ для наблюденія послѣ появленія въ печати разоблаченій Алексинскаго о поддержкѣ названнаго Союза Австріей и Германіей денежными средствами. Имѣются и разрабатываются свѣдѣнія о томъ, что существующій въ гор. Екатеринодарѣ „Украинскій книжный магазинъ" получалъ изъ Кіева безвозмездно издававшійся профессоромъ Грушевскимъ „Литературно-науковый Вѣстникъ" — журналъ лѣваго направленія.

Донская область.

Въ Области войска Донскаго имѣются отдѣльныя личности изъ интеллигенціи, являющіяся сторонниками Украинскаго движенія. Въ 1916 году въ Новочеркасскомъ Политехникумѣ приступлено къ организаціи среди студентовъ „Украинскаго кружка". Мотивы къ этой организаціи созданы обстоятельствами войны. Кружокъ ставитъ своей зада-

чей пропаганду Украинскихъ идей. Въ маѣ 1916 года въ составъ кружка записался 21 студентъ. Ведется наблюденіе и выясняются члены кружка.

Волынская губернія.

Среди мѣстныхъ украинцевъ циркулируютъ слухи, что въ Апрѣлѣ 1916 года состоялся Съѣздъ Украинцевъ. Мѣсто съѣзда и участники его неизвѣстны Украинцамъ Волынской губерніи. По тѣмъ же слухамъ — Съѣздъ принялъ резолюцію — отложить рѣшеніе Украинскаго вопроса до окончанія войны.

Херсонская губернія.

Въ январѣ 1916 года возникла переписка о членѣ Херсонской группы Украинцевъ живописцѣ Нурійцеко, который въ селѣ Копани Херсонскаго уѣзда говорилъ крестьянину Яловому, что для украинцевъ нужна автономія, которой теперь можно достигнуть.

Одесса.

Въ Одессѣ начальникомъ жандармскаго управленія были добыты въ маѣ 1915 года два номера газеты „Вѣстникъ Союза Освобожденія Украйны" за октябрь 1914 года и двѣ отпечатанныхъ на украинскомъ языкѣ брошюры: „Парвуса. На оборону демократіи проти царизму" и „Дорошенко. Півтораста літ украинской політичной думки". Въ іюнѣ 1915 года наблюденіемъ были получены свѣдѣнія, что функціонирующей въ Австріи соціалъ-демократической организаціей „Союзъ Освобожденія Украйны" были отпечатаны на разныхъ языкахъ прокламаціи, содержащія въ себѣ обращенный къ русскимъ солдатамъ призывъ сдаваться въ плѣнъ австрійцамъ и приносить съ собою оружіе и патроны, за которые будутъ выдавать нижнимъ чинамъ деньги... Означенныя воззванія вкладывались въ закупоренныя бутылки, которыя бросались въ рѣку Прутъ, теченіе которой несло эти бутылки въ сторону Россіи.

Въ 1915 году съ Сентября началъ издаваться въ Одессѣ ежемѣсячный легальный журналъ на малороссійскомъ языкѣ подъ названіемъ „Основа". Судя по первому номеру, въ журналѣ этомъ сотрудничаютъ В. Винниченко и О. Грушевский (не профессоръ М. Грушевскій). Кромѣ того въ Одессѣ имѣется „Украинская книгарня" (библіотека). Въ заключеніе еще надлежитъ отмѣтить, что въ 1915 году розыскными органами гор. Одессы были получены свѣдѣнія, что дѣло организаціи транспортировки нелегальной украинской литературы изъ-за границы въ Россію было поручено одному изъ бывшихъ студентовъ Кіевскаго Университета, который и долженъ былъ въ этихъ видахъ конспиративно проникнуть изъ-за границы въ Россію. Въ дальнѣйшемъ эти свѣдѣнія развить не удалось.

Петроградъ.

Въ связи съ общимъ подъемомъ общественной политической жизни страны событіями происходящими вокругъ войны и тѣми грядущими

перспективами, въ чаяніи которыхъ пребываютъ нынѣ общественные слои, національности и выразители оппозиціонныхъ и революціонныхъ теченій государства, направляющихъ свою роботу къ достиженію своихъ конечныхъ цѣлей, въ 1915 году начали наиболѣе рельефно проявлять свою жизнедѣятельность и проживающіе въ Петроградѣ украинцы. Къ началу 1916 года явилась полная возможность сгруппировать свѣдѣнія по украинскому движенію въ Петроградѣ въ слѣдующемъ видѣ. Перспективы „лучшей, свободной будущности" Украйны, при создающейся нынѣ конъюнктурѣ положенія все продолжающейся войны и возможности вновь завоеванія Галиціи, всколыхнувъ коренную Украйну Россіи, нашли живой откликъ и въ столицѣ среди населяющихъ ее украинцевъ.

Стремленіе ознакомить распыленный здѣсь украинскій элементъ съ исторіей Украйны и движеніемъ 30-милліоннаго украинскаго народа, привить ему тенденціозно національно-сепаратическія начала, вызвавъ живое участіе къ судьбамъ „Украйны", выражавшееся ранѣе въ сравнительно безсистемной работѣ украинскихъ представителей столицы по созданію для этой цѣли общенія между собою, въ постановкѣ „гуртковъ" въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ и популяризаціи среди молодежи и народа украинской литературы, — нынѣ вступаетъ на путь болѣе широкихъ и ярко выраженныхъ начинаній въ области сплоченія, организаціи здѣсь для всѣхъ украинцевъ и для опредѣленной уже цѣли веденія планомѣрной національно-революціонной пропаганды. Въ соотвѣтствіи съ поставленными задачами въ движеніи украинцевъ въ Петроградѣ намѣчается два теченія, — чисто націоналистическое и революціонное.

Центромъ нелегальной жизни украинцевъ въ столицѣ является ихъ клубъ (Николаевская улица, домъ № 29), въ коемъ концентрируются различные по убѣжденіямъ элементы этой національности, но связанные между собою общностью интересовъ ея, инженеры, адвокаты, студенчество, курсистки и рабочіе. Здѣсь разновременно, съ разрѣшенія администраціи устраиваются вечеринки, концерты, читаются рефераты и лекціи. Тутъ же и сорганизовалось общество „Украйнознавства", учредивъ своими силами курсы „Украйновѣдѣніе", давъ имъ въ своей средѣ приличное цѣлямъ „самоопредѣленія" наименованіе „Наша Школа". Курсы эти имѣютъ отдѣлы, которые и выполняютъ слѣдующую намѣченную программу: 1) исторія Украйны, 2) литература, 3) украинскій языкъ (исторія и теорія), 4) экономія Украйны, 5) общественное движеніе Украйны, 6) положеніе Украйны, какъ отдѣльной провинціи. Независимо отъ сего въ Петроградѣ функціонируютъ также слѣдующія общества: 1) „Просвіта", поставившее себѣ цѣлью способствовать объединенію всѣхъ сознательныхъ украинцевъ и широкому распространенію среди украинскаго народа знанія, просвѣщенія и ознакомленія съ исторіей и литературой. „Просвіта", заботясь о духовныхъ нуждахъ народа, открываетъ свои книжные склады, читальни и издаетъ народныя брошюры. 2) „Благотворительное общество изданія общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ"—имѣетъ задачею придти на помощь религіозно-нравственному развитію и экономическому благосостоянію мало-

русскаго народа. Съ этой цѣлью оно издаетъ дешевыя и доступныя по языку и изложенію книги, какъ религіозно-нравственнаго содержанія, такъ и по всѣмъ отраслямъ сельско-хозяйственнаго и вообще промышленнаго знанія, а равно и литературно-художественнаго содержанія. 3) „Общество для изданія дешевыхъ и полезныхъ книгъ для народа", именующее себя „Джерело" („Родникъ"). Нарождаясь на демократическихъ началахъ, оно ставитъ задачей изданіе литературы по соціальному и рабочему вопросамъ, переводы таковой съ другихъ языковъ на украинскій и распространеніе среди украинскаго народа, въ цѣляхъ демократизаціи его и привитія идей соціализма.

Среди украинцевъ, проживающихъ въ Петроградѣ, въ сравнительно ограниченномъ количествѣ имѣютъ распространеніе издающіеся на украинскомъ языкѣ печатные органы: „Органъ націоналистовъ" — „Рилля" („Борозда"), „Агрономъ", журналъ „Кооперація", до закрытія въ Кіевѣ газета „Рада" (органъ непартійныхъ народныхъ демократовъ), „Українська Руська Видавнича Спілка" (Украинско-русскій Издательскій Союзъ) и газета „Гасло" („Огонь", „Свѣтъ").

Націонализація школъ" и „Земельный вопросъ" являются кардинальными лозунгами украинскаго общественнаго движенія. Послѣдній нынѣ на мѣстахъ въ Украйнѣ объединяетъ широкіе круги украинскаго народа и интеллигенціи, близкой къ нему, и въ связи съ необходимостью разрѣшенія этой проблемы въ желательномъ направленіи намѣчался въ одномъ изъ южныхъ городовъ Россіи „Съѣздъ украинскихъ дѣятелей земства и коопераціи", къ которому велась подготовка. Провести его полагали нелегальнымъ путемъ и на немъ выработать программу дальнѣйшей дѣятельности для осуществленія завѣтныхъ стремленій—„полученія земли и освобожденія Украйны".

Нелегальная работа украинцевъ въ Петроградѣ до послѣдняго времени опредѣлялась въ такомъ видѣ.

Убѣжденные сторонники различныхъ украинскихъ теченій (украинскіе народники, драгомановцы, старо-украинцы, мазепинцы, націоналъ-демократы и украинскіе соціалъ-демократы) представлены были въ Петроградѣ главнымъ образомъ въ лицѣ учащейся молодежи высшихъ учебныхъ заведеній, „духъ свой воспріявшей на родинѣ на Украйнѣ". Общеніе послѣднихъ въ отдѣльныхъ учебныхъ заведеніяхъ дало почву къ учрежденію въ нихъ украинскихъ мѣстныхъ подпольныхъ организацій „гуртковъ" (кружковъ). Изъ представителей послѣднихъ сорганизовался центральный органъ украинской студенческой молодежи „Головная Рада" и „Информаціонное Бюро", вѣдающее изданіемъ украинскаго студенческаго печатнаго органа „Украинскій студентъ".

„Головная Рада", координируя дѣятельность студенческихъ украинскихъ кружковъ, имѣла нѣсколько совѣщаній, вынесла 3 — 4 резолюціи, выпустила нѣсколько гектографированныхъ воззваній, намѣчала созывъ украинской конференціи (но попытка къ осуществленію таковой не удалась).

Наличіе въ составѣ отмѣченныхъ выше подпольныхъ организацій представителей разныхъ партійныхъ украинскихъ теченій, вызывая подчасъ въ таковыхъ несогласіе въ проведеніи въ жизнь тѣхъ или другихъ начинаній, въ послѣднее время создало атмосферу необходимаго прінсканія новыхъ путей къ спорной работѣ. Первыми заявили себя въ этомъ направленіи студенты-украинцы соціалъ-демократы, намѣтивъ созданіе новой организаціи „Украинскаго объединеннаго комитета соціалъ-демократическихъ фракцій высшихъ учебныхъ заведеній". Конкретныхъ данныхъ, отмѣчающихъ осуществленіе этихъ намѣреній, получено не было, однако указанія послѣдняго времени зарегистрировали несомнѣнность существованія въ Петроградѣ партійнаго центра украинскихъ соціалъ-демократовъ, надо полагать, создавшагося по иниціативѣ студенчества. Послѣдній вяжется съ рабочими нѣкоторыхъ заводовъ и съ нижними чинами гарнизона, преслѣдуя цѣлью постановку среди нихъ партійныхъ кружковъ. Пропаганда украинцевъ среди солдатъ и рабочихъ главнымъ образомъ ведется путемъ распространенія украинской тенденціонной литературы. Послѣдняя расходится въ большомъ количествѣ изъ книжнаго склада, такъ называемый „Украинский Базаръ" (Петроградская сторона, Большой проспектъ, д. № 1), который вмѣстѣ съ тѣмъ служитъ „явочнымъ" мѣстомъ для партійныхъ украинцевъ.

Итоги обслѣдованія дѣятельности этихъ подпольныхъ организацій, результаты разработки всѣхъ свѣдѣній и данныя наружнаго наблюденія за 1915 годъ опредѣляютъ нынѣ слѣдующій составъ этихъ партійныхъ украинскихъ центровъ и лицъ по связямъ причастныхъ къ работѣ таковыхъ:

„Головная Рада" — Левъ Евгеньевъ Чекаленко (университантъ), Александръ Александровъ Ковалевскій (политехникъ), Георгій Григорьевъ Дубяго (горнякъ), Макаръ Александровъ Кушниръ-Якименко (университантъ), Михаилъ Леонидовъ Лысый (технологъ), Филиппъ Калликиковъ Филипчукъ (путеецъ), Константинъ Алексѣевъ Станиславскій (психоневрологъ), и неустановленная бестужевка, извѣстная подъ кличкой „Лиля".

„Информационное Бюро"—Евгеній Васильевъ Нероновичъ (студентъ электротехникъ), членъ редакціонной комиссіи „Украинскій студентъ", Александръ Александровъ Ковалевскій (политехникъ), Ксенія Семеновна Федоркина (кличка „Оксана", психоневрологичка), Андрей Ивановъ Михно (сельскохозяйственникъ), Михаилъ Николаевъ Куликъ (университантъ).

Кромѣ отмѣченныхъ выше лицъ членами „гуртковъ" являются психоневрологи — Николай Алексѣевъ Станиславскій, Митрофанъ Васильевъ Удадовъ, Никодимъ Кирилловъ Фамулевичъ (вѣдалъ транспортировкой изъ за границы литературы и оружія), Антонъ Ефимовъ Артеменко, Евгеній Гомонъ, Аркадій Петровъ Животковъ, Георгій Гедеоновъ Малевичъ, технологи — Владиміръ Сергѣевъ Сирковъ, Иванъ Петровъ Бѣлоусовъ, Телифоръ Владиславовъ Пржіяновскій, Игнатій Осиповъ Казакевичъ; путейцы—Николай Фро-

ловъ Чечель и Евстафій Евстафьевъ Ярошенко; универсанты—Корнилій Яковлевъ Адарковъ, Федоръ Игнатьевъ Рунчевъ, Евгеній Семеновъ Артюховъ, Владиміръ Григорьевъ Ярошенко; горняки — Георгій Ивановъ Политуха; курсистки — сестры Антонина, Елизавета и Ольга Григорьевы Абрамовы, Анна Григорьева Родичъ. Кромѣ учащихся, по связямъ съ членами „Головной Рады“ проходятъ по наблюденію: Петръ Петровъ Гоосенъ, поселянинъ Таврической губерніи (соквартирантъ Кушниря). Сергѣй Николаевъ Черновъ, окончившій курсъ Петроградскаго Университета, Константинъ Витальевъ Шероцкій, оставленный при Петроградскомъ Университетѣ для приготовленія къ профессорской дѣятельности, Павелъ Александровъ Балицкій, преподаватель Срѣтенскаго приходскаго училища, содержатель украинскаго магазина въ д. № 1, по Большому Проспекту Петроградской стороны, сожительница его Прасковья Тимофѣева Боборыкина — крестьянка Витебской губерніи, Невельскаго уѣзда, Сокольницкой волости, Алексѣй Федоровъ Мельникъ, крестьянинъ Подольской губерніи, Браславскаго уѣзда, Монастырской волости и Вѣра Яковлева Введенская, жена кандидата правъ, прапорщика запаса.

Провести рѣзкую черту въ партійной дѣятельности, въ Петроградѣ между украинскими соціалъ-демократами и членами нарождающагося общества „Джерело“, поддерживающими тѣсное общеніе въ работѣ между собою, преслѣдующими почти однѣ и тѣже цѣли и придерживающимися по отношенію къ войнѣ одной „пораженческой“ тактики, нынѣ не представляется возможности. Составъ этихъ организацій опредѣляется слѣдующими выясненными членами: студенты Петроградскаго Университета Сергѣй Павловъ Викулъ, Макаръ Александровъ Кушниръ-Якименко (члены украинскаго соціалъ-демократическаго центра (курсистка-медичка Юлія Григорьева Машкевичъ-Шевченко (членъ украинскаго соціалъ-демократическаго центра, ведетъ работу въ войскахъ), крестьянинъ Кіевской губерніи, Звенигородскаго уѣзда, Колочанской волости, села Казацкаго Иванъ Фотіевъ Крекотѣнь (членъ украинскаго соціалъ-демократическаго центра и общества „Джерело“), прикащикъ книжнаго магазина „Украинскій Базаръ“, связанный въ работѣ съ членами военной организаціи, преподаватель Срѣтенской приходской школы Павелъ Александровъ Балицкій (содержатель „Украинскаго Базара“, членъ украинскаго общества „Джерело“), крестьянка Витебской губерніи, Невельскаго уѣзда, Сокольницкой волости Прасковья Тимофеева Боборыкина (членъ общества „Джерело“), казакъ Полтавской губерніи и уѣзда, Супруновской волости, Харитонъ Фоминъ Кратъ (предоставлялъ квартиру для собраній украинцевъ — нижнихъ чиновъ).

По связямъ по наблюденію съ отмѣченными выше лицами проходятъ: Статскій Совѣтникъ, ревизоръ, Александръ Игнатьевъ Лотоцкій, помощникъ присяжнаго повѣреннаго Михаилъ Агафоновъ Карчинскій (предсѣдатель Украинскаго клуба), студенты Петроградскаго Университета Владиміръ Самуиловъ Шней, Александръ Александровъ Со-

ловьевъ, слушательницы Медицинскаго Института Аграфена Иванова Алехина, Вѣра Александрова Васильева, Клавдія Васильева Савкова. Членами украинской военной организаціи являются: зауряд-военный чиновникъ Главнаго Военно-Техническаго управленія Иванъ Константиновъ Герасимовъ (членъ украинскаго соціалъ-демократическаго центра), писарь управленія Петроградскаго разгрузочнаго баталіона Михаилъ Авдѣенко (членъ украинскаго соціалъ-демократическаго центра), писарь Главнаго Инженернаго Управленія Александръ Гречанычeнко, писарь Главнаго Военно-Техническаго Управленія Теофиль Гайдеръ, писарь канцеляріи смотрителя Инженернаго замка Порфирій Онасенко; по связямъ съ Авдѣенко—крестьянка Витебской губерніи, Люцинскаго уѣзда, Ляндсбергской волости, Инна Иванова Сваринская, крестьянка Тверской губерніи, Старицкаго уѣзда, Дарской волости, Екатерина Алексѣева Бойцова и отмѣченная выше медичка Машкевичъ Шевченко.

Въ концѣ 1915 года Обществомъ „Джерело" и Петроградской организаціей Украинской соціалъ-демократической рабочей партіи были распространены прокламація и резолюція. Въ прокламаціи „Джерело" содержится обращенный къ разрозненнымъ украинскимъ силамъ призывъ къ объединенной работѣ въ цѣляхъ культурнаго просвѣщенія народа родной Украйны. Изъ резолюціи же Петроградской организаціи Украинской Соціалъ-демократической рабочей партіи, обращенной къ соціалъ-демократической фракціи Государственной Думы, надлежитъ отмѣтить нижеслѣдующее ея мѣсто. „Указываемъ на слѣдующіе позорные поступки Россійскаго правительства: какъ только вступило Россійское войско въ Галицію, сейчасъ же всѣ украинскія школы были закрыты; всѣ культурно-просвѣтительныя организаціи также были разрушены; во многихъ мѣстахъ библіотеки были сожжены; болѣе или менѣе развитой элементъ среди крестьянъ и рабочихъ массами высылался въ Сибирь; даже экономическія организаціи (кооперативы, страховыя товарищества) и тѣ разрушены. Профессоръ Грушевскій арестованъ безъ всякихъ причинъ и высланъ административно". Въ Іюнѣ 1916 года поступила въ Департаментъ Полиціи изданная къ 1 того же Іюня сводка свѣдѣній объ организаціи шпіонажа въ Австро-Венгріи противъ Россіи по даннымъ Контръ-Развѣдывательнаго Отдѣленія Штаба Главнокомандующаго арміями Юго-западнаго фронта.

Въ этой „сводкѣ" имѣются нижеприводимыя свѣдѣнія, касающіяся „политической пропаганды" идей украинства среди русскихъ военноплѣнныхъ.

„Германцы выписали изъ Буковины около 80-ти школьныхъ учителей ‚украинцевъ' съ цѣлью вести пропаганду среди русскихъ плѣнныхъ, уроженцевъ Малороссіи. Среди этихъ учителей особенно надо отмѣтить бывшаго вождя „Украинской Соціалъ-Демократической Партіи" въ Буковинѣ Безпалко, знакомящаго плѣнныхъ съ ученіемъ соціализма и пользующагося среди нихъ большою популярностью. Для удобства веденія пропаганды всѣ плѣнные-малороссы размѣщены въ отдѣльныхъ баракахъ,

въ которыхъ имъ и читаются лекціи на малороссійскомъ нарѣчіи. Плѣннымъ постоянно внушается, что они не русскіе подданные, а государства ,Украинскаго', которое благодаря нѣмцамъ, должно теперь быть выдѣлено изъ состава Россіи". „Стремленіе распропагандировать нашихъ нижнихъ чиновъ вызвано исключительно желаніемъ внѣдрить въ нихъ революціонный духъ, дабы вызвать безпорядки въ Россіи, если не теперь, то хотя бы послѣ войны. По мнѣнію нѣмцевъ, результатомъ революціи въ Россіи будетъ выполненіе мечты австрійскихъ украинцевъ о созданіи самостоятельной „Украйны". „Для распространенія главнымъ образомъ среди нашихъ нижнихъ чиновъ, находящихся въ плѣну, Комитетомъ изданъ отдѣльной брошюрой подъ заглавіемъ ,Що теперь діется въ Россіі', переводъ статьи Краснова, якобы Петроградскаго корреспондента мюнхенскаго соціалъ-демократическаго журнала ,Die Glocke'. Основная мысль этой брошюры та, что войны желаетъ только русская буржуазія въ своихъ интересахъ, между тѣмъ какъ демократическіе классы — съ одной стороны, правые круги съ другой — жаждутъ мира. Въ брошюрѣ, въ явно преувеличенной формѣ, говорится о царящей въ Россіи дороговизнѣ, неурядицахъ на желѣзныхъ дорогахъ, недостаткахъ въ снабженіи войскъ, безпорядкахъ въ войскахъ и т. д.".

„Австрійцы не ограничиваются украинской пропагандой только среди плѣнныхъ, но ведутъ таковую и среди населенія занятыхъ ими мѣстностей Волынской губерніи. Съ этой цѣлью ими, между прочимъ, открыты школы съ преподаваніемъ на „украинскомъ языкѣ во Владиміро-Волынскомъ, Луцкѣ и нѣкоторыхъ селеніяхъ Владиміро-Волынскаго уѣзда". „Какъ дополненіе къ пропагандѣ украинскихъ идей среди плѣнныхъ, можно отмѣтить пріемъ главнокомандующимъ эрцъ-герцогомъ Фридрихомъ депутаціи ,украинцевъ' въ составѣ предсѣдателя ,Національного Совѣта украинцевъ' депутата Левицкого и вице-предсѣдателя депутата Василько. Депутаты выразили главнокомандующему свою благодарность за режимъ, установленный въ русской ,Украйнѣ', занятой австро-венгерскими войсками и заявили, что русскіе украинцы ищутъ свое спасеніе только въ Австріи, и видятъ свое будущее тѣсно связаннымъ съ двуединой монархіей и ея династіей". Эрцъ-герцогъ благодарилъ депутатовъ и выразилъ свое восхищеніе мужествомъ и преданностью „украинцевъ", создавшихъ для защиты своихъ интересовъ и интересовъ Австро-Венгріи громадные легіоны". Въ связи съ этимъ надлежитъ еще отмѣтить, что, какъ видно изъ поступившаго въ Департаментъ Полиціи протокола опроса младшаго унтеръ-офицера 277-го пѣхотнаго Переяславскаго полка Бориса Торговца, находившагося нѣкоторое время въ Австріи въ лагеряхъ русскихъ военноплѣнныхъ, члены Союза освобожденія Украины Жукъ (казначей союза), Дорошенко, Гавриленко и Левъ Ганкевичъ посѣщали эти лагери и вели пропаганду. Гавриленко въ 1915 г. производилъ перепись всѣхъ украинцевъ южныхъ губерній Россіи въ лагерѣ Шаморія и Фрайштадтѣ. Гаврилко и Дорошенко говорили плѣннымъ, что Украйна должна отдѣлиться отъ Россіи при содѣйствіи Германіи и Австріи и образовать отдѣльное

государство подъ названіемъ „Украйна“ во главѣ съ какимъ либо Германскимъ принцемъ. Торговецъ слышалъ, какъ пріѣзжавшія въ названные лагери лица говорили, что въ Петроградѣ и Кіевѣ есть люди, сообщающіе въ Австрію украинцамъ военныя свѣдѣнія. Наконецъ, непосредственно изъ-за границы въ текущемъ году поступили еще въ Департаментъ Полиціи сообщенія о томъ, что члены Союза освобожденія Украйны Левицкій и Донцовъ открыли во всѣхъ городахъ Восточной Галиціи „Національные Украинскіе Комитеты“, одной изъ цѣлей которыхъ является разслѣдованіе отношенія жителей разныхъ русинскихъ поселеній и отдѣльныхъ лицъ къ Русской власти за время занятія Россіей Галиціи, причемъ по указаніямъ этихъ комитетовъ производится жестокая расправа. Въ заключеніе изложеннаго въ этой запискѣ матеріала надлежитъ привести еще свѣдѣнія, собранныя Департаментомъ Полиціи за время съ Августа 1915 года по май 1916 года относительно украинскаго движенія въ Канадѣ.

Украинское движеніе въ Канадѣ существовало давно, но никогда оно не появлялось такъ ярко, какъ въ настоящее время и если ранѣе можно было относиться къ этому движенію съ нѣкоторою снисходительностью и считать его не серьезнымъ, то теперь совершенно ясно, что ведется оно планомѣрно и имѣетъ за собою основательную подпору. Съ давнихъ поръ въ Канаду стали эмигрировать галичане и буковинцы, селились на свободныхъ даровыхъ земляхъ Канады, и къ настоящему времени многіе изъ нихъ представляютъ собою весьма богатыхъ сельскихъ хозяевъ, другіе занялись промыслами и торговлей и пріобрѣли крупные капиталы. Общее число населенія Канады считается въ 7 милліоновъ человѣкъ, изъ которыхъ, по послѣдней статистикѣ, приблизительно 500 тысячъ выходцевъ изъ Галиціи и Буковины. Разсѣлись они преимущественно въ трехъ западныхъ провинціяхъ Канады — Монитобѣ, Саскачеванѣ и Альбертѣ, гдѣ на сотни миль разбросаны хуторы (фермы) выходцевъ галичанъ и буковинцевъ. Правительство Канады радо поселенцу и давало имъ разныя льготы и поощренія. Вслѣдъ за земледѣльцемъ изъ Галиціи направились въ Канаду и такъ называемые украинскіе интеллигенты и стали проповѣдывать „вызволеніе Украйны изъ московской неволи“. Прежде всего они начали издавать газеты, которыхъ къ настоящему времени насчитывается 8. Газеты эти изо-дня въ день проповѣдывали одну лишь ненависть къ Россіи, русскому народу и Правительству. До начала настоящей войны правительство Канады относилось къ „украинцамъ“ весьма покровительственно. Оно допустило ихъ къ занятію правительственныхъ должностей, а также разрѣшало преподавать украинскій языкъ въ школахъ дистриктовъ (округовъ), гдѣ проживаютъ галичане и буковинцы. На должности учителей „рідної мови“ Австрія постаралась прислать въ Канаду подходящихъ людей, которые занялись не столько обученіемъ дѣтей знаніямъ, сколько внѣдреніемъ въ нихъ ненависти къ Россіи и Русскому Правительству, якобы поработившихъ ихъ народъ, культуру и т. д. и мыслей о необходимости возстановленія украинскаго

царства. Подобное воспитаніе не замедлило сказаться и поэтому все настоящее мѣстное Канадское молодое поколѣніе галичанъ и буковинцевъ представляетъ собою ярыхъ ненавистниковъ Россіи. Усердную помощь какъ въ прошломъ, такъ и въ настоящее время, оказывало и оказываетъ этой пропагандѣ и всему этому движенію уніатское духовенство, насажденное въ Канадѣ извѣстнымъ митрополитомъ Шептицкимъ. До настоящей войны украинцы устраивали частыя публичныя собранія англичанъ, гдѣ проповѣдывали „свою исторію" и необходимость „вызволенія 35-ти милліоновъ украинскаго народа", томящагося въ „московской неволѣ". Этимъ путемъ они пріобрѣли себѣ сторонниковъ среди англичанъ канадійцевъ. Появилась спеціальная по этому вопросу литература на англійскомъ языкѣ. Такимъ образомъ, пропаганда шла совершенно открыто. Почти въ каждомъ городѣ появились украинскіе общества, товарищества и т. п. Собирали деньги и отправляли въ „старый край" на „народні ціль". Когда же вспыхнула война, то руководители движенія проявили усиленную дѣятельность: стали формироваться дружины и вестись усиленная печатная агитація, а уніатскій епископъ въ Канадѣ Будка издалъ свой манифестъ, въ которомъ призывалъ народъ къ борьбѣ за „освобожденіе Украйны". Однако, выступленіе Англіи въ эту войну заставило украинцевъ нѣсколько охладить свой пылъ. Выходъ изъ Канады ихъ дружинамъ былъ воспрещенъ; были приняты нѣкоторыя правительственныя мѣры, вслѣдствіе чего дѣятельность руководителей этого движенія въ дальнѣйшемъ приняла подпольный характеръ и выражается въ настоящее время, главнымъ образомъ, въ производствѣ денежныхъ сборовъ на фондъ „вызволенія Украйны". Помимо Канады „Украинское движеніе" охватило также Соединенные Штаты, Аргентину и Бразилію. Въ общемъ тамъ насчитывается выходцевъ изъ Галиціи и Буковины, до двухъ милліоновъ, которые вслѣдъ за занятіемъ русскими Галиціи, потерявъ надежду на отобраніе ея нѣмцами, рѣшили было перенести свой центръ въ Канаду, такъ какъ въ Канадѣ имѣются даровыя земли и туда же должны были пріѣхать ихъ видные дѣятели. Изъ числа видныхъ дѣятелей по „украинскому движенію" въ Канадѣ наиболѣе обращаютъ на себя вниманіе:

1) Крамеръ, Романъ, издатель газеты „Новини", родомъ изъ Львова, гдѣ окончилъ университетъ; спеціально присланъ въ Канаду австрійскимъ правительствомъ. По его словамъ, онъ былъ въ Малороссіи въ революціонное время 1905—1906 г. г., гдѣ совмѣстно съ другими работалъ по подготовкѣ украинскаго возстанія; про него говорятъ, что вся гетманская рада в сравненіи съ нимъ ничто.

2 и 3) Украинскій епископъ Будка, ставленникъ Шептицкаго и ближайшій его помощникъ уніатскій попъ Гура.

4) Кратъ, Павло, онъ же Тарненко, извѣстный также подъ кличкой „О. Проколупій", выходецъ изъ Россіи, молодой человѣкъ около 30 лѣтъ, видный дѣятель; находится въ постоянныхъ разъѣздахъ, такъ какъ считается хорошимъ ораторомъ.

5) Рудикъ, Павелъ, родомъ изъ Галиціи; мѣстный богачъ, домовладѣлецъ и содержатель банка. Имѣетъ такъ называемую „Украинскую

бурсу“, гдѣ содержитъ на свои средства молодыхъ людей, которые воспитываются въ духѣ „Украинскомъ“. Денегъ на „украинское“ движеніе Рудикъ не жалѣетъ.

6) Костикъ, Илья, выходецъ изъ Галиціи, также богатый человѣкъ и денегъ на „украинское“ движеніе не жалѣетъ.

Глава „мазепинцевъ“ въ Канадѣ — Романъ КРАМЕРЪ говоритъ, что конечно перевѣсъ на сторонѣ Россіи и ея союзниковъ; рано или поздно они сломятъ могущество Германіи. Весьма возможно что Галиція и Буковина будутъ присоединены къ Россіи, но это скорѣе улучшитъ положеніе украинцевъ. Намъ „мазепинцамъ“, говоритъ Крамеръ, прежде всего необходимо, чтобы вся Украина была бы вмѣстѣ, не разрозненной. „Мы довершимъ работу начатую въ 1905 году“.

Предположено, что въ случаѣ оккупаціи Галиціи и Буковины Россіей всѣ галицкіе и Буковинскіе дѣятели по части созданія „самостійной Украины“ переѣдутъ въ Америку и оттуда будутъ добывать „самостійность“. Въ этихъ цѣляхъ намѣчены слѣдующіе способы:

1) Усилить въ городахъ Нью-Іоркѣ, Чикаго (гдѣ и въ настоящее время украинское движеніе, никѣмъ не сдерживаемое), въ Торонто, Монтреалѣ, Виннипегѣ, Эдмонтонѣ и другихъ крупныхъ центрахъ „мазепинскія“ организаціи съ отдѣлами и подотдѣлами въ мѣстахъ густо заселенныхъ выходцами изъ Галиціи и Буковины.

2) Создать нѣсколько періодическихъ изданій печати на англійскомъ языкѣ, съ цѣлью постояннаго ознакомленія широкихъ массъ англійскаго народа съ украинскимъ вопросомъ и показать что малороссы подвергаются въ Россіи гоненіямъ и притѣсненіямъ; такимъ образомъ настроить общественное мнѣніе въ пользу „самостійной Украины“.

3) Подготовлять и руководить возстаніемъ всѣхъ украинцевъ въ Россіи, которое якобы неминуемо должно рано или поздно произойти.

4) Укрѣпить отдѣлъ украинской организаціи въ Лондонѣ, цѣль которой влiять на англійскій народъ и правительство въ пользу „мазепинцевъ“ (подобная организація существовала въ Лондонѣ до начала войны и имѣла сторонниковъ даже среди членовъ парламента).

5) Пересылать, въ случаѣ надобности, подпольную украинскую литературу въ Россію.

6) Оказывать поддержку лицамъ, которыя будутъ отправляться въ Россію съ агитаціонной цѣлью.

7) Укрывать лицъ, которыя будутъ подвергаться преслѣдованіямъ со стороны Русскаго правительства за „мазепинскія“ идеи.

Что же касается Германіи и Австріи, то по словамъ того же Романа Крамера, „мазепинцы“ должны раскрыть глаза англичанамъ и американцамъ на украинскій вопросъ и каковъ бы ни былъ исходъ войны, Германія и Австрія существовать будутъ и безусловно будутъ помогать „мазепинцамъ“. Кромѣ изданія газетъ и брошюръ предполагается производить возможно чаще съѣзды украинскихъ дѣятелей въ Америкѣ; устраивать публичныя совѣщанія („парады“) и шествія, по образцу быв-

шаго въ 1915 году въ Нью-Іоркѣ. Во всей этой дѣятельности приметъ участіе извѣстный митрополитъ Шептицкій, который послѣ войны, со всѣми уніатскими священниками, переѣдетъ на жительство въ Америку. Равнымъ образомъ, будутъ организовываться кадры „сѣчевыхъ стрѣлковъ“, по образцу польскихъ соколовъ. Наконецъ, въ Іюнѣ 1916 года въ Департаментѣ полиціи получена изданная въ Америкѣ въ Филадельфіи отпечатанная на украинскомъ языкѣ брошюра подъ названіемъ „За что льется кровь милліоновъ“. Содержаніе статей этой брошюры направлено исключительно противъ Россіи и Русскаго правительства. Въ брошюрѣ изложены съ тенденціозной (мазепинской) точки зрѣнія причины возникновенія настоящей войны и краткій обзоръ военныхъ дѣйствій за 1914—1915 г. г.

Заключеніе.

Итакъ, на основаніи всего вышеизложенного не трудно заключить, что въ настоящей запискѣ собраны и систематизированы имѣющіяся въ Департаментѣ Полиціи существенныя данныя, характеризующія исторію, идеологію и практическую работу украинства, какъ общественно-политическаго сепаратистско-революціоннаго теченія, причемъ дѣятельность заграничной группы русскихъ украинцевъ отдѣлена отъ практической работы живущихъ въ Россіи украинцевъ. Такой методъ изслѣдованія всего матеріала, бывшаго въ разработкѣ при составленіи этой записки былъ избранъ на томъ основаніи, что всякое общественное теченіе (въ томъ числѣ, и революціонное) лучше распознается, разоблачается и учитывается въ своей истинной сущности при разсмотрѣніи его съ трехъ вышеуказанныхъ точекъ зрѣнія.

Выводы, которые, естественно, вытекаютъ изъ всего вышеписанного таковы.

Украинское движеніе въ Россіи всѣхъ оттѣнковъ и направленій есть теченіе противогосударственное, и если за культурно-просвѣтительнымъ направленіемъ украинства можно признавать извѣстную безопасность для государственнаго порядка, то эту безопасность при широкомъ государственномъ взглядѣ на этотъ вопросъ надлежитъ считать дѣломъ времени, такъ какъ въ исключительно культурномъ теченіи украинства посѣяны зерна обособленности населенія Малороссіи, именуемаго украинскимъ народомъ — той обособленности, на почвѣ которой могутъ легко произростать весьма заманчивыя для украинцевъ политическія тенденціи, угрожающія государственному порядку.

Сущность украинскаго движенія сводится къ отторженію Малороссіи отъ Россійской Имперіи и образованію изъ нея самостоятельной политической единицы.

Политическій идеалъ и способы его достиженія у союза освобожденія Украины, характеризуютъ эту организацію, какъ организацію Мазепинскаго типа. Ученіе же, проповѣдуемое профессоромъ Грушевскимъ объ украинскомъ движеніи (короче говоря, „Грушевіанство“),

по существу своему есть ни что иное, какъ мазепинство, научно обработанное въ примѣненіи къ радикально-соціалистическому идеалу (Федерація народовъ Россіи) — то самое Мазепинство, которое Союзомъ освобожденія Украины, точнѣе заграничной частью русскихъ представителей этого Союза практически доведено до измѣнническаго соучастія ихъ въ жестокой войнѣ Австріи и Германіи противъ Россіи. Съ точки зрѣнія этого радикально-соціалистическаго идеала вышеупомянутые защитники Грушевскаго, можетъ быть, до извѣстной степени и правы, когда утверждають, что названный профессоръ „отмежевался отъ австрофильства", но правы они постольку, поскольку это касается не вопроса объ отверженіи Малороссіи отъ Россійской Имперіи, а лишь вопроса о дальнѣйшемъ государственномъ устройствѣ Малороссіи послѣ ея отторженія.

Во всякомъ случаѣ, съ очевидной несомнѣнностью и полной опредѣленностью можно сказать, что ученіе Грушевскаго слишкомъ далеко отъ той истины, которая изображена въ основныхъ законахъ Россійской Имперіи въ словахъ: „Государство Россійское едино и нераздѣльно... ИМПЕРАТОРУ Всероссійскому принадлежитъ Верховная Самодержавная Власть. Повиноваться власти его не только за страхъ, но и за совѣсть Самъ Богъ повелѣваетъ".

Въ заключеніе въ нѣсколькихъ словахъ можно намѣтить и принципы законной борьбы съ Украинствомъ, какъ противо-государственнымъ теченіемъ въ области предупрежденія и пресѣченія развитія опасныхъ его проявленій. Не касаясь совершенно вопроса о своевременности возбужденія уголовнаго преслѣдованія за явно конкретныя преступныя дѣянія, надлежитъ имѣть въ виду, прежде всего, усиленіе надзора за тѣмъ, чтобы издаваемая за границей нелегальная украинская литература совершенно не проникала въ Россію или своевременно подвергалась конфискаціи. Засимъ, какъ видно изъ этой записки, нѣкоторыя произведенія профессора Грушевскаго не были подвергнуты аресту, несмотря на преступность ихъ содержанія. Заключая въ себѣ ученіе о сепаратизмѣ, весьма увлекательно изложенное названнымъ профессоромъ, пользующимся большимъ авторитетомъ среди малороссовъ, эти сочиненія, естественно, будутъ питать, воспитывать и доводить до извѣстнаго конца среди Украинцевъ то революціонное настроеніе. съ которымъ государству необходимо своевременно считаться, какъ съ опасной пропагандой. Правда, эти сочиненія, были изданы до воспослѣдованія ВЫСОЧАЙШАГО Манифеста 21 февраля 1913 года, согласно 5 ст. XVIII Отдѣла коего нельзя возбудить уголовнаго преслѣдованія противъ Грушевскаго по обвиненію его по 128 и 129 ст. Угол. Улож. Однако, 1213 [16] ст. Уст. Угол. Суд. не лишаетъ законной возможности и теперь послѣ Манифеста достигнуть постановленія судебнаго приговора объ уничтоженіи преступныхъ произведеній печати, независимо отъ отсутствія основаній къ возбужденію уголовнаго преслѣдованія. При этомъ уничтоженіе преступнаго произведенія печати, въ силу 36 и 38 ст.

Уч. Ул. представляетъ безусловную законную необходимость, независимо отъ ВСЕМИЛОСТИВѢЙШАГО прощенія факта преступленія и отъ давности. По симъ соображеніямъ, казалось бы, подлежащимъ органамъ, ведущимъ наблюденіе по дѣламъ печати, необходимо и вполнѣ цѣлесоотвѣтственно было бы беззамедлительно войти въ обсужденіе вопроса о пересмотрѣ произведеній какъ Грушевскаго, такъ и другихъ украинскихъ писателей сепаратистовъ для своевременнаго наложенія ареста на преступныя произведенія ихъ и уничтоженія сихъ послѣднихъ путемъ судебныхъ приговоровъ. Наконецъ, въ виду угрозъ представителей Украинства и послѣ войны продолжить свою противогосударственную дѣятельность, всѣмъ мѣстнымъ властямъ надлежитъ усилить насколько возможно наблюденіе за развитіемъ украинскаго движенія и всѣми законными мѣрами своевременно предупреждать, пресѣкать и преслѣдовать всякое преступное его проявленіе.

23 Іюня 1916 года.

ЗМІСТ.

№ 20 — проф. Хв. Тітов, Стара вища освіта в київській Україні кінця XVI — поч. XIX в. (із 180 малюнками) (1924).

№ 21 — О. Курило, Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки села Хоробричів (1924) — 60 коп.

№ 22 — проф. М. Марковський, Як утворивсь роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (1925) — 1 крб. 25 к.

№ 23 — Л. Шульгина. Пасічництво. Праці Кабінету Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка. Вип. 1. (1925) — 40 к.

[№ 24]—Рос.-Україн. Словник. Т. I-й, під головним редагуванням акад. А. Кримського (1924) — 2 крб. 50 к.

[№ 25]—ак. Д. Багалій. Український мандрований філософ Г. Сковорода (1926)—4 крб.

[№ 26]—Науковий збірник Істор. Секції за р. 1924—3 крб. 40 к.; за р. 1925—3 крб. 50 к.

[№ 27]— а) К. Грушевська. З примітивної культури (1924)—2 крб. 50 к.; — б) Первісне громадянство та його пережитки на Вкраїні (1926).

[№ 28]— Шевченко та його доба. 1-й Збірник Комісії для видавання пам'яток нов. письмен. (1925) — 1 крб. 75 к.

№ 29—Див. № 13. I, Програми до збирання оповідань, казок, переказів і пісень (1925)— 5 коп.

№ 30 — акад. С. Єфремов. Поет і плантатор (1925) — 20 к.

№ 31 — проф. В. Данилевич. Археологічна минувшина Київщини (з 5 таблицями малюнків та 9 мапами). 1925—1 крб. 25 коп.

№ 32 — проф. Є. Тимченко. Номінатив і датив в українській мові (1925) — 75 к.

№ 33 — акад. В. Перетц. Слово о Полку Ігоревім (1926) — 4 крб. 25 коп.

№ 34 — Етнографічний Вісник, кн. 1 (1925)—90 коп.; кн. 2 (1926); кн. 3 (1926) (друк.).

№ 35 — Коротке звідомлення за археологічні досліди 1925 р., з малюнками здобутих речей (трипільської культури) (1926) — 2 крб. 25 коп.

[№ 36]—акад. М. Грушевський. Історія української літератури, т. IV (1926)—6 крб.

№ 37 — Декабристи на Україні, Збірник Комісії для дослідів громадських течій на Украї[illegible] за ред. акад. С. Єфремова та В. Міяковського (1926)—3 крб.

№ 38 — Проф. [illegible]. Кордт. Чужоземні подорожні по Східній Европі до 1700 р. (1926) — 2 карб. 25 коп.

№ 39 — Вад. Модзалевський, Гути на Вкраїні (1926) — 2 крб. 25 коп.

№ 40 — Збірник Трипільська культура (друк.)

№ 41 — Рос.-україн. словник правничої мови, під головним редагуванням акад. А. Кримського (1926) — 4 крб.

№ 42 — Літопис Величка, т. I (друк.)

№ 43 — Збірник Археографічної Комісії — 3 крб. 75 к.

№ 44 — М. Марковський. Енеїда (друкується).

№ 45 — Проф. Є. Тимченко. Вокатив і інструменталь в українській мові (друк.).

Державні установи та товариства, котрі вдаються безпосередньо до Академії Наук (Київ, вул. Короленка [кол. Володимирська] 54, тел. 14-26), мають на академічних виданнях 35% знижки. Инший склад видань — «Книгоспілка», Київ, вул. Короленка № 46. (Видання під №№ 8, 24—28, 36 набувати можна тільки в книгарнях Д. В. У. та Книгоспілки).

Ціна 3 крб. 75 коп. **Prix 3 roub. 75 kop.**